Danske Domme
1375-1662

De private domssamlinger

VED ERIK REITZEL-NIELSEN

Under medvirken af Ole Fenger

III: 1570–1581 (nr. 347–489)

DET DANSKE SPROG- OG LITTERATURSELSKAB

C. A. REITZELS BOGHANDEL
KØBENHAVN 1979

På omslaget: Frederik IIs rettertingsegl, jf. P. B. Grandjean:
Danske kongelige Segl 1559–1670, 1951, tavle 3c.
Indskriften: *Sigillum regni Daniæ ad causas.* Orig. diam. c. 30 mm.

Skrift: Linotype Palatino. Papir: 100 g tonet offset 202-62
© DSL 1979. ISBN 87-87504-75-8
Printed in Denmark by Krohns Bogtrykkeri
Bogbinderarbejde: Harry Fløistrups Bogbinderi

DANSKE DOMME III

Tilsyn: C. A. Christensen

Udgivet med tilskud fra
Statens humanistiske Forskningsråd og
Statens samfundsvidenskabelige Forskningsråd
samt for dette binds vedkommende
Tuborgfondet

347 Sjællands landsting 18. januar 1570

Da en trætte om vold fandtes endeligt afgjort ved et mellem parterne indgået forlig, der delvis var opfyldt af skadevolderen, der var villig til at opfylde resten af aftalen, havde birkedommeren været berettiget til ikke at give dom over denne.[1]

Hs.: GkS 1134,2° nr. 159.
Overskrift: Dom at en contract oc forligelse er sagdt wed magtt.

Jeg, Matz Laugesenn aff Ringsted, landtztingsschriffuer y Sielanndt, giør alle witterligtt, adt aar effter Gudtz byrdt 1570, onnsdagenn thenn 18. dag januarij, som wor holdett rett almindelig søgne thing[2] effter jull, och ieg saad i domerstedt paa Sielandtzfar landtzting, wor skickett Søffrenn Smedt aff Skybye;[3] hand haffde her wdj rette steffnnd beskedenn manndt Anders Jude aff Boßerup,[4] bierckefogett i Bestrups berck,[5] och till thallett hannom, for hand langsomelig thid hagde ther till Bedstrups bierckething wdj rette deltt och forfulldtt Hans Pedersßønn aff Bedstrup for hug, saaer oc skade, hand hagde giortt hanom wdj sienn arm, ther the bode ßammen y Skuldeløff,[6] att hand motte bekome nogenn bøder, fylliste oc wederlag for sin store suede,[7] saaer oc skade, och icke for^{ne} Hans Pederssenn wilde hanom ther om tilfridtzstille, och ey Anders Iude wille forhielpe rett offuer for^{ne} Hans Perßønn, eller hanndt motte bekome sin sag ther om till nogenn ende, menn iche wdenn forhalendis ther met och affuistis enn thid epter en andenn, huilckett hand mente mett wrette. Och sette wdj all rette, om Anders Jude icke burde att stande hanom ther fore till rette.

Ther till suarede for^{ne} Anders Iude och sagde, att then thid for^{ne} Søffrenn Smedt først hagde ladett kalde och tiltalle for^{ne} Hans Persenn om for^{ne} saaer oc skade, tha berette for^{ne} Hans Pedersønn oc gaff thill kiennde, att hand wor komenn wdj threttе mett ßame Søffrenn Smedt och giortt hanom saaer oc skade, huor om the wor wdj dannemendtz offueruerelse forligte och gode wenner giordt och hagde werret offuerbødig fra sig att wdlege, hues the wor om forligte. Och wor endt nu for^{ne} Hans Pedersønn her vdj rette møtt och wor meth samme forligte bøder off[uer]bødig,[8] och wdj rette lagde hand ett

obett besiglett breff, som her Jens Perßønn,[9] prouist y Hornnsherrett och sogne prest till Skulleløff och Sielßøe, wnder Gudtz aar 1562 effter for^{ne} Søffrenn Smedtz vilge [och][10] begiering wdgiffuitt hagde, liudendis wed sin mening, att same Søffrenn Smed hagde sig ther wdj bekienndt att werre wdj prestens och flere dannemendtz offueruerelse, som wor Anders Pedersenn och Hans Jennsßønn, wennligenn och vell euig forligtt och fordragenn for frender oc wenner, føde och wføde, oc alle, som kunde thalle, med hederlig mandt Bend Gregersenn,[11] vicarius till Roskilde dom kiercke, paa for^{ne} Hans Pederßens wegne om for^{ne} saaer och skade och skulle giffue hanom vij daller fore wdj rede pendinge, thenn halffue partt hagde Bennd Gregersßønn hanom paa Hans Pedersens wegne strax andtuordit, och thenn andenn halffue partt skulle hand giffue hanum S.Peders dag wdj høst[12] ther nest epter komendis. Thisligeste wdj rette lagde hanndt ett things winde aff Wolborgherretsting aar 1566 wdgiffuett, liudendis att for^{ne} Hans Pedersønn hagde ther opbøditt for^{ne} wdloffde pendinge iiij daller,[13] som igien stod aff for^{ne} suma vij daller, som the wor wdj dannemendtz offueruerelsße om forligte. Met flere ord, som same breffue jndholde. Och wor for^{ne} Hans Persønn end nu offuerbødig att wille goet willigen fra sig lege for^{ne} pendinge, dog hanom motte ther for giøris foruaring,[14] att hand ellier hans arffuinge icke skulle bliffue ytthermere kraffuide eller tilthallede ther fore. Och sette for^{ne} Anders Jude wdj alle rette, om hand kunde findis att haffue giortt nogenn wrett i thenn sag, eller om hand kunde stede nogenn forfyling eller rett offuer for^{ne} Hans Pedersßønn, effterthj thenn contracktt oc forligelse, thenom emellom wor gangenn, stod wrygitt, och for^{ne} Hans Pedersønn wor offuerbødig att lege fra sig, huis ther aff igiennstodt.

Tha epter till thall, gennsuar, breffue oc beuissning for mig wdj rette lagdes oc thenn sags leylighedt, och eptherthj thenn contrachtt och forligelsße, Søffrenn Smed och Hans Pedersßønn emellom giortt och gangenn er, staar wedt sienn fulde magtt, oc Søffrenn Smedt thenn halffue partt ther aff oppeboritt haffuer, och Hans Pedersenn haffuer endt nu werrett offuer bødig att fylleste giør oc wdlege thenn andenn halffue partt, epther som hand thenn oc opebøditt haffuer, och iche Søffrenn Smidt will thenn aname, epther som the fordragen er, finder ieg for^{ne} Anders Jude ther wdj sagløs att were och ingenn wrett att haffue giortt y thenn sag.

Till windisbørdt er mitt signett her wnder trøcktt. Actum vt supra.

(1) Mols herredstings dom 21. oktober 1467 (I nr. 18) statuerede, at et forlig, der formentlig var indgået på tinge, var bindende for parterne. Nærv. dom fra Sjælland viser, at uden-

tinglige forlig er lige så bindende, blot de opfyldes. Man kan altså ikke ubetinget fra dommen 1467 slutte modsætningsvis, at udentinglige forlig ikke er bindende; men selvfølgelig kan lokale sædvaner spille ind. Jf. også rettertingsdom 4. marts 1546 (I nr. 118). – (2) Søgneting er (især i Sjælland og Skåne) betegnelsen for det første ting (den første tingdag) efter helgtiderne, navnlig julehelgens ophør, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.246. – (3) Landsbyen Skibby i Skibby s., Horns h. – (4) Boserup i Skt. Jørgensbjerg s., Sømme h. – (5) Bistrup birk (Skt. Jørgensbjerg s., Sømme h.); Bistrup var i middelalderen et selvstændigt sogn med egen kirke, jf. Sjællands Stifts Landebog 1567 (1956).17, men ved kongebrev 31. januar 1574 befaledes det, at Bistrup kirke skulle nedlægges. – (6) Landsbyen Skuldelev i Skuldelev s., Horns h. – (7) Svie, smerte (Kalk. IV.225b). – (8) Forlægget har *offbødig*. – (9) Jens Pedersen Quist, jf. Wiberg III.116, sognepræst for Skuldelev og Selsø menigheder fra omkr. 1560. Han nævnes som sognepræst her 1563, 1568, 1584, 1608, 1609 og sidste gang i ekstraskattemandtal 1612–14 (RA Abrahamstrup lens ekstraskattemandtal 1600–1633). Han nævnes i nærv. dom med patronymikon, i alle andre kilder hedder han hr. Jens Quist. – (10) mgl. i forlægget. – (11) Bent Gregersen (d. 1605) fik 15. december 1558 livsbrev på Birkende hovedgård og mellem 1558 og 1561 et vikarie i Roskilde (SRD VI.603); var 1572 landstingsskriver ved Sjællands landsting (se ndf. nr. 404), 1573–80 abbed i Ringsted kloster; fik ved kgl. åb. br. 10. august 1574 (Kanc. Br.) lov til uden afgift at beholde kronens part af tienden i Høve s. og et vænge uden for Roskilde, som han havde haft i forlening, mens han var landstingsskriver. 11. august 1575 (Kanc. Br.) fik han, der undertiden havde hjulpet til med at forrette de foreliggende landstingssager, befaling til vedblivende at sidde landsting sammen med Herluf Skave, der s. d. var udnævnt til landsdommer i Sjælland, når han tilsagdes, og der skulle foretages vigtigere sager. 1592 og 1593 nævnes han som bosiddende i Roskilde. – (12) Peders dag om høst (Petri ad vincula): 1. august. – (13) 3½ daler; om skrivemåden se II 227.30. – (14) Sikkerhed (Kalk. I.739a bet.1).

348 Sjællands landsting 18. januar 1570

Høvedsmanden på Københavns slot sagsøger efter kgl. ordre fru Ide Munk, fordi hun har opført en smedie på Fakse gade, der er til hinder for kongens hærstræde og adelvej. Da hendes rettergangsfuldmægtig ikke kunne modsige klagen, meddelte landstinget dom til æskning.[1]

Hs.: GkS 1134,2° nr. 155.
Overskrift: Eskninge aff landtzting i Sielandt paa en smede, som er seett paa Faxe gade.

Anno 1570, onsdagenn thenn 18. janu[a]rij, wor skickett e[rlig] och w[elbyrdige] mand Biørnn Anderssenn[2] till Stennoldt,[3] høffuitzmand paa Kiøbennhaffnn slot. Hand paa konge: Maitts:, wor allernaadigste herris, wegne haffuer ladett eske och nu y dag hans sambfelde[4] fierde rette forfulde[5] thing, hand sielff wdj egenn personn eskett aff e[rlig] oc w[elbyrdige] fru, frue Jde Munck[6] till Taaterup,[7] effter som hanom wor høgstbemelte k: M: breff[8] till

hende komitt, thenn sag att skulle hannom endelig wdenn forhaling handles till rette, adt hun skulle fuldgiøre thenn afsegtt,[9] som nu y sommer sidst forgangenn aff gode mendt och xiij oldinge bleff aff saugd om thenn smede,[10] fru Ide hagde ladet sette paa Faxe gade, kongens herstrede[11] oc adell weige[12] till hinder oc threnngsell.[13] Oc wor forbemelte fru Jde Munck her emod lougligenn kaldett, och hendis fuldmyndige Anders Krogsgaardt paa hendis vegne till wedermaals thalle,[14] oc her dog ingenn genn melle[15] kom wdj dag y thenn sag.

Thi bleff forbemelte Biørnn Andersßønn epter konge: Maitts: breff oc sin louglig forfølning fundenn ther mett till sienn eskning och wider sin rett atth søge.

Ad her saa for rette er affsagdt, thett bekiender ieg mett mitt signett her vnder trøcktt.

Datum vt supra.

(1) Æskning er en til fordeling svarende retslig forfølgning over for en sagsøgt, der ikke vil opfylde en ham påhvilende forpligtelse. Fordeling kunne ikke anvendes over for adelige og heller ikke mod borgerlige, hvis de ejede landejendomme. Om institutet se Matzen, Offentlig Ret II.156f. – (2) Rigsråd Bjørn Andersen Bjørn (d. 1583) til Vinstrup og Stenalt. Han var 1562–66 landsdommer i Sjælland, 1566–72 forlenet med Kbh.s slot og Roskildegård, 1572–80 med Århusgård og 1580–83 med Ålborghus. – (3) Hovedgården Stenalt i Ørsted s., Rougsø h. – (4) på hinanden følgende (Kalk. III.672b bet.2). – (5) Søgsmåls. – (6) Ide Munk (d. 1586) til Nygård og Totterupholm, enke efter rigsråd Oluf Rosenkrantz (d. 1545) til Vallø. – (7) Hovedgården Totterupholm (nuv. Rosendal) i Fakse s. og h. – (8) Kendes ikke. – (9) Afgørelse (Kalk. I.26b). – (10) Smedie; om staveformen se OdS XX.817. Det var normalt, at smedelodden lå på gadejord (fællesjord); afgørende for dommen er det, at den konkrete placering hindrede færdslen. – (11) Hovedgade (Kalk. II.343a bet.2). – (12) Hovedvej, almindelig vej (Kalk. I.5b). – (13) Plage, gene (Kalk. IV.533a). – (14) Tale til gendrivelse (Kalk. IV.773a). – (15) Modsigelse, forsvar (Kalk. II.28a, jf. V.356a).

349 Viborg landsting 21. januar[1] 1570

En herredsfoged, der af en bonde var indstævnet for landstinget, modtog af denne, indtil sagen var afgjort ved landstinget, 9 mark til kost og tæring. Da der ved landstinget ikke blev afsagt dom over herredsfogden, hvorfor der ikke blev truffet afgørelse vedrørende kost og tæring, dømtes han til at tilbagebetale det modtagne beløb.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 191 (findes yderligere i 31 hss.[2]).

Overskrift: Enn dom, att the pening, som vdtleggis paa en rett och icki medt rette kandt opberis, bør thenn igien at haffue, ther thennom vdlagde.

Pallj Jull[3] till Stranditt,[4] landzdomer vdj Nøriuttlandt, och Gunde Schriffuer,[5] landztingshører ibidem, giør vittherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxx, leffuerdagenn post Marcellj,[6] paa Viburg landztingh wor skichitt Jffuer Smedt wdj Beckj[7] paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt Per Pouelßenn y Fierup,[8] herritzfougitt y Andstherritt, paa thenn andenn side for nogenn pening, handt till herritzting paa en rett[9] skall haffue wdlagt, tha Per Pouilßenn hagde søgs ting til hanum for kost[10] och thering,[11] och for^{ne} Per Pouilßenn inginn dom emodt hannum haffuer och mintte fordj, handt icki war hanom nogenn pening plictig.

Saa møtte Peder Pouilßenn och berette, thett Jffuer Smedt hagde hanom hiidt steffnitt nogen tiid tilforenn och icki finge nogenn dom emodt hanom och mintte fordj, handt borde epther receßins liudelße[12] hanom som enn fougitt kost och thæring att giffue, och Jffuer Smedt ther for ix mk. y klippinge[13] haffuer wdlagtt till hanom for samme kost och thæringh.

Medt fliere ordt och tale thenom ther om emellom war.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagsens leglighedt, saa och eptherthj ther findis ingenn dom tilstede emellom for^{ne} Per Pouilßenn oc Jffuer Smedt wdtgangitt, att mandt sig ther epther kunde rette, om samme herritzfougitt borde nogin thæring att haffue eller ey, tha finde wy epther sadann leglighedt for^{ne} Per Pouilßenn pligtig att uere for^{ne} Jffuer Smedt sin penning igienn att anndtuorde.

Jn cuius rej &c.[14]

(1) I enkelte hss. (f. eks. GkS 1134,2°) er dommen dateret *leffuerdagenn post Martinij* og skulle da være af 18. november 1570. De fleste hss. har samme datering som forlægget. – (2) Hs. NkS 836b,2° indeholder kun domsslutningen og Uldall 257,4° kun en regest. – (3) Palle Juel (d. 1585) til Strandet, Ulstrup, Pallesbjerg m. v., 1558–82 landsdommer i Nørrejylland. – (4) Hovedgården Strandet i Ørum s., Fjends h. – (5) Gunde Christensen Grøn (Gunde Skriver) (d. 1619), 1558–1617 landstingshører og skriver i Viborg, 1571–1619 tillige borgmester ssts. Han var først gift med Mette Nielsdatter (d. 1597), derefter med Margrethe Jensdatter (d. 1603), der var enke efter biskop Peder Thøgersen (d. 1595). Om Gunde Christensen Grøn se A. Heise i Jyske Saml. 1. rk. VI (1876–77).322ff., F. Hvass, Samling af Meddelelser om Personer og Familier af Navnet Hvas V (1890).180 noten. – (6) Marcellus' dag: 16. januar. – (7) Landsbyen Bække i Bække s., Anst h. – (8) Landsbyen Ferup i Lejrskov s., Anst h. – (9) *paa en rett:* til der fældes dom (Kalk. III.585b; Kolderup-Rosenvinges forklaring, se GdD IV.93 note 3 og 291 note 14, er urigtig). – (10) Udgift, bekostning (Kalk. II.605b bet.2). – (11) Fortæring, udgift (Kalk. IV.517a). – (12) Reces 13. december 1558 § 8, stk. 3, der dog forudsætter, at den indstævnte bliver „funden kvit". – (13) En *klipping* er en mønt, slået på firkantede (i stedet for runde) og ofte uregelmæssige plader, der let kunne udklippes for at muliggøre en hurtigere prægning, når dette var påkrævet, f. eks. ved mere omfattende udmøntning. Se II 320.5. – (14) Se den fuldstændige formel i dom nr. 351.

350 Viborg landsting 28. januar 1570

Vidneudsagn, der kun bygger på rygter, må ikke komme den sigtede til skade.[1]

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 84 (findes yderligere i 31 hss.[2]).
Overskrift: Enn dom, att vinder om røgt om troldom, som icki med giort gierning bekrefftis, bør icki att ansees eller ved magt at uere.

Enn dom, Axell Jull,[3] Palli Jull,[4] Gunde Schriffuer[5] dømpt haffuer aar Mdlxx, leffuerdagenn post conuersionis Pauli,[6] emellom Anders Nielßenn y Wiburgh paa Anne Hatmaggers vegne och nogenn vindisbyrdt, som paa hinder om røgt[7] och tidende[8] for troldom wonditt haffuer.

Tha war ther mange och adtschiellige[9] vindisbyrdt epther hindis och andre thieris sagden,[10] røgt och tidende, dogh bleff hinder ingenn giort gierningh offuer beuist; och sagde dommeren fordi saa ther paa for retthe, att alle saa mange for^ne^ vinnder, som epther sagden, røgt och tidende gangitt och vonditt er, och icki medt nogenn giort gierning befestis, kunde the icki kiende nochsom[11] att komme for^ne^ Anne Hatmaggers paa lyff eller guotz till hinder eller skade y nogin made, menn nar neffninge bliffuer opkreffuitt hinder att skiere[12] eller skylde,[13] tha huem ther wedt[14] hinder nogenn giort gierningh medt troldoms konst att haffue bedreffuitt, tha for neffninger eller ther forindenn louglig for tingsdom[15] ther om att vinde, huis thenom ther om wittherligt er.

Jn cuius rej testimonium &c.[16]

(1) Jf. Viborg landstingsdom 1573–90 (ndf. nr. 406), der i et tilsvarende tilfælde statuerer det samme. Dommen kan opfattes som en reaktion imod den katolske kirkes accept af offentlige rygter som grundlag for straffeproces, jf. Willibald M. Plöchl, Geschichte des Kirchenrechts II (München 1962).398. Fænomenet kendes også ved de kejserlige tyske domstole i senmiddelalderen, jf. Hermann Conrad, Deutsche Rechtsgeschichte I (Karlsruhe 1962).377. – (2) I hs. Thott 1201,2° findes dommen indført to gange – (3) Magister Axel Juul (d. 1577) til Villestrup; efter at have været sekretær i kongens kancelli var han 1551–77 landsdommer i Nørrejylland. Han blev 5. marts 1551 (Kanc. Br.) forlenet med Asmild kloster, jf. kongebreve af 29. september s. å. og 8. juni 1552 (begge Kanc. Br.). – (4) Se 349.3. – (5) Se 349.5. – (6) Pauli conversionis dag (St. Povls dag efter jul): 25. januar. – (7) Rygte (Kalk. III.623a). – (8) Forlydende, rygte (Kalk. IV.339b; OdS XXIII.1062 bet.1). – (9) forskellige, modstridende (Kalk. I.8a). – (10) Udsagn (Kalk. III.662b bet.1). – (11) tilstrækkelige, gyldige (Kalk. III.235b). – (12) frikende (Kalk. III.857b bet.2). – (13) anklage (Kalk. III.840b bet.4). Forb. *skiere eller skylde* var alm. i datidens sprog, se f. eks. Viborg landstings dom 28. april 1571 (ndf. nr. 376; GdD III.130). – (14) Her vist: beskylde for (Kalk. IV.811a bet.2); GkS 1134,2° har *wide*. – (15) de på tinget fungerende dommere (Kalk. IV.391b bet.1). – (16) Den fuldstændige formel lyder: In cuius rei testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

351 Viborg landsting 11. februar 1570

Et sandemandstog om vold stadfæstet af landstinget, da den overfaldne på birketinget havde forevist sit blodige ansigt og her havde udpeget en mand og dennes hustru som gerningsmænd.

Hs.: Lund UB J 14 nr. 51 (findes yderligere i 16 hss.).
Overskrift: Enn dom, att sandmendz eed er vid mact dømpt, for the haffuer en voldsuoren, for hann skulle vere beskøltt for att haffue slagitt en quinde.

Axell Juill[1] till Wellestrup,[2] landsdomer vdj Nøriuttlannd, och Gunde Schriffuer,[3] lanndstinghører ibidem, giør vitterligt, att aar epther Gudz børdt Mdlxx, leffuerdagenn post skolastice virgenis,[3] paa Viborig lanndzting var skickitt Sørenn Jesperßenn y Auffning[5] paa thenn enne och hagde hid y rette steffnitt Morten Østergaard y Liltuedt,[6] Per Hellißenn[7] y Auffning och thieris medbrøder sandmenndt y Estrup bierck[8] paa thenn andenn ßide, for the haffuer hanom vold offuersuoren for en quinde ved naffn Marinne Mickels, hann skulle haffue verit beskøltt fore att skulle slagitt, enndog hann thet icke skulle haffue giort och mynnte seg med vrett voldsuoren att uere.

Saa møtte Jenns Koldt paa Estrup paa sanndmenndz vegne medt fuldmact och berette, huorledis for^ne^ Sørenn Jesperßenn och hanns høstrue skulle haffue saaritt och slagitt for^ne^ Marinne Mickels, och hun thet indenn tinge at haffue laditt thie[9] och see, och for^ne^ Sørenn Jesperßenn och hanns høstrue ther for beskøltt och paa klagitt. Och framlagde itt tings vinnde aff Estrup bierckting thette aar, thiesdag epther helig threy konger dag vdgiffuitt, Per Sørennßenn, Simen Justßenn y Aufning och Jenns Sørennßenn y Torup[10] for viij mennd at haffue vonnditt thenom att haffue siett Michell Sørennßenns høstru y Affning ther for tingsdom,[11] thet anndenn ting sist forleden var for juill, och klagitt och kierid paa Søren Jesperßenn och hanns hustrue, att the hagde hinne slagitt och reffuitt, och saa, att hunn var blodige y hinndis ansigt och paa hinndis arme, som thet vinnde vider bemeller. Och ther huos berette, att for^ne^ Sørenn Jesperßenn och hanns hustrue ther for er voldt tilluist,[2] som sandmend haffuer thenom thet offuersuoritt, som the myntte logligt och medt rette gjort att uere.

Med fliere ord och tale thennom ther om emellom var.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagenns leglighiedt, saa och eptherdj nu beuißis for^ne^ Marinne Mickels blaa och blødig indenn tingen att haffue veritt och sadann hinndis skade ladit thee och ßiee, och ther for paa klagitt och beskøltte Sørenn [Jesperßenn][13] och hans høstrue hinnde thet at haffue giort,

saa the ther fore er med vold forfuldt och thennom haffuer sanndmendt thet offuersuoritt, thaa vide wy icke epther sadann aarsag och leglighiedt nogenn aarsag eller tilfaldt[14] thenom for same thieris eed och toff at kunde felde.

Jn cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

(1) Se 350.3. – (2) Hovedgården Villestrup i Astrup s., Hindsted h. – (3) Se 349.5. – (4) Scholasticæ virginis dag: 10. februar. – (5) Landsbyen Avning i Avning s., Sønderhald h. – (6) Landsbyen Liltved i Favsing s., Sønderhald h. – (7) Formentlig den samme, der nævnes i dom nr. 352 som tjenende under Gammel Estrup. – (8) Ejeren af hovedgården Gammel Estrup i Favsing s., Sønderhald h., fik 1469 birkeret over alt godset i Favsing og Avning sogne. Birket, der 1700 og 1761 udvidedes til det senere erhvervede gods, bestod indtil 1849. – (9) vise, lade se (Kalk. IV.321a bet.1). – (10) Landsbyen Tårup i Avning s., Sønderhald h. – (11) Se 350.15. – (12) åbenlyst kundgjort; overbevist om (Kalk. IV.371a). – (13) Forlægget har ved fejlskrift *Jennßen*. – (14) Lejlighed, anledning (Kalk. IV.352a bet.4).

352 Viborg landsting 10. april 1570

I en strid mellem Margrete Bille, enke efter Lauge Brock, og Gregers Ulfstand stadfæster landstinget en rebningsforretning, der var foretaget i henhold til en i 1552 indgået overenskomst mellem Lauge Brocks stedfader og Gregers Ulfstand.[1]

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 173 (findes yderligere i 26 hss.).
Reg.: 2640 (datering: 8. april).
Tryk: GdD III.104ff. (datering: 8. april; efter NkS 836b,2°).
Litt.: J. E. Larsen.541; Stemann, Retshistorie.248 note 4, 438 note 3; Matzen, Privatret II.176; sa., Offentlig Ret II.12, 35, 36, 88, 118, 120, 122.
Overskrift: Enn dom emellom frue Margret Bilde och Gregers Truitzen om et skoffue skyfft och rebningh.

Axell Jull[2] tiill Willestrup,[3] Pallj Jull[4] tiill Stranditt,[5] landsdommere y Nøriuttlandt, och Gunde Schriffuer,[6] lanndstingshører ibidem, giøre vittherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxx, leffuerdagenn post dominicam quasi modo genitj,[7] paa Viburg lanndzting, mandagenn y landztingit,[8] var skichitt erlig och velbyrdig frue Margrett Bilde,[9] salig Lauge Brockis[10] eptherleffuersche, till Estrup,[11] medt hindes børns[12] verie, erlig och velbyrdigh mandt Henndrick Gyldenstiernne[13] till Aagaardt,[14] lennsmandt til Vidskildt[15] kloster, paa thenn enne och hagde epther stormectigste høgborne førstis koning Frederichs thenn Anden, allis voris nadigste herres, strenge schriffuelße och befallingh[16] hiidt y rette steffnitt erlig och velbyrdig mandt Gregers Vlffstandt[17] till Estrup paa thenn andenn siide.

Tha først berette for^{ne} Henndrick Gyldennstierne, huorledis for^{ne} frue Margrett medt hindis børnn och for^{ne} Gregers Vlffstandt skulle haffue noginn fellitz skoffue huos Estrup och anderstedz her wtj Nøriuttlandt legindis, och tha salig Knudt Gyldennstierne[18] hagde erlig och velbyrdig frue Jutte Podbusk,[19] och the till samill hagde samme skoffue wdj wære och forsuar, saa møgitt som hindis salig sønn, for^{ne} Lauge Brock, thenn tiidt tilkom, tha skulle for^{ne} Knudt Gyldennstierne medt for^{ne} Gregers Vlffstandt samptligenn[20] medt huer anndre haffue beuiligett och vedtagitt alle samme skoffue thenom emellom att skyfftis och diellis. Och først y rette lagde Henndrich Gyldennstierne enn handill[21] och contracts breff, aar Mdlij, thiesdag epther hellig threkongers dag vdgiffuitt, som erlige och velbyrdige Byrge Trolle[22] till Lilleøø,[23] Thage Thott[24] till Erickshollum[25] medt fliere gode menndt[26] hagde giort och forhandlitt paa Estrup epther kon: Majs: befalling[27] emellom for^{ne} Knudt Gyldennstierne paa sin hustruis vegne och medt fuldt magt paa Lauge Brockis vegnne och Peder Bilde[28] till Aagaardt medt fuldtmagt paa sin broder, Jørgin Bildis,[29] vegne paa thenn enne och Gregers Vlffstandt, Jens Vlstandt[30] och Niels Vlffstandt[31] paa thieris egin vegne och medt fuldt magt paa thieris medt arffuinges vegne om trette och vennighedt, som thenom emellum hagde veritt om Estrup gaardz skoffue och marck och alle her Lauge Brockis[32] skoffue offuer all Danmarck. Tha eblantt anditt hagde the thenom saa emellom handlitt, att for^{ne} medtarffuinge hagde vpgiffuenn[33] alle the skoffue, som the hagde arffuitt epther her Lauge Brock y alle[34] Danmarck, och att the skulle møde paa Estrup tha om fierde paaske dagh ther epther kom och tage huer paa sin siide thuo riddermendtz mendt och nogle bønder, som skoffuins leglighett[35] kiende, och ther att diele och skyffte huis skoffue, som fands her wdj Juttlandt, och Knud Gyldenstiernne, Lauge Brock och Jørgen Bilde till the thuo parther[36] och Gregers Vlffstandt och hans medtarffuinge till thenn tridie part, epther som samme contract och forligelßebreff this leglighedt[37] wiider jndholler och wduißer. Ther nest y rette lagde for^{ne} Hendrich Gyldennstierne ett for^{ne} Knudt Gyldennstiernis paa sin hustruis saa och Jørgenn Bildis och Lauge Brockis vegnne paa thenn enne och Gregers Vlffstandt till Estrup paa sine brødre och suagers vegnne paa thenn anden side thieris opnne beßeglith breff och contract paa Estrup, thisdag post dominicam jubilate[38] aar Mdlij vdgiffuitt, liudendis att for^{ne} Knudt Gyldenstierne paa sin hustruis vegne saa och paa Jørgenn Bildis och Lauge Brockis vegnne, thisligeste Gregers Vlffstandt paa sin brødris och suagers vegne hagde medt samme thieris opnne forseglitt breff fuldt møndig och mectig giort diße eptherschreffne

mendt, alle thieris thiennere, som var Jffuer Perßenn y Torup,[39] Las Perßenn y Viltrup,[40] Rasmus Perßenn y Affning,[41] Per Hellißenn ibidem, Las Michilßenn, Thomas Perßenn ibidem, Sørenn Rasmussen y Torup, Jens Hafftornn y Faußing[42] att jnddrage y Estrupgaardz skoffue och ennemerckie, som wskyfftt war, thesligeste alle the skoffue, som ligindis er till all Estrup gotz offuer all Judlandt, ehuor som helst the findis, som her Lauge Broch hagde tilhørt, att rebe oc skyffte same skoffue wdj threj søster loder och strax lodden att gaa,[43] Knudt Gyldennstierne och hanns medtarffuinge the thuo loder, Gregers Vlffstandt och hans medtarffuinge thenn tridie lodt, och strax att grimme[44] och sette stienne emellom for^{ne} Knudt Gyldennstiernis loder och Gregers Vlffstandz lodt, Knudt Gyldennstiernis mærk[45] paa thenn enne side aff treet[46] och Gregers Vlffstandz mærck paa thenn andenn side, och ther som nogenn aff samme bønder for louglig forfaldt icki kunde komme ther offuer, tha skulle the andre haffue fuldtmagt att tage andre y thieris stedt, att thett vdenn all forhalingh och viider forsømilße skulle gaa for sigh som for^{uit} staaer, och alle for^{ne} skoffue skulle bliffue rebitt tha indenn otthe dage epther pindzdag ther epther kom, thisligeste alle gaardzenns engie &c., som samme thieris conntracts breff this leglighett viider forklarer och jndholler. Ther nest framlagde for^{ne} Henndrich Gyldennstiern ett tingsvinde aff Estrup bierckting[47] aar 1553, thisdag for Vor Herris hemilfardz dag,[48] wdgiffuitt, otthe menndt samdrecteligenn[49] att haffue vonnditt, att the hagde siett och hørtt samme for^{ne} otte bønder, for^{ne} medttarffuingis thiennere, thenom att haffue vondit och kundgiort indenn tingie, huorledis the hagde skyfft marck, engie och kiær och nogin skoffue, som legindis er tiill Estrup, som for^{ne} medtarffuinge hagde thenom till troitt[50] epther som før er rørtt. Først hagde the kundgiort thenom att haffue skyfft Estrup marck, som er offuen[51] schoffuenn, y threj parther, Lauge Brock the thuo parter, Gregers Vlffstandt thenn tridie, och lodenn ginge och sidenn stien och stabill.[52] Tha haffuer the skyfft thenn marck nedenn lundenn, Lauge Brock the thuo parter och Gregers Vlffstandt thenn tridie part, och lodenn ginnge och sidenn stienn och stabill. Thesligeste hagde the skyfft lunden vedt gaarden, Lauge Brock the thuo parther och Gregers thenn tridie, och lodenn gienge och sidenn stienn och stabill. Jtem hagde the skyfftt Storms engie,[53] Lauge the thuo parter och Gregers thenn tridie, och lodenn gienge och sidenn stienn och stabill emellom. Ther nest skyffte Diggis engie,[54] Lauge Brock the thuo parther och Gregers Vlffstandt thenn tridie part, och lodenn gienge och sidenn stienn och stabill. Och saa skyffte the abildtgaardenn,[55] Lauge the thuo parther och Gregers thenn tridie part, och

lodenn gienge och sidenn stienn och stabill. Framdiellis skyffte the Hesthaffuen,[56] Lauge the thuo parther till och Gregers thenn tridie, och loddenn giennge och sidenn stienn och stabill. Sambledis skyffte the Nørengie,[57] Lauge the thuo parther och Gregers thenn tridie part, och lodden gienge och sidenn stienn och stabill. Vdj lige made skyffte the Nørkiær[58] wdenn[59] broenn,[60] ther haffuer Lauge xij reeb[61] fraa samme brøde[62] och wdj wester till enn griimbøgh.[63] Ther nest fraa samme griimbøgh och heden[64] y vester, ther hagde Gregers nie reb, och sidenn huadt ther er wdenn[65] vedt, thet bleff wskyfft och stander y fellig emellom Lauge och Gregers epther thieris villie. Jtem skyffte the alle the engie och holme paa Randers broff[66] och neder vdt medt fiordenn,[67] som legindis er till Estrup, Lauge the thuo parther och Gregers thenn tridie part, och lodenn gienge och sidenn stienn och stabill. Och saa skyffte the sidenn Paderup kratt,[68] Lauge the thuo parther och Gregers thenn tridie part tiill, och loddenn gienge, sidenn stienn och stabill. Thesligeste skyffte the Rumoltt holm,[69] Lauge Brock the thuo parther och Gregers thenn tridie, och loddenn gienge och sidenn stienn och stabill. Sambledis skyffte the alle the engie och kiære fraa Toldtbroff[70] wadt[71] och till Møllerins kiær,[72] Lauge the thuo parther och Gregers thenn tridie, och lodenn gienge och sidenn stienn och stabill. Vdj lige made skyffte the Herrits engie,[73] Lauge the thuo partte och Gregers thenn tridie part till, och loddenn gienge och sidenn stienn och stabill. Jtem alle thiße for^{ne} skoffue och marcke, engie oc kiare[74] hagde the skyfftt Lauge Brock the thuo partter och Gregers Vlffstandt thenn tridie part til. Tha bad the them Gudt till hielp, att the icki retter viste, epther som samme vinde ydermiere wduißer och medtfører. Ther huos framlagde ett tingswinde aff Haldtherritztingh,[75] aar Mdliij, mandag nest for S: Mattis[76] och Mouritz dag[77] wdgiffuitt, xij mendt vonditt haffue thenom att haffue seett och hørtt Jffuer Perßenn y Torup och Sørenn Rasmussen ibidem medt fliere aff the otthe mendt, som till war troitt att skyffte fieldt[78] emellom Knudt Gyldennstiern och Gregers Wlffstandt, the stodt lydelig indenn alle fiire tingstocke och bestodt[79] thieris skyfftt och rebningh y for^{ne} fieldt liige epther som samme stienne, the saatte, och griimet treer wduißer emellom Knudt Gyldennstierne och Gregers Trudsen.[80] Ther huos framlagde ett tingsvinde aff for^{ne} Haldtherritztingh samme aar, mandag nest epther Sctj. Michils dag[81] vdgiffuitt, xviij siønsmenndt hiemblitt haffuer thenom att haffue verit y for^{ne} fieldt. Tha epther som Knudt Gyldennst[ier]nes thiennere och fogder, som war Per Nielßenn och Rasmus Nielßenn, fulde thennom medt reb och maall, och the reedt huos, och the molde Knudt Gyldennstierne [thuo][82] skoff-

skyfftt och Gregers Trudsenn thett tridie. Først Gregers Vlffstanndz, som thennom war foruist, thett war xl reb och xiij faugne,[83] enn bøg vedt enn engj[84] stub, som threj stienne laa fraa thenn bøg och till enn engh y Stienbecken;[85] paa thett melleste[86] skoffskyffte war xliiij reeb och v faugne, som thenom bleff foruiist aff beggie thieris thiennere, fraa samme eng och till Lille Uadt,[87] thet war xlij reb och xiiij fagne langh, som the molde for thennom, och the reedt huos. Jtem ett vinde aff for^ne^ Haldherritztingh aar Mdliiij, mandag nest for dyre Vor Frue dag[88] vdgiffuitt, liudendis for^ne^ Knudt Gyldennstierne ther indenn tingie liudelig att haffue standitt och tilboddenn, att huis Gregers Vlffstandt icki wille nøgis medt thenn tridie part, som handt bleff tilskyfft y fieldt, tha wille handt annamme thenn part och faa[89] Gregers Trudßenn thenn tridie part ther nest,[90] som vort hanom tilskyfftt, paa thett att heritzmendenn icki skulle bliffue ydermiere bemøditt att komme y for^ne^ fieldt att skyffte, epther som samme vinde viider bemeller. Och ther huos berette for^ne^ Henndrich Gyldennstierne, att enn huer hagde hagt y haandt och heffdt samme skoffue, engie och egindom, epther som thenom emellom skyfft och lodt gangitt war, och thett, for^ne^ Lauge Brock war tilfaldenn, att uere hegnitt och opfreidt,[91] och for^ne^ Gregers Truedzenn nu icki will nøgis med sin lodt, som findis miere att uere forhuggenn.

Saa møtte for^ne^ Gregers Truedssens bodt och møndigh[92] fougitt, Mortnenn Chrestinßenn, och gaff tilkiende, att for^ne^ Gregers Truedzenn icki noch betimeligenn skall vere steffnit, och ther huos berette, att for^ne^ Gregers Trudzenn skulle nu vere forhindritt wdj nogenn louglig forfaldt och bestillingh och att skull vere nu thenne tiidt paa Biørnnhollum[93] medt hanns medtarffuinge att vdtage nogenn breffue, som hanom och hans medtarffuinge anleginde var. Och framlagde enn copie aff hans medtarffuinges vedtegt[94] och beplictelße, att the och huer thennom eller thieris fuldtmøndig skulle møde paa Biørnnholm thenn andenn søndag nest epther paaske om sadann breffue att vdtage, som thenn copie viider jndholler. Och ther huos gaff tilkiende, att for^ne^ Gregers Vlffstandt for sadann forfaldt icki nu kunde komme tilstede. Sambledis gaff tilkiende enn lanndztingsdom[95] att skulle vere vdgangitt, att samme skyfftte och rebningh icki skulle vere saa louglig dreffuitt, som thet sig buorde. Thesligeste berette for^ne^ Morthenn Chrestenßenn, att for^ne^ Gregers Vlffstandz breffue skulle vere jndsaatt[96] annderstedz att foruaris y thenn tiidt och kunde icki nu ther huos komme.

Ther till suaritt for^ne^ Henndrich Gyldennstierne och beuiste samme landztings steffning ath uere lest for Estrup port fierde dag aprillis, tha Gregers

Vlffstandt sielff war ther paa gaarden tilstede och sielff att haffue leest samme steffningh, som fandis att uere paa syuennde dagh, ther the paa bode siider epther steffninngen skulle møde y rette idagh, som er thenn 10. dag aprilis, och mintte thet nochsom att uere steffnitt epther viis[97] och vane[98] att uere till lanndzting fem dage[99] nochsom att uere steffnitt for landztingett, huor beggie parther findis y landitt[100] att uere. Sambledis mintte Henndrich Gyldenstierne Gregers Vlffstand icki kunde vndskyldis medt thet forfaldt paa Biørnnholm, eptherthj handt och hans medtarffuinges vedtegt liuder, att anthenn the eller thieris viße[101] buodt skulle ther samestedz møde, saa handt ju kunde haffue møtt epther landztings steffningh, som epther kuningliig befalling war wdgangitt. Jtem till thett forfaldt, att for^ne^ Gregers Vlffstandz breffue noginstedz skull vere jndsaat, suaritth, att thett skulle were vitterligt, att Gregers Vlffstand hagde thenom tilstede nu kort tiid siden thenn siste herdage y Kiøbinghaffnn[102] och ther samesteds thenom leest och forkyndt. Ther huos till thenn landztingdom suaritt Henndrich Gyldennstierne, att ther som thenn findis att uere wdgiffuitt, skull thenn icki were enndeligh, menn paa thenn tiidt vdgangitt, tha Knudt Gyldennstierne icki sielff møtthe, och mintte sig ther for thenn icki att vndgielde, eptherthj thenn nu icki for dom och rett fremberis, ey eller domerin sig ther epther att kunde rette.

Tha epther lang handill[103] war for^ne^ Gregers Vlffstandz buodt, for^ne^ Morthenn Chrestinßenn, begierenndis, att same sag endnu enn tiid langh motte opstaa,[104] att venner motte legge sig ther vdindenn all wenighedt thenom emellom atth fordrage,[105] huilckitt wy och følgeligenn wor begierinndis aff for^ne^ Hendrich Gyldennstierne och frue Margrete Bilde och mangfoldig[106] thenom ther om badt.

Tha framlagde for^ne^ Henndrich Gyldenstierne høgbemeltt koninglig høgmectigheth, wor aller nadigste herris mesiue [107] och sendebreff,[108] liudendis hanom nu strax medt thett allerførste att skulle vere y Kiøbinghaffnn paa Hans Maj. orloffs skiib[109] sig att begiffue och ther for ingenledis motthe eller kunde were medt tilstede, ey eller samme sag lenger att opsette, och formanitt oss vedt voris pligt epther kon: Majs: strenge schriffuelße, att wy endelig och vden al viider forhalingh skulle dømme thenom emellom och skielle thenom adt medt rette. Och satte Henndrich Gyldennstiern y alle rette, om for^ne^ fuldmagt, for^ne^ lodzeygere medt huer andre giort haffuer, icki borde wedt magtt att bliffue, och om huis skiell, ther epther giort er, vdj lige made icki borde bestandig och vedt magt att holdis, och om enn huer thenom icki borde att niude, epther som thenom tilrebt och tilloditt er.

Medt fliere ordt och tale, thenom ther om emellom var.

Tha epther tiltale, giensuar och sagsens leglighedt, szaa och eptherthj høgbemelte kon: Majt:, wor aller nadigste herre, oss medt hans Majs: strennge schriffuilße och befallingh tilholder enndelig oc vdenn all viider forhallingh att skulle dømme emellom for^ne^ tuinde parter om thenn fuldtmagt, for^ne^ medtarffuinge haffuer beuilgitt samme skoffue och engie att skyffte, bør vedt magt att uere, och om thet skiell, ther epther giort er, bør thenom emellom for fulde att stande eller och ey, tha vide wy oss icki samme sagh thenom emellom att opsette eller lennger att forhale och haffuer ther fore saa for rette sagtt, att eptherthj nu for oss er clarlig beuist for^ne^ Knudt Gyldennstierne och for^ne^ Gregers Vlffstanndt att haffue paa buode siider først beuilgitt och samtøcktt samme thieris fellitz skoffue och engie att komme till skyfft och jaffningh,[110] och ther paa vdgiffuitt thieris opnne beseglitt breffue thennom att haffue tiilltroitt, befalit och fuldt magt giffuitt beggie thieris fellitz bønder och thiennere och thenom vedt naffn beneffntt att komme paa samme skoffue, agger och engie och thenom att jaffne och skyffte thenom emellom, och samme bønnder och thiennere haffuer thet epther slig thieris fuldtmagt och befalling giort och wdrett, Knudt Gyldenstiern enn broderlodt till, som er thuo parther, paa hans hustruis och hindis barnns, Lauge Brockis, vegne, och Gregers Vlffstandt enn søsterlodt, och sidenn haffuer laditt laadder epther gannge, thesligeste stienn och stabill ther epther saath och huer same eyger thieris merck paa skieltreerne[111] ophuggenn, som nu nochsomelig[112] medt tingswinde eptther samme rebsmenndz rebningh beuist er, tha bør først samme fuldtmagt, som for^ne^ lodzeygere samme thieris bønder giffuitt haffuer, vedt sin fuldt magt att uere, och huis skiell, som ther epther giort er, bør vdj lige made thenom emellom for fulde att stande, och huer same thieris lodt atth niude och beholde; och ther som ther findis nogenn andre skoffue eller kiare, som samme rebsmenndt icki fuldtkomellig rebt haffuer, anthen wdj lenge eller bredilße, tha samme bønder, saa mange som aff thenom leffuindis er, eller anndre thieris fellitz thiennere, the paa bode siider vill tilbetroe, paa thenom, som saa vrebt er, enn beleglig tiidt att komme och thenom vdj lige made att diele och skyffte, som thet sig bør.

Jn cuius rej restimonium sigilla nostra præsentibus inferius inpressa.

(1) Parternes indbyrdes slægtskabsforhold vil fremgå af følgende oversigt:

(2) Se 350.3. – (3) Se 351.2. – (4) Se 349.3. – (5) Se 349.4. – (6) Se 349.5. – (7) Dominica quasimodogeniti: søndag efter påske (i 1570: 2. april). – (8) Ordene *mandagenn y landztingit*, der mgl. i de fleste hss., betyder vel, at sagen er påbegyndt lørdag den 8. april og fortsat den 10. Se ndf. *idagh, som er thenn 10. dag aprilis.* – (9) Margrethe Bille (d. 1595) til Steninge (Halmstad härad), datter af Esge Bille (d. 1552) til Svanholm og Sophie Krummedige (d. 1538). – (10) Lauge Nielsen Brock (d. 1565) til Estrup og Vemmetofte. – (11) Hovedgården Gammel Estrup i Favsing s., Sønderhald h. I 1529 tiltrådte Lauge Brocks børn, Niels Brock (d. 1534) og Ide Brock (d. o. 1531), gift med rigsråd Truid Ulfstand, deres fædrenearv, således at den første fik en broderlod (⅔) og den sidste en søsterlod (⅓) i bygningerne, medens bondegodset var fælles. Herved opstod et sameje, hvorved 6 familier kom til at bo på gården, og da disse atter forgrenede sig i andre slægter (Gyldenstierne, Bille, Bryske), kom der flere samejere og idelige stridigheder imellem dem. – (12) Bl. a. Eske Brock (d. 1625) til Estrup, Essenbæk kloster m. v. – (13) Admiral Henrik Gyldenstierne (d. 1592) til Ågård, søn af biskop Knud Gyldenstierne (d. 1560) til Ågård og Jytte Podebusk (d. 1573; hun var 1. gang gift ca. 1529 med rigsråd Niels Brock (d. 1534) til Estrup, Vemmetofte m. v. Se stamtavlen ovf.). – (14) Hovedgården Ågård i Kettrup s., Vester Han h. – (15) Vitskøl kloster (sen. hovedgården Bjørnsholm) i Overlade s., Års h., der 1563 af kronen var pantsat til Henrik Gyldenstierne. Klosteret blev 1573 mageskiftet til rigsråd Bjørn Andersen Bjørn (d. 1583) til Stenalt, der gav gården navnet Bjørnsholm. – (16) Kendes ikke. – (17) Gregers Truidsen Ulfstand (d. 1582) til Torup m. v., søn af rigsråd Truid Gregersen Ulfstand (d. 1545) og dennes 1ste hustru Ide Brock (d. omkr. 1531), se stamtavlen ovf. – (18) Knud Henriksen Gyldenstierne (d. 1560) til Ågård, Nørre Vosborg og Irup, der var biskop over Fyns stift (1529–36). – (19) Jytte Podebusk (d. 1573), datter af rigsråd Predbjørn Podebusk (d. 1541). Hun var 1. gang gift med rigsråd Niels Brock (d. 1534) til Estrup, Vemmetofte m. v., se stamtavlen ovf. – (20) i forening (Kalk.

III.681b bet.1). – (21) Aftale (OdS VII.825 bet.3.2, jf. Kalk. II.153b bet.4). – (22) Rigsråd Børge Trolle (d. 1571) til Lillö. – (23) Hovedgården Lillö i Åsum s., Gärds härad i Skåne. – (24) Rigsråd Tage Olufsen Thott (d. 1562) til Näs, Eriksholm og Sireköping. – (25) Hovedgården Eriksholm (nuv. Trolleholm) i Torrlösa s., Onsö härad, Malmöhus län. – (26) Adelsmænd (Kalk. II.60a bet.2). – (27) Kendes ikke. – (28) Rigsråd Peder Bille (d. 1580) til Svanholm, søn af Eske Bille (d. 1552), broder til ovenn. Margrethe Bille (d. 1595, se note 9) og til nedenn. Jørgen Bille. – (29) Jørgen Bille (d. 1601) til Ellinge og Valden, broder til ovenn. Margrethe og Peder Bille. Han var gift med Margrethe Brock (d. 1603), se stamtavlen ovf. – (30) Jens Truidsen Ulfstand (d. 1566) til Vemmetofte m. v., underadmiral. Han var søn af rigsråd Truid Gregersen Ulfstand (d. 1545) og dennes 1. hustru Ide Brock (d. omkr. 1531), se stamtavlen ovf., og broder til ovenn. Gregers Truidsen Ulfstand og nedenn. Niels Truidsen Ulfstand. – (31) Niels Truidsen Ulfstand (d. 1575) til Barsebäck og Vemmenhög, øverste falkemester, broder til ovenn. Gregers og Jens Ulfstand. – (32) Lauge Brock den ældre (d. omkr. 1504) til Essendrup (Gammel Estrup) og Vemmetofte. Han påbegyndte opførelsen af den nuv. hovedbygning på Gammel Estrup. – (33) givet fra sig (Kalk. III.334a bet.2). – (34) NkS 836b,2°, GkS 1137,2° m. fl. hss. har *ald.* – (35) Tilstand, forhold (Kalk. II.778a bet.2) eller: beliggenhed (ib. bet.1). – (36) nemlig: en broderlod som arvinger efter Niels Brock. – (37) om dette forhold. – (38) Dominica jubilate: 3. søndag efter påske. – (39) Landsbyen Tårup i Avning s., Sønderhald h. – (40) Vilstrupgårde (tidl. Vilstrup) i Kristrup s., Sønderhald h. – (41) Landsbyen Avning i Avning s., Sønderhald h. – (42) Landsbyen Favsing i Favsing s., Sønderhald h. – (43) Dette udtryk, der ofte kommer igen i det følgende, bet. at der kastes (trækkes) lod, hvorved hver arving fik sin del. Ifl. Arent Berntsen II.371 foregik lodtrækningen på den måde, at enhver lod blev skrevet på en seddel og derefter indstukket i den nederste, hule del af en pennefjer (en såkaldt pennepose); samtlige lodder blev da kastet i et bækken el. lign. og udtrukket, undertiden af et barn. Jf. Kalk. II.828a og Kolderup-Rosenvinge i GdD III.106 note 4. – (44) grene, gøre skel (Kalk. II.71b). – (45) Mærke (der blev indhugget i træstammen). – (46) Træet. – (47) Om Estrup birketing se 351.8. – (48) Kristi Himmelfartsdag indtraf 1553 11. maj. – (48) overensstemmende (Kalk. III.671b). – (50) betroet (Kalk. IV. 384b). – (51) oven over, ɔ: nord for (Kalk. III.397b bet.1; OdS XV.1377 bet.1). – (52) Grænsepæl (Kalk. IV.87b bet.1). – (53) Har ikke kunnet lokaliseres; de gamle egnsnavne ved Gammel Estrup er formentlig tidlig forsvundet. – (54) Ligeledes. – (55) Frugthaven (Kalk. I.2b). – (55) En hestehave er et indhegnet jordstykke til græsning for heste (Kalk. II.228b). – (57) Se note 53. – (58) Nørkær i Favsing s., Sønderhald h. – (59) tæt ved (Kalk. IV.542a bet.1a). – (60) Vist: bråden: dynge fældede træer, forhugning (Kalk. I.291b; OdS II.1077 bet.1). – (61) Reb som længdemål: 9 alen i bredden og 45 alen i længden, jf. Aakjær, Maal og Vægt.222, 266. – (62) Vist d. s. s. bråde, se ovf. note 60. – (63) Bøgetræ, der er mærket; at *grime* bet.: mærke i træ (Kalk. II.73b bet.2); jf. rettertingsdom 27. juni 1598 *omsvoret, stenit och grimet* og i samme dom *grimet eg oc bøg* (Secher, Rettertingsdomme I.213, 215), og rettertingsdom 11. oktober 1599 *et grimit træ* (ib.267). Cf. Kolderup-Rosenvinge i GdD III.108, der har *grøn bøg.* – (64) herfra (Kalk. II.183a bet.1). – (65) GdD III.108 indføjer herefter: *saa.* – (66) Randers bro, broen over Gudenåen. – (67) Randers fjord. – (68) Paderup i Kristrup s., Sønderhald h. – (69) Holmen i Essenbæk s., Sønderhald h., ved grænsen til (Neder)Romalt i Kristrup s. – (70) Toldbroe Vad (Videnskabernes Selskabs Originalkort i Geodætisk Institut), jf. markbog 1683 *taalbro wadtz wangen* i Avning by og s., Sønderhald h. – (71) Vadested (Kalk. IV.718a). – (72) Vel: Møllekær i Favsing s., Sønderhald h. – (73) Hersenge i Favsing s., Sønderhald h. (Markbog 1683: *Heridtz eng*). – (74) Kær. – (75) Sønderhald herredsting. – (76) Matthæus dag:

21. september. – (77) Mauritius' dag: 22. september. – (78) Fælled, ɔ: fællesskab, sameje (Kalk. I.818a bet.1). – (79) vedstod, vedkendte sig (Kalk. I.178b bet.9). – (80) Gregers Truidsen Ulfstand, se ovf. note 17. – (81) Mikkelsdag: 29. september. – (82) mgl. i forlægget. – (83) 1 favn er 3 alen (OdS IV.829 bet.4). – (84) ege; GkS 1137,2° har *eggestub.* – (85) Har ikke med sikkerhed kunnet lokaliseres. – (86) mellemste, midterste. – (87) Har ikke kunnet lokaliseres. – (88) Dyre Vor Fruedag: 15. august. – (89) give, skaffe (Kalk. I.506a bet.2). – (90) nærmest derved (Kalk. III.255b). – (91) fredet, opelsket. – (92) befuldmægtigede (Kalk. III.159a bet.1). – (93) Hovedgården Bjørnholm (nuv. Høgholm) i Tirstrup s., Sønder Dyrs h. – (94) Vedtagelse, overenskomst (Kalk. IV.776a). – (95) Kendes ikke. – (96) indlagt, gemt (Kalk. II.419a bet.3). – (97) Skik, sædvane (Kalk. IV.848a bet.2). – (98) Sædvane (Kalk. IV.727b). – (99) Stævnevarslet ved rebning var ifl. JL I.50 fem nætter, jf. dog Thords art. § 83 (DgL Tillæg til IV.102), der bestemmer, at stævning skal ske nærmeste søndag før tingdagen. Da Viborg landstings ordinære retsdag var lørdag, forløb der fra den foregående søndag 7 dage. Thords art. 83 foreskriver, at forkyndelse af stævningen skal ske *apud ecclesiam suam*, men ifølge en enkelt gruppe hss. (text 2) *fore hans gardh eller j kirke* (DgL Tillæg til IV.121). For markskelstrætter fastsatte § 27 i reces 13. december 1558, jf. § 17 i reces 6. december 1547 og § 16 i reces 21. december 1551, 8 dages stævnevarsel, hvis parten boede i samme herred, 14 dage, hvis den ene part boede uden for herredet, men i landet (ɔ: landstingsjurisdiktionen) og 6 uger, hvis han var udenlands. – (100) Landsdelen, landstingsjurisdiktionen. – (101) befuldmægtigede (Kalk IV.844b bet.1). – (102) Der var senest holdt herredag i København i august 1569. – (103) Forhandling (Kalk. II.153b bet.4). – (104) henstå, vente (Kalk. III.364b bet.5). – (105) forlige (Kalk. I.609b bet.5). – (106) mange gange (Kalk. III.32b bet.1). – (107) *Missive* er et lukket brev, ɔ: brev (fra kongen), der kun henvender sig til en eller til enkelte personer, modsat *åbne breve (patenter)*. Missiver indledtes siden 1535 med ordene: Vor gunst tilforn, medens patenter indledtes med: Vi gøre alle vitterligt, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.7. Det her omtalte missive kendes ikke. – (108) Brev (Kalk. III.704a). – (109) Henrik Gyldenstierne var 1569 chef for orlogsskibet „Jomfruen" og blev 1571 udnævnt til admiral. Danmark var dengang i krig med Sverige (den nordiske syvårskrig 1563–70). – (110) Skifte, deling (Kalk. II.438a bet.3). – (111) Træer, der i en skov står som mærke for et skel (Kalk. III.850a). – (112) tilstrækkeligt (Kalk. III.235b).

353 Viborg landsting 6. maj 1570

Sønnebarn tager arv i faders sted efter oldefader og oldemoder, hvis faderen er død.[1]

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 88 (findes yderligere i 30 hss.[2]).

Overskrift: Enn dom, att sønbarn stander arffue y faders stedt epther oldfader oc oldmoder, om faderin er dødt.

Axell Jull[3] tiill Willestrup,[4] Palli Jull[5] till Stranditt,[6] landtzdommer y Nøriuttlandt,[7] Claus Huitfeldt,[8] Jahan Brockenhusse,[9] Erich Lange,[10] Lauritz Schram,[11] Niels Joginßenn,[12] Tyge Sandbierig[13] och Hendrich Sandbierigh[14]

och Gunde Schriffuer,[15] landztingshører ibidem, giøre vittherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxx, leffuerdagenn post ascensionis domini,[16] paa Viburg lanndzting var skickit erlig och fornumstig mandt Jørgen Nielßenn y Rißum[17] paa sin egin och Morthin Bundis vegnne y Holsteedbroff, Sørinn Perßenn y Sparkiar[18] paa sin hustrus, Anne Jensdatters, vegne medt fuldt magt paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt erlig och velbyrdigh frue Anne[19] till Muosgaardt[20] och hindis datter, jomfru Jngier Mouritzdatter, och thieris lauguerie paa thenn andenn side for enn dom, the till Gindingherritzting forhuerffuitt haffuer paa enn arffue epther jomfru Jngierds[21] faders[22] oldemoder,[23] Margrete Chrestinnsdatther,[24] som boede y Trabiere,[25] och for^{ne} Jørgenn Nielßenn, Morthenn Bunde och Sørenn Perßenn at skulle haffue Mouritz Jenßenns[26] søster, och Margrett Chrestinnsdatter war thieris oldemoder,[27] och for^{ne} Mouritz Jenßenn wor dødt, førindt Margrett affginge, och mintte fordj hans datter, som er enn leedt ydermiere endt thieris hustruer, icki for^{ne} Margrett att kunde arffue, och fougdenn dog haffuer hinde for^{ne} arffue tildømpt, som the mintte icki rett att uere.

Saa møtte for^{ne} frue Anne och berette, att for^{ne} Margrett Chrestinsdatter offuerleffuitt hindis husbundt, for^{ne} Mouritz Jenßenn, och icki for^{ne} Mouritz Jennßenn, ey eller hans moder, som war Margretz datter, nogenn arffue skulle haffue fangitt, och mintte fordj, thett[28] Mouritz Jennßenns barnn kunde oc borde epther lougenn hinndis oldmoder att arffue, eptherthj arffue bør fram att gange, emedenn affkom er till;[29] och ther huos framlagde samme herritztingsdom, att for^{ne} jomfru Jngrid Moritzdatter samme arffue epther Margrett Chrestinsdatter er tildømpt, som thenn dom ydermiere bemeller och jndholler. Och mintte for^{ne} herritzfogitt rett att haffue dømpt, och att for^{ne} jomfrue Jngier borde samme arffue att beholde.

Medt fliere ordt och tale thenom ther om emellom war.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagßenns leiglighedt, szaa och eptherthj lougenn[30] medt føre, børnn, ther fødis aff sønn, tager arffue epther oldfader oc oldmoder,[31] som thieris fader skulle tage, om handt leffuitt, och medt[32] thieris børnn, emedenn nogenn fødis aff gamill fader och gamill moder,[33] och the, ther fødis aff dater, the tager arffue, som thieris moder skulle tage, om hun leffuitt, saa mange som the er ther epther fødis, fordj arffue aa[34] fram att gange, emedinn affkom er tiill, och for^{ne} jomfrue Jngies findis wdj saa made aff for^{ne} Margrett Chrestinsdatters barnsbarn afflitth att uere, tha wide wy icki anditt enndt samme loug att følge och hinde att stande arffue wdj hindis faders stedt epther for^{ne} Margrett Chrestinsdatter, och eptherthj her-

ritzfougdenn wdj saa made epther lougenn dømpt haffuer, wide wy icki emodt samme hanns dom att kunde sige, ey eller hannom ther fore att felde.

Jn cuius rej testimonium &c.[35]

(1) Slægtskabsforholdene synes at have været følgende:

Margrethe Christensdatter
arvelader
† efter 1565

Datter
~ Jens Pedersen til Movstgård
† o. 1525

Mourids Jensen til Movstgård † 1565 ~ Anne	Datter ~ *Jørgen Nielsen* i Risom	Datter ~ *Morten Bunde* i Holstebro	*Anne Jensdatter* ~ *Søren Persen* i Sparkær

(2) I hs. Thott 1201,2° findes dommen indført 3 gange. – (3) Se 350.3. – (4) Se 351.2. – (5) Se 349.3. – (6) Se 349.4. – (7) De flg. navne til og med *Hendrich Sandbierigh* er i forlægget tilskrevet i marginen. – (8) Claus Huitfeldt (d. 1590) til Krumstrup, 1557 landsdommer i Lolland-Falster, stiftslensmand på Lolland-Falster. – (9) Johan Brockenhuus (d. 1587) til Lerbæk. – (10) Erik Lange (d. 1572) til Eriksholm. – (11) Laurids Skram (d. 1587). – (12) Niels Jonsen Viffert (d. 1595) til Torstedlund. – (13) Tyge Sandberg (d. 1587) til Isgård og Vedø, broder til nedenn. Henrik Sandberg. – (14) Henrik Sandberg (d. 1588) til Karsholm, broder til ovenn. Tyge Sandberg. – (15) Se 349.5. – (16) Ascensio Christi (Kristi himmelfartsdag): 2. torsdag før pinse, ɔ: 4. maj 1570. NkS 845,2° har *assumptio Iohannis evang.* (= 27. december), andre hss. *assumptio Mariæ virginis* (= 15. august). – (17) Landsbyen Risum i Borbjærg s., Hjerm h. – (28) Landsbyen Sparkær i Nørre Borris s., Fjends h. – (19) Anne, gift med Mourids Jensen (d. 1565), søn af Jens Pedersen til Movstgård (d. omkr. 1525). – (20) Den tidl. hovedgård Movstgård (ɔ: Mouridsgård), der opr. hed Gimsinggård, i Gimsing s., Hjerm h. – (21) Inger Mouridsdatter, datter af Mourids Jensen til Movstgård. – (22) Ordet er i forlægget indføjet over linjen, men vist (?) atter overstreget; ordet *faders* mgl. i flere hss. – (23) Her i nutidig betydning, ikke som ofte i datiden i bet. bedstemoder (Kalk. III.285b). Se stamtavlen ovf. – (24) Margrethe Christensdatter, muligt datter af den Christen Christensen, der ejede Trabjerg i Borbjærg s., Hjerm h. – (25) Trabjerg i Borbjærg s., Hjerm h. Gården Trabjerg tilhørte 1231 kronen, senere i lang tid en slægt, der snart regnedes for adelig, snart for ufri. – (26) Mourids Jensen (d. 1565) til Movstrup, søn af Jens Pedersen til Movstgård, se stamtavlen ovf. – (27) Her i bet. bedstemoder, se stamtavlen ovf. – (28) at (Kalk. I.358a bet.1). – (29) Jf. JL I.4: *for thy at arf a e fram at gangæ mæthæn afkumænd ær til* (Dgl II.26f.). De nærmeste arveberettigede var børnene, der arvede hver sin lod (arv in capita), dog således at en mand tog dobbelt lod mod en kvinde. De næste arvinger var børnebørnene, der arvede in stirpes, ɔ: arven deltes i lodder, hvoraf én tilfalder hver linje; inden for hver linje deles arven i lige dele. Arven gik stadig til descendensen (*framarf*), og kun hvis der ikke fandtes descendens, gik arven til ascendensen og til slægtninge i sidelinjen (*gangu arf*, SkL 34

og 38). – (30) JL I.4. – (31) Her i bet. bedstefader og bedstemoder, jf. Verner Dahlerup.67. – (32) endvidere, ligeledes. JL I.4 har *æn* i samme bet., jf. Verner Dahlerup.67. – (33) Bedstefader og bedstemoder. I jysk bruges endnu bet. gammelfar (gammelmor) for bedstefader (bedstemoder). – (34) bør, skal (Kalk. I.442b bet.4), præs. af verb. *ege* (eje). – (35) Se 350.16.

354 Fakse herredsting 11. maj 1570

En mand, der havde høstet græs på andenmands jord, idømt 3 marks bøder.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 145.
Overskrift: En dom om affslet.[1]

Anno 1570, torsdagenn thenn 11. maij, paa Faxe herritz thing wor skickett fornumstige suendt Michell Jennsønn, fogitt paa Tureby,[2] och haffuer lougligenn tiltallt och forfuldt Hans Tømermandt y Huerløsße[3] for the haffuer[4] fulde aff greß, effter som viij dannemendt haffuer seett och suorett och affsagtt indenn tinge, att for^ne^ Hans Thømermand haffuer affslagett[5] frann Søffrenn y Hagde[6] saa megett som ij lempelige hauer fulde aff greß, och effter itt tings windiß lydelße, som iiij danne mend, huer wed sitt naffnn, winditt haffuer indenn Faxe ting torsdagenn thenn 23. februarij aar 1570, adt thenn eng, som Hans Tømermandt haffuer slagett och affført[7] y aar, thenn haffuer ligett till Hedegaard,[8] wildett[9] och wklagit y xxiiij aar och mere, som same breff indeholder och ydermere formelder, och ther for begieritt rett offuer same Hans Tømermandtt for for^ne^ affslett.

Tha y dag møtte for^ne^ Hans Thømermandt och gaff sig y alle rette mett for^ne^ Michell Jennßønn.

Tha effter till thalle, gennsuar, breff, beuissning och sagens leylighedt weste ieg icke retter att sige ther paa, endt for^ne^ Hans Tymmermand bøer att wdlade[10] the ij hauer fulde aff greß och bøde bonde sagenn iij marck, emedenn for^ne^ affsiunn[11] och windisbyrdt staar wedt sienn fulde magtt, och indtell ther kommer andre beuissning for mig end som nu tilstede wor.

Till windisbyrdt mitt signett her wndertrøcktt &c.

(1) (ulovlig) afhugning på andens mark (Kalk. I.30a). – (2) Hovedgården Turebyholm i Tureby s., Fakse h. Den var i middelalderen et len under Roskilde bispestol og kom ved reformationen under kronen. Lensmand var i 1570 Peder Bille (d. 1580). – (3) Landsbyen Værløse i Fakse s. og h. – (4) Indhegninger, vænger (Kalk. II.177a bet.2). – (5) begået afslæt: (ulovlig) afhugning på andens mark (Kalk. I.29b). – (6) Landsbyen Hejede i Øster Egede s., Fakse h. – (7) ført bort (Kalk. I.16a). – (8) Hejede Gårde i Øster Egede s., Fakse

h., jf. Danmarks Stednavne XVI (1975).112; *Enn gaard kaldis Hedegaardtt* (Sjællands Stifts Landebog 1567 (1956).47; matrikel 1688: *Heedegaard.* – (9) uilet: upåtalt (Kalk. IV.630a). – (10) udrede, betale (Kalk. IV.567a bet.4). – (11) Vist = *aasiun:* Besigtigelse, syn(sforretning) (Kalk. IV.950a bet.2).

355 Sjællands landsting 21. juni 1570

En mand havde beskyldt en anden for at have forgjort hans datter og havde ladet ham fængsle. Ved landstinget, hvor han i et tidligere retsmøde ikke havde nægtet sigtelsens rigtighed, udeblev han fra domsforhandlingen og dømtes til at være løgner samt til 40 marks bøder for den ulovlige fængsling.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 72.
Overskrift: Dom at bøde for wlouglig fengsell, oc at huo, som legger andenn werlig sag till oc icke kand dett beuisse hannom offuer, at werre enn løgnere &c.

Herløff Skaffue[1] till Eskillstrup,[2] landtzdomer y Sieland, giør alle witterligtt mett thette mitt obne breff, adt aar effter Gudtz byrdt 1570, onsdagen thenn 21. daug junij, paa Sielandtzfar landtzting wor skicket Heming Olsønn aff Siersløff Øster.[3] Hand hagde her wdj rette deltt och ladett kalde Wellom Oluffsenn ther samestedtz och hanom tillthallitt, for hand hagde hanom sictett oc skyldett forre, att hand skulle haffue forgiortt[4] hans daatter, Ane Wellomßdaater, mett throldom. Thisligeste for hand hagde hanom for same sag ladett hindre[5] oc sett wdj fenngsell oc jernn[6] loug wfordeltt emodt rettenn. Oc wor for^{ne} Wellom Olsßønn møtt mett hanom her wdj rette, och thett icke benecthett att haffue giortt, oc dog ingenn beuisßning helder fiørde[7] emodt hanom mett sig for rette. Tha bleffue the baade fundne[8] ther fore her y dag wdj rette mett begis therris beuissning oc hues behielpning,[9] som the hagde och vilde ther om lide oc vndgielde. Och wor her nu y dag wdi rette møtt for^{ne} Heming Olsenn och sette wdj rette, om for^{ne} Wellom Olßønn icke burde hanom att offuerbeuisße thenn wærlig sag, hand hagde hanom wskyldelig tillagtt, eller lide ther straff fore, thisligeste for hand hanom saa wlouglig hindritt oc fengslitt hagde mett wrette y alle maade.

Tha efftherthj for^{ne} Wellom Olsßønn saa vor sigthett oc tilthallitt, oc iche hand tilfornn wilde suare eller rette for sig, och hand thisligeste nu sin rette teckthe doms dag[10] sad offuerhørig, som hand wor forfundenn[11] oc sig beplichtet hagde att møde, och huerckenn hand sielff eller nogenn andenn paa hans wegne møtthe, som for hanom wilde suare eller rett giøre y thenn sag i

noger maade, och for^ne^ Heming Olßønn nu vor møtt oc begierede for sig y dag enn endelig dom, veste ieg icke retther, end for^ne^ Wellom Olsßønn effther thenn 20. capitell y recessen[12] att wer enn løgner for thenn wærlig sag, hand haffuer for^ne^ Heming Olsønn tillagt oc icke kand beuisße, sameledis at bøde sitt faldtzmaall effter wor sielanndtzske loug y thenn 2.bog 23.capitell:[13] 40 marck bondenn oc kongenn, for hand hanom saa wlougligenn fenngslitt haffuer.

Ad her saa for retthe er affsaugt, bekiender ieg mett mitt signette her wndertrøcktt. Datum vt supra.

(1) Herluf Skave (d. 1583) til Eskilstrup, 1552–83 landsdommer i Sjælland. – (2) Hovedgården Eskilstrup i Sneslev s., Ringsted h. – (3) Landsbyen Sigerslevøster i Strø s. og h. – (4) skadet, ødelagt, spec. gøre skade ved trolddom (Kalk. I.638a bet.1; OdS V.506 bet.2&3; jf. DL 6–1–10: Hvo som bruger nogen galne indbildede Konster med Forsæt at ville forgiøre og skade een anden). – (5) fængsle, anholde (Kalk. II.235b). – (6) Lænker, ɔ: fængsel. I en senere tid, særligt under Christian IV, bet. for strafarbejde, der udførtes af lænkede fanger („slaver") på Bremerholm el. på en fæstning, først af løsgængere, jf. kgl. åb. br. 2. oktober 1566 (Kanc. Br.; CCD I.314) og fdg. 24. februar 1636, senere idømt som arbitrær straf for forskellige forbrydelser og under Christian IV hyppigt som forvandlingsstraf ved benådning for livsstraf, jf. Fr. Stuckenberg i Hist. Tidsskr. 6. rk. III.666ff. og DL 2–16–7, 5–10–33 og 6–7–18. – (7) førte, bragte, havde (Kalk. I.832b bet.1&2). – (8) dømt til (Kalk. I.540b bet.5). – (9) Undskyldning (Kalk. I.135a bet.4). – (10) Retsdag, da dom skal afsiges (Kalk. IV.300a). – (11) pålagt (sml. Kalk. I.540b bet.5). – (12) Reces 13. december 1558 § 20, stk. 2. – (13) EsjL II.19 (DgL V.94; i text 2 (ib.441) er det som i dommen anført II.23).

356 Viborg landsting 8. juli 1570

En pantsætning kendt magtesløs, da ejendommen ikke havde været lovbudt.

Hs.: Lund UB J 14 nr. 53 (findes yderligere i 33 hss.[1]).
Litt.: Matzen, Panterettens Hist.207 med note 6.
Overskrift: Enn dom, att en maa icke bortpante ther ey maa bortskiøde logligtt.

Axell Juill[2] till Vellestrup,[3] Pallii Juill[4] till Strannit,[5] lanndzdomer wdj Nøriutlandt, och Gunde Schriffuer,[6] lanndstinghører ibidem, giør wittherligt, att aar epther Gudz børdt Mdlxx, leffuerdagenn post visitationis,[7] paa Viborg landsting war skickitt Mickell Pederßen y Meßing[8] paa sin høstruis och Chresten Schrøders vegne, som er verge for hanns stebbørnn, paa thenn enne och hagde hidt y rette steffnitt Jenns Perßenn y Eyer[9] paa thenn andenn ßide for nogenn pantebreffue, hann forhuerffuit haffuer paa nogenn arffuelod y thenn

bunde gaard y Meißing, Michell Perßenn iboer. Och berette, att the loder, Jenns Perßenn meth vdarffuingenn till same gaardt panntit haffuer, icke skulle vere laugbodenn,[10] medenn mynte seg paa sinn høstruis vegne saa och hanns stedbørns, som haffuer størst lod y same gaardt och thenn besider, att uere nermiere till att pante y same gaardt, end the arffuinge er. Thisligeste miener, att hann icke eller motte buortpante, ther ey maa selge, och satte ther for wdj rette, om huis[11] pannte breffue, hann emodt slig leglighiedt forhuerffuitt haffuer, icke borde macteløs att uere. Och framlagde itt tingswinnde aff Hiemlunsleff[12] herritztinng, liudenndis Per Suendßenn y Stillinng[13] ther paa Jngebore Mickels och hindis faderløs børns vegne y iij ting att haffue tilbøditt sølff och pening, om ther var nogenn, som hagde lod och part y thenn gaardt y Meißing, the tha iboede, eller thenntz retighett ther wille selge eller pannte, thaa wille hunn och same børnn giernne och pannte meth thennom och giffue ydermiere ther paa ennd nogenn andenn, som thet vinde vider bemeller.

Saa møtte for^{ne} Jenns Perßenn och berette, att hann hagde pannthett medt rette medarffuinge till same gaardt och mynte thet logligt att uere.

Med fliere ord och tale thennom ther om emellom var.

Tha epther tiltale, giennsuar och zagenns leglighiedt, saa och eptherdj logenn[14] medføre, ther som bundenn bortskiøder sinn jordt, førenndt hann laugbyder thet federne federne arffue till och møderne møderne arffue till, tha maa neste frennder thet epther kalde;[15] thisligeste eptherthj thet fanndis, ingin att maa thenn iordt pannte, som hann ey maa laglig buortskiøde,[16] thaa wide wy epther sadann leglighiedt icke anditt ther om att sige, ennd huis pantebreffue, for^{ne} Jenns Perßenn paa same loder forhuerffuitt haffuer, ther icke er laugbudenn och med handlitt[17] som for^{uit} stander, bør icke att kome for^{ne} Michell Perßenn paa sin høstrue eller stebbørns vegne till hinder eller skade y nogen made.

Jn cuius rei testimonium sigila nostra præsentibus inferimus impreßaa.

(1) I hs. Thott 1201,2° er dommen indført to gange. – (2) Se 350.3. – (3) Se 351.2. – (4) Se 349.3. – (5) Se 349.4. – (6) Se 349.5. – (7) Mariæ visitatio: 2. juli. – (8) Landsbyen Mesing i Mesing s., Hjelmslev h. – (9) Landsbyen Ejer i Ousted s., Voer h. – (10) Om lovbydelse se rettertingsdomme 23. oktober 1553 og 25. oktober 1553 (I nr. 197 og 198), der statuerer, at lovbydelse af købstadejendomme ikke skulle ske. Derimod skulle landejendomme fortsat lovbydes, jf. DL 5–3–1 og 2. – (11) hvilke. – (12) Hjelmslev. – (13) Landsbyen Stilling i Stilling s., Hjelmslev h. – (14) JL I.34. – (15) omstøde, kalde tilbage, erklære ugyldigt. Jf. JL I.34: *æftær geen kallæ*. – (16) Det var kun ejeren, der kunne pantsætte. En lidt yngre retspraksis, jf. to rettertingsdomme af 4. august 1590 (GdD IV.216ff.),

pålægger efter analogien af JL I.41, der „i lige maade kand forstaais om pantt" (GdD IV.222) den, der uden hjemmel pantsætter, tremarksbøder, jf. således også DL 5–7–15, der hviler på retsbrug. – (17) behandlet (Kalk. III.63a).

357 Rettertinget 20. juli 1570 (Nykøbing F.)

Bønderne i Nørlunde fandtes uberettigede til at indhegne til fædrift et stykke jord, hvortil bønder i Halsted fandtes at have brugsret, da den af arilds tid havde ligget til Halsted, og da bønderne i Nørlunde ikke kunne godtgøre nogen ret dertil.

Hs.: RA Tegnelser over alle Lande XI fol.129v (findes yderligere i 2 hss.).
Tryk: Regest i Kanc. Br. 20. juli 1570 (efter Tegnelser).
Litt.: Poul Meyer.190.

Wii, Fredrich thend Andenn &c., giør alle witterligt, att aar effter Gudz byrdt Mdlxx, thend 20. dag julij, paa wort slott Nyekiøpinge, neruerendis oß elskelige Peder Oxe[1] tiill Gißelfeld,[2] wor hoffmester, Johan Friis[3] till Heßelagger,[4] wor cantzeler, Holger Roßennkranntz[5] tiill Boluer[6] oc Erich Rud[7] till Fullesang,[8] wore mennd oc raad, war skickitt for oß wdj rette wore vndersotte wdj Haldstedbye[9] wdj wort land Loland boenndis oc tiltallitt wore vndersotthe wdj Nørlunde[10] for en løcke,[11] the wdj Nørlunde haffde tagitt oc endhegnitt wdj Haldsted feedrifftt,[12] huilcket for^{ne} Haldstedt menndt icke meenner mett retthe. Tha eptherthij for^{ne} bønnder wdj Nørlunde jnngen breffue eller beuißninge haffde, ther mett the mett retthe kunde thennom same lycke tilholde, oc same eyendom altidt haffuer liggitt tiill feedrifft, oc Haldsted mendt beuiste, att for^{ne} lycke tilforne haffuer weritt wpdeelt,[13] oc for^{ne} Nørlunde mennd liggeuell tilholt thennom thenndt emodt for^{ne} dom,[14] bleff saa paasagt for retthe, att for^{ne} lycke skall igienn wptaggis,[15] oc eyenndomenn altidt her epther att liigge oc bliue till Haldstedt fedrefft, som thenndt altidt aff arildz tidt tilforne liggitt haffuer, oc for^{ne} Nørlunde mend thennd inthet skulle mue indhegnne epther thenne dag.

Actum Nykiøping 20. julij aar &c. 1570.

(1) Peder Oxe (d. 1575) til Gisselfeld m. v., 1547 stiftslensmand på Lolland-Falster, 1552–58 og fra 1566 rigsråd, 1558 in absentia dømt for regnskabsuordener, flygtede til udlandet, vendte 1566 tilbage til Danmark og generhvervede sine godser, blev 1567 statholder i Kbh. og rigshofmester. – (2) Hovedgården Gisselfeld i Øster Broby s., Ringsted h. – (3) Magister Johan Friis (d. 1570) til Hesselager, fra 1536 rigsråd og kongens kansler. – (4)

Hovedgården Hesselager i Hesselager s., Gudme h. – (5) Rigsråd Holger Rosenkrantz (d. 1575) til Boller m. v., 1567 statholder i Nørrejylland, 1573 rigsmarsk. – (6) Hovedgården Boller i Ut s., Bjerre h. – (7) Rigsråd Erik Rud (d. 1577) til Fuglsang, 1547–57 lensmand på Vestervig kloster, 1557–59 på Riberhus, 1559–71 på Ravnsborg, 1574–77 på Ålborghus. – (8) Hovedgården Fuglsang i Toreby s., Musse h. – (9) Landsbyen Halsted i Halsted s., Lollands nørre h. – (10) Landsbyen Øster Norlunde (tidl. Nørlund) i Halsted s., Lollands nørre h. – (11) indhegnet jordstykke (Kalk. II.858a). – (12) Græsgang (til kvæg) (Kalk. I.817a). – (13) afsagt dom om (Kalk. III.329a). – (14) Den tidligere dom kendes ikke. – (15) bemægtiges, modtages (Kalk. III.369b bet.2&4).

358 Viborg landsting 29. juli 1570

En mand, der havde begæret rebning, havde ikke krav på at få sine omkostninger erstattet af modparten, da *han ved rebningen havde fået mere jord,* da *han selv havde begyndt trætten,* da *parterne var blevet forligt,* da *de ikke havde været uden for landsdelen eller for rigens kansler og* da *det ikke var sædvanligt at give kost og tæring i sådanne tilfælde.*

Hs.: NkS 835c,2° nr. 140 (findes yderligere i 10 hss.).
Ingen *overskrift* i forlægget, men i registeret flg. regest: Enn dom om enn marcks rebning.

Axell Jull[1] tiill Willestrup,[2] Pallj Jull[3] till Stranditt,[4] lanndzdomer vdj Nør Juttlanndt, och Gundj Schriffuer,[5] lanndztinghører ibidem, giør vittherligt, att aar eptther Gudz børdt Mdlxx, leffuerdagenn som Sanctj Olluffs dag[6] paa faldt, paa Viborig lanndzting var skickitt Chresten Jennßen y Suoldrup,[7] herritzfogitt y Huornum[8] herritt, paa thenn enne och hagde hiid wdj rette steffnnitt Per Jude[9] y Teilgaardt,[10] herritzfogitt y Hollumherritt,[11] paa thenn anndenn side for enn eskening,[12] hann emod hannom till Huornum herritzting brugt haffuer och tingsvinde ther eptther forhuerffuitt haffuer paa kost[13] och thering[14] och breffue pendige,[15] hann aff hannom esker och fordrer for thenn trette, thennom om Suoldrup marck emellom varitt haffuer, och myentte sig ingenn kost och thering att uere hannom pligtig [for thenn trætte],[16] forschreffne Per Jude siølff haffuer begiønndt och hannom paa førdt Suoldrup marck till reb att uille haffue hagdt, och the siden om samme thieris thuist och venigheth att skull vere bleffuen forligt och fordragenn.[17]

Saa møtt forschreffne Per Jude och berette, huorledes hanom paa sin hustrues vegne och medarffuings [vegne][18] skull haffue veritt nogitt brastholllenn[19] vdj Suoldrup marck och ther for thenn att haffue will hagt till reebs,

och forschreffne Chresten Jennsenn dog skull haffue hollitt hannom wdj samme trette, och the for gode menndt eptther kongelig befalling[20] skull haffue veritt wdj rette och tha dom emod Chrestenn Jennßenn forhuerffuitt, och the dog sidenn er bleffuitt forenitt, saa Chresten Jennsenn skull haffue giortt hannom nogenn vdleg,[21] som thenn forligels breff ther om vdganngenn thitz leiligheth ydermere skull forklare och indholde. Och ther nesth framlagde samme esknings vinde aff Huornum herritzting thette aar, manndagen nest for Johannis Baptiste[22] vdgiffuitt, liudendis forschreffne Per Jude ther vttj iij ting och then dag thenn fierde att haffue eskitt aff Chrestenn Jennßenn med rigens forfølling kost, thering, breffue penninge, skadegield[23] och huis anndenn forsømelse och vdgifft, Per Jude skull haffue fangitt aff thenn stuore trette, Chresten Jennßen skull haffue holliitt hannom vdj paa thenn otthind aar och miere eptther Per Judes breffue och doms liudelße, som thet breff vider bemeller. Och myentte Per Jude sig att haffue rettigheth tiill sodan eskening mod Chrestenn Jennßenn att bruge[24] paa kost och thering, breffue penninge och skadegieldt, eptthertj Chresten Jennßenn hagde [giortt][25] hanom vdleg.[26]

Ther till suaritt forschreffne Chrestenn Jennßenn och satte y rette, att eptthertbj Per Jude haffuer sielff begønndt tretten, oc hoffuitt sagenn er forligtt, oc ickj the wdj nogenn rettergannghh vden lanndz,[27] antthenn for rigenns cantzler eller nogenn anndersteds, haffuer veritt om same marckrebning och trett, om hann ickj buorde for samme eskening quitt atth bliffue.

Med flier ordt oc talle, thennom ther om emellom var.

Tha effttther tilltalle, giennsuar och sagzenns leiligheth, saa och eptthertbj forschreffne Per Jude siølff haffuer begønndt samme trette forschreffne Suoldrup marck till rebs att uill haffue hagt, och hoffuit sagenn nu er hannom och Chresten Jennßenn emellom forenitt och fordragen, och ickj ther nogenn tiid om samme thuist och vennigheth om samme marck rebning vdenn lanndz, anthen for rigens cantzler eller anndensteds haffuer vdj nogen rettergang veritt, och ey att uere visß[28] eller seduanne her y lanndittt, huor nogen haffuer forfuldt nogen march till rebening, att thenn, som haffuer foitt miere jordtall,[29] skull ther for bekomme nogenn kost och thæring aff thenn, som slig jord slipper, tha finde wy eptther sadan leiligheth forschreffne eskening ickj att komme forschreffne Chrestenn Jennßenn till hinder eller skade y nogenn made, och ey wy kunde kiende forschreffne Chrestenn Jennßenn eller hans medarffuinge eftther slig leilighed forschreffne Per Jude for saadann diele nogenn kost eller thæring pligtige att uere.

In cuius rei testimonium sigilla nostra præsentibus inferius inpressa.

(1) Se 350.3. – (2) Se 351.2. – (3) Se 349.3. – (4) Se 349.4. – (5) Se 349.5. – (6) St. Olafs dag: 29. juli. – (7) Landsbyen Suldrup i Suldrup s., Hornum h. – (8) Hornum. – (9) Per Jude fik 6. juli 1567 (Kanc. Br.) livsbrev på den gård i Tersted (nuv. Teglgård) i Skørping s., som han beboede, så længe han var herredsfoged i Hellum h. og derefter mod sædvanlig afgift. – (10) Gården Teglgård i Skørping s., Hellum h. Herredsfogderne i Hellum h. boede i lang tid i denne gård, der fra reformationen og indtil 1663 tilhørte kronen. Gården var opr. teglgård til det kgl. slot Egholm (nedrevet i 14. årh.). – (11) Hellum h. – (12) Om æskning se 348.1. – (13) Se 349.10. – (14) Se 349.11. – (15) Betaling for udfærdigelse af breve. Jf. taksterne i Danmarks rigens ret og dets dele el. forfølgning 10. december 1621 § 81. – (16) mgl. i forlægget; indføjet efter andre hss. – (17) forligt (Kalk. I.609b bet.5). – (18) mgl. i forlægget. – (19) uretfærdigt, ubilligt behandlet (Kalk. I.272a bet.2). – (20) Kendes ikke. – (21) Betaling (Kalk. IV.567b bet.2). – (22) Johannis baptistæ dag: 24. juni; om andre Johannes baptistæ dage se R. W. Bauer, Calender for Aarene fra 601 til 2200 (1868/1961).149, H. Grotefend, Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit[8] (1948).69. – (23) Skadeserstatning (Kalk. III.751a). – (24) benytte (Kalk. I.286a bet.1). – (25) mgl. i forlægget. – (26) Her vel: udlæg (foreløbig, midlertidigt udbetalt beløb, der sen. skal refunderes) (OdS XXV.523 bet.2.1). Cf. ovf. note 21. – (27) ɔ: uden for landsdelen (landstingsjurisdiktionen). – (28) Skik, sædvane (Kalk. IV.848a bet.2). – (29) Ordet *jordtall* skal læses *jordt all*, ɔ: *jord alen (jordalne, jordtalne)*, der var en måleenhed for jord (Kalk. II.445b). Den gamle danske jordalen (også kaldet *rode*) var 10 fod. En normal ager på 24 plovfurer var i det 16. årh. 9 alen bred, jf. Aakjær, Maal og Vægt. 222. Et reb var 9 alen langt, se 352.61. *Jord* blev i datiden ofte skrevet *jordt;* og formen *al(l)* for *alen* var vistnok også gængs i datiden. Imod denne tolkning taler vel det foranstående *miere*, men dette ord er en lige så dårlig glose, hvis andetleddet i *jordtall* skulle være et *-tall*.

359 Viborg landsting 29. juli 1570

To mænd, der på fremmed grund søgte at tilfangetage en fredløs mand, frifundet for straf.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 57 (findes yderligere i 33 hss.).
Reg.: 2666.
Tryk: GdD III.112ff. (efter NkS 836b,2° m. varr. fra Thott 1201,2°).
Litt.: Stemann, Retshistorie.641 note 2; Matzen, Offenlig Ret III.18; Ole Fenger, Fejde og Mandebod.522 note 641.
Overskrift: Enn dom om tuinde karle, som wdtug en fredløsmandt aff Randershus ved Haldt fra frue Anne, her Otthe Krompens.

Axell Jull,[1] Palli Jull,[2] Gunde Schriffuer[3] dømpt haffuer aar epther Gudz byrdt Mdlxx, leffuerdagen som Olaj Regis dag[4] paafaldt, emellom erlig och welbyrdig frue Anne,[5] her Otthe Krompens,[6] paa thenn enne och Coruitz Viffert,[7]

høffuitzmanndt paa Haldt,[8] paa thenn andenn side om tuinde frue Annis karle, som hagde indgoitt y Randershuß[9] nedenn for Haldz slott, bondenn och wdtagenn frue Annis fredtløsmandt,[10] och førindt the medt samme fredtløsmandt offuer broenn,[11] som for Rannders huss er, er offuer kommenn, er Coruitzis folck aff slotthett neder komenn och thenom samme karll formiendt fore, saa the icki offuer broffuenn medt thenn kunde komme, dog wille for^{ne} Coruitz Viffert thenom ther fore haffue dømpt fraa thieris halße.

Tha er ther saa paasagt for retthe epther tiltale, giensuar och sagsens legligheth, szaa och eptherthj icki nu beuißis Jacob Perßen eller Niels Kock att haffue stiett[12] adill slott[13] eller[14] theris vernn[15] eller befestninngh jndenn eller vdenn, som gaardzrettenn[16] sig om belanger, huar fore enn kunde miste sitt lyff, menn eptherthj for^{ne} thuo karle samme fredtløss mandt haffuer epthersøgt wedt Randershuss wdenn for addell slotzs graffue och woldt, och ther hanom paa tagitt, och sidenn slotzthienner wille icki tilstede thennom same karle lenger att wdføre, haffuer the hanom fordj ther wdindenn sluppenn och forladt, som godemenndz grandskeninng och kundskab ther om this leglighet bemeller, thisligeste eptherthj lougenn[17] bemeller, om mandt sueris fredløs, skulle handt flye landitt jndenn dag och manitt eller skyffling[18] offuer hanom, och ey kongenn att maa giffue hanom fredt, saa och eptherthj att fredtløsmandt maa ingenn huße[19] wden bødder vedindis, sambledis haffuer koningenn och rigens raadt beslutthett[20] for loug och rett, att ther som mandt er fredtløs giort, maa handt tagis oc forhindris,[21] ehuar som helst handt findis, och ey fredt y sitt egitt huss eller anderstedz att maa haffue [vndtagenn kierkenns preueleger[22] att uere foruarett; tha epther sadann leiligheth, att fredløs mannd maa ingensteds fred haffue, och for^{ne} ij karle haffuer wdj saa made for^{ne} fredløsmanndt vden adelslotz vernn bekommitt och hannom ther samesteds igien forlatt, som forschreffuitt stander, tha er ickj woris forstanndt,[23] att wy kunde wide att døme eller sige for^{ne} Jacob Persen och Niels Kock fra hals eller liff.

In cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius inpressa.][24]

(1) Se 350.3. – (2) Se 349.3. – (3) Se 349.5. – (4) Se 358.6. – (5) Anne Lykke til Demstrup. Hun var gift 1. gang (1537) med rigsråd Anders Bille (d. 1555) til Søholm, 2. gang (1557) med rigsmarsk Otte Krumpen (d. 1569). – (6) Se foreg. note. – (7) Corfitz Tønnesen Viffert (d. 1592) til Næs (nuv. Lindenborg), sen. (1581) rigsråd, 1585–89 landsdommer i Skåne. – (8) Slottet (sen. hovedgården) Hald i Dollerup s., Nørlyng h., der da ejedes af kronen. Corfitz Viffert var 1569–73 forlenet med Hald. – (9) Kolderup-Rosenvinge antager (GdD III.113 note 2), at der er tale om et hus, der tilhørte en mand, der hed Randers. Dette er dog vist mindre sandsynligt, se om navnet *Rand(i)* som fornavn DgP I.1132 og navnet

Rand som efternavn ib. II.862. Snarere kunne man tænke sig, at der foreligger en forskrivning af *Ramsherredshuse*. Ramsherred er en klynge af huse, og navnet forekommer mange steder (bl. a. Næstved, Slagelse, Odense, Svendborg, Assens, Rudkøbing, Ærøskøbing, Randers, Horsens, Åbenrå, Flensborg) og er oftest en lokalitet i en udkant af en by eller uden for byområdet i et lidet anset kvarter, hvor løst folk holdt til, jf. Johannes Steenstrup, De danske Stednavne (1908), Hugo Matthiessen, Gamle Gader (1917).116f., Danmarks Stednavne XI (1959).99, 210, XIII (1958).12, XIV (1969).24, XVI (1970).195. Man må forestille sig, at der neden for Hald har ligget en klynge huse: Ramsherredshuse (> Randershuse). Ordets oprindelse er uvis; forleddet skal muligt sammenholdes med mnty. *rampe:* beholder til alle slags varer, jf. *im rampe kopen:* købe på slump, i sækken, jf. MndWb III.419b, medens efterleddet *-herred* må være anvendt ironisk i forhold til bebyggelsens størrelse eller blot som en markering i forhold til købstaden. – (10) ɔ: en mand, over hvem Anne Lykke havde erhvervet en fredløsdom. Om Corfitz Vifferts straf for at huse den fredløse se Viborg landstings dom 17. marts 1571 (ndf. nr. 373). – (11) Broen over voldgraven til slottet. – (12) besteget (Kalk. IV.129a bet.2); jf. gårdsretten 9. maj 1562 § 8: Hvo som stier ... nogen adelsmands gaarde. – (13) Slottets hovedbygning (Kalk. I.5a). – (14) Ordet gentaget i forlægget (linjeskifte). – (15) Vold, fæstningsværk (Kalk. IV.917b bet.1). – (16) Gårdsretten 9. maj 1562 § 8 fastsatte livsstraf for den, der sneg sig ind i kongens eller i adelens befæstede gårde. – (17) JL II.22. I de andre landskabslove (jf. EsjL II.18, SkL 226) var fristen kun dag og nat; ifl. Thords art. § 71 blev fristen for Jyllands vedkommende med jyders og fynboers samtykke nedsat til 3 dage og nætter (DgL Tillæg til IV.96). – (18) JL II.22 har: æi tha ma kuning skyflæ yuær hanum; *skyflæ* bet. opr.: inddrage, konfiskere (jf. den lat. overs. af JL: tunc potest rex confiscare bona sua; se DgL IV.105), men da JL II.13 fastslår, at kongen kun har krav på en bøde, må *skyflæ* i JL II.22 have den mere alm. bet.: lægge beslag på, jf. Kroman-Iuul III.156, medmindre man vil antage, at JL II.13 repræsenterer et senere udviklingstrin, og at der således foreligger to modstridende bestemmelser, jf. således nærmest Poul Johs. Jørgensen, Manddrabsforbrydelsen.155f., der til støtte herfor bl. a. anfører, at formuleringen af JL II.13 taler for, at slutningen af denne bestemmelse er blevet omredigeret. – (19) Jf. JL II.26, der fastsætter en straf af 3 mark til kongen for den, der huser en fredløs mand. Jf. Viborg landstings dom 17. marts 1571 (ndf. nr. 374). – (20) Jf. rettertingsdom 1466 (I nr. 14), der er anført i Knud Mikkelsens glosse til JL II.26, dansk glosse 48. Jf. Osterssøn Veylle.294: Fredløse-Mænd maa gribis hvor de findis, thi de er ingensteds sickere. Jyd. Lov lib.2, cap. 27, in glossa. – (21) her: pågribes, anholdes. – (22) Den fredløse måtte pågribes og dræbes hvorsomhelst, men drab måtte ikke ske i kirke eller på kirkegård, jf. SkK § 3, Sjk § 4. Ifl. JL II.23 måtte klostre ikke yde den fredløse asyl, hvilket er i overensstemmelse med kanonisk ret, jf. Niels Knud Andersen, Kanonisk Rets Indflydelse.102f. Jf. rettertingsdom 1466 (I nr. 14), hvorefter fredløse kan pågribes hvorsomhelst, når blot kirkens privilegier ikke krænkes. – (23) Forståelse, opfattelse (Kalk. I.707b bet.2). – (24) Det indklammede mgl. i forlægget, men er her indføjet efter NkS 835c,2° nr. 128.

360 Sjællands landsting 2. august 1570

På landstinget sværger et nævn, at en mand, der havde dræbt en anden, havde gjort dette af våde; to andre mænd blev ran oversvoret.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 138.
Overskrift: Affsegt[1] paa en mande død.

Jeg, Herløff Skauffue[2] till Eskilstrup,[3] landtzdomere y Sielandt, giør alle witterligtt mett thette mitt obne breff, adt aar epther Gudtz byrdt 1570, onsdaugenn thenn 2. augustj, paa Sielandtzfar landtzthing wor skickett Jep Haffne aff Mierløsße,[4] thing rider,[5] aff slect och venner fuldmyndig giortt efftermaals mandt[6] effter Rasmus Kieldesmedt[7] aff Krøfferup[8] hans dødt, som Lauritz Andersßønn aff Sønder Jerløsße[9] ihielslo. Hand begierede, att the neffningsmendt y Mierløßeherrett, som i thenn sag opkræffde wor, motte y dag frem gaa och giøre therris thouff fylleste, effter som the wor ther om lougligenn tilfulde.[10]

Tha fremkome xv aff for^ne^ neffningsmendt, ther [suore][11] alle ett och jaffnt,[12] baade[13] thenom saa santt Gud hielpe och huld[14] vinde,[15] att the haffue lett och att spurtt och kunde ey retter grandske eller y sandhed forfare, enndt for^ne^ Lauris Andersøn aff Sønder Jerløße, som jhielslo for^ne^ Rasmus Kieldesmedt aff Krøffuerup, giorde thett draff[16] emellom løb[17] aff vaade effter windisbyrdt for thenom worre, och medenn the widt magtt er, oc bøer ther for att werre wid fred och boedt.[18] Och Peder Anderßønn och Bo Hannsßønn aff Synder Jørløße [suore][19] the till ransag.

Adt ther saa for rette [suoritt][20] och affsagtt er &c.[21]

(1) Afgørelse, kendelse (Kalk. I.26b). – (2) Se 355.1. – (3) Se 355.2. – (4) Landsbyen Store Merløse i Tostrup s., Merløse h. – (5) Tingridere (el. landstingridere) var mænd, der af hvert herred (i visse mindre lande af hvert sogn) sendtes til landstinget og bragte meddelelse til herredet (sognet) om, hvad der lystes på tinget, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.54, 247. – (6) Den person, der ved eftermål (klagemål) forfulgte en drabssag. Jf. DL 6–6–3, fdg. 3. juni 1746 § 2. – (7) Kedelsmed. – (8) Landsbyen Krøjerup i Sønder Jernløse s., Merløse h. – (9) Landsbyen Sønder Merløse i Sønder Jernløse s., Merløse h. – (10) erklæret berettigede til at afsige kendelse (Kalk. IV.357b, jf. I.830b bet.4). – (11) Forlægget har *soure.* – (12) ens (Kalk. II.435b bet.1). – (13) bad. – (14) Nåde (Kalk. II.290b bet.1). – (15) vinde, skænke (Kalk. IV.835a bet.3), sml. *vinde bøn:* få sin bøn opfyldt. Sml. hertil EsjL II.26 in fine: tha sculæ the swa suerie, at the bithiæ them swa guth hiælpæ oc hollæn wæræ, at the hauæ spurt oc at let oc gitæ ey annæt spurt æn han ær sac løs ællær tho at the gitæ ey annæt spurt, æn han ær sculdær (DgL V.105). – (16) Drab. – (17) *emellom løb:* mellemkomst, ɔ: derved at han var gået mellem de stridende parter som mellemmand; jf. *sker ved våde och mellemlob* (Jyske Saml. VI.134), se Kalk. III.72b. – (18) Drab af våde medførte alene bødestraf til den dræbtes slægt, jf. EsjL III.15, reces 24. august 1537 § 7, 24. juni 1539 § 1, 6. december 1547 § 16, 21. december 1551 § 6, 13. december 1558 § 21. – (19) Forlægget har *soure;* jf. note 11. – (20) Forlægget har *souritt,* jf. foreg. note. – (21) ɔ: bekiennder ieg mett mitt signett her vndertrøctt.

361 Rettertinget 7. august 1570 (København)

Rettertinget udtaler på forespørgsel af en landsdommer, at når misdædere dømmes til at have liv og gods forbrudt, skal godset tilfalde den dømtes herskab, uanset hvor godset befinder sig, og ikke den, på hvis ejendom godset findes.[1]

Hs.: HDDomb. nr. 9 (1567–70) fol.114r (findes yderligere i 20 hss.[2]).
Reg.: 2670.
Tryk: GdD III.114f. (efter HDDomb.).
Litt.: Sylow, Bevisteori.29.

Wij, Frederick thennd Andenn, mett Gudtz naade &c., giør alle witterligt, att aar effther Gudtz byrdt Mdlxx, thennd vij augustj, war schickitt for osß osß elskelige Herluff Skaffue[3] thill Eskillstrup,[4] wor mannd, thiennere och landtzdommer wdj wortt land Sielandt, oc gaff os tillkiende, huorledis att thuennde herritzfogitther, Hans Pedersßenn y Olderup,[5] herritzfogitt y Tybiergeherritt, oc Knud Jensßenn i Førlund,[6] herritzfogitt y Flackeberigherritt,[7] haffuer dømpt om en mißdedere, som sitt liiff oc godtz forbrutt haffde, huilche begge domme som wor emodt huer anndre wdj thet, att for^ne^ Hanns Pederßenn haffde tildømtt mißdederens godtz att komme till sin husbonnde oc ingenn andenn,[8] ehuore thett fandtz, oc for^ne^ Knud Jennsßenn ther emod haffde dømtt samme mißdederis guottz att falde thill thennd eyger, hues gottz thett paa fanndtz. Mett flere ord, huilchenn sag war for hanom steffnntt wdj rette, oc effther sliig leylighedt begierit wortt bethenncke,[9] huor hand kunde haffue att rette seg effther.

Tha effther sliig leylighedt[10] haffue wij mett wortt elskelige Danmarckis riigis raadt saa ther om endeligen bewillgitt och besluttet, att thett ther om saa holldis schall, att huilchenn mißdedere, som sin howidtlodt oc guotz forgiørenndis worder, tha skall hanns hoffuittlodt oc gottz, thett were seg paa hues staffnn thett findes kandt, føllge mißdederenns herskaff wbehinndret i alle maade.[11]

Datum vt supra &c.

(1) Jf. rettertingsdom 12. juni 1572 (ndf. nr. 398; GdD III.151f.) angående samme sag. Dommene er kilde til bestemmelsen i DL 1–24–7. Jf. også rettertingsdom 16. august 1569 (II nr. 345). – (2) Vist afskrevet efter dombrevet (el. afskrift deraf), bl. a. fordi de indeholder kongens fulde titel. I NkS 836b,2° er dommen indført to gange. – (3) Se 355.1. – (4) Se 355.2. – (5) Orup i Tybjerg s. og h., jf. II 325.1. – (6) Landsbyen Frølunde i Tårnborg s., Slagelse h. Tårnborg s. hørte tidl. til Flakkebjerg h., se Henrik Pedersen.34. – (7) Flakkebjerg h. blev ved reskr. 10. marts 1819 delt i Vester og Øster Flakkebjerg herreder. – (8)

Herefter tilskrevet over linjen med anden, men samtidig hånd, og atter udstreget: *epther receßens lydelße.* – (9) Betænkning, mening (Kalk. I.194a). – (10) Hertil indføjet (nederst på siden) med anden, men samtidig hånd og atter udstreget: *oc eptherthij herritzfoged i Flackebiergh.* – (11) Herefter i hss., men ikke i HDDomb.: *oc the tuennde herritzfogeders domme i thenn sag wfeldt att were. Giffuett aar, dag oc sted som forschreffuit staar.*

362 Rettertinget 8. august 1570 (København)

En adelsmand tilpligtes at skaffe to gårde, der er bortkommet fra et gods, hvormed han havde været forlenet, tilbage til godset, hvormed en anden nu var forlenet, og til at erstatte al skade, der var påført ved, at gårdene havde været fra lenet, uanset at vedkommende ikke havde medvirket til, at gårdene kom fra lenet.

Hs.: HDDomb. nr. 9 (1567–70) fol.112v (findes yderligere i 2 hss.[1]).

Wii, Frederich thenndt Anndenn, medt Gudtz naade &c., giør alle witterligt, att aar epter Gudtz biurdt Mdlxx, thennd viij dag augustij, paa wortt slot Kiøbienghaffnn, wdj wor egenn neruerrelße, neruerrindis oßß elskelige Peder Oxe[2] till Gislefeldt,[3] Danmarckis riigis hoffmester, Jahann Friis[4] till Hesellager,[5] wor canntzler, Børrj Trolle[6] till Lillø,[7] her Jørgenn Løcke[8] till Offuergaardt,[9] ridder, Holgier Rosenkranntz[10] till Boluer,[11] Otte Brade[12] till Knudtstrup,[13] Erich Rudt[14] till Foulsanng,[15] Biørnn Kaas[16] till Starup[17] oc Axill Wrnne[18] till Søgaardt,[19] Danmarckis riigis canntzller, wor troe menndt oc raadt, wor skichett oß elskelige Biørnn Annderßenn[20] till Steinnolt,[21] wor manndt, raadt oc embitzmanndt paa wort slott Kiøbinghaffnn, paa thenndt enne oc hagde medt wor steffning her for oß wdj rette steffnit oß elskelige Jochimm Beck[22] tiill Førsløff,[23] wor renntemester, paa thenndt anndenn side oc tiltallide hannom for nogit guodtz, liginndis wdj wort riige Norge, som wor Lindelanndt,[24] Ryck[25] oc enn part wdj Bolstadt,[26] huilche for^{ne} gaarde oc guodtz, som medt rette tilhører till wor oc kronenns closter Moncheliiff closter,[27] och findes wdj samme closters rette iordtbog, som hanndt her strax for osß besegliit wdj rette lagde, bemellindis samme gaarde att were kommenn frann samme wort closter Monchelii closter thil oß elskelige Erich Roßennkranntz[28] till Walsø,[29] wor manndt oc raadt, thenndt stunndt for^{ne} Jochum Beck samme Monnchely closter aff oß i forlenning hagde,[30] huilchit Jochum Beck hagde Erich Roßennkranntz tillat samme gaarde at anname wdenn all

dom oc ret, huilchet for^{ne} Biørnn Annderßenn mente att were giort met wret. Oc yttermere berette, at hanndt hagde beskichit for^{ne} Jochum Bech i thiße dage met riddermendtzmendt ther om begierrenndis samme gaarde at maatte igienn komme till Monnchely closter, som ther till hørde medt rette, ellers nødis hanndt at forhanndle ther om, saa wiit som ret wor. Medt flere ordt. Oc satte for^{ne} Biørnn Annderßenn wdj alle rette, att eptherthj Jochum Bech hagde ladit tage samme gaarde oc guodz fra for^{ne} Monnchely closter, emedenn hanndt thet aff osß wdj forlenninng hagde, wdenn all domb oc rettergaanng, som thet siig burt hagde, om for^{ne} Jochum Bech ickj pliigtiig wor strax at forschaffe oc frii samme gaarde oc guotz saa frii oc wdj alle maade saa wbehinndrit till wor och Norgis krones closter Monnchely closter igienn, som hanndt thett annamiitt hagde oc stannde till rette for wpbiurßell oc andit, emedenn samme guotz saa frann closterit wlougligenn frankommit er i hanns tiidt, thenndt stundt hanndt thet aff oß wdj forlenninng hagde, wdenn domb oc rett, som thet siig burt hagde epter Norgis laugh. Medt flere ordt.

Ther tiill suarride for^{ne} Jokum Bech, att nogre aar sidenn sennde for^{ne} Eriich Roßennkranntz hannom budt medt enn sin tiennere, Annders Christiernßenn, oc lodt berette siig att haffue tuinde gaarde liggendis till Monchely closter, som enn wedt naffnn mester Geffle,[31] huilckenn samme closter tilfornne wdj forlenninng hagt hagde, skulle haffue sig tillagt till samme closter, som for^{ne} Eriich Roßennkrantz kiennde siig for sinn oc sinne medtarffuingere odell[32] epter hans breff oc segils liudelße, hanndt ther paa hagde, oc begierit thennom at maatte beholde wdenn wider trette. Och yttermere berette for^{ne} Jochum Bech at haffue schreffuitt Erich Roßennkranntz till, at hanndt samme gaarde frann closterit ickj maatte bekomme wdenn dom oc rett. Sameledis Erich Roßennkranntz att haffue sennt hannom budt fra Norge medt enn laugmanndt[33] aff Bergenn, som skulle haffue bekiennt sig att haffue seet oc lest hues egenndoms breffue, Erich Roßennkranntz ther paa hagde, till huilchett Jochum Bech skall haffue suarit the samme suar som tilfornne siig inthit at kunnde miste wdenn dom oc ret. Och yttermere berette for^{ne} Jochum Bech, hanns fougit i Monnchelig ingen magt att haffue hagt aff hannom samme closters gaarde att slippe, menn huorledis Erich Roßennkranntz wor ther till kommit oc samme gaarde annammitt hagde, kunde hanndt selff tilsuare.

Medt flere ordt thennom ther om emellom wor.

Tha epter tiltale, giennßuar och sagenns leilighet wor ther saa paasagt for rette, att eptherthj for^{ne} Jochum Bech hagde samme gaarde frii till Monnche-

lig closter, ther hannd thet aff oß oc Norgis kronne i forlenninng hagde annammitt, oc ladit Erich Roßennkranntz thennom saa annamme frann closterit wdenn dom oc rettergaanng, oc ey helder giffuit oß nogit ther om tilkennde, som thet siig burtt hagde, tha bør for^{ne} Jochum Bech strax igienn at wdlegge oc frij giøre for^{ne} oß elskelige Biørnn Annderßenn paa wore wegnne till samme Monnchely closter samme gaarde oc guotz, som hanndt saa wden dom oc rett fra clostritt forkommit haffuuer, oc stande till rette for, huis skade, wpbiurßell oc anndit clostrit ther aff faanngit haffuer.

Datum vt supra &c.

(1) Disse er formentlig afskrifter af dombrevet (el. afskrift deraf), da kongens fulde titel og rigskanslerens testation er medtaget. – (2) Se 357.1. – (3) Se 357.2. – (4) Se 357.3. – (5) Se 357.4. – (6) Se 352.22. – (7) Se 352.23. – (8) Rigsråd Jørgen Lykke (d. 1583) til Overgård og Hverringe. – (9) Hovedgården Overgård i Udbyneder s., Gerlev h. – (10) Se 357.5. – (11) Se 357.6. – (12) Rigsråd Otte Brahe (d. 1571) til Knudstrup og Elvedgård, 1555–67 lensmand på Ålborghus, 1567–71 på Helsingborg. – (13) Hovedgården Knudstrup (Knutstorp) i Kågeröds s., Luggude härad, Malmöhus län. – (14) Se 357.7. – (15) Se 357.8. – (16) Rigsråd Bjørn Kaas (d. 1581) til Stårupgård, Vangkær, Kærsgård, Voergård, Tybjerggård m. v., 1563 lensmand på Helsingborg, 1565–80 på Malmöhus, 1580–81 på Bygholm. – (17) Hovedgården Stårupgård i Højslev s., Fjends h. – (18) Axel Urne (d. 1577), 1567–70 rigsråd og rigskansler. – (19) Nuv. Søbysøgård i Nørre Søby s., Åsum h. – (20) Se 348.2. Han var 1567–84 forlenet med Munkeliv kloster i Norge. – (21) Se 348.3. – (22) Joachim Beck (d. 1572) til Førslev, 1537–47 og igen fra 1557 rentemester. Han var fra 1558 til 1567 forlenet med Munkeliv kloster, jf. Christian C. A. Lange, De norske Klostres Historie i Middelalderen^2 (Kria. 1856).315. – (23) Hovedgården Førslevgård i Førslev s., Øster Flakkebjerg h. – (24) I 1329, 1427, 1463 og 1490 nævnes *Lid(h)arlande* som tilhørende Munkeliv kloster, jf. dettes jordebog 1463 (Diplomatarium Norvegicum XII (1888).199), der er identisk med nuv. gård *Liland* i Fana, Hordaland. I 1519 skreves navnet *Linland*, jf. Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16. Aarhundrede II.511 og Norske Gaardnavne XI.243. *Lindelandt* er formodentlig den samme gård. – (25) *Ryck* må være det samme som *Rygg*, som findes flere steder i Norge. I 1303, 1304 og 1490 nævnes *Rygg (Rygh, Ryg)*, nuv. *Rygg*, gård nr. 12 i Gloppen, Fjordane, jf. Norske Gaardnavne XII.457. I 1457 er nævnt et *Rygh*, der ifl. Diplomatarium Norvegicum XII (1888).160 skal ligge i Innvik s. Rygg findes ikke som gårdnavn i Innvik i dag, men da Gloppen og Innvik er nabosogne, er det muligt, det er den samme gård. – (26) Navnet *Bolstadt* findes ikke i optegnelserne 1463 og 1480–90 over Munkeliv klosters jordegods i Diplomatarium Norvegicum XII (1888).196ff., 222ff. Muligt er der tale om landsbyen Bolstad nordøst for Bergen. – (27) Munkeliv kloster på Nordnes ved Bergen, der efter reformationen var en kgl. forlening. Klosteret brændte delvis 1536, og 1562 fik Erik Rosenkrantz tilladelse til at bruge stenene til en kælder under sin gård, men endnu i 1583 omtales klosterets mure som stående, jf. Christian C. A. Lange, De norske Klostre i Middelalderen^2 (1856).263ff. – (28) Rigsråd Erik Ottesen Rosenkrantz (d. 1575), broder til ovenn. rigsråd Holger Ottesen Rosenkrantz. Han var 1560–68 lensmand på Bergenshus og Vardøhus, 1568–72 og på ny fra 1575 stiftslensmand i Odense. – (29) Hovedgården Valsøgård i Haraldsted s., Ringsted h. – (30) 1558–67, se ovf. note 22. – (31) Magister Gjeble Pedersen (d. 1557), 1537 superintendent i Bergen. Om ham se Francis

Bull i Norsk biografisk Leksikon IV (1929).456ff. og dér anført litteratur. Han var 1537–57 forlenet med Munkeliv kloster, jf. Christian C. A. Lange, op. cit.315. – (32) Odelsret er arveret el. forkøbsret for et medlem af slægten til slægtens jordejendom. I Norge gjaldt i den ældste tid, at ejerens slægt havde forkøbsret (odelsret) til den ved salg, og derfor skulle den, der ville sælge arvejord, lovbyde den til tinge. Solgtes ejendommen uden sådan lovbydelse, havde slægten over for køberen indløsningsret i ét år efter salget. I tiden efter vikingetiden opstilledes som betingelse for erhvervelse af odelsret, at jorden havde været i samme slægts eje gennem flere generationer. Ifl. Magnus Lagabøters Landslov 1274 krævedes til erhvervelse af odelsret ejendomsbesiddelse enten af 4 generationer eller i 60 år. De odelsberettigede kunne, når jorden blev lovbudt, bevare deres ret ved at lyse forfald, f. eks. på grund af pengemangel, og hvis forfaldslysningen blev gentaget hvert 10. år, kunne indløsningsretten bevares, indtil køberen el. hans slægt havde vundet odelsret på den, altså i indtil 60 år. Christian Vs Norske Lov 1687 5–2–63 nedsatte såvel odelshævdstid som indløsningstid til 20 år. Da denne langvarige indløsningstid voldte ulemper, blev den 1811 nedsat til 5 år. I det 18. og 19. årh. rejstes stærk kritik mod odelsretten, men den norske grundlov af 1814 § 107 forbød ophævelse af odels- og åsæderetten. Ved lov 26. juni 1821 afskaffedes lovbydelsen og lysning af forfald, og ved lov 28. september 1857 forkortedes indløsningstiden fra 5 til 3 år, men blev ved lov 30. juni 1932 midlertidig igen ansat til 5 år. Reglerne er nu nærmere udformet i lov nr. 58 af 28. juni 1974. Jf. N. G. Motzfeldt, Om Odelsretten og Aasæderetten (Kria. 1841), Oscar Platou, Forelæsninger over norsk Arveret (Chria. 1899).413ff., M. Hesselbjerg, Slægt og Jord (1937).29ff., Taranger IV.380ff., J.Skeie, Odelsretten og Åsetesretten (Oslo 1950) og Knut Robberstad i Kulturhist. Leks. XII (1967).493f. – (33) En *lagmand* var i Norge en embedsmand, hvis opgave det var efter anmodning at meddele *órskurð*, ɔ: udsagn om gældende lov og ret i anvendelse på konkrete retstilfælde og på tingene at vejlede dommerne. Da lagmanden herved reelt blev den egentlig afgørende, fortrængte hans órskurð på landet i stor udstrækning bygdetingets domme, medens hans deltagelse i købstæderne bevirkede, at man lod appellen forbigå det også af lagmanden ledede lagting og indbragte den direkte for kongens råd. Først ved fdg. 6. august 1607 blev det forbudt lagmanden at sidde til doms på bytinget sammen med borgmester og råd. Stillingen som lagmand afskaffedes ved fdg. 11. august 1797. Om *lagmand* se i øvrigt Brandt, Retshistorie II og Torfinn Tobiassen i Kulturhist. Leks. X (1965).153ff.

363 Viborg landsting 23. september 1570

Slegfredbarn bliver ægtebarn og tager arv efter sin fader, når denne har taget moderen til ægte.[1]

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 73 (findes yderligere i 36 hss.[2]).

Overskrift: Enn dom, att slegfredbarn bliffuer ecte och arffuer sin fader, nar hand haffuer tagit moderin till ecthe.

Axell Jull[3] tiill Willestrup,[4] Palli Jull[5] tiill Stranditt,[6] lanndzdomer y Nøriuttlandt, och Gunde Schriffuer,[7] lanndztingshører ibidem, giøre vittherligt, att

aar epther Gudz byrdt Mdlxx, leffuerdagenn som var thenn neste epther S: Mouritij dag,[8] paa Viburg lanndzting war skichitt Chresten Anderßenn y Niibe paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt Just Farßønn[9] ibidem paa thenn andenn side, fougitt till Nibe biercktingh[10] for enn dom, handt nogenn tiid siden forledenn dømpt haffuer emellom Niels Anderßenn y Grydstedt,[11] hans medtarffuinge, och erlig och welbyrdig mand Christopher Løckie[12] tiill Buderupholm[13] paa Kierstenn Morthinsdatters wegne, och ther medt wdlugt hindis barnn fra arffue epther hindis husbonds dødt. Och mintte thenn dom icki lougligt.

Sambledis hagde hiidt steffnitt Jens Anderßenn och hans medtarffuinge, ther samme dom forhuerffuitt haffuer, och for the epther thenn wille tilholde thenom arffue epther Kierstine Morthinsdatters husbundt, Jesper Moginßenn, som war thieris broder, enndogh Jesper Moginßenn var ectug gyfft medt Kierstine Morthensdatter och hagde afflidt etth barnn wedt naffn Niels Jeßperßen tilhobe och mentte fordi samme barnn epther lougenn borde att arffue sin fader och icki Jesper Mogenßenns brøder.

Saa møtte Niels Anderßenn och berette, huorledis Jesper Moginßenn, tha handt første gang war gyfft, skulle handt wdj hoer[14] haffue afflitt samme barnn medt for^{ne} Kierstin Morthinsdatter, och epther thenn hans første hustruis dødt skulle handt siden haffue ecthett for^{ne} Kierstin Morthensdatter. Och mentte eptherthj samme barn icki bleff født ectugh, tha kunde thett ingenn arffue tilkomme. Och framlagde samme bierckfogdis dom, vdj huilcken handt haffuer tildømpt for^{ne} Niels Anderßenn och hanns sødzkinde, huis arffue thenom epther thieris broder, Jesper Moginßen, kunde tilkomme medt rette, som thenn dom viider bemeller, och mentte samme dom rett att uere.

Ther nest møtte for^{ne} Just Farsßønn och mentte sig icki anditt att kunde dømme, endt som handt giort haffuer.

Medt fliere ordt och tale, thenom ther om emellom war.

Tha epther tiltale, giensuar och sagßens leglighett, saa och eptherthj lougenn[15] medtføre, att ther som manndt haffuer slegfredt barnn, och hanndt thagger thieris moder siden, tha er the børnn alle adelkone børnn,[16] dogh att the er føer født, tha epther sadann leglighett, att endog for^{ne} Niels Jesperßenn war afflitt, førindt hans fader teggit[17] hans moder och finge hinder till egt, tha vide wy icki anditt, endt handt findis ju adilkone barnn att uere och bør fordj att stannde arffue epther sin fader, for^{ne} Jesper Moginßenn, och for^{ne} bierckfogdis dom ther emodt icki att komme for^{ne} Niels Jesperßenn till hinder eller skade y nogenn made.

Jn cuius rei testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

(1) Jf. rettertingsdom 16. april 1537 (I nr. 79). – (2) I hs. Thott 1201,2° findes dommen indført to gange. – (3) Se 350.3. – (4) Se 351.2. – (5) Se 349.3. – (6) Se 349.4. – (7) Se 349.5. – (8) Mauritius' dag: 22. september. – (9) Just Farsen nævnes som birkefoged i Nibe endnu 1572, jf. C. Klitgaard, Nibe Bys Historie indtil 1728 (1917).272. – (10) Nibe, der først 19. december 1727 fik købstadrettigheder, havde 25. februar 1545 fået bevilget birkeprivilegium, jf. C. Klitgaard, op. cit.7. Birketinget holdtes i byen, men blev 1590 flyttet uden for byen; i beg. af 17. årh. afholdtes det på ny i byen, og et tinghus blev opført omkr. 1687. Jf. Harry Christensen, Nibe Bys Historie (1977).51, 78. – (11) Landsbyen Grydsted i Vokslev s., Hornum h. – (12) Christoffer Lykke (d. 1614) til Buderupholm, Skovgård og Grinderslev kloster. – (13) Hovedgården Buderupholm i Buderup s., Hornum h. – (14) Efter landskabslovene kunne hor kun begås af hustruen, ikke af ægtemanden, jf. Matzen, Offentlig Ret III.142f., Kroman-Iuul II.xlviii. I det foreliggende tilfælde ses barnemoderen ikke at have været gift, da barnet blev avlet. I rigslovgivningen indførtes straf for hor også for ægtemanden ved reces 24. august 1537 § 8, jf. recesserne 24. juni 1539 § 3, 6. december 1547 § 42, 13. december 1558 § 60, men påtalen tilkom alene den krænkede ægtefælle. – (15) JL I.25, 2. punktum, der bygger på romersk og kanonisk ret, jf. Niels Knud Andersen, Kanonisk Rets Indflydelse.107f., Stig Iuul, Forelæsninger.64. Efter de andre landskabslove legitimeredes barnet ikke ved forældrenes efterfølgende ægteskab. – (16) Ægtebarn; jf. JL I.25 *æthælkunæ barn. Æthelkuna* er ægtehustru (modsat slegfred), jf. Verner Dahlerup.80. – (17) Jf. JL I.25 *thiggær:* tager til ægte (Verner Dahlerup.93; Kalk. IV.342a bet.2).

364 Viborg landsting 23. september 1570

Vidnesbyrd, aflagt af beskikkelsesvidner,[1] anset for gyldigt, uanset at den adspurgte benægtede at have udtalt sig som hævdet af vidnerne.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 82 (findes yderligere i 33 hss.).
Reg.: 2682.
Tryk: GdD III.115f. (efter Thott 1201,2° m. varr. fra NkS 836b,2°).
Litt.: Matzen, Offentlig Ret II.118.
Overskrift: En dom besckickilßis vinde att uere vedt magt.

Enn domb, Axell Jull,[2] Pallj Jull[3] och Gunde Schriffuer[4] dømpt haffuer aar Mdlxx, leffuerdagenn post Mouritj,[5] emellom enn prest ved naffn her Gregers[6] och Chrestinn Jeßperßenn y Valdager,[7] som hagde thuinde mendt hiidt steffnitt for ett vinde, the epther hans ordt och mundheldt[8] wonditt haffuer, som handt hagde bekendt for thenom och giffuitt thenom for suar, tha the till hanom wdskickitt war, och siden sinn ordt wille benecte.

Tha er ther saa om sagt for retthe, att eptherthj for^{ne} her Gregerßis hustrue wdj hans frauerilße haffuer beskickitt for^{ne} Chrestenn Jeßperßenn medt

for^{ne} prestmandt och andre dannemendt om, huadt suar handt hinde om for^{ne} hiø[9] giffue ville, att hun sig ther epther kunde rette, och eptherthj for^{ne} mendt epther sadann hindis begieringh war huos hanom och hindis begiering tilkiende gaff, och the sidenn till tingie haffuer weritt, wonnditt och bekienndt, huadt giennsuar handt thennom paa hindis vegne giffuitt haffuer, och eptherthj for^{ne} Chresten Jeßperßen haffuer ingenn vinndisbyrdt ther emodt, tha vide wy eptther sadann leglighett icki nogenn aarsagh eller tilfaldt[10] for^{ne} windisbørdt[11] for samme thieris winde att kunde felde eller macteløs dømme.

In cuius rei testimonium &c.[12]

(1) Beskikkelsesvidner er vidner, der udsendes af nogen for at afæske en andens erklæring el. svar på visse spørgsmål, jf. Brorson, Første Bog II.94. Dommens resultat er overensstemmende med bestemmelsen i DL 1–13–23, der bygger på retspraksis, formentlig bl. a. på nærv. dom. Ifl. DL 1–13–23 kunne beedigede beskikkelsesvidner ikke underkendes, medmindre de ved andre lovlige vidner eller anden klar bevisning kunne gendrives. Ifl. pl. 8. januar 1823 § 6 skulle ved beskikkelse de mundtlige svar, der blev givet, ikke mod vedkommendes benægtelse komme i betragtning, medmindre beskikkelsen var udført af notarius publicus. Osterssøn Veylle.835 nævner *Beskickelse Vidne*, men kun i forbindelse m. Norske Lov. – (2) Se 350.3. – (3) Se 349.3. – (4) Se 349.5. – (5) Se 363.8. – (6) Gregers Jensen, se Wiberg III.85. – (7) NkS 835c,2° *Vldager*, Uldall 257,4° *Vldagger*, Add 151,2° *Walager*, GkS 1136,2° *Wallager*. Oldager i Skern s., Bølling h. – (8) Udsagn, vidnesbyrd (Kalk. III.144b). – (9) Hø. – (10) Lejlighed, anledning (Kalk. IV.352a bet.2). – (11) NkS 835c,2° o. fl. a. hss. har *windismennd*. – (12) Se 350.16.

365 Rettertinget 26. september 1570 (Nykøbing F.)

Rettertinget stadfæster et skovskel mellem Majbølle og Rørbæk på Lolland.[1]

Hs.: Originalt dombrev på pergament (Oreby-Berritsgårds godsarkiv) (findes yderligere i RA, Tegnelser over alle Lande XI, fol.171^{v} og 1 hs.[2]).

Tryk: Regest i Kanc. Br. 26. september 1570 (efter Tegnelser).

Wij, Fredrich thenndt Andenn, medt Gudtz naade Danmarckis, Norgis, Wenndis och Gottis koning, hertug vdj Sleswig, Holstenn, Stormarnn och Dytmerskenn, greffue vdj Oldennborg och Delmennhorst, giøre alle witterligtt, at aar epther Gudtz byrdt Mdlxx, thennd xxvj dag septembris, paa wort slott Nykiøpinng, neruerindis oß elskelige Peder Oxe[3] till Gislefeld,[4] wor hoffmester, Johann Friiß[5] till Hesßelagger,[6] wor canntzler, Erich Rud[7] till Fulsanng[8] oc Biørn Kaaß[9] til Starupgaardt,[10] wore mend oc raad, war schickit wore vnndersotte, menige bønder vdj Maybølle[11] vdj wort land Laalannd, oc berettede,

att oß elskelige Erich Grubbe,[12] Jørgen Rud,[13] Steen Bilde,[14] Hartuig Bilde,[15] Lauge Wennstermand[16] oc Mogenns Gøie,[17] wore mend och thiennere, for nogenn aar forledenn ware tiltagnne att wdwiiße thett retthe skiell emellom Rørebecks[18] oc Berritz[19] fang[20] paa thend ene och Maybølle fang paa thend anndenn siide,[21] oc beklagede for^{ne} bønder vdj Maybølle, att effter som for^{ne} godemend[22] haffde vduiist same skiell oc thet giffuitt beschreffuitt, ere the bleffuit wdlugt frann thieris skouffhug, feegang och anden brugning, och thett thennom sidenn er formeent, som the menthe med wrett.

Tha møtte vdj rette for^{ne} Steen Bilde paa sine egne och the andre godemendtz wegne, som for^{ne} skiel wduiist haffuer, oc berettet, att hand med for^{ne} godemend nogen tiid siiden forleden effter wor befaling wore forsamblet paa Rørebecks och Maybølle skoff om trette och deele paa skouskiell, som for^{ne} byer emellom war, och tha haffuer hannd med for^{ne} godemend forspordt thennom hoes begge parternne, om nogenn aff lodtzeigernne kunde sig beclage eii att were lougligen kaldit til same befalinng, och tha haffde ingenn ther emoed att siige. Ther nest eskede the huiß breffue och beuiißning, som the paa begge siider haffde frem att bere. Tha haffde oß elsckelige Børge Trolle[23] tiill Lilløe,[24] wor mand och raad, wdj rette lagtt eth welbeßeglitt pergamenntz breff, som biscop Carll[25] vdj Otthennße, Mattis Laurittzen[26] vdj Aalstrup,[27] landtzdomer vdj Laaland, Oluff Falster,[28] landtzdomer vdj Falster, Johann Wenstermanndt,[29] embitzmand paa wort slott Aaleholm,[30] och Oluff Holgierdßenn,[31] embitzmand paa wortt slott Nykiøping,[32] wdgiffuet haffde effter hoglofflige ehugkommelße koning Hanßes befalinngh aar [Mcdlxxxxix],[33] huor vdj the wed fuldmagtt sagde eth gameltt riidebreff,[34] som xvj riddermendtzmend effter koning Erichs befalning redit[35] och giortt haffue aar Mcdxxxviij.[36] Sameledis att for^{ne} Børge Trolle haffuer wdj rette lagtt enn oß elskelige Claus Huitfeldtz[37] dom vnder datum Mdlxj,[38] lyudendes att hand Maybølle mend aff same skou dømpt haffde effter eth høgbemelte koning Hanßes forbudtzbreff,[39] huilcke alle breffue for^{ne} Steen Bilde her vdj rette lagde. Oc wiider berettett, att hannd med the anndre godemenndt haffuer fuld først the Rørebecks mennd effter thett gamble breffues lydelße frann Vixneß[40] skoff, som the tree steenne ligger, som holdes fore att giøre skiell emellom Vixneß, Maybølle och Rørebecks skouffue, och saa østenn hen wed steenhøigenn och saa ind til Heluedes beck,[41] och att ther fandes paa same skiell emellom for^{ne} steder gamble eger,[42] thend ene effter thend anden, med gamle mercker paa.[43] Ther nest att the och fulde the Maybølle mennd paa eth andit skouffskiel, som the wilde tilholde thennom, huilckit wdj ingen maade

wduiißer thett gamble riidebreff, for^{ne} xvj riddermendtzmend haffde giørtt, och for^{ne} biscop Carl och for^{ne} godemend wed fuldmagt haffue dømpt, huor fore och efftherthj for^{ne} Maybølle mennd ingenn breffue eller bewiißening haffde, huor med the same skiell thennom tilholde wilde, kunde beuiiße rett skiell att were, haffuer hand med the andre godemennd wed magt dømbt thett skiell, som the Rørebecksmennd wduißede, och loed sig tøcke, at hand oc for^{ne} godemend ingen wret haffuer giortt for^{ne} Maybølle, kunde ther fore well liide, at ther paa kienndis, huad rett er.

Tha effter tilthale, giennßuar, breffue, beuiißning och sagens leiligheed, saa och efftherthj for^{ne} Maybøllemennd ingenn breffue eller skiellig beuiißning haffde, huor med the thennom offuer for^{ne} gamble skiell med rette nogit kunde tilholde, bleff ther saa paa sagtt for retthe, att for^{ne} skoffskiell, som for^{ne} godemennd wduiiset haffuer, skall were och bliffue wed sin fulde magtt, effter som thett breff, the ther paa wdgiffuit haffue, vdj alle maade vduiiser och jnndeholder.

Giffuitt aar, dag oc stedt som forschreffuit staar. Vnder wort signett.

(1) Bønderne i Majbølle fik 10. juni 1570 (Reg* 6358; Hist. Tidsskr. 1. rk. II.133; Kanc. Br.) brev, hvorved det forbydes dem på nogen måde at befatte sig med Rørbæk skov og Berrits fang udover det gamle skel. Det fremgår af brevet, at der har været trætte mellem Berritsgård og Rørbæk på den ene side og bønderne i Majbølle på den anden side om skovskel mellem Rørbæk og Majbølle fang, og at sagen er påkendt både af herredsting, landstinget og af gode mænd, der har frakendt Majbølles bønder adgang til Berrits og Rørbæks skove, men at Majbølle bønderne desuagtet hugger og bortfører træer med magt og slår dem, der har opsyn med skovene. – (2) Dette (Uldall 257,4°) er vistnok afskrift af Tegnelser. – (3) Se 357.1. – (4) Se 357.2. – (5) Se 357.3. – (6) Se 357.4. – (7) Se 357.7. – (8) Se 357.8. – (9) Se 362.16. – (10) Se 362.17. – (11) Landsbyen Majbølle i Majbølle s., Musse h. – (12) Erik Grubbe (d. 1585) til Gunderup. – (13) Rigsråd Jørgen Rud (d. 1571) til Vedby. – (14) Steen Bille (d. 1590) til Kærsgård. – (15) Hartvig Bille til Valden. – (16) Lave Venstermand (d. 1587) til Stadager, 1568 landsdommer i Lolland-Falster. – (17) Mogens Gøye (d. 1615) til Gunderslevholm m. v. – (18) Landsbyen Rørbæk i Sakskøbing landsogn, Musse h. – (19) Landsbyen Berrit i Tårs s., Musse h. Landsbyens sidste gårde blev nedbrudt i beg. af 16. årh., jf. Maribo Amts Stednavne (1954).134. – (20) Fang er byjord (især græsmark), til hvis udbytte enhver i byen havde ret; fælles græsmark (Kalk. I.505a bet.5; OdS IV.739 bet.2.4). – (21) Erik Grubbe, Jørgen Rud, Steen Bille, Mogens Gøye, Hartvig Bille og Lave Venstermand dømte 3. juni 1568 i tvisten mellem Rørbæk og Majbølle byer. Dommen er bevaret i vidisse af 4. oktober 1598, se Rep. 2. rk. V.8861, VI.10350. – (22) Adelsmænd (Kalk. II.60a). – (23) Se 362.6. – (24) Se 362.7. – (25) Carl Rønnow (d. 1501), 1474–1501 biskop i Odense. – (26) Mads Lauridsen Vasspyd (d. omkr. 1528) til Ålstrup, 1494–95 og 1497–1502 landsdommer i Lolland. – (27) Hovedgården Ålstrup i Landet s., Lollands sønder h. – (28) Oluf Falster (d. efter 1529) til Korselitze, 1497–1516 landsdommer i Falster, 1512–13 tillige i Lolland. – (29) Johan Venstermand (d. omkr. 1501) til Fuglsang, nævnes 1492 og 1493 som landsdommer i Lolland. – (30) Ålholm slot

i Nysted landsogn, Musse h., der da tilhørte kronen. Johan Venstermand var forlenet hermed 1499–1501. – (31) Rigsråd Oluf Holgersen Ulfstand (d. 1529) til Bønnet. – (32) Nykøbing slot, der blev nedbrudt omkr. 1767. Oluf Holgersen Ulfstand var lensmand her 1483–1529. – (33) Tegnelser har 1549. Brevet er af 25. juli 1499, se Rep. 2. rk. V.8861, hvor brevet er gengivet. – (34) Ridebrev er et brev fra rigens kansler til ridemændene om indførsel i en tildømt ejendom (Kalk. III.594b). – (35) Tegnelser har *wdgiffuitt*. – (36) Indholdet af dommen er refereret i det i note 33 nævnte brev af 25. juli 1499; se Rep. 2. rk. V.8861 (side 181). – (37) Claus Huitfeldt (d. 1590), 1557 landsdommer i Lolland-Falster. – (38) Dommen kendes ikke. Muligt er forlæggets *Mdlx* fejlskrift for *1557*, og der er da tale om en dom af 7. marts 1557, afsagt af landsdommer i Lolland Mogens Falster til Bellinge i en sag mellem Christoffer Huitfeldt til Berritsgård og bønderne i Majbølle, se Rep. 2. rk. V.8861 (side 182). Også Tegnelser har året *1561* (med arabertal). – (39) Brev af 8. april 1505, se Rep. 2. rk. VI.10350. Da det var meddelt kongen, at bønderne i Majbølle, der måtte hente brænde i Radsted og Rørbæk skove, har forhugget skovene, forbydes det dem at hugge i de nævnte skove. – (40) Vigsnæs skov i Vigsnæs s., Musse h. – (41) Hildesvig bæk (i brevet 25. juli 1499, se ovf. note 33, skrevet *Hiluæthes bæk*) i Vigsnæs s., Musse h., jf. Maribo Amts Stednavne (1954).162. – (42) Egetræer. – (43) Jf. 352.45 og 63.

366 Rettertinget 8. oktober 1570 (Nykøbing F.)

Niels Ulfstand tiltalte byfogden i Marstrand, fordi han mente, at denne havde givet ordre til, at en af kongens skibshøvedsmænd skulle tage en skibsbåd, hvilket havde været til skade for Niels Ulfstands fiskeri. Også skibshøvedsmanden var indstævnet. Da det bevistes, at skibshøvedsmanden havde taget båden uden nogen ordre fra byfogden, frifandtes denne sidste, og det pålagdes Niels Ulfstand at betale ham kost og tæring og erstatning. Skibshøvedsmanden, der trods indstævning ikke var mødt, fandtes at have tabt sagen.

Hs.: RA Tegnelser over alle Lande XI fol.183v (findes yderligere i 1 hs.[1]).
Tryk: Regest i Kanc. Br. 8. oktober 1570 (efter Tegnelser); Norske Rigsregistranter II (1861).688f.

Wij, Fredrich thennd Anndenn &c., giør alle witterligtt, att aar epter Gudtz byrdt 1570, thennd 8. dag octobris, paa wortt slott Nyekøping, neruerendis oß elskelige Peder Oxe[2] till Gißellefeldt,[3] wor hoffmester, oc Johann Friiss[4] tiill Heßellager,[5] wor canzeller, wore tro mennd oc raadt, war skickitt Lauritz Jenßenn,[6] fogett paa Berßebeck,[7] mett wor steffnings liudelße, att oß elskelige Nils Wlffstanndt,[8] wor mand oc thiennere, tiltallitt Raßmus Madtßenn,[9] byefogitt wdj wor kiøbstedt Marstranndt,[10] for hand haffde befallitt enn wor skibs høffuitzmand[11] widt naffn Jenns Jude att skulle aname en hanns skibsbaade[12] for Marstrandt, huilchenn hand haffuer borttagitt, Niels Wlffstanndt tiill stuor skadhe paa hanns fiskerij.

Sameledis haffde for^{ne} Niels Wlffstanndt i ligge maade i rette steffnidt for^{ne} Jenns Jude, for hand haffuer laditt tagge enn hanns skibs baad widt Marstranndt, hannom till stor skade oc forsømelße paa hanns fiskerij ther samestedts.

Tha møthe for^{ne} Raßmus Madtsenn oc beretthe, att hannd icke haffde befallitt enthenn Jenns Jude eller andre att tagge for^{ne} Niels Wlffstands baad; oc i retthe lagde borgmester oc raadts breff aff Marstrandt wdgiffuit wdj thette aar, thennd 23. septembris, liudendis att thennom oc menige mand witterlig war, att for^{ne} Jenns Jude oc hans egitt skibs folck tog for^{ne} baad aff bryggenn oc brugthe thennd i skerrenn[13] oc anndennstedts, som same breff wider formelder, huor emodt for^{ne} Lauritz Jennßenn ingenn beuißninge haffde, menn for^{ne} Jenns Jude er icke møtt eller nogenn paa hans wegnne, som i thennd sag ret wille pleye.

Tha epter the beuißninge, som i retthe lagdis, oc sagens leylighedt bleff ther saa paa sagdt for retthe, att for^{ne} Raßmus Madtzenn bør for thennd sag quit att were; oc eptherthj Neels Wlffstandt haffuer steffnit hannom, oc hand saa lanng wey haffuer mott reigße paa ßin store omkostning oc forsømmelße, oc findes for same tiltalle wskyldiighe, bør for^{ne} Niels Wlffstand att wpretthe for^{ne} Raßmus Matzenn hanns kost,[14] thering[15] oc skadegieldt[16] oc ther fore betalle oc till fredtz stille, oc for^{ne} Jenns Jude att haffue tafft sagenn, saa lennge[17] handt komer och will were i retthe.

Actum aar, dag oc stedt som forschreffuit staar.

(1) Dette (Uldall 257,4°) er vist afskrift af Tegnelser. – (2) Se 357.1. – (3) Se 357.2. – (4) Se 357.3. – (5) Se 357.4. – (6) Har ikke kunnet identificeres. – (7) Hovedgården Barsebäck i Barsebäcks s., Harjagers härad, Malmöhus len. – (8) Se 352.31. – (9) Har ikke kunnet identificeres. – (10) Købstaden Marstrand i Göteborg og Bohus len. – (11) Befalingsmand på et orlogsskib (Kalk. III.781a). – (12) En skibsbåd er en båd, der hører til (medføres om bord på) et skib (Kalk. III.780a; OdS XIX.382 bet.1). – (13) Skærene: klipper, der skyder op af havet eller ligger skjult af havoverfladen. – (14) Se 349.10. – (15) Se 349.11. – (16) Se 358.23. – (17) indtil.

367 Rettertinget 25. oktober 1570[1] (Nykøbing F.)

Nævninger, der på grund af en af dem afsagt kendelse i en manddrabssag havde måttet udrede bøder til deres herskab, kendtes berettigede til at få de erlagte bøder tilbage, og deres dom stadfæstedes.

Hs.: RA Tegnelser over alle Lande XI fol.192r (findes yderligere i 1 hs.[2]).
Reg.: 2701 (datering: 1570 uden dag).
Tryk: GdD III.116ff. (efter Tegnelser); regest i Kanc. Br. 25. oktober 1570 (efter Tegnelser).
Litt.: Stemann, Retshistorie.170 note 2, 180 note 1, 181 note 1; Matzen, Offentlig Ret II.72, 118.

Wij, Fredrich thennd Andenn, &c., giør alle wittherligt, att aar epter Gudtz byrdt 1570 paa wort slott Nyekøpinghe, neruerendis oß elskelige Peder Oxe[3] tiil Gißlefeldt,[4] wor hoffmester, Johann Friis[5] tiill Heßellagger,[6] wor cantzeller, Byrge Trolle[7] tiill Lilløe,[8] Otthe Brade[9] tiill Knudstrup[10] oc Biørnn Kaas[11] tiill Starupgaardt,[12] wore menndt oc raadt, war skickett Matts Due i Ore,[13] Hanns Pederßen i Østeraffuit,[14] Niels Hanßen i Kudditze,[15] Peder Sue i Rorwpe[16] wdj Synnderherritt,[17] Peder Haffe i Sandbye,[18] Jenns Boeßenn i Torige,[19] Lauritz Skaaning i Abildtorp,[20] Peder Jesperßen i Siøgaardt[21] i Nørherrit,[22] Peder Due i Porvpe,[23] Peder Simenßen i Haffuelycke,[24] Oluff Hanßenn i Langitt[25] i Fulßeherritt,[26] Claus Morthenßenn i Herritzleff,[27] Niels Holdste ther samestedtz oc Raßmus Karre i Egestorp,[28] alle neffninger menndt, oc gaff tilkiennde, att the nogenn tiidt sidenn war wpkraffuidt att skulle sige om itt manddrab, som Oluff Bunde i Torpe,[29] Hanns Pill oc Morten Jepßen haffde giort oc ehielslo Raßmus Smedt; oc beretthe, att the paa Lolandz lanndzting haffde ther om affsagdt for retthe, att the haffde grandskit oc forfaritt aff sand mandt oc quinde oc epther the sandeste windneßbyrdt, the kunde wpspørghe, kunde the ey retther forfare, endt for^ne^ Oluff Bunnde, Hans Pill oc Morthenn Jepeßenn icke haffuer saa redeligen ihielslagit for^ne^ Raßmus Smedt, att the kunde kome tiill fredt oc boedt, wdenn the stille thennd dødis slecht oc thieris hoßbonde till fridtz, oc suor the jnngenn tiill banne, menn sagde thennom alle thre att were ligge gode i same draff,[30] fordj the stode alle tre tilligge oc sloge paa hannom, dog sagde the Morten Jepeßenn nogitt werre end the andre, fordj hannd wpuacthe [thenom][31] tiill same skade oc draff. Oc beklagitt for^ne^ neffningmendt, att enddog thieris dom endnu staar widt fuld macht oc icke er feld eller vndersagdt, haffuer the liggeuell motthe wptinge[32] tiill thieris hoßbonder oc giffue thennom en stor summa peninnge, huor wdindenn the meen thennom att skee wrett.

Tha møtte oß elskelige Erich Rudtz,[33] wor mand oc raadz fogitt, Jesper Schriffuer, oc paa for^ne^ Erich Rudtz wegne beretthe, att for^ne^ neffningmenndt icke schulle haffue dømtt rett om for^ne^ manddraff, eptherthj the icke haffuer sagdt, huilchenn aff for^ne^ thre mend banne manndt skulle werre; oc i retthe

lagde itt breff, som landztinghører tiill landzting haffde wdgiffuitt, liudenndis att hand haffde affsagdt for retthe, att for^ne^ Hanns Pill oc Morthen Jepeßenn, som mett war att ihielslaae for^ne^ Raßmus Smedt, skulle bøde huer 3 mk.[34] for thieris faldzmaall[35] och icke mere. Och beretthe ydermere, att the bønder, Erich Rud haffuer i befalinge oc medt war i same neffnn, the haffue weluiligenn wptingitt, for the icke wille liide dom.

Ther till suarid for^ne^ neffningmenndt oc i retthe lagde itt landztings vitne till Lolandz landzting wdgiffuitt aar &c. 1568, thend 13. octobris, liudenndis eblant anndre ordt, att wonditt bleff paa tingitt, att for^ne^ tre mend, Oluff Bunnde, Hans Pill oc Morthenn Jepeßen løbe alle tre heeden[36] oc ihielslo Raßmus Smedt oc stode alle tre oc sloge paa hannom. Ther fore wiste the icke att kunde sige nogen aff thennom frij, menn alle tre att were skyldige i for^ne^ Raßmus Smedtz dødt.

Medt fleere ord thennom emellom lobe.

Tha bleff ther saa paa sagd for retthe, att for^ne^ 14[37] neffnings mendz dom bør wid macht oc wfeld att were, oc huadt the tiill thieris hoßbonder for thennd sag wdloffuitt haffuer, ther fore bør thennom quitt att were. Thersom the nogitt allerede till thieris hoßbonder wdgiffuitt haffuer, tha skulle the were plictig thett egien att giffue[38] oc fornøyge for^ne^ neffningmend oc ther fore stille thennom till fridtz.

Actum aar, dag oc stedt som for^uit^ staar &c.

(1) I forlægget er dommen uden angivelse af dag. – (2) Dette (Uldall 257,4°) er vistnok afskrift efter Tegnelser. – (3) Se 357.1. – (4) Se 357.2. – (5) Se 357.3. – (6) Se 357.4. – (7) Se 352.22. – (8) Se 352.23. – (9) Se 362.12. – (10) Se 362.13. – (11) Se 362.16. – (12) Se 362.17. – (13) Landsbyen Ore i Arninge s., Lollands sønder h. – (14) Landsbyen Lille Avnede (tidl. Øster Affned) i Avnede s., Lollands sønder h. – (15) Landsbyen Kuditse i Arninge s., Lollands sønder h. – (16) Landsbyen Rårup i Vestenskov s., Lollands sønder h. – (17) Lollands sønder h. – (18) Landsbyen Sandby i Sandby s., Lollands nørre h. – (19) Landsbyen Torvig i Birket s., Lollands nørre h. – (20) Landsbyen Abildtorp; nu en del af Nakskov købstad. – (21) Landsbyen Søgård i Vesterborg s., Lollands nørre h. – (22) Lollands nørre h. – (23) Landsbyen Pårup i Østofte s., Fuglse h. – (24) Landsbyen Havlykke i Østofte s., Fuglse h. – (25) Landsbyen Langet i Østofte s., Fuglse h. – (26) Fuglse h. – (27) Landsbyen Herridslev i Herridslev s., Musse h. – (28) Muligvis fejl for *Udstolpe* i Slemminge s., Musse h., der i det 16. årh. skreves *Vgestrup* o. l., eller Engestofte i sognet af samme navn, Musse h. Jf. Henrik Pedersen.111. – (29) Landsbyen Torpe i Avnede s., Lollands sønder h. – (30) Drab. – (31) Forlægget har *hannom;* rettet efter Uldall 257,4°. Jf. GdD III.117 note 2. – (32) sluttet forlig ved at love at betale bøde og/eller erstatning (Kalk. III.370b). – (33) Se 357.7. Erik Rud ejede gods på Lolland (Fuglsang) og havde forleninger her: Ravnsborg og Halstedkloster (1721–1922 Juellinge). – (34) Da ingen blev fældet som banemand, jf. ovf. *suor the jnngenn tiill banne,* er de idømt tremarksbøde som de, der var i færd og følge med drabsmanden efter EsjL II.3, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD

III.117 note 3. – (35) Bøde (Kalk. I.495b bet.1). – (36) hen, bort (Kalk. II.183a bet.2). – (37) Antallet af nævninger var efter EsjL II.26 16, hvoraf den sigtede kunne udskyde indtil 3, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD III.115 note 1, Stemann, Retshistorie.170. – (38) Cf. Mols herredstings dom 21. oktober 1467 (I nr. 18) og rettertingsdom 6. juni 1558 (II nr. 261), hvorefter den, der frivilligt optinger for en sag, ikke kan kræve det erlagte tilbage, jf. DL 5–1–5, der formelt først blev ophævet ved § 41 i lov nr. 242 af 8. maj 1917 om aftaler.

368 Sjællands landsting 8. november 1570

En herredstingsdom om fjernelse af gærder mellem 6 landsbyer stadfæstet af landstinget, da afgørelsen var i overensstemmelse med tidligere afsagte domme.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 164.

Overskrift: Dom emellom Erick Rud och Niels Anderssenn till Kagstrup och Jep Mortennssenn, herritzfogett i Ramßø herrett, for ett gierde, hand haffuer opdømptt, som var sett emellom Ørsted, Risbye, Skenndtzitt, Ladagermagle och Ramsø Lille paa thenn anden side.

Jeg, Matz Laurissenn aff Ringsted, landtingschriffuer y Sielandtt, giør alle witterligtt, att aar epter Gudtz byrdt Mdlxx, onnsdagenn thenn viij dag nouembris, erlig oc welbiurdig mandt Herløff Skauffue[1] till Eskilstrup,[2] landtzdommer i Sielandtt, wor vdj kong: Maitts: forfald[3] forhindritt, och ieg tha vdj hans frauerelße epter hans beffaling saadt vdj domersted paa Sielandtzfar landtzting, wor skeckett erlige och welbiurdige mendtt Erick Rudt[4] till Fuellsang,[5] hans fuldtt myndige Christenn Plancke paa sin hosbondis vegne, och Niels Andersßønn[6] till Kagstrup[7] paa sin egne vegne paa thenn enne och hagde her effter høgest bemelte kong: Maittz: beffaling[8] vdi rette steffnet Jep Mortennssenn aff Kløffuested,[9] herritz fogett y Ramsøherrett, paa thenn andenn side och hanom tilltallett for enn dom, hand giortt och wdgiffuett hagde till Ramßø herritzting paa ett gierde, som han hagde opdømptt[10] och wor sett emellom Ørsted,[11] Risbye,[12] Skendttzitt,[13] Ladager Magle[14] och Wilstrup[15] paa thenn ene och Ramßø Lille paa thenn andenn side, huilckett gierde som the sagde att verre sett paa therris egenn grund och eiendom och wor thenom wbeuist[16] igenn wpdømptt, och ey the ther for hagde fangett worssell, som the mente mett wrett, och y rette lagde ett tings vinde nu i aar, thenn 31. julij, aff Ramßøherritz ting wdgiffuett, liudendis ved sin meninge,

att Jørgen Nielsønn, heritz schriffuer ther samestedt, hagde bekienndtt, att thenn dag, same dom gick, tha wor møtt Hans Jennsßenn aff Ørstedtt och Erick Rasmusßenn aff Ladager och suarett, att the icke hagde merre jndtegnett endtt therris hosbondis rette lodskiffte jord, som same tings vinde i sig sielffuer ydermere jndeholder, och sette vdj rette, om for^{ne} Jep Mortennßenn iche hagde giortt wrett och burde ther for feldtt att verre.

Ther till suarede for^{ne} Jep Mortennsßønn och sagde, att hand icke veste y thenn sag att haffue giortt wrett och inthett att haffue the gode lodtzeyer fra dømptt, och ey hans dom beretther, endt som fremfarne konger och forfædre for hanom dømpt och stadfest hagde. Och ther paa lagde y rette j tingsvinde, schriffuett paa pergamente, mett hengendis jndsiglle, wskrabett,[17] wstungett,[18] wmaculeret och y alle maade wforfalskett, aff Rammßøheritz ting wdgiffuett vnder Gudtz aar Mdxlvj, thenn mandag nest effter Sanctj Mariæ Magdallne dag,[19] liudendis effter nogle gamble tings winder och dome, som fremfarnne for fæder wdgiffuett oc dømptt hagde. Først ett breff wnder datum Mdlxxxvij,[20] liudendis att herritz fogedenn paa thenn thid mett flere danne mend hagde ther saa dømptt oc paa sagtt, att Ramsø Lille mendtt skulle och mue haffue therris frij gressgonng paa for^{ne} felldtt[21] mett for^{ne} byer och quitt och frij driffue theris quig paa, naaer same fellitt saa tilsamenn løbe, som the nu y aar giørre, och ey therris queg ther fore skulle indnemmis,[22] eptherthj ther er fæ emod fæ och hornn emodt hornn.[23] Ett andett y same aar, liudendis att viij dannemend haffuer ther saa paa sagtt, att naar thett er som nu y aar er, ad ther er ey gierde eller dige emellom for^{ne} fellitt, menn fægong emod fægonng och hornn emod hornn, tha bør for^{ne} Ramsßø Lille mendtt att haffue theris frij gressgonng mett therris fæ och quig mett for^{ne} byer. Enn dom till Ramsø herritzting vnder Gudtz aar Mcdxcv, liudendis att for^{ne} thuende breffue ere ved magtt dømpte, och for^{ne} Ramsølille mendt att nyde therris gressgong paa for^{ne} fælett, som ey er digett[24] eller gierde emellom, naar the saae tillhobe løbe, som the nu y aar giøre, fæ emod fæ, hornn emod hornn epter gamell seduane. Et breff vnder datum Mcdv, liudendis att the haffuer werrett gode mendt paa same fælitt, sett och skudt[25] och same for^{ne} byemendt therom saa forligtte, adt Ramßø Lille mendtt skulle haffue theris frij greßgong jnd paa for^{ne} fælitt, lige som the dannemendtt, ther wore thagne y then thing høring, sagde ther paa, och att thett gierde skulle strax optages oc bliffue wluct, och hues skade Ramßø Lille mendt hagde fangett paa therris quig oc for^{ne} byer, thet skulle the alldelis offuergiffue.[26] Endtt ett dom breff till for^{ne} ting wdgiffuett vnder datum Mxdxcvij, liudendis att Bonde

Jensønn, thenn thid herritz fogett, mett flerre danne mendtes raadt hagde dømptt thett gierde op emellom for^{ne} byer, att thett skulle verre wluct. Oc saa enn koning Hanßis, høylofflig och salig jhukomelße, stadfestelse breff, att hans naade sielff hagde dømptt oc stadfest for^{ne} tinghøringsbreff ved machtt, som the danne mendtt haffue sagtt ther paa, att for^{ne} Ramßø Lille mendt skulle haffue theris frij gressgong jnd paa for^{ne} fællitt mett for^{ne} byer, naar the saa till samemenn løbe, som the y aar giøre, fe emodt fæ och hornn emod hornn, och haffuer sielff y hans naadis breff dømptt same gierde op, som the wor satt emellom for^{ne} Ramßø Lille, Ørsted och the andre for^{ne} byer och forbiudendis alle, ehuem the helst erre eller werre kandtt, for^{ne} Ramßø Lille mendt paa forschreffne gressgong att hinder eller forfang att giøre i noger maade, till saa lenge noger komer mett bedre breffue och beuissning paa hans naadigs retterting; hagde xiij oldinger same dag effter for^{ne} breff ther saa paa sagtt, att for^{ne} Ramßø Lille menndt bøer att haffue therris frij greßgong jnd paa for^{ne} fællitt emellom for^{ne} Ørsted, Risbye, Skendtzit, Ladager, Wilgidstrup, fæ emod fæ, hornn emodt hornn, naar same fellitt till samenn løbe, som the nu y aar giøre, wdigett och wgierdett emellom epter gamell sedtuane, effter som same pergamenntz breff y sig ydermere forclarer och wduißer. Och sette for^{ne} Jep Mortennsønn vdj alle rette, om hand burde ther for att lide skade y nogenn maade.

Mett mange flere ord och thalle, thenom ther om emellom løb, oc om huilckenn sagh the gaffue thenom vdj alle rette.

Taa epter tillthall, gennsuar, breffue, beuissning, her vdj rette lagdis, och then sags leylighedtt, och effterthj for^{ne} Jep Mortennsßønn jnthett haffuer forbemeltt gode lodtzeyer fra dømptt, medenn alleneste fuld fremfarne dome oc oldings affsegtt, huilcke wed theris fulde machtt och wrøgede ere, och the dog mett same nye gierde wille wde luche Ramsø Lille mendt fra therris vande oc gress, som the aff arildtz thid hagd haffuer, som føre er rørtt, och ey her nu fordj for rette nogenn beuißning same nye gierde att stande paa therris egenn grund jndsett mere end som tilfornn, wdenn som the sielff berette, sagdis ther saa paa for rette, aldt thenn stundt for^{ne} gamble pergamentzs breff, goude fremfarne herres forfædris och oldinges domme och affsegtt wedtt therris fulde magtt erre, findis for^{ne} herritz fogett Jep Mortennsønn ingenn wrett att haffue giortt i thenn sag.

Ad her saa for rette er aff saugtt, bekiender ieg mett mitt signett her vndertrøcktt.

Datum vt supra.

(1) Se 355.1. – (2) Se 355.2. – (3) *forfald* bet. hindring; med genitiv betegnes den, hvis tjeneste lægger bånd på vedkommende (Kalk. I.623a). – (4) Se 357.7. – (5) Se 357.8. – (6) Niels Andersen Dresselberg (d. 1594) til Lyngbygård, Bjergbygård og Kastrup. – (7) Hovedgården Kastrupgård i Fuglebjerg s., Øster Flakkebjerg h. – (8) Kendes ikke. – (9) Landsbyen Kløvested i Nørre Dalby s., Ramsø h. – (10) dømt til at optages, til at fjernes (Kalk. III.331a). – (11) Landsbyen Ørsted i Ørsted s., Ramsø h. – (12) Den tidl. landsby Risby i Ørsted s., Ramsø h. – (13) Vel landsbyen Lille Skensved i Højelse s., Ramsø h. – (14) Landsbyen Store Ladager (tidl. Ladager Magle) i Ejby s., Ramsø h. – (15) Landsbyen Vilkestrup i Højelse s., Ramsø h. – (16) dem uafvidende (jf. Kalk. IV.537a). – (17) ikke raderet (Kalk. IV.696b). – (18) ikke gennemstukket (som tegn på at være gjort ugyldig) (Kalk. IV.702b). – (19) Marie Magdalene dag: 22. juli. – (20) Årstallet er forkert; da det ndf. siges, at bl. a. dette brev er stadfæstet 1495, er *Mdlxxxvij* formentlig skrivefejl for *Mcdlxxxvij*. – (21) Fælled. – (22) indtage, optage (om løsgående kvæg) (Kalk. II.410b). – (23) *Horn* kan bet. (horn)kvæg i udtryk for vurdering af den ene bys kvæg i forhold til den andens (Kalk. II.267b bet.1; OdS VIII.456 bet.2), jf. DL 3–13–29: *Klov imod Klov, Horn imod Horn*. Jf. Brorson, Tredie Bog I (1796).427, hvor *horn* og *klov* bruges metonymisk for et stykke kvæg. Jf. rettertingsdomme 1. august 1590 *horn emodt horn* (GdD IV.197, 198) og 16. juni 1595 *kløf emod kløf och horn emod horn* (Secher, Rettertingsdomme I.104) samt Sjællands landstings dom 1571–92: *horn imod horn och kløf mod kløf* (ndf. nr. 384). – (24) sat dige (Kalk.* I.48b). – (25) anset og udskudt (OdS XIX.1232 bet.2.2). – (26) eftergive (Kalk. III.411b bet.4).

369 Viborg landsting 16. december 1570

Den, der stævner til landsting med en stævning, der ikke er udstedt af landstinget, skal give indstævnte, som lader møde og gør indsigelse, kost og tæring.[1]

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 83 (findes yderligere i 35 hss.[2]).
Reg.: 2699.
Tryk: GdD III.122f. (efter NkS 836b,2°).
Litt.: J. E. Larsen.541; Stemann, Retshistorie.248 note 3; Matzen, Offentlig Ret II.120; Stig Iuul, Kodifikation.51; A. D. la Cour i Viborg Købstads Historie (1940).160.
Overskrift: Enn dom, att then som steffner en anden medt wlogligh steffning, bør igien att giffue hanom sin kaast oc thæringh.

Axell Jull[3] tiill Willestrup,[4] Pallj Jull[5] tiill Stranditt,[6] lanndzdommere wdj Nøriuttlanndt, och Gunde Schriffuer,[7] lanndztingshører ibidem, giøre vittherligt, att aar epther Gutz byrdt Mdlxx, leffuerdagenn post Luciæ virginis,[8] paa Wiburg landzting var skickit erlig och fornumstig suendt Simen Strangißenn, riidefougitt[9] offuer Ørum lenn,[10] paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt Erich Thamißenn y Kiilstrup,[11] Anders Hemerboe y Faartofft,[12] Lauritz Matßenn ibidem, Erich Nielßenn, Erich Tøgerßenn, Tøger Nielßenn, Jens

Chrestinßenn och Lauritz Morthinßenn paa thenn andenn side, for the idag xiiij dage medt enn vlouglig steffning hagde hiidt steffnitt Pouill Nielßenn y Faartofft for enn dom, handt emodt thenom skulle haffue forhuerffuidt, och for^{ne} Pouill Nielßenn epther slig steffning er her møtt och giort stuor kost[13] och thæringhe.[14] Och satte y rette, om the icke er plictige hanom thett igienn att giffue, eptherthj samme steffning icki huos oss forhuerffuitt eller forseglitt war.

Saa møtte nogle aff for^{ne} mendt oc berette, att samme steffning var hiemme schreffuitt, och ther the her medt thenn framkom, kunde the icki nyde thenn, eptherthj thenn icki huos oss war wdgangitt, dog mentte att the icki ther for borde att giffue nogenn thieris thæring igienn.

Medt fliere ordt och tale, thenom ther om emellom var.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagsens leglighedt, saa oc eptherthj for^{ne} mendt icki samme steffningh huos oss forhuerffuitt haffuer, medenn thenn sielff hiemme att haffue laditt dicte[15] och schriffue, och for^{ne} Pouill Nielßenn epther slig vlouglig steffningh er hiidt reigzett oc giort sig thæring och omkost, tha finde wy epther sadann leglighett for^{ne} menndt, som hanom medt slig vlouglig steffningh steffnitt haffuer, plictigh att uere jgienn att giffue hanom huis skielligh kost och thæringh, handt paa thenn reigze giort och liidt haffuer.

Jn cuius rej testimonium sigilla nostra &c.[16]

(1) Der fandtes dengang ingen lovbestemmelse, der forbød udenretlige stævninger, men ved fdg. 2. juni 1573 (CCD I.547f.) om udtagelse af stævninger til Viborg landsting, hvilken fdg. måske er foranlediget af nærv. dom, jf. Stig Iuul, Kodifikation.51, bestemtes det, at landstingsstævning skal tages af landsdommeren eller landstingsskriveren, jf. senere DL 1–4–22: Stævninger til Landsting udstædis under Landstings Skriverens Haand og Landstings Segl. – (2) I hss. Add 151,2°, GkS 1137,2°, NkS 839,2°, NkS 843,2°, NkS 845,2°, RA hss. V B 16 findes dommen indført to gange. – (3) Se 350.3. – (4) Se 351.2. – (5) Se 349.3. – (6) Se 349.4. – (7) Se 349.5. – (8) Lucie dag: 13. december. – (9) En *ridefoged* var den, der på godsejerens (herremandens) vegne forestod avlingen på godset, fordelingen af hoveriarbejdet, inddrivelse af afgifter m. v.; på krongodset den embedsmand, der foruden de nævnte forretninger tillige deltog i udøvelsen af øvrighedsforretningerne (OdS XVII. 991). – (10) Ørum slot i Ørum s., Hassing h., indtil 1661 et kgl. slot, der bortforlenedes. Det blev nedbrudt omkr. 1750, hvorefter hovedgården Gammel Ørumgård opførtes. Lensmand på Ørum var i 1570 Ludvig Munk (1569–75), jf. Erslev, Lensmænd.54. – (11) Måske en nu forsvunden bebyggelse ved Thisted – et minde om den er Kjeldstrup Høj i Thisted landsogn nær grænsen til Fårtoft s. – næppe Store el. Lille Kilstrup i Volstrup s., Børglum h. (nu Dronninglund h.), jf. Henrik Pedersen.307. – (12) Landsbyen Fårtoft i Thisted landsogn, Hundborg h. – (13) Se 350.10. – (14) Se 350.11. – (15) affatte, forfatte (Kalk. I.360b bet.1). – (16) Se 350.16.

370 Viborg landsting 16. december 1570

En mand havde efter bestilling lavet og leveret nogle vognhjul. Da hjulene ikke blev betalt, afhentede han et af dem i køberens gård, men benægtede siden afhentningen. Han blev derfor oversvoret ran af nævninger. Da han ikke ved tingsvidne kunne dokumentere sin eventuelle ret, stadfæstedes nævningernes kendelse.

Hs.: Lund UB J 14 nr. 50 (findes yderligere i 21 hss.).
Reg.: 2699.
Tryk: GdD III.118ff. (efter NkS 836b,2° m. varr. fra Thott 1201,2°).
Litt.: Matzen, Offentlig Ret II.85; V. A. Secher, Bandsættelse af ukendt gerningsmand til en forbrydelse (i Nordisk Tidsskrift for Filologi, 3. rk. XVIII (1908–09).199); Popp-Madsen, Bod.156 (datering: 13. december).
Overskrift: Enn dom, at den er ransuoren for en hyffuell, hann haffuer tagitt aff en anndens manndz gaardt.

Axell Juill[2] till Vellestrup,[3] landzdomere vdj Nøriuttlanndt, och Gunde Schriffuer,[4] landztinghører ibidem, giør vitterligt, att aar epther Gudz børdt Mdlxx, leffuerdagenn post Luciæ virgenis,[5] paa Viborig lanndsting war skickitt Laust Jennßenn y Spørindt[6] paa thenn enne och hagde hiidt wtj rette steffnnitt Frannds Franndßenn ibidem, Simenn Sørinßen ibidem och thieris medbrøder rannsneffninge y Vester Lysbiereherrit[7] paa thenn anndenn ßide, for the haffuer hanom rann offuersuorenn for enn hyffuell,[8] hann skulle vere beskyltt fore at haffue vd tagit aff Jep Rasmußenns gaardt,[9] enndog hannd benecter seg thet icke att haffue giort och beklager, att for^ne^ Franndz Franndßenn epther sinn egenn vinde skulle haffue hanom ransuornne och mynnte thenom vrett att haffue suoritt och borde felde att uere.

Saa møtte for^ne^ Frandz Franndßenn och Simenn Sørenßenn paa thieris egne och thieris medbrøders ransneffningers vegne och berette, huorledis for^ne^ Laust Jennßenn nogen tid sidenn forledenn skulle haffue ferdige giort nogenn hyffuell fore Jep Rasmußenn, och ther thet var giort, och for hann icke straxt skulle kunde fange[10] sinn betalling, skulle hann itt aff hyffuelitt meth seg haffue borttagitt, och ther Jep Rasmußenn lod liede[11] och spørge om thet, och thenn bleff borit døll paa,[12] skulle hann haffue ladit lyße till banndt.[13] Saa skulle for^ne^ Laust Jennßenn haffue tilgaaitt[14] presten paa kierckegaardenn och robet epther hannom och beditt hannom bide,[15] hann ville tale meth hannom och hannom tha tilsagde, hann tuorde icke baandføre[16] for thet hyffuell, thi hann skulle vell sielff vide, huor thet var. Och paa the ord framlagde her Per Esperßenns,[17] sogneprest till Grundfør,[18] hanns obne bezeglitt breff thett

aar, thenn 15. octobris, vdgiffuitt. Thisligeste framlagde ett Matz Sørennßens y Terpisgaardt[19] hanns obne bezeglitt breff thette aar, søndagenn for Sanncte Lauritz dag,[20] vdgiffuitt, vdj huilckitt hann bekiennder, att thenn tid Laust Jennßenn hann laa siug, skulle her Per[21] hannom adspuordt paa same hyffuell, om hann hagde thet. Thaa skulle hann haffue suaritt ja. Ther huos framlagde ett tingsvinde, att tha neffninger lagde Laust Jennßenn fore, om hann hagde icke foitt same hyffuell, tha ville hann icke suerge ther fore. Jtem itt vinnde aff for^ne^ herrizting thette aar, onsdagenn for Sancte Morizis,[22] vdgiffuitt, Helle Knudzdatter y Spørindt och Anna Laustdatter for viij mennd at haffue wonditt, att the saa, thet[23] Laust Jennßenn tug en hyffuill aff Jep Rasmußenns vogenn och gick aff gaardenn meth same hyffuill, som same breffue och vinder vider bemeller. Och ther huoss berette for^ne^ neffninger, att the sielff hagde sadann forfaritt, att Laust Jennßenn tug same hyffuill, och fordj haffuer hannum rann offuersuorenn, som the mynte med rette giortt att uere.

Med fliere ordt och tale, thennum ther om emelom var.

Thaa epther tiltale, giennsuar och zagenns leglighiedt, saa och eptherdj huor tuiffuell er om enn sag, tha tilhør[24] thet sandmenndt (neffninger) sandenn ther om att vdlede,[25] och for^ne^ neffninger bekiennder thennom att uere komenn vdj sanndhiedz forfaring, Laust Jennßenn same hyffuel att skulle haffue tagitt, och ther for haffuer hanom rann offuersuornne, thisligeste och eptherdij Laust Jennßenn haffuer jngenn wiindisbørd, med huilcke hand forklaris[26] kunnde, thaa vide vy epther sadan leglighiedt icke nogenn aarsag eller tilfaldt[27] for^ne^ neffninger for same thieris eed och toff at kunde felde.

Jn cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

(1) Om udvidelsen af ransbegrebet se Poul Johs. Jørgensen, Tyveri og Ran.157ff. I det foreliggende tilfælde er der antagelig idømt den infamerende tremarksbod, fordi sagsøgeren med urette har fragået at have taget hjulet, jf. op. cit.190. – (2) Se 350.3. – (3) Se 351.2. – (4) Se 349.5. – (5) Se 369.8. – (6) Landsbyen Spørring i Spørring s., Vester Lisbjerg h. – (7) Vester Lisbjerg h. – (8) Hjul; glda. *hyw(e)l* el. *hiul*, oldn. *hjól* og *hvél*, sml. eng. *wheel*. – (9) Bestemmelsen i JL II.44 om boran må være grunden til, at det markeres, at afhentningen skete i gård. – (10) NkS 835,2° har *finde*, der bet. få (Kalk. I.540a bet.2). – (11) lede, søge. – (12) *borit døll paa:* dulgt, skjult, lagt dølgsmål på (Kalk. V.160b bet.3); jf. rettertingsdom 14. oktober 1558: *borit døll* (GdD II.238). – (13) forkynde, at bandlysning vil ske (Kalk. V.671a). Dommen er et eksempel på anvendelse af bandlysning over for ukendt gerningsmand og på effektiviteten af denne fremgangsmåde. Jf. C. Klitgaard, Bandsættelse af ukendt Tyv (Vendsysselske Aarbøger 1932.335), H. F. Rørdam, Bandlysning som Retsmiddel (KhS 5. rk. I.760ff.), L. Holberg, Bansættelse af ukendte Forbrydere (ib. V.132ff.), V. A. Secher, Bandsættelse af ukendt gærningsmand til en forbry-

delse (Nordisk Tidsskrift for Filologi, 3. rk. XVII (1909).190ff.) og P. Severinsen, Bandsættelse af ukendt Gerningsmand (Aarbog for Sorø Amt XV (1927).150f., jf. XIV (1926). 106ff.). I den katolske tid kendtes to former for bandlysning: *excommunicatio minor* (hvor den pågældende blev udelukket fra alterens sakramente) og *excommunicatio major*, fra det 13. år kaldt *anathema* (der udelukkede den pågældende fra al gudstjeneste, begravelse i viet jord og alle kirkens nådemidler). Den lutherske kirke optog den mindre excommunication (*band*), der kunne anordnes af sognepræsten i samråd med provst og biskop, jf. kirkeordinansen 14. juni 1539 fol.39 (Rørdam, Kirkelove I.80f.) og, fra en senere tid, de mere udførlige regler i fdg. 27. marts 1629 om kirkens embede og myndighed mod ubodfærdige I §§ 12ff. (CCD IV.455ff.; Rørdam, Kirkelove III.147ff.), reces 27. februar 1643 1–2–11ff. (CCD V.175ff.) og DL 2–9–11ff. Om en bandlysning i anledning af uretmæssigt optagne skelsten se kongebrev 13. august 1585 (Rørdam, Kirkelove II.385). Bandsættelse gik af brug i løbet af det 18. årh. uden formelt at blive ophævet, jf. reskr. 22. maj 1744 og 31. januar 1744; dens ophævelse ved desvetudo anerkendtes ved (utr.) skr. 10. juli 1869. – (14) gået (hen) til; andre hss. har *gaaett till*, jf. GdD III.119. – (15) vente (på) (Kalk. I.200a bet.1). – (16) bandsætte (Kalk. I.833a bet.11). – (17) Findes ikke hos Wiberg I.484. I præstefortegnelserne i herredsbøgerne for Århus stift nævnes en „hr. Peder" uden angivelse af patronymikon som sognepræst i Grundfør mellem Søren Villadsen, der var sognepræst her 1546, og Jacob Jensen, der var sognepræst her 30. december 1580 (Kanc. Br.). Den i dommen nævnte Per Esber(n)sen må være identisk med denne „hr. Peder", og Wibergs „Peder Sørensen" er vist en konstruktion fra det 18. årh. og bør formentlig udgå af præstehistorien. – (18) Landsbyen Grundfør i Grundfør s., Vester Lisbjerg h. Til Grundfør s. var annekteret Spørring s. – (19) Gården Terpsgård i Lisbjerg s., Vester Lisbjerg h.; gården eksisterer ikke mere. – (20) Laurentii dag: 10. august. – (21) den ovf. nævnte sognepræst Per Espersen. – (22) Mauritius' dag: 22. september. – (23) at (Kalk. I.358a bet.1). – (24) tilkommer, påhviler (Kalk. IV.366a bet.1). – (25) opsøge, udforske, oplede (Kalk. V.774b); NkS 836b,2° har *udlegge* (GdD III.120). – (26) forklare sig: frigøre sig, rense sig (Kalk. I.646b bet.1). – (27) Anledning, lejlighed (Kalk. IV.352a bet.4).

371 Viborg landsting 16. december 1570

Nævninger skal påkende sager om ulovlig flytning af skelstene.[1]

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 77 (findes yderligere i 32 hss.[2]).
Litt.: Poul Meyer.328 (hvor dommen kaldes rettertingsdom).
Overskrift: Enn dom, at huem, som fløtther skielstien, skal icki meth høringe,[3] men medt neffning forfølgis.

Axell Jull[4] tiill Willestrup,[5] Pallj Jull[6] tiill Stranditt,[7] landzdommere y Nøriuttlandt, och Gunde Schriffuer,[8] lanndztingshører ibidem, giøre wittherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxx, leffuerdagenn post Luciæ virginis,[9] paa Wiburg lanndztingh war skichitt Jenns Persßenn y Ladegaardt[10] paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt Dauidt Thameßenn, fougitt paa Øsleff clo-

ster,[11] paa thenn anndenn side, for handt haffuer laditt hanom fordiele och beskyldt hanom att haffue medt ueritt och flødt skiellstienn, endog hanndt ther wdj skulle were wskyldigh och wbrødeligh,[12] och enn andenn mandt, Jenns Lindßenn i Ladegaardt, att skulle for sagenn haffue optingitt.[13] Och framlagde ett tingswinde aff Øsleff biercktingh[14] thette aar, fredagenn nest epther conceptione Mariæ,[15] wdgiffuitt, att Jens Lindßenn y Ladegaardt ther haffuer bestanditt,[16] att Jens Perßenn fløtte aldrig thenn skiellstienn, som the siger atth skulle were fløtit emellom closters marck och Ladegaardz marck, thett hand wiste, som thett winde viider bemeller. Och ther huos minthe Jens Perßenn, att ther som noginn hagde fløtt skielstienn, tha borde the icke att diellis,[17] menn medt neffninger epther lougen[18] att forfølgis, och mentte, thet[19] Jens Perßenn borde fordj for samme diele quitt att bliffue.

Saa møtte erlig och welbyrdig mandt Hennrich vann Hagenn[20] och framlagde enn landztingsdom, wdj huilchen Jenns Perßenn epther samme dielsbreffs liudelße epther lougenn er tildømpt for samme sag att skulle stande till retthe, som thenn dom wiider bemeller. Och mentte Hendrich vann Hagen, thet Jens Perßenn for samme skielstien louglig och medt rette skull findis att uere fordieltt.

Ther till suaritt for^{ne} Jens Perßenn, att tha Henndrich vann Hagen tiltalit hannom for samme skielstien, torde handt icki giffue lough[21] emodt sin husbundt, menn mentte, att hans hussbundt skulle haffue annseett[22] hans wskyldighedt, att ther en andenn hagde optingitt for sagenn.

Medt fliere ordt och tale, thenom ther om emellom war.

Tha epther tiltale, giensuar och sagsens leglighett, szaa och eptherthj samme landztingsdom medtføre for^{ne} Jens Perßenn for samme sag att skull stande till rette epther lougenn, och handt nu beklager sig att uere medt diele till biercktingit offuerfalden,[23] huar som lensmandins fougitt haffuer hagdt støre gehør[24] endt handt, thesligeste eptherthj enn andenn vedt naffnn Jens Lindßenn haffuer ved goitt och kiendis[25] samme giernigh, och lensmandenn ther for hans bødder haffuer opburitt, och lougenn methfør, huor som noginn beskyldis for slig sagh, tha skull thett komme for neffninge ther om att skielle,[26] och thet nu wdj saa maade icki forhandlitt[27] er, meden hanom medt diele att uere offuerfalditt, førindt thet kom till neffninger, tha vide wy icki samme sagh att were saa forhandlitt, som lougen[28] medtfører, och for^{ne} Jens Perßenn fordj aff samme diele quitt att uere och vedt neffn att skieris[29] som thet sig bør.

Jn cuius rei testimonium &c.[30]

(1) Jf. rettertingsdom 11. juli 1555 (GdD II.147ff.), der stadfæster et nævningetog, ved hvilket en mand, der havde flyttet et grænseskel (en grøft) blev svoret skyldig til falsk, se om denne dom bl. a. J. Hartvig Jacobsen, Dokumentforbrydelserne (1927).17 note 1 og 3, Poul Johs Jørgensen, Tyveri og Ran.163 og Poul Meyer.327. Dommen beror på, at ordene *stæth* og *stapæl* (ambolt og blok) i JL III.65 om pengefalsk i yngre hss. af loven er blevet forvansket til *sten* og *stabel* (der også bet.: pæl), jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD II.147 note 1. I DL optoges den forbrydelse at optage el. flytte skelsten som falsk, se DL 6–18–1. – (2) I hs. Thott 1201,2° findes dommen indført to gange. – (3) Høringe er de mænd, som dommeren (birke- el. herredsfogden) i visse tilfælde udnævnte til bisiddere, når den indstævnte var udeblevet på fire ting, og sagsøgeren forlangte dom. Denne afsagdes da af dommeren i forening med (ting)høringe. Forfølgning med høringsdele var en for det jyske retsområde særegen rettergangsmåde og anvendtes særligt i gældssager. – (4) Se 350.3. – (5) Se 351.2. – (6) Se 349.3. – (7) Se 349.4. – (8) Se 349.5. – (9) Se 369.8. – (10) Som forlægget bl. a. GkS 1140,2° og Uldall 257,4°. NkS 835c,2° har: *Jenns Persßenn Jenns Perßenn y Ladegaard, Jenns Perßenn kallendes;* NkS 844,2°: *Jenns Pederßenn y Ladegaard hanns vise bod, anndenn Jenns Perßenn;* GkS 1136,2°: *Jens Pedersen y Ladegaard hans wisse buod Jens Pedersen y Kaldendsted.* For *Ladegaardt* har GkS 1137,2° og NkS 839,2° *Laadegaardt,* Uldall 257,4° *Laagaard.* Der er måske tale om Ladegård i Ørslev klosters s., Fjends h. I Kr. Sk. I.286 anføres om Ladegård kun: Fjends h. – (11) Ørslev kloster i Ørslev klosters s., Fjends h., der ved reformationen kom under kronen og bortforlenedes til adelige; nonnerne, der fik lov til at forblive boende, nævnes endnu i lensbrevet af 1571. 20. december 1584 (Kr. Sk. I.286) blev klosteret bortmageskiftet. – (12) uskyldig (Kalk. IV.539a). – (13) Se 367.32. – (14) Ørslev birketing, der nævnes 1452, omfattede hele Ørslev klosters s. Birket nedlagdes ved reskr. 15. maj 1800. – (15) Conceptio Mariæ: 8. december. – (16) hævdet, påstået, vidnet (Kalk. I.178b bet.8&9). – (17) fordeles; om den procesmåde, der foregik uden bevisførelse, blot ved 3 forelæggelser til tinge, til hvilke den indstævnte var udeblevet. – (18) JL II.39. – (19) at (Kalk. I.358a). – (20) Hennike vom Hagen (d. 1597) til Østergård, Grimtofte og Ellegård havde 1568 Skive i pant, 1578 forlenet med Ørslev kloster, 1580 var han hertugelig gottorpsk råd og amtmand i Løgumkloster. – (21) aflægge edsbevis. – (22) taget hensyn til (Kalk. I.66a bet.3; OdS I.680 bet.2). – (23) angribe, gå løs på (Kalk. III.405b bet.3; OdS XV.1424 bet.3). Ordet skal vel betegne det uventede el. uden rimelig foranledning iværksatte. – (24) *Gehør* bet. egl. lydighed, jf. mnty. *gehor,* højty. *Gehör; have gehør:* finde lydighed, have magt (over) (Kalk. II.206b). – (25) erkender, vedgår (Kalk. II.498 bet.9a). – (26) dømme, afgøre (Kalk. III.790b bet.4). – (27) behandlet, udført, forholdt (Kalk. I.639a bet.1). – (28) Vel enten JL II.39 el. JL III.65, jf. ovf. note 1. – (29) afgøres (Kalk. III.858b bet.4). – (30) Se 350.16.

372 Viborg landsting 20. januar[1] 1571

En præsteenke tilkendes arven efter sin mand, da dennes broder, der ligesom den afdøde havde været munk, havde undt hende sin arv efter broderen. Munke, der ikke på grund af løsagtighed er kommet fra klosteret, er efter reformationen ikke udelukket fra arv uanset bestemmelsen i JL I.25.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 199 (findes yderligere i 27 hss.).

Reg.: 2708 (datering: 1571 ca. 21. januar).

Tryk: GdD III.123f. (efter NkS 836b,2° m. varr. fra Thott 1201.2°).

Litt.: J. E. Larsen.443, 536; Stemann, Retshistorie.407 note 2; Matzen, Privatret I.27, 109; sa., Offentlig Ret II.119; Hugo Matthiessen, Snapstinget (1946).214.

Overskrift: Enn dom om clostermendt, som icki aff nogen løssactighett haffuer offuergiffuitt sin closter, att the maa arffue.

Axell Jull[2] tiill Willestrup,[3] landzdommer wdj Nøriuttlanndt, och Gunde Schriffuer,[4] landztingshører ibidem, giøre wittherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxxj paa Wiburg snapslandzting[5] var skichitt Anders Christenßenn y Østerildt[6] paa hederlig[7] mandz, her[8] Jesper[9] y Hundstrup[10] och sin egenn wegne paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt Sicke[11] Piersdatter, salig her Hermand Spiltthoffs[12] eptherleffuersche, paa thenn anden side, for hun icki wille lade thennom eptherfølge thenn arffue epther for^{ne} her Hermandt, endog the er nest slegt och byrdt till hanom, wndtagenn hans broder, som war enn munck, och mintte fordj thenn icki kunde arffue.

Saa møtte for^{ne} Sicke Persdatther och berette, huorledis for^{ne} her Hermanndt saa och hans broder, her Frantz, skulle bode haffue weritt thuo clostermendt och ther jnde att haffue weritt, jndtill closteritt bleff ødelagt, och the tha bleff tilnødt oc trengt ickj ther samestedz att kunne haffue thieris vnderholdning; och berette, att sadann skick[13] nu kunde were foruandlitt,[14] thisligiste att ther som for^{ne} her Frantz først hagde dødt och affgangenn, tha kunde ingenn formiene for^{ne} her Hermandt att kome till huis arffue, handt hagde ladt epther sigh.

Medt fliere ordt och tale thenom ther om emellom var.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagsenns legligheth saa och eptherthj werden och werdzenns legligheth[15] sigh nu haffuer foruandlitt wdj enn anden skick ennd som wdj thenn tid war, tha lougenn[16] hagde forbodenn thennom att arffue, och for^{ne} her Frantz icki haffuer aff noginn løßactigheth[17] offuergiffuitt[18] samme sin closter, menn er ther wdsendt[19] och kunde icki haffue ther wpholdt och werilße[20] och findis wliglig[21] wilkor meth for^{ne} her Frantz [end][22] medt closter jomfruer, som willigen haffuer giffuitt thenom aff closteritt emodtt frennders raadt,[23] tha wide wy epther slig legligheth icki hanom fraa arffue att kunde sige epther sin broder, menn for^{ne} her Hermanntz hustrue thend att følge, eptther som hanns broder, for^{ne} her Frantz, och hanns fuldmøndige hinder thenn wndt och wplatt[24] haffuer.

Jn cuius rei testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

(1) Dommen er afsagt paa *Wiburig snapslandzting*. Viborg snapslandsting holdtes i det 16. årh. anden lørdag efter Helligtrekonger eller lørdagen efter „20. dags jul" (13. januar),

jf. J. Kinch i Jyske Saml. 1. rk. I (1866–67).66, Eline Gøyes Jordebog (1892).495, A. D. la Cour i Viborg Købstads Historie (1940).192ff., Hugo Matthiessen, Snapstinget (1946).11ff. Dommen er derfor dateret lørdag den 20. januar 1571. – (2) Se 350.3. – (3) Se 351.2. – (4) Se 349.5. – (5) Se ovf. note 1. – (6) Landsbyen Østerild i Østerild s., Hillerslev h. – (7) I datiden alm. titel for gejstlige (Kalk. V.497b). – (8) Titlen *hr.* tilkom foruden adelen også gejstlige. – (9) Jesper Iversen Wind (d. ca. 1605), 1564 kapellan, sen. sognepræst for Hunstrup og Østerild menigheder. – (10) Landsbyen Hunstrup i Hunstrup s., Hillerslev h. – (11) NkS 836b,2° *Siske*, Thott 1201,2° *Silike*. – (12) Herman Splithof (d. ca. 1568), indtil 1552 sognepræst for Kollerup og Skræm, derefter for Kettrup og Gøttrup menigheder; var 1558 provst, jf. Wiberg II.84, 239, H. Fussing i PhT 11. rk. III (1942).245. – (13) Bestemmelse (Kalk. III.786b bet.4). – (14) forandret (Kalk. I.737a bet.1). – (15) *werdenn och werdzenns legligheth:* verden og de herskende samfundstilstande el. livsvilkår (jf. OdS XXVI.1187 bet.1.4). – (16) JL I.25 in fine, jf. SkL 38, ASun 15, VsjL I.69. Bestemmelsen om, at munke ikke kunne arve, var i overensstemmelse med kanonisk ret, jf. c.8 Caus.16 qu.1 (mundo mortuus est. Deo autem vivit). Efter reformationen anerkendte man en arveret for munke, der var fordrevet fra deres klostre, men ikke for nonner, der egenmægtig var rømt derfra, jf. rettertingsdom 1. maj 1537 (I nr. 81). – (17) Usædelighed (Kalk. II.889a, OdS XIII.606). Jf. reces 30. oktober 1536, hvorefter de munke (i herreklostrene), der efter reformationen ville forblive i klosteret, skulle „føre ett gott, erligt och christeligt closter leffnit eller gange wdt aff closterett" (Rørdam, Kirkelove I.5) og kirkeordinansen 14. juni 1539 fol.79 (ib.124). – (18) forladt (Kalk. III.411a bet.1). – (19) sendt ud, ɔ: udvist, bortvist. – (20) Bolig, ophold(sted) (Kalk. IV.912a bet.2). – (21) ulige, andre. – (22) Forlægget har *och;* rettet efter NkS 835c,2°, NkS 836b,2° m. fl. – (23) Jf. rettertingsdom 1. maj 1537 (I nr. 81). – (24) givet (Kalk. III.343b bet.5).

373 Viborg landsting 17. marts 1571

En adelsmand, der havde huset en fredløs, og som derfor var idømt 3 marks bøde til kongen, betalte bøden på landstinget, hvor modparten med tilslutning af landsdommerne udtalte, at den overgåede dom ikke var til skade for hans ære.[1]

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 79 (findes yderligere i 32 hss.[2]).
Reg.: 2768 (datering: 1570 uden dag).
Tryk: GdD III.134f. (efter NkS 836b,2° m. varr. fra Thott 1201,2°).
Litt.: Popp-Madsen, Bod.154 note 74; Ole Fenger, Fejde og Mandebod.522 note 641.
Overskrift: Enn dom, att huem som husser fredtløsmandt, skall bøde threj marck.

Axell Jull[3] tiill Willestrup,[4] Pallj Jull[5] tiill Stranditt,[6] landzdommere y Nøriuttlandt, och Gundj Schriffuer,[7] landztingshører ibidem, giøre vittherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxxj, leffuerdagenn post Gregorij papæ,[8] paa Viburg landzting war skichitt erlig ooch velbyrdig mandt Coruitz Viffert[9] till Neess,[10] høffuitzmandt paa Haldt,[11] och wdj erlig och velbyrdig mandz her

Jørgenn Løckes[12] till Offuergaard,[13] [ridder],[14] och frue Anne Løckisdatthers[15] till Demstrup[16] neruerilße gaff tilkiende, huorledis hanndt skulle vere kommen vdj forfaringh huoss nogenn hans thienere, att forbemeltte frue Anne Løckie skulle lade sig høre att haffue dom[17] offuer hanom sin threj marck[18] att skulle bøde, for handt skulle haffue holditt[19] enn fredtløßmandt, och hinder att skulle were y thenn mieningh samme dom hans lempe[20] forneer[21] att skulle were, huilckitt handt mintte hanom icki lideligt[22] eller tolleliigt[23] att vere nogenn wlempe[24] huos sig att høre,[25] och fordj bødt sig wdj alle rette och wille sigh emodt sadann tiltale y alle made wndskylde och forklare,[26] som thett sig bør.

Tha suaritt frue Anne och mintte, att handt tilforne hagde bordt same threj mk. att haffue wdlagt.

Ther till suaritt for^{ne} Coruitz Viffert och mintte samme threj marck borde konngenn att haffue epther lougenn[27] och staar wdj møgit støre reginschab, endt samme threj march kandt sigh belange, dog wdlagde handt thenom her idagh paa tingitt och paa kon: Majs: nadigste behaff[28] mintte thenom till fattige folck att wddiellis, och besporde sig, om samme dom war hanns lempe nogitt annrørindis.

Tha først suaritt forbemeltt her Jørgenn Løckie, att thenn dom paa for^{ne} threj marck kunde wdj ingenn made skade eller forhindre for^{ne} Coruitz Viffert paa ære, lempe, røgt eller mandheldt[29] wdj nogenn made, menn lige guodt att uere wdj alle hanns gode wilkor,[30] huilckitt wy och medt for^{ne} her Jørgenn Løckie hiemblitt,[31] att eptherthj for^{ne} Coruitz Viffert ickj er feldt vedt sanndmendt eller neffninge till sin xl marck[32] och icki hagde rettet for sig epther receßins liudelße,[33] wiste wy icki anditt ther om att sige, endt som for^{ne} her Jørgenn Løckie sagt haffuer.

In cujus rej testimonium &c.[34]

(1) Dommen viser, at tremarksbøde (i dette tilfælde kun bøde til kongen) endnu ikke er anset for infamerende i alle tilfælde, cf. derimod fdg. 14. august 1590 om nævninger og sandemænd, der i § 1 taler om „tre marks sager ... eller andre slige, som gielder adelens ere oc lif" (CCD I.564), jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD III.134 note 1. Tremarksbøder var dog tidligere infamerende, når de idømtes for ærekrænkelser, jf. RR § 7: *oc bliffue ther til mynnæ man* (Da. Mag. 3. rk. I.181; DdR 147, 176) og den af ærkebiskop Birger Gunnersen m. fl. 2. januar 1505 afsagte dom (Dipl. dioec. Lund VI.159), rettertingsdom 26. juli 1530 (C. Olivarius, De vita & scriptis Pauli Eliæ Carmelitæ (1741).116ff.), den i rettertingsdom 1546 (GdD I.93ff.) nævnte Skåne landstings dom 1545, Sjællands landstings domme 27. november 1566 (II nr. 310), 22. maj 1567 (II nr. 314) m. fl. Jf. Viborg landstings dom 1. maj 1537 (I nr. 82) og note 3 til denne dom samt Ole Fenger i Kulturhist. Leks. XVIII (1974).608f. – (2) I hs. NkS 832,2° findes dommen indført to gange. – (3) Se 350.3. – (4)

Se 351.2. – (5) Se 349.3. – (6) Se 349.4. – (7) Se 349.5. – (8) Gregors dag: 12. marts. – (9) Se 359.7. – (10) Hovedgården Næs (nuv. Lindenborg) i Blenstrup s., Hellum h. Corfitz Viffert opførte 1583 slottets sydlige fløj. – (11) Se 359.8. Corfitz Viffert var forlenet med Hald 1569–73. – (12) Se 362.8. – (13) Se 362.9. – (14) mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 835c,2°. – (15) Se 359.5. – (16) Hovedgården Demstrup i Råby s., Gerlev h. – (17) Viborg landstings dom 29. juli 1570 (ovf. nr. 359). – (18) Jf. JL II.26, hvorefter den, der huser en fredløs efter dag og måned, skal bøde 3 mark til kongen. – (19) beholdt, holdt tilbage (Kalk. II.259a bet.4). Den fredløse var en af fru Anne Lykkes tjenere, se dom nr. 359. – (20) Ære (Kalk. II.780b bet.4). – (21) *vere forneer:* krænke (OdS XV.107 bet.3.3). – (22) rimeligt, antageligt (OdS XII.766 bet.2). – (23) antageligt, rimeligt (OdS XXIII.478 bet.2). – (24) Uret (Kalk. IV.637b bet.3). – (25) være passende (OdS VIII.1278 bet.11). – (26) rense, frigøre (Kalk. I.646b bet.1). – (27) Bøder efter JL II.26 tilfaldt kongen, jf. ovf. note 18. – (28) Behag, ɔ: under forudsætning af kongens tilladelse. – (29) personlig ære (Kalk. III.23b). – (30) Forhold, stilling (Kalk. IV.825b bet.3). – (31) bekræftede (Kalk. II.212b bet.2). – (32) Herefter har NkS 835c,2° *sag.* – (33) Reces 13. december 1558 § 26. – (34) Se 350.16.

374 Ringsted herredsting 22. marts 1571

En bonde, der efter sin husbonds ordre havde været med til at sætte urigtigt skovskel, og som af landstinget herfor var dømt fredløs, blev af herredstinget dømt i kongens nåde og unåde.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 152.
Overskrift: En dom, at en er dømbt vdi kon: Matt: naade och wnaade for ett wlouglig skouffskiell, hand wore mett att giøre &c.

Wij effterschriffne, Nelaus Jbsønn aff Testrup,[1] herritz fogett y Ringstedt herrett, Lauris Oelsenn aff Førsløff,[2] Oluff Sthock aff Hasle,[3] Peder Knepell ibidem, Hans Oluffsønn aff Mulstrup,[4] Jørgenn Jørgennßønn aff Ulßthoff,[5] Christoffer Pouelsønn aff Øørsløuff,[6] Mogens Lauritzønn aff Orthuedt[7] och Lauris Mogennsenn ibidem, otthe mend effter recessenn[8] tiltagne, giør alle witterligtt mett thette wortt obne breff, adt aar effter Gudtz byrdt 1571, torsdagen 22. martij, paa Ringstedt herritzting wor skickett erlig suendt Bernet Broersßønn, konge: Maitts: fogett paa Roskilde gaardt.[9] Hand hagde her mett sig for rette førtt enn vedt naffnn Jørgenn Jennsßønn aff Willsømagle,[10] fisker, och wor paa høystbemelte konge: Matts: vegne begiere[n]de enn endelig dom oc sentensij och rett[11] offuer for[ne] Jørgenn Jennsønn, for att hand mett flere till Sielandtzfar landtzting onnsdagenn thenn 16. augustj sid[st] forgangenn[12] bekiende och bestoedt, att hand wor mett att giørre thett wlouglige skeell, som bleff sett, hugitt[13] och giortt till Valsømagle[14] jnd paa kru-

nes och kierckens grund oc eiendom till Valsølille,[15] Høffdritt,[16] Harested[17] ore[18] och Harested kierckeskouff[19] och grundt, och wor till landzting fredløs giortt ther fore, som her mett breffue och segell beuist bleff.

Ther till suarede for^{ne} Jørgenn Jennsønn och sagde, att thenn thid, same wlouglig skeell bleff giortt, da waar hand mett att threlle[20] och arbeyde. Och thenn thidt thett bleff mercktt, bad hand sig saa Gud hielpe,[21] att hans hosbonde, Erick Rossennkrandtz,[22] wor ther sielff personnlig ridende houß tilsted med Gaell Jngemer Jbsønn, som gick fore, och Jørgenn Jennsønn epter mett en spade, och Bernett Nielsønn mett in øxe. Ther sloge the mercke wdj jordenn mett spadenn, huor skeell skulle settis, och huge grennerne paa threne till skouffskeell, effter som Erich Rossennkrandtz mundelig beffalitt[23] och mett for^{ne} Gallne Jngemer Jbsønn personligen sielff wduiste, begerede, att hand epter slig leylighedt motte naadelig mett handles[24] och icke ther vdj vforrettis.[25]

Ther till suarede for^{ne} Bernet Fris,[26] att hand inthett haffde att beuare[27] sig met, hues for^{ne} Jørgenn Jennsønn om thenn berettning hand giorde om thenn gode mandt[28] Erick Rossenkrandtz, men alleneste paa konge: Maitts: vegne begierede rett offuer hanom for thett wlouglige skouff skeell, hand haffde bekientt sig att werre med att giøre.

Tha effter till thalle, gensuar, breffue, beuissning och thenn sags leylighedt sagde wy ther saa paa for rette, att wy inthett andett ther om kunde finde, adt for^{ne} Jørgenn Jennsønn att werre for thenn sag epter hans egenn bekiendelse wdj høgestebemelte konge: Maitts: naade och wnaade.[29]

Adt saa er for rette affsaugdtt bekiende wij for^{ne} mett worrigs besiglinger her vndertrøckt. Datum vt supra.

(1) Landsbyen Teestrup i Teestrup s., Ringsted h. – (2) Landsbyen Øde Førslev (tidl. Førslev) i Øde Førslev s., Ringsted h. – (3) Landsbyen Haslev (tidl. Hasle) i Haslev s., Ringsted h. – (4) Landsbyen Mulstrup i Nordrup s., Ringsted h. – (5) Landsbyen Ulstrup (tidl. Ulstorp) i Terslev s., Ringsted h. – (6) Landsbyen Ørslev i Ørslev s., Ringsted h. – (7) Landsbyen Ortved i Vigersted s., Ringsted h. – (8) Jf. reces 13. december 1558 § 13, der foreskriver, at fogden i alvorlige sager skal *tage til seg beste tingmend.* Noget bestemt antal er ikke foreskrevet her, men ved rebning skal fogden efter § 28 udnævne *8 uvildige lougfaste heritsmend.* – (9) Roskildegård er den tidl. bispegård i Roskilde, hvor efter reformationen lensmændene boede. Den blev nedrevet i henhold til reskr. 24. oktober 1732, og en del af bygningsmaterialerne anvendtes til opførelsen af palæet i Roskilde, der anlagdes på Roskildegårds plads. – (10) Landsbyen Valsømagle i Haraldsted s., Ringsted h. – (11) Straf (Kalk. III.586a bet.5). – (12) Denne dom kendes ikke. – (13) Når der blev sat skovskel, blev der indhugget mærker i træerne, se 352.45 og 62. – (14) Se ovf. note 10. – (15) Landsbyen Valsølille i Valsølille s., Ringsted h. – (16) Vist landsbyen Høed i Valsø-

lille s., Ringsted h. – (17) Landsbyen Haraldsted (tidl. skrevet Harrested) i Haraldsted s., Ringsted h. – (18) *Ore* er udyrket jord (Kalk. III.383a), jf. Huitfeldt (oktav-udg.) I.218: *Harrested ore.* – (19) Erik Rosenkrantz (d. 1575) til Valsø tilegnede sig uberettiget størstedelen af Harrested kirkeskov, og 9. februar 1590 (Kanc. Br.) fik stiftslensmanden (Bjørn Andersen Bjørn) ordre til at foretage en undersøgelse af dette forhold. Skoven kom derefter tilbage til kirken og kronen, jf. Sjællands Stifts Landebog 1567 (1956).85. – (20) gjorde pligtarbejde, hoveri (Kalk. IV.482b bet.1), jf. rettertingsdom 12. juni 1574: *haffue egthet, agit, arbeidet eller trellidt for bispen* (GdD III.240). – (21) aflagde ed på. – (22) Rigsråd Erik Ottesen Rosenkrantz (d. 1575) til (den nu ikke mere eksisterende) hovedgård Valsøgård (Haraldsted s., Ringsted h.). – (23) Se ovf. note 19. – (24) behandles (Kalk. III.63a). – (25) forurettes (Kalk. IV.611b bet.1). – (26) Han kaldes i dommens begyndelse *Bernet Broersßønn.* – (27) give sig af med (Kalk. I.195b bet.1). – (28) Adelsmand (Kalk. II.60a). – (29) Formuleringen: at dømmes i kongens nåde og unåde anvendtes ikke kun, når der forelå en overtrædelse af en kgl. (speciel el. generel) befaling, men også i tilfælde, hvor domstolen fandt, at der burde idømmes straf, skønt ingen straf var hjemlet i loven, eller at der efter omstændighederne burde idømmes en strengere straf end den i loven foreskrevne. I nærv. tilfælde skyldes formuleringen vel, at det overlodes til kongen at idømme en mildere straf, da den skyldige havde handlet efter ordre af sin husbond og i dennes overværelse. Om at den, der uretmæssigt flytter skel, straffes som falsk efter JL III.65 se rettertingsdom 11. juli 1555 (GdD II.147ff.) og Viborg landstings dom 16. december 1570 (ovf. nr. 371).

375 Viborg landsting 28. april 1571

En dreng blev frifundet for straf for sin urigtige vidneforklaring i anledning af drabet på hans fader, da han ikke var fyldt 15 år, da han afgav forklaringen.[1]

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 80 (findes yderligere i 31 hss.[2]).
Reg.: 2730 (datering: 21. el. 28. april 1571[3]).
Tryk: GdD III.131ff. (efter Thott 1201,2° og NkS 836b,2°).
Litt.: J. E. Larsen.532; Stemann, Retshistorie.196 note 2; Matzen, Offentlig Ret II.103.
Overskrift: Enn dom, att ett vinde er macteløs sagt, for att then person, som vandt samme vinde, icke var kommenn till sin laugolder.[4]

Axell Jull[5] tiill Willestrup,[6] Pallj Jull[7] tiill Stranditt,[8] lanndzdommere y Nøriuttlanndt, och Gunde Schriffuer,[9] lanndztingshører ibidem, giøre wittherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxxj, leffuerdagenn post dominicam quasi modo genitj,[10] paa Viburig lanndzting war skichitt erlig och welbyrdig mandt Hanns Johannßenn[11] till Fobeslett,[12] høffuitzmandt paa Silckeborigh, hanns wiße buodt, erlig oc fornumstigh[13] Hans Nielßenn,[14] slotzfougitt ther samesteds, paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt Jenns Anderßenn[15] y Førup[16] paa thenn andenn side och hanom tiltalit och beskyldte for tuinde winder,

hanndt wdj enn sagh emodt huer andre wonnditt haffuer om hans egenn faders dødt, som Chrestinn Perßenn y Riisgaardt[17] jhielslug. Och først haffuer wonditt, att hans fader skulle først haffue wdslagitt[18] till Chrestinn Perßenn medt enn øxe, och siden andenn tingdag haffuer wonditt, att Chrestin Perßenn slug hanns fader[19] medt enn bøßelaaß,[20] førindt hanns fader giorde nogen werie; och ther paa framlagde tuinde winder, som the y thenom sielff ydermiere jndholler och wduißer. Och ther huos berette Hanns Schriffuer,[21] att handt paa kon: Majs: och lennsmandins wegnne hagde hiidt steffnitt for^ne^ Jens Anderßenn och mintte hanom wrett att haffue wonditt.

Saa møtte for^ne^ Jens Anderßenn och berette, att enn wedt naffn Peder Lauritzenn skulle haffue tilbeuegitt och tillskynditt hanom samme siste winde att skulle winde och ther fore loffuitt hanom fem sider flesk och anndtuorde hanom enn halff side flesk medt sig aff thenom, och tha handt er bleffuen tilspordt, hure gamble handt war, sagde handt sig wdj sitth threttantt aar att uere, huilckitt och medt anndre aff thenn egenn[22] bleff her idagh tilkiende giffuitt, och ther huos bleff och forkyndt, att sanndtmendt ingenn aff hans mundheldt[23] haffuer annset,[24] eptherthj handt icki var komenn till sin møndigh older[25] och inthet thenn, handt emodt wondit haffuer, talit paa samme winde, och mintte, thet[26] Hanns Schriffuer icki kunde paa kongins wegnne hanom tiltale.

Medt fliere ordt och tale, thennom ther om emellom var.

Tha epther tiltale, giensuar och sagsens legligheth, szaa och epttherthj lougenn[27] medføre, barnn vnder xv vinther gamill bøde ey wedt kongenn och ey wedt biscopenn vdenn[28] for manddrab enne, och eptherthj nu giffuis tilkiende, for^ne^ Jenns Anderßenn vnder xv aar gamill att uere, och wdj sadann sinn vmøndighe aar kunde tilbeuegis att vinde, huadt enn aff hanom wille begiere, tha wide wy epther slig leglighett icki for^ne^ Jenns Anderßenn emodt kongenn eller biscopenn att uere faldenn.

In cuius rej &c.[29]

(1) At umyndige ikke gyldigt kunne vidne bestemtes i Christian IIs landret 1521 § 67 og i hans byret 6. januar 1522 § 21 (SGL IV.36 og 87f.), og reglen optoges, som nærv. dom viser, i retsbrugen, jf. Secher og Støchel I.430, jf. 119, og lovfæstedes i DL 1–13–18 (Vidner Barn, der under sine femten Aar er, da kand det Vidne hverken reises eller fældis). Det antoges i nyere tid, at børn under 15 år vel kunne afgive forklaring, men uden ed, jf. J. Nellemann, Den ordinaire civile Procesmaade[3] (1892).432, jf. således også § 188 i lov nr. 90 af 11. april 1916 om rettens pleje. Ved lov nr. 149 af 21. april 1965 er vidne- og partsed afskaffet. – (2) I hss. GkS 1134,2° og Thott 1201,2° er dommen indført to gange. – (3) GkS III.131 har datering *1571 løffuerdagen quasi modo geniti*, idet ordet *post* er udfaldet.

Da dagen quasimodogeniti er en søndag (1. søndag efter påske), må dommen være enten fra lørdagen før (ɔ: 21. april) eller lørdagen efter (ɔ: 28. april). Dommen kan ikke være afsagt en søndag (22. april), jf. reces 13. december 1558 § 3 smh. m. kirkeordinansen 14. juni 1539 fol.22 og 25. – (4) *lagh aldær* (JL I.8) er den af loven krævede alder; *laghæ aldær* (JL II.65) er myndighedsalder. – (5) Se 350.3. – (6) Se 351.2. – (7) Se 349.3. – (8) Se 349.4. – (9) Se 349.5. – (10) Se ovf. note 3. – (11) Hans Johansen Lindenov (d. 1596) til Fovslet og Hundslund m. v. – (12) Den tidl. hovedgård Fovslet i Ødis s., Nørre Tyrstrup h. – (13) Herefter har NkS 835c,2°: *suenndt.* – (14) Identisk med den ndf. nævnte *Hans Schriffuer.* – (15) I flere hss. (bl. a. NkS 835c,2°, NkS 836b,2°, Thott 1201,2°) hedder han *Nielssen,* muligt påvirket af dette navn ovf. – (16) Vel landsbyen Fårup i Fårup s., Sabro h. NkS 836b,2° har *Siørup,* GkS 1137,2° *Sørup,* Uldall 257,4° *Siøstrup.* – (17) Landsbyen Risgårde i Folby s., Sabro h. – (18) slået, langet ud efter. – (19) Herefter har NkS 835c,2°: *ij slag.* – (20) den mekanisme, ved hvilken affyringen af et gevær udføres. – (21) Se ovf. note 14. – (22) Egn. – (23) Udsagn, vidnesbyrd (Kalk. III.144b). – (24) taget hensyn til (Kalk. I.66a bet.3). – (25) Myndighedsalderen var efter JL I.7 15 år, dog krævedes til afhændelse af jord og til indgåelse af kaution 18 års alder, jf. JL I.36 og II.65. Denne sidste alder blev i retsbrugen, der stadfæstedes ved fdg. 1. juli 1619 om mindreårige (CCD III.585), gjort til den almindelige, medens 25 års alder nu krævedes til de nævnte retshandler, jf. således også DL 3–17–34. Ved lov nr. 277 af 30. juni 1922 § 1 nedsattes myndighedsalderen til 21 år, ved lov nr. 578 af 19. december 1969 til 20 år og ved lov nr. 312 af 10. juni 1976 til 18 år. – (26) at (Kalk. I.358a). – (27) Ifl. JL II.49 skulle børn bøde mod den, de forbrød sig imod, men bortset fra manddrab ikke til kongen og i helligbrødesager ikke til biskoppen. En gruppe hss. af JL har 14 år (fiughærtan wintær) som kriminel lavalder (se DgL III.32, 129, 266), hvad muligt var den opr. kriminelle lavalder. I det biskop Knud Mikkelsen tillagte skrift om rettergangsmåden ved de gejstlige retter hedder det, at man ikke må vidne, når man ikke er fyldt 14 år, se Da. Mag. 2. rk. VI.201. – (28) Ordet *vdenn* gentaget i forlægget (linjeskifte). – (29) Se 350.16.

376 Viborg landsting 28. april 1571

Landstinget stadfæster en kendelse, afsagt af et kirkenævn, hvorved en gift kvinde kendtes skyldig i trolddom.

Hs. Thott 1201,2° nr. 166.
Reg.: 2734.
Tryk: GdD III.128ff. (efter Thott 1201,2°).
Litt.: Stemann, Retshistorie.173 note 2, 180 note 1, 181 note 1, 215 note 1, 646 note 1; Matzen, Offentlig Ret II.78; sa., Offentlig Ret III.154; A. D. la Cour i Viborg Købstads Historie (1940).181; Poul Johs. Jørgensen i TfR 1944.129 note 101.
Overskrift: Enn dom om troldom sager.

Axell Jull,[1] Jørgenn Løcke,[2] Niels Schade,[3] Baldtzer Malthesønn,[4] Henning vonn Hagenn,[5] Erick Kaas,[6] Otthe Banner,[7] Jacup Søfeld,[8] Niels Jonssønn,[9] Niels Kaas,[10] Loduig Munck,[11] Palle Gris[12] och Gundj Schriffuer[13] giør alle

witterligtt, att aar Mdlxxj, løffuerdagenn post dominicam quasi modo geniti[14] [paa][15] Wiborg landtzthing vor schickett erlig och welbyrdig mannd Palle Jull[16] thill Stranndett[17] paa thend ene och haffde hid i rette steffnitt Christhiernn Jull i Ørum,[18] Niels Nielßønn i Rørum[19] och thieris mett brødre kirckeneffnnd[20] offuer Apelone i Ørumgaardt[21] paa thend anden side her att schulle forekomme[22] thieris eedt och thoug att skulle foranthuorde,[23] som dj schulle haffue giortt och suoritt offuer Mougens Andersøns quinde wdj Ørum, for^{ne} Appelone, for troldom sag.

Thesligeste haffde hid steffnnitt for^{ne} Mougenns Anndersønn, om hand kunde eller widste same mend att beskylde rettferdeligen icke att haffue suoritt.

Och berette forschreffnne Palle Jull, huorledis enn wed naffnn Sophiæ Kier schulle obenbarlig bekienndt sig att haffue veritt mett hanns høstru, erlig och welbiurdig frue Anne Løckiß,[24] att forgiøre,[25] och hun ther for haffuer standett sin rett,[26] och hun skulle haffue berøbtt[27] och wdlaugtt forskreffnne Appelone mett hende partiske[28] haffuer weritt saadann troldom offuer for^{ne} frue Anne att giøre, och thet første ganng saa och siden hun annamitt thet høguerdige sacramenntt, thesligeste der hun war wedt jlden,[29] liudeligen haffuer bekienndt forskreffne Apellone mett hinde haffuer weritt paa enn sted forsamblitt mett nogenn flere och forgiortt frue Anne Palle Juls och fremblaugde winder och kundschaff,[30] huorledis Appelone skulle were berøchthet for troldom, saa och huorledis Sophiæ Kier haffuer wdlaugtt hender att schulle haffue weritt wdj iiij natter att forgiøre fru Anne Palle Juls effther hin anden emellum Hald[31] och Ørum[32] paa hedenn,[33] thesligeste ochsaa forkønnt, huorledis thieris dieffuelsnaffnn[34] wor, och thend, Sophie Kier schulle haffue, heedt Gielster, och Apelonis heedt Register, och wor kald[35] ther hoeß,[36] och fremblaugde windisbiurd, huorledis Sophie Kier bode før och thend daug, hun bleff brendt, att haffue saadanne sine ordt weritt bestendig.[37]

Saa wor och her thilstede hederlig och wellertt mannd her Jens Lauridzønn,[38] sogneprest thil Ørum, och wor bekienndt, att tha hand wor hos Sophie Kier och wddelthe thill hende thet høguerdige sacramendt, och hand same thid haffde hinde Gudtzordt[39] forkønndett, adt hun skulle ingen paa liffue,[40] tha bekiennde hun, att Appelone wor mett att forgiøre frue Ane Palle Juls.

Och jdermiere gaff forskreffnne Palle Jull thilkiennde, huorledis thend dagh, Sophie Kier bleff brend, schulle han tho mennd forskickett[41] thill hen-

de thil thingj att kome thill ordtz mett[42] Sophie Kier, om hun tha kunde sig mod hende forklare,[43] och hun tha haffuer holtt sig hiemme, icke wille were thill for^{ne} Sophie Kier och fremblagde itt thingsuinde aff Fiendtzheritz[44] thinngh thette aar, tisdagenn post dominica judica[45] wdgiffuitt, viij mend wunditt haffuer, att forschreffne Palle Jull ther for thingsdom[46] gaff thilkiende, att [hand][47] haffde laditt did steffnne [Mougenns][48] Andersønn och hanns høßtru Appelone aff thennd aarsag, hun mett Sophie Kier motte komme sammenn huer andre thil ordz, att mand kunde kiende och disbedre wide, om Apelone wor schyldig i same giernning eller icke, Sophie Kier hende beskylthe haffde for, att hun wor mett adt forgiøre frue Anne Palle Juls. Tha sagde Mougens Andersøn, hans høßtru haffde anditt att thage ware enndt Sophie Kiers snack, menn sidenn sagde hand, att hun wor siug och kunde icke komme thendt dag, och wor Appelone loulig steffnitt thill Fiendz herritzthing. Same dag møtte Peder Murmeßter paa sine egnne och sinn mettbrøders neffningers wegnne och mett fuldmachtt och berette, att dj effther saadann røchte och giortt gierning haffuer for^{ne} Appelone troldom sag paa suuoritt, som hannd menthe loulig och rett att were.

Saa møtte forschreffne [Mougens][49] Andersønn och berette, huorledis hannd haffde nogen winder[50] hos herritzting schriffueren i same sagh, och icke enndnu haffde thenom bekomitt. Thesligeßte sagde hannd sig att wille haffue hafft steffning offuer neffninger thill enn anndenn thid, dj ther kunde haffue møtt, och menthe, att hans høßtru wdj saadann beskylding schulle findis wskyldig att were.

Ther thil suaritt forschreffnne Palle Jull, att for^{ne} [Mougens][51] Andersønn schulle ingen windisbiurdt haffue hos schriffuerenn, ther hans høßtru mett befries kunde, och jdermhere berette, att hand haffde thilbødtt Mougens Andersønn steffning offuer neffninger thend dag, dj suore thill thette landtzting, att schulle møde, och icke Mougens Andersøn wille haffue steffning.

Mett mange flere ordt thennom ther om emellum wor.

Tha effther thillthall, giensuar och sagsens leilighet, och efftherdj lougen[52] metfør, huem for troldom worder sigthet, schulle sig mett neffnn i kircke sogen ther for werge, och efftherdj neffning aff same sogenn haffuer weridt opkreffd, for^{ne} Apelone enthen schulle skierrie eller schylde,[53] och dj haffuer wed thieris eedt kiendt hinder schyldig och brødig[54] wdj troldom att were, och eptherdj Palle Jull haffuer beskickett och formedelßt tho mend ladett for^{ne} Appelone aduare[55] thill tingj thill ordtz mett Sophiæ Kiers att skulle komme, och hun sig tha mod hendis beschølding kunde sig forklare, och

for^ne^ Appelone haffuer holtt sig hiemme och icke medt Sophiæ Kier thill ordtz wille sig forannthuorde,[56] sameledis effterdj for^ne^ Palle Jull haffuer sig thilbøden Mougenns Anderßønn [steffning offuer neffningerne, thend dag dj suore thill thete landtzting att schulle møde, och Mougens Anderßønn][57] da icke haffuer wild anname thend, och icke heller nogen haffuer steffnedt emod same neffningers eedt, tha wide wi effter saadan thilgang[58] och leilighet icke nogen aarsag eller thilfald[59] emod same eedt att kunde sige eller forschreffnne neffninger ther for att kunde felde.

(1) Se 350.3. – (2) Se 362.8. – (3) Niels Rasmussen Skade (d. omkr. 1587) til Skobling. – (4) Baltzer Maltesen Viffert (d. 1579) til Rebstrup. – (5 Se 371.20. – (6) Erik Kaas (d. efter 1604) til Ås og Nibstrup (Sparre-Kaas). – (7) Otte Banner (d. 1586) til Asdal og Bangsbo, lensmand på Sejlstrup. – (8) Jacob Seefeld (d. 1599) til Visborg og Sostrup, sen. (1581) rigsråd, 1598 hofmester hos dronning Anna Cathrine. – (9) Niels Jonsen Viffert (d. 1595) til Torstedlund og Brusgård, 1573–83 lensmand på Hald. – (10) Niels Kaas (d. efter 1584) til Ørndrup og Hessel, broder til ovenn. Erik Kaas. – (11) Ludvig Munk (Lange) (d. 1602) til Nørlund, Lundegård og Pederstrup, 1568–71 hofmarskal, 1577–83 statholder i Norge og lensmand på Akershus. – (12) Palle Griis (d. efter 1608) til Slette og Nørgaard. – (13) Se 349.5. – (14) Dominica quasimodogeniti: 1. søndag efter påske. – (15) mgl. i forlægget. – (16) Se 349.3. – (17) Se 349.4. – (18) Landsbyen Nørre Ørum i Ørum s., Fjends h. – (19) Der foreligger formentlig en fejlskrivning for *Nør Ørum*. – (20) Nævn i kirkesogn, jf. JL III, tillægget om trolddom. Institutet, der er omtalt i SkK § 3 og SjK § 5, virkede i trolddomssager, jf. reces 21. november 1576 § 8 (CCD II.33), men retsbrugen var i 16. og 17. årh. vaklende, fordi loven ikke afgav tilstrækkelig vejledning, og trolddomssager blev ofte påkendt af herredsnævninger, se f. eks. rettertingsdomme 26. juni 1560 (GdD II.282ff.) og 23. maj 1573 (GdD III.206ff.). Undertiden blev herredsnævnets afgørelse underkendt af kgl. kommissarier, se rettertingsdom 27. oktober 1558 (GdD II.256ff.). Antallet af nævninger var varierende: 12 (Stemann, Schleswigs Recht und Gerichtsverfassung im 17. Jahrhundert (1855).222, 224, 252); 8 (Secher og Støchel I.132); 14 (Da. Mag. 3. rk. V (1857).188); 15 (J. Kinch, Ribe Bys Historie og Beskrivelse II (1884). 668, GdD II.256ff.). Reces 21. november 1576 bestemte, at kirkenævnets kendelse i trolddomssager ikke måtte fuldbyrdes, før den var prøvet og godkendt af landstinget. – (21) Ørumgård i Ørum s., Fjends h. – (22) komme frem (Kalk. I.618a bet.1). – (23) svare til (Kalk. I.589b bet.2). – (24) Anne Eriksdatter Lykke. – (25) Se 355.4. – (26) udstået sin straf (Kalk. III.586a bet.5). – (27) røbet (Kalk. I.162a bet.1). – (28) meddelagtig (Kalk. III.454b bet.2). – (29) ɔ: da hun blev brændt på bålet. Jf. reces 21. november 1576 § 8: *suerge nogen ... til ilden*. – (30) Vidnesbyrd, underretning, meddelelse (Kalk. II.658b bet.3). – (31) Landsbyen Hald i Ørslev kloster s., Fjends h. – (32) Se ovf. note 18. Hovedgården Strandet, hvor Anne Lykke boede, lå i Ørum s. – (33) I Ørum sogns vestlige del og Ørslevkloster sogns østlige del findes en del hede. – (34) Den, der havde indgået en pagt med djævelen, fik efter datidens overtro overladt et tjenende væsen, en djævel af lavere rang. Navne på sådanne er bevaret i flere kilder, se Troels-Lund III.287, Vilh. Bang, Hexevæsen og Hexeforfølgelser især i Danmark (1896).20f. – (35) påkaldt. Kolderup-Rosenvinge læser *hand*, se GdD III.129. – (36) til stede (Kalk. I.354a bet.1). – (37) *veritt bestendig:* havde fastholdt, vedstået (Kalk. I.179b bet.3). – (38) Jens Lauritzen, sognepræst for Ørum, Borris og Gammelstrup menigheder, jf. Wiberg III.691. – (39) Guds

ord: især om bibelen og trosbekendelsen. Jf. DL 2-5-25: Guds Ords Forhaanere og Foragtere. – (40) lyve. – (41) sendt (Kalk. I.696a bet.2). – (42) *kome thill ordtz mett:* komme til at tale med (Kalk. III.379b). – (43) rense (Kalk. I.646b bet.1). – (44) Fjends h. – (45) Dominica judica: 5. søndag i fasten (i 1571: 1. april). – (46) Se 350.14. – (47) mgl. i forlægget. – (48) Forlægget har *Madtz.* – (49) Forlægget har *Morthenn.* – (50) her: skriftlige vidnesbyrd; retsdokumenter, hvori aflagte vidnesbyrd er optegnet (OdS XXVI.1392 bet.1). – (51) Forlægget har *Morthen.* – (52) Tillægget om trolddom til JL III. – (53) frikende eller dømme. Se 350.12. og 13. – (54) skyldig (Kalk. I.282a). – (55) underrette, forkynde (Kalk. I.9b bet.1). – (56) forsvare (Kalk. I.589b bet.2). – (57) Mgl. i forlægget. – (58) Forhold, omstændigheder (Kalk. IV.358b bet.4). – (59) Lejlighed, anledning (Kalk. IV.352a bet.4).

377 Viborg landsting 28. april 1571

En drabsmand, der havde udredet mandebod for et nødværgedrab, men som ikke kunne erholde orfejde af eftermålsmanden, fandtes kvit dømt for fejde, og kongens lensmand kendtes pligtig at lyse kongens fred over ham, idet der dog toges forbehold for det tilfælde, at gerningsmanden havde tilbudt overbod (gørsum).

Hs.: NkS 835c,2° nr. 148 (findes yderligere i 30 hss.[1]).

Reg.: 2733.

Tryk: Da. Mag. 3. rk. I.209f. (efter NkS 836b,2°); GdD III.127f. (efter NkS 836b,2° og Thott 1201,2°).

Litt.: Stemann, Retshistorie.643 note 2; Matzen, Offentlig Ret III.59, 94; Popp-Madsen, Bod.149 note 48; Ole Fenger, Fejde og Mandebod.517 note 617, 518 note 624.

Ingen *overskrift* i forlægget, men følgende regest i registeret: Enn dom, att thend mand, som haffuer bøtt sin thrende atthen marck epther lougen for mandrab, bør att verre vden feide.

Axell Jull[2] till Willestrup,[3] Palli Jull[4] tiill Stranditt,[5] lanndzdommer wdj Nøriutlanndt, och Gundj Schriffuer,[6] lanndztinghører ibidem, giør wittherligtt, att aar eptther Gudz børd Mdlxxi, leffuerdagenn post dominicam quasj modo genitj,[7] paa Wiborig lanndsting war skickitt Bortell Jogenssenn[8] i Fobore[9] och gaff tilkiennde sig nogenn tiidt sidenn forledenn for skade och manddrab komen att uere och enn wid naffn Per[10] Jepßenn[11] ihielslagen, och hann haggde heffnid[12] saar [och][13] skade och till sin fred suoren att uere, huilckitt hann beuist med breff her aff lanndztingit eptther sandmennds eedt aar Mdlxix vdgangett, som thet y sig sielff wider bemeller och indholer, och ther huos beuißte, att hanns buod samme dagh xij daller y marckstøcker her paa lanndsting till epthermolsmanndt[14] Jep Oluffsenn wdlagde, som Jep Olluff-

senn annamitt och wpbar. Wdj lige made beuiste, att hann sidenn till herritzting sex daller och ther wdlagde samme penninge, och ther huos gaff til kiennde sig ingenn aarfeide[15] aff for^ne^ Jep Olluffsønn kannd bekomme, och fordj hagde hannom idag hiid steffniitt med lanndstings steffning att skulle annamme sex daller y mønndt, om hann ickj wille orgis[16] och nøgis med thennom till herritzting wdlagt var och her nu sex daller y mønndt wdlagde.

Dog er Jep Olluffsønn ickj møtt eptther steffningenns liudelße. Och ther nest bespuorde for^ne^ Bartell Jogennßenn sig och satte y rette, att epttherthj han trinde [xviij][17] mark penninge eptther logenn[18] haffuer wdlagt, om hann, hans kiønn[19] och børdt[20] ickj buorde aff thenn dødis slegt och kiønn for ydermere feide quitt och angerløs att uere.

Tha eptther sadann leilighed och framsatt[21] och eptther Bartell Jogennßønn beuißer med breff her aff lanndztingitt hannom for samme drab tiill sin fred suoren att uere, thisligeste beuißer sig trinde xviij marck penninge eptther logenn for sadann drab att haffue wdlagt, tha wide wy eptther sadann leilighed ickj annditt ther om att sige, endt for^ne^ Bartell Jogensßønn och hanns slegt bør iw ther med aff thenn dødis slegt och kønn vdenn feyde att uere, och koningens[22] lensmand[23] plictig att vere att liuße koningens fred offuer hannom eptther receßenns liudelße,[24] dog ther som thet loulig beuißes for^ne^ Bartell Jogensßønn nogenn giørsumm[25] att haffue vdloffuitt, tha hannom thet att wdgiffue.

In cuius rei testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

(1) I hs. Thott 1201,2° findes dommen indført to gange. – (2) Se 350.3. – (3) Se 351.2. – (4) Se 349.3. – (5) Se 349.4. – (6) Se 349.5. – (7) Dominica quasimodogeniti: 1. søndag efter påske. Stockholm KB C 92 nr. 81 har dateringen *paa Viburg snapslandsting*. – (8) NkS 836b,2° og Thott 1201,2° *Hannsenn*, GkS 1137,2° *Jonßen*, Stockholm KB C 92 *Joginßenn*. – (9) Varr. *Faburg* (NkS 836b,2°, Thott 1201,2°), *Faaborg* (GkS 1137,2°), *Foborrig* (Uldall 257,4°). Der er vist tale om landsbyen Fåborg i Fåborg s., Skast h. – (10) GkS 1135,2° har *Anders*. – (11) GkS 1137,2° har *Jørgensen*. – (12) hævnet. Stockholm KB C 92 har *fangitt*. – (13) mgl. i forlægget; indføjet efter andre hss. – (14) En eftermålsmand er den, som ved eftermål (forfølgning af en retssag, især en drabssag) forfølger en (drabs)sag, især drabet på en slægtning (OdS IV.165). – (15) Orfejde er et edeligt løfte af en dræbt persons frænder om ikke at ville tage hævn for drabet. – (16) nøjes (Kalk. III.392b). Jf. JLs fortale: *oruæs at sit eghæt* (DgL II.3). – (17) mgl. i forlægget; indføjet efter andre hss. (Add 151,2°, GkS 1135,2°, GkS 1137,2° m. fl.). Jf. reces 13. december 1558 § 21, stk. 3: *trende atten mark peninge* (CCD I.21). – (18) JL III.21. – (19) Slægt (Kalk. II.711b bet.2). – (20) Slægt (Kalk. I.303b bet.2). – (21) Fremstilling, indlæg (Kalk. I.766b bet.1). – (22) Forlægget har *koningens och*. – (23) Forlægget har *lensmanden*; rettet efter andre hss. – (24) Reces 13. december 1558 § 21, stk. 3 (CCD I.21). – (25) Gørsom (der egl. bet. kostbarhed, klenodie) var den bod, som drabsmanden og hans frænder efter aftale betalte til den dræbtes slægt udover mandeboden. Den erlagdes oftest i andet end penge.

378 Viborg landsting 28. april 1571

En selvejerbonde, hvis gård ifl. et kgl. privilegium var fritaget for ægt, arbejde og anden afgift, havde desuagtet under krigen med Sverige haft pligt til at yde lensmanden ægt, da lensmandens svende skulle køres til Århus for derfra at indskibes til Sverige.

Hs.: NkS 836b,2° nr. 235 (findes yderligere i 6 hss.).
Overskrift: En dom, adtt enn frie bonde er tildømptt att bliffue vdi diele, thill hand ret ydde for sig for egtt oc arbeide oc offuerhørighedtt.

Axill Juell[1] thill Willestrup,[2] Palli Juell[3] till Stranditt,[4] landsdommer y Nøriuttlanndtt, och Gundj Schriffuer,[5] landztinghører ibidem, giøre alle witterligtt, [att][6] aar epter Guds biurd Mdlxxj, leffuerdagen nest epther quasi modo genitj,[7] paa Wiburg landzsting wor skickitt Jenns Jennßenn i Aagaardtt[8] hans viße[9] bud Chrestenn Jennßenn ibidem paa denn enne och hagde hid y rette steffnitt Peder Jude i Dedrupgaard[10] paa denn anndenn side, for hand haffuer ladett for^ne^ Jenns Jennßenn fordielle paa sinn herschabs, erlig oc welbiurdige frue Magdalene Bannerß,[11] wegnne till Krabsholm[12] for egtt[13] oc agenn [af][14] en frie[15] bundegaardtt hand iboer, enddog der icke nogenn tid skall haffue gangitt egtt oc arbeide aff samme gaardtt, oc fremlagde stormegtigste høibornne førstis, høilofflich oc salig jhukomst, koning Christians breff[16] samme gaard affaldt[17] att were, igienn friett for saadann tønge oc affgifftt, som for fædernne de affgaff. Dernest fremlagde om huad affgifftt oc tønge aff samme gaard haffuer gangitt, som dett winde y sig sielff ydermere bemelder, oc epther slig leilighedt [formeentt hand,][18] att hand wor vloulig dieltt.

Saa møtte erlig oc fornumstige suennd Peder Skriffuer, ridefougitt[19] offuer Skiffuehuß[20] leenn, oc berette, huorledis hanns herschaff, for^ne^ frue Magdalene, jcke en gang wdj tho aar skulle haffue Jenns Jennßenn om nogenn egtt tilsagdtt, menn vdi denn languarende feide[21] skulle hun, da hindiß suenne schulle wdj ledinge, haffue hannom tilsagdtt att føre dem paa wey, som saa wdj kong: Matt: høigmegtighedtt sielff wor andliggende, oc fremlagde samme diels breff aff Harridzsherritzting[22] for^ne^ Jenns Jennssenn att haffue weritt fordieltt for, att hand tuende gange skulle were tilsagdtt att schulle føre frue Magdalene Banners suenne till Aarß[23] denn tid, de schulle drage till Suerrig wdj kong: Mattz: kald, oc icke giorde samme reigße eller wilde føre dem heden.[24] Derhoß fremlagde itt xxiiij mendz winde aff Nørreherritzting dette aar vdgiffuitt, att saa mange, som haffuer boett paa bunde-

guodzs [y][25] herrittet, de skulle altid haffue weritt følgagtige oc giortt egtt, saa titt och offte erlig oc welbiurdig salig Jffuer Krabbe,[26] frue Magdalene eller dieris foegder dennom tilsagde mett kong: Matt: egtt. Jndholder oc samme 24 mends winde dennom att haffue kundgiortt, att de aldrig haffuer hørtt eller fornummitt, att kronens tienner der y herrettitt haffuer weritt paalagdtt nogenn egtt, att de io well kunde komme hedenn mett,[27] sidenn formeldte Jffuer Krabbe oc frue Magdalene fick Skiff huß, som de breffue wiidere derom formelder. Oc epther slig leilighedt meente, dett Jenns Jennßenn wor louligenn dieltt.

Mett mange flere ord oc tale dennom derom emellom wor.

Da epther tiltale, giensuar oc sagsenns leilighedtt, saa oc eptherdj leilighedenn[28] i denne languarende feider haffuer sig begiffuitt leenßmend titt oc offte att haffue hagtt behoff mett fetallie[29] till kong: Matt: oc rigenns behouff att lade fremføre, saa dieris folck oc suenne till leiding fremb oc tilbage lade drage, oc for^{ne} Jenns Jenssenn oc vdj slig tienniste haffuer ladett sig finde fortrødenn[30] oc vhørsum,[31] oc eptherdj for^{ne} frue Magdalene samme sielff eiger bunde icke mett nogenn lang reise eller till wpligtt[32] besueritt, vdenn enn reigße y tho aar, oc hand dog saadann en ringe egt till konng: Mattz: behoff icke giøre wille oc derfor er dieltt bleffuenn, da finde wy epther saadan leilighedtt, som før er rørtt, icke nogenn aarsagh eller tilfald[33] for^{ne} Jenns Jennßenn aff samme diele att quitt dømme, førind hand retter for sig som dett sig bør.

Jn cuius rei &c.[34]

(1) Se 350.3. – (2) Se 351.2. – (3) Se 349.3. – (4) Se 349.4. – (5) Se 349.5. – (6) mgl. i forlægget. – (7) Se 377.7. – (8) Gården Ågård i Torum s., Nørre h. – (9) befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet.1). – (10) Formentlig landsbyen Durupgård i Durup s., Harre h. – (11) Magdalene Banner (d. 1597), enke efter rigsråd Iver Krabbe (d. 1561) til Krabbesholm og Østergård. – (12) Hovedgården Krabbesholm i Skive købstad. – (13) Pligtkørsler. – (14) Forlægget har *oc.* – (15) skattefri. – (16) Dette brev kendes ikke. – (17) fragået, afgået (Kalk. V.10a bet.5). – (18) mgl. i forlægget. – (19) Om ridefogder se 369.9. – (20) Skivehus (nu Gl. Skivehus) i Skive, der indtil 1661 var et kgl. slot. Magdalene Banner var 1562–73 forlenet med Skivehus len. – (21) Den nordiske syvårskrig (1563–70). – (22) Harre herredsting. Harre h. lå under Skivehus. – (23) Århus. – (24) derhen (Kalk. II.183a bet.2). – (25) mgl. i forlægget. – (26) Se ovf. note 11. – (27) *komme hedenn mett:* overkomme. – (28) Omstændighederne, forholdene (Kalk. II.778a bet.2). – (29) Proviant, levnedsmidler (Kalk. I.532b, OdS IV.920), af mnty. *vitalie* fra lat. *victualia.* – (30) genstridig, uvillig (Kalk. I.724a). – (31) ulydig (Kalk. IV.629a bet.1). – (32) *till wpligtt:* ulovligt, utilstedeligt (OdS XXV.1431). – (33) Anledning (Kalk. IV.352a bet.4). – (34) Se 350.16.

379 Ramsø herredsting 30. april 1571

En bonde, der havde lovet på en bestemt dag at bringe en mand, der var dømt fredløs, tilbage til domhaverens hovedgård eller i modsat fald betale domhaveren 100 daler, dømtes til at betale det nævnte beløb, uanset at domhaveren selv efter fristens udløb havde ladet den fredløse fængsle, og uanset at bonden hævdede at have fået besked om, at den fredløse alligevel ikke skulle føres til hovedgården den aftalte dag.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 71.
Overskrift: En dom om løffte ad fuldtgiøre.

Jeg, Jørgenn Pedersønn aff Bastebierge,[1] herritz fogitt y Rammsøherrett, giør alle witterligtt mett thette mitt obne breff, att aar effter Gudtz byrdt 1571, mandaugenn thenn 30. aprillis, paa Ramßøheritz thing wor skickitt erlig oc welbiurdig frue Jde Munck[2] till Taaterup,[3] salig her Oluff Rossennkrandtz,[4] riders, effterleffuerske, till Walløe,[5] hendis fuldmynndige Anders Krogsgordt. Hand paa forbemelte sin fruis wegne haffuer med lougenn[6] her wdj rette deltt Jep Pouelsønn aff Skendtzuid,[7] som fordum bode i Capillgaarden.[8] Och berette for^ne^ Anders Krogsgordt, att ther nogenn thidt sidenn begaff sig enn threttе wdj Flackebiergsherrett emellom en aff hans fruis bonde oc enn andenn goett mandtz[9] bonde, och en wedt naffnn Boe Matssenn waar kommen thenom emellom[10] till itt windisbyrdt, huilcket hans vor fundenn falsk att verre, oc hun ther for hagde hanom till landtzting ladett fredløs giortt, oc for^ne^ Jep Pouelsønn tha vor gongenn y løffte for hanom for ett hundritt daller, att hand till minde[11] eller rette skulle giøre[12] sin sag mett hende till ende inden thredie pingsdag ther effter, eller och hand tha skule jndføre for^ne^ Bo Mattsßønn paa Tatterups gaardt, som hand hanom wdborgitt,[13] eller for^ne^ j^c^ daller[14] wdj thett stedt.

Oc wdj rette lagde for^ne^ Anders Krogsgaardt ett tings winde her aff Ramsø herritz thing aar 1569, manndagenn thenn 19. dag decembris, wdgiffuitt, liudendis wed sin meninge, att for^ne^ Jep Pouelsønn seg tha beki[e]nde att staa y same løffte for for^ne^ Boe Matthzsønn oc icke endt tha hagde sagdt sig ther aff mett.[15] Mett flerre ordt. Oc sagde Anders Krogsgaardt, att forbemelte hans frue sende budt till Jep Pouelsønn andenn pingsdag tilfornn, som hand thredie pingsdag skulle same Boe Matthsßønn indføre, som forschriffuitt staar.

Ther paa wdj rette lagde hand enn haandschriiff,[16] som hederlig oc wellertt mandt, her Oluff Knudsßøn,[17] sogne præst till Kalslunde[18] oc Karstrup,[19]

wdgiffuitt hagde wnder Gudtz aar 1570, liudendis wedt sin meninge, att hand ther mett vidtnett och bestoedt, huorledis att anden pingsdag aar 1569 kom Jep Pedersßønn aff Karstrup hans karll, Per Nielsønn, hastelig till hannom vdj Kalslunde mett ett breff och waar giernne begierindis for hans hosbondis skyldt, hand vilde lesße hanom thett, oc ther hand hagde wnderuist[20] hanom breffsens indeholtt, at Jep Pedersßønn skulle giffue Jep Pouelsønn bud, at hand skulle jndføre thenn karll paa Taaterup gaardt, epter som hand loffuitt hagde, redt for^{ne} Peder Nielßønn hastelig til Kappellgordt samme erende att skulle wdrette, før enndt hand red hiem till Karstrup.

Sameledis y rette laugde hand ett landztings vidtne samme aar vdgiffuitt, liudendis att for^{ne} Peder Nielsßønn hagde vidtnett, att andenn dag pindtze dag, som forschreffuett staaer, wor hand hous for^{ne} Jep Pouelsßønn oc bad hanom, att hand skulle indføre Bo Mattsenn till Taatterup gaardt, som hand loffuitt och till saugdt haffde Anders Nielsønn, thiennendis for^{ne} her Oluff Knudsønn, och Maths Mortennsenn, thenn thidt deigenn til Karslunde,[21] hagde vidtnet, att the same dag vor mett for^{ne} her Oluff y Karslunde. Tha hørde the oc saae, att frue Idis budt, for^{ne} Peder Nielsßønn, kom till for^{ne} her Oluff mett ett breff, liudendis att frue Jde hagde tilschriffuitt for^{ne} Jep Pedersßønn aff Kagstrup,[22] att hand skulle lade ett bud fare till for^{ne} Jep Pouelsßønn och hanom tilsige, att hand skulle kome och jndføre Bo Mattsønn paa Taatterups gaardt, effter som hand loffuitt hagde.

Endt j landtstingsvidtne aff same aar, liudendis att frue Jde hagde ladett thage mandhelgitt[23] aff en ved naffn Anders Jude aff Greffue,[24] for thett hand hagde vidtnett mett for^{ne} Jep Pouelsenn vdj samme Boe Mattsøns sag. Endt j things widtne nu y aar her aff Ramßøherritzthing wdgiffuit, liudendis att Anders Krogsgordt paa frue Jdis wegne tilthallett Jep Pouelsønn for samme j^{c} daller for for^{ne} løffte. Tha hagde Jep Pouelsßønn suaritt oc sagdt, att Jep Pedersßønn aff Kagstrup hagde giffuitt hanom gienbudt,[25] att hand icke skulle indføre for^{ne} Boe Mattzenn thill thenn forsagde terminn, menn motte bliffue hieme mett hanom.

Och sette for^{ne} Anders Krogsgordt wdj alle rette, om for^{ne} Jep Pouelsøn iche nu vor plictig att wdgiffue for^{ne} løffte och tilfredtz stille hans frue for for^{ne} j^{c} daller, hand saa haffuer loffuett for forschriffne Boe Matthzsønn, efftherthj hand hanom icke jndførde till thenn for^{ne} thidt oc terminn, hand loffuitt haffuer.

Ther till suarede for^{ne} Jep Pouelsßønn, sagde och bekiende, att hand hagde giortt same løffte thill for^{ne} frue Jde och hendis fuldmyndige, och att hand

hagde wdborgitt for^{ne} Bo Mattsønn aff Taatterups gaardt och hagde loffuitt hanom ther oc igienn att jndførre thenn for^{ne} thredie pingsdag eller oc wdgiffue j^{c} daller, som for^{uit} staar. Oc sagde, att hand wille[26] haffue indførtt hanom til thenn thidt, hand loffuitt hagde, hagde hand icke fangitt genbudt, som for^{uett} staaer. Och ther paa vdj rette laugde hanndt et things vidtne her aff Ramßøherritzting aar 1570 wdgiffuitt, liudendis att for^{ne} Anders Iude aff Greffue, som thenn thidt hagde werelsße[27] vdj Kappellgordenn, hagde vidtnet, att for^{ne} Jep Pouelßens dreng,[28] Peder Nielsøn, kom till hanom paa Gieldebrundtz[29] marck och bad hanom, att hand skulle sige Jep Pouelsønn, att hand icke skulle kome till Taatterup med Bo Mattsenn thredie pings dag, som sagd wor, menn hand skulle thøffue thill enn andenn dag. Frandtz Olsenn aff N: vidtnett, att thett quindfolck, Ane N:, som thiennte Jep Polsßønn y Kappelgaardenn, sagde for hanom, at for^{ne} Peder Nielsønn bad hende bede Jap Pouelsønn, att hand icke skulle indføre Bo Mattsønn paa Taatterup thredie pindtze dag, som saugtt vor, menn att hannd skulle thøffue till enn andenn dag. Ther nest y rette laugde hand ett tings widtne aff Flackebiergs herritzting same aar wdgiffuitt, liudendis at Jenns Krausße aff Spellerup[30] haffuer till spuortt Matz Kock aff N:, som vor ditt kalditt, om handt ville bestaa,[31] att hand thog Bo Mattsenn paa Flackebierg herretzting; tha hagde Matz Kock bestaaett, att hand thog same Bo Mattsenn, sin fruis fredtløsßemand, oc førde hanom till sin hosbondis gordt. Mett flere ordt, som same breffue oc tingsvidtner y sig sielffuer ytthermere forklare &c.

Och sette Jep Pouelsßønn vdj alle rette, om hand effter slig beuissning icke burde att vndgaa for frue Jdis tilthalle for for^{ne} j^{c} daller, och efftherthj for^{ne} Matz Kock saa hagde beuarett[32] sig mett same Bo Mattsßønn och hanom hindritt[33] och fengslitt, medler thidt hand saa stod for hanom y løffte.

Mett mange flere ord oc thalle thenom ther om emellom løb, och om huilckenn sag the gaffue thenom paa bege sider wdj alle rette.

Tha adspurde ieg for^{ne} Jep Pouelsenn, om fru Jde eller nogenn paa hendis vegne hagde hanom eller Boe Mattsønn indenn thendt bestemde thidt nogett wforretthett,[34] eller om Bo Mattsønn bleff tillthallitt, hindritt eller fanngett, før end thenn rette thid oc terminn, for^{ne} thredie pingsdag, epther som hand hagde loffuitt hanom at indførre, som forbemeltt vor, oc om hand bestod, att hand for hanom loffuett och icke hagde hanom indførtt. Tha bestod Jep Pouelsønn, att hand hagde giortt sitt løffte y alle maade, som før er rørtt, och att hand hagde hanom icke indførtt for thenn orsag, hand beuist haffuer.

Tha effter till thalle, gennsuar, breffue och beuissning for mig i rette lag-

dis oc thenn sags leylighed, oc effthertbj for^{ne} Jep Pouelsßønn sielff bekiennde sitt løffthe att haffue giortt for samme Boe Mattsßønn, som for^{uett} staar, och icke handt haffuer hanom jndførtt till thenn thid oc terminn, hand loffuitt haffuer, oc thett[35] Matz Kock thog samme Boe Mattsßønn fangenn paa Flackebiergherritzting wor skeedt effther thenn thidt, Jep Pouelsønn hagde loffuitt hannom att jndføre, sagde ieg ther saa paa for retthe, adt ieg icke retther vedt, ennd for^{ne} Jep Pouelsen er plictig att tilfredtzstille forbemelte frue Jde Munck for^{ne} ett hundritt daller och frue Jde att søge sin fredløsße mandtt, som rett er.

Adt saa er for retthe affsaugdt bekiennder ieg mett mitt signett her vnndertrøcktt.

Datum vt supra.

(1) Bastebjerg, en nu forsvundet landsby i Borup s., Ramsø h. – (2) Ide Munk (d. 1586), enke efter rigsråd Oluf Nielsen Rosenkrantz (d. 1545) til Vallø. – (3) Hovedgården Totterupholm (nuv. Rosendal) i Fakse s. og h. – (4) Se ovf. note 2. – (5) Hovedgården Vallø i Valløby s., Bjæverskov h. – (6) vel: på lovlig måde. – (7) Landsbyen Lille Skensved i Højelse s., Ramsø h. – (8) Kappelgård i Kildebrønde s., Tune h. 1564 fik Birgitte Gøye (d. 1574) gården som et len uden afgift, men 1571 lod kongen det indløse og henlagde gården under Kbhs. slot. Gården er muligt blevet delt, for 1575 nævnes 3 *Cappelsgaarde* i Tune h. som hørende til Roskilde Vor Frue klosters gods. – (9) Adelsmands (Kalk. II.60a). – (10) *kommen thenom emellom:* Var trådt hindrende i vejen (OdS X.1114 bet.41) el. måske: var indtrådt som mellemled, havde grebet ind i sagen (se *Mellemkomst* i OdS XIII.1265). – (11) Overenskomst, forlig (Kalk. III.92b bet.5). – (12) vel: afgøre. – (13) løst af fængsel ved borgen, kaution (Kalk. IV.547a bet.2). – (14) 100 daler: *c* og *m* skrevet som potenstal ved romertal angiver henholdsvis 100 og 1000. – (15) *sagdt ... aff mett:* opsagt (Kalk. III.718b bet.5b). – (16) skriftlig erklæring (Kalk. II.150b bet.1). – (17) Oluf Knudsen Mule (d. 1577), sognepræst for Karlslunde og Karlstrup menigheder, jf. Wiberg II.67. Han tilhørte ikke nogen af de adelige slægter Mule (DAA 1904). – (18) Karlslunde s., Tune h. – (19) Karlstrup s., Tune h. – (20) underrettet, oplyst om (Kalk. IV.668a bet.1). – (21) 1567 var der ingen degnestavn i Karlslunde, og degnebolet i Karlstrup havde fru Ide Munck i sin besiddelse, se Sjællands Stifts Landebog 1567 (1956).22. – (22) d. s. s. Karlstrup, se ovf. note 19. – (23) personlig ære og ret (Kalk. III.23b). Dom til mandhelgs fortabelse var en begrænset fredløshed, jf. EsjL II.51 in fine. Den, der havde mistet sin mandhelg, kunne ikke deltage i edsbevis, ikke rejse sag mod nogen for retten m. v., før han havde rettet for sig. – (24) Landsbyen Greve i Greve s., Tune h. – (25) Afbud (Kalk. II.25b). – (26) Herefter i forlægget *vill.* – (27) Ophold, bolig (Kalk. IV.912a bet.2). – (28) Tjenestekarl. – (29) Kildebrønde (1375: Gældebrun) i Kildebrønde s., Tune h. – (30) Landsbyen Spjellerup i Marvede s., Øster Flakkebjerg h. – (31) vedstå, vidne (Kalk. I.178b bet.9). – (32) givet sig af med (Kalk. I.195b bet.1). – (33) anholdt, fængslet (Kalk. II.235b). – (34) ugjort, ikke udrettet (Kalk. IV.612a bet.2). – (36) at (Kalk. I.358a bet.1).

380 Viborg landsting 9. juni 1571

Et forlig, der ikke var indgået på tinge, erklæret ugyldigt, da det blev fragået af den ene part, og da et om forliget ført tingsvidne ikke var optaget straks efter forligets indgåelse.[1] *Da tingsvidnet ansås for ugyldigt, underkendtes den dom, hvorefter den part, der fragik forliget, var fordelt som løgner, fordi han havde beskyldt modparten for at vidne løgn.*

Hs.: NkS 835c,2° nr. 147 (findes yderligere i 16 hss.).
Reg.: 2742.
Tryk: GdD III.132ff. (efter NkS 836b,2° m. varr. fra Thott 1201,2°).
Litt.: J. E. Larsen.471; Stemann, Retshistorie.197 note 3, 201 note 5, 691 note 1, 692 note 2; Matzen, Privatret II.175; sa., Offentlig Ret II.103, 107; Nellemann.305; Popp-Madsen, Bod.154 note 74; A. D. la Cour i Viborg Købstads Historie (1940).159.
Ingen *overskrift* i forlægget, men følgende regest i registeret: Enn dom om en forligellßmaals vinde er fundenn vid machtt, for thend icke var giordtt for ting och dom.

Axell Jull[2] tiill Willestrup,[3] Pallj Jull[4] tiill Stranditt,[5] landzdommer wdj Nør Jutlanndt, och Gundj Schriffuer,[6] landztinghører ibidem, giør witherligt, [att aar epther Gudz biurd][7] Mdlxxj, leffuerdagenn nest eptther pinssedag, paa Viborig lanndzting var skickitt Espen Bartelssenn i Degnens sted[8] paa thenn enne och hagde hid wttj rette steffnitt Las Nielssenn y Winckell[9] och Niels Aabo y Søstrup[10] paa thenn anndenn side for ith vinde, the nogen tiid siden forledenn wonditt haffuer om enn forligelsmoll,[11] att hann schulle haffue wpgiffuitt en kiøb om enn koe, hann hagde sold Iffuers Morthenssen, oc ickj hann sadan forligelsmoll skulle haffue samtøckt eller forseglitt, och myentte fordj thet vinde ickj nøgagtig att skulle findis.

Sameledis hage hiid steffnnitt forschreffne Las Nielssenn, for hann skulle haffue laditt hannom for en løgner fordiele, for han wdj hastmodigheth[12] epther tiltalle [och][13] giensuar skulle haffue sagdtt, att hann hagde wonditt løgenn paa hannom, som offte wdj retthergang kunde skee nogenn hastig[14] ord att kunne nogenn emellom falde, och myentte, att hann ickj [buorde][15] ther for paa sin manndermoll[16] att foruindis.

Thisligeste hagde hidt steffnnitt Christenn Thamissenn y Starup[17] med samme winde.

Saa møtt Latz Nielssøn och forschreffne winde [bleff][18] framlagd aff Høgsløffbiercketing[19] thette aar, torsdag[20] nest epther Sanctj Petri apostolj dag[21] vdgiffuitt, liudendis hanom och Niels Aabou for viij mennd att skulle haffue wonditt thennom neruerendis att haffue houß weritt huoß Christenn Thomisßenn och Espenn Bartelßenn wid Høgsløff kiercke[22] wid Michelsmis[23] nu

sist var, tha skulle thet thennom fuld wittherligt were, att thenn kiøb bleff wpslagenn[24] emellom Iffuer Morthenssenn och Jesper med thenn koe, forschreffne Espenn hagde køpt Iffuer Morthensßenn aff, och thennom att skulle were bleffuen forligt, att Espenn skulle haffue[25] Olluf y Starup iiij[26] marck dansche, som hann hagde foitt till festpenninge[27] paa samme koe, som thet winde wider forclarer. Ther huoss berette Las Nielsßenn, att Espenn skulle haffue sagdt, att thet war løgenn, the hagde wonnditt, och ther for haffuer laditt hannom fordiele, som hann myenntte logligt.

Medt flier ord och talle thennom ther om emellom war.

Tha eptther tilltalle, giennsuar och sagzens leiligheth, saa och epttherdj Espenn Bartilsßenn ickj sadan forligelße for ting eller tingsdom[28] haffuer indgoitt och da straxt tingswinde eptther tagitt, thisligiste ickj wille were thet bestendig[29] eller haffuer forzeglitt, wdj lige made epttherdj samme winde ickj paa fersk [fod],[30] menn lang tidt ther eptther att uere wonditt och wdganngitt, tha kunde wy eptther sadann leiligheth ickj kiennde samme forligelswinde saa nochsom och nøgactig att uere, att thet maa komme Espenn Bertelsßenn till hinder eller skade y nogenn made, och epttherdj forschreffne Espenn Bartelsßenn wdj hastmodigheth haffuer eptther tilltalle och giennsuar sagdt, att thet var løgenn, forschreffne ij menndt hagde hannom wonndit, huilckitt thit och vpthe wdj retterganng skier, och eptherthj receßenn[31] medføre thiitz brøde och fald att uere iij mark for fogdenn att giøre wlye,[32] och eptherthj samme winde nu er vnøgactig funnditt, tha finde wy forschreffne Espenn Bartelsßenn ickj ther med sin manndheldt,[33] ey eller ære eller lempe[34] ther medt att haffue forbrodt, och forschreffne Jespenn Bartelßenn eptther sadann leiligheth aff samme diele quitt att uere.

In cuius rei &c.[35]

(1) Jf rettertingsdom 13. marts 1543 (GdD II.135ff., KRD II.146ff.), der tilsidesætter et tingsvidne, der først var optaget efter 5 års forløb, jf. også Viborg landstings domme 1. april 1559 (II nr. 281), 31. januar 1573 (GdD III.181ff.), 20. juli 1588 (ib. IV.126ff.) og rettertingsdom 5. august 1590 (ib. IV.230ff.). DL 1–13–21, der hviler på retsbrug, bestemte, at den, der vil føre vidner på, hvad en anden har sagt, skal gøre det *paa fersk Fod* og til første ting; i modsat fald kan det ikke gælde mod den andens benægtelse, jf. Viborg landstings dom 1. april 1559 (II nr. 281; GdD I.244f.), at „jnngenn hinandenn sinn mund [kan] fran winde", ɔ: udenretlige udsagn kan mod vedkommendes benægtelse ikke tillægges beviskraft, jf. Stemann, Retshistorie.197. – (2) Se 350.3. – (3) Se 351.2. – (4) Se 349.3. – (5) Se 349.4. – (6) Se 349.5. – (7) mgl. i forlægget; indføjet efter andre hss., jf. GdD III.132. – (8) GkS 1136,2° har *Degnisgaardt*, GkS 1135,2°, NkS 845,2°, NkS 846b,2°, Thott 1201,2° m. fl. har *Degensgaard*, Bergen UB 251 har *Diegensgaard*. Der er tale om bebyggelsen Degnsgårde i Højslev s., Fjends h. – (9) Landsbyen Vinkel i Højslev s., Fjends h. – (10)

Landsbyen Sejstrup (1524: Siøstrup) i Højslev s., Fjends h. – (11) Forlig (Kalk. I.657b). – (12) Hidsighed (Kalk. II.173a). – (13) mgl. i forlægget; indføjet efter andre hss. – (14) hidsige, vrede (Kalk. II.173b). NkS 836b,2° har *hastighedtz* (hidsigheds, vredes). Jf. Knud Mikkelsens danske glosse til JL II.108: huo, der suerger icke vdaff forsat eller beraad hue, men mere vdaff hastighed oc vred, hannd haffuer ingen heffnere, vdenn Gud allene. – (15) mgl. i forlægget; indføjet efter andre hss. – (16) personlig ære og ret (Kalk. III.266 bet.2). Jf. Viborg landstings dom 21. november 1562: *heder, ære eller mandermoll* (II.301). – (17) Landsbyen Stårup i Højslev s., Fjends h. NkS 845,2° har *Starup mølle*. – (18) mgl. i forlægget; indføjet efter andre hss. – (19) Højslev birketing. Højslev birk (også kaldt Stårupgård birk) blev oprettet 1. august 1564, da Bjørn Kaas til Stårupgård fik birkeret over det gods, han havde eller senere måtte erhverve i Højslev s. Birkeretten blev 5. juni 1804 overdraget til kronen, og 8. december 1821 blev birket lagt under Fjends-Nørlyng herreder. Jf. Mogens Lebech i Jyske Saml. 5. rk. II (1935–36).271. – (20) GkS 1135,2° har *thirsdag*. – (21) 22. februar. – (22) Højslev birketing holdtes ved Højslev kirke. – (23) 29. september. – (24) ophævet, annulleret (Kalk. III.362a bet.5). – (25) få, oppebære (Kalk. V.422b). – (26) NkS 845,2° har *iij marck*. – (27) Håndpenge (Kalk. I.517a). – (28) de på tinget fungerende dommere (Kalk. IV.391b bet.1). – (29) *were ... bestendig:* vedgå, vedkende sig (Kalk. I.179b bet.3). – (30) Forlægget og andre hss. (f. eks. Thott 1201,2°) har *gierning*. Rettet efter andre hss. – (31) Reces 13. december 1558 § 10 fastsatte straf af 3 mark for den, der „giør fogden eller domeren uliud met roben, bulleren eller bangen eller och bander eller gifver domeren eller sin gienpart nogen skiends- och ubekvems-ord". – (32) Ulyd: støj, forstyrrelse (Kalk. IV.639a bet.1). – (33) d. s. s. *manndermoll*, se ovf. note 16. Straffen for ærekrænkelse var tremarksbøder, hvorhos den pågældende blev mindremand, jf. RR § 7 (Da. Mag. 3. rk. I.201). – (34) Ære, godt rygte (Kalk. II.780b bet.4). – (35) Se 350.16.

381 Viborg landsting 9. juni 1571

Den, der ikke, når markeskel sværges, kan godtgøre sin adkomst til en særskilt jordlod i andres bymark, kan ikke siden få ret til jorden.[1]

Gengivet efter kgl. stadfæstelse af 30. august 1575.

Hs.: Stockholm KB C nr. 178 (findes yderligere i 39 hss.).

Litt.: Poul Meyer.341 (her kaldt rettertingsdom).

Overskrift: Enn koninglig confirmatz offuer en landtingsdom paa Vindholme y Skalße march, som icki vor affmerckt medt stien, stabill eller grøfft, och fordj er frue Agnetth frandømpt.

Wy, Frederich then Anden, medt Gudtz naade Danmarckis, Norgis, Wenndis och Gottis konningh, hertug wdj Sletsuig, Holstenn, Stormarnn och Dytmerschen, greffue wdj Oldennborgh och Delmenhorst, giøre wittherligt, att wor wndersaatte bønder wdj Skalsse[2] boendis haffuer nu hagt for Oss enn beseg-

litt pergamentz dom medt femb hengindis jndsegler, wskrabitt[3] och wstungitt[4] y alle made, som er wdgiffuitt till Wiburg lanndztingh och liuder ordt fraa ordt som her epther følger:

Axell Jull[5] till Willestrup,[6] Palli Jull[7] till Stranditt,[8] lanndzdommere y Nøriuttlandt, Holgier Roßennkrantz[9] till Boller,[10] stattholder y Nøriuttlandt, Jørgenn Lyckie[11] till Offuergaardt,[12] ridder, Jørgenn Roßennkrantz[13] tiill Roßennholm,[14] och Gunde Schriffuer,[15] landztingshører, giøre vittherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxxj, leffuerdag nest epther pinzedag, paa Viburg lanndzting war skichitt erlig och velbyrdig mandt Coruitz Viffert[16] tiill Neess,[17] høffuitzmandt paa Haldt,[18] saa och Jørgen Lauritzenn y Skalsse paa capitels[19] och fliere lodzeygers vegnne till Skalsse paa thenn enne medt enn opsettelße[20] her aff landztingit idag xiiij dage wdgangit, liudendis thenom tha att haffue hiidt y rette steffnitt erlig och vellbyrdig frue Angnett[21] till Panndumgaardt[22] och hindis lauguerie paa thenn andenn side for ett støcke eng, hun sig paa Vindholm[23] wdj Skalsse marck eblanntt Skalss marckis engie emodt sanndmenndz breff till enn andenn bye Estrup[24] att ville tilholde, endog hun ther paa ingenn adkom skulle haffue, ey eller samme eng, som saa y andre marck, Skalß marck, legindis er, att were affstiennit, som stue,[25] ornum[26] eller enndiell[27] bør att uere y andre marcke.

Tha for nogenn leglighedt,[28] sig thenn tiidt her vdindenn begaff, bleff samme sag opsaatt till idagh, och nu framlagde Jørgenn Lauritzønn stormectigste høgborne førstis, kon: Majs:, wor aller nadigste herris schriffuelße och befalling[29] till oss, att wy os paa samme egindom skulle begiffue och forfare, om thet war affstiennit och affmerct epther lougenn,[30] och sidenn steffne sagenn och endelig vdenn all viider opsettilße eller skodzmol[31] dømme ther paa.

Och ther huos framlagde ett tingswinde aff Rindzheritztingh sist forgangenn aar, mandag nest epther dyre Vor Frue dag,[32] vdgiffuitt, liudendis sanndmendt wdj Rindzherritt ther att haffue kundgiort thieris toff och eedt, som the war opkreffuitt oc tilfyldt att giøre emellom Estrup marck och Skalsse marck, och begyndte the først thieris toff paa enn tue,[33] som the saatte thet første skiell y Øster kier[34] wedt aaenn[35] syndenn op till grubbenn[36] och sidenn stedt fraa stedt, som samme sandmenndtz breff paa liuder.

Ther nest framlagde ett tings vinde aff for^{ne} tingh, och sist forganngenn aar, mandag nest epther Vitj & Modestj,[37] wdgiffuitth, Peder Byrialßenn y Spanggaardt[38] sielff søtthandt hiemblitt haffuer thenom att haffue veritt tiill siunn aff tingie wdj enn hollum[39] paa Skalssemarck, kallis Vindhollum, legindes paa Skalsse kiær; ther haffuer the siett, att Skalsse menndt thieres lod

skyfft[40] engie fands trinde steder y samme holum, och att thett bleff beuiist for thenom medt xviij siønsmendtz vinde och hiemill aff for^{ne} herritztingh aar Mdxlvj wdgiffuitt, som ther paa tilforne haffuer veritt, att haffue hiemblitt, att Vindholm legger y Skalss marck, och att de molde[41] fraa Estrup kornn[42] oc engie slap[43] och Skalss kornn och engie vedtug,[44] som thennom bleff foruist. Tha war ther fraa femhundritt faugne[45] och langt miere, jndtill Vindhollum kam wdj Skalsse marck. Jtem skulle Estrup menndt haffue nogenn brug jnde wdj Vindhollum. Tha kunde the icki see anthenn stienn eller stabill,[46] som stue och ennemercke[47] bør att uere affmerct y andre marcke epther lougenn.[48] Ther huos framlagde ett tingswinde aff Rindzherretzting, och sist forgangenn aar, mandag nest epther natiuitatis Mariæ[49] vdgiffuitt, Malthj Voginssenn y Skringstrup[50] sielfftølffte vonditt haffuer, thennom neruerindis att haffue huos weritt paa Skalsse marck thisdagenn nest epther Laurentij,[51] tha sanndmenndt giorde marckschiell emellom Skalssmarck och Estrup marck, och hørde, thett[52] Lauritzs Perßenn fremeskitt aff for^{ne} frue Agnett, førindt ther gick følling paa saandmendt,[53] om hun hagde nogin eyendoms breffue, adkoms breffue eller laugheffdz breffue paa Vindhollum y Skalss march, eller om hun ville holde wedt[54] sin eedt, Vindhollum att uere hindis och hindis børns endiell, eller att haffue nogenn lodt eller dieldt y Vindhollum eller nogenn stue eller enndiell wdj Skalss marck, och icki hun wille thet giøre, och ingenn laugheffdt, riidemendtz breff eller sandemenndtz breff hun frambaer ther paa marckenn paa for^{ne} Vindhollum eller noginn stue eller enndiell y Skalssemarck.

Jtem ett vinde aff for^{ne} thing, [och][55] sist forgangenn aar, mandagenn epther Laurentij[56] vdgiffuitt, adt Jørgin Lauritzønn ther wdj threj tingh eskitt fram, om ther war nogenn, ther hagde antenn laugheffdt, sandmendz breff, adkoms breffue eller nogenn andre breffue paa nogenn stue eller endiell y Skalssmarck, adt the tha skulle møde medt thenom anden dag morigenn paa Skalss marck for sandmendt.

Ther huoss framlagde itt tingswinde aff for^{ne} ting aar Mdxxix [vdgiffuitt],[57] liudendis Jens Perßenn y Skalß ther for tingsdom[58] att haffue standitt och eschitt Chrestenn Glob[59] eller huo, ther kiendis vedt stue eller endiell y Skalssemarck, thieris beuißning, føer thenn tiid sandmendt war tilkreffuitt att suere mellom Skalsemarck och Estrup marck, och paa marckenn for sanndmendt, thenn tid the giorde marckeskiell emellom Skalssmarck och Estrup marck, och for rebsmendt, thenn tiidt the war lougligenn forfuldt[60] att rebe Skalssmarck, och icki Chrestinn Glob eller noginn paa hans vegnne

lodt føre noginn beuißningh, och att thett wortte beuist, atth Chrestinn Glob fick louglig varsill for reeb, som the breffue och vinder viider bemeller.

Och epther slig leglighedt saatte y rette, om samme eng Vindhollum gantske och altt icke bør kronenn, capitell och lodzeygerne tiill Skalss att følge.

Saa møtte for^ne^ frue Angnett och beretthe, huorledis saliig Pallj Perßenn,[61] Chrestenn Glob, jomfru Karene,[62] Joginn Matzenn,[63] Niels Joginßenn[64] saa och hindis salig husbundt[65] for hende och hun epther thenom samme engie y haffuindis were buode epther lougenn och receßenn skulle haffue hagdt till Estrup, som hun skulle haffue tingswinde paa.

Och framlagde ett tingswinde aff Rindzherritz tingh sist forledenn aar, mandagenn nest epther Olaj regis[66] wdgiffuit, Chrestinn Lauritzønn y Bieregraff,[67] Knudt Sørinßenn y Skalss, Kierstine Chrestinßdatther y Estrup, Anne Chrestinßdatter, Per Nielßenn, Chrestenn Nielßenn och Niels Perßenn ibidem for viij menndt wonditt haffuer, att thenn tiid sanndmendt giorde marckeschiell, att thenom fuldt vittherligt skulle verre, att saa lengie thenom kandt lengst mindes, somme aff thenom y xl aar och somme y xvj aar och somme y xxx aar, tha haffuer ther weritt brugtt hiø[68] aff Vindhollum, legindis paa Skalss kiar,[69] och till Estrup, som thett vinde viider bemeller.

Jtem ett tingsvinde, Kieldt Schriffuer y Barnndrup[70] for viij mendt vonditt haffuer, att thenn dag, sandmenndt giorde marckschiell emellom Skalse oc Estrup, tha leeste handt manghe och adtskiellige breffue; tha bleff ther kast enn kappe offuer hanom for reginn, och viste eller saa handt icke, huem ther hørde samme frue Agnettis breffue, som thett tingsvinde viider bemeller.

Och ther huoß berette huorledis, tha Pandumgaardt affbrende, skulle hendis breffue och adkom paa samme hollum och anditt haffue bleffuitt omkomitt och ødelagtt. Och framlagde ett tingsvinde, huorledis hindis buodt thet skulle haffue forkynndt indenn tingie.

Och saatte wdj retthe, om hun borde att miste thet, som hun epther receßins liudelße[71] wdj haandt och heffdt hagt haffuer.

Ther till suaritt for^ne^ Jørgenn Lauritzenn, att ther som huer skulle beholde thet, the hagde wdj hende oc brugh, tha giorde thett icki behoff sanndmendt nogenn marckschiell att giøre. Thisligeste berette, att samme eng, the omtretter, jcke skulle were enndiells hollum, menn Skals enngie trinde siider om thett att legge; och ther huos framlagde ett tingsvinde aff Rindzherritzting aar Mdxlvj, mandagh nest for Bartolomej[72] wdgiffuitt, att Jørgenn Lauritzenn y threj ting haffuer standitt och giffuitt last och clage paa, att Niels Nielßenn y Estrup och Per Thamißenn ibidem haffuer brugt wdj Skalsse marck, sidenn

sanndmenndt haffuer giort toff och eedt emellom Estrup och Skalse, och forbøditt thennom atth bruge nogitt wdj Skalsse marck, som thett winde viider bemeller.

Mett fliere ordt oc talle thennom ther om emellom war.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagsens leglighiedt, szaa och eptherthj nu beuisßis samme engh Vindhollum att legge wdj Skalsße marck, och eptherthj lougenn[73] medtfører, att nar sandtmendt skall suerge emellom enn bye och andenn, tha skall enn huer kalle aar thieris kiøb, stue eller enndiell paa vedermols tingh,[74] førindt suergis eller marckschiell riidis, ellers duuer thett thenom sidenn inthett, huilckitt icki beuißis for^ne^ frue Agnett paa vedermols thing for sanndmenndt nogenn adkom paa samme engh att haffue hagt, och eptherthj lougenn[75] och om rebning andenstedz medtfører y samme mieningh, huar marckeschiell sueris, tha beholder huer epther lougenn; och eptherthj wnder reeb, huar som stue, kiøb eller enndiell icke medt stienn, stabill eller grøfftt findis att uere affmerct, wdj lige made eptherthj receßin[77] jndholler, huar marckeschiell sueris, tha beholder huer epther lougenn; och eptherthj samme engh findis indenn Skals marck, oc andre Skalsmendtz engie findis paa thrinde sider omkring for^ne^ engh, oc thenn eng, for^ne^ frue Agnett will sigh tilholde, findis icki wdj nogenn made eller paa nogenn siider huerckenn vedt grøfftt, stienn eller stabill affmerct, som stue eller enndiell bør att uere y andre marcke, tha vide wy epther sadann leglighedt, som for er rørtt, icki anditt ther om att sige, endt samme engh bør the lodzeygere till Skalsse att følge och thenom thett till Skalsse bye att niude, bruge oc beholde epther thieris sandmendz breffs liudelsse.

Jn cuius rej testimonium sigilla nostra inferius sunt impressa.

Huilckenn for^ne^ dom Wy aff Vor synderligh gunst och naade haffuer fuldtbyrdt, sambtøcht och stadfest och nu medt thette Wortt opnne breff fuldtbyrder, samtøcker och stadfester vedt sinn fuldt magtt at bliffue wdj alle sinn ordt, puncter och articheler, epther som thenn wdj alle made vduißer och jndeholler. Thij forbiuder Wy alle, ehuo thett heldst er eller vere kunde, seerdiellis Wor fougder, embitzmendt och alle andre for^ne^ Vore vndersaatte bønder vdj Skalsse her emodt att hindre eller wdj nogenn made forfangh att giøre vnder Wor hylldest oc nade.

Giffuitt paa Wortt slott Frederichsborig thenn 30. augustj anno Mdlxxv vnder Vort signett.

(1) Jf. Viborg landstings dom 15. september 1582 (GdD IV.18ff.), der statuerer, at den som, når markeskel sværges, ikke godtgør sin adkomst til en særskilt jordlod, der ligger i andres

bymark, ikke siden kan få denne tilkendt. – (2) Landsbyen Skals i Skals s., Rinds h. – (3) ikke raderet (Kalk. IV.696b). – (4) ikke gennemhullet (som tegn på brevets ugyldighed) (Kalk. IV.702b, Franz Blatt, Under vor Haand og Segl (1943).19). – (5) Se 350.3. – (6) Se 351.2. – (7) Se 349.3. – (8) Se 349.4. – (9) Se 357.5. – (10) Se 357.6. – (11) Se 362.8. – (12) Se 362.9. – (13) Rigsråd Jørgen Ottosen Rosenkrantz (d. 1596). – (14) Hovedgården Rosenholm i Hornslet s., Øster Lisbjerg h. – (15) Se 349.5. – (16) Se 359.7. – (17) Se 373.10. – (18) Se 359.8. – (19) I Skals s. havde Viborg domkapitel en del gårde, hvorfor et af domkirkens 12 kannikepræbender 1440–1649 hed Skals præbende. Desuden havde domkapitlet ved Skals å det såkaldte „kannikefiskeri", der var ret betydningsfuldt. – (20) Udsættelse el. udskrift af domstolens beslutning om udsættelse (OdS XV.1101 bet.4). – (21) Agnete Busksdatter Skenck (d. efter 1590) til Brudagergård, enke efter Jørgen Prip (d. 1565), der 1546 for sin og sin hustrus levetid blev forlenet med Pandum. – (22) Hovedgården Pandum i Vokslev s., Hornum h. – (23) Lokalitet i Skals s.; navnet findes ikke i markbogen. – (24) Landsbyen Ejstrup (1545: Estrup) i Skals s., Rinds h. – (25) *Stuf:* en del af bymarken, der ved salg, gave el. på anden måde er skilt fra det bol, hvortil det opr. hørte. – (26) *Ornum* er ejendom, der ikke er erhvervet i mands minde, og som fra ældgammel tid har været uden for jordfællesskabet. – (27) *Enndiell* bet. sær-del (af byens opmålte jord). Bymarken var delt i indhegnede vange (i reglen 3), der igen var delt i mindre dele (åse, agerskifter el. agerfald), og disse deltes igen i lange, smalle striber, der i JL kaldes *deld* (= del), jf. Verner Dahlerup.112, 114; Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.171; noget afvigende Poul Meyer.247. – (28) Omstændigheder, forhold (Kalk. II.778a bet.2). – (29) Kongebrevet kendes ikke. – (30) JL II.21. – (31) Udsættelse (Kalk. III.838b). – (32) 15. august. – (33) Tue: forhøjning, knold i jordsmonnet (OdS XXIV.985 bet.2). – (34) Øster Kier i Skals by og s., Rinds h., nævnes i engbogen 1683. – (35) Skals å. – (36) Fordybning i jorden, langagtig naturlig sænkning i terrænet, sml. OdS VII.115 (Grob bet.1) og 184 (Grube bet.1,1 i slutn., jf. Feilberg IV.186). – (37) 15. juni. – (38) Bebyggelsen Spanggårde i Tostrup s., Rinds h. – (39) her: engstykke (Kalk. II. 263a); jf. ndf.: *samme eng ... icke skulle were enndiells hollum.* – (40) udskiftede (Kalk. III.829a). – (41) målte. – (42) Område, areal for korndyrkning, ɔ: agerjord. Denne bet. af *korn* findes vel ikke hos Kalk., OdS el. Feilberg, men der findes stednavne, hvori *korn* i bet. agerjord indgår, se f. eks. Danske Stednavne IV.317. – (43) holdt op, ikke strakte sig længere (Kalk. III.887a bet.3; OdS XX.504 bet.3.2). Datidsform, fordi der afgives rapport om, hvad synsmændene så og foretog sig ved den pågældende lejlighed. – (44) tog sin begyndelse (Kalk. IV.776a bet.2; OdS XXVI.790 bet.2.1). Præteritumsformen med *u* er jysk, jf. Feilberg. – (45) Se 352.83. – (46) (Grænse)pæl (Kalk. II.87b bet.1). – (47) Enemærke er jord, der tilhører en enkelt, og som er afgrænset fra andres ejendomme. – (48) JL II.21. – (49) 8. september. – (50) Landsbyen Skringstrup i Skals s., Rinds h. – (51) 10. august. – (52) at (Kalk. I.358a bet.1). – (53) Om fylling på sandemænd se Peter Skautrup, Fylling på sandemænd (i Studier tilegnede Verner Dahlerup (1934).231ff.), sa., Hardiske Mål II.72ff. – (54) fastholde (jf. Kalk. IV.768a). – (55) mgl. i forlægget; indføjet efter andre hss. – (56) se ovf. note 51. – (57) mgl. i forlægget; indføjet efter andre hss. – (58) Se 380.28. – (59) Christian Glob (d. omkr. 1540) til Østergård, søn af nedenn. Palle Pedersen Glob. – (60) GkS 1137,2° har *tilfyldt.* – (61) Palle Pedersen Glob til Pandum, som han vist havde i forlening af Viborg bispestol. – (62) Karine Pallesdatter Glob, datter af ovenn. Palle Pedersen Glob og søster til ovenn. Christian Glob. – (63) Jon Madsen Viffert (d. 1560) til Torstedlund. – (64) Niels Jonsen Viffert (d. 1595) til Torstedlund og Brusgård, søn af ovenn. Jon Madsen Viffert. – (65) Jørgen Prip (d. 1565) til Pandum. – (66) 29. juli. – (67) Landsbyen Bjerregrav i Vester Bjerregrav s., Rinds h. – (68) Hø. – (69) GkS 1137,2° har *marck och kier.* – (70) Landsbyen Båndrup (1664: Barndrup) i

Simested s., Rinds h. – (71) Der sigtes vel til § 50 i reces 13. december 1558 om 20 års hævd. – (72) 24. august. – (73) JL II.21 in fine. – (74) De skal værge deres køb på vedermålstinget (genmæletinget: det andet ting, hvor parterne mødes og sandemænd indkaldes), selvom markskellet skal værges andetsteds, nemlig på åstedet. – (75) JL I.49 og 55. – (76) Om solskifte se Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.173ff. – (77) Reces 13. december 1558 § 27, stk. 1.

382 Tilforordnede råder[1] 12. juni 1571 (Viborg)

En adelsdame havde på sit yderste givet en dattersøn en hovedgård og en anden dattersøn en langt ringere gård. Gaven blev omstødt, og den afdødes gods skulle skiftes efter loven.[2]

Hs.: Thott 1201,2° nr. 170 (findes yderligere i 1 hs.).
Overskrift: Enn dom om sielegauffue, som giffuis emod lougen.

Kongl: Maitts: thilforornede raad och landzdommer wdj Nørre Judtlannd Holger Rosinnkranndtz[3] thill Boller,[4] Jørgenn Løcke[5] thill Offuergardt,[6] Jørgenn Rosinkrandtz[7] thill Rosinholm,[8] Axell Jull[9] thill Willestrup[10] och Palle Jull[11] thill Stranditt[12] giøre witterligtt, att anno Mdlxxj, tisdagenn post dominicam trinitatis,[13] paa Wiborg landtzthing for os wor schickedt erlig och welbiurdig mannd Otthe Luo[14] thill Rudgordt[15] paa thend ene och haffde hid wdj rette steffnitt erlig och welbiurdig frue Anne [Ericksdatter],[16] salig Niels Louß[17] efftherleffuerske, och hendis sønn Christopher[18] och thieris møndige werge paa thend andenn side for itt breff, hun haffuer wdj hendis were och foruaring paa nogenn gauffue och sielegifft,[19] liudendis som salig frue Anne Nielsdather[20] paa hendis yderste schulle haffue giffuit Christopher Lou,[21] som skulle [vere?] hendis hoffuittgordt Berager[22] och icke skulle were laugtt hendes anden datter barnn[23] saa gott guodtz thill sin annpartt, och satte therfor i rette, om thend gauffue och sielegifft burde nogen macht att haffue.

Saa møtt for^{ne} frue Anne och berette, att same sag haffuer førre weritt thill landzthing[24] steffnitt och wplaugde[25] itt wpsettelse[26] anno Mdlxviij[27] wdgiffuitt, som bemelder forschreffnne Otthe Lou ther att haffue wdj rette steffnnidt for^{ne} frue Anne for same breff, och the then thid thet haffue fremblaugtt, som eblanntt annditt bemelder, att frue Anne Niels dather, tha hun giorde sitt teßtemendt, tha schulle hun haffue giffuitt henndis dather barnn Christopher Loue henndis hoffuitgordt Biereagger[28] och enn kiste; jthem hende att giffue hendis barnnebarnn Claus Lou[29] thend gordt i Søeby,[30]

Seuffrenn Jennsønn i boer. Tha er ther saa om funditt, att huem som schader paa samme sag, schulle indsteffne thet for kongl: Majest: och Danmarcks riges raad, som thendt wpsettelse widre bemelder, och mentte for^{ne} frue Anne, att effterdj forschreffnne frue Anne Niels dather och gaff hendis anditt dather barnn enn gordt, att saadan gauffue burde wed macht att were.

Ther thill suaritt Otthe Loue, att thend gordt er møgitt ringer enndt Biereager hoffuittgordt. Thesligeste att same sag iche lenger medt wpsettelße som schulle liude end thill thend bleff wpkaldett for kongel: Maits: och rigenns raad och menntte forthj thend kunde hanom icke forradett,[31] schade eller forhindre.

Mett flere ordt och thale thennom ther om emellom war.

Tha effther thilthall, giensuar och sagsens leiligheth och efftherdj for^{ne} frue Anne sitt dather barnn Bierreager gordt paa sitt yderßte, ther hun acthet fra thenne werdenn och thimelig goudz adskillies,[32] haffuer giffuit och will wnde [och iche][33] giffue hender thet wdj hendis welmachtt och strax wdj hand annthuordett och laditt følge,[34] tha kunde wi effther saadann leiligheth icke kiende thendt sielegifft eller gauffue nocksom eller bør nogen macht att haffue, efftherdj thet er giordt emod lougenn[35] och therfor att deelis, jeffnis och schifftis, som thet sig bør.

(1) Sml. ndf. nr. 383 og Reg. *6510. – (2) Parternes indbyrdes slægtskab vil fremgå af følgende oversigt:

Anne Nielsdatter af Gerholm
~ Erik Blik († efter 1550) til Nystrup

Anne Blik († 1593) til Nystrup ~ *Niels Lunov* († ca. 1570) til Rudgård				Inger Blik til Nystrup ~ *Otte Lunov* († før 1584) til Holmgård		
Jesper Lunov	*Erik Lunov*	*Christoffer Lunov* († 1640) til Rudgård og Nystrup	Maren Lunov ~ med en ufri	Laurids Lunov († 1624) til Holmgård	Anne Lunov	Dorte Lunov

(3) Se 357.5. – (4) Se 357.6. – (5) Se 362.8. – (6) Se 362.9. – (7) Se 381.13. – (8) Se 381.14. – (9) Se 350.3. – (10) Se 351.2. – (11) Se 349.3. – (12) Se 349.4. – (13) Trinitatis søndag (søndag efter pinse). – (14) Hs. NkS 835,2° har her – og hvor navnet *Luo* (*Lou*) ellers forekommer – *Lindenov*, hvilket er en urigtig konjektur. Der er tale om Otte Lunov (d. før 1584) til Holmgård (Skals s., Rinds h.), broder til nedennævnte Niels Lunov til Rudgård (Rygård). Han var gift med Inger Eriksdatter Blik til Nystrup, søster til nedennævnte Anne Eriksdatter Blik. – (15) Den tidl. hovedgård Rudgård (el. Rygård) i Nørager s., Sønderhald h. – (16) Forlægget har fejlagtigt *Bielchesdather*. Der er tale om Anne Eriksdatter Blik (d.

1592 el. 1593) til Nystrup. – (17) Niels Lunov (d. ca. 1570) til Rudgård (Rygård). Han siges i DAA 1888.87 at være død 1573, men må være død tidligere, da han her kaldes *salig*. – (18) Christoffer Lunov (d. 1640) til Rudgård (Rygård), søn af ovenn. Niels Lunov og Anne Eriksdatter Blik. Se stamtavlen ovf. – (19) Sjælegave er egl. en til kirken el. gejstlig stiftelse skænket gave til bedste for giverens sjæl, men kan også i videre anv. bet. en gave, som en syg skænker bort el. en gave, der først skal fuldbyrdes efter giverens død (Kalk. III.742a–b, se særligt eksemplerne 742b 3ff.; OdS XIX.54). Jf. Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.78 med note 57. Ordet sjælegave var også bet. for den gave, som præsten, der forrettede en begravelse, modtog. Denne sjælegaves størrelse var lokalt fastsat, men var det en almindelig landbruger el. hans kone, der døde, var sjælegaven gerne en ko eller den afdødes bedste øg, jf. Ebbe Nyborg i Skalk 1976 nr. 6, s. 26, Troels Lund, Folkeudgave XIV.183. – (20) Anne Nielsdatter af Gerholm (tidl. hovedgård i Bælum s., Hellum h.), datter af Niels Henriksen af Gerholm og Inger Kolde af Nielstrup. Våben: en lilje; slægten kaldte sig senere Hvas, jf. F. Hvass, Samlinger og Meddelelser om Personer og Familier af Navnet Hvas IV (1880). 206. Hun var gift med Erik Blik (d. efter 1550) til Nystrup, se stamtavlen. – (21) Se ovf. note 18. – (22) Bjerager Hovgård i Bjerager s., Hads h., Bjerager stavedes tidligere Beragher, Berragher, Berager, jf. Danmarks Stednavne XII (1964).75. En hovgård er en gård, hvortil der ydes hoveriarbejde (Kalk. II.273b). – (23) Se stamtavlen ovf. – (24) Landstingsdommen kendes ikke. – (25) fremlagde (Kalk. V.775a). – (26) Se 381.20. – (27) NkS 835,2° har *1567*. – (28) Se ovf. note 22. – (29) Claus Lunov findes ikke i stamtavlen i DAA 1903. – (30) Søby er et meget hyppigt forekommende stednavn; det er uvist, hvilket Søby, der her er tale om. – (31) ødelægge, tilintetgøre, skade (Kalk. V.292b). – (32) læs: at skilles. – (33) Forlægget har *eller*. – (34) Det var en alm. regel, at indtræden i besiddelsen var nødvendig for overdragelse af fast ejendom, jf. f. eks. rettertingsdomme 14. juni 1572 (GdD III.161ff., ndf. nr. 397), 12. juni 1574 (ib. 245ff.), 9. juni 1575 (ib. 260ff.), 5. maj 1576 (ib. 291ff.), 4. juni 1577 (ib. 300ff.), 1. august 1590 (ib. IV.188ff.), 28. juni 1591 (ib. 268ff.), 1. juli 1609 (Secher, Rettertingsdomme I.484ff.), jf. Stemann, Retshistorie.468 med note 2, Matzen, Privatret II.81ff., Sindballe.96ff. Denne retspraksis lovfæstedes i DL 5–3–32, der først formelt blev ophævet ved § 53 i lov nr. 111 af 31. marts 1926 om tinglysning. – (35) Der sigtes muligt til JL I.39, hvorved bemærkes, at det dér forekommende udtryk sjælegave (*sialæ gift*) ikke nødvendigvis behøver at være gave til kirken, jf. Stig Iuul, Fællig og Hovedlod 78 med note 57, Kroman-Iuul. III.146.

383 Tilforordnede råder 13. juni 1571 (Viborg)

En mand, der havde sigtet en borger i Ribe for at have bedraget sine kunder, og som ikke kunne bevise sine sigtelsers rigtighed, dømtes til at være sådan mand, som han havde sigtet den anden for.[1]

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 85 (findes yderligere i 31 hss.).

Reg.: 2769 (Datering: 1571 uden dag).

Tryk: Da. Mag. 3. rk. I.201f. (efter NkS 836b,2°; brudstykke); op. cit. 3. rk. III.172f. (efter NkS 836b,2°; brudstykke).

Litt: Kolderup-Rosenvinge i Da. Mag. 3. rk. I.201f., III.172, 174; J. Kinch i Jyske Saml.

1. rk. I(1866–67).227, 1. rk. VIII(1880–81).62f.; Peder Hegelunds Almanakoptegnelser 1565–1613, udg. af Bue Kaae (Historisk Samfund for Ribe Amt 1976) I.69 (28. april 1571), 71 (13. juni 1571), II.44.[2]

Overskrift: Enn dom, att huem en anden være sagh tillegger oc icki kandt thet beuise, bør sielff att uere wgild och thett, handt then anden tillagt haffuer.[3]

Kon: Mats: forordnitt raad oc landzdommere wdj Nøriuttlanndt Holgier Roßennkrantz[4] till Boluer,[5] Jørgenn Løckie[6] till Offuergaardt,[7] Jørgenn Roßenkrandtz[8] till Roßennholm[9] &c., Axell Jull[10] till Villestrup,[11] Pallj Jull[12] till Stranditt[13] giøre wittherligtt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxxj, onßdagin post dominicam trinitatis,[14] for osß paa Wiborigh raadhusß war skickett erlig och fornumpstig suendt Peder Baggißenn,[15] [borger][16] wdj Riibe, paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt Pouill Hanßenn,[17] Hans Jenßens[18] sønn ibidem, paa thenn andenn side for nogenn ordt och tale, handt om hanom skulle haffue hagt om øxne, hand skulle haffue soldt paa Elffuenn.[19]

Och framlagde ett tingswinde aff Rijper byetingh thette aar, torsdagenn nest epther søndag cantate,[20] wdgiffuit, Jens Pouilßenn, Matz Sørinßenn Kock,[21] Kieldt Sørinßenn[22] och Anders Sørinßenn[23] [for 8 mend][24] att haffue wonditt, att Pouill Hanßenn, [Hans Jennßens][25] sønn, saadt och sagde offuer borde[26] y Hamburgh, att for^{ne} Peder Bagißønn skulle haffue tagitt xiiij gode øxne aff thet fee,[27] som var soldt och formercth,[28] och sidenn saatte xiiij andre y steditt igienn och handlitt medt sinn kiøbmandt som en tyff.

Ther huoß ett tingswinde aff for^{ne} tingh mandagenn nest for Phillippi et Jacobj dag[29] wdgiffuitt, otthe mendt wonditt haffuer, att for^{ne} Peder Bagißenn stodt ther thenn dag for tingsdomb[30] och thiede[31] Pouill Hanßenn, att handt hagde sagt paa Eluedt[32] och wdj Hamburg och Riibe, att handt haffde klippitt[33] och formerckt xiiij gode øxne, som handt hagde soldt sin[34] kiøbmandt, och saat xiiij andre y stedditt igienn, och icki handlitt rett medt sinn kiøbmandt, menn som enn tyff, huilckitt for^{ne} Pouill Hanßenn icki sagde ney till.

Sambledis ett tingswinde aff for^{ne} tingh otte mendt wonditt haffuer, som eblantt anditt bemeller byefougdenn och for^{ne} Peder Baggißønn samme dag for tingsdomb att haffue tilspuort for^{ne} Pouill Hanßenn, om handt hagde nogenn nøgactig beuißeningh, som handt kunne giøre samme snack eller nogenn andenn værlig sagh om hanom beuisslig medt, tha skulle handt strax naffnngiffue[35] thenom for tingsdom epther kon: Majs: receßis liudelße,[36] huor till for^{ne} Pouill Hanßenn suaritt, att handt wiste sig ingenn vindisbyrdt thenn dag att naffngiffue, jcke heller wille haffue naffngiffuitt thenom thenn dagh, och ther medt gick aff tingitt.

Ther epther framlagde Peder Bagißønn ett tingswinde aff for^{ne} Riber byeting thette aar wdgiffuit, att for^{ne} Peder Bagißønn ther for tingsdom frameskidtt for^{ne} Jørgenn Hanßenn y Pardiensgade,[37] Niels Lauritßenn, Per Anderßenn och Mogins Perßenn och thenom vedt thieris seels salighedtt tilsporde, om thett war thenom vittherligt y nogenn made, att handt anthenn sielff klippett eller foruedzellitt[36] eller lodt klippe eller forfalske nogin aff hans egin eller och aff hanns faders[39] øxne, sidenn handt hagde soldt thenom nu siste gangh eller nogenn tiidt tilforne, eptherthj the sielff personligh altid huos war, vocthett och foruaritt[40] samme hans øxne. Tha suaritt the alle enndrecteligh[41] ther tiill wedt thieris helginns eedt och opragt fingre, att the aldrig anthenn fornam eller saae, thett[42] Peder Bagißønn anthenn lodt klippe eller sielff klippett eller y nogenn made forfalskitt eller lodt forfalske nogenn aff sine eller sinn faders øxnne, sidenn handt hagde soldt sinn kiøbmandt thenom.

Jtem ett stockeneffnn aff Riper byeting thette aar wdgiffuitt, xxiiij mend och saa mange kiøbmandt, som tha till tingie war och hagde fuldis medt hanom paa samme reigße, wonditt haffuer, att the icki anditt fornomitt [haffuer][44] till for^{ne} Peder Bagißønn eller wiste hanom y nogenn made anditt att beskylde enndt thett, som erligtt kandt werre, som samme winder y thenom sielff mangfoldig ydermiere indholler och wduißer. Och fliere handt framlagde om samme ordt och sagdenn[45] wdgangitt.

Ther nest framlagde dielsbreffue,[46] att handt[47] till byeting och landzting for enn løgner for samme ordt er fordieltt, som handt icki kunde beuise. Jtem framlagde enn stormectigste høgborne førstis, høglouglig salig jhuffkomst, koningh Christians domb aar Mdxxxvij[48] wdgiffuitt, att enn mandt for enn værlig sagh er tildømpt att vere vgildt och thenn mandt, som handt ville haffue thenn andenn till. Och saatte for^{ne} Peder Baggißenn y alle rette, om samme værlig sagden och tyffue sagh icki buorde hous for^{ne} Pouill Hanßenn sielff att henge.

Saa er for^{ne} Pouill Hanßenn icki møtt[49] eller nogenn paa hanns vegnne hanom att vndskylde, epther som Peder Bagißønn hannom paa tridie dagh forbiidt[50] haffuer, och beuißis mett opschrifftt[51] paa steffningenn hanom lougligenn hiidt att were stefnitt och kallett.

Tha epther sadann leglighett, och eptherthj for^{ne} Pouill Hannßenn findis lougligenn hiidt steffnitt och kallitt att uere, och Peder Bagißønn hanom paa tridie dag forbiidt haffuer, och icki handt wille framkomme, medenn sig fraa retthergangh vndtholler,[52] saa och eptherthj Peder Bagißenn nu beuißer for^{ne} Pouill Hanßenn slig skieldens ordt, som for er rørtt, att haffue hagt, som er

hans ære och lempe[53] annrørindis, och tha handt till tingie ther for war steffnitt, wille handt thenom icki benecthe, och eptherthj handt ther fore er wdj lougenn[54] fordieltt och foruondenn, thesligeste eptherthj for^ne^ Peder Bagißønn nu beuißer medt dannemendz vidnesbyrdt, huorledis handt sig samme Eluedz reigße och anderstedz skickitt och handlitt haffuer, att the icki fornam annditt till hanom endt thet, som erligt och redeligt war, och att kiøbmenden, som handt haffuer kiøpt och handlitt medt, tacker hanum gaat for kiøb och leueringh, thesligeste epther all billig och schreffuenn rett, huo ære will winde, handt skall ære voffue,[55] och epther the domme[56] om slig sagere aff fordum konger vdj Danmarck och Danmarckis raadt vdgangitt er, som idag her for os tilstede war, tha wide wy epther sadann leglighett och vindisbyrdtz liudelße icki anditt ther om att sige, endt for^ne^ Pouill Hanßenn att uære vgildt[57] och sadann enn mandt, som handt for^ne^ Per Bagißenn tillagt haffuer, och samme hanns ordt och sagdenn icki att komme for^ne^ Peder Baggißenn paa sin gode røgt, ære eller lempe till forhindring eller beklickningh y nogenn made.

Jn cuius rej testimonium singneta nostra præsentibus inferius impreßa.

(1) Jf. Viborg landstings dom 16. februar 1572 (ndf. nr. 391). Dommen blev stadfæstet af rettertinget 12. juli 1572, se GdD III.148ff. – (2) Når det hedder, at det skulle være en rigtigere oversættelse, at striden mellem Peder Baggesen og Poul Hansen skulle være bilagt ved dom i Viborg, støttes dette ikke af nærv. dom. – (3) Jf. RR § 7, Viborg landstings dom 1433 (I nr. 8), 8. november 1483 (I nr. 30), rettertingsdom 10. august 1561 (GdD I.290f.), 12. juni 1572 (GdD III.149), 31. maj 1596, 28. juni 1591 (GdD IV.251ff.), 9. oktober 1599 (Secher, Rettertingsdomme I.255ff.) og fdg. 1. september 1525 om klædedragt, artiklerne for Visby af 1. juli 1561 § 24 (CCD I.166), Frederik IIs gårdsret 9. maj 1562 § 14 (CCD I.189). – (4) Se 357.5. – (5) Se 357.6. – (6) Se 362.8. – (7) Se 362.9. – (8) Se 381.13. – (9) Se 381.14. – (10) Se 350.3. – (11) Se 351.2. – (12) Se 349.3. – (13) Se 349.4. – (14) Se 382.13. – (15) Peder Baggesen (d. 1591), 1581–91 rådmand i Ribe. Han var en anset og velstående borger i Ribe og var 1582 byens største skatteyder. Han blev 1572 gift med Dorette Sørensdatter Stage (d. 1602), datter af borgmester i Ribe Søren Jacobsen Stage (d. 1577), og derved svoger til bl. a. historikeren Hans Svaning (d. 1584), Ribebispen, senere Sjællands biskop Poul Madsen (d. 1590) og rådmand i Ribe Anders Sørensen Klyne (d. 1598). Om Peder Baggesen se J. Kinch i Jyske Saml. 1. rk. VIII (1880–81).62f., sa., Ribe Bys Historie og Beskrivelse II (1884).156, 250, 626 samt Ole Degn: Livet i Ribe 1560–1700 i samtidiges optegnelser (1971), se registret 234. – (16) mgl. i forlægget; indføjet efter andre hss., bl. a. NkS 836b,2°. – (17) Poul Hansen (d. 1573), søn af rådmand i Ribe Hans Jensen. Han synes at have været et uroligt og trættekært gemyt. 1570 blev ved Ribe byting optaget tingsvidne om skade, han havde gjort på en ejendom, og s. d. blev han fordelt for skyldige skatter, jf. J. Kinch i Jyske Saml. 1. rk. I (1866–67).226f. I 1571 tiltaltes han af tolderen i Ribe (Peder Mortensen Hegelund), fordi han ikke havde betalt told af udført honning og smør, s. å. blev han fængslet efter et forsøg på at dræbe en handelsmand Gødert Tyer, men ved kongebrev 25. september 1572 til lensmanden (Kanc. Br.) blev han, da sandemænd havde svoret ham til sin fred,

løsladt mod kaution. Under et skænderi i beruselse med Anders Sørensen Klyne, ovenn. Peder Baggesens svoger, blev han såret af denne og døde nogle dage senere af sine sår 1573. I Peder Hegelunds Almanakoptegnelser 1565–1613 I (1976).93 nævnes der under 29. november 1573: Poul Hansen blev såret af Anders Sørensen, efter hvad man siger, og dagen efter begravedes den døde. Poul Hansen var, da han blev dræbt, tiltalt for nogle forseelser og var gjort fredløs, men ved kongebrev 22. januar 1574 (Kanc. Br.) eftergav kongen på faderens begæring, hvad Poul Hansen var faldet for til kronen. Om Poul Hansen se J. Kinch i Jyske Saml. 1. rk. I (1866–67).226ff., 1. rk. III (1880–81).62, Ole Degn, Livet i Ribe 1560–1700 i samtidiges optegnelser (1971).68, 156. – (18) Hans Jensen (d. 1598), rådmand i Ribe 1581–98. – (19) Elben. Der førtes mange stude fra Ribe til kvægmarkedet i marts i den lille by Wedel ved Elben, et par mil vest for Hamborg, jf. J. Kinch, Ribe Bys Historie og Beskrivelse II (1884).828. – (20) Dominica cantate: 4. søndag efter påske. – (21) Vist den Mads Kock (d. 1582), der 1575–80 var rådmand i Ribe. – (22) Har ikke kunnet identificeres. – (23) Anders Sørensen Klyne (d. 1598), 1588–98 rådmand i Ribe. Han blev 1574 Peder Baggesens svoger, se ovf. note 14. – (24) mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 836b,2°. – (25) NkS 836b,2° har ved fejlskrift *Jenns Hannßenns*. – (26) bet. egl.: ved måltidet, men kan også (og antagelig her) bet.: højlydt, offentligt, i fleres påhør (OdS II.997). – (27) Kvæg (især hornkvæg) (Kalk. I.674b bet.2). Her: stude (øksne). – (28) (af)mærket (Kalk. I.674 bet.2). Kvæget fik klippet (jf. straks ndf.) el. indbrændt et ejermærke. – (29) 1. maj. – (30) Se 350.15. – (31) vidnede (mod), sigtede (Kalk. IV.322a bet.2). NkS 836b,2° har *kierde dett.* – (32) Elben. – (33) Se ovf. note 28. – (34) NkS 836b,2° har *jnn* (= en). – (35) angive, nævne (Kalk. III.203b bet. 1). – (36) Der sigtes vel til § 20, stk. 2, i reces 13. december 1558 (CCD I.19). – (37) Peder Dovensgade (Peder Dovns Slippe), jf. Bent Jørgensen, Dansk Gadenavnsskik (1970).68, Ribes Rådstuedombøger 1527–1576 og 1580–1599 (1974). 268, Ole Degn, Livet i Ribe 1560–1700 i samtidiges optegnelser (1971).37. – (38) forandret (Kalk. I.742a bet. 2). – (39) Bagge Jensen (d. 1579), 1557–76 rådmand i Ribe, forstander for hospitalet ssts. Se J. Kinch i Jyske Saml. 1. rk. VIII (1880–81).61f. – (40) NkS 836b,2° har *fuoritt.* – (41) overensstemmende (Kalk. I.462a). – (42) at (Kalk. I.358a). – (43) NkS 836b,2° har *jnn.* – (44) mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 836b,2°. – (45) Udsagn, rygte (Kalk. III.462a). – (46) Skriftligt vidnesbyrd om fordeling (Kalk. I.347a). – (47) ɔ: Poul Hansen. – (48) Dommen kendes kun fra dette referat. – (49) Poul Hansen var vist på dette tidspunkt fængslet af lensmanden, se ovf. note 16. – (50) ventet forgæves (Kalk. I.594b bet. 1 & 3). – (51) Påskrift (Kalk. III.359b bet. 1). – (52) flygter fra (Kalk. IV.671a bet. 2b). – (53) Ære, (gode) rygte (Kalk. III.780b bet. 4). – (54) vel: på lovlig måde. – (55) jf. rettertingsdom 3. juni 1608: det gemene ord, regel oc mundsprog: hvem ære vil binde, skal ære vofve (Secher, Rettertingsdomme II.155f.). Marie Grubbe (d. 1718) citerede denne talemåde i sit egenhændige forsvarsindlæg 11. marts 1691 til de kgl. kommissarier, se Severin Kjær, Erik Grubbe til Tjele og hans tre Døtre (1904).302, T. Vogel-Jørgensen, Bevingede Ord[5] (1963). 431. – (56) Se ovf. note 2 og den i dommen nævnte dom af 1537. – (57) (dømt) æreløs, uden borgerlig ære (Kalk. IV.623b, OdS XXV.956). Ordet findes endnu i DL, se 1–24–13.

384 Sjællands landsting uden år og dag (25. juni 1571–13. januar 1592[1])

Landstinget stadfæster en herredstingsdom, hvorefter den, der vil tilholde sig enemærke i de vange, hvori han med omliggende byer har fælles græsning,

selv må holde sådant enemærke med lovligt gærde og grøft uden skade for de naboer, med hvem han har fælles græsning.

Hs.: GkS 1134,2° (løst blad[2]).

Overskrift: En copie af en dom, som erlig welbyrdig Lauge Beck[3] hafver for nogen aar siden dømtt mellum erlig welbyrdig salig Niells Parßbierg[4] och Wettersløff[5] mend om greßgang, dog beslutningen alleniste indført.

Tha epter thilltalle, gienßvar och then sags leylighed blef der saa paa afsagtt for rette, att efterdi Wettersløf mendtz wonge[6] ligger wd imod Sandby[7] wonghe, saa de drifve horn imod horn och kløf imod kløf,[8] naar fellitt[9] er eller efritt[10] er opgifven &c., thett er och thilbørligtt och rett, at hvem sig will enmercke thilholde wdi de wonge, hand mett andre omliggendis byer hafver fellitz greßbeedt[11] och will hafue dett y fred, naar samme wonge er fellitt eller efritt er opgifven, hand da self holde sig dett y fred mett louglig gierde och griftt,[12] som enemercke bør att hollis, hans naboer som fellitz greßbeed hafver mett hannum y samme wonge wden skade, tha wide wy icke denne hans dom att felde eller wndersige, men finder den wid sin fulde machtt att blifve &c.

(1) Dommen er udateret. Lauge Beck var landsdommer i Sjælland 1571–72 og 1590–1606; den i dommen nævnte Niels Parsberg, der efter faderens død 1567 fik Sandbygård, døde 1592. Da Lauge Beck udnævntes til landsdommer 25. juni 1571 (Kanc. Br.), og da Niels Parsberg døde 13. januar 1592 er dommen derfor her henført til tiden 25. juni 1571–13. januar 1592. – (2) Skrevet med samme hånd som dommene nr. 244–265 i dette hs. – (3) Lauge Beck (d. 1607) til Førslev, Beldringe og Havreløkke. Han er muligt identisk med den Lauge Beck, der 1542 var immatrikuleret ved universitetet i Wittenberg. 1557 og senere nævnes han som kannik i Roskilde, 1571–72 og 1590–1606 landsdommer i Sjælland. 1572–73 og 1577–87 lensmand på Roskildegård. 1591–1605 på Ringstedkloster. – (4) Niels Parsberg (d. 1592) til Harrested og Sandbygård; 1570 hofjunker, 1575–79 kammerjunker. – (5) Landsbyen Vetterslev i Vetterslev s., Ringsted h. Vetterslev var nabosogn til Sandby s. i Tybjerg h. – (6) Vangen er den indhegnede, i en vis sædskifteform henliggende del af landsbyens fællesjord. – (7) Sandby i Sandby s., Tybjerg h. I dette s., der er nabosogn til Vetterslev s., lå Niels Parsbergs hovedgård Sandbygård. – (8) ɔ: hornkvæg mod hornkvæg, hest mod hest, jf. 368.23. – (9) Fællesskab (Kalk. I.818b bet.1). – (10) *Ævred* er græsning (løsdrift) på de ikke længere indhegnede marker, hvorfra afgrøden er indhøstet; at *opgive ævred* er at give stubmarkerne (ævred) fri til kreaturernes græsning (OdS XXVII.1423f.). – (11) Græsning, ret til græsning (Kalk. II.88a). – (12) Grøft (ɔ: enten grav, grøft eller dige, dæmning, jf. Kalk. II.91a–b).

385 Viborg landsting 4. august 1571[1]

Den, der til skade for en anden fremlægger et ulovligt delebrev i retten, skal stå til rette derfor.

Hs.: GkS 1137,2° nr. 208 (findes yderligere i 10 hss.).
Overskrift: Enn dom, att thend, som berrer wlouglig dielsbreff y rette, bør ther fore at stande thill rette.

Axell Juell[2] thill Willestrup,[3] Palli Juull[4] thill Stranditt,[5] landzdommere vdj Nør Judtlandt, och Gundj Schriffuer,[6] lanndtztinghørrer ibidem, giøre witterligtt, att aar effter Gudzs byrdt 1571, løffuerdagh post Olaj regis,[7] paa Viborg lanndzting wor schickett erlig oc hederlig mandt her Daniell Ollufßen,[8] prest i Høring,[9] hans wiße[10] bodt Hanns Schriffuer vdj Huilsløff[11] paa thenndt ene och hagde hidt y rette steffnitt frue Mette,[12] Morten Krabbis,[13] till Bøgsted[14] paa thennd anden ßide for en dom, hun[15] nogen thidt siden her till lannztingett forhuerffuidt haffuer, att Kiøring[16] Hanßen i Øster Tirup[17] er kommen aff dielle, ther han vdj kommen wor, for thiende, hanndt schulle werre for^{ne} her Daniell plichtig och stande tilbage meth vdj sex aar. Och fremblagde ett dielsbreff[18] thette aar, manndag nest effter ocvlj søndag,[19] vdgiffuett, att hand for saadan thiende er dielt bleffuen. Och ydermiere gaff tilkiende, att ther[20] samme lanztingsdom ginge, schulle her ett dielßbreff vere fremboritt, att Thorkilld Nielßenn, ßom paa her Daniels wegne lodt Kiøring fordielle, siellff thend thidt schulle haffue weritt fordielt formedellst erlig och welbiurdig fru Magdalen Banners[21] fougidt, Jb Suendßen, endog for^{ne} fru Magdalen Baner sellff tilforne schulle haffue ladett Therckilld Nillßenn for for^{ne} dielle quitt; och fremlagde for^{ne} fru Magdalen Banners opne beßeglitt bref sist forgangen aar, onßdag nest epther pindtzdag, vdgiffuett, vdj huilckett hun bekiender, att hun for her Daniels schylldt haffuer offuergiffuen[22] huis dielle och forfølling, som hindis fogder hagde paa Therkilldt Nillßønn y Skidtzby[23] och fleere hans medbrødre for schouffhug, som var grønne bøge, the hagde huggen och bortført af thend schouff Thuolschouff,[24] och therfor ladett hanom och hans methbrødre alldiellis leddig[25] [och][26] løß aff the dielle och forfølling, som hun eller hindis fougder hagde thænom vdj till thend dag, som thet breff vider bemeller. Och effter slig leigligheth miente same dom medt wrang wnderwißning[27] att vere forhuerffuitt och saatte therfore wdj rette, om for^{ne} Kiøring Hanßen icke borde igien att bliffue y ßame diele.

Saa møtte Simen Pederßen y Grimmenshaffue[28] och framblagde ßame dom her af landztingett thette aar, mandagen post dominicam jubilate,[29] vdgiffuett, vdj huilken Kiøring Hanßønn er fundett aff dielle, for att Therkild Nilßen, som lodt hanom delle, thend thidt hand sellff schulle haffue werritt fordielt, som thend dom vider forklaarer, och therhoß fremblagde Symen Persen

ett dielsbreff, aar 1569 vdgiffuett, att Therkilld Nillßenn tha er dielt bleffuen aff Jb Suendßen for bøgge thrær, hand hagde huggett y Throlleschouff.[30]

Ther till suaritt Hanß Schriffuer, att hand nu beuißt haffuer med for^ne^ fru Magdalen Banners breff, att Therkilld Nilssenn wor løß latt, førend hand lodt Kiøring Hanssenn fordielle, och miente fordj ßame dom icke nu burde att forhindre for^ne^ her Daniell paa same thinde, som af for^ne^ gaardt till framfarne sogneprester till Hiøring ytt er, och att Simen Perßenn burde att stande till rette for ßame vrettferdig dielßbreff, hand y rette borit haffuer och her Danniell thermeth sin lougmaall[31] forspilltt.

Medt flere ordt och thalle thenom emellom vor.

Tha effter tiltalle, gienßuar och ßagßens leiglighedt saa och eptherdj for^ne^ her Danniell ehr skott[32] fraa sin rett her till lanntzting af thend aarßag, Therkilld Nillßenn paa hanß wegne haffuer ladett Kiøring Hanssenn for same thiende fordielle, och hand ßellff thend thidt formedelst fru Magdelenis fougidt schulle were fordiellt, och eptherdj nu beuißes meth for^ne^ fru Magdelenis breff, att hun tilforne hagde quitt och løß lagtt for^ne^ Therckilldt Nillßenn af same dielle, tha wide wij epther ßadan leiglighedt icke for^ne^ landztingsdom att maa forhindre for^ne^ her Danniell paa the dielle, hand for^ne^ Kiøring Hanssenn for ßame thinde wdj kommen haffuer, och for^ne^ Simen Perßen, som ßame vrettferdige dielßbreff haffuer emodt hanom wdj rette boritt, hans lougmoll thermeth att forspillde, bør att stande hanom till rette, som thet sig bør.

Jn cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius inpressa.

(1) I GkS 1136,2° er dommen dateret 1572. – (2) Se 350.3. – (3) Se 351.2. – (4) Se 349.3. – (5) Se 349.4. – (6) Se 349.5. – (7) 29. juli. – (8) Daniel Olufsen Chrysostomus (d. omkr. 1602), søn af superintendent Oluf Chrysostomus (Gyldenmund) (d. 1553), der var bosat i Hjørring, hvor bispen over Vendelbo stift dengang residerede. Han blev 1559 kaldet til sognepræst for Hjørring St. Hans og St. Olai menigheder, men da han endnu ikke havde fuldført sine studier, fik han tilladelse til at lade en kapellan besørge embedet i 3 år, og 1562 tiltrådte han kaldet, jf. KhS 3. rk. III (1881–82).394f. Han blev provst i Vennebjerg h. 1582 blev han dømt fra kaldet, men fik det igen 1584. Se om ham C. Klitgaard, Hjørring Bys Historie (1925).315ff. – (9) Hjørring. – (10) befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet. 1). – (11) Add 151,2° har *Huilskouff*, NkS 839,2° *Hiulsløff*. Måske er der tale om landsbyen Vellingshøj i St. Olai s., Vennebjerg h. – (12) Mette Viffert (d. 1597) til Hørbylund. – (13) Morten Krabbe (d. 1566) til Bøgsted, Hørbylund og Høgholm. – (14) Hovedgården Bøgsted i Astrup s., Vennebjerg h. – (15) Add 151,2° har *han*. – (16) Navnet Køring (Kyring) er egl. slægtsnavn for 3 adelsslægter, men er undertiden brugt som fornavn af bønder i Halland, det nordlige Skåne og enkelte gange i Jylland, se DgP I.208. – (17) Landsbyen Øster Tirup i Astrup s., Vennebjerg h. – (18) skriftligt vidnesbyrd om dele (Kalk. I.347a bet. 1). – (19) Dominica oculi: 3. søndag i fasten. – (20) Ordet er i forlægget indføjet over linjen. – (21)

Magdalene Banner (d. 1597), enke efter rigsråd Iver Krabbe (d. 1561) til Krabbesholm. – (22) opgivet, sluppet (Kalk. III.411a bet.2&3). – (23) Landsbyen Skisby (Skibby) i Skt. Olai s., Vennebjerg h. Navnet mgl. i GkS 1135,2°. – (24) Add 151,2° *Tuelskoff*. Den nu ikke mere eksisterende Tolskov (Thwoleskov, Tulskov, Tolskov, Thrølleschouff), der lå nord for Skt. Olai kirke. 1533 blev læst tingsvidne, at ingen må hugge i skoven (ÆdA III.87), 1553 nævnes den som kirkens endelsskov, og kongebrev 28. juni 1568 (Kanc. Br.) forbyder præsten og andre at hugge i skoven. Jf. C. Klitgaard, Hjørring Bys Historie (1925).8. – (25) fri (Kalk. II.767a bet.1). – (26) mgl. i forlægget; indføjet efter andre hss. – (27) forkerte oplysninger (Kalk. IV.668b). – (28) Landsbyen Grimmeshave i Astrup s., Vennebjerg h. – (29) Dominica jubilate: 3. søndag efter påske. – (30) Se ovf. note 24. – (31) Søgsmål (Kalk. II.728a bet.1). – (32) fjernet, forskudt (jf. OdS XIX.1248), ɔ: afskåret.

386 Viborg landsting 4. august 1571

Begravelse på kirkegården må ikke hindres på grund af gæld eller anden forpligtelse.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 97 (findes yderligere i 34 hss.).[1]
Overskrift: Enn dom, att then døde icke maae formienis kierckegaarden att begraffuis vdi for gieldt eller andre forplictelßis skyldt.

Axell Jull[2] tiill Willestrup,[3] Pallj Jull[4] tiill Stranditt,[5] lanndtzdommere y Nøriuttlanndt, och Gunde Schriffuer,[6] landztingshører ibidem, giøre wittherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxxj, leffuerdagenn post Olaj regis,[7] paa Viburg landzting war skikitt Chrestenn Frandtzenn y Hasleff[8] paa thenn enne och hagde hiidt y rett steffnitt erlig, welbyrdig mandt och strennge ridder her Jørgenn Løckie[9] till Offuergaardt,[10] lenßmandt till Mariager,[11] paa thenn andenn siide, for handt skulle formiene hans fader, Frands Redtzkoes, liigh att skulle komme vdj jordenn, endog handt wdenn skyldt och brøde skulle were jhielslagitt, och then karl, som haffuer hanom dræbt, er fredløs suoritt.

Saa møtte erlig och fornumstig suendt Chresten Sørennßenn, fougitt wdj Mariagers closter, och Chresten Mickelßenn, dielefougitt[12] till for^{ne} Mariager, som bestodt,[13] att for^{ne} her Jørgenn Løckie icki hagde formient thenn døde jordenn, och icki heller the giort haffuer, menn sagde, att Frantzs Redtzouffs sønn och wenner sielff haffuer laditt giøre kiiste och hans liig wdj lagt, och lennsmandenn haffuer laditt gierde[14] om samme liigh.

Medt fliere ordt och thale thenom ther om emellom var.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagsens leglighed, szaa och eptherthj for^{ne} her Jørgenn Løckis fougitt och diellefougitt sielff bekiennder, thet[15] for^{ne} her Jørgen Løckie ey heller thet icki haffuer formindt thenn døde jordenn fore,

och eptherthj lougerns forklaring[16] medtføre thenn døde icki jordenn for gieldt eller andenn forpligtilße att maa forhindris wdj att begraffuis, tha wide wy epther saadan legligheth, som for[uit] staar, icki samme liig jordenn att maa forhindris ther wdj att begraffuis.

In cuius rei testimonium &c.[17]

(1) I hs. Uldall 257,4° findes dommen indført to gange. – (2) Se 350.3. – (3) Se 351.2. – (4) Se 349.3. – (5) Se 349.4. – (6) Se 349.5. – (7) 29. juli. – (8) GkS 1136,2° *Harissløff*, GkS 1135,2°, GkS 1140,2° *Haridsleff*, GkS 1137,2° *Hasleff*. Der er formentlig tale om Haslevgård i Als s., Hindsted h. – (9) Se 362.8. – (10) Se 362.9. – (11) Mariager kloster (Mariager landsogn, Onsild h.) kom ved reformationen under kronen og stod under kgl. lensmænd, der skulle lade holde prædiken for munkene og nonnerne. Munkekonventer ophørte omkr. 1550, og 1585 døde den sidste abbedisse, Hilleborg Lykke, der var kusine til ovenn. Jørgen Lykke. Klosteret ophævedes helt 4. juli 1588. Jørgen Lykke var forlenet med Mariager kloster 1548–84. – (12) Procesfoged; foged, der besørgede forbrydelser påtalte. – (13) hævdede, påstod (Kalk. I.178b bet.8). – (14) sætte gærde (Kalk. II. 114b). – (15) at (Kalk. I.358a). – (16) Udlægning, fortolkning (OdS V.570 bet.1.1). Der sigtes til Knud Mikkelsens glosser (flere hss. har som overskrift el. titel: *Forklaring offuer thenn judske lough*, se DgL Tillæg til IV.3). I den danske glosse 106 (til JL III.24) hedder det: Jtem, saa schal eller maa mannd icke behindndre eller forbiude denn døde at begraffue, ennten for hanns gield eller nogenn anden løffte eller forplictelse skyld ... J lige maade maa mand icke heller necte eller formeene hannem en ærlig begraffuelse oc christen jordeferd faare: dog schal mannd giøre forskiell oc dette vell mercke, der som denn mannd er bliffuenn laugsøgt for hanns gield, som hannd sig met kiøb oc sall iuent oc forborget haffuer, da maa hanns jordeferd hannem icke formeenis fore, men er hannd bleffuenn laugsøgt for nogenn misgierning oc wærlig sag, da kannd hanns jordeferd och begraffuelse hannem formenis faare (DgL Tillæg til IV.54f.), jf. latinsk glosse III.24 (DgL IV.217f.). På Odense landemode juni 1550 bestemtes, at lovsøgte (d. s. s. fordelte) ikke måtte nægtes jordefærd, når de havde noget at betale med (Rørdam, Kirkelove I.299), og på Ribe landemode 1560 bestemtes, at den, der var fordelt, måtte begraves, medmindre der blev nedlagt forbud derimod (KhS 2. rk. II.466, Secher, Vitterlighed.78). Roskilde landemode 1592 bestemte noget tilsvarende for den, der var gjort mandhelgløs (KhS 2. rk. V.28). Ved missive 31. maj 1592 (CCD II.605, Rørdam, Kirkelove II.498f.) bestemtes, at de, der var gjort mandhelgløse for gæld eller nogen anden ærlig sag måtte begraves, men de, der „for wbeqvems ord oc for werlige sager ere blefne mandhelløs gjorde eller lowfordeelt", ikke må begraves, før sagsøgeren er stillet tilfreds. – (17) Se 350.16.

387 Sjællands landsting 20. november 1571

Landstinget underkender en herredstingsdom, der havde frifundet en mand for uretmæssigt at have tilegnet sig et kronen tilhørende svin.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 154.

Overskrift: En landtings dom paa whiemmelt godtz oc paa enn herritz fogett for hand haffuer fundett enn sagløß for same goudtz.

Wij effterschriffne Laffue Beck[1] till Førsløuff,[2] landtzdomer i Sielandt, Hendrick Arnfeldt[3] till Gundethued,[4] Bend Gregersønn,[5] vicarius i Roskilde domkircke, Mathz Laugsønn aff Ringstedt, landtztings schriffuer, och Christenn Pedersßønn, fogett y Sooer closter, giør alle witterligtt, att aar epter Gudtz byrdt 1571, onsdagenn thenn 20. nouembris, paa Sielandtzfar landtzting wor skeckett erlig och welbiurdig mandt Jørgenn Munck[6] till Oxuang,[7] høffuitzmandt paa Frederichsborig, hans fuldmyndige Hans Wellomsßønn af Giørsløff[8] och haffde paa kongelig Maitz:, wor allernaadigste herres vegne ther vdj rette steffndt Hans Laurisøn aff Maarum,[9] herritzfogett i Holboherrett, och hanom tillthallett for enn dom, som hand giort och wdgiffuett hagde emellom Rasmus Pedersønn paa høgestbemelte konge: Maitz: vegne paa thenn enne och Lauris Jennsønn aff Skeritt[10] paa thenn andenn side om et tuestyffuett[11] suinn, the haffde om att thrette, och for^{ne} Lauris Jennsønn hagde slagthett och skollitt,[12] huilckenn dom hand ther nu vdj rette lagde, vnder Gudtz aar 1570 wdgiffuenn, liudendis ved sienn mening att for^{ne} Hans Laurisßønn epter till thall, gennsuar och thenn sags leilighed, och eptherthj for^{ne} Rasmus Persønn haffuer kienndt sig ved same suinn fuld och fast paa kongens vegne, och thet iche nø[i]actigt och skielligenn beuist haffuer, att saa wor, haffde dømptt for^{ne} Lauris Jennsønn sageløs y then sag, jndtill saa lenge for^{ne} Rasmus Pedersønn kand skeligen beuisße, hand haffuer skollitt konnings suinn eller andett wærligtt att binde paa hanom y nogen maade. Och berette for^{ne} Hans Wellomsßøn, att tillforn thenn sidste forgangenn oldenn, ther forbemelte Jørgen Munck paa konge: Maitz: vegne lod tage oldengieldt, tha wor ther wdslupenn och bleff bortt komenn nogen aff slig konge: Maitz: oldenn suin, som ther paa thend thid nocksomt[13] bleff liust[14] och leedt effter. Och sette ther for vdj alle rette, om for^{ne} hans Hans Laurisøn jche ther haffde giortt wrett och burde med rette feldt att verre, for hand saa haffde fundett Lauris Jensßønn sageløß i thenn sag, eptherthj hand sielff bekiende sig saa att haffue skollett ett suin thuestyffuett och mett konge: Maits: mercke, och iche haffde sig thet saa lougligenn tillhollett, hellett[15] och opliust,[16] som thett sig burde, och om Lauris Jennsønn iche vor plictig for same suin att stande till rette.

Ta wor her vdtj rette møtt for^{ne} Hans Lauritzønn, suarede och sagde, att hand iche weste sig vdj then sag nogenn wrett att haffue giortt epter thendt sag, Rasmus Pedersenn gaff forschrefvne Lauris Jennsenn och thenn windisbyrdt oc beuißning, Lauris Jenßønn ther om førtt hagde.

Sameledis wor møtt Lauris Jennsønn och sagde, att hand haffde xj suin aff

enn kold,[17] och thenn thid oldenn gieldt thogis, bleff thett elleffte thagenn paa kongens vegne till oldengield. Och the x ginge igienn, och thett thiende bleff ørnene[18] aff, och hand thett skollede och lode the ix gaa igienn tilstede och sagde, att thett waar hans eget suin och rette hiem føde,[19] hand iche andett weste. Oc wdtj rette laugde hand ett things vinde aff Holboherritzting aar 1569 wdgiffuet, liudendis att iij mendt, Hans Lauritzønn, Kield Christensßønn och Søffrenn Jude aff Skeridt, hagde vindet, att forschrefvne Lauris Jennsßønn hagde ix støcke suin aff thenn kold, och thett elleffte thogis till konngenn till oldengieldt, och the x ginge igienn, och thett thiende vor ørnene aff och wor aff thenn same kold, och the ix gaaend nu tilstede igienn. Och saa y rette lagde hand ett tings vidtne aff forschrefvne thing aar 1570 wdgiffuenn, liudendis att for^ne^ Rasmus Pedersenn hagde paa kongens vegne kiend sig fuldt och fast ved thett suin, the om thretther, thj thett hagde kongens mercke och wor thuestyuffuidt. Och sette for^ne^ Lauris Jennsønn vdj alle rette, om hanom burde att lide nogenn skade eller stande till rette ther for, effterthj kongen hagde fangett sin oldenngieldt, som waar thett elleffte suin, och hand icke hagde skaaled vden sitt egett, som vor thett thiennde.

Ther till suaridt Hans Wellomsønn oc mente, att thenn thid konge: Maitz: hagde ladett thage Lauris Jennsønn thett elleffte suin fra aff thenn kold till oldenngield, tha skulle hand haffue skollett thett thiennde oc siedenn skulle thett rette elleffte thuestyffuede suinn konge: Maitz: oldenngieldt wer komenn igienn till the ix oc skulle ver thett same thuestyffuitt suin, hand slagttett och skaaldt. Ellers hagde hand vell skollitt aff the andre ix, indtill hand hagde fangett oplyst thett thuestyffuitt suin och thett hælitt,[20] som thett sig burde.

Mett mange flere ordt thennom ther om emellom løb, oc om huilckenn sag the gaffue thenom vdj alle rette.

Tha effter till thalle, gennsuar, breffue, beuissning her y rette lagdis, och thenn sags leylighed, och eptherthj noger aff the suin, som konge: Mait: haffuer paa thenn thidt ladett thage till oldengieldt, ere saa bortt kommenn och ther effter er liust och leedt, och ther er fundett ett thuestyffuett suin hous Lauris Jennsønns, huilckett hand kiendis sig att haffue slagthet och ladett thenom mett sitt egett mercke gaa igienn tilstede och haffuer iche thett thuestyffuidt, som vor komenn till hanom mett fremmitt mercke, oplyust och hælidt sig till, som thett sig burde, till thinge och for gode mend, som lougen siger y thenn 5. bog 15. capitell,[21] och som hand och y dag bekiende att hand ingenn thuestyffuett suin hagde eblantt sine suin, thenn thid oldenngieldt

thogis, vdenn thett ene, som Jørgenn Munck paa konngel: Maitz: vegne lod thuestyffuede, som hand kiende for sitt, och slagtett och skollitt, thett bleff thuestyffued enn maaned epter oldenngield thoggis, tha kunde wij icke andet kiende for rett, endt thett thuestyffuitt suinn, som Lauris Jennsønn sielffue bestaar och kienndis att haffue slagthett och skollett, syunes at vere kongelig Maitz: suin och att verre hans naadis beffalnings mand mett wrette fra hende komenn, och Lauris Jennßønn ther fore att stande til rette som for whiemmeltt; och herritz fogedenn, Hans Lauritzønn, som hanom haffuer y thenn sag fundett sagløsß, att haffue giortt wrett och bør ther fore att stande till rette effter thenn 9. cap. y recessen.[22]

Thett bekiende wij mett wore signether her vndertrøcktt. Datum vt supra.

(1) Se 384.3. – (2) Hovedgården Førslevgård i Førslev s., Øster-Flakkebjerg h. – (3) Henrik Nielsen Arenfeldt (d. efter 1580) til Gundetved (nuv. Selchausdal), 1557–62 og på ny fra 1566 landsdommer i Sjælland, søn af landsdommer i Sjælland, rigskansler Niels Henriksen Arenfeldt (d. omkr. 1533). – (4) Hovedgården Gundetved (nuv. Selchausdal) i Buerup s., Løve h. – (5) Se 347.11. – (6) Jørgen Munk (tre roser) (d. 1577) til Krogsgård, Vissenbjerg og Oksvang. – (7) Den tidl. hovedgård Oksvang i Skast s. og h. – (8) Vel: landsbyen Gørløse i Lynge–Frederiksborg h. – (9) Landsbyen Mårum i Mårum s., Holbo h. – (10) Landbyen Skærød i Ramløse s., Holbo h. – (11) Kalk. IV.498a antager, med tvivl, at *tvestyvet* bet.: havende begge hornspidserne afskåret, jf. rettertingsdom 4. november 1586 i GdD IV.89 (beschylledis for en thuestyffuit studt). Ordet bet. her vist det samme som *tvestukket:* gennemboret (ɔ: mærket) to steder, jf. Kalk. IV.498a. – (12) skoldet (ɔ: fjernet hårene på svinet ved hjælp af kogende vand) (OdS XIX.643 bet. 1.1). – (13) tilstrækkeligt, gyldigt (Kalk. III.235b). – (14) efterlyst, offentligt efterspurgt (Kalk. V.671a) – (15) Udtrykket *helge* (*sig til*), der ofte forekommer i herredstingbøgerne (f. eks. *hellet sig ett graat øgh till*) har den specifik juridiske bet.: tilegne sig ad rettens vej, at få bekræftet sin ejendomsret til, tilbagesøge. Kalk. I.339b kender ikke denne bet. – (16) fremlyst, bekendtgøre (fund) (Kalk. III.344b bet.2). – (17) Kuld. – (18) Ørerne. – (19) hjemmefødt (Kalk. II.209a). – (20) givet husly (Kalk. II.339b bet. 2). – (21) EsjL III.55; i tekst 2: V.15 (DgL V.529f.). EsjL tekst II var trykt af Ghemen 1505. – (22) Reces 13. december 1558 § 9.

388 Viborg landsting 24. november (?)[1] 1571

Der må ikke stævnes til flere ting for flere sager på én gang.[2]

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 98 (findes yderligere i 30 hss.).
Reg.: *6523 (datering: 7. juli 1571).
Tryk: Evensen I,1.15f. („efter en gl. Dombog").
Overskrift: Enn dom om mange varsill, som giffuis paa en tidt for adtskiellige sager til adtschielige tingie.

Axell Jull[3] tiill Villestrup,[4] Pallj Jull[5] tiill Stranditt,[6] landtzdomere y Nøriuttlandt, och Gunde Schriffuer,[7] lanndtztingshører ibidem, giøre wittherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxxj, leffuerdagen post præsentationis Mariæ,[8] paa Wiburgh lanndtzting war schichett erlig och welbiurdigh frue Sophie Glob[9] till Krastrup[10] paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt Chrestenn Matzßenn y Huldgaard[11] och Anders Lauritzen[12] paa thenn andenn side for nogin warßill, the hinder paa erlig och velbyrdig mandts Chresten Skiell[13] till Hegnitt[14] hans wegnne skulle haffue giffuitt for vindisbyrdt, att hun skulle haffue weritt till Skodborg heritzting enn mandagh och ther epther thenn anden mandag til samme tingh, theßligeste och till Vandfoldt[15] herritzting tuinde tingh, och framblagde enn schrifftt paa saadann warsill och mintte, att thett war icki lideligt,[16] att hun kunde saa thitt møde epther enn varsill och saatte ther fore wdj rette, om thett warsill wor icki wlougligt.

Saa møtte for^{ne} Chrestenn Skiell och berette, att for^{ne} frue Sophie och lader giffue hanom saadan warsill, och mintte thett varsill, handt haffuer ladett giffue hinder, burde wedt magt att bliffue.

Medt fliere ordt och tale, thenom ther om emellum war.

Tha epther tiltale, giensuar oc sagßenns legligheth wiste wy icki anditt ther om att sige om saadan vuonlig[17] warsill, endt nar noginn will hiin andenn for windisbyrdt eller fore andre sagere adtuare, tha bør the icki wdenn enn varsill for enn sag paa enn tiidt till ett tingh att giffuis.

Jn cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius inpressa.

(1) Dommen er i forlægget dateret *leffuerdagen post præsentationis Mariæ*, ɔ: 24. november. I flere andre hss. er dateringen *løffuerdagen post visitationis Mariæ* ɔ: 7. juli. – (2) Bestemmelsen optoges i DL 1–4–5, hvortil nærv. dom vist er kilden. Jf. Viborg landstings dom 28. august 1587 (GdD IV.109) om, at der ej heller i en sag på én gang må gives varsel til flere tingdage. – (3) Se 350.3. – (4) Se 351.2. – (5) Se 349.3. – (6) Se 349.4. – (7) Se 349.5. – (8) Mariæ præsentatio: 21. november. Se ovf. note 1. – (9) Sophie Albertsdatter Glob (d. tidligst 1574), enke efter Iver Friis (d. 1557) til Haraldskær. – (10) Hovedgården Krastrup i Farstrup s., Slet h. – (11) GkS 1137,2° *Hyldgaard.* Vel Hyldgård i Fabjerg s., Skodborg h. – (12) Herefter tilføjer GkS 1137,2° *ibidem.* – (13) Rigsråd Christen Skeel (d. 1595) til Hegnet, Fussingø m. v. – (14) Hovedgården Hegnet i Tøndering s., Harre h. – (15) Vandfuld – (16) rimeligt (OdS XII.766 bet.2, jf. Kalk. II.787a bet.1). – (17) GkS 1137,2° og fl. a. har *wlouglig.* jf. således Evensen, op. cit.

389 Viborg landsting 19. januar[1] 1572

En bekendelse, der er afgivet i fængsel, anset ugyldig, da den pågældende senere trak bekendelsen tilbage.[2]

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 213 (findes yderligere i 27 hss.).[3]
Reg.: 2777 (datering: ca. 19. januar 1572).
Tryk: GdD III.136ff. (efter Thott 1201,2° og NkS 836b,2°).
Litt.: J. E. Larsen.457; Matzen, Offentlig Ret II.100.
Overskrift: Enn dom, att fem mendtz vindisbyrdt er dømpt macteløs, som haffuer vonditt epther en mandtz bekiendilße, som handt skull haffue giort vdi fengsill och siden necthet thet, tha hand er vddømpt.

Axell Jull[4] tiill Willestrup,[5] Pallj Jull[6] till Stranditt,[7] lanndzdommere y Nøriuttlanndt, Malthj Jensßenn,[8] Erich Kaas,[9] Baltzar Malthißenn,[10] Offue Schram,[11] Hans Johanßenn,[12] Niels Joginßenn,[13] Otte Galskiøtt[14] och Gunde Schriffuer,[15] landztingshører, giøre vittherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxxij paa Viburg snapslandzting[16] dømpt haffuer emellom erlig och velbyrdig mandt Otthe Banner[17] till Asdall[18] paa thenn enne och erlige och hederlige mandt her Anders Pouilßenn[19] y Almindt,[20] her Kieldt[21] y Vium,[22] her Jenns Nielßen[23] ibidem, Jens Bunde i Tolstrup[24] och Willatz Willatzen[25] paa thenn andenn side for ett winde, the skull haffue wonditt epther ett mundheldt[26] och bekiendilße, som enn vedt naffn Anders Vilßenn[27] y Eskiar[28] skulle for thenom haffue hagt om ett skoffhug,[29] tha handt skulle haffue veritt paa Auentzbierig[30] fengzlith. Tha er ther paa omsagt epther the vindisbyrdt oc legligheht, dommenn y sig sielff medtføre, atth eptherthj, tha for^{ne} Anders Vilßenn till tingie bleff ført och aff stock[31] och jernn[32] bleff wddømpt, haffuer for^{ne} windisbyrdt icke thenn tiid om for^{ne} Anders Vilßenns mundtheldt willitt vinde, medens nogin tiid ther epther haffuer ther om boritt kundskab, huorledis Anders Vilßenns ordt for thenom var, och effterthj thett tha fandis paa thenn tolffte wgge, for^{ne} Anders Vilßenn wdj fengzill att haffue weritt hecthett,[33] och tha handt bleff wdtaginn aff fengzill haffuer handt for thenom (paa thet handt for sligh fengzils haardheth och tuangh motte forskonis) giort sadann bekiendilsße, som for^{uit} staar, som handt nu, sidenn hanndt er aff sadann fengzill kommen, haffuer benecthett, tha kunde wy epther sadan leglighedt icki kiennde samme Anders Vilßenns mundheldt, som hanndt for for^{ne} prestemendt medt thieris medtbrøder y slig fengzils haardhedt hagt haffuer, saa nochsom och nøgactig att uere, att thet maae komme for^{ne} Anders Vilßenn till hinder eller skade y noginn made.

Jn cuius rej testimonium &c.[34]

(1) Dommen er afsagt på Viborg snapslandsting, altså 2. lørdag efter Helligtrekonger, se 370.1. – (2) Dommen er formentlig kilde til bestemmelsen i DL 1–15–2. – (3) I hss. NkS 839,2° og RA Hss V B 16 findes dommen indført to gange. – (4) Se 350.3. – (5) Se 351.2. – (6) Se 349.3. – (7) Se 349.4. – (8) Malte Jensen Sehested (d. 1592) til Holmgård, Boller og

Højris, 1575–88 landsdommer i Nørrejylland. – (9) Se 376.6. – (10) Se 376.4. – (11) Ove Skram (d. 1581) til Hammergård. – (12) Hans Johansen Lindenov (d. 1596) til Fovslet, 1569–73 lensmand på Silkeborg, 1574–96 på Hindsgavl. – (13) Se 376.9. – (14) Otte Galskyt (d. 1575) til Sønderskov og Plovstrup. – (15) Se 349.5. – (16) Se ovf. note 1. – (17) Otte Banner (d. 1585) til Asdal og Bangsbo. – (18) Hovedgården Asdal i Asdal s., Vennebjerg h. – (19) Anders Poulsen Winther (d. 1599), fra omkr. 1561 sognepræst for Almind og Sjørslev menigheder, jf. Wiberg I.84. Han nævnes 1573 og 1584 som provst i Lysgård h. – (20) Landsbyen Almind i Almind s., Lysgård h. – (21) Kjeld (Nielsen?), fra omkr. 1563 sognepræst for Vium og Lysgård menigheder, jf. Wiberg III.604, hvor han dog angives død 1565. Efternavnet Nielsen er ikke sikkert, da det først er bevidnet i herredsbogen 1772 over præsternes og degnenes indtægter og udgifter. I de ældre herredsbøger (1661 og 1690) kaldes han blot *Hr. Kjeld N.* – (22) Landsbyen Vium i Vium s., Lysgård h. – (23) Findes ikke hos Wiberg som sognepræst i Vium; måske er han identisk med den Jens Sørensen, der 1584 nævnes som præst i Vium. – (24) Landsbyen Tolstrup i Almind s., Lysgård h. NkS 839,2° har *Jelstrup*. – (25) GkS 1134,2° *Wellomßønn*. – (26) Udsagn, vidnesbyrd (Kalk. III.144b). – (27) GkS 1134,2° og fl. hss. har *Nielßønn*. – (28) Landsbyen Eskær i Houlbjerg s. og h. – (29) (ulovlig) skovhugst (Kalk. III.805b). – (30) Hovedgården Avnsbjerg i Sjørslev s., Lysgård h., der da ejedes af Christoffer Gøye (d. 1584). – (31) Se II 345.10. – (32) Se 355.6. – (33) fængslet (Kalk. II.337b bet.2). – (34) Se 350.16.

390 Viborg landsting 26. januar 1572[1]

En mand indstævnes af tre mænd for hor, hvorfor sagsøgerne mener, at han bør straffes på sin hals. Da sagsøgte for sin forseelse har optinget hos sit herskab og hos lensmanden, statuerer landstinget, at sagsøgerne ikke yderligere må forfølge ham.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 102 (findes yderligere i 29 hss.).
Overskrift: Enn dom om thenn som optinger for horsagh.

Axell Jull[2] tiill Willestrup,[3] landtzdomer vdj Nøriuttlandt, och Gunde Schriffuer,[4] lanndtztingshører ibidem, giøre wittherligtt, att aar affther Gudz byrdt Mdlxxij, leffuerdagenn post conuersionis Paulj,[5] paa Wiburg lanndzting var skichitt Las Sørinßin y Holm,[6] Chrestinn Nielßenn y Sønderholm[7] och Sti Nielßenn paa thenn enne och hagde hiidt y retthe steffnitt Anders Chrestinßenn y Estrup[8] paa thenn andenn side och hanom tiltalitt och beskyldt for, hanndt skull haffue bedreffuitt hoer, thenn stundt hanns ectug hustrue, Stie Nielßenns moder, leffuitt, och handt ther fore skulle haffue veritt klagett for hoersagh och att haffue tagitt schrifft[9] och affløßeningh,[10] och framlagde enn capitels dom,[11] att Stie Nielßins moder och Anders Chrestinßenn for capitell war adtskildt,[12] och hun motte haffue friehett atth giffte sig igienn, som thenn

dom viider bemeller. Och saatte for^{ne} Lauriz Sørinßenn, Chrestinn Nielßenn och Stie Nielßenn wdj alle rette, om for^{ne} Anders Chrestinßenn icke samme gierning findis værlig att haffue giort, och om handt sin halss[13] icki haffuer forbrøtt.

Sa møtte Anders Chrestinßenn och berette, att thett icki skull hanom offuerbeuißis trinde gang att haffue bødt for hoererij, som for^{ne} karle beskylder hanom fore, medin nogenn windisbyrdt haffuer hannom paa wonditt, att handt skull haffue bedreffuit hoer, och minte thenom wildige att haffue weritt. Och dog motte epther the vindisbyrdt were wdj sin herskabs minde,[14] och mintte sig innthet værligt att haffue giort, huor fore handt borde att miste sin halss.

Medt fliere ordt och tale thenom ther om emellum war.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagsens leglighedt, saa och eptherthj att enndog for^{ne} Anders Chrestinßenn findis skyldig wdi samme huorsagh och findis ther fore att haffue optingitt, sedt[15] och bødt till sinn herskab och lensmandt, epther som beuisligt er, tha wide wy for^{ne} Lauritz Sørinßenn, Chrestin Nielßenn och Stie Nielßenn icki att maa haffue ther emodt medt for^{ne} Anders Chrestinßenn ydermiere att giøre, ey eller hanom viider ther om paa lyff eller ære att kunde foruinde emodt slig sedt[16] och bødder, som handt huos sin herschab och lennsmandt paa kon: Majs: vegne y saa maade ther for giort och vdlagt haffuer.

Jn cuius rej testimonium &c.[17]

(1) Dommen har i hss. forskellig årsangivelse: 1572, 1573, 1574, 1582 og 1583. Af disse år må de to sidste udelades, da Axel Juul døde 1577. Dommen er her henført under det år, der er nævnt i forlægget. – (2) Se 350.3. – (3) Se 351.2. – (4) Se 349.5. – (5) Pauli conversio: 25. januar. – (6) NkS 843,2° har *Huornum*. Der er vist tale om landsbyen Øster Hornum (tidl. Hornum) i Øster Hornum s., Hornum h. – (7) Landsbyen Sønderholm i Sønderholm s., Hornum h. – (8) Landsbyen Estrup i Øster Hornum s., Hornum h. – (9) Skriftemål (og den ved dette pålagte kirkebod) (Kalk. III.818a bet. 5). – (10) Syndsforladelse, absolution (OdS I.224 bet. 1.2), jf. DL 2–9–18, der i reglen krævede, at den pågældende havde stået åbenbare skrifte. – (11) Ved reformationen bortfaldt kirkens jurisdiktion over lægfolk i borgerlige sager, men bevaredes dog i ægteskabssager og sager om hor, jf. Riber artiklerne 4. maj 1542 § 3 (Rørdam, Kirkelove I.198), hvorefter ægteskabssager og horsager skulle pådømmes af kapitlet i hvert stift. – (12) Det forudsattes i landskabslovene, at ægtefæller kunne skilles for Guds ret (ɔ: for gejstlig domstol), f. eks. i tilfælde af hustruens horsbrøde, se SkL 223, ASun 127, VsjL II.2, men ingen af ægtefællerne måtte, så længe den anden var i live, indgå nyt ægteskab, jf. ASun 127, hvilket var i overensstemmelse med kanonisk ret, jf. Stig Iuul, Forelæsninger.63. Reformationen medførte den ændring, at ægteskabet ikke fortsat betragtedes som et sakramente med deraf følgende principielle uopløselighed, og der hjemledes adgang til skilsmisse i flere tilfælde. I de domme, der afsagdes, bestemtes da gerne, hvorvidt parterne eller en af dem på ny måtte indgå

ægteskab, se f. eks. rettertingsdom 2. august 1537 (I nr. 87) og Malmø rådstuerets dom 30. januar 1539 (I nr. 90). Frederik IIs ægteskabsordinans 19. januar 1582 optog i kap. 5 en række regler for, hvornår skilsmisse kunne opnås, og disse regler blev kilden til DL 3–16–15 og 16. – (13) Denne straf indtraf efter reces 24. juni 1539 § 3 for tredie gang bedrevet hor, jf. reces 6. december 1537 § 42, reces 21. december 1551 §§ 8–9, og reces 13. december 1558 § 60. Jf. straks ndf. *trinde gang*. – (14) *were wdj ... minde:* være undergivet, underkastet (OdS XIV.81 bet.6.2). – (15) Her vel: afgjort (Kalk. IV.217b bet.5&6) eller: forligt (ib. IV.261a bet. 1). – (16) Vel: Forlig (Kalk. IV.261a). – (17) Se 350.16.

391 Viborg landsting 16. februar 1572

Adelsmænd har hals- og håndsret over deres tjenere og er derfor berettigede til at oppebære de kongen tilfaldende bøder, som deres tjenere idømmes.

Hs: GkS 1137,2° nr. 209 (findes yderligere i 9 hss.).
Overskrift: Ehn dom om hals oc handt.

Pallj Juell[1] thill Pallesbierg,[2] landtzdommer y Nør Judtlanndt, Jørgen Løcke[3] till Ouffuergaardt,[4] ridder, lenßmandt till Mariager,[5] Erick Løcke[6] till Skougaardtt,[7] Erick Kaaeß[8] till Lindbieregaardt,[9] Otte Gallskøtt[10] till Ploustrup[11] och Gundj Schriffuer,[12] lanndztinghørrer, giør witterligtt, att aar effter Gudz byrdt 1572, [leffuerdagen][13] post Valentinij,[14] paa Wiborg landzting wor schickett erlig och velbyrdig manndt Peder Munck[15] till Estuadgaardt,[16] høffuidzmandtt paa Ollstrup,[17] hans wiße[18] bodt, erlig och fornumstig suenndt Jacob Schriffuer, slodzfougidt ther samestez, paa thend ene och hagde hidt y rette steffnitt Hannß Nilßen,[19] byfougidt y Hørningh,[20] paa thend anden side for nogen kongfalldt,[21] handt haffuer thagitt och oppeboritt af thuinde for^{ne} Per Munckis thienner widt naffn Thøger Anderßen i Haugaardt[22] och Peder Jenßen i Harizsleff,[23] som the schulle vere fallden fore y Høring bye, och miente, att same kongfalld burde for^{ne} Peder Munck att føllge, effterdj hand och huer adelßmandtt schulle haffue hallß och hanndt[24] meth sin egne thiennere.

Saa møtte Per Perßen i Lørschouff[25] paa for^{ne} byefougdis wegne och miente, att hanndt borde att opbere alltt huis faldzmoll, ther nogen felldis fore y theris bye paa kon: Maist: vegne.

Thertill suaaridt Jacob Schriffuer, att for^{ne} Peder Munck haffuer Ollstrup, och thiennere therhoß liggendis ehr medt alld herlighedt aff kong: Maystt: y sin frij brugelig panntt och miente fordj saadann kongfalldt burde att føllge hannom.

Med fliere ord och thale, thenom therom emellum var.

Tha effter tillthalle, giensuar och sagßenns leiglighedt saa och eptherdj for^{ne} Per Munck haffuer Ostrup meth sin herligheth och thiennerne thertill liggendis en aff høgbemellte kon: Maystt: y sin frij brugelig pantt, och en huer adelßmand haffuer hallß och handtt medt sin egne thienere,[26] tha wede wij epther saadan leiglighedt och then dom,[27] som hoß høgbemellte kon: Maystt: och Danmarckis riges raadt om slig falld vdgangett ehr, jcke andett therom att sige, end samme kongfalldt for^{ne} byefougidt af for^{ne} Per Munckis thiennere oppeboritt haffuer, bør jo for^{ne} Peder Munck att føllge, vdenn høgbemeltte kon: Maytt: och Danmarck riges raad thet anderledis forhandlendis worder.

Jn cuius rei testimonium sigilla nostra præsentibus inferius inpressa.

(1) Se 349.3. – (2) Hovedgården Pallesbjerg i Staby s., Ulborg h., opkaldt efter Palle Juel, der 1560 erhvervede gods her. – (3) Se 362.8. – (4) Se 362.9. – (5) Se 386.11. – (6) Erik Lykke (d. 1597) til Skovgård og Rugård, fætter til ovenn. Jørgen Lykke. – (7) Den tidl. hovedgård Skovgård i Nørager s., Sønderhald h. – (8) Erik Kaas (d. 1578) til Lindbjerggård, Himmestrup og Støvringgård. – (9) Den tidl. hovedgård Lindbjerggård i Ølgod s., Øster Horne h. – (10) Se 389.14. – (11) Den tidl. hovedgård Plovstrup i Jærnved s., Gørding h. – (12) Se 349.5. – (13) mgl. i forlægget; indføjet efter andre hss. (GkS 1135,2°, NkS 845,2° m. fl.). – (14) Valentins dag: 14. februar. – (15) Peder Munk (d. 1623) til Estvadgård, 1567 flådens øverstkommanderende, 1570 rigsråd, 1576 rigsadmiral, 1596 rigsmarsk. – (16) Hovedgården Estvadgård i Estvad s., Ginding h. – (17) NkS 845,2°, GkS 1140,2°, Add 151,2° *Olstrup*. Der er tale om Åstrup i Skt. Hans s., Vennebjerg h., der da ejedes af kronen, og hvormed Peder Munk var forlenet 1566–74. – (18) befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet.1). – (19) Hans Nielsen nævnes af Dyrskjøt (NkS 746,4°) som byfoged i Hjørring 1572, jf. C. Klitgaard, Hjørring Bys Historie indtil det 19. Aarh.s Midte (1925).265. – (20) Hjørring. – (21) Bøden til kongen (Kalk. II.566b). – (22) Havgård i Vennebjerg s. og h. GkS 1135,2°, GkS 1140,2°, NkS 845,2°: *Hauffgaard*. – (23) Landsbyen Harridslev i Harridslev s., Vennebjerg h. – (24) Se 345.14. – (25) GkS 1140,2° *Lørsloff*. Der er formentlig tale om landsbyen Lørslev i Ugilt s., Vennebjerg h. – (26) Jf. Frederik IIs hdf. 12. august 1559 § 6: Sammeledis skulle Danmarckes rijges adell nyde, bruge oc beholde theris jordegodtzs oc tienere frij tiill ewig tijd mett halse, haand, alle konninglige sager oc all andenn herlighed oc rettigheder ... saa att wij eller wore fogeder oc embitzmend skulle aldelis ingtett beware oss mett theris tiennere, godtzs ... enthenn mett sagefald ... eller andenn beswering (DKH 96). Jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.390ff. – (27) Rettertingsdom 16. august 1569 (II nr. 345).

392 Viborg landsting 16. februar 1572

En mand, der var dømt for at have sigtet en anden for uærlig handel, søgte ved at føre nye vidner og breve at bevise rigtigheden af sine sigtelser. Da han efter at have været indstævnet for landstinget ikke gav møde, statueredes det,

at de ny vidnesbyrd var magtesløse, og injurianten skulle stå til rette for sine ærekrænkende sigtelser.[1]

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 86 (findes yderligere i 30 hss.[2]).
Overskrift: Enndt en dom y same sagh, atth for^ne^ Pouill Hanßen er dømpt icki duelig att søge dug, disk eller samfundt medt andre erlige folck.

Axell Jull[3] tiill Willestrup,[4] Pallj Jull[5] tiill Stranditt,[6] lanndzdomere y Nøriuttlanndt, och Gunde Schriffuer,[7] lanndztingshører ibidem, giøre wittherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxxij, leffuerdagenn post Walentinj,[8] paa Viburg landztingh var skichitt erlig och fornumstig suendt Peder Bagißønn[9] y Riibe paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt Pouill Hanßenn,[10] Hans Jenßens[11] sønn, ther samestedz paa thenn andenn side och hanom beskyldte for, att handt skulle lade sigh paa berømme[12] nogenn breffue och winder att skulle haffue forhuerffuitt om thenn trette, thenom emellom veritt haffuer, om noginn ordt, for^ne^ Pouill Hanßenn skulle haffue hanom paasagt om nogenn øxne, handt skulle haffue soldt paa Eluedt,[13] att handt skulle haffue tagitt xiiij gode øxenn aff thett feemonn,[14] som war formerct,[15] och sidenn saatt andre xiiij y steditt igienn, och att handt skulle haffue handlitt medt sin kiøbmandt som enn tyff, och sadane breffue och winder att skulle haffue bekomitt, siden dom[16] huos nogle kon: Majs:, allis woris nadigste herris forordnitt raadt skulle vere wdgangitt y samme sagh, tha Pouill Hanßenn y lougenn war fordieltt och foruondenn. Och først framlagde ett dielsbreff[17] aff Riper byeting sist forgangenn aar vdgiffuitt, liudendis for^ne^ Pouill Hanßenn ther for enn løgner for samme ordt, handt icki kunde beuiße, att uere fordieltt, saa och dielsbreff her aff landztingh, att handt wdj lige made ther fore er her epther dom till byetingh[18] for samme ordt dieltt bleffuen. Ther huoß framlagde erlig och velbyrdig mandt Holgier Roßennkrantz[19] till Boluer[20] medt fliere thieris sendtentz[21] och dom her wdj Wiburg sist forgangenn aar, onßdagenn post dominicam trinitatis wdgiffuitt, som medfør for^ne^ Peder Bagißøn ther for thennom att haffue for^ne^ Pouill Hanßenn for same ordt y rette steffnitt. Tha haffuer the epther thenn legligheth och vindißbyrdt, som thieris dom indhollder, saa omsagt, att eptherthj for^ne^ Pouill Hanßenn fandis loglig steffnitt och kallitt, och Peder Bagißenn hanom paa tridie dag forbiidt[22] hagde och icki handt ville framkomme, medin sig fraa retthergang vndhollitt,[23] saa och eptherthj for^ne^ Peder Bagißønn tha beuiste for^ne^ Pouill Hannßenn hanom slig skieldenn[24] och ordt, som før er rørt, att haffue tilsagt, som er hans ære och lempe[25] annrørinde, och tha handt till tingie ther for war

steffnitt, wille handt thenom icke benecte, och eptherthj handt ther fore er fordieltt och wdj lougenn foruondenn, thisligeste eptherthj for^{ne} Peder Bagißønn tha beuiste medt dannemendz vindisbyrdt, huorledis handt sig paa samme Elueds reigze oc anderstedz skickitt och handlitt hagde, att the icki fornam anditt till hanom endt thett, som erligt och redeligtt war, och att kiøbmenndenn, som handt hagde handlitt mett, tackitt hanom gaat for kiøb och leueringh, thesligiste epther all billig och schreffne rett, huo ære will winde, handt schall ære voffue,[26] och epther the domme,[27] som tilforne om slig sagere aff fordum konger wdj Danmarck och Danmarckis raadt wdgangitt er, som samme dag for thenom haffuer tilstede weritt, tha wiste domerin epther slig leglighedt och windisbyrds liudelße icki anditt ther om att sige, endt for^{ne} Pouill Hanßenn att uere wgildt[28] och sadann enn mandt, som handt Peder Bagißønn tillagt haffuer, och samme hans ordt och sagdenn[29] icki att komme for^{ne} Peder Bagißønn paa sin gode røgt, ære eller lempe till forhindringh eller beklickningh wdj noginn made, som thenn dom wiider bemeller. Ther huos hagde for^{ne} Peder Bagißønn och hiidt steffnitt for^{ne} Pouill Hanßenn och mentte, att handt epther samme doms liudelße borde att stande till retthe och icki borde att stande till troenn huos erlige kiøbmendt eller andre eller borde att regnis y samfundt[30] eller søge dug eller disk medt erlige folck. Och ther nest saatte for^{ne} Peder Bagißenn wdj alle retthe, om the breffue eller winder, som handt er wsteffnitt till, och Pouill Hanßenn wdj sinn wmøndigheth,[31] sidenn enndelig dom emodt hannom gangit er, forhuerffuitt haffuer, kunde findis saa nochsom eller nøgactige att uere, att the kunde eller motte komme hanom paa sin ære, røgt eller lempe till forhindring wdj noginn made, och om for^{ne} Pouill Hanßenn icki borde att uere thenn mandt, som før er rørtt, och ther for att stande till rette och straffis, som thett sig bør.

Saa er for^{ne} Pouill Hanßenn icki møtt eller nogenn paa hans wegne medt fuldtmagt hannom ther vdindenn att vndtskylde, medenn sig fraa retthergang vndtholler. Tha eptherthj for^{ne} Pouill Hanßenn er tillforne hiidt steffnitt for kon: Majs:, allis woris nadigste herris forordnitt raadt och landzdomer for sadan wanære och wlempe, handt for^{ne} Peder Bagißenn vforskyltt tillagt haffuer, och ther er dømpt vgildt och saadann en mandt, som handt Peder Bagißenn tillagtt haffuer, och endt nu saadann skieldenn icki will affstaa, och ther offuer haffuer tagitt och forhuerffuitt sadann vinder och breffue slig sin modtwillie att wille størcke och formiere emodt samme kon: Majs: forordnitt raadz och andre gode menndz dom, och huercken haffuer giffuitt domerin, som samme dom dømpt haffuer, ey eller for^{ne} Peder Bagißenn, som

samme sag annrørindis er, louglig varsill, tha finde wy epther sadann legligheth alle samme vinder och breffue som handt y sa made tagitt och forhuerffuitt haffuer, aldiellis macteløße och vnøgactige att were och icki att komme for^ne^ Peder Bagißenn emodt samme endelig dom paa sin gode røgt, heder, ære, lempe eller mandermoll[32] till forhindring eller beklickning[33] y noginn made. Och eptherthj for^ne^ Pouill Hanßenn er hiidt steffnitt och endtnu skyer och vndslaer sig fraa rettenn, och icke handt eller nogenn paa hans wegnne will hannom forklare,[34] tha finde wy epther sadann leglighedt for^ne^ Pouill Hanßenn epther samme doms liudelße icki møndig eller dueligh medt nogin erlige folck wdj erlig samfundt eller forsambling att uere, ey eller dug eller disk medt andre lougriige[35] och erlige folck att besøge, menn epther samme doms liudelße att stande tiill retthe, som thet sig bør.

Jn cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius inpressa.

(1) Jf. tilforordnede råders dom 13. juni 1571 (ovf. nr. 383). Dommene stadfæstedes af rettertinget 12. juni 1572 (GdD IV.148ff.). I Peder Hegelunds Almanakoptegnelser 1565–1613, udg. af Bue Kaae (Historisk Samfund for Ribe Amt 1976). I.80 er under 27. februar 1572 optegnet: Lod Peder Baggesen lese paa Riber Byting dom aff Wiborg Landsting offuer Pouel Hanssen. – (2) I hs. NkS 839,2° findes dommen indført to gange. – (3) Se 350.3. – (4) Se 351.2. – (5) Se 349.3. – (6) Se 349.4. – (7) Se 349.5. – (8) Se 391.14. – (9) Se 383.15. (10) Se 383.17. – (11) Se 383.18. – (12) påberåbe (sig) (Kalk. I.162b). – (13) Elben; jf. 383.19. – (14) Kvæg (Kalk. I.820a). – (15) mærket (med ejermærke). – (16) Ovf. nr. 383. Ordene *siden dom* er i forlægget gentaget, men udstreget. – (17) Se 383.46. – (18) GkS 1137,2° har: *er therepther som til forne derfor till byeting.* – (19) Se 357.5. – (20) Se 357.6. – (21) Ovf. nr. 383. – (22) Se 383.50. – (23) Se 383.52. – (24) Beskyldning, anklage (Kalk. III. 852b). – (25) Ære. – (26) Se 383.55. – (27) Se 383.3. – (28) Se 383.57. – (29) Beskyldning (Kalk. III.662b bet.4). – (30) Fællesskab, samfund. Jf. Viborg landstings dom 1433 (I nr. 8). – (31) Inhabilitet, mangel på borgerlig ære til at kunne gå i rette (Kalk. IV.648a). – (32) personlig ære og ret (Kalk. III.26b bet.2, jf. 23b). – (33) Vanære (Kalk. I.142a bet.2). – (34) rense, forsvare (Kalk. I.646b bet.1). – (35) lovfast (Kalk. II.729a). GkS 1137,2° har *louglige.*

393 Viborg landsting 1. marts 1572

En kreditor, der havde gjort sig betalt i debitors dødsbo, hvis arvinger havde fragået arv og gæld, tilpligtet at føre tilbage, hvad han havde modtaget af boet, for at dette kunne komme til deling blandt samtlige kreditorer. Jorddrotten anset som skifteforvalter.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 91 (findes yderligere i 32 hss.[1]).
Reg.: 2780.

Tryk: GdD III.138ff. (efter NkS 836b,2° m. varr. fra Thott 1201,2°).
Litt.: Stemann, Retshistorie.434 note 4; Matzen, Privatret I.132, 144.
Overskrift: Enn dom, nar arffue oc gieldt forsueris, skall allt gotzit till gielderne wddiellis till huer, som gielden er till, och gotzet kandt tilrecke.

Axell Jull[2] tiill Willestrup,[3] Pallj Jull[4] tiill Stranditt,[5] lanndzdommere y Nøriuttlanndt, och Gunde Schriffuer,[6] lanndztingshører ibidem, giøre wittherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxxij, leffuerdagenn post Mathie apostolj dagh,[7] paa Viburg lanndzting war skichitt hederlig mandt her Peder Jenßen[8] [i Vldbierig][9] paa Chrestin Chrestensßens y Liußgaardt,[10] Jens Jenßenns i Rødingh,[11] Jep Chrestinsßenns y Birckmoße,[12] Pouill Chrestinsßenns y Gullerstrup[13] medt fliere thieris wegne paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt Knudt Perßenn y Tophiede[14] paa thennt andenn side och hanom tiltalit och beskyldt, for handt er jnddragitt wdj enn affgangenn mandz, Lauritz Jenßenns, boe, tha hans høstrue hagde forsuoritt[15] arffue oc gieldt epther hanom, och ther offuer wdfoitt all thenn gielldt, Lauritz Jenßenn skulle haffue veritt hannom pligtig, saa the andre ther emodt, som handt och war gieldt skyldigh, inthett skulle haffue bekomitth, och thett att haffue weritt erlig och welbyrdige Jorgenn Faßis[16] guodtz och staffn, Lauritz Jenßenn paa boett, och handt fordj till sig wille annamme guotzitt och wddiele till alle gieldener, huer epther sin sum, som thenom kunde tilkomme. Och ther om framlagde Jørgenn Fasßis breff och zegill wedt thenn miening liudendiß, och epther slig legligheth saatte wdj retthe, om for^ne^ Knudt Perßenn icki er plictig igienn y boenn att føre, hues handt saa wdfangitt haffuer, att thett gielderne kunde emellom diellis, som Lauritz Jenßenn wor rett vittherlig heden[17] plictig och bekiende føre handt døde.

Saa møtte for^ne^ Knudt Perßenn och berette, att Lauritz Jenßenn war hanom x daller j mark mindre plictig, som handt haffuer hans breff och zegill paa, och ther epther att haffue laditt hanom fordiele, och miente fordj handt motte slig betalingh aff hans boe wdfange.

Medt fliere ordt och tale thenom ther om emellom war.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagzenns leglighedt, szaa och eptherthj Lauritz Jenßenns høstrue haffuer afsagt och forsuoritt arff och gieldt, och Lauritz Jenßenn findis fliere att haffue weritt gield skyldig endt for^ne^ Knudt Perßenn, och the inthett aff thieris haffuer bekomitt, tha finde wy epther sadann legligheth for^ne^ Knudt Perßenn och en huer, ther aff boenn wdfangitt haffuer, y boenn jgienn att lade jndføre, och boenn sidenn tiill alle, Lauritz Jennßenn war af rett wittherlig gieldt plictig, och handt sielff bekiende, før-

indt handt døde, att wddiellis till en huer som sumenn er och formougenn sig till forstrecke kandt.[18]

Jn cuius rei testimonium &c.[19]

(1) I hs. GkS 1134,2° findes dommen indført to gange, første gang (nr. 29) dog kun en kort regest. – (2) Se 350.3. – (3) Se 351.2. – (4) Se 349.3. – (5) Se 349.4. Add 151,2° har *Pallisbierig* (se 391.2). – (6) Se 349.5. – (7) Matthias ap. dag: 24. februar. – (8) Peder Jensen, sognepræst for Vilbjerg og Timring menigheder i Hammerum og Ulfborg h., se Wiberg III.573. – (9) Mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1135,2° og GkS 1140,2°. Der er tale om landsbyen Vilbjerg i Vilbjerg s., Hammerum h. – (10) Gården Lysgård i Vilbjerg s., Hammerum h. – (11) Landsbyen Rødding i Vilbjerg s., Hammerum h. – (12) Landsbyen Birkmose i Timring s., Ulfborg h. – (13) Landsbyen Gullestrup i Herning landsogn, nu en del af købstaden Herning. – (14) Add 151,2° *Tiphiede.* Der er tale om landsbyen Tiphede i Timring s., Ulfborg h. – (15) frasagt sig, givet afkald på (Kalk. I.714b bet.2). – (16) Jørgen Splid (Fasti) (d. efter 1577) til Mindstrup og Møltrup, kaldes 1559 ligesom her Jørgen Fassi (DAA 1892.132). – (17) vel: bort (Kalk. II.183a bet.2); *heden plictig:* bortskyldig, pligtig at betale. – (18) Arvinger, der tog arv, blev ansvarlige for arveladerens gæld i fuldt omfang uden hensyn til gældens art og oprindelse. Hvis arv og gæld hverken var fragået eller vedgået, kunne kreditorerne søge fyldestgørelse ved stævning til den afdødes bopæl, men dette var udelukket, når arv og gæld var fragået og ligeledes, når arv og gæld var vedgået, idet forfølgningen da måtte rettes mod arvingerne personligt, jf. Matzen, Privatret I.132 og Sjællands landstings vidne 13. april 1569 (II nr. 340). At kreditorerne ikke var berettigede til at søge fyldestgørelse i boet ved en enkelt mands forfølgning efter stævning til den afdødes bopæl, når arv og gæld var fragået, blev udtrykkeligt fastsat i fdg. 1. juli 1623 om gældssager § 2 (CCD IV.83ff.) og senere i reces 27. februar 1643 2–15–3 og 4. – (19) Se 350.16.

394 Sjællands landsting 23. april 1572

Landstinget afviser en sag i henhold til § 8 i reces 1558, da det oplyses, at tvisten er indbragt og endnu verserer for herredstinget.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 153.

Overskrift: En dom aff landtzting, ad en sag er funden ther fra och till herritzting oc der først att thage dom effther recessens 8. cap.

Jeg, Laffue Beck[1] till Førsløuff,[2] landtzdomer i Sielandt, giør alle witterligtt, adt aar epter Gudtz byrdt 1572, onnsdagenn som wor thenn 23. aprilis, paa Sielandzfar landtzting wor skeckett erlig oc welbiurdig mand Oluff Mauritzønn[3] till Bolderup,[4] hans fuldmectige Erich Fris, fogett paa Bregennthuedt,[5] och haffde her wtj rette steffndt Peder Boesønn aff Huerløsße,[6] fordom herritz fogett y Faxeherrett, tiltallendis hanom for enn dom, som for^ne^ Erick Fris

sagde sig att nogenn thidlang sidenn haffde andtuordet hanom, liudendis om nogle suine stier paa Eskelstrup[7] fang,[8] som bleffue aff brut, och iche for^ne^ Erich Fris kand bekome sin dom igienn fra for^ne^ Peder Boeßønn, huilckett Erick Fris mente wrett att werre, och wor ther fore for^ne^ Erich Fris i dag en endelig dom begierendis offuir for^ne^ Per Boesønn, om for^ne^ Per Boesønn iche wor plictig att andtuorde Erich Fris sin dom igien till egenn, saa wbehindritt som hand thenn aff hanom anamede.

Ther till suarede for^ne^ Peder Boeßønn, att hand iche weste sig att haffue ßame dom anamett aff Erich Fris, som hand skyldett hanom fore, och ey vile kiendis same dom, som Erich Fris kraffde hanom vdj nogle maade. Och ytthermere berette for^ne^ Per Boeßønn, att Erick Fris och hand staaer vdj threttе till Faxe herritzting om same sag, och mennte for^ne^ Per Boeßønn, att hand wilde werge sig effter lougenn till sitt verne ting for thenn ßagh for for^ne^ Erick Fris.

Om huilckenn sag the gaffue thenom wdj alle rette paa baader sider, och for^ne^ Erick Fris wor en endelig dom begierendis.

Tha effter tillthalle, giennsuar oc thenn sags leylighedt och efftherthj att sagenn staaer i threttе till Faxeherritz thing och ingenn herritztingsdom ther paa end nu wdgiffuenn er, och epter som thenn 8. cap.: vdj recessen[9] formelder, finder ieg thenn sag till Faxeherritz ting igienn och ther thage dom først wdj same sag och gaa ther om saa møgett som rett er.

Adt her saa er affsagdt for rette, bekiender ieg mett mit signet her wndertrøcktt. Datum vt supra.

(1) Se 384.3. – (2) Se 387.2. – (3) Oluf Mouritsen Krognos (d. 1573) til Bollerup, Bregentved, Clausholm og Lerbæk, 1572 rigsråd, forstander for Herlufsholm. – (4) Hovedgården Bollerup i Bollerup s., Ingelstad härad i Skåne. – (5) Hovedgården Bregentved i Haslev s., Ringsted h. – (6) Landsbyen Værløse i Fakse s. og h. – (7) Landsbyen Eskilstrup i Kongsted s., Fakse h. – (8) *Fang* er byjord (især græsmark), til hvis udbytte enhver i byen havde ret; fælles græsjord (OdS IV.739 bet.2.4.). – (9) Reces 13. december 1558 § 8 bestemmer, at ingen skal „skiude seg fran sit herritzting och landsting, før end dom er gangen, meden hvilke sager, som bør at forfølgis til herritsting, skulle did stefnis, och tage dom der paa beskrefvit" (CCD I.12), jf. reces 24. august 1537 § 17, fdg. 21. februar 1546, reces 6. december 1547 § 3.

395 Kommissionsdom 25. april (?)[1] 1572 (København)

En præsts hustru havde sigtet Lunds biskop for at have bedrevet hor med hende. Da Lunds kapitel ikke kunne påkende en sag mod biskoppen, lod kon-

gen nedsætte en domstol bestående af medlemmer af rigsrådet og flere professorer. Denne domstol frifandt biskoppen, der aflagde benægtelsesed. Præsten, der kun havde gengivet hustruens vidnesbyrd, frifandtes ligeledes, men hustruen skulle indstævnes for Lunds kapitel for sit forhold over for ægtefællen.

Hs.: Bergen UB 251 nr. 91 (findes yderligere i 2 hss.[2]).
Reg.: *6628.
Tryk: KhS 2. rk. IV (1867–68).332ff. (efter GkS 1094,4° og GkS 3028,8°).
Litt.: Gunnar Carlquist, Lunds Stifts Herdaminne från Reformationen till nyaste Tid, 2. rk. VII (1959).362; Bjørn Kornerup i DbL I.549.
Overskrift: En dom, at en mandt, som er sichtet aff en anden effter sin høstruis bekiendelse at skulle haffue bedrøffuet hoer medt hinde, er dømbt ther fore angerløs at uere, effterdi thet vaar hannom paa sagdtt effter hindis egenn ordt oc hinde icke althidt et mundheldt att haffue hagdtt.

Wy effterschreffne Peder Oxe[3] thill Gisselfeld,[4] Jørgenn Roßenkrantz[5] thill Roßenholm,[6] Biørn Anderßenn[7] thill Steenolt,[8] Eyller Grubbe[9] thill Lystrup,[10] Niels Kaaß[11] thill Thaarupgaardt,[12] Niels Hemmingßen,[13] rector universitatis, Powell Madtzenn,[14] superintendens y Siellandzs sticht, Raßmus Lætus,[15] alle 3 doctores theologie, Albret Knupper,[16] doctor vtriusque juris,[17] Hanß Frandtzenn[18] och Johannis Pratensis,[19] doctores medicine, giøre alle vitterligt, at aar effter Gudz biurdt 1562, thend [25.][20] dag aprilis, waar wij epther kon: Maytzs:, vor allernaadigste herris befalling[21] forßamblet vdj Helliggiestis kiercke[22] y Kiøbenhaffnn att skulle forhøre[23] en sagh och threttе, som begiffuer ßig emellom hederlig och høylerdt mandt, mester Thyge Aßmundtzønn,[24] superintendent vdj Lunde stifft, och herr Jacob,[25] sogne prest vdj Landzkronne, och hans høstrue Mergrette,[26] som haffde beskyldet mester Thyge, adt handt medt hinde hoer skulle bedreffuit, och thilholder oß høybemelte kon: Maytzs: befalning, at wij wdj saadann sagh thennom emellom endelig skulle dømme.

Tha møtte y dag for oß m:[27] Thyge och berette, huorledis handt nogenn thidt ßidenn forledenn, effter ßom hans embedt och kaldt wdkreffuer, wor hendragen y visitats wdj Lunde stifft, och ßom handt kom paa reyßenn thilbage jgienn, møtte hannom diße thiender,[28] huorledis for^{ne} her Jacob hagde ladet ßette[29] ßin høstrue, och hun hannom haffde ladet sicte och beskyldet, at handt ßig emodt hinde wskickeligen haffuer beuist, effter ßom for^{uit} staar, och hun thill medt bekiende paa nogen andre, som wdj lige maade sig emodt hinde skulle haffue forhandlet,[30] och handt ther for ßin ære, rychte och lem-

pe[31] ther medt at forßuare haffde werit foraarßaget at thage enn steffning[32] offuer for^{ne} her Jacob och hans høstrue, medt huilcken handt thennom for Lunds capittell haffuer jndsteffnit, och her Jacob ther sammestetz først sielff haffuer møtt och huorledis aldtingist[33] sigh medt for^{ne} hans[34] høstruis bekiendelße thildraget vitføfftig berett; och ßiden hans høstrue, huilckenn och tha haffde forlatt[35] the andre, paa huilcke hun thilforne haffuer bekiendt, och beßictede mester Thyge aldenne. Och ther sammestetzs er framlagt paa beggi sider nogen vinder, som ere vdgiffne effter for^{ne} her Jacobs quindis[36] mundt, och effterthj prelater, canicker och capittell ther sammestetzs meente thennom effter ordinantzen[37] jcke at kunde vere domere wdj thend sagh, som superintendenter vor anrørindis, haffue the thend for konn: Maystt: jndßatt, effter ßom theris opßettelße[38] ther paa giffuen videre vdj ßig sielff formelder. Och effftherthj høgbemelte kong: Maytt: haffuer thil bethroed och befalet oß samme sag at skulle forhøre och ther paa at skulle dømme, tha haffuer wij medt største flid hørdt theris beretning paa alle sider och huis vindisbiurdt y thend sag thagenn och giffuen er medt ald zagßens leylighedt betrachtet och offuerueyet och ßaa ther paa ßagdt for rette: At effftherthj the vinder, som y ßamme sag vdgiffuen er, liude aldeniste effter for^{ne} her Jacobs høstruis mund, och ther fore icke kunde achtis eller regnis vden for et quindfolckis vindisbiurdt, huilcken icke heller vdj ßine ordt haffuer verit bestandig,[39] men vnderthidenn beskyldt for^{ne} m: Thyge aldenne och vnderthiden bekient paa andre flere, och for^{ne} mester Thyge vedt hans høyeste eedt haffuer soerit ßig icke at uere skyldig vdj huis hun hannom vdj ßaa maade beßichtet haffuer, tha bøer for^{ne} mester Thyge for ßamme sagh at uere angerløs och hinde[40] icke at komme hannom paa ære, røchte, embede eller kaldt thill hinder, skade eller forfang[41] y noger maade. Sammeledis effftherthj at her Jacob icke sielff haffuer sichtet for^{ne} m: Thyge, menn alltingiste[42] y thend sag er skeed effter hann høstruis bekiendilße, tha bør hannom icke heller ther for at lide nogenn skade eller thilthalle vdj noger maade, menn her effter at bliffue vdj ßit embedt och kaldt, effter som handt thilforne verit haffuer; men huiß sag hannom och hans høstrue ther om emellom er, thend medt thet første adt indkomme for Lunde capittell och ther sammestetz ad ordelis[43] och thil ende vdføres.[44]

Jn cuius rej testimonium &c.[45] Datum vt supra.

(1) Forlægget har datering 16. april, de 2 hss. GkS 1094.4° og GkS 3028,8° 25. april. Denne sidste datering synes den sandsynligste. Den 10. april 1572 (Kanc. Br.) fik Peder Oxe, Bjørn Andersen Bjørn og Eiler Grubbe ordre til at træde sammen med „de højlærde" (uni-

versitetsprofessorerne) for at dømme i denne sag; disse sidste havde 6. april (Kanc. Br.) modtaget kongens befaling herom, og den blev læst i konsistoriums møde 10. s. m. (KhS 2. rk. I.50). 10. april 1572 (Kanc. Br.) fik lensmanden på Landskrona og Lundegård Jørgen Marsvin ordre til at fængsle hr. Jacobs hustru eller tage borgen for hende for at sikre, at hun var til stede, når sagen skulle pådømmes i Kbh. – (2) Disse (GkS (1094,4° og GkS 3028,8°) er ikke private domssamlinger. – (3) Se 357.1. – (4) Se 357.2. – (5) Se 381.13. – (6) Se 381.14. – (7) Se 348.2. – (8) Se 348.3. – (9) Rigsråd Eiler Grubbe (d. 1585) til Lystrup, fra 1570 rigskansler. – (10) Hovedgården Lystrup i Kongsted s., Fakse h. – (11) Rigsråd Niels Kaas (d. 1594) til Tårupgård, fra 1571 kongens kansler (formelt udnævnt 1573), 1588–94 leder af formynderregeringen under Christian IVs mindreårighed. – (12) Hovedgården Tårupgård i Tårup s., Fjends h. – (13) Professor, dr. theol. Niels Hemmingsen (d. 1600); han var gentagne gange universitetets rektor og 1572 tillige dets vicekansler. – (14) Dr. theol. Poul Madsen (d. 1590), 1562–69 biskop i Ribe, 1569–90 Sjællands biskop og professor i theologi. – (15) Professor, dr. theol. Erasmus Lætus (Rasmus Glad) (d. 1582), adlet 1569. GkS 1094,4° og GkS 3028,8° har navneformen *Glad*, se KhS 2. rk. IV. 332. – (16) Professor, dr. jur. Albert Knoppert (d. 1576). – (17) ɔ: doktor i verdslig og kanonisk ret. – (18) Lægen, professor, dr. med. Hans Frandsen (d. 1584.) – (19) Professor, dr. med. Johannes Pratensis (d. 1576). – (20) Forlægget har: *16;* se ovf. note 1. – (21) Kongebrev 6. april 1572 (Kanc. Br.) befalede „de højlærde" (universitetet) at forhøre biskop Tyge Asmundsen, sognepræsten Jacob Jensen og hans hustru og at dømme i sagen, jf. KhS 2. rk. IV.342, og kongebrev 10. s. m. (Kanc. Br.) befalede Peder Oxe, Bjørn Andersen Bjørn og Eiler Grubbe at dømme sammen med de højlærde. – (22) Helligåndskirken. – (23) undersøge (Kalk. I.644b). – (24) Tyge Asmundsen (d. 1586), 1560–77 biskop i Lund. Sine sidste år levede han som kannik i Lund. – (25) Jakob Jensen (d. omkr. 1600), fra 1563 sognepræst i Landskrona, var 1584 herredsprovst i Rönnebergs härad. Han var gift 3 gange; 1. gang med Gertrud Ipsdatter, 2. gang med den ndf. nævnte Margrethe, fra hvem han opnåede skilsmisse 1572, og 3. gang (omkr. 1573) med Inger Pedersdatter (d. 1585). I første ægteskab havde han bl. a. sønnen Jon Jakobsen Venusinus (d. 1608), der blev professor ved Kbh.s universitet, kgl. historiograf og forstander for Sorø kloster. Om Jakob Jensen se Gunnar Carlquist, Lunds Stifts Herdaminne 2. rk. VII (1959).361ff. – (26) Om hustruen Margrethe vides intet nærmere. – (27) Forkortelse for mester (magister). – (28) Tidender. – (29) fængsle (Kalk. IV.271b bet.3). – (30) handlet, opført sig (Kalk. I.639b bet.2). – (31) Ære, godt rygte (Kalk. II. 780b bet.4). – (32) Sagen er ikke anset for en verdslig sag, der efter kirkeordinansen 14. juni 1539 fol.70 (Rørdam, Kirkelove I.115) skulle foretages på herredsting og landsting, og næppe heller som en horsag (der henhørte under gejstligt forum), men som en „geistlig sag": et mellemværende mellem biskoppen og sognepræsten i anledning af den sidstnævntes sigtelse mod bispen for hor. Regler om tiltale af præster findes i en forklaring af nogle artikler i kirkeordinansen, vedtaget på bispemødet i Kbh. 12. maj 1555 (Rørdam, Kirkelove I.469). Regler om fremgangsmåden mod præster, der har gjort sig skyldige i manddrab eller ægteskabsbrud, findes i en vedtægt af samme dato (Rørdam, Kirkelove I.478f.), hvorefter sager mod præster for hor skal forelægges et almindeligt bispemøde med henblik på den tiltaltes fortsættelse i embedet. – (33) alt (Kalk. I.51a bet.1). – (34) ɔ: hr. Jakobs. – (35) ladet fare, opgivet (Kalk. I.652a bet.3), ɔ: hun frafaldt sigtelserne mod andre. – (36) GkS 1094,4° og GkS 3028,8° har *hustrus*. – (37) Kirkeordinansen 14. juni 1539 fol.71, hvorefter klager over superintendenterne skulle indgives til kongen (Rørdam, Kirkelove I.115f.). – (38) Erklæring (Kalk. III.369a bet.2). – (39) sikker (OdS II.441 bet.1), ɔ: fastholdt sine ord (Kalk. I.179a, jf. V.89a). – (40) Sagen; *sag* var hunkøn, jf. Kalk. III.660a. – (41) Hindring, skade (Kalk.

I.623b bet.1). – (42) alting (Kalk. I.49b bet.1, jf. V.31b). – (43) dømmes, afgøres (Kalk. III.381b). Ved kongebrev 12. juni 1572 (Kanc. Br., KhS 2. rk. IV.344f.) befales det domkapitlet i Lund at indstævne præsten og hans hustru. Præsten er dømt til at forblive i sit kald, men hvis han ikke skilles fra sin hustru vil det være „thett ganske ministerio och Gudtz thienneste tiill spott ... och mange fromme och christne folck tiill merckelig forargelse". Ægtefællerne blev skilt, og 12. juni 1572 (Kanc. Br.; KhS 2. rk. IV.345) fik præsten gavebrev på det gods, der kunne tilfalde kronen efter hans hustru, der selv havde bekendt sig skyldig i hor. – (45) De andre hss. har: Til ydermere vidnesbyrd have vi trykt vore signeter hernedenfor. Givet aar og dag og sted som forskrevet staar (KhS 2. rk. IV.334).

396 Sjællands landsting 4. juni 1572

Et nævn sværger, at en mand ikke er skyldig i et barns død, fordi han gav den gravide barnemoder hug og slag.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 139.

Overskrift: En affsegt, at xvj mend haffuer sagdt en frij for mandrab, att hand sloe enn siuglig[1] quinde, som wor mett barnn, och barnett ther effter døde.

Anno 1572, onsdagenn thenn 4. junij, paa Sielandtzfar landtzting wor skickett Peder Hannsßønn aff Lundt[2] y Steffns herrett paa Christoffer Pedersens wegne aff Thaarøff,[3] hand wor begierendes, att thj neffningsmendt wdj Steffuennß herret, som opkraffde wore att skulle grandske, wdlede och rett wdj sandhed forfare, om Christoffer Pedersßønn aff Thaarøffue hans barnn døde aff the hug och slag, som Jørgen Basye wdj samested sloe hans høstrue, Marenne Christoffers, ther hun rede till barsell och wor fructsommelig mett samme barnn, eller ey.

Tha fremkomme same xvj neffnings mendt, huer wed sit naffnn &c., huilcke for[ne] neffningsmendt ther souer alle ett och jeffnn,[4] baade[5] thenom saa sandelig Gud tilhielpe och huld att worde,[6] att tj haffue leett oc attspurtt och icke kunde retther och y sandhed forfare, ennd for[ne] Jørgenn Baßie er aldelies quitt och wskyldig for drab wdj thenn sag, saa lenge som hans windisbyrdt staar wed sinn fulde magtt.

(1) frugtsommelig (Kalk. III.737b bet.2). – (2) Landsbyen Lund i Lyderslev s., Stevns h. – (3) Landsbyen Store Torøje (tidl. *Thorøwe*) i Smerup s., Stevns h. – (4) ens, overensstemmende (Kalk. II.435b bet.1). – (5) bad. – (6) Jf. formularen i EsjL II.26: at the bithiæ them swa Guth hiælpæ oc hollæn wæræ, at the hauæ spurt oc let oc gitæ ey annæt spurt æn ... o. s. v. (DgL V.105).

397 Rettertinget 11. juni 1572 (København)

En enke, der af sin mand og med begges arvingers samtykke var bebrevet med alt hans gods i sin levetid, såfremt hun overlevede ham, var pligtig at udrede halvdelen af den manden påhvilende gæld, medens mandens arvinger skulle udrede den anden halvdel, når de til sin tid tog arv.[1] *Købstadgods og møller er løsøre.*[2]

Hs.: RDomb. litra E[3] fol.28[v] (findes yderligere i 4 hss.).
Reg.: 2801.
Tryk: GdD III.140f. (efter RDomb.).
Litt.: J. E. Larsen.452; Stemann, Retshistorie.302 note 2, 343 note 1, 352 note 1, 434 note 2; Matzen, Privatret I.36, 79, 101, 137, 138; Sindballe.110; Stig Iuul, Fællig og Hovedlod. 281.

Wy, Frederich thend Andenn, mett Gudz naade &c. giøre alle witherligtt, att aar &c. 1572, thend 11. junij, paa wortt retherting paa wortt slott Kiøbnehaffn wdj wor egenn neruerelße, offuerwerendis oß elskelige Peder Oxe[5] till Giißelfeldtt,[6] wor och Danmarckis rigis hoffmester, her Peder Skram[7] till Wrup,[8] her Jørgenn Løcke[9] till Offuergaardtt,[10] riddere, Holgier Roßenkrandtz[11] til Bolluer,[12] stadttholder wdj wortt landt Nørre Juttlandt, Peder Bilde[13] till Suanholm,[14] Jørgenn Roßenkrandtz[15] till Roßenholm,[16] Erich Rudtt[17] till Fulßang,[18] Jacob Wlfeldtt[19] til Koxbølle,[20] Biørnn Kaaß[21] till Starup gaardtt,[22] Biørnn Anderßenn[23] till Stenholtt[24] och Eiiller Grubbe[25] till Lystrup,[26] Danmarckis rigis cantzeler, wore troe mendt och raadtt, for oß war skickett oß elskelige Anders[27] och Wilhielm Dreßelbierrig,[28] brødre, wore mendt och thienere, paa thend ene och haffde for oß wdj retthe steffndt oß elskelige frue Gretthe Briiske[29] till Wonßerup[30] paa thend andenn side for nogenn penninge, som hindis hosbonde, affgangne Peder Rudtt,[31] wor affgangne Eiiller Hardenberig[32] skyldig, huor for the nu manis[33] och tiltallis aff for^{ne} Eyller Hardenbierigs arffuinge, och the miene thennom icke att were pligtige same gieldtt att betalle, eptherthj the till thenne dag icke haffuer fangit nogenn arffue, huerckenn jordegoudtz eller løßøre effther for^{ne} thieris morbroder Peder Rud. Oc the haffue laditt tiltalle for^{ne} frue Gretthe baade sielff munntligenn saa och wedt thoe riddermendtzmend,[34] att hun samme gieldtt wille betalle, och the dog ingenn endelig beskiedtt kunde bekomme, huad heller hunn them wilde betalle eller och icke. Och beretthe, att eptherthj thieris affgangne moder,[35] thend stund att hun wor hendis broders, for^{ne} Peder Rudtz, arffuing, och ey heller the eller theris syskenn sidenn the ere nu bleffuenn thieris mo-

ders och for^{ne} Peder Rudtz arffuinge, icke haffue fangitt eller opboritt effther for^{ne} Peder Rudtt enthen arff, wdleg eller gaffue, menn altt hans eptherladendis goudtz, hoffuitgaardtt, jordegoudtz, løßøre, boe oc boependinge och ehaudt som helst thet verre kand, staar endttnu i fledtt och fellig inde hoes for^{ne} frue Gretthe wskifftt i alle maade, om hunn tha icke er pligtig epther receßen[36] att betalle aff fellidtz boe all wittherlig gieldtt, saa witt som boe oc boepending till recker, som receßen ther om formelder, eller och hues the samme halffue gieldtt betalle skulle, om hun tha icke er pligtig att giøre thennom louglig wdleg, som thet sig bøer mett retthe.

Ther emodtt beretthe oß elskelige Hack Wlffstand,[37] wor mand, thienere och beffallings mand paa wor gaardtt i Ottenße, paa for^{ne} frue Gretthes weigne, att affgangne Peder Rudtt haffde wdj sitt leffuendis liff bebreffuitt hinde, om saa wor, att hunn hans dødtt offuer leffde, altt hans goudtz, rørendis och wrørendis, mett huadtt som helst naffn thet neffnis kand, friitt och quitt hindis liffs tidtt mett theris egenn faders mett flere gode mendtz segell forseglede, huilckitt breff her for oß wdj retthe laugdis, wdfiffuitt paa Wonßerup, løffuerdagenn nest eptther Sancti Paulj conuersionis[38] aar 1559, liudendis att for^{ne} Peder Rudtt mett hans suoger, Niels Anderßenn[39] till Lundbye,[40] disligeste mett hans systers, Johanne Rudtz daatthers,[41] och flere hans wenners raad, wilge och samtøcke er saa offuer ens kommen mett hans hustrue, Grethe Briiske, och hindis moder[42] och brøder,[43] att hand haffuer wntt och tilladtt for^{ne} hans hustrue, fru Gretthe Briiske, att ther som Gud allermectigste thett saa forsiett haffuer, att hun eptherleffuer hans dødtt, och hand ingen liffs arffuinger eptther sig ladendis worder, tha skall hans hustrue haffue fuldmagtt att annamme, nyde, bruge oc beholde hans federne gaardtt Wonßerup mett boe och boeskab, kleder och klenodie, guld, sølff, pendinge, fee och queg, och all løßøre, huad som helst thett neffnis eller findis hand, disligeste mett all sinn eyendom och tilliggelße wdj agger och eng, skouff och marck, jntthet wndertagitt, som ther tha tilligger, naar Gud allermectigste hannom aff thenne forgengelig werdenn kallindis worder, sammeledis allt hans epttherladendis jordegoudtz, baade federne och møderne, kiøb och pantt, ehuor som helst thett findis her wdj[44] rigitt och jnthett ther aff wndertagitt. Thette for^{ne} hans hustrue eptther hans dødtt och affgang alltsammen strax maa annamme, nyde, bruge och beholle hindis liffstidtt saa frijtt och quit, som thet wor hindis egitt arffue goudtz, wdenn alle mandtz giensigelße. Och skall for^{ne} hans hustrue holde Wonßerup hoffuittgaardtt wedtt sinn heffdt och magtt mett hues eyendom, som ther tilligger. Och naar som Gud

allermectigste kalder for^{ne} hans hustrue aff thenne werden, tha skall for^{ne} hoffuittgaardtt mett all sin eyendom och tilliggelße och all hans eyendoms goudtz, hun eptther hans dødtt annammendis worder, komme igen frij och quitt till hans arffuinge wdenn alle mandtz giensigelße, wdenn saa kunde skee, att nogitt aff samme goudtz bleff hinde affwunden i nogenn dom eller retthergang, tha skall hun eller hindis arffuinge ther for ingenn skade werre pligtig att lide aff hans arffuinge i noger maade. Jtem huis goudtz och pannthe goudtz, guld, sølff och pendinge, boe och boeskaff, fee, queg och all løßøre, som the thennom forbeder[45] kunde, thett skall eptther hans hustruis dødtt och affgang dellis och skifftis emellom hans och hindis arffuinge redeligenn och rettferdeligenn, som thet sig bør eptther lougenn, wdenn saa skede, att hun icke wille side wskiifftt met beggis thieris løßøre, tha skall hun haffue thet kor[46] att gaa till skiffthe mett hans arffuinge om beggie theris løßøre, dog wndertagitt huis bygning, som findis paa Wonßerup, kiøbstedtt goudtz, møller, kiøb och pant, thett skall bliffue hoes hans hustrue mett thett anditt hans eyendoms goudtz hindis liffs tidtt och sidenn delis och skifftis eptther lougenn, som ßamme breff ydermere wduißer oc indholder.

Ther emodtt berette for^{ne} Anders och Vilhielm Dreßelberig, att eptthertthj hindis forlenings breff lyder, att hun skall haffue thet quitt oc fritt hindis liffs tidtt, och ydermere formelder, att naar hun døer och affgaar, tha skall thet komme quitt och friit till Peder Rudtz arffuinge, om thet ordtt: quitt och friit skall forstrecke sig till gieldenn, att hunn skall haffue thet friitt, wden all gieldtt, sette the wdi alle retthe, huem ther skall betalle samme gieldtt, eptthertthj baade hun i hindis liffs tiidtt oc for^{ne} Peder Rudtz arffuinge eptther hindis dødtt skall haffue thet quitt och friitt oc icke tilforpligther hans arffuinge att giøre hinde thett friit, som the haffue i beggis theris fledtt och fellig giortt wfriit, och ey heller serdellis tilforpligther hans arffuinge nogenn gieldtt att betalle, før endtt the[47] thage arffue. Och menthe eptthertthj hun er pligtig att betalle hindis egenn gieldtt aff hindis egitt goudtz, om hunn icke tha ocsaa er pligtig att betalle fellidtz gieldtt aff fellidtz boe, saa wiit som thet sig forstrecke kand, eptthertthj hun haffuer thet quitt och friitt hindis liifstidtt, som hindis egitt arffue goudtz.

Ther emodtt beretthe for^{ne} Hack Wlffstand paa for^{ne} frue Grettes wegne, att huis hun skulle were forpligtig att betalle all gieldenn, som fandtz eptther for^{ne} Peder Rudtt, tha haffde hun thett icke quitt och friit, eptther som hindis forlenings breff lyder, och eptthertthj ßamme goudtz eptther hindis dødt och affgang tilkommer thennom och theris arffuinge, om the icke tha ere pligtige

att thage[48] saa well halff i gieldenn, som the tha thage halff i arffuenn. Och offuer altt setthe hand i alle retthe, om the icke ere pligtige att holde samme forlennings breff, som theris egenn fader och moder, som wor rett arffuing paa thend tidtt, selff beuilgitt och samtøckit haffuer, och menthe ther hoes for^{ne} frue Gretthe, att hun allerede haffuer betaldtt halff gieldenn, som fandtz eptther for^{ne} hindis hosbonde.

Ther emodtt suarede for^{ne} Anders och Wilhielm, att the haffuer huerckenn seet offuer lodtt[49] eller laug[50] eller nogitt regenskab mett hinde och icke heller the vedt aff nogenn gieldtt att sige, huadtt ther er betaldtt eller wbetaldtt, mere end thend thennom kreffuiis, oc ey heller wide, om ther war miere end thend samme. Och setthe the i alle retthe, om hunn kand betalle seerlodtt[51] aff fellidtz boe, før ind hun wedt sin anpartt.

Mett flere ordt och thale thennom emellom war.

Tha eptther tiltall, giensuar och then sags leiglighedtt och eptthertbj for^{ne} forleningsbreff formelder, att hun skall haffue altt hans arffue goudtz quitt och friitt i hindis liffs tidtt, rørendis och wrørendis, och for^{ne} the Dreßelberigs fader och moder thet samtøcktt och beuilgitt haffuer, och ey samme forlenings breff tilforpligther hinde att betalle all gieldenn, tha bør for^{ne} frue Gretthe Briiske och Anders och Wilhielm Dreßelbierg att komme tilsammen och ligne[52] och legge[53] thennom samme gieldtt mellom, och for^{ne} frue Gretthe Briiske att betalle hindis halffue part aff gieldenn, saa witt som hinde tilkommer mett retthe.

Datum vt supra.[54]

(1) Cf. Viborg landstingsdom 1560 (II nr. 288), der i et tilsvarende tilfælde fandt enken pligtig at tilsvare den afdøde mands gæld, så vidt boets midler kunde tilstrække. Ifl. DL 5-4-20 skulle enken alene betale gælden. – (2) Jf. rettertingsdom 6. juni 1542 (I nr. 42) om møllegods og rettertingsdomme 23. og 25. oktober 1533 (I nr. 197 og 198) om købstadgods. – (3) Denne dombog erstatter HDDomb. 1570–76. – (4) Disse synes at være afskrevet efter dombrevet (el. afskrift deraf), bl. a. fordi de indeholder kongens fulde titel og rigskanslerens attestation. – (5) Se 357.1. – (6) Se 357.2. – (7) Rigsråd, admiral Peder Skram (d. 1581) til Urup. – (8) Hovedgården Urup (Ugerup) i Østbirk s., Voer h. – (9) Se 362.8. – (10) Se 362.9. – (11) Se 375.5. – (12) Se 357.6. – (13) Rigsråd Peder Bille (d. 1586) til Svanholm og Øster Vallø, 1572 hofmester hos dronningen. – (14) Hovedgården Svanholm i Krogstrup s., Horns h. – (15) Se 381.13. – (16) Se 381.14. – (17) Se 357.7. – (18) Se 357.8. – (19) Rigsråd Jakob Ulfeld (d. 1593) til Selsø og Kogsbølle. – (20) Hovedgården Kogsbølle (Vindinge s. og h.), det nuv. Holckenhavn. Jakob Ulfeld, der nedrev den gamle hovedgård og opbyggede en ny, kaldte denne for Ulfeldtsholm. Da Ellen Marsvin overtog og udvidede gården, gav hun den navnet Ellensborg. Da kronen efter Corfits Ulfeldts domfældelse overtog gården, fik den ved kgl. befaling 1668 navnet Nygård. 1672 oprettedes baroniet Holckenhavn. – (21) Se 362.16. – (22) Se 362.17. – (23) Se 348.2. – (24) Se 348.3. –

(25) Se 395.9. – (26) Se 395.10. – (27) Anders Dresselberg (d. 1613); efter studier i udlandet (Wittenberg, Strasbourg, Heidelberg og Tübingen) gjorde han 1572–80 tjeneste i kancelliet, 1580–81 nævnes han nogle gange som rentemester, og 1582–90 var han landsdommer i Sjælland. Han var derefter lensmand på Ålholm (1597–1606) og på Holbæk (1608–13). – (28) Vilhelm Dresselberg (d. 1620) til Hjuleröd i Skåne, Vindinge (nuv. Fuirendal) og Vognserup, 1605–15 landsdommer i Sjælland. – (29) Grete Bryske (d. 1575). – (30) Hovedgården Vognserup i Kundby s., Tuse h. – (31) Peder Rud (d. 1559) til Vognserup. – (32) Rigsråd Eiler Hardenberg (d. 1565) til Matrup, 1559 rigshofmester, 1559–62 statholder i Skåne. – (33) *Maning* er kreditors krav til debitor om at gå i indlager, ɔ: opholde sig (i arrest) på et bestemt sted, som han har forskrevet sig til ikke at forlade, før han har opfyldt sin forpligtelse. Indlager, der vist kun brugtes blandt adelen, har været i brug i Danmark siden slutningen af det 13. århundrede efter tysk forbillede (*Einlager*, jf. Hübner, Grundzüge.514ff.), men først ved fdg. 5. juli 1651 (CCD VI.29) blev der givet lovregler herom. Maningsinstitutet gik over i DL, se 1–22–1ff. Nyere tiders tvangsmidler over for forsømmelige skyldnere gjorde maningsinstitutet upraktisk, og formelt blev det ophævet ved 1849-grundlovens § 97. Jf. Axel Petersen, Om Indmaning i Danmark indtil Christian Vs Danske Lov (Germanistische Abhandlungen zum LXX Geburtstag Konrad von Maurers (Göttingen 1893).148ff.). – (34) Riddere, adelsmænd (Kalk. III.593 bet.2). – (35) Johanne Hansdatter Rud (d. 1564), se ovf. note 27. – (36) Reces 13. december 1558 § 53 (CCD I.37), hvorefter al vitterlig gæld skal betales af fællesboet, så vidt det kan tilstrække, jf. reces 6. december 1547 § 29, reces 21. december 1551 § 12 og Knud Mikkelsens glosse I.6 (DgL IV.18), der refererer en udat. Viborg landstings dom, der senere er stadfæstet af rettertinget. – (37) Hak Holgersen Ulfstand (d. 1594) til Hikkebjerg, sen. (1581) rigsråd, 1593 rigsmarsk. Han var 1572–75 lensmand på Odensegård. – (38) Pauli conversio: 25. januar. – (39) Niels Andersen Dresselberg (d. 1594), fader til ovenn. Anders og Vilhelm Dresselberg; han var gift med Peder Ruds søster, Johanne Hansdatter Rud. – (40) Den tidl. hovedgård Lyngbygård i Lille Lyngby s., Strø h. Gården var 1560 afstået til kronen. – (41) Se ovf. note 35 og 39. – (42) Kirsten Gregersdatter Ulfstand (d. 1570) til Toftholm, gift med Karl Bryske (d. 1521) til Flintholm. – (43) Jørgen Bryske til Mørkegård (siden 1871: Toftholm). – (44) Ordet er gentaget i forlægget, men atter overstreget. – (45) erhverve (Kalk. I.593b bet.2). – (46) Valg (Kalk. II.692a bet.1). – (47) Herefter har NkS 834,2°: nogitt anammer, om de ere plictige nogen gield at betale, førind de. – (48) Herefter udstreget i forlægget *halff*. – (49) Deling, skifte (Kalk. II.828a bet.4). – (50) Overenskomst (Kalk. II.721a bet.5). – (51) Særlig (påhvilende) del (Kalk. IV.269a). – (52) sammenligne (Kalk. II.785b bet.2). – (53) regne (Kalk. II.867a bet.5). – (54) Afskrifterne tilføjer: nostro ad causas sub sigilla teste Hilario Grubbe, justitiario nostro dilecto.

398 Rettertinget 12. juni 1572 (København)

Gods, der tilhører en misdæder, der dømmes til hovedlods fortabelse, tilfalder vedkommendes husbond, uanset hvor godset befinder sig.[1]

Hs.: RDomb. litra E[2] fol.31[v] (findes yderligere i 35 hss.[3]).
Reg.: 2805.

Tryk: Evensen, I, 3.90ff. (datering: 10. juni 1577); GdD III.151ff. (efter RDomb.).
Litt.: Sylow, Bevisteori.29.

Wy, Frederich thend Andenn, mett Gudtz naade &c., giøre alle wittherligtt, att[4] aar 1572, thend 12. dag junij, paa wortt rettherting paa wortt slott Kiøbnehaffnn wdj wor egenn neruerilße, offuerueridis oß elskelige Peder Oxße[5] till Giißellfeldtt,[6] wor och Danmarckis riges hoffmester, her Peder Skramb[7] till Wrup,[8] her Jørgenn Løcke[9] till Offuergaardtt,[10] riddere, Holger Roßenkrandtz[11] till Boluer,[12] stadttholder wdj wortt land Nøre Juttland, Peder Biilde[13] till Suanholm,[14] Jørgenn Roßenkrandtz[15] till Roßenholm,[16] Jacob Wllfeldtt[17] till Koxbølle,[18] Biørn Kaaß[19] till Starup gaardtt[20] och Biørn Anderßenn[21] till Stienolt,[22] worre troe mend och raadtt, wor skickitt for oß oß elskelige Eyller Krauffße[23] till Egholm,[24] wor mandtt och thienner, paa thend ene och haffde meth wor steffning wdj retthe steffnitt oß elskelige Axell Wrne[25] till Segaardtt,[26] wor mand och thiener,[27] paa thend andenn side for enn dom,[28] hand nogenn tidtt sidenn haffuer wdgiffuen emellom hannom paa thend ene och thuende heritzfogder wdj Flackebierigs herritt och Tybierig heritt paa thendt andenn side, och icke hand ther till haffuer weritt steffnitt och kalditt, och men sig ther wdindenn att werre skeedt forkortt.[29] Och beretthe for^{ne} Eyller Krauffße, huorledis att thuende herritzfogeder, thend ene i Thyberigs heritt wed naffn Hans Pedersßen i Oderup,[30] och thend andenn i Flackebiergs heritt wed naffn Knud Jenßenn i Frøelundtt,[31] haffuer dømpt om enn misdedere, som sitt liiff och goudtz forbrøtt haffde, huilcke begge domme, som ware emodt huer andre, wdj thet for^{ne} Hans Pederßen haffde dømptt misdederens goudtz att komme till sinn hosbonde och ingenn andenn, ehuor thett fanndtz, och for^{ne} Knud Jenßen ther emodtt haffde dømptt samme misdeders goudtz att falde till thend eigre, huis goudtz thett paa fandtz. Och hand samme thuende domme haffde steffnitt till landtztingh, och for^{ne} Axell Wrne haffde y thend midler thidtt wdgiffuitt enn dom, liudendis att huilcken misdedere, som sin hoffuittlodtt och goudtz forgiørendis worder, tha skall hans hoffuittlodtt och goudtz, thett were sig paa huis staffnn thet findis kandt, følge misdederens herskaff wbehindrett y alle maade. Och menthe for^{ne} Eyller Krauffße hannom ther wdindenn att werre skeedt forkortt, eptthertbj att hand baade wor dømptt frann goudtz, som fanndtz paa hans egenn staffn, och disligeste och thet goudtz, som fanndtz paa enn anditt fremidtt staffnn.

Ther emodt beretthe oß elskelige Erick Rudtt[32] till Fulßang,[33] wor mand och raadtt, paa for^{ne} Axell Wrnis wegne, att for^{ne} Axell Wrne icke haffde

dømptt nogenn endelig dom, menn werre eckonn enn beuilling, att her eptther saa skulle holdis, som forbeneffntt er, och mentthe for^{ne} Erick Rudtt, att for^{ne} Axell Wrne icke ther wdindenn att haffue giort wrett.

Med flere ordt thenom emellom løb.

Tha eptther tiltalle, giensuar och thend sags leiglighiedtt sagde wij ther saa aff for retthe, eptther thj for^{ne} Axell Wrne aldeniste for thenne orsags skyldtt samme dom haffuer wdgiffuitt, att mand skulle wide, huorledis her eptther wdj saadanne sager holdis och dømmis skulle, tha bør hand ther for att werre angerløes och huercken Eyller Krauffße eller hand att haffue noginn tiiltalle till huer andre for thend sag wdj nogre maade, dog bøer for^{ne} Eyller Krauffße igien att bekomme thett goudtz, som for^{ne} Knud Jenßenn, heritzfogidtt i Flackebiergs heritt, hanom frann dømpt haffuer, endog samme goudtz paa enn andenn mandtz staffnn funditt er.

Datum vt supra. Nostra ad causas sub sigillo teste Hilario Grubbe,[34] justiciario nostro dilecto.

(1) Jf. rettertingsdom 7. august 1570 (ovf. nr. 361) om samme sag efter en forespørgsel af landsdommeren i Sjælland. Kolderup-Rosenvinge bemærker (GdD III.151 note 1), at der blandt adelen synes at herske en betydelig meningsforskel med hensyn til spørgsmålets retlige side, og at det er dette, der „har givet Anledning til den heel underlige Fremgangsmaade i denne Sag og til den ligesaa besynderlige Forsigtighed i Dommens Conclusion, hvor Landsdommeren kjendes angerløs, uden at det i mindste Maade yttres, at Kongens Retterting tidligere havde givet den af ham antagne Mening fuldkomment Medhold." Dommen er kilde til bestemmelsen i DL 1–24–7. – (2) Denne erstatter HDDomb 1570–76. – (3) Disse (hvoraf flere med datering 1577) synes, da de har kongens fulde titel, at være afskrift af dombrevet (el. afskrift deraf). – (4) Herefter udstreget i forlægget: *for oß war.* – (5) Se 357.1. – (6) Se 357.2. – (7) Se 397.7. – (8) Se 397.8. – (9) Se 362.8. – (10) Se 362.9. (11) Se 357.5. – (12) Se 357.6. – (13) Se 397.13. – (14) Se 397.14. – (15) Se 381.13. – (16) Se 381.14. – (17) Se 397.19. – (18) Se 397.20. – (19) Se 362.16. – (20) Se 362.17. – (21) Se 348.2. – (22) Se 348.3. – (23) Eiler Krafse (d. 1599) til Egholm og Assendrup. Han dræbte af våde 1581 sin hustrus søstersøn Tyge Brahe og måtte rømme landet, da han ikke kunne opnå forlig med den dræbtes slægt. – (24) Hovedgården Egholm i Sæby s., Volborg h. – (25) Se 362.18. – (26) Se 362.19. – (27) Herefter har GkS 1140,2° *och landtzdomer;* Axel Urne har ikke været landsdommer, men flere medlemmer af slægten Urne har beklædt dette embede. – (28) Se ovf. nr. 361. – (29) Skade, uret (Kalk. II.600b bet.4). – (30) Se 361.5. – (31) Se 361.6. – (32) Se 357.7. – (33) Se 357.8. – (34) Eiler Grubbe, se 395.9.

399 Rettertinget 12. juni 1572 (København)

En kvinde var dømt til at kagstryges som løgnerske. Da hun for retten med ed havde benægtet de hende tillagte ytringer, fandtes byfogdens dom urigtig,

og de, der havde dømt hende til kagstrygning, dømtes til at lide samme straf, medmindre de blev benådet derfor af kongen. Det statueredes, at kvinden var ærlig, og at et hendes ægtefælle aftvunget løfte var ugyldigt, hvorhos der tillagdes hende og hendes ægtefælle kost, tæring og erstatning.

Hs.: RDomb. litra E[1] fol.34[v] (findes yderligere i 16 hss.[2]).
Reg.: 2868.
Tryk: GdD III.159ff. (efter RDomb.); J. R. Hübertz, Aktstykker til Bornholms Historie (1852).373f. (efter GdD).
Litt.: J. E. Larsen.511; Stemann, Retshistorie.214 note 3, 272 note 2; Matzen, Offentlig Ret II.104, 105, 113; sa., Offentlig Ret III.28, 116; M. K. Zahrtmann, Borringholmerens Historiebog I (1934).168f.

Wy, Frederich thend Andenn, meth Gudtz naade Danmarckis &c., giøre alle wittherligtt, att aar &c. 1572, thend 12. juni, wdj wor egen neruerelße, offuerverendis oß elskelige Peder Oxe[3] till Giißellfeldtt,[4] wor och Danmarckis riges hoffmester, her Peder Skram[5] till Wrup,[6] her Jørgen Løcke[7] till Offuergaardt,[8] riddere, Holger Roßennkrandtz[9] till Boluer,[10] stadttholder wdj vortt landtt Nøre Juttland, Peder Biilde[11] till Suanholm,[12] Jørgenn Roßenkrandtz[13] till Roßenholm,[14] Erick Rudtt[15] till Fulßang,[16] Jacop Wlffeldtt[17] till Koxbølle,[18] Biørn Kaaß[19] till Starup gaardtt[20] och Biørnn Anderßenn[21] till Stenoltt,[22] worre troe mend och raadtt, war skickitt for oß Bergitthe, Raßmus Køllers,[23] aff Boringholm, paa thenn ene och haffde for oß wdj retthe steffnntt Frandtz Holst,[24] riidefogidtt paa wortt land Boringholm, paa thend andenn ßide, for hand nogenn tidtt sidenn forledenn haffuer sett delle och forfølling paa hinde, hinde till stor spott och wanære. Thisligeste haffde hun for osß wdj retthe steffnitt Oluff Bagge,[25] herritzfogidtt wdj Nørre heritt,[26] sammeledis Oluff Jenßenn wdj Ollskier[27] sogenn, Hans Olßenn och the andre theris medfølger thinghører for enn dom, the haffuer affsaugdtt och dømptt hinde att hudstryggis till kaggitt[28] forudenn skyldtt eller nogenn biillig aarßage. Och wdj retthe laugde for[ne] Birgett Køllers enn tingsdom, wdgiffuitt till Nørherritzting paa wortt landtt Boringholm thend 1. augustj a° 1570, som Oluff Bagge, tinghører,[29] Peder Thrundßen, Rasmus Hanßønn, Niels Tueßønn i Clemidskier[30] sogenn, Raßmus Pederßenn, Hans Jørgensßenn, Peder Øuerettßenn i Rødttskier[31] sogenn, Oluff Jensßenn, Raßmus Tordßenn, Hans Mogensßenn y Ollskier[32] sogen, Lauritz Pedersßenn, Rømer Jensßenn och Aruidtt Hanßenn i Røe[33] sogenn wdgiffuett haffuer, liudendis att for[ne] xiiij mend haffuer epther for[ne] Frandtz Holstis klage och the windisbyrdtt, hand thend for[ne] thiidtt haffde tilstede, dømpthe for[ne] Birgetthe Køllers till att were enn løgnerske

och straffis till kagitt, end dog hun for^{ne} dag for tingsdom,[34] førindtt ther giick nogenn windisbyrdt offuer hinde, haffde benegthett och forsuoritt,[35] att hunn aldrig haffuer neffndtt eller saugtt sliig ordt, som for^{ne} Frandtz Holst offuer hinde beklagitt. Medtt fliere ordtt, ßom ßame dom jndholler. Och eptther for^{ne} doms liudelße beklagitt for^{ne} Birgetthe Køllers, att hun er bleffuit kagstrugen och skildtt wed hindis ære och gode røctthe emod all billige loug och rett. Och offuer altt thette forskreffne beclager hun sig haardelig, att hindis hoßbonde, Raßmus Køller, for for^{ne} sagh er bleffuen nødtt och thuongenn till att forpligthe sig vnder ett hengende,[36] att hand aldriig skulle rippe[37] eller klage ther paa.

Tha møtthe for^{ne} Frandtz Holst, Oluff Bagge med fliere for^{ne} thieris medttbrødre och beretthe, att hues the haffuer forfuldtt eller dømptt paa for^{ne} Birgetthe Køllers, thett mentthe [the][38] thennom att haffue rett till epther the widnißbyrdt, ther for thennom ware wunditt.

Tha epther slig leiilighedt och klagemaall, som forskreffuitt staar, saugde wj ther saa paa aff for retthe, att eptherthj for^{ne} mend haffue dømptt for^{ne} Birgetthe Køllers till att kagßtrygis for nogenn ordtt, hun skulle haffue sagtt, och hun thett for tingsdom benegthitt och forsoritt haffuer, tha haffuer the ther medt dømptt wrett och bør igienn att liide thenn samme peen och straff,[39] som the hinde tildømptt haffuer, wden huis the kunde thett formilde hos osß, och hinde att were enn erlig quinde och icke komme hinde paa hindis ære och guode røgthe till hinder eller skade[40] i thenne ßagh i noger maade, och for^{ne} hindis hoßbonde, Raßmus Køller, ingenn skade att liide for thend forpligtning, hand for for^{ne} sagh haffuer giortt till Sueger Ketting[41] i noger maade; och domerne, som hinde haffuer dømptt till enn løgnerske och att hudstrugis till kagenn, att igengiffue hinde, hues beuißelig kost, thering och skade, hun och hindis hoßbonde ther paa liidtt och giortt haffuer.

Datum[42] Haffnie vt supra.

(1) Denne erstatter HDDomb. 1570–76. – (2) Disse er vist afskrifter af dombrevet (el. afskrift deraf), da de anfører kongens fulde titel. – (3) Se 357.1. – (4) Se 357.2. – (5) Se 397.7. – (6) Se 397.8. – (7) Se 362.8. – (8) Se 362.9. – (9) Se 357.5. – (10) Se 357.6. – (11) Se 397.13. – (12) Se 397.14. – (13) Se 381.13. – (14) Se 381.14. – (15) Se 357.7. – (16) Se 357.8. – (17) Se 397.19. – (18) Se 397.20. – (19) Se 362.16. – (20) Se 362.17. – (21) Se 348.2. – (22) Se 348.3. – (23) Rasmus Køller til Køllergård (tidl. kaldt Krakkegård) i Klemensker s., Bornholms nørre h. – (24) Frans Holst, der blev dømt, sad i nogen tid fængslet i Blåtårn på Kbh.s slot og måtte for at blive løsladt underskrive en streng forpligt om at opfylde alle retskrav. Efter at han var vendt tilbage til Bornholm, kom han i klammeri med Birgitte Rasmus Køllers og forlod 1573 Bornholm, jf. M. K. Zahrtmann, Borringholmerens Historiebog I (1934).168. – (25) Herredsfoged Oluf Bagge til Baggesgård (el. Baggård)

i Klemensker s., Bornholms nørre h. 1595 skødede han sin part i Baggesgård til sin broder Niels. Han er muligt identisk med den Oluf Bagge, der 1611 tjente som staldmester hos Sigvard Grubbe, jf. DAA 1885.29. Han var adelig, idet hans farfader 24. juni 1468 af ærkebiskop Tue var blevet adlet med skjold og hjelm (se adelsbrevet i J. R. Hübertz, Aktstykker til Bornholms Historie (1852).23). – (26) Bornholms nørre h. – (27) Olsker s., Bornholms nørre h. – (28) Kagen: et strafferedskab, i alm. bestående af en på et offentligt sted anbragt pæl eller støtte, ved hvilken forbryderen blev bundet og pisket (kagstrøget, hudstrøget). Denne strafart var hjemlet i købstadlovgivningen, hvis strafferegler altså er blevet anvendt uden for deres område, jf. Matzen, Offentlig Ret III.116. Om straffen se Hugo Matthiessen, De Kagstrøgne (1919). Foruden at blive kagstrøget blev sagsøgerinden også forvist fra Bornholm, jf. J. R. Hübertz, Aktstykker til Bornholms Historie (1852).374. Hun rejste til Kbh., hvor hun klagede til kansleren, og kongen sendte derefter en kommission til Bornholm for at undersøge forholdene på øen, der i 1525 af Frederik I var bortforlenet til Lübeck på 50 år, se II 238.27. Resultatet blev, at kongen af Lübeck krævede, at øens høvedsmand, nedenn. Schweder Kettingk, blev fjernet, hvilket skete i marts 1573. – (29) Herredsfogden kaldtes undertiden i ældre tid tinghører, se Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.362. – (30) Klemensker s., Bornholms nørre h. – (31) Rutsker s., Bornholms nørre h. – (32) Olsker s., Bornholms nørre h. – (33) Rø s., Bornholms nørre h. – (34) de på tinget fungerende dommere. – (35) ved ed benægtet (OdS V.933 bet.2). – (36) *vnder ett hengende:* under straf af at blive hængt (Kalk. II.161b). Jf. Viborg landstings dom 18. januar 1572: thersom hand motte bliffue hengende foruden, da ville hand bestaa sin sandhed (GdD III.137). – (37) gentage sine bebrejdelser, klager (Kalk. III.580b bet.5). – (38) mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1140,2°. – (39) Der foreligger her en fuldstændig anvendelse af talionsprincippet. De dømte blev dog ikke kagstrøget. Herredsfogden Oluf Bagge førtes til Kbh. og sad i nogle uger i Blå Tårn i Kbh.s slot og købte sin ære hos kongen; ridefogden Frans Holst og to af sagens vidner sad også fængslet her en tid. De uheldige dommere måtte hver give sagsøgerinden 10 daler og en god ko for hendes kost og skade og måtte derudover bøde til kongen, jf. M. K. Zahrtmann, Borringholmerens Historiebog I (1934).168. – (40) Dette ord er i forlægget skrevet over linjen. – (41) Den lybske høvedsmand på Bornholm Schweder Kettingk (d. 1577). Han ejede den store Vallensgård i Åker s., Bornholms sønder h., og blev for sine fortjenester under Syvårskrigen (1563–70) af Frederik II 1565 udnævnt til kgl. jurisdiktsfoged over kirkegodset, hvorhos hans søn, Jørgen Kettingk, fik arvelig adelsfrihed af Vallensgård. Om Schweder Kettingk se M.K.Zahrtmann i DbL XII.394f. og sa., Borringholmerens Historiebog I (1934).138ff. – (42) Herefter udstreget i forlægget: *Tryggevelde.*

400 Rettertinget 14. juni 1572 (København)

I 1548 fik Johan Friis til Hesselagergård kongens og rigsrådets konfirmation på et brev, hvorved han overdrog den ældste af sine næste arvinger på skjoldsiden Hesselagergård og gods. Rettertinget underkendte dispositionen under henvisning til, at *loven krævede lighed i søskendeskifte,* at *gods, der afhændes, straks skal følge skødet derpå, og* at *konfirmationen som stridende mod loven, håndfæstningen og recessen måtte være erhvervet ved vrang undervisning.*

Hs.: RA Danske Kancelli. Sjællandske Tegnelser XII (1572–74) fol.30v (findes yderligere i 11 hss.[1]).

Reg.: 2809.

Tryk: GdD III.161ff. (efter Sjæll. Tegnelser); Samlinger til Fyens Historie og Topografi III (1865).156ff.

Litt.: Da. Mag. 2. rk. VI (1836).105 noten; [C. T.] Engelstoft i Samlinger til Fyens Historie og Topografi III (1865).156ff.; Stemann, Retshistorie.468 note 2; Matzen Privatret I.116; sa., Privatret II.84; Sindballe.143; Stig Iuul, Fideikommisarisk Substitution (1934).115f.; M. Hesselbjerg, Slægt og Jord (1937).47; Poul Johs. Jørgensen, Træk af JLs Historie.50 (i note 82 her er udfaldet sidetallet: 163); Ole Fenger, Grundrids.30f.; Inger Dübeck.276.

Wij, Frederickh thend Andenn &c. giøre alle witterligt, att aar effther Gudtz byrdt Mdlxxij, thend 14. dag junij, her paa wortt slott Kiøbnehaffn wdj wor egenn neruerelße war skicketh oß elskelige Biørnn Anderßenn[2] till Stenholt,[3] wor mand och raad, paa thennd ene och haffde for oß wdj rette steffnid oß elskelige Niels Friis[4] thil Heßelagger,[5] wor mand och thiennere, paa thend andenn siide och thiltallit hannom for Heßelagger gaard och birck[6] med alt hues godtz, Johann Friis[7] haffde wdj Gudme herrit saa och alle the løßøre, som fandtz paa Heßelagger effther for^ne^ Johann Friißis død och affgang, som for^ne^ Niels Friis siig forlodiis will thilholde effther enn skiødebreffs liudelße, for^ne^ Johann Friis ther paa giortt och wdgiffueth haffuer, och effthertbj samme skiøde war giord emoed lougenn, meentthe for^ne^ Biørnn Anderßenn, att thend icke burde att komme hannom paa hans høstruis[8] wegne eller hindis syskinde[9] thil hinder eller skade wdi nogre maade.

Tha møtte for^ne^ Niels Friis och wdj rette framlagde samme skiøde aff wor kiere herrefader, salig och høglofflig jhukommelße, och riigens raad confirmerit och stadfest och wnder sin datum Mdxlviij wdgiffueth,[10] liudendis huorledis for^ne^ her Johann Friisis hoffuitgaard Heßelagger haffuer wdj lang thid werritt wdj hans foreldris were,[11] och effthertbj hand samme gaard med thilliggelße, eigendom och bygning wdj sin thid forbedrit haffuer[12] och paa thet att thend frambdelis och nogenn thiid effther thend aldmechtigste Gudtz wilge motte bliffue hoß hans arffuinge paa skioldsiidenn, tha haffuer hand sambtøckt och beuilgit, att thend med alt hues godtz, hand nu wdj were haffuer eller her effther bekomme kand wdj Gudme herrit, saa och ald Heßelagger sogn, som er ett friit ennemercke och birck, effther hans død och affgang althid skulle bliffue for lods hos enn hans neste slegt, som eldst war paa skioldsiidenn mett andre artichler, som samme breff ydermere formelder och jndeholder. Och effthertbj høgmelte wor herrefader samme breff haffuer confirmerit och stadfest, och thend 39. artickel wdj handfestningenn[13] formelder,

att wij skulle holde fremfarne koningers breffue wed magdt, satte for^{ne} Niels Friis wdj rette, om hannom samme gaard och godtz jcke burde att beholde effther for^{ne} wor herrefaders stadfestelße.

Ther thil suarred for^{ne} Biørnn Anderßenn, att thet breff, som for^{ne} Johann Friis wdj saa maade om for^{ne} Heßelagger gaard och godtz wdgiffuith haffuer, findes wdj siine puncter och meninge att were giortt emod adskillige article wdj lougenn, receßenn och handfestningen, och effftherthj lougenn skall were erlig och thollig effther lanndtzens seduane och ey skreffuenn eller giortt effther enn mands serlig wiild,[14] men effther mands tharff, ther wdj landit boe, och jngenn bør att dømme emod thend loug, som konningenn giffuer och landit wedtager,[15] och for^{ne} Biørnn Anderßenn meener thenne skick,[16] som for^{ne} Johann Friis wdj saa maade giortt haffuer, att komme aldeniste en aff hans arffuinge och efftherkommere til serlige wiild,[17] gaffnn och fordeel, och the andre therris syskinde och medarffuinge til merckelig[18] skade och besueringe, satte hand wdj rette, om for^{ne} breff mett rette kunde franholde och wdløcke hans høstrue och hindes søskinde frann thend rette arffuelig friihed, som thennom saa wel som menige riigens jndbygger wdj lougenn och receßenn er tilladt, och om for^{ne} Niels Friis eller nogenn andenn ther fore med rette sig for^{ne} Heßelagger gaard och godtz forlods kand thilholde.

Med flere ord och thalle, som thennom ther om emellom war paa begge siider.

Tha effther thilthale, giensuar och sagens leilighed haffue wij saa ther paa sagdt for rette, att effftherthj wij wdj wor kongelig handfestning[19] haffuer suorrit och loffuid først thend aldmechtigste Gud och siiden wore wndersotte oß att skulle holde menige riigens raad, addel, kiøbstedzmend, bønder och menige almue wed loug, skiel och rett, friiheder och præuelegier, och størsteparten aff adelens friiheder henger her wdj, att the wed konning Waldemars lough, receßsen och handfestninger mue bliffue holdit och hanthaffuit, tha effftherthj lougenn wdkreffuer ligelighed wdj alle syskinde skiffte, saa enn syskinde thager icke mere end andenn, wdenn at broeder tager thuo lodder och søster thredie, saa och gammel seduane medfører, att hues godtz ther skall affhendis, skall strax følge hues skiøde ther paa giøris,[20] och thend skiøde, som for^{ne} Johann Friis giortt haffuer, tilholder thend eldste søskinde paa suerdsiidenn att thage Heßelagger gaard och godtz forlods och siidenn liigeuell att gange liige wdj skiffthe meth the andre emod lougenn och ald thend arffue friihed, som andre aff adellenn haffue her wdj riigett, saa ther medt icke søgis nogen ligelighed, men en mands seerlig wiild; tißligeste eff-

therthj wdj for^{ne} skiøde findis nogenn artickler, som ere jcke aldeniste emoed lougenn, men och wdj mange maade emoed receßsenn och handfestninger, wedt huilcke wij haffue loffuid worre wndersotte att wille holde och handthaffue, tha bør for^{ne} Johann Friisis skiøde icke att komme for^{ne} Biørnn Anderßenn eller hans høstruis søskinde thil hinder eller skade wdj nogre maade, menn Heßelagger gaard och godtz med løßøre och andit godtz, rørendis och wrørendis, som Johann Friis och Hendrich Friis[21] haffue efftherladit, att skiffthe therris arffuinge ligelig emellom, och Niels Friis att thage wdj samme arff liige wed enn aff hans brødre och icke ydermere, och ther med holdis liige emellom andre wore wndersotte aff adelenn her wdj riigett; och effther som høgmelte wor herrefader samme skiøde mett riigens raad confirmerit och stadfest haffuer, och thet jngeledis er wor thancke eller meninge, att wij emod wor herrefaders breffue nogit wille handle, giørre eller foretage, menn fast mere er wor jntention och forsat, att wij wiille haffue thennd ed och løffte for øigne, som wij Gud och wore wndersotte loffuid och suorrit haffue, effther huilckenn wij med thend aldmechtigste Gudtz hielp oß saa wel wdj domme som wdj andere maade wille skicke och forholde, tha effthertherthj som forbemeldt er[22] for^{ne} Johan Friißis skiøde findis wdj mange artickler att were giord emod adelens gemene friihedder, lougen, receßen och handfestninger, och ther fore er icke att thuile, att thennd jo med wrang wnderuisninge[23] kand were forhuerffuit, tha skall for^{ne} stadfestelße icke heller komme for^{ne} Biørnn Anderßenn, hans høstruis søskinde eller therris efftherkomere till nogenn forfang wdj nogre maade.[24] Dog skulle for^{ne} Jhohann Friißis arffuinge samptligen, eller effther som the thennom selff ther om kunde forennes, aarligenn wdgiffue thill hospitalit wdj Otthenße[25] the thuo thønder smør, til Nyborg skoele[26] xxiiij mk danske och Suinborg skole[27] xxiiij mk danske, effther som for^{ne} Johann Friis thet skickit och forordinerit haffuer.

Till ydermeere windisbyrd haffue wij ladit henge wort signett her nedenn fore. Datum vt supra.

(1) I hs. NkS 836b,2° og Thott 1991,4° er dommen indført to gange. – (2) Se 348.2. Han var gift 2. gang (1567) med Karen Henriksdatter Friis (d. 1601), der var broderdatter af den afdøde kansler Johan Friis. – (3) Se 348.3. – (4) Niels Friis (d. 1610) til Ørbækslunde, brodersøn af den afdøde kansler Johan Friis. – (5) Hovedgården Hesselager i Hesselager s., Gudme h. – (6) Hesselager birk oprettedes 1539; 1828 lagdes det under Sunds og Gudme herreder. – (7) Rigskansler Johan Friis døde ugift 5. december 1570. – (8) Se ovf. note 2. – (9) Se DAA 1942 II.56f. – (10) Brevet af 15. juni 1548 er trykt i Samlinger til Fyens Historie og Topografi III (1865).122ff. – (11) Henrik Friis, Johan Friis' farfader, fik med sin hustru Maren Bild Hesselagergård. – (12) Den nuv. hovedbygning er opført af Johan Friis. – (13) Frederik IIs hdf. 12. august 1559 § 39: Och skulle wij holde wore breffue wed

fuldmagtt, thesligeste oc holde wore forefedris fremfarnne konningers vdj Danmarck breffue wedt magtt (DKH.100). – (14) *wiild* (afledet af *vilja*) bet. egl. vilje, ønske; her: partisk velvilje (af *wild* er dannet adj. *wildigh:* partisk, jf. Verner Dahlerup.49.f.). – (15) Citat fra JLs fortale, se DgL II.7f. – (16) Bestemmelse, ordning (Kalk. III.786b bet.4). – (17) Se ovf. note 14. – (18) mærkbar, betydelig. – (19) Frederik IIs hdf. 12. august 1559 § 2 (DKH.96). – (20) Se 382.34. – (21) Johan Friis' broder Henrik Friis (d. 1571) til Ørbæklunde, Bjørn Andersen Bjørns svigerfader. – (22) Herefter udstreget i forlægget: *wdj mange arti.* – (23) urigtige oplysninger (Kalk. IV.668b og 871b). To af de dømmende rigsråder havde medunderskrevet stamhusbrevet af 1548. – (24) Fra det 16. årh. haves flere eksempler på konfirmation af testamenter, fortrinsvis af reciprokke testamenter mellem ægtefæller, jf. Stemann, Geschichte des öffentlichen und Privat-Rechts des Herzogthums Schleswig III (1867).211f., 229f., Sindballe.107f. 1557 blev et konfirmeret testamente underkendt, jf. Stemann, op. cit. III.236f. – (25) Gråbrødre kloster i Odense, grundlagt 1279, efter reformationen ved gavebrev 27. oktober 1539 af Christian III skænket til „et menigt Hospital og Sygehus i vort Land Fyn, der at indlægges fattige, syge og gamle skrøbelige Mennesker" (Rørdam, Kirkelove I.146). – (26) Nyborg latinskole, der blev nedlagt i henhold til reskr. 28. september 1838. – (27) Svendborg latinskole, der blev nedlagt 1740; skolen havde til huse i det tidl. gråbrødreklosters vestlige fløj.

401 Rettertinget 14. juni 1572 (København)

Rettertinget stadfæster en herredstings- og landstingsdom om ejendomsretten til en eng, der ikke var afmærket med grøft, sten eller stabel, og pålægger sagsøgeren at betale landsdommeren kost og tæring.

Hs.: RDomb litra E[1] fol.38[v] (findes yderligere i 2 hss.[2]).
Litt.: Poul Meyer.341.

Wij, Fredrich thend Andenn, medt Gudtz naade &c. giøre alle wittherligtt, att aar &c. 1572, thend 14. junij, paa wortt rettherting paa wortt slott Kiøbenhaffnn wdj wor egen neruerrelße, offuerwerendis oß elskelige Peder Oxe[3] till Giißelffeld,[4] wor och Danmarckis rigis hoffmester, her Peder Skram[5] till Wrup,[6] ridder, Holger Roßenkranndtz[7] till Bolluer,[8] stadttholder wdj wortt lande Nørre Jutland, Peder Bilde[9] till Suanholm,[10] Jørgenn Roßenkrandtz[11] till Roßenholm,[12] Erick Rud[13] till Fulßangh,[14] Jacop Wlffeldt[15] til Koxbølle,[16] Biørnn Kaaß[17] till Starup gaardtt[18] och Biørn Andersßenn[19] till Stenoltt,[20] worre troe mend och raadt, wor skickit for oß oß elskelige her Jørgenn Løcke[21] till Offuergaardtt,[22] ridder, paa thend ene och haffde wdj retthe steffnt Stiigge Roßenkrandtz[23] och oß elskelige jomfrue Birgetthe Roßenkrandtz,[24] dißligeste oß elskelige Axell Juell[25] till Willestrup,[26] wor mand, thienere och lanndtzdomer wdj wortt land Nørre Jutland, paa thend andenn siide for enn dom,[27] for[ne] Stiigge Roßenkrandtz nogenn tidt sidenn forledenn haffuer for-

huerffuitt till Synder Hald herritzting paa enn eng, som sigiis att skall ligge wdj Høffringsholms[28] marck och wdj 40 aar att haffue liggitt till thet goudtz wdj Løffuelstrup,[29] for^{ne} her Jørgenn Løcke wdj werge haffuer, och for^{ne} Axell Juell och Gundj Schriffuer[30] for then samme herritztingsdom wid magtt dømptt haffue, dißligeste for for^{ne} Stiigge Roßenkrandtz och jomfrue Birgetthe Roßenkrandtz[31] jo tilholde thennom for^{ne} Huffringholms marck for itt friitt ennemercke, vahnseendis att andre ther wdj haffue lodt och deell.

Ther emodtt beretthe Anders Skriffuer, fuldmyndig paa oß elskelige frue Marne Knub,[32] Stiigge Roßenkranndtzis epttherleffuerske, och jomfrue Birgetthe Roßenkranndtzis wegne, att for^{ne} enge, som omtretthis, findis wdj Høffringholms kier och ennemercke och icke er affmertt medt steen, stabbell,[33] grøfftt eller dige, som stug[34] eller endell[35] kand holdis medt i andre marcke. Disligeste findis och her Otthe Krumpis[36] opladelße breff,[37] att hand haffuer wntt och opladtt fran sig och sine arffuinge och till the arffuinge aff Heffringholm altt hues lodtt och partt, hand aff hans moder[38] bekomit haffuer, och menthe eptther saadan leiiglighedt for^{ne} dome retthe att werre och burde widt magtt att bliffue.

Sameledis beretthe for^{ne} Axell Juell, att for^{ne} her Jørgenn Løcke haffde nogenn tiidtt sidenn forledenn till Wiburg landtzting wdj retthe steffntt Jens Nielßenn i Siøbye,[39] herritzfogidt wdj Hald herrit, for for^{ne} dom, hand dømptt haffde paa samme eng i Heuffringholms marck, huilcken[40] dom for^{ne} her Jørgenn Løcke mentthe for^{ne}[41] herritzfogitt att haffue dømptt och giortt medt wretthe och therfor burde feldtt att were, och for^{ne} Axell Juell icke kunde finde nogenn føie eller lempe[42] eller med nogenn rett, att hand samme dom felde kunde, men thend wedt magtt dømpthe. Och i retthe laugdis for^{ne} Axell Juels dom, wdgiffuenn till Wiburg landtzting a° 1571, liudendis att epttherthj lougen[43] medfører, att naar sandemend skall suere bye emellom, tha skulle enn huer kalle a the kiøb,[44] stug eller endels paa wedermaal ting,[45] førind sueriges eller marckeskiell ridis, ellers duer thet thennom sidenn inthett, huilckitt icke beuißis for^{ne} her Otthe eller nogenn paa hans wegne for sandemend att haffue giortt, och epttherthj lougen[46] om rebning anderstedtz medfører i samme mening, huor rebning eller suolskiifftt[47] skall gange offuer marck, tha giffuis thend wnder reb, huor som stue, kiøb eller endell icke medt steen, stabbell eller grøfftt findis att were affmertt, wdj lige maade eptherthj receßenn[48] [medførrer][49] huor marckeskiell suergis, tha beholder huer eptther lougen, och epttherthj for^{ne} eng findis indenn for^{ne} Høffringholms marck och kiær, och andre Heuffringholms engj findis wiitt omkring paa alle sider

liggendis, och thend for^{ne} eng, for^{ne} Jørgenn Løcke wille sig tilholde, findis wdj ingenn maade eller paa noger side huercken wid grøfftt, sthenn eller stabbel affmertt, som stug eller endell bør att were wdj andre marck, besynderlig och offuer altt eptherthj for^{ne} her Jørgenn Løcke haffuer selff laditt legge wdj retthe for tingsdom for fogedenn och dommerne ett skiøde, som her Otthe skulle werre giffuenn aff sinn moder[50] wnder datum Mdxvij, hinde att haffue skiødt och opladitt till her Otthe all thend lodt och deell, som hinde wor tilfaldenn eptther hindis fader, her Stiigge Nielßenn,[51] wdj Høffringholm, Høffringholms mølle och ladegaardt medt alle theris retthe tilliggelße, agger, eng &c., och for^{ne} her Jørgenn medt thend skiøde wille sig samme eng tilholde och ther medt att wille beuiße sig rett att haffue till for^{ne} eng, och for^{ne} jomfrue Birgetthe Roßenkrandtz fogitt haffuer strax same dag ther emodtt wdj retthe laugdtt for^{ne} her Otthe Krumpens opladelße breff wnder datum 1551, med huilckit hand beuiste for^{ne} her Otthe wdj lige maade att haffue wndtt och wpladtt till Høffringholms arffuinge all same for^{ne} jndgang[52] och rettighedt, som her Otthe Krumpenn i saa maade haffde bekomit hoes hans moder, och samme her Otthis for^{ne} opladelße breff icke medfører nogenn rettighedt eller indgang sig igenn att haffue tilholdtt wdj samme mark, ey heller thet skiøde, hand for^{ne} her Jørgenn Løcke paa for^{ne} thuende boelig giortt haffuer, medføre nogenn eng wdj Høffringholms marck till samme boell att skulle følge. Tha eptherthj for^{ne} herritzfogidtt haffuer nu i saa maade, som forskreffuit stander, wdj sinn domb och sententz eptther fuldtt lougenn och receßenn, saa och for^{ne} her Otthe Krumpens eigenn wpladelße breff som forskreffuit stander, tha wide wij eptther saadan leiglighedt icke emodt samme hans dom att kunde sige eller foruandle,[53] ey heller hanom ther for att kunde felde, menn for^{ne} eng och eyendom for^{ne} jomfrue Birgitthe Roßenkrandtz och hindis broder Stiigge Roßenkrandtz[54] epther samme herritztings dom och andre theris breffue och beuißnings liudelse att følge och angerløes att nyde och beholde, som samme dom ydermere wduißer och indeholder.

Ther emodtt i retthe laugde for^{ne} her Jørgenn Løcke adskillige breffue, hand haffuer forhuerffuitt, sidenn for^{ne} landtztings dom wor wdgiffuitt, huilcke ther lyder wid theris mening, att nogenn her Otthe Krumpens thienere haffde hørtt her Otthis regenschab, tha bleff ther giort regenskab for nogenn enge wdj Høffringholms marck, menn huem grundenn hørde till, thett wiste the icke. Ther emoedt beretthe Anders Skriffuer paa for^{ne} frue Marrine Knub och jomfrue Birgetthe Roßenkrandtzis wegne, att the windißbyrdt alleniste widnitt paa affgrødenn och icke huem eyendom tilhørrer, och satte i alle retthe,

om for^ne^ her Jørgenn Løcke mett saadann widner kunde winde hans hoßbondis hans eyendom frann.

Mett mange flere ordt och thale thennom ther om emellom løb.

Tha eptther tiltall, giensuar, breff, beuißning och thend sags leiiglighedt saugde wij ther paa saa aff for retthe, att for^ne^ herritztings dom och landtztings domb bøer at staae wid theris fulde magtt och for^ne^ frue Marine Knubs paa hindis barns[55] wegne och for^ne^ jomfrue Birgetthe Roßenkrandtz paa hindis egne att følge eyendommen angerløeß, som the nu i haand och heffdtt haffuer, och for^ne^ her Jørgen Løcke att igiengiffue for^ne^ Axell Juell huis beuißelig kost och thering, hand ther paa giortt och lidtt haffuer, eptther som receßen[56] ther om formelder.

Datum vt supra &c.[57]

(1) Denne erstatter HDDomb 1570–76. – (2) Disse er afskrift af vidisse 3. oktober 1585 af Viborg landsting (Malte Jensen Sehested, Mourids Stygge, Lars Kruse, Niels Skram, Kjeld Brockenhuus og Gunde Skriver). – (3) Se 357.1. – (4) Se 357.2. – (5) Se 397.7. – (6) Se 397.8. – (7) Se 357.5. – (8) Se 357.6. – (9) Se 397.13. – (10) Se 397.14. – (11) Se 381.13. – (12) Se 381.14. – (13) Se 357.7. – (14) Se 357.8. – (15) Se 397.19. – (16) Se 397.20. – (17) Se 362.16. – (18) Se 362.17. – (19) Se 348.2. – (20) Se 348.3. – (21) Se 362.8. – (22) Se 362.9. – (23) Stygge Rosenkrantz (d. 1571) til Hevringholm og Lynderupgård, gift med Maren Lauridsdatter Knob (d. 1581). – (24) Birgitte Rosenkrantz (d. 1586) til Hevringholm og Nebbe, søster til ovenn. Stygge Rosenkrantz. – (25) Se 350.3. – (26) Se 351.2. – (27) Dommen kendes kun fra referatet i det flg. – (28 Hovedgården Hevringholm i Vivild s., Sønderhald h. – (29) Landsbyen Lystrup i Vivild s., Sønderhald h. – (30) Se 349.5. – (31) Herefter udstreget i forlægget *och.* – (32) Marine Knob (d. 1581) til Lynderup, gift med ovenn. Stygge Rosenkrantz (d. 1571) til Hevringholm. – (33) (Grænse)pæl (Kalk. II.87b bet.1). – (34) Se 381.25. – (35) Se 381.27. – (36) Rigsråd Otte Krumpen (d. 1569) til Højbygård m. v., 1554–67 rigsmarsk. – (37) Overdragelsesbrev (jf. Kalk. III.343b bet.2). – (38) Anne Styggesdatter Rosenkrantz (d. tidligst 1517), faster til ovenn. Stygge Rosenkrantz og gift med Jørgen Krumpen (d. omkr. 1520) til Skøtterup. – (39) Landsbyen Søby i Søby s., Sønderhald h. – (40) Herefter udstreget i forlægget *for.* – (41) Ordet indføjet over linjen. – (42) Her: lejlighed (Kalk. II.780a bet.1). – (43) JL II.21. – (44) Særkøb. – (45) Genmæleting: det andet ting, hvor parterne skal mødes og sandemænd indkaldes. – (46) JL I.46 og 55. – (47) Solskifte var deling ved rebning af en landsbys agre, hvorved de forskellige gårde fik lodder i en bestemt rækkefølge i forhold til solens gang (solret). – (48) Reces 13. december 1558 § 27. Efter *receßenn* i forlægget udstreget *om rebning.* – (49) mgl. i forlægget; indføjet efter Add 152,2°. – (50) Se ovf. note 38. – (51) Stygge Nielsen Rosenkrantz (DAA (1910.384). – (52) Ret, adkomst (Kalk. II.401a bet.3). – (53) forandre (Kalk. I.737a bet.1). – (54) Se ovf. note 23. – (55) Marine Knobs datter Kirstine Rosenkrantz (d. 1597) til Hevringholm, Lynderup m. v., 1582 gift med Niels Skram (d. 1601) til Urup. – (56) Reces 13. december 1558 § 5 (CCD I.11). – (57) Herefter har afskrifterne: nostro ad causas sub sigillo teste Hillario Grubbe, justitiario nostro dilecto.

402 Viborg landsting 19. juli 1572

Det tilkommer sognepræsten, kirkeværgerne og de mest agtede sognemænd at træffe afgørelse i stridigheder om stolestader i kirkerne.[1]

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 101 (findes yderligere i 26 hss.[2]).
Reg.: 2827.
Tryk: GdD III.178ff. (efter NkS 836b,2°).
Litt.: Matzen, Retskilder.59; A. D. la Cour i Viborg Købstads Historie (1940).187; Troels-Lund III (1946).470a note 66 (henv. til NkS 845,2° nr. 103; jf. Daglig Liv i Nordens folkeudgave VI (1903).128).
Overskrift: Enn dom om stoelstandt[3] vdi kierckerne hurledis ther om handlis skall.

Axell Jull[4] tiill Willestrup,[5] landzdomer vdj Nøriuttlanndt, oc Gunde Schriffuer,[6] landztingshører ibidem, giøre wittherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxxij, leffuerdagenn som er thenn 19. dag julij, paa Viburg lanndzting war skickitt erligh, hederlig och vellerdt mandt her Jacop Braßenn,[7] sogneprest till Giedstedt[8] kiercke, och gaff tilkiende, huorledis enn hans soginmandt, Tordt Michilßenn y Nørgaardt,[9] skulle haffue ført noginn trette och tuist ther wdj sogenn om enn stuolstandt[10] till hanns hustrue, och handt wille haffue hinder framerst och øffuerst wdj stuolenn offuer gamble oc act[11] dannequinder, endog hans hustrue skulle vere vngh, oc samme trette fordj for for^ne^ her Jacop, kierckie wergierne[12] och the fornemiste sognemendt skulle haffue veritt jndstillitt, och the haffuer tilfundit for^ne^ Tordt Michilßenns hustrue och the andre medt hinde stuolenn søgte then att skulle beholde, dog enn huer aff thennem, som then till alder komenn er, att skulle stande wdj stuolenn, thenn eldste først och sidenn huer epther sin alder och epther som enn huer thieris stat[13] och kaldt[14] vdkreffuitt, och ther paa framlagdt thieris senntentz och dom, och nu hagde for^ne^ Tord Michelßenn hiidt steffnitt, om handt wiste nogitt emodt sligh sententz och skick[15] att sige.

Tha er handt icki møtt ther emodt nogin giennsuar att giøre.

The epther saadan leglighett, som for^uit^ stander, oc thet er viis[16] och seduane soginprestenn medt kierckewergierne och actiste[17] sognemenndt om saadann stolstandt atth dømme och kiende, som thieris leglighed best aff wedt, huilckitt standt[18] enn huer epther sinn wilkor[19] och leglighedt[20] bør att beholde, wide wy icki emodt sadann skick eller sententz att dømme, som soginprestenn medt kierckie vergierne y saa made affsigendis worder.

Jn cuius rej testimonium sigilla nostra &c.[21]

(1) Dommen er formentlig kilde til bestemmelsen i DL 2–22–47 og 48. – (2) I hss. Add 151,2°, GkS 1137,2°, NkS 839,2°, NkS 845,2° og RA Hss V B 17 findes dommen indført to gange. – (3) Kirkestol, stolestade. Stolestader i kirkerne kendtes også i den katolske tid, men var dengang ikke så almindelige. Kvinder havde pladser i kirkens nordre side, mændene i den søndre side, og gifte sad foran ugifte. I øvrigt havde man plads efter rang. I byerne sad øverst lensmanden, så borgmesteren, rådmændene, købmændenes forskellige klasser, derpå håndværkerne i deres bestemte orden; på landet: herremanden, derpå gårdejere, gårdmænd, husmænd og til sidst inderster. Denne kirkelige rangforordning medførte megen splid, der undertiden udartede til håndgribeligheder i kirken, jf. Viborg landstings dom 14. februar 1573 (ndf. nr. 409). Jf. Troels-Lund III (1969).323 (folkeudg. VI (1903).45ff.). Ved § 8 i lov nr. 281 af 30. juni 1922 om kirkers bestyrelse bestemtes, at udlejning af kirkens stolestader ikke måtte finde sted, men at menighedsrådet kunne bestemme, at visse stolestader ved de alm. gudstjenester forbeholdtes gamle og svagelige, særligt tunghøre. – (4) Se 350.3. – (5) Se 351.2. – (6) Se 349.5. – (7) Jacob Pedersen Brasen var 1548 sognepræst for Gedsted og Fjelsø menigheder. – (8) Gedsted s., Rinds h. – (9) Gedsted Nørgård i Gedsted s., Rinds h. – (10) Se ovf. note 3. – (11) agtværdige, ansete. – (12) Ifl. kirkeordinansen 2. september 1537 var den umiddelbare bestyrelse af kirkens formue m. v. i hvert sogn overdraget til to kirkeværger, jf. reces 24. august 1537 § 20, jf. Matzen og Timm.680. Kirkeværgerne blev formentlig valgt af menigheden, men efter reces 27. februar 1643 1–4–14 blev de udnævnt af „kirkernis forsvar", se 1–4–1, og havde den underordnede administration. – (13) Stand, klasse (Kalk. IV.110b bet.2). – (14) Stilling i samfundet, stand (OdS IX.1086 bet.3,1). – (15) Ordning, bestemmelse (Kalk. III.786b bet.4). – (16) Sædvane, skik (Kalk. IV.848b bet.2). – (17) mest agtede, ansete, jf. GdD III.179 note 3. – (18) d. s. s. stolestade, kirkestol. – (19) Stilling, forhold (Kalk. IV.825b bet.3). – (20) Forhold (Kalk. II778a bet.2). – (21) Se 350.16.

403 Viborg landsting 16. august 1572

Pålagt en domfældt personligt og ikke den, i hvis navn han havde udtaget stævning, at udrede kost og tæring til modparten.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 99 (findes yderligere i 30 hss.).
Overskrift: Enn dom om kost och thæringh aff thenn, som steffningen icke paaliuder.

Palli Juul[1] tiill Stranditt,[2] landtzdomer vdj Nøriuttlandt, och Gunde Schriffuer,[3] landztingshører ibidem, giøre wittherligt, att aar epther Gudz byrd Mdlxxij, leffuerdagenn post assumptionis Mariæ,[4] paa Viburg lanndztingh war skickitt Erick Jenßenn y Eritzleff[5] paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt erlig och welbyrdig mandt Mogins Pierßenn[6] till Thyrestrup[7] paa then anndenn ßide for enn dom, handt nogenn tiid siden forledenn her till landztingitt forhuerffuitt haffuer paa kost oc thæringh, tha handt ßiger, handt skulle haffue hannom hiidt steffnitt, enndog steffningenn skulle haffue liudt paa hans herschab, erlig och welbyrdig frue Metthe Hardennbiergh;[8]

och framlagde samme steffning, som bemeller, att for^{ne} frue Metthe skulle haffue tiltale till for^{ne} Mogins Pierßenn for huiß breffue, handt skulle haffue emodt ett gamill sandmendzs breff. Ther huos framlagde ett Anders Matßenns y Eyer[9] hans breff, att thenn steffningh, som frue Mette Hardenbierg lodt steffne Mogins Pierßenn medt, thett war hindis steffning och icki Erick Jenßenns, som steffningenn y sig selff bemeller, som thet breff wiider forklarer; och epther slig leglighett satte for^{ne} Erick Jenßenn wdj alle retthe, om samme dom paa kost och thæringh kunde komme hanom till noginn forhindringh. Och ther huoß gaff tiliende, att the for rigens cantzler haffuer weritt wdj rette, och handt tha sagenn haffuer optagenn, och her att[10] skulle paa dømis, om Erich Jenßenn war plictig Mogins Pierßenn nogenn kost och thæringh.

Saa møtte Peder Knudtßen y Ørskoff[11] paa for^{ne} Mogens Pierßenns vegne medt fuldt magt och berette, att Erich Jenßenn sielff samme steffning haffuer forhuerffuitt wnder hans herschabs titell och naffn, och icki handt skall beuiße medt for^{ne} frue Mettis eller hindiß fuldtmøndigis kundskab, att hand samme steffning vnder hindis naffnn motte tage, ey eller skall beuiße hinder thenn for Mogins Pierßenn att haffue laditt leeße, medenn Erich Jenßenn, tha dommen gienge her wdj byenn, att skulle till stede haffue weritt, och ther handt fornam Mogins Perßenn møtt, vigitt[12] handt bortt aff byenn. Och ther Erich Jenßenn wdj hanns herskabs leffuindis lyffue war tiltalit for samme kost och thæringh, skulle hans herskab eller noginn paa hindis vegnne icki haffue møtt att suare for Erich Jenßenn, ey eller hannom hinder att haffue besøgt, hanom sadan steffning wnder hindis titell[13] ath motte forhuerffue. Och ther nest framlagde samme landztingsdom, att Mogins Perßenn er tilldømpt kost och thæring, huis handt fandis att haffue weritt steffnitt aff for^{ne} Erick Jenßenn, som thenn dom wiider bemeller, och mintte Per Knudßenn epther slig leglighett nochsom att uere beuist for^{ne} Erich Jenßenn att haffue steffnitt for^{ne} Mogins Pierßenn.

Medt fliere ordt och tale thenom ther om emellom war.

Tha epther tiltale, giensuar och sagßens leglighett, szaa och eptherthj for^{ne} Erich Jenßenn wdj hans herskab, salige frue Metthe Hardennbiergs, leffuendis lyffue for same kosth och thæring war tiltalit, och handt hinder icki thenn tiidt haffuer besøgt[14] hanom ther wdindenn bistandig[15] att skulle were, ey eller hunn eller nogenn medt hindis fuldt magt tha wdj retthergangh er møtt att hiemble Erich Jenßenn samme steffningh wnder hinders titell och naffnn att motte forhuerffue, och icki heller beuißis samme steffning nogenn tiidt

wdj for^{ne} frue Mettis wære att haffue veritt eller hinde tillhende komenn, och eptherthj for^{ne} Erich Jenßenn sielff haffuer laditt bruge samme steffningh och ladet thenn leese for for^{ne} Mogins Pierßenn, saa handt epther thenn er hiidt dragitt, och for^{ne} Erich Jenßenn tha er møtt her wdj byenn och bort wigitt och icke retthergang att ville besøge, och for^{ne} Mogins Perßenn fordj er tildømpt kost och thæringh aff for^{ne} Erich Jenßenn att skulle haffue, tha vide vy epther saadann leglighett icki samme landztingsdom att foruandle[16] ey eller anditt att dømme endt som samme landztingsdom medfører for^{ne} Erich Jenßenn igienn att giffue for^{ne} Mogens Pierßenn sin skellig beuißlig kost och thæringh, handt paa samme reigße giorde.

Jn cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

(1) Se 349.3. – (2) Se 349.4. Flere hss. (Add 151,2°, GkS 1135,2°, GkS 1140,2°, NkS 839,2°, NkS 845,2°, Uldall 257,4°) har *Pallisbierg*, jf. 391.2. – (3) Se 349.5. – (4) Mariæ assumptio: 15. august. – (5) Add 151,2° *Ennsløff*, NkS 839,2° *Enndsløff*, NkS 845,2° *Eridzløff*, Uldall 258,4° *Eridzleff*. Vist landsbyen Ørredslev i Ørredslev s., Voer h. – (6) Mogens Pedersen Galt (d. 1575) til Tyrrestrup. – (7) Hovedgården Tyrrestrup i Søvind s., Voer h. – (8) vel: Mette Hardenberg (d. tidligst 1561). – (9) Landsbyen Ejer i Ovsted s., Voer h. – (10) Ordet gentaget i forlægget. – (11) Landsbyen Ørskov i Ørredslev s., Voer h. – (12) *vigitt ... bort:* undveg, drog bort (Kalk. I.259a). – (13) GkS 1137,2° tilføjer *och naffnn.* – (14) henvendt sig til, ansøgt (Kalk. I.187a bet.2). – (15) behjælpelig (Kalk. I.208a). – (16) forandre (Kalk. I.737a bet.1).

404 Sjællands landsting 1. oktober 1572

Landstinget statuerer, at en sag mod to personer, der er tjenere på Københavns slot, i henhold til gårdsrettens § 34 skal indbringes for hofmarskallen.[1]

Hs.: GkS 1134,2° nr. 160.

Overskrift: Dom aff landtzting, ad huo som haffuer nogenn till att thalle, som thienner paa konge: Maits: slott eller gaarde, the bør thennom att till thalle for konge: M: hoffmarskalck epter gaardtz rettenn 34. cap:

Jeg, Bennd Gregersenn[2] aff Roskilde, landztings schriffuer vdj Siellannd, som thenn dag saaedt y domersted paa Siellandtz far landtzting, giør alle witterligt, att aar epther Gudtz byrdt 1572, onnßdagenn thenn 1. octobris, paa Siellandtz far landtzting wor skickett wellfornumstig mand Hans Wittennbierge[3] aff Gunderup[4] mett fuld machtt aff hederlige oc welfornumstige mendt Oluff Kuldt,[5] konge: Maitts: tholder vdj Kiøbennhaffnn, och Niels Paaske,[6] konge: Maitts: slotz schriffuer paa Kiøbennhaffns slott, paa thenn ene och haffde

wdj rette steffnett Jørgenn Pedersønn aff Tuberup,[7] herritzfogitt y Smørums herrett, paa thenn andenn side och hanom tilthallett for eskning,[8] som hannd haffuer wdgiffuitt till Smørums herritzting, huilckenn Jens Pouelsønn oc Lauris Rasmußønn, for nogenn thid lang sidenn forledenn thiente konge: Maitts: wdj Nøybye laade gaard,[9] haffuer bekomett offuer for^ne^ Niels Paaske oc Oluff Kuld for nogenn øxenn oc andenn threttе, som thenom er komenn emellom, oc for^ne^ Jens Pouelsønn och Lauris Rasmußønn for same øxenn och threttе er bleffuenn seett wdj fengsell paa Kiøbennhaffnns slott, som for^ne^ Jens Pouelsenn och Lauris Rasmußønns klage maael ytthermere indeholder och wduisßer. Och sette for^ne^ Hans Wittennbierge wdj alle rette, om for^ne^ herritz fogett iche haffuer giortt wrett, att hand haffuer giffuitt eskning beschreffuenn till Smørumßherritzting offuer for^ne^ Olluff Kuld och Niels Paaske, effterthj att for^ne^ Oluff Kuld och Niels Paaske ere konge: Maitss:, wor naadigste herris daglige thienner paa Kiøbennhaffnn slott, och mente ther for, att huo, som haffde thenom nogett till att thalle eller att beskylde, burde først att thalle thenom till och staa till rette for konge: Maitss: hoffmarskalck[10] epther gaardtz rettens lydelse,[11] och icke før att lide nogenn forfølning eller eskning till herritzting, effterthj att the haffuer skutt[12] thenom vdi rette for therris tilbørlige dommer. Och thisligeste lod forkynde therris louglige forfaldt och skudtzmaall[13] wed therris wesße[14] bud, Hans Michelsønn, wnderschriffuer paa Kiøbennhaffns slott, till Smørums herritzting, for same eskning wdgick, som beuisligt er.

Ther till suarede for^ne^ Jørgenn Pedersønn, att hand weste sig ingenn wrett atth haffue giortt wdj thenn sag, och berette, att for^ne^ Jens Pouelsønn oc Lauris Rassmusønn wor dømptt quitt aff konge: Maitts: och Danmarckis rigens raad for the øxenn, som the vor fengslett fore, som for^ne^ Jens Pouelsønn oc Lauris Raßmusønn mett same dom indenn thinge skielligen beuiste. Tisligeste berette hand her y dag indenn thinge, att hand [ingenn][15] kundskaff haffde eller weste om gaardtz rettenn, att hand kunde wide sig ther epter att rette vdj nogle maade.

Ther till suarede for^ne^ Hans Wittennbierge och sette wdj alle rette, om konge: Maitts: thiennere, som thienner paa hans k: M: slott och gaarde, iche bøer att nøde[18] och werre wnder same gaardtzrett, som konge: Maitts: haffuer wdgiffuett och strengeligen budett och beffalitt att skulle holdis wed sienn fulde macht, oc wor enn endelig dom begierendis.

Om huilckenn sag the gaffue thenom wdj alle rette paa begæ sider.

Tha epter tiltalle, gennsuar och thenn sags leylighedt och effterthj att for^ne^

Oluff Kuldt och Niels Paaske ere wdj konge: Maitts: daglige thienneste paa Kiøbennhaffns slott och haffuide beffalning offuer for^{ne} laadegaardtz fogeder adt biude och att befalle thenom att giøre, hues the giøre och lade skulle paa kong: Maitts: wegne, som hans øffuerrighedt, haffuer ieg saa affsagtt for rette, adt ieg ey retter wedtt, end huo, som haffuer for^{ne} Oluff Kuldt och Niels Paaske till att thalle, tha bøer thenom først att staa til rette for konge: Maittz: hoffmarskalck epther gaardtz rettens lydelsße wdi thett 34. cap.:[17] och ther att lide och vndgielde hues dom oc rett er, och effterthj att for^{ne} Jørgenn Pedersønn beretther, att hand iche haffuer vest om thenn gaardtzrett, fordj att thenn icke brugis almindelig till herritzting, och iche forstaadtt sig eller affuist, huorlunde hand skulle sig ther epter rette, och ther for haffuer wdgiffuitt samme eskning aff wanuittighedtt,[18] da bøer thenn eskning iche att komme for^{ne} Oluff Kuld eller Niels Paaske till skade i nogenn maade.

Adt saa er affsaugtt for rette, till windisbyrd er mitt signett her vndertrøcktt. Datum vt supra.

(1) Jf. Sjællands landstingsdom 1573 (ndf. nr. 407). – (2) Se 347.11. – (3) Hans von Wittebrug. – (4) Hovedgården Gunderup i Herfølge s., Bjæverskov h. – (5) Oluf Kuld (d. 1573), proviantmester og tolder i Kbh. Da han ved sin død var kronen en del penge skyldig, tog denne hans gård i Kbh., men ved kongebrev 15. juli 1575 (Kanc. Br.) fik hans enke og børn lov til at få 200 daler af hans tilgodehavende. – (6) Niels Paaske, slotsskriver på Kbh.s slot. Fik 27. september 1567 (Kanc. Br.) forleningsbrev på et kannikedømme i Roskilde domkirke, så længe han var slotsskriver; 2. juni 1570 (ib.) ekspektancebrev på det første ledige vikariat i Lund domkirke, 12. januar 1571 (ib.) forlenet med en gård („Kongens gård") i Store Heddinge, 15. december 1570 forlenet med et vikariat i Lund domkirke; når han ikke længere er i kongens daglige tjeneste, skal han residere ved domkirken. 14. marts 1576 (ib.) forlenet med et kannikedømme i Lund. Han kaldes 18. april 1577 (Kanc. Br.) slotsskriver og rigens skriver. – (7) Landsbyen Tubberup i Herlev s., Sokkelund h., der 1672 indrettedes til en adelig sædegård under navnet Hjortespring. Herlev hørte opr. til Smørum h. – (8) Om æskning se Matzen, Offentlig Ret II.159ff. – (9) Nyby Ladegård, der lå ved Ladegårdsåen. Omkr. 1377 udskiltes fra landsbyen Solbjerg en torp Nyby, der snart blev kun en enkelt gård, Nybygård, der 1588 blev slottets ladegård. Christian IV nedlagde 1621 Nyby Ladegård. – (10) En hofmarskal er den embedsmand, der står i spidsen for et hofs embeds- og bestillingsmænd og forestår hele hofholdningen. Embedet har vist udviklet sig af fodermarsk-embedet, se W. Christensen, Statsforvaltning.55 note 4. Hofmarskallen ledede gårdsretten på Kbh.s slot. – (11) Frederik IIs gårdsret 9. maj 1562. På Kbh.s slot beskikkedes dommerne i gårdsretten af hofmarskallen, og det var ham, der førte forsædet i retten, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.525. Da det var upraktisk med skiftende dommere, bestemte missive 16. oktober 1656 (CCD VIII.298f.), at der skulle udpeges bestemte personer til at administrere gårdsretten, hvis præsident skulle være fodermarsken. Domstolen deltes ved instruks af 19. november 1681 i en hofret for kgl. betjente med rang og en borgret for andre betjente. Se Harald Jørgensen, Københavns ældst bevarede Retsprotokol i Hist. Medd. om Kbh. 1975.7ff. – (12) henskudt, indskudt (Kalk. III.799b bet.3).

– (13) Henskydelse, især for en anden dommer (Kalk. III.828a bet.1). – 14) befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet.1). – (15) Forlægget har *indenn.* – (16) nyde. – (17) Frederik IIs gårdsret 9. maj 1562 § 34 (CCD I.195) bestemmer, at den svend, der ikke fanger sin rettighed af sin husbond, skal tiltale husbonden for hofmarskallen, hvis den pågældende svend tjener i kongens gård. – (18) Ukyndighed, uforstand (Kalk. IV.742a).

405 Viborg landsting 11. oktober 1572

Den, der ved bogsed påsværger en anden ran, skal angive værdien af det ranede.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 266 (findes yderligere i 21 hss.).
Reg.: 2844 (datering: 1572, 11. oktober?).
Tryk: GdS III.179 (efter Thott 1201,2°).
Litt.: J. E. Larsen.529; Stemann, Retshistorie.147 note 1; Matzen, Offentlig Ret II.48, 110.
Overskrift: Enn dom, att enn bogsedt er vndersagt, for then icke var saatt paa peninge.

Axell Jull[1] tiill Willestrup,[2] landtzdomer wdj Nøriuttlanndt, Niels Roßennkrantzs[3] tiill Halkier,[4] Morthenn Block[5] till Barsløffgaardt,[6] lanndtzdommer y Fyenn, Offue Schram[7] till Hamergaardt,[8] Niels Viffertt[9] till Tostedlundt,[10] Jørgenn Schram[11] till Thiele,[12] Henndrich Vindt,[13] slotzfougitt paa Olborighuss, och Gunde Schriffuer,[14] lanndztingshører, giøre wittherligt, att aar epther Gudtz byrdt Mdlxxij, leffuerdagenn post Dionisij,[15] paa Wiburg landztingh var skichitt erlig och velbyrdig mandt Erich Hardenbiergh[16] till Mattrup[17] paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt Jens Nielßenn y Løitt[18] paa thenn anden side och hanom tiltalitt och beskyldte, for handt skulle haffue bonditt bogseedt[19] paa enn eegh, Jens Nielßenn beskyldte Olluff Mule[20] medt fliere att skulle haffue hannom fran rønt,[21] enndog same eeg skulle were huggenn[22] paa Erich Hardennbiergs grundt, och icki for^{ne} Jenns Nielßenn skulle haffue wdsaatt[23] medt sin eedt, huor møgitt samme eegh skulle haffue veritt verdt eller thenn kunde gielde, och mintte hannom ther medt wrett att haffue giortt.

Tha møtte Jens Nielßenn och berette, att handt bandt bogseedt paa enn grønn eegh, hanom skulle were fraarøntt, och mintte sig ther medt ingenn wrett att haffue giortt.

Medt fliere ordt oc tale thenom ther om emellom war.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagßens leglighedt, saa och eptherthj for^{ne} Jenns Nielßenn icki haffuer naffngiffuitt[24] eller saat y sin bogseedt, huor

høgtt eller for huadt peninger werdt hanndt same eeg haffuer skatthett[25] fore, sa mandt kunde wide[26] epther lougen ther fore att bøde, kunde wy icke kiende thenn saa louglig bondenn eller suoritt att uere, som thet sig buorde.[27]

Jn cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

(1) Se 350.3. – (2) Se 351.2. – (3) Niels Axelsen Rosenkrantz (d. 1581) til Rydhave og Halkær. – (4) Hovedgården Halkær i Ejdrup s., Års h. – (5) Morten (Martin) Brock (d. 1591) til Barløsegård, 1571 landsdommer i Fyn. – (6) Den tidl. hovedgård Barløsegård i Barløse s., Båg h. – (7) Ove Pedersen Skram (d. 1581) til Hammergård. – (8) Hovedgården Hammergård i Hammer s., Vrads h. – (9) Niels Jonsen Viffert (d. 1595) til Torstedlund og Brusgård. – (10) Hovedgården Torstedlund i Årestrup s., Hornum h. – (11) Jørgen Skram (d. 1592) til Tjele, sen. (1578) rigsråd, 1582–88 landsdommer i Nørrejylland. Han var søn af landsdommer Erik Skram (d. 1568). – (12) Hovedgården Tjele i Tjele s., Sønderlyng h. – (13) Henrik Vind (d. 1607) til Grundet (nuv. Store Grundet), 1572 slotsfoged på Ålborghus, 1578–87 lensmand på Dragsholm. – (14) Se 349.5. – (15) Dionysii dag: 9. oktober. – (16) Erik Hardenberg (d. 1604) til Matrup, Vedtofte, Skovsbo m. v., sen. (1581) rigsråd. – (17) Hovedgården Matrup i Tyrsting s. og h. – (18) NkS 839,2° *Løffuit*, Thott 1201,2° *Leffvet*. Der er tale om landsbyen Løvet i Græstrup s., Tyrsting h. – (19) Bogsed er ed, der blev aflagt på en bog, ɔ: en hellig bog (biblen, evangeliar el. lign.), jf. ASun 46. I en senere tid ses bogsed aflagt på tingbogen, se Jyske Saml. 4. rk. VI.307f., 5. rk. III.249, eller på en lovbog, se Jyske Saml. 5. rk. VI.263f. Bogsed nævnes i SkL 113 og 226, jf. ASun 96. Ifl. JL II.106 skal den bestjålne, når han tror at vide, hvem tyven el. ransmanden er, rejse ranssag mod denne og på det andet ting aflægge ed på dels, at den pågældende er skyldig, dels på værdien af det stjålne. På det tredje ting skal da nævninger træffe afgørelsen. Knud Mikkelsen advarer i glosse 102 til JL II.106 (DgL IV.185f.) sagsøgeren mod mened, når han i disse sager præsterer bogsed (iuramentum in litem). JL anvender ikke betegnelsen bogsed. Jf. Viborg landstings dom 1545 (I nr. 108). Nærv. dom bestyrker formentlig den I 108.2 fremsatte teori om betydningen af, at nævninger ikke må sværge i sager, der står i trætte. – (20) Oluf Mule af Odense-slægten, jf. DAA 1904.325. Oluf Mule nævnes 1536 som Erik Hardenbergs foged på Matrup. – (21) ranet (Kalk. II.654a). – (22) afhugget, ɔ: fældet (Kalk. II.283a–b; OdS VIII.586 bet.1,3); *hugge* i bet.: stjæle, rapse er af yngre dato. – (23) vovet, ofret (Kalk. IV.594a bet.3), jf. JL II.106: swo mykæt sum han thor [ɔ: tør] hans eth with hættæ. Nogle hss. (f. eks. NkS 839,2°, Thott 1201,2°) har *vedsatt* el. *vidsatt*, der af Kalk. IV.766 med dette sted som eneste eksempel foreslås tolket: tilføje, angive. – (24) nævnt, fastsat (Kalk. III.203 bet.1). – (25) anslået, vurderet (Kalk. III.773b bet.3). – (26) NkS 839,2° har *wurde*. – (27) NkS 839,2° tilføjer *epther logenn*.

406 Viborg landsting uden år og dag (1573–90[1])

Landstinget tilsidesætter en kendelse af nævninger, der alene på grundlag af rygter havde fundet en kvinde skyldig i trolddom.[2]

Hs.: Thott 1201,2° nr. 167.
Overskrift: Enn dom y troldom sager.

Vor schickett erlig och welbiurdig manndt Hanns Jarupsønn[3] thill Fobislund,[4] høffuitsmannd paa Silckeborgh, hanns wiße[5] bud Hanns Nielsønn[6] paa thend ene och haffde hid i rette steffnitt Niels Pedersønn i Thiøringe[7] och hans medtbrødre kirckeneffnnd,[8] som ere vij mend, paa thenndt anndenn side och thennom beschyldett och thil thalitt, for dj mett thieris mett brødre v mennd schulle haffue Marene Thommis dother i Thiørrinnge troldom sag paa suoritt effther røchte och tidinge,[9] och icke nogenn giordt gierning schulle hende offuer beuißes, ey heller hende nogenn att haffue sigthet for troldom, att hun schulle haffue loffuitt nogitt wndt, att thet schulle were wederfaritt thennom; och fremlaude itt tingsuinde aff Liusgord[10] herritzthing forganngenn aar wdgiffuitt, xxxv mendt wdgiffuitt haffuer och wunditt, att Marene Thomis dother och Bodell Niels dother haffuer weridt i sogen och bye hos thennom i xx aar och mere, da haffuer dj hanndlitt och schickett thennom well och ei haffuer seedt, fornummitt eller hørdt nogenn troldom sager thill hende i nogenn maade wdenn thet røchte, som dj ere komne wdj &c. Jthem itt winde aff Gordtz[11] herritzthing, liudendis att Madz Nielsønn der haffuer standitt i iiij thing och [frembesckitt],[12] om ther wor nogen, ther haffuer seedt, hans moder Marene Thomis dather giortt nogenn schade mett troldom, eller ther nogen wille sichte hennde, [och][13] ingen kom, ther hennde wille sichte wdj nogen maade, førind neffning suore, wden dj windisbiurd, som bode haffuer wnditt och først røchte.[14] Jthem hederlig manndtz her Melchior Anndersønn[15] i Thouringh hans obne beßeiglitt breff, att hand haffuer kiendt Marene Thommis dother i lv aar, och aldrig hannd haffde fornummitt nogen troldom eller werlig sager thill hende wdenn thet røchte, som sognemennd haffuer wunditt, och thieris winde widre bemelder. Och ther hos berette Hans Nielsøn, att iij aff same vij neffninger icke haffue suorit wdj fior sielff tholffte, haffuer forschreffne Marene Thommis dother quidt suoritt, och dommen stannder enndnu wedt sinn fuldemachtt, och satte ther for wdj rette, om for^{ne} vij neffninger icke haffue suoritt wrett och burde feldt att were.

Saa møtte nogenn aff forschreffne neffninger och fremblaugde itt tingsuinde aff for^{ne} herritzthinng wdgiffuitt thette aar, som bemelder, att xlij quinder iblandt anndre att schulle haffue wdlaugtt Marene Thommis dother att schulle were berøchthet for troldom, effter som thet winde widre bemelder. Tha effter slig leilighet menthe for^{ne} neffninger icke anndittt [att][16] kunde giøre end suerge hennde troldom sager paa.

Mett flere ordt och thale, thesligeste effter thilthale, giensuar och saa och effterdj iij aff for^{ne} vij neffninger haffuer sielff xij^{te} forganngenn aar suoritt

Marene Thommis dother for troldom sag quidt, och den eedt stannder wed machtt och wrøggitt, och for^{ne} vij mennd dog emod eedt haffuer giortt effther røchte och tidinge och icke beuißes nogenn giordt giernning ther hos att følge, ei heller nogenn haffuer sichtet Marene Thomis dotther for troldom, thet[17] hun schulle louffuitt nogen wndt, och thet thennom schulle were henditt, tha wide wi effther saadan leilighet icke andit ther om att sige, end for^{ne} neffninger, som effther røchte och tidinge och emodt thieris mett brødre suoritt haffuer giordt wredt och bør ther for feldt att were, och same thieris eedt icke att komme for^{ne} Marene Thommis dother thill hinder eller schade i nogen made.

(1) Den i dommen nævnte Melchior Andersen var sognepræst i Torning i årene 1573–90. Dommen er derfor henført til disse år. – (2) Jf. Viborg landstings dom 28. januar 1570 (ovf. nr. 349), der i et tilsvarende tilfælde fastslog, at vidneudsagn, der kun bygger på rygter, ikke kan komme den sigtede til skade. Forbrydelsen trolddom krævede vistnok efter datidens opfattelse, at der var forvoldt skade, jf. rettertingsdomme 29. april 1557 (II nr. 237) og 23. maj 1573 (GdD III.206ff.: thet var icke giortt beuiisligen, at for^{ne} Marene Rytther-kone haffde forgiort nogen); således også i svensk ret, jf. J. C. Jacobsen.160. – (3) Hans Johansen Lindenov (d. 1596) til Fovslet. – (4) Den tidl. hovedgård Fovslet i Ødis s., Nørre Tyrstrup h. – (5) befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet.1). – (6) Hans Nielsen optræder også i Viborg landstings dom 28. april 1571 (ovf. nr. 375) som befuldmægtiget for Hans Lindenov. – (7) Landsbyen Torning i Torning s., Lysgård h. – (8) Kirkenævninger, der udtoges blandt sognets beboere, skulle i henhold til tillægget om trolddom til JL (JL III.69) afgøre trolddomssager. Om kirkenævn se ovf. 376.20. – (9) Forlydende, rygte (Kalk. IV.339b, OdS XXIII.1062 bet.1). – (10) Lysgård. – (11) Vel skrivefejl for *Liusgordtz*. – (12) Forlægget har formentlig ved skrivefejl *frembskickett*. – (13) Forlægget har *om*. – (14) *wnditt* [læsemåden usikker] *och først røchte* er vist skrivefejl for *wunditt om først* (eller *for^{ne}*) *røchte*. – (15) Melchior Andersen (d. efter 1597) (der Wiberg III.359 nævnes med det urigtige efternavn Pedersen) var sognepræst for Torning og Karup menigheder 1573–90. Jf. Kanc. Br. 16. juli 1573 og 27. september 1590. Han levede endnu i 1597, jf. KhS 3. rk. II.741f. – (16) Ordet mgl. i forlægget. – (17) at (Kalk. I.358a bet.1).

407 Sjællands landsting 1573 uden dag (før 14. juli[1])

Nogle på Sjællands landsting udmeldte mænd mægler forlig mellem to parter i en sag om en formentlig uberettiget fængsling.[2]

Hs.: GkS 1134,2° nr. 157.

Overskrift: Et forligelse breff aff landtzting, nogenn er gangenn emellom for att en waar fenngslitt.

Hendrick Arnnffeldt[3] till Gundethued,[4] landtzsdommer y Sielanndt, Eggert

Vlffeldt[5] till Kragerup,[6] Teus Rossenngaardt[7] till Anßthoffte,[8] Hanns Wittenbierg[9] till Gunderup[10] och Bend Gregersenn[11] aff Roskilde giør alle witterligtt, att aar effter Gudtz byrdt 1573 paa Sielandtzfar landtzting wor skickett Lauris Rasmusønn och tilthallett Niels Paaske,[12] fordij att hand haffuer verrett fengslitt och indsett wdj Blaa Thornn paa Kiøbenhaffn slott, sectett oc skyldett for nogen øxenn, som skulle verre mist och vndkomenn fra K: M: laadegordt[13] for huilcke øxenn hand sagde sig att were dømptt quitt for aff kongel: Maitts: och Danmarckis rigis raadt, och mente ther for, att forschreffne Niels Paaske burde metth rette adt staa hanom till rette for thet fengsell, som hand for same øxen lidt haffuide, och for hues skaade och forsømelse, som hand ther offuer faaett och lid haffuer.

Tha bleff forschreffne Lauris Rassmußønn till spurtt en gong, anden gonng och thredie gong, om hand haffde nogenn windisbyrdt eller wilde skiude paa nogenn windisbyrdt, mett huilcke hand kunde skiellig beuiße, att Niels Paaske haffuide ladett sette hanom vdj fenngsell, ellier att Niels Paaske haffde beffathett sig meth hanom eller meth nogenn, som hanom tilhørde, thenn stundt hand waar vdj samme fengsell.

Tha suarede hand, att alle folckene, som thienner paa slotthett, wed weel, att hand wor fangenn, menn hand wille dog ingenn giffue till naffnn ellier ydermere paa skiude paa thenn thidt.

Tha epter slig leylighedt bleff hand tilspurtt aff thj gode mendt, som paa thinge wor, om hand vill lade sig forlige och fordrage[14] och tilbethro nogne goude folck, som till thinge wor, att forlige hanom och forschreffne Niels Paaske oc Oluff Kuldt[15] for hues sager och mistancke thenom kunde were emellom, huilckett hannd och welluiligenn samtøckte och beuiligede.

Thaa bleff ther till vdmeltt och tilbethroedt aff bege parter thesse epterschreffne, som er: Hans Wintenn Bierge aff Gunderup,[16] Erick Fris, fogett paa Bregenntthuidt,[17] Peder Schriffuer, fogett paa Herløuffsholm,[18] Christen Muller, fogett paa Kiøgaardt,[19] Jørgenn Pedersenn aff Bastebierge,[20] herritzfogitt y Ramsøherrett, huilcke ther wdginge aff thingett oc sidenn igienn indkomme paa for^{ne} thing, bestoede at tj haffuide hanom wnderuist,[21] saa att hand haffuer affstoett hans forseett och klagemaaell och berette, att the haffde endelig, wenlig och well forligtt oc fordragett same sag och thrette emellom for^{ne} Lauritz Rasmusønn och for^{ne} Niels Paaske och Oluff Kuldt, adt thett skall werre enn euig død oc forligtt sag emellom thennom, och aldrig ingenn aff thennom skall klage eller kierre ydermere paa thenn sag epter thenne dag wdtj nogen maade.

Till windisbyrdt att saa er gaaett och forhandlitt jndenn tinge, som forschriffuitt staar, er wore signether her vnder trøcktt. Datum vt supra.

(1) Den i dommen nævnte Oluf Kuld var død 14. juli 1573 (Kanc. Br.), hvorfor dommen må være før denne dag. – (2) Se hertil Sjællands landstings dom 1572 (ovf. nr. 404). – (3) Henrik Nielsen Arenfeldt (d. efter 1580) til Gundetved, 1557–62 og på ny fra 1566 landsdommer i Sjælland. Han var søn af landsdommer i Sjælland, rigskansler Niels Henriksen Arenfeldt (d. omkr. 1533). – (4) Hovedgården Gundetved (nuv. Selchausdal) i Buerup s., Løve h. – (5) Eggert Ulfeldt (d. 1583) til Kragerup. – (6) Hovedgården Kragerup i Ørslev s., Løve h. – (7) Teus Rosengaard (d. 1583) til Gundetved og Åstofte. – (8) Den tidl. hovedgård Åstofte i Asnæs s., Ods h. – (9) Se 404.3. – (10) Se 404.4. – (11) Se 347.11. – (12) Se 404.4. – (13) Se 404.7. – (14) forlige (Kalk. I.609b bet.5). – (15) Se 404.5. – (16) Hovedgården Gunderup i Herfølge s., Bjæverskov h. – (17) Hovedgården Bregentved i Haslev s., Ringsted h. – (18) Hovedgården Herlufsholm (1565 oprettet til skole) i Herlufsholm s., Øster Flakkebjerg h. – (19) Hovedgården Gammel Køgegård, siden 1940 i Køge købstad. – (20) Den nu forsvundne landsby Bastebjerg, der lå i den vestlige del af Borup s., Ramsø h. Landsbyen nævnes endnu i 1688. – (21) vejledet, rådet, tilskyndet (Kalk. IV.668a bet.2, OdS XXV.1309 bet.2).

408 Viborg landsting 31. januar 1573

En mand, der ved ed med mededsmænd havde benægtet en gæld, sagsøgtes tilligemed mededsmændene, dels fordi han, efter at eden var fæstet, men før den blev aflagt, havde indgået forlig med sin kreditor om gældens betaling, dels fordi en af mededsmændene var fordelt. Det statueredes, at den aflagte ed var lovlig, da *forliget ikke var indgået på tinge, og det tingsvidne, hvormed forliget skulle bevises, først var optaget 5 uger efter, at eden var aflagt, og* da *den omstændighed, at en af mededsmændene var fordelt, ikke kunne gøre eden ugyldig, da forholdet ikke havde været de andre mededsmænd bekendt.*[1]

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 103 (findes yderligere i 27 hss.).
Reg.: 2860.
Tryk: GdD III.181ff. (efter NkS 836b,2° og Thott 1201,2°).
Litt.: Stemann, Retshistorie.152 note 1, 153 note 1, 197 note 3, 201 note 5, 267 note 1, 268 note 2, 270 note 1; Matzen, Privatret II.175; sa., Offentlig Ret II.56, 103, 107; Poul Johs. Jørgensen i TfR 1944.129 note 1; Hugo Matthiessen, Snapstinget (1946).215.
Overskrift: Enn dom om windisbyrdt, som icki framkommer, førindt loug er giffuitt, er sidenn fundett macteløsse.

Axell Jull[2] till Willestrup,[3] landtzdomer wdj Nøriuttlandt, Biørnn Kaasß[4] till Starupgaardt,[5] Malthj Jenßenn[6] till Hollumgaardt,[7] Erich Kaass[8] tiill Lindbierggaardt,[9] Jffuer Kaas[10] till Ørnndrup,[11] Mogins Pierßenn[12] till Thyre-

strup,[13] mester Matz Huidt[14] wdj Holstedtbroff och Gunde Schriffuer,[15] lanndtztingshører, giøre wittherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxxiij, leffuerdagen post conuersionis Paulj,[16] paa Wiburg landzting war skickett erligh och velbyrdigh frue Pernille Oxe[17] till Siebyegaardt[18] hindis wiße[19] buodt, erlig och fornumstig suendt Christenn Knudßenn, fougit ther samestedz, paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnit Chresten Suendzen y Skoffsgaardt[20] medt sin lougsmenndt[21] Jens Chrestinßen, Chrestenn Olluffßenn och thieris medt brødere paa thenn andenn side for en lough,[22] hanndt Rasmus Pederßen y Volstrup[23] till Seebyegaardtz biercktingh[24] nogenn tiidt siden fest och giffuitt haffuer, att handt ingenn gieldt skull haffue veritt hanom plictig; och berette huorledis epther att Chresten Suendßenn skulle haffue fest[25] Rasmus Pederßenn samme lough, skull handt haffue dragitt till ett anditt tingh, Jersleffherritztingh[26] och ther laditt sig medt for^{ne} Rasmus Perßenn forliige och saate hanom veßning[27] for samme gieldt och sampt[28] betalit och sidenn dragit till for^{ne} biercktingh och giffuitt loug och vernn,[29] att handt inthett war hanom plictig. Och framlagde ett tingswinde aff Seebyegaardz bierckting sist forgangenn aar, leffuerdagenn post Marthinj[30] wdgiffuet, liudendis for^{ne} Rasmus Perßenn ther att haffue hagt tiltale till for^{ne} Chrestenn Suendzenn medt hørings diele[31] och sagitt[32] hanom xxij dallere, som handt skull vere hanom plictigh, och for^{ne} Chrestenn Suendzenn tha att haffue tagitt Rasmus Perßens haandt[33] och sagt hanom ney, att handt war hanom inthet plictigh, och ther paa feste hanom enn lough. Ther nest framlagde ett annditt vinde aff for^{ne} ting sist forgangenn aar, leffuerdagen for Scte: Karine dag[34] wdgiffuitt, att Chrestenn Suendzenn gaff sin lough, att hanndt war Rasmus Perßenn inthett plictigh. Ther huos framlagde ett tingsvinde aff for^{ne} bierckting sist forgangenn aar, leffuerdagen for Scti: Andree dagh[35] vdgiffuitt, som bemeller Rasmus Perßenn ther for tingsdom att haffue standitt och sagt, att thenn torsdag nest epther Chrestenn Suendzen feste hanom thenn loug ther wedt tingitt, tha skulle handt och Chrestenn Suendßenn haffue bleffuitt forligte wedt Jersleffherritztingh om huis dieldt[36] thenom emellom var, och handt skull haffue fanngitt loffning och vißening for sin penningh, och loffningsmendenn[37] skull haffue giffuitt hanom samme peningh strax. Ther huos framlagde ett tingsuinde aff for^{ne} biercktingh, snapsbierckting[38] sist forgangenn, vdgiffuitt, Sørenn Lauritzenn y Funder,[39] Simenn Smedt y Bølle,[40] Lauritz Perßenn y Vibholtt[41] for viij mendt att haffue vonditt, att the thenn torsdag nest for Scte: Karine dagh sist forledenn skulle the haffue forligt Chrestenn Suendßen och Rasmus Perßenn vedt Jersleffherritzting om alle the sa-

ger, thenom emellom var, bode gieldz sager och om thenn loug, Chrestenn Suendzenn hagde festh Rasmus Perßenn, saa att Chrestenn Suendßenn skull haffue saatt Rasmus Perßenn loffning och vißeningh for huis peningh, handt var hanom plictigh, och Chrestin Suendßenn skulle haffue loffuitt att skulle stille Chrestenn Knudßenn till fredtz paa husbundens vegnne for thenn loug, handt hagde fest, saa att thenn skull inthet komme Rasmus Pederßenn wedt. Ydermiere haffuer Lauritz Perßenn bestanditt,[42] att handt samme tiid loffuitt for Chrestin Suendßenn till Rasmus Perßenn, att huis dieldt handt icki ville haffue Chrestin Suendzenn fordragh[43] aff the xxij daller, hanndt sagitt hanom for, tha skulle handt paa Chrestin Suendsens vegne giffue Rasmus Perßenn, och samme penninge skulle handt haffue giffuitt hanom strax paa Chrestin Suendzens vegnne aff samme gieldt, som the vinder viider bemeller. Och saatte for^{ne} Chresten Knudzenn vdj alle retthe, om for^{ne} Chrestin Suendzenn icke haffuer giffuitt samme loug medt wrett, och om handt och hans lougsmenndt icki borde felde att uere.

Saa møtte Chrestin Suendzenn och berette, att samme threj mendtz vinde skulle vere vondit huos[44] fem vgger epther, att handt sinn loug och vernn giffuitt haffuer, och fordj hagde samme threj mendt, Sørenn Lauritzen, Simen Smedt och Lauritz Perßenn, idag hiidt steffnitt och kallitt och mintte thieris vinde vildig att uere och vnøgactig att skulle findis, thj thenn enne skulle vere Rasmus Persens nestesødzkindt barnn och thenn andenn att skull vere hanns sødzkindt; och gaff tilkiende, att ther som hand noginn forligelsmoll vedt Jersleffherritztingh skulle haffue jndgoitt, tha hagde ther well strax veritt om vonditt och thett indenn tingie forkyndt, eller och the hagde vell tagitt hans egitt breff och zegill. Och ther for saatte wdj rette, om samme bagvinde[45] kunde komme hanom emodt sin loug till nogenn forhindringh, och om hanns loug icki borde vedt magt att bliffue.

Saa møtte Suendt Chrestinßenn paa ßin egenn och sine medtbrøders lougsmendtz vegne och mintte thieris eedt rett att uere giortt. Ther nest framlagde Chrestin Knudßenn ett dielsbreff,[46] att enn vedt naffn Niels Schreder, som hanndt sagde lougsmanndt att uere, att handt er fordieltt[47] for j pundt maltt, ij tønder och iij skipper haffre, som thett dielsbreff vider bemeller. Emodt huilckitt Chrestin Suendßenn suaritt, att samme dielsbreff icki var leest[48] eller fremlagt for hans lougsmendt, eller Niels Schreder tha ther medt att uere affuist, ey eller noginn att haffue paaskodt[49] eller forkyndt hanom att haffue weritt fordieltt, och mintte fordj samme dielsbreff icki kunde hans lough forhindre.

Medt fliere ordt och tale thenom ther om emellom war.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagens leglighett, saa och eptherthj samme threj vindisbyrdt haffuer vonditt huos fem vgger epther att for^ne^ Chrestin Suendzenn sin loug edlitt[50] och dreffuitt[51] haffuer om sadann forligilsmoll, som handt icki for tingh eller tingsdom[52] findis att haffue jndgoitt och tha strax tingsvinde epther tagitt, och icki handt thett vill vere bestendigh eller haffuer forseglitt, tha eptherthj samme mendt icki er komenn sadann forligilsmoll att forkynde føer eller thenn dag, ther Chrestenn Suendßenn sinn loug edlitt, menn huos fem vgger epther lougenn y saa made fuldtdreffuit er om sadann forligilsmoll kundskab att haffue boritth, tha kunde wy epther sadann leglighett icki kiende samme conntracts vinde[53] saa nocksom eller nøgactig att uere, att thett kandt forhindre for^ne^ Chrestenn Suendßenns lough, meden samme loug epther sadann circumstantzer och leglighet vedt sin mact att uere. Och eptherthj Niels Schreder icki var forskyldt eller sicthett att haffue veritt fordieltt, førindt samme loug dreffuitt och fuldgiort var, wide wy icki heller samme lough att kunde rygge aff thenn aarsagh.

Jn cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus &c.[54]

(1) Jf. Viborg landstings dom 18. december 1568 (II nr. 338), hvor en indsigelse om et vidnes inhabilitet som følge af fordeling ikke blev taget til følge, fordi delebrevet ikke var læst ved den pågældendes værneting. – (2) Se 350.3. – (3) Se 351.2. – (4) Se 362.16. – (5) Se 362.17. – (6) Se 389.8. – (7) Hovedgården Holmgård (nuv. Nørre Holmgård) i Møborg s., Skodborg h. – (8) Erik Kaas (d. 1578) til Lindbjerggård. – (9) Den tidl. hovedgård Lindbjerggård i Ølgod s., Øster Horne h. – (10) Ivar Kaas (d. ca. 1606) til Ørndrup og Lindbjerggård – (11) Hovedgården Ørndrup i Karby s., Morsø Søndre h. – (12) Mogens Pedersen Galt (d. 1575) til Tyrrestrup. – (13) Hovedgården Tyrrestrup i Søvind s., Voer h. – (14) Magister Mads Hvid, 1543–69 sognepræst for Holstebro og Måbjerg menigheder. Om ham se II 297.5. – (15) Se 349.5. – (16) Pauli conversio: 25. januar. – (17) Pernille Oxe (d. 1576), datter af rigsråd Johan Oxe (d. 1534) og enke efter admiral Otte Rud (d. 1565). – (18) Hovedgården Sæbygård i Volstrup s., Dronninglund h. – (19) befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet.1). – (20) Bondegården Skovsgård i Dronninglund s. og h. Den blev 1662 oprettet til en hovedgård og fik 1690 navnet Dronninggård. – (21) Mededsmænd (Kalk. III.728b bet.3). – (22) Ed, særligt partsed med mededsmænd (Kalk. III.723a bet.2). – (23) Landsbyen Volstrup i Volstrup s., Dronninglund h. – (24) Sæbygård fik sit eget birk 1567; det nedlagdes 1831. – (25) forpligtet sig til, lovet (Kalk. I.516a bet.3). – (26) Jerslev h., nu i det væsentlige: Dronninglund h., jf. kgl. resol. 10. november 1841. Jerslev herredsting var indtil 1688 i Øster Brønderslev s. – (27) Sikkerhed, borgen (Kalk. IV.846a, jf. 845b bet.1). – (28) Vist: en del, noget (OdS XX.1463f.). – (29) Værn: det at bevise sin uskyldighed (OdS XXVII.955 bet.1.2); forb. *loug och vernn* alm. i datidens jur. sprog. – (30) Mortensdag: 11. november. – (31) I Jylland foregik fordeling med høringsdele, ɔ: fogden udnævnte 6 mænd (høringe) på det 4. ting, der afsagde fordelings-kendelsen, jf. Matzen, Offentlig Ret II.153. – (32) sagsøgt (Kalk. III.661b bet.1). – (33) Tilbud om ed synes at ske ved håndslag, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD III.181. Håndslag var i ældre

ret tegn på, at en overenskomst var indgået, jf. f. eks. Hübner, Grundzüge.524. – (34) Karens (Karines, Catharines) dag: 25. november. – (35) Andreas dag: 30. november. – (36) Dele, retssag. – (37) Kautionisterne (Kalk. II.839b bet.2, jf. 838b). – (38) Snapsting var det første ordinære ting efter julehelgen. Om snapsting ved herreds- og birketing se Hugo Matthiessen, Snapstinget (1946).214f. – (39) Landsbyen Funder i Funder s., Hids h. – (40) Enten Vester Bølle eller Øster Bølle i Rinds h. – (41) Gården Vibholt i Flynder s., Skodborg h. – (42) erkendt, tilstået (Kalk. I.178b bet.9). – (43) *haffue fordragh:* give henstand (Kalk. I.608a bet.3b). – (44) henved, omtrent (Kalk. II.270a bet.2). – (45) Vidne, der føres for sent og derfor er ugyldigt (Kalk. I.93b, GdD III.183 note 27). – (46) Skriftligt vidnesbyrd om dele el. fordeling (Kalk. I.347a bet.1). – (47) Den, der var fordelt (ɔ: ifalden tremarksbøder for udeblivelse fra rettergang eller for undladelse af at opfylde en dom) var procesinhabil, jf. Matzen, Privatret I.25ff., sa., Offentlig Ret II.7, 51, 81, 96, 149, 154, RR § 1 (Da. Mag. 3. rk. I.179f.), reces 6. december 1547 § 3, reces 21. december 1551 § 3, reces 13. december 1558 § 17. – (48) At delebreve skulle læses til tinge var ikke foreskrevet i nogen lov, men fastsloges ved Viborg landstings dom 18. december 1568 (II nr. 338), måske ud fra en analogi af § 50 i Thords art. (DgL Tillæg til IV.90f.), hvorefter de fredløses navne skal optegnes og læses 3 eller 4 gange årligt på tinge, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD III.90 note 1. – (49) påberåbt (Kalk. III.542b bet.1). – (50) aflagt (om ed) (Kalk. IV.955b). – (51) aflagt (om ed) (Kalk. I.385a bet.3). – (52) De på tinget fungerende dommere (Kalk. IV.391b bet.1). – (53) Vidnesbyrd om overenskomst. – (54) *&c.* erstatter: inferius impressa.

409 Viborg landsting 14. februar 1573

Den kvinde, der længst har været gift, og som længst har boet i sognet, bør nyde den yderste plads i kirkestolen.[1]

Hs.: GkS 1137,2° nr. 215 (findes yderligere i 2 hss.).
Overskrift: Enn dom om stollstand y kirckenn.

Axell Juell[2] thill Willestrup,[3] landzdomer y Nør Judtlandt, och Gundj Schriffuer,[4] landztinghørrer ibidem, giøre witterligtt, att aar effter Gudtzs byrdt 1573, løffuerdagen S:[5] scolastice virginis,[6] paa Wiborg lanntzting wor schickett Per Ollufßenn y Binderup[7] paa sin egne och Per Christenßens wegne ibidem paa thend ene och hagde hidt y rette steffnidt Matzs Christenßenn i for^ne^ Binderup paa then anden side, hanom tilltallitt och beschyllte, for hand wille tilholde hannß kone att schulle stande vdenn for thieris høstruer wdj en stoellstade i Binderup kiercke, endog thieris høstruer schulle were elldre gifft och till thiß[8] standen vden for Matz Christensens høstru och miente, fordj thieris høstruer burde same stæde att behollde.

Saa møtte for^ne^ Matz Christenßen och berette, att the quoner, som haffuer boedt i thendt gaardt, hand nu iboer, schulle tilforne vdj mange aar haffue

standett yderst i same stoell, och miente fordj han høstru borde att beholde same yderste stade.

Medt flere ordt &c.

Tha epther tiltalle &c., saa och eptherdj Peder Ollufßenns och Peder Christenßens høstruer haffuer bode en stuoll tilßamen vdj kiercken, och ther kiffues om, huem ther schall stande yderst i ßame stoell, tha vide wij icke andett therom att sige, end epther god wiiß,[9] schick[10] och poletij[11] bøer thend kuone elldst haffuer weritt gifft och boeßatt att nyde thet yderste stade wdj stuollen, saa lenge the leffuer, och siden thend neste vdj aallder att opstie.[12]

Jn cuius rej testimonium sigilla nostra &c.[13]

(1) Jf. DL 2–22–47 og 48, hvorefter „altid den ælste staa næst Gangen, og siden de andre, som de ere gamle til"; i landsbyerne „følger Stoelestadet Gaarden og dennem, som derudj boe; Dog saa at de Unge ydmyge sig for de Gamle". Jf. Viborg landstings dom 19. juli 1572 (ovf. nr. 402) om stolestader. Jf. Herlufsholms birks tingbog 1630–33 (1957).154. – (2) Se 350.3. – (3) Se 351.2. – (4) Se 349.5. – (5) *S:* (sancti) er formentlig fejlskrift for *p* (post). – (6) Scholasticæ virginis dag: 10. februar. – (7) Binderup s. i Gislum h. Sognet var annekteret til Kongens Tisted s. – (8) hidtil (Kalk. I.350a–b). – (9) Skik, sædvane (Kalk. IV. 848a bet.2). – (10) Ordning, indretning (Kalk. III.786b bet.4). – (11) Ordning (Kalk. III. 499b bet.1). – (12) opstige. – (13) *&c* erstatter: inferius impressa.

410 Viborg landsting 14. marts 1573[1]

Landstinget statuerer, at der skal finde egentligt skifte sted efter Hartvig Skram, da ifølge skiftebrevet enhver, der mener sig forurettet, kan fordre skifte, og da den afdøde havde tilladt sagsøgeren at begære skifte.[2]

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 116 (findes yderligere i 24 hss.).
Ingen *overskrift* i forlægget.

Jtem enn dom, Axell Jull,[3] Palli Jull[4] oc Gunde Schriffuer[5] vdgiffuitt haffuer emellom erlig och velbyrdig mandt Offe Schram[6] till Hammergaardt[7] paa thenn enne och erlig och velbyrdig frue Karine Skoffgaardt[8] till Varhoffuitt[9] saa och erlige och velbyrdige Jacop Schram,[10] Anders Schram[11] och alle Hartuig Skrams[12] arffuinge[13] paa thenn andenn side, for the forholder hanom rett skyfft och jaffningh[14] epther thieris salig farfader och farmoder, erlige och velbyrdige Offue Schram[15] och frue Mette Schrams,[16] enndogh ther ingenn[17] affkaldt skulle vere giort eller gangitt emellom for^{ne} Offue Schrams fader eller farbroder, och mintte fordj the war plictige alle medt huer andre att uere of-

fuer rett skyfft och jaffningh, saa enn huer kunde wederfaris, huis thenn medt rette och loulig kunde tilkomme &c.

The er ther saa affsagt for retthe, att eptherthj thett skyfftbreff, som frue Karine haffuer i rette lagt, medtføre, at huo, som icki haffuer skiell och fullist, motthe tale paa rett jaffnitt, och eptherthj Hertuig Skram wdj godemendz[18] neruerilße haffuer medt sinn besegling samtøckt Offue Schram att haffue frie tiltale til hanom[19] for[20] skyfftt och jaffningh, om handt kunde finde sig brastholdenn att uere, epther som arffuen faldenn er, wiste the epther sligh leglighedtt, som for er rørtt, icki anditt ther om att sige, endt for[ne] medtarffuinge bør ju paa beleglig tiidt och stedt att forsamblis och sidde offuer[21] rett jaffnitt och giøre huer andre skiell oc fullist vdj gaarde och guotz, som thett sig bør; menn om frue Mettis guotz, som icki fandis noginn endeligh skyfftt paa wdenn hindes egitt breff, och ingenn aff arffuingerne haffuer thett samtøct eller forseglitt, kunde the icki kiende nochsom att uere, menn thett wdj lige maade alle arffuingerne att emellom skyfftis, som thet sig bøer.

(1) Forlægget (og flere andre hss.) er uden datering. Dateringen (Anno 1573, leffuerdagen nest epther Gregorij) indsat efter andre hss. – (2) Dommen blev stadfæstet af rettertinget 25. maj 1573, se ndf. nr. 415. Parternes indbyrdes slægtskab vil fremgå af følgende oversigt:

(3) Se 350.3. – (4) Se 349.3. – (5) Se 349.5. – (6) Ove Skram (d. 1581) til Hammergård. – (7) Hammergård i Hammer s., Vrads h. – (8) Karen Jørgensdatter Skovgaard, enke efter Palle Skram (d. 1546) til Varho. Hendes søster, Kirsten Jørgensdatter Skovgaard, var gift med nedenn. Hartvig Skram (d. før 1566) til Dejbjerglund, se stamtavlen ovf. – (9) Den tidl. hovedgård Varho i Gørding s. og h. – (10) Jakob Skram (d. 1625) til Dejbjerglund, Brusgård og Fruergård; se stamtavlen ovf. – (11) Anders Skram (d. 1619) til Dejbjerglund, broder til ovenn. Jakob Skram, se stamtavlen ovf. – (12) Hartvig Skram (d. før 1566) til Dejbjerglund og Fruergård. – (13) Se DAA 1916.472f. – (14) Skifte, deling (Kalk. II. 438a bet.2). – (15) Ove Skram (d. før 1537) til Hammergård, Dejbjerglund og Varho. – (16) Mette Pallesdatter Juel, gift med ovenn. Ove Skram. – (17) GkS 1140,2° tilføjer *endelig*. – (18) Adelsmænds (Kalk. II.60a). – (19) GkS 1140,2° tilføjer *och hans søskend*. – (20) GkS 1140,2° tilføjer *rett*. – (21) GkS 1140,2° tilføjer *skiifft och*.

411 Hads herredsting 30. marts 1573

Beskrivelse af en af 11 mænd foretaget rebningsforretning[1] *i Torrild i Hads herred.*

Hs.: Thott 1991,4° fol.523 (gammel paginering: p.250[2]).
Litt.: Poul Meyer.249, 288, 310ff.; Ole Widding, Om rebning (Bol og By 1964 nr. 5.88ff.).
Overskrift: Enn stadfæstning, ßom er giortt thill Hadtzherritztinngh om marckreebeninngh.

Wy effterschreffnne, Offue Raßmußenn[3] wdi Kanne,[4] Raßmus Mogennßenn wdi Olderup,[5] Knudt Michelßenn wdi Harderup,[6] Jørgenn Lauritzenn i Soderup,[7] Niels Jørgennßenn wdi Olderup, Raßmus Knudßenn i Harderup, Thomas Nielßenn wdj Balle,[8] Søffrenn Pederßenn wdj Olderup, Thord Raßmußenn wdj Harderup, Olluff Søffrennßen wdj Sulderup[9] och Olluff Søffrennßenn wdj Skiergaardt,[10] kiendis och giør witterligt for alle med thette vor egenn stadfestning, som wy giorde och thill Hadtzherritzthinng manndagenn nest epther søndag quasimodo geniti[11] anno dominj 1573, epther ßom wy war kaldenn aff erlig och velbiurdig manndt Holgier Roßennkranntz[12] thill Boluer,[13] stadholder wdi Nøre Judlanndt, høffuitzmanndt paa Skannderborg, haffde ladett affkalde[14] att skulle reebe Thorrildt[15] marck. Thaa epther ßom wy worre kaldenn, och fuldt[16] och maltt[17] bleff, thaa worre wy i Thorildt paa rette thog dog[18] epther lougenn, och ther ßom[19] wy ophouff[20] paa Thorildt och all Thorildtzmarck jnndenn all fire marcke moder,[21] ßom thet ßig burde epther lougenn,[22] vnderthagenn stugsiordt,[23] seerkiøb,[24] kiercke jordt,[25] laugheffder, ennemercker,[26] ornum[27] eller endell,[28] ßom manndt kannd ßig thilholde medt rette epther lougenn,[29] thaa epther ßom wy soer ophoeff[30] thaa sette wy gienmaall[31] paa gaadenn[32] vedt thed nordeste kierckegaardtzhiørnne,

som vor ett reb[33] och ix allenn i samme reeb. Siden ßom wy skulle forther[34] i bye och vdenn bye, thaa beuilgett och samtøcke meninge byemenndt och grannder och giorde thieris breffue och segell ther paa, att the wille nyde och beholde alle the gammelle forthere[35] och veye, ßom the haffue hafft aff arildtzthidt baade vdj bye och vdenn bye, och [ey][36] wille were begierrinndis, att eyer skulle legge thennom nogenn ny forther och weye vdt, enthenn vdj bye eller vdenn by i nogre maade. Sidenn lade vi[37] huer manndt med ßinn boethofft[38] medt gaardt och gaardstedt paa lennglighedt[39] otte reeb och xv faffnue[40] i huert reeb, och thu reeb paa bredeligheedt,[41] och reebet ix allne huer mannd epther ßinn skat och lanndgilde.[42] Saa begyntte vy epther sollens opgaanng[43] i marckenn epther lougenn[44] och begynthe weedt Serresollthemarck[45] och rebet thill Krogstrupmarck[46] och fick huer manndt epther sinn skat och lanndgilde, och ßaa frann Krogstrupmarck och fick huer manndt epther sitt skatt och landgilde och frann Krogstrupmarck paa thenndt norde side byenn thilbage igienn thil Serßolthe marck vedt ager, och thill reebet wy Jeßper Nielßenn først epther sollens opganng och thill reebett thenn gaardt hanndt i boer, ßom skiuller[47] ij ørthe[38] rug, ij ørthe biug, ij ørte haffre xviij sk. smør penning. Ther forre thill rebet wy hannom vij reeb och frann for ij sk. thill thennd gaardt, Børre Simenßenn vdj boer, ßom skiuler ij ørthe biug, j ørthe haffre, xxxj marck smør; ther forre thill rebt vy hende iiij[49] reeb ij sk. ij alb.[50] thill thenndt gaardt, Jørgen Frantzenn och Søffrenn Michellßenn i boer, ßom skiuller j ørthe rug, j ørthe biug, j ørte haffuer, iiij pundt smør; ther for till rebett [vy][51] thennom xv reeb iiij sk. framb beder[52] thill thenndt gaardt, Thorckildt Jørgennßenn vdj boer, ßom skiuller j ørthig rug, j ørte biug, j ørthe haffre, xxiij sk. smør penning; ther forre thill reebett vy hannom xv reeb, j sk. thilbage thill thennd gaardt, Søffrenn Pederßenn iboer, ßom skylder aarligen j ørthe rug, ij ørte biug, j ørte haffre, 18 sk. smør penning, j lamb, ij hønns, j gaas; ther fore thill rebet vi hannom vj[53] reeb och for j sk. fremb beder thill thennd gaardt, Peder Suendtzenn i boer, som skylder j ørte rug, j ørte biug, xvij sk. smør pennge; ther forre thilll rebet vy hannom iij reeb och for j sk. frembbeder thill thennd gaardt, Raßmus Laßenn och Raßmus Jennßenn iboer, ßom skylder aarlig j ørthe rug, j ørthe biug, j ørthe haffre, iij pundt smør; ther forre thill reebet vy thennom xv reeb och iiij sk. frembeder thill thennd gaardt, Jenns Bugi iboer, ßom skiuller ij ørthe biug, j ørthe haffre, 18 skilling smør penninge, ther forre thill reebett vy hannom iij reb och for ij sk., thill thenndt gaardt, Limbeck Raßmußenn ibor, ßom skylder j longstedt,[54] j leding,[55] iiij[56] skipper rug, iiij skipper biug, j lamb, j gaas,

j[57] faar, iiij hønns, xx eg, xxx marck[58] smør, ij kannder[59] honing for ßinn partt aff enn fedt koe och ßinn partt aff enn melcke koe och for sinn partt i enn[60] grott;[61] ther forre thill rebett wy hannom iiij[62] reeb ij sk. ij alb., frambeder thill thenn gaardt, Franntz Jennßenn iboer, ßom skylder j ørtug rug, j ørtug biug, j ørtug haffre, j[63] thønne smør; ther fore thill rebett vy hannom vij reb; thill thenn gaardt, Jenns Christennßen y boer, ßom skylder j ørthug rug, j ørthug biug, j ørthug arre,[64] vj skipper rug, vij skipper biug, j lamb, j gaas, iiij hønns, xx eg, xlxviij[65] marcke smør, iij kannder honing, j[66] faar for ßin paartt aff enn fedt koe och for ßinn partt aff enn melke koe och for ßinn paartt aff[67] enn grott; ther fore thill rebett vy hannom vij[68] reb och for 5 sk., frembeder thill thenndt gaardt, Jørgen Schreder och Søffrenn Thommeßenn iboer, ßom skylder j ørthe rug, j ørthe biug, j ørthe haffre, j fierding smør; ther fore thill rebett wy thennom xv reb. Thill thennd gaardt, Peder Marthennßenn och Michell Knudßen iboer, ßom skylder j ørthe rug, j ørthe biug, j ørthe arre, iij pundt smør, och thill thenndt gaardt, ßom Jenns Michelßenn vdj boer, som Peder Marthenßenn och Michell Knudßenn haffuer fest, ßom skiulder j ørthe rug, xv schipper biug, j fierding smør, ther fore thill rebett vy hannom ix reb thilhobe. Effther som meninge manndt gaff jaa och samtøcke thill, att the motte thage thieris thoffte jordt[69] i marcke jordt[70] thilhaabe for thuenne gaardt, som the vdi boer, thill thennd gaard prestegaardt, som her Thomes Vinndt[71] vdi boer, thill rebett vy hannom liige nest wedt thenndt beste i byenn, thenndt ßom skyder[72] och thager vij reb och for ij sk. beder fremb thill thedt boll, Raßmus Knudßenn i boer, ßom skylder ij[73] marck pennge aarligenn, ther forre thill reebett vy hannom ij[74] reb. Thill thenndt gaardt, Knudt Marthennßenn iboer, ßom skylder j ørthe rug, j ørthe biug, j ørtte arre, iiij pund smør, ther forre thill reebett vy hannom xv reeb och iiij sk., frembeder thill thenndt gaardt, Oxredtz[75] Søffrens y boer, ßom skiulder j ørthe rug, j ørthe biug, j ørte haffre, j lamb, j gaaes, iiij hanns,[76] xx eg, iiij pundt smør, xiij[77] skilling thill rebitt vy hænnder ther forre vj reb och for j sk. och j album, frambeder thill thenndt boell, Raßmus Johannsßenn i boer, ßom skylder xviij sk., ther fore thil rebet vy hannom j reeb och for ij sk., frembeder thill thenndt gaardt, Thamis Annderßenn och Niels Jennßenn iboer, som skylder iij konngstedt,[78] iij leding,[79] v skipper rug, vj skipper biug, j lamb, j gaas, j[80] faar, iiij hønns, xx eg, xlxviij[81] marck smør, iij kannder honing for thieris partt aff enn fedt koe och thieris partt aff enn melcke koe och theris partt aff enn grott;[82] ther fore thill rebet vy thennom vij[83] reeb, ther thill for j sk. ij album thill thenn gaardt, Lauritz Perßenn och

Søffrenn Persßenn iboer, skylder j ørthe rug, j ørthe biug, j ørthe arre, iiij pundt smør, ther for thill rebett vy thennom xv reb och for iiij sk., frembeder thill thenndt gaardt, Thomis Marthennßenn och Raßmus Smidt iboer, ßom skylder ij ørte rug, ij ørte biug, j[84] fierding smør, ther forre thill reebett vy thennom x reeb. Och huor ßom stucks jordt, seerkiøb, ornung, laugheffder, ennemercker eller eenndell, ßom manndt kanndt sig thilholde epther lougenn, tha rebet wy jnngenn menndt thill eller frann. Och reebet wy alle felldt jordt,[85] saa lennge ßom bymennd gaff thieris jaa och samtycke thill. Och huor maalett[86] icke kunde thill reebe,[87] thaa fick[88] vy thennom ett anndett stedt, saa huer mannd lodt ßig nøy medt, och huer manndt icke kunde fannge ßitt maall fuldt, thaa forkorthedt vy arbett.[89] Och huor wy icke haffuer reebet nogen stugs jordt indenn ßamme marck och kanndt winndis thil byen, att wy ther medt eller anndennstedtz i marcken haffuer oß enntthenn formaalett[90] eller for haldt,[91] thaa beplicter wy oß att komme paa vor egenn therinng att giøre saa møgitt ßom oß mouligt er.

Thill ythermere vinndisbiurdt och beder foruarinng thrycker vy voris jndßeigle och signett vnnder thenne voris stadfestelße. Giffuit aar och dag ßom forskreffuitt staar.

(1) Om rebning se Poul Meyer.298ff., O. Widding, Markfællesskab og Landskifte (1949). 230ff., Bol og By II.55ff., V.85ff., Poul Rasmussen i Kulturhist. Leks. XIII (1968). 686ff. samt Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.176ff. – (2) I hs. Thott 1991,4° er indbundet flere jur. hss., hvoraf nogle har bevaret den opr. paginering. – (3) Ove Rasmussen ejede den lille adelsgård Kanne i Hvilsted s., Hads h., der før 1464 blev forbrudt til kronen for ikke ydet ledingspligt, men 1465 blev der givet dom til dens genindløsning. Ove Rasmussen, søn af Rasmus Mikkelsen, solgte sammen med sin farbroder, Hans Mikkelsen, i 1575 deres part til kronen, men 7. august 1575 (Kanc. Br.) fik Ove Rasmussen livsbrev på gården, som han boede i, mod at svare samme afgift deraf, som han svarede. før han solgte den til kronen. – (4) Se foreg. note. – (5) Landsbyen Oldrup i Hundslund s., Hads h. – (6) Landsbyen Hadrup i Hundslund s., Hads h. – (7) Landsbyen Sødrup i Hundslund s., Hads h. – (8) Landsbyen Balle i Odder s., Hads h. – (9) Muligt fejlskrift for Sød(e)rup, se ovf. note 7, eller landsbyen Sondrup i Hundslund s., Hads h. Tekstoverleveringen i dette hs. er, som det også vil fremgå af det følgende, meget dårlig. – (10) Næppe Skellergård i Torrild s., Hads h., der ikke nævnes i gamle kilder, men vel snarere Skindergård i Halling s., Hads h. – (11) Dominica quasimodogeniti: 1. søndag efter påske. – (12) Se 357.5. – (13) Se 357.6. – (14) *affkalde* bet.: kalde tilbage (Kalk. I.19b); her vel blot: kalde, stævne. – (15) Landsbyen Torrild i Torrild s., Hads h. – (16) erklæret berettigede til at foretage rebningen (jf. Kalk. I.830b bet.4), P. Skautrup, Fylling på sandemænd (i Studier tilegnede Verner Dahlerup (1934).242). – (17) mælet, sagt, ɔ: krævet; at mæle reb: at forlange rebning (opmåling af bymarken), jf. OdS XIV.635 bet.2. Jf. reces 13. december 1558 § 28 (der melis reb; reb skal melis) og DL 1–18–2 og 5–10–12 (naar Reeb mælis). – (18) Er vel fejlskrift for *dag*, idet afskriveren har skrevet *-og* på grund af det umiddelbart foregående

ord (*thog*); *tog-(tov-)dag* er dog ikke fundet i andre kilder fra denne periode. *Thog dog* er næppe fejlskrift for *tægtedag* (den dag en retssag skal foretages, jf. Kalk. IV.300a). Muligt skal der stå *lagh dag*, jf. JL I.50 (*laghdagh*) og JL I.55 (*laghdagh*): en efter loven fastsat dag (Kalk. II.724b). – (19) Muligt fejl for *soer*, jf. Poul Meyer.249. – (20) *wy ophouff:* vi begyndte, jf. OdS XV.842 lin. 2: *hoff op:* begyndte og nudansk *ophav* (OdS XV.820 bet.2). Jf. markskelsforretning 13. august 1538: *toge wi ophoff paa then stein* (O. Nielsen, Gamle jydske Tingsvidner (1882).88), rebningsforretning 13. marts 1479: tha worde Wicencius till repet halffierde ottingh jordt i forscrefne mark *i først wphoff* (ib.102) og rettertingsdom 1549: molde *først wphoff* oc kaste først reb tiil kyrckens prestegaardt (Da. Mag. 4. rk. IV.82). – (21) Markeskel (Kalk. III.43b bet.1). – (22) JL I.45, 49 og 50, jf. reces 13. december 1558 § 28. – (23) *Stuf:* den del af bymarken, der ved salg, gave el. på anden måde var adskilt fra det bol, hvortil det opr. hørte. Stuf regnedes med til byens marker og blev rebet som den øvrige byjord. Hvis ejeren af stuf ved rebning mistede noget af sin ejendom, havde han intet krav på byjorden, men den opr. ejer skulle holde ham skadesløs, jf. JL I.49, Verner Dahlerup.118, Kroman-Iuul III.147. I slutningen af middelalderen synes al stuf at være betragtet som enemærke (jf. ndf. note 26), se Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.183. – (24) Særkøb (jf. JL I.55: *enkæ køøp; enkæ* er adj. og bet.: særlig) er stuf, der er erhvervet ved køb. – (25) Jf. JL I.55 (*kirki stuf*): jord, der er skænket kirken, f. eks. som sjælegave (Verner Dahlerup.118, Kroman-Iuul III.147). – (26) *ennemercke* er d. s. s. endel: en særlig del, særeje (Kalk. I.461a). Disse jorder var særskilt og synligt afmærkede og holdtes uden for rebningen (ASun.33, JL I.55), jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.182. – (27) *Ornum* (bet. egl. noget udtaget, sammensat af *or-*: udenfor og *nema:* tage) er ejendom, der ikke er erhvervet i mands minde, og som fra ældgammel tid har været uden for jordfællesskabet. Det regnedes ikke med til bymarken, rebedes ikke (jf. JL I.46) og kunne dyrkes efter forgodtbefindende jf. Verner Dahlerup.113, Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.182, Kroman-Iuul III.18. – (28) *endell* bet. sær-del (af byens opmålte mark), jf. ovf. note 24. Bymarken var delt i indhegnede vange (i reglen tre), der igen deltes i mindre dele (åse, agerskifter el. agerfald), og disse deltes igen i lange, smalle striber, der i JL kaldes *deld* (= del), jf. Verner Dahlerup.112, 114, Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.171, noget afvigende Poul Meyer.247. – (29) JL I.55, jf. 46. – (30) Se ovf. note 20. – (31) *gienmaall* bet. genmæle, indsigelse (Kalk. II.28a, V.356a). Muligt er bymændene stævnet af rebsmændene for her at træffe den straks i det flg. nævnte beslutning. – (32) Fællesareal midt i landsbyen (OdS VI.586 bet.2). – (33) Et reb var 9 alen i bredden, jf. i det flg. *och ix allenn i samme reeb*, og 45 alen i længden, jf. Aakjær, Maal og Vægt.262. – (34) videre (Kalk. V.301b). – (35) Forte er her: græsgang, fælled (Kalk. I.730a bet.1). – (36) Forlægget har formentlig ved fejlskrift *y*. – (37) Herefter udstreget i forlægget *lade*. – (38) Byggegrund (Kalk. I.235a). Ved solskifte rebedes først botofterne, jf. JL I.55, således at hver gård fik tildelt en toft i forhold til sin størrelse, jf. Verner Dahlerup.125. – (39) Længde (Kalk. II.752b). – (40) En favn er som længdemål 3 alen (egl. så langt, man kan spænde med armene, jf. OdS IV.829 bet.4). – (41) Bredde (Kalk. I.269a). – (42) En væsentlig grund til rebningen og den deraf følgende ny fordeling af agerlandet var, at hver bonde skulle have så megen jord, at han deraf kunne svare de på jorden hvilende byrder, bl. a. ledingsskatten, se Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.253ff. – (43) Ifl. reces 13. december 1558 § 28, stk. 2, skulle rebsmændene begynde „saa tielig som soel gaar up" og fortsætte „til soel gaar neder" og derefter eventuelt fortsætte den følgende dag. – (44) Der sigtes vist til § 28 i reces 13. december 1558, se foreg. note. – (45) Formentlig Fensholt (i det 16. årh. skrevet Fernsholt o. l., jf. Danmarks Stednavne XII.81) i Torrild s., idet vel *f* er læst som (langt) *s*. – (46) Krogstrup i Torrild s., Hads h., jf. Henrik Pedersen. 225 to gårde. – (47) skylder. – (48) *ørtug* var som kornmål i middelalderen 1/24 mark, jf.

Aakjær, Maal og Vægt.264. – (49) 3½. Brøken ½ blev i datiden skrevet ved en gennemstregning af romertallet I, der blev skrevet *i* eller, når det enten stod alene eller sidst af flere ettaller, *j*, jf. Erik Kroman, Skriftens Historie i Danmark (1943).41f. – (50) Mønt (på dansk: hvid); i middelalderen med en værdi af ⅓ af en dansk skilling. – (51) Mgl. i forlægget. – (52) *framb beder:* længere frem, længere hen (Kalk. I.458b). – (53) 5½. Jf. ovf. note 49. – (54) Ordet må utvivlsomt være fejlskrevet. Efter ordets placering (jf. det flg. *leding*) kunne man vente, at der her er tale om en afløsningsafgift, og måske er ordet fejlskrift for *longhecht*, jf. Kalk. II.749a: *langekkesbonde* og *langekkestjener:* fæstebønder, der skulle gøre lange ægter (kørsler) for herskabet, jf. også Kalk. V.650: *lanng æchts bønder, langægt*, jf. Molbech, Glossarium I.478 (*langægt*, lange hoverirejser på 10–16 mil) og Arent Berntsen II.154. Det forekom, at ægt afløstes af en afgift i penge el. naturalier, *eckepenge:* afgift for at være fri for ægt (Kalk. I.448b), og det forekom også, at bonden mod et vederlag kunne fritages for de lange ægter, se Fussing.197, 254ff. (Udg. skylder mag. art. Kaj Bom tak for denne konjektur). – (55) *Leding* er en pengeydelse til ledingshærens udrustning, spec. en sådan ydelse, der trådte i stedet for deltagelse i ledingsfærd (Kalk. II.768a bet.2, OdS XII.531 bet.2). Vistnok i begyndelsen af det 13. årh. lykkedes det kongen at få gennemført, at når der ikke udkrævedes leding in natura, skulle der ydes et bestemt beløb i penge, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.257, og i Jylland blev denne skat lagt direkte på de enkelte ejendomme, jf. JL III.12. På Kong Valdemars jordebogs tid (omkr. 1231) svaredes en afgift af 1 mark sølv (= omkr. 3 mark penge) af hver havne, men i Erik Glippings nyborgske fdg. for Nørrejylland maj 1284 § 11 (DdR.120) sattes den til 2 mark penge af hver havne. Der gik formentlig 3–4 gårde pr. havne, således at hver gård i ledingsafgift betalte 12–16 sk., men fra det 15. århundrede nævnes mindre beløb, helt ned til 1 grot, se W. Christensen, Statsforvaltning.498ff. – (56) 3½. Se ovf. note 49. – (57) ½. Se note 49. – (58) *Mark* som vægtmål var da = 8 unser = 1 pund, jf. Aakjær, Maal og Vægt.261. – (59) 1 kande: 2 stobe à 2 potter, jf. Aakjær, Maal og Vægt.263. – (60) Muligt er afskriveren kommet til at gentage tallet én, således at der kun skal stå: *j grott.* – (61) Grot er en mønt, jf. Aakjær, Maal og Vægt.248. Den prægedes i Danmark fra slutningen af Erik af Pommerns regering og havde opr. en værdi af 9 lybske penninge, i 1440 kun 2 lybske penninge, jf. Niels Ludvig Rasmusson i Kulturhist. Leks. V (1960).481. – (62) 3½. Jf. note 49. – (63) ½. Jf. note 49. – (64) Havre (Kalk. I.72a). – (65) Tallet er fejlskrevet. – (66) ½. Jf. note 49 – (67) Her foreligger vist en skrivefejl. Måske er *och for ßinn paartt aff* ved en fejltagelse gentaget og skal udelades her. – (68) 6½. Jf. note 49. – (69) Toftejord er jordstykke (på hvilket der er bygget eller som ligger nær en bygning) (Kalk. IV.412a). – (70) *Marcke jordt* er agerjord (Kalk. V.703a). – (71) Thomas Wind (d. af pest 1602) nævnes som sognepræst for Torrild og Vedslet menigheder også i 1584 (jf. KhS 3. rk. II.206). – (72) vel: skylder. – (73) 1½. Jf. note 49. – (74) 1½. Jf. note 49. – (75) Vel pigenavnet Estrid el. Astrid, jf. mandsnavnet Asfrith, der ofte skreves Ostridss o. l. (DgP I.65), og mandsnavnet Astratt, der kunne skrives Ostriis, Ostrats o. l. (ib.75). – (76) Fejlskrift for *hønns.* – (77) 12½. Jf. note 49. – (78) Vist det samme som *kongste* (GdD II.154) og *kongestød* (Arent Berntsen II.96): afgift til kongen (Kalk. II.558b). Jf. W. Christensen, Statsforvaltning.452f. – (79) Se ovf. note 55. – (80) ½. Se note 49. – (81) Tallet fejlskrevet. – (82) Ordene *och theris partt aff* er muligt også her ved en fejltagelse gentaget. – (83) 6½. Jf. note 49. – (84) ½. Jf. note 49. – (85) Fællesjord. – (86) Vel: det rette mål, den rette arealstørrelse, jf. Feilb. II.48b (jordmål). – (87) måske: tilkendes ved rebning; hvis ikke *reebe* er skrivefejl for *recke.* – (88) gav (Kalk. I.506a bet.2). – (89) Muligt fejlskrift for *rebett.* – (90) målt forkert (Kalk. V.288b). – (91) Måske: undladt (Kalk. I. 641a bet.6, OdS V.533) eller: fortiet, dølget (Kalk. I.641b bet.7, OdS V.533).

412 Rettertinget 20. maj 1573 (Dronningborg[1])

En landstingsdom, der havde domfældt 12 nævninger, der havde frifundet en mand for falsk, uagtet han havde benyttet et falsk lovsøgelsesbrev,[2] stadfæstet af rettertinget.

Hs.: RDomb. litra E (1570–76)[3] fol.57[r] (findes yderligere i 4 hss.[4]).
Reg.: 2898.
Tryk.: GdD III.196ff. (efter RDomb.).
Litt.: Kolderup-Rosenvinge i KhS 1. rk. I (1849).39 noten; Stemann, Retshistorie.170 note 4 og 6, 201 note 1, 270 note 1, 272 note 4; Matzen, Offentlig Ret II.76, 78, 86, 88, 106; sa., Offentlig Ret III.141; J. Hartvig Jacobsen, Dokumentforbrydelserne (1927).17 note 1.

Wy Frederich thend Andenn medt Gudtz naade &c. giør alle witterligtt, att aar 1573, thend 20. maij, paa wortt rettherting paa wortt slott Dronningborg wdj wor egenn neruerelsße, offuerwerendis oß elskelige Peder Oxe[5] till Gißelfeldtt,[6] wor och Danmarckis rigis hoffmester, Niels Kaaß[7] till Torupsgaardt,[8] wor cantzeler, her Per Skram[9] till Wrup,[10] ridder, her Jørgenn Løcke[11] till Offuergaardt,[12] ridder, Holger Roßennkrandtz[13] till Boluer,[14] stadtholder wdj wortt landt Nørre Juttlandt, Peder Bilde[15] till Suandholm,[16] Jørgenn Roßenkrandtz[17] till Roßenholm,[18] Erick Rudt[19] till Fulßang,[20] Jacop Wlfeldt[21] till Koxbølle,[22] Biørnn Kaaß[23] till Starup gaardt,[24] Biørnn Anderßenn[25] till Stenoltt,[26] Eyller Grubbe[27] till Lystrup,[28] D: R:[29] cantzeler, Peder Munck[30] till Estuadt gaardt,[31] Jørgenn Marsuin[32] thill Dybeck,[33] Oluff Mauritsenn[34] till Bollerup[35] och Erick Podebusk[36] till Bistrup,[37] worre troe mendt och raadt, for oß wor skickett Oluff Jørgenßenn paa sine egne och xij neffninges wegne paa thenn ene och haffde for oß wdj retthe steffnit oß elskelige Morthenn Brock[38] till Barløße,[39] wor mandt, thienner och landtzdomer wdj wortt landt Fyenn, paa thenn [andenn][40] side, for att handt nogenn tidtt forledenn først haffuer dømptt itt laugsøgelße breff, som for[ne] Oluff Jørgenßenn for iiij aar sidenn haffuer laugsøgtt nogre bønder wdj Hagenskouff leenn[41] meth, for the haffue siddett wortt breff[42] offuerhørige, magtheløes att were, och sidenn feldtt for[ne] the xij neffninge, for att the haffue souritt for[ne] Oluff Jørgensßenn quitt for enn falskenere,[43] for att hand samme laugsøgelße breff bare indenn tinge.

Tha fremkom for oß for[ne] Morthenn Brock och beretthe, att hand wille samme hans dom were bestendig[44] och mentthe well, att for[ne] Oluff Jørgennßønn icke war thenn, som burde att gaae i retthergang mett nogenn erlig mand, eptherthj att hand er tilforn sorenn till enn falskenere, for hand haf-

fuer thagitt itt laugsøgelße breff till sig, som er wdgiffuitt offuer oß elskelige Jffuer Lungis[45] thienner falskeligenn, och haffuer staaitt indenn thinge och bekiendt att haffue giort itt striig[46] offuer nogre mendz naffn wdj samme breff, huilcket for^ne^ Oluff Jørgenßenn icke mett breff och segell affbeuiße och ey heller sielff benegthe kunde for oß, oc mett samme laugsøgelße breff wille spille enn fattig mandz ære, wedtt naffnn Per Mattsønn y Strerup,[47] for hand wor mett i enn stocke neffnd[48] och sor for^ne^ Oluff Jørgenßenn hussfridt och gaargang[49] offuer, och ther mett wille felde alle the epther hannom haffde soritt.[50] Och i retthe laugde for^ne^ Morthenn Brock sin dom offuer the neffnings mendt, liudendis i sinn mening, att eptherthj beuist war mett breff och segell, att for^ne^ Oluff Jørgenßenn haffuer indenn tinge framboritt itt laugsøgelße breff och laditt lesße for dom och rett, vdj huilckit Jffuer Lungis thienere Peder Mattsønn i Strerup hans naffnn stoedt skriffuitt mett nogre flere theris naffnn, att skulle were lougligtt laugsøgtt och thenn mandt wedtt naffnn Lauris Pederßenn y Mulerødtt,[51] som samme tings widttne indenn tinge skulle haffue tagitt epther for^ne^ laugsøgelße maall, haffuer benegtett epther tings widttnis liudelsße, att hand icke haffuer deltt hanom, disligiste haffuer och for^ne^ Oluff Jørgenßenn sielff benegtett, att hand aldriig haffuede nogenn laugsøgelße breff paa hannom, som lyde hans naffnn paa, och lige well haffuer hand samme breff indenn tinge fremboritt oc laditt leße for fulde[52] och wille agthe och holde samme Peder Mattsønn laugsøgtt att were och haffuer gaaitt i retthe mett samme breff och hendt[53] dom, och eptherthj Jørgenn Hanßenn, for^ne^ Oluff Jørgenßens fader, som skulle haffue werritt dommer till samme laugsøgelße breff och thet beseglidtt, och the mendt, som haffuer beseglidtt mett hanom, jtem och the otthe mendt, som er indschreffuit att skulle haffue [hiemblidt][54] forbemelthe tings widttne, haffuer benegtitt alle, att thett aldriig lougligenn gangenn wor indenn tinge, och icke the thet nogenn tidtt hørdtt haffde, før endt Oluff Jørgenßenn loidtt thet leße inden tinge och haffuer sagtt, att theris indsegle wor kommen for samme breff emodtt theris willig och widskaff, och for^ne^ neffninger alliguell emodt slig breffue och leilighedt, som gaaitt er, føer endt the haffue giortt theris edt, haffuer soridtt for^ne^ Oluff Jørgenßenn quitt for falsk, tha kunde hand ikke epther lougenn retther forfare eller anditt wiste att sige ther paa, end for^ne^ xij neffninger haffuer soridtt och giortt theris eedt och thoug i thend sag wrett och bøer ther for att stande till retthe epther wor receß,[55] som thenn dom i sig sielff wider wduißer och indeholder. Ther nest i retthe laugde itt heritzneffn,[56] wdgiffuit till Bogheritzting aar 1573, thenn mandag

nest epther dominicam exaudj,[57] liudendis att xxiiij mendt haffuer hemblidtt for dem och saugdtt, att the aldrig ennthenn haffuer hørtt eller seett, thet Oluff Jørgenßenn, Jørgenn Hanßens sønn, y Buckerup[58] hand haffuer nogenn tidtt deltt the mendt mett thre lauger,[59] som thet falske tingswidttne paa liuder, som Oluff Jørgenßenn haffuer giffuitt sig wdj dom och rett mett, och ey heller haffuer the seett eller hørtt for^{ne} Oluff Jørgensßenn giffuitt nogenn mandt befalling entthen slotz fogedenn eller delefogedenn[60] eller nogenn paa leensmandens wegne att tiltalle the mendt, thett falske breff paa lyder, for the fandtz all tidtt willig wdj wor sag[61] i alle maade, icke haffue the helder till thett mindste nogenn tidtt hørdtt then delle weritt deltt her till Bogherritzting offuer the mendt, som samme falske breff paa liuder. Thett badtt the thennom Gud till hielpe paa huer serdellis mett theris opragthe fingre. Sameledis winditt och hemblitt menige mandt, saa mange som till tinge worre, och wille thett ydermere winde och siige, om behouff giordis, som thett breff ydermere wduißer och indeholder. Och mentthe for^{ne} Morthen Brock, att hand epther slig leiiglighedt ingenn wrett giortt haffuer.

Theremodt berette for^{ne} Oluff Jørgensßenn, att thett heritzwidttne wor icke wdgiiffuitt till tinge louligenn, som thet sig burde, och ey heller war paa thingitt otthendedagenn epther att thett wor gaaitt, thj att otthende dagenn ther epther faltt andenn pindtzedag paa, och ther hoes att thett skall werre beseglidtt wdj Morthenn Brocks eller heritzfogedens stue och icke paa tingitt, huor for hand icke menthe sig att were pligtig thett att lide eller wndgielde.

Ther till suaride for^{ne} Morthenn Brock, att hand eller nogenn skulle hannom thett aldrig nogenn tidtt offuerbeuiße, och berette, att hand samme heritzneffn haffuer lougligenn och rettheligenn forhuerffuitt till Bogheritzting, som handt nocksom wille beuiße meth menige heritzmendt, som thend for^{ne} dag ting søgtt haffde, om behouff giordis.

Mett mange flere ordtt och thale thennom paa baade sider emellom løb.

Tha epther tiltalle, giensuar, breff och beuißning och thenn sags leiiglighedt wor ther paa saa affsaugtt for retthe, att for^{ne} landtzdomers dom bøer att staae wedt sin fulde magtt och samme neffninge feldtt att were. Och eptherthj att for^{ne} Oluff Jørgenßenn haffuer boritt itt falsk breff i retthe och sielff bekiendt haffuer att haffue giortt enn streg i samme breff och ther mett wille spille enn fattig mand hans ære wedt naffn Per Mattsønn i Strerup, for hand war mett wdj en stockeneffn och suor for^{ne} Oluff Jørgenßenn huußfredtt och gaardgang offuer och ther mett wille felde alle them, ther[62] epther hannom[63] soritt haffde, haffuer hand ther mett giortt wrett och bøer ther for

att straffis som enn falskenere, och hand mett for^{ne} xij neffningsmendt att igiengiiffue wor landtzdomere, hues kost och thering, hand paa thenne reiigße lidtt och giortt haffuer.[64]

Datum vt supra.

(1) Dronningborg slot (opr. kaldt Randersgård), det tidl. gråbrødrekloster i Randers. Slottets bygninger blev nedrevet i henhold til pl. 13. oktober 1721. – (2) Et *lovsøgelsebrev* er et skriftligt vidnesbyrd om, at en person er fordelt (lovsøgt), ɔ: idømt den infamerende tremarksbod enten for udeblivelse fra rettergang eller for undladelse af at opfylde en den pågældende klart påhvilende forpligtelse. Kaldes også *delsbrev* el. *fordelsbrev*. – (3) Denne erstatter HDD 1570–76. – (4) Disse er formentlig afskrifter af dombrevet (el. afskrift deraf), da de indeholder kongens fulde titel. – (5) Se 357.1. – (6) Se 357.2. – (7) Rigsråd Niels Kaas (d. 1594) til Tårupgård, fra 1571 kongens kansler (formelt udnævnt 1573), 1588–94 leder af formynderregeringen under Christian IVs mindreårighed. – (8) Se 395.12. – (9) Se 397.7. – (10) Hovedgården Urup i Østbirk s., Voer h. – (11) Se 362.8. – (12) Se 362.9. – (13) Se 357.5. – (14) Se 357.6. – (15) Se 397.13. – (16) Hovedgården Svanholm i Krogstrup s., Horns h. – (17) Se 381.13. Broder til ovenn. Holger Ottesen Rosenkrantz. – (18) Se 381.14. – (19) Se 357.7. – (20) Se 357.8. – (21) Se 397.19. – (22) Se 397.20. – (23) Se 362.16. – (24) Se 362.17. – (25) Se 348.2. – (26) Se 348.3. – (27) Se 395.9. – (28) Se 395.10. – (29) *D: R:* ɔ: Danmarckis rigis. – (30) Se 391.15. – (31) Se 391.16. – (32) Rigsråd Jørgen Marsvin (d. 1581) til Dybæk, 1576 stiftslensmand på Fyn. – (33) Hovedgården Dybæk (Dybäck) i Östre Vemmenhög s. i Skåne. – 34) Rigsråd Oluf Mouritsen Krognos (d. 1573) til Bollerup, Bregentved og Clausholm. – (35) Hovedgården Bollerup i Bollerup s., Ingestad härad. – (36) Rigsråd Erik Podebusk (d. 1573) til Bidstrup, 1567–73 lensmand på Ålborghus. – (37) Hovedgården Bidstrup i Granslev s., Hovlbjerg h. – (38) Landsdommer (fra 1571) Morten Brok (d. 1591) til Barløsegård. – (39) Den tidl. hovedgård Barløsegård i Barløse s., Båg h. – (40) Forlægget har *ene;* rettet efter andre hss. – (41) Hovedgården Hagenskov (1667–1962 kaldt Frederiksgave) i Sønderby s., Båg h., der da tilhørte kronen og bortforlenedes. – (42) Kendes ikke. – (43) Landskabslovene indeholdt ingen bestemmelser om dokumentfalsk, og forbrydelsen straffedes arbitrært, jf. rettertingsdom 4. juni 1608 (Secher, Rettertingsdomme II.165f.). At straffes som „enn falskenere" betød under Christian IV fortabelse af liv og ære, jf. rettertingsdom 17. marts 1610 (Secher, Rettertingsdomme II.305ff.: at vere erløs oc som en falskener straffis paa hans hals), jf. DL 6–18–6 og 7 (forbrut sin Haand, Ære og Boeslod). – (44) vedkende sig (Kalk. I.179b bet.3). – (45) Iver Lunge Dyre (d. 1587) til Tirsbæk og Slumstrup. – (46) List, kunstgreb (Kalk. IV165a bet.2; Kalk. IV.165b bet.4 antager her bet.: streg, men da navnet er indføjet, synes denne bet. ikke at passe her). – (47) Landsbyen Strerup i Dreslette s., Båg h. – (48) Et nævn, der dømmer på tinge (inden for tingstokkene) (Kalk. IV.144b). – (49) Brud på freden i en gård (Kalk. II.107b bet.2). Forb. *hussfridtt och gaargang* var alm. i datidens jur. sprog. – (50) Den, der svor efter en fordelt mand, ifaldt tremarksbøde, jf. reces 13. december 1558 § 17. – (51) Landsbyen Mullerød i Dreslette s., Båg h. – (52) *for fulde:* gyldigt (Kalk. I.797a). – (53) fået (Kalk. II.155b bet.1). – (54) Forlægget har *fremblidtt*, der formentlig er fejlskrift for *hiemblitt*, jf. *hiemblidtt* senere i dommen. Rettet efter andre hss. I GdD III.198 note 2 har Kolderup-Rosenvinge antaget, at det skulle være fejlskrift for *fremledet*. – (55) Reces 13. december 1558 § 27, stk. 4. – (56) Et *herredsnævn* er dels det af herredsfogden nedsatte udvalg, der skal dømme i en sag, dels den af nævnet afsagte dom og det derom udfærdigede

dokument (Kalk. I.225b–226a bet.1&2, jf. GdD III.198 note 4). – (57) Dominica exaudi domine: 6. søndag efter påske. – (58) Landsbyen Bukkerup i Søllested s., Båg h. – (59) Fordelingen krævede tre indstævninger. Mødte sagsøgte ikke, eller ville han ikke rette for sig, blev han fordelt (lovsøgt, lovforvunden). Om udtrykket *mett thre lauger* se GdD II.205 (1558), 232 (1558), III.11 (1573), 198 (1573) og Secher, Vitterlighed.31ff. – (60) En *delefoged* er den foged, der mødte på tinge for at varetage kongens interesser, og som desuden kunne have andre funktioner, f. eks. politimyndighed el. tilsyn med kronens bønder. Delefogden var i det 16. århundrede af lensmanden beskikket for et herred ligesom herredsfogden. Jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.362. – (61) Ordet er i forlægget indføjet over linjen. – (62) Herefter udstreget *meth.* – (63) Herefter udstreget *haffdt.* – (64) Jf. reces 13. december 1558 § 5.

413 Tilforordnede råder 21. maj 1573 (Randers)

Nogle enge i Middelsom herred fandtes at tilhøre fru Sophie Glob.[1]
Gengivet efter vidisse af Viborg landsting 25. april 1584.

Hs.: Add 151,2° nr. 192 (findes yderligere i 14 hss.).
Overskrift: Enn viditz epther en dom mellom frue Soffie Glob och Lauritz Rostrup om etth enngskyfftt widt Throldmøllebeck.

Malthj Jennsenn[2] till Hollumgaardt,[3] Mouritz Stygge[4] till Holbeckgaardt,[5] lanndzdomer wdj Nøriuttlanndt, och Gunde Schriffuer,[6] landztinghører ibidem, giør witherligt, att aar epther Gudz byrdt 15[84],[7] leffuerdagenn som er thenn 25. dag aprilis, paa Viborg lanndzting haffuer wy seet och hørtt leese enn papirs dom medt iij zegell vell forzeglitt, liudendis ord fra ord som her eptherfølger:

Wy efterschreffne Jørgenn Rosenkranndz[8] till Rosenhollum,[9] Palli Jull[10] till Pallisbierg,[11] Chrestenn Jull[12] till Wlstrup,[13] Coruitz Wiffertt[14] till Neess[15] och Jacob Siøfeldt[16] till Visborg,[17] giør vitherligt for alle medt thette vort opne breff, at aar [Mdlxxiij],[18] thenn thorsdag neste epther sønndagenn exaudj,[19] som war thenn 7. dag maij, tha var wy epther kon: Ma:, vor allernadigste heris befalling forsamblitt paa nogenn enngie, legindis emellom Throldmøllebeck[20] och Skiemelbeck,[21] att grandske och forfare, om nogenn trette och vennighedt, som seg begaff emellom erlig och v[elbiurdig] frue Soffie Glob[22] paa thenn enne och erlige och welbyrdige Lauritz Rostrup[23] paa hanns høstruis, frue Kierstine Rudzdathers,[24] vegnne paa thenn andenn side om ett enngskyfftt[25] ther samesteds, som frue Soffie mintte att skulle legge till hindis gaardt Tulstrup,[26] och Lauridz Rostrup ville haffue thet till hanns gaardt Kierlinghøll;[27] och tha same dag møtte Lauritz Rostrups skudzmoll,[28] att

hannd for sinn siugdom och skrøbelighiedt skyldt icke kunde were tilstede att suare till samme sag. Ther for bleff same sag opsatt till idag, som er thenn [21.][29] maij, och tha same dag begi parter att møde for oss vdj rette her vdj Rannders paa raadhusitt. Och nu møtte erlig och welb: mannd Albritt Friis[30] paa hanns moders, frue Soffie Globs vegnne, saa och for^{ne} Lauritz Rostrup och gaff thennom paa bode sider for oss wdj retthe.

Och først berette Albritt Friis, att hanns moder, frue Soffie Glob, war tilfallenn enn gaard wdj Tulstrup till schyfft epther hindis sallig moder, frue Else Rossinnkrandz,[31] huilckenn gaardt ther haffuer nogenn enngie saa vell som fliere lodzeygere legindis y Kierlinghøls marck, som haffuer legitt och weritt brugtt till same hindis gaardt aff arildztidt for same gaardz rette aarlige enngie,[32] och aldrig ther haffuer veritt giffuitt last eller clage paa, før nu faa aar sidenn forledenn, frue Kierstine Rudzdatter førde ther trette paa, och Lauritz Rostrup nu paa hindis vegnne ville tilholle sigh thennom wdenn all adkom och rett. Och ydermiere berette hanndt, att for^{ne} hanns moders gaardt vdj Tulstrup saa vell som Kierlinghøll haffuer veritt her Erick Ottzenns[33] guotzs, huilckitt hannd thet enne hagde tilskyfft hanns sønn, Holgier Ericksenn,[34] och thet anndit [Jørgen][35] Rudt,[36] som hagde her Ericks datther,[37] och for^{ne} buode gaarde war y saa made nu kommenn hanns moders och frue Kierstins foreldre till vdj sødschindskyfft medt for^{ne} gaardz tillegilse. Och epther same skyffte haffuer for^{ne} enng all tidt sidenn rollig wdenn klage fuldt och weritt brugtt til same hanns moders gaardt wdj Tulstrup. Och ther paa wdj rette lagde hanndt ett tingswinde aff Meilsomherrizting torsdag nest epther Bartholomeij dag[38] aar Mdlxvj vdgiffuitt, xxiiij menndt vonnditt haffuer, att some aff thenom mindis vdj xl aar, some vdj xxxv aar, xxx aar, xxv aar, xx aar, huer epther sinn alder och minde, tha hagde the aldrig hørtt nogenn giffue last och clage paa, att the enngskyffte, som legger emellom Skiemilbeck och Throldmøllebeck, som brugis till for^{ne} frue Else Rosenkranndzis vdj Thulstrup, som Thamis Jørgennsenn nu vdj boer, før nu erlig och welbyrdig frue Kierstine Rudz haffuer formintt hannom thet. Jtem ett tingswinde aff Meilsomherritztinng wdgiffuett paa sinn dattum aar Mdlxix, torsdagenn epther Mouritzj,[39] xij menndt vonditt haffuer, att the aldrig haffuer hørtt, att nogen menndt haffuer hagtt brug y the engj, som leger till the tho gaarde y Tulstrup, som Thamis Jørgennsenn och Anne Lasis nu vdj boer, som legger emellem Skiemilbeck och Throldmølle beck, vndthagenn frue Kierstine Rudtzdather lod thet opæde[40] ett aar och førde ther threttе paa. Jtem ett anditt tingsvinnde aff for^{ne} herizting vdgiffuitt paa sin dattum aar Mdlxix, tors-

dagenn nativitatis Marie,[41] vij dannemend och dannesuenne att haffue wonditt, som er Jenns Pedersenn y Mamenn,[42] Rasmus Horboe y Hiermendt,[43] Sørenn Jennsenn y Hiertthiede,[44] Niels Hollum ibidem, Olluff Smed ibidem, Michell Lasenn y Tulstrup, Jenns Lasenn ibidem, the stod then same dag jnndenn alle fire stocke och vandt medt opract finger och helgenns eedt. Jtem først vandt Jenns Gierdsenn y Mamenn y xviij aar, thenn stundt hannd vartt y same gaardt, tha haffuer thet enngskyfft vestenn Troldmølle beck, hand brugtte till thenn gaardt, Thamis Jørgennsen nu vdj boer, wlast och wkiertt. Rasmus Horboe y Hiermindt och Mickell Lasenns y Tulstrup the vinnder, att sidenn Thamis Jørgennsenn kom y thenn gaard att boe, hannd nu iboer, tha haffuer hannd brugtt thet enngskyfft vestenn Troldmølle beck, vndtagenn eet aar, som er nu iij aar sidenn, frue Kierstine Rudz lod thet opede. Niels Hellum vinder y xl aar, tha haffuer thet enngskyfftt westenn Troldmøllebeck weritt brugtt till thennd gaardt, Thamis Jørgennsenn vdj boer, vndtagenn eet aar, frue Kierstine Rudzdatter lod thet opæde och førde ther threttе paa. Olluf Smedt y Hiortthede och Sørenn Jennsenn ibidem winder, sidenn Thamis Jørgennsenn fick same gaardt, hand nu vdj boer, tha haffuer the brugtt same enngskyfftt vestenn Troldmøllebeck medt Thamis Jørgennsenn wndtagenn ett aar, frue Kierstine Rudsdatter lod thet opæde, som er nu thet tridie aar sidenn. Jenns Jellesenn vinder y xv[45] aar, tha haffuer hannd brugtt for^{ne} enngskyfft medt Thamis Jørgennsenn. Samelledis lagde hanndt y rette enn dom, Olluff Munck,[46] Hanns Stygge,[47] Erick Lunge[48] med fliere godemendt[49] epther kon: Ma: befallning vdgiffuitt haffuer vnder sin dattum aar Mdlxviij, leffuerdagenn nest epther Scti: Hanns dag mettsomer,[50] huilckenn dom for^{ne} godemenndt emellom her Otte Krompenn[51] paa nogenn aff kronenns bønnders vegnne vdj Thaffle,[52] Lee,[53] Hiortthiede, Hiermenndt och sognepresten ibidem[54] paa thenn enne och Lauridz Rostrup paa thennd anden side dømptt hagde om threttе y lige made emellom war om nogenn enngie legindis emellom Skiemilbeck och Troldmøllebeck, och liuder same dom y sinn beslutning, [som][55] her eptherfølger: Tha epther tiltale, giennsuar, breffue och beuiseningh, som for oss vdj retthe var, saa och epther then siønnlig forfaring, som wy saa och forfoer paa for^{ne} enngie och aasteder, och ther endnu findis stienn och stabell omkring samme engie, wdj lige made huoller[56] och pøtther,[57] som stienn hagde vdj standitt, att uere optagitt, som thet hagde verrit affstienitt och affmerkt med aff arildt, sagde wy ther saa paa for rette, att the menndt vdj for^{ne} Thaffle, Lee, Hiorthiede, Hiermenndt bør thieris enngi att niude, bruge och beholde epther thenn lange besidelse, som the

for oss beuist haffuer, och som lougenn[58] och recesenn[59] bemeller. Thisligeste thenn weye till thieris enngie och fra vedt Øster Gudenaae bør thennom att niude, som the aff arildt hagtt haffuer. Och satte Albrett Friis y alle rette, att eptherdj for^{ne} godemenndt haffuer tildømptt the bønnder thieris engie ther samestedz legindis, som hanns moders enngie leger y Kierlinghøls marck emellom Troldmøllebeck och Skiemilbeck epther thenn lannge rollig besidelse, the hagde ther paa, och thenne for^{ne} hanns moders gaardt vdj Tulstrup med sine rette tillegilse och thenn enng vdj Kierlinghøls marck, som er same gaardzs rette aarlige ennge er hanns moders foreldre tilskyfftt wdj sødskinde skyfftt, och eptherdj same skyfftt wdj saa lanng tidt rollig vdenn clage fuldt hanns mormoder och hindis foreldre, arffuinge epther arffuinge epther her Erick Otsenn, om hanns moder icke epther sadann legligheth borde att niude och beholde same enngj till hindis gaardt Tulstrup, epther som hinde och hindis foreldre paa arffuis wegnne med rette tilkomitt er.

Ther till suaritt Lauritz Rostrup och icke kunde benechte menn bekiennde vell, at Kierlinghøll och Tulstrup var gangenn vdj sødskinde skyfftt epther her Erick Otsenn, och thenn eng, the omtretther, haffuer fuldt same gaardt. Men minte, att eptherdj ther sidenn haffuer veritt sanndmendt och giortt skiell emellom Kierlinghøll marck och Tulstrup marck och thennom adskildt, och frue Soffie icke kanndt beuise seg att haffue stug[60] eller seerkiøb[61] wdj hanns marck, om hannd icke borde att niude och haffue same enngie till hanns gaardt Kierlinghøll, eptherdj the findis att legge wdj hanns marck epther the dome, som om sadann sager bode for kon: Ma: och Danmarckis [rigis][62] raadt och till landzting wdganngenn ere. Och wdj rette lagde en sanndemendz breff aff Meelsomheriztingh wdgiffuitt paa sin dattum aar Mdlviij,[63] otte dannemenndt att haffue vonditt, att the haffuer seett for thennom stannde jnndenn alle fire stocke viij sandmenndt och kundgiorde thieris toff och eedt, och suore the marck skiell emellom Kierlinghøll marck och Tulstrup skoff och marck och emellom Kierlinghøll marck och Rønngj marck.[64] Och begynndte the først ad thenn beck emellom Tulstrup och Lundskoff,[65] som skiellitt opgaar emellom Kierlinghøll march och Annders Lasenns skoff och marck, beckenn nedenn emellem Kierlinghøll marck och Tulstrup marck och skoffue, Troldmølle beckdam och saa skoffuenn neder adt thenn gamell beckstedt och neden y aaen och aaenn till Mølstrømmen emellom Kierlinghøll och Røngj marck. Thet suore for^{ne} sanndmenndt rett skiell emellom Tulstrup marck och skoff och Kierlinghøll och emellom Kierlinghøll marck och Røngj marck. Jtem enn laugheffdt vnder sin dattum 1501, liudendis att Jenns Mi-

chelsenn y Hielskoff,[66] Jørgen Rudz mønndige fougitt, haffuer jnduardt Kierlinghøll med all sinn rette tillegilse, skoff och marck, agger, enng, fellitt, feeganng, fiskeuanndt, vodt och tiurt, rørindis och wrørindis, huad thet helst er eller neffnis kanndt, jnndenn alle fire wegne till marckmode,[67] som sanndmenndt haffuer jnndsuoritt tilfornn paa thenn østre side, saa som hederlig och welbyrdig manndt her Erick Otsenn, rider, fick[68] Jørgenn Rudt, som her Erick Otsenn kiøbte aff Erick Hasse[69] och Jes Hase[70] och thieris medarffuinge, som her Erick Ottzenns breffue jnndholler och wduiser. Och ydermiere gaff Lauritz Rostrup tilkiennde, att hanns høstruis, frue Kierstinne Rudzdatter, och hinndis medarffuingis breffue studt forseglett, som the icke kunde kome till thennom, och begieritt ther fore, at sagenn maatte bestaa nogenn tidt lanng, att the kunde kome till same breffue, dog skud[71] hannd icke besønderlig[72] paa nogenn breffue.

Thill Lauritz Rostrups breffue och berettening suaritt Albritt Friis, att thet marckskiell, som er mellom Tulstrup och Kierlinghøll, thet haffuer veritt suoritt och giortt aff sanndmenndt vdj lang tidt och mange aar tilfornne, før thise siste sanndmenndt giorde skiell, epther som Lauritz Rostrups egenn laugheffdt ther om formeller. Och dog alliguell haffuer hanns [moders][73] forelders brugtt och beholtt for^{ne} thieris enngie indenn for^{ne} marckskiell, rollig wdenn clage, jndtill saa lenngie frue Kierstine Rudzdatter førde ther thrette paa. Till the dome, som vdgangen er for kon: Ma: eller och till lanndzting om sadann sager, suaritt hannd, att the kunde jcke hinndre hannom nogitt vdj thenne hanns moders sag, eptherdj the icke formeler nogitt om, huis dieldt manndt haffuer bekomitt wdj sødskindt skyfftte. Thill thenn laugheffdt, Lauritz Rostrup och frembar, eptherdj thenn formeller inthet anditt att were jnnduardt enndt Kierlinghøls rette tillegilse, tha kanndt Lauritz Rostrup icke vinde med thenn dieldt, som aldriig haffuer legitt och weritt brugtt till hanns gaardt Kierlinghøll y nogen aff hanns høstruis forelders tidt, sidenn her Erick Ottsen skyffte emellom sinne børnn. Thill thet skudzmoll, som Lauritz Rostrup giorde paa sin breffue, som skulle staa forzeglitt, suaritt Albritt Friis, att thenn same sag haffuer nu lenngj hengt vdj trette och thitt och offte weritt steffnitt till herizting och lanndzting och er dog icke till ennde kommenn, saa att Lauritz Rostrup och hanns hustrue haffuer well wdj medler tidt kunde komit till thieris breffue. Saa haffuer hannd och ther fore forhuerffuitt kon: Ma: schriffuelse till os, huilckenn hanndt oss offuer anndtuorditt haffuer, liudendis att wy wden ydermiere opsetilse, skodzmoll och forhalling enndellig skulle skielle thennom adt antenn till minde eller rett,

och war ther for begierindis aff oss, att wy icke lennger wille forhale same sag, menn begieritt enndellig dom.

Tha epther tiltale, giennsuar, breffue och beuiseninng och epther som wy forfaritt haffuer, att ther findis mange lodzeigers engie att legge emellom Troldmøllebeck och Skiemilbeck, som er affmerct fra huer anndre medt stabell[74] och stienn, eblannt huilcke och findis frue Soffis enngh leginndis, och eptherdj thet findis, att Kierlinghøll och Tulstrup er kommen aff sødskindskyfftte epther her Erick Otsenn, och same enngie, som nu omtrettis, haffuer altidt rollig fuldt same gaardt wden klage, arffuingenn epther arffuingenn, som same gaardt vdj heffdt och were hagtt haffuer epther her Erick [Otsenn],[75] wiste wy icke anndittther om at sige, ennd for^{ne} frue Soffie och hindes arffuinge[76] bør att niude och beholle friit och wbehindritt for^{ne} enngie, epther som hinde och hindes foreldre them wdj arffue med same hindis gaardt Tulstrup tilkommen er med rette.

Thill huis ydermiere windisbyrdt wy trøcker woris zignetter nedenn paa thette vortt opne breff.

Dattum Rannders, thenn 21. maij anno Mdlxxiij. Jørgen Rosenkrandz med egenn haanndt. Palli Jull med egenn haanndt. Jacop Siøfeldt medt egenn haanndt. Datum vtt supra.

Att wy slig en dom haffuer seet och hørtt leese, som for^{uitt} staaer, bekiennde wy medt woris signetter her vndertrøckt. Dattum vtt [supra].[77]

(1) Parternes indbyrdes slægtskabsforhold vil fremgå af oversigten side 168. – (2) Se 389.8. – (3) Se 408.7. – (4) Mourids Stygge (d. 1604) til Holbækgård, 1582–88 landsdommer i Nørrejylland. – (5) Hovedgården Holbækgård i Holbæk s., Rovsø h. – (6) Se 349.5. – (7) Forlægget har *1583;* rettet efter andre hss. (GkS 1136,2°, GkS 1137,2°, Thott 1201,2°), da 25. april i 1584 var en lørdag, der indtil 1635 var Viborg landstings ordinære retsdag. – (8) Se 381.13. – (9) Se 381.14. – (10) Se 349.3. – (11) Hovedgården Pallesbjerg i Staby s., Ulborg h. – (12) Christen Juel (d. 1585) til Udstrup og Østergård, 1566–67 vist Holmens admiral. – (13) Hovedgården Ulstrup (Udstrup) i Sønder Nissum s., Ulborg h. – (14) Corfitz Tønnesen Viffert (d. 1592) til Næs (nuv. Lindenborg), sen. (1581) rigsråd, 1569–73 lensmand på Hald, 1573–76 på Helsingborg, 1578–80 på Odensegård, 1580–91 på Malmøhus, 1591–92 på Kalundborg, 1585–89 landsdommer i Skåne. – (15) Hovedgården Næs (nuv. Lindenborg) i Blenstrup s., Hellum h. – (16) Jacob Seefeld (d. 1599) til Sostrup, Visborg, Skærvad m. v., 1581–83 stiftslensmand i Århus stift, 1583–99 lensmand på Mariager kloster, 1581 rigsråd, 1598 hofmester hos dronning Anna Cathrine. – (17) Hovedgården Visborggård i Visborg s., Hindsted h. – (18) Forlægget har *Mdliij;* rettet efter andre hss. Jf. dommens slutning, der har det rigtige årstal. – (19) Exaudi domine vocem meam: 6. søndag efter påske. – (20) Troldmølle bæk (Engbog 1683: troldmølle beck), Rønge by, Vinge s. – (21) Navnet findes ikke i andre kilder, men har utvivlsomt forbindelse med

Erik Ottesen Rosenkrantz
til Bjørnholm og Møgelkær, rigsråd
† 1503

Holger Eriksen Rosenkrantz
til Boller, rigsråd † 1496

Kirstine Eriksdatter Rosenkrantz
† 1509 ~ *Jørgen Rud* til Vedby
† 1504

Otte Holgersen Rosenkrantz
til Boller, Næsbyholm m. v.,
rigsråd † 1525

Else Holgersdatter Rosenkrantz
† 1564 ~ 1° Albert Glob til
Vellumgård, † før 1529;
~ 2° Christen Friis til Krastrup, † 1561

Jørgen Rosenkrantz
til Rosenholm og Skaføgård, rigsråd.
† 1596

Sofie Albertsdatter Glob
† tidligst 1574 ~ Iver Friis
til Haraldskær, † 1557

Albert Friis
til Haraldskær, rigsråd. † 1601

skimmel aaes giøde (således i markbogen) i Sløvkrog, Hjorthede s., – (22) Sophie Albertsdatter Glob, datter af Albert Glob (d. før 1529) til Vellumgård og enke efter Iver Friis (d. 1557) til Haraldskær. – (23) Lauritz Rostrup (d. 1602) til Restrup, 1563 gift med nedenn. Kirsten Knudsdatter Rud (levede endnu 1612) til Kællinghøl (hun gift 1. gang med Herman Skeel (d. 1555) til Jungetgård). – (24) Se foreg. note. – (25) Englod, engstykke (Kalk. III.785a bet.2). – (26) Tulstrupgård i Sønder Tulstrup i Lee s., Middelsom h. – (27) Den tidl. hovedgård Kællinghøl i Hjorthede s., Middelsom h., jf. Danske Stednavne IX (1948). 176. Nedenn. Erik Ottesen Rosenkrantz til Skjern købte 1501 en del af gården; hans dattersøn Knud Rud (d. 1554) ejede den 1524, og 1557 tilhørte den hans datter, ovenn. Kirsten Knudsdatter Rud (Trap[5] VII.1 (1962).388). – (28) Skudsmål bet. egl. det at udskyde (el. henskyde) en sag; her: en fuldmægtig, der begærede udsættelse. – (29) Forlægget har *25;* rettet efter andre hss. Sml. dommens slutning, der har datering 21. maj. – (30) Albert Friis (d. 1601) til Haraldskær, sen. (1581) rigsråd. Han var søn af Iver Friis (d. 1557) til Haraldskær og Sophie Albertsdatter Glob. – (31) Else Holgersdatter Rosenkrantz (d. 1564), gift 1. gang med Albert Glob (d. før 1529) til Vellumgård, 2. gang med Christen Friis (d. 1561) til Krastrup. – (32) *aarlige enngie:* kontinuerligt dyrkede (høstede) enge, jf. Kalk. IV.944a: års = hvert år. Sml. *årlig mark:* en mark uden for den fælles drift, og hvor hver mand havde et stykke, som han måtte behandle, som han ville (Danmarsk Stednavne XIII (1958).67), jf. *den årlige krog* (Danmarks Stednavne XV (1970).26) og Vider & Vedtægter I (1904).483 § 8: *en aarlig mark.* Jf. OdS I.71: årlig = uafbrudt i mange år, *årligårs:* år for år, årlig. – (33) Rigsråd Erik Ottesen Rosenkrantz (d. 1503) til Bjørnholm og Møgelkær. – (34) Se 357.5. – (35) Forlægget har *Erick;* rettet efter andre hss. – (36) Jørgen Rud (d. 1504) til Vedby. – (37) Kirstene Eriksdatter Rosenkrantz (d. 1509). – (38) Bartholomæus dag: 24. august. – (39) Mauritius dag: 22. september. – (40) æde op, fortære (Kalk. III.377b). – (41) Mariæ nativitas: 8. september. – (42) Landsbyen Mammen i Mammen s., Middelsom h. – (43) Landsbyen Hjermind i Hjermind s., Middelsom h. – (44) Landsbyen Hjorthede i Hjorthede

s., Middelsom h. – (45) GkS 1137,2° har: xij. – (46) Rigsråd Oluf Munk (Tre Roser) (d. 1569) til Palsgård, Tvis kloster m. v. – (47) Hans Stygge (d. 1568) til Holbækgård og Nøragergård. – (48) Erik Lunge (Dyre) (d. 1616) til Stovgård. – (49) Adelsmænd (Kalk. II.60a). – (50) 24. juni; *mettsomer* for at skelne dagen fra de øvrige St. Hans dage. – (51) Rigsmarsk Otte Krumpen (d. 1569). – (52) Tavlgårde (tidl. skrevet Taffel, Taffue o. l., se Danmarks Stednavne IX (1948).134) i Hjermind s., Middelsom h. – (53) Landsbyen Lee i Lee s., Middelsom h. – (54) Sognepræst for Hjermind, Lee og Hjorthede menigheder var siden 1568 Jens Lassen (d. 1573), se Fra Viborg Amt 1956.29. – (55) Mgl. i forlægget. – (56) Huller. – (57) Fordybninger (OdS XVII.198 bet.2). – (58) Vel JL I.44, der i retsbrugen anvendtes ikke blot i kirkelige, men også i verdslige ejendomstrætter, jf. rettertingsdomme 21. oktober 1480 (I nr. 29) og 24. august 1538 (GdD II.71ff.). – (59) Reces 13. december 1558 § 50. – (60) Stuf; se 411.23. – (61) Se 411.24. – (62) Mgl. i forlægget; indføjet efter andre hss. – (63) Andre hss. (f. eks. GkS 1137,2° og Thott 1201,2°) har 1557. – (64) Rønge i Sønder Vinge s., Middelsom h. – (65) Lundskov i Hjermind by og s. – (66) Navnet er ikke fundet i ældre kilder. – (67) Markeskel (Kalk. III.43a bet.1). – (68) gav (Kalk. I.506a bet.2). – (69) Erik Hase (DAA 1896.187). – (70) Formentlig Elef Hase, brodersøn af ovenn. Erik Hase; han solgte 1501 til Erik Ottesen Rosenkrantz den part i Kællinghøl, han havde arvet efter sin fader, Ove Hase, og sin farbroder, ovenn. Erik Hase (DAA 1896.187). – (71) påberåbte sig. – (72) særskilt (Kalk. I.185b bet.1). – (73) Mgl. i forlægget; indføjet efter andre hss. – (74) Stolpe, grænsepæl (Kalk. IV.87b bet.1). – (75) Forlægget har *Erichsen;* rettet efter andre hss. – (76) Ordene *och hendis arffuinger* er gentaget i forlægget. – (77) Mgl. i forlægget; indføjet efter andre hss.

414 Rettertinget 23. maj 1573 (Dronningborg[1])

Et af en enke med samtykke af slægt og venner foretaget mageskifte fundet gyldigt, og et af hendes afdøde mand tidligere udfærdiget brev, hvorefter de pågældende ejendomme efter hans og hans hustrus død skulle komme tilbage til de tidligere ejere eller deres arvinger, ikke fundet gyldigt, da det var konejord, der blev mageskiftet. De, der ville påberåbe sig dette brev, måtte søge den afdødes arvinger for den skade, de måtte have lidt.[2]

Hs.: RDomb. litra E (1570–76)[3] fol.74[v] (findes yderligere i 2 hss.[4]).
Litt.: F. Hvass, Samling af Meddelelser om Personer og Familier af Navnet Hvas V (1890).367f.

Wij Frederich &c. giøre alle wittherligtt, at aar &c. 1573, thenn 23. maij, paa wortt rettherting paa wortt slott Droningborg wdj wor egenn neruerelße, offuerwerendis oß elskelige Peder Oxe[5] till Giißelfeldtt,[6] wor och Danmarckis rigis hoffmester, Niels Kaaß[7] till Torup gaardtt,[8] wor canntzeler, her Peder Schramb[9] till Wrup,[10] her Jørgenn Løcke[11] till Offuergaardtt,[12] ridder, Holger Roßenkranndtz[13] till Boluer,[14] stadtholdere wdj wortt landt Nørre Juttlandt, Peder Bilde[15] till Suandholm,[16] Jørgenn Roßenkrantz[17] till Roßenholm,[18]

Erick Rudt[19] till Fuleßang,[20] Jacob Wlfeldt[21] till Koxbølle,[22] Bjørnn Anderßenn[23] till Stenoltt,[24] Eyller Grubbe[25] till Lystrup,[26] D: R:[27] cantzeler, Peder Munck[28] till Estuadt gaardt,[29] Jørgenn Marsuin[30] till Dübeck,[31] Peder Gyldenstiern[32] till Thim[33] och Oluff Mouritzen[34] till Bollerup,[35] wore troe mendt och raadt, for oß wor skickit oß elschelige Lucas Krabbe[36] och Jørgenn Gundeßenn,[37] worre mendt och thienere, paa thenn ene och haffde for oß wdj retthe steffntt oß elschelige frue Kirstine,[38] Frandtz Dyris[39] eptherleffuerske, och hindis laugewerige paa thenn andenn siide, for hunn till eyendom fraa siig haffuer skiødtt och affhendt Palstrup gaardt[40] och Elsborg mølle[41] wdj Liußgaardtt herit liggendis emodt hindis hoßbondis och hindis egitt breff och segll, som the skulle haffue giffuet Joest Huas[42] och Christenn Huaß,[43] liudendis att naar for^{ne} hindis hosbonde och hun døde och affgiick, skulle for^{ne} Palstrup gaardt och Elßborig mølle igenkomme till for^{ne} Joest Huaß och Christenn Huas eller theris arffuinge, epther som samme breff wider formelder, och the miener for^{ne} hindis breff icke saa tilbørligenn och fuldkomeligenn att werre holditt, som thet sig burde. Och frembkom for oß wdj retthe oß elskelige Niels Joenßen[44] till Tostlundt,[45] wor mand och tienner, och beretthe, att samme gaardt och mølle, som hun i saa maade emodt hindis hosbondis och hindis egitt breff haffuer skiøtt och aff hendt frann sig, forfølligis nu medt wor och riigens forfølling till laaß aff oß elskelige Offue Juell,[46] wor mandt och thienere, huilcket hand meener medt wretthe, eptherthj att hunn haffuer thet epther hindis dødt fran hinde affhendet; och i retthe laugde samme breff, liudendis i sinn mening, att Frandtz Dyre till Tapdrup gaardtt[47] och hans hustrue, frue Kirstinne Mogens daatther, loffue och tilsige, att for thenn handell och mageskiftt, som Joest Huas och Christenn Huas medt thennom giortt haffuer, att ther som saa skede, att for^{ne} Frandtz Dyre och for^{ne} frue Kirsten Mogens daatther icke auffler nogenn børn tilsammenn, som thennom kunde arffue, tha skall thenn gaardtt Palstrup, som Anders Holgaardtt wdj boe, medt sinn retthe tilliggelße, som nu tilligger, och Elßborrig mølle, som gode mendt thennom tilskifft haffuer, jndkomme till thennom och theris arffuinge epther theris dødt aldellis wbehindrett aff theris arffuinge epther theris dødt, dog att for^{ne} Joest Huas och Chrestenn Huas skulle wdlegge thennom eller theris arffuinge saa megitt landgods paa skepper skyldtt, som thenn anpartt wdj Kaaß gaardt[48] kand thaale, som the nu skiffte for^{ne} Frandz Dyre och frue Kirstene aff, som samme breffue ther om ydermere wduißer och indeholder, wdgiiffuet paa Kaaß a^{o} 1542, løffuerdagenn nest for quasimodogenitj søndag.[49]

Ther emoedt beretthe oß elskelige Biørnn Kaaß[50] till Starup gaardt,[51] wor mandt och raadt, och Axell Juell[52] till Willestrup,[53] landzdomer wdj wortt landt Nøre Juttlandt, at for^{ne} frue Kistene haffuer affhendtt samme gaardtt Palstrup och Elßborrig mølle medt hindis slegttz och wenners raadtt, wilge och samtøcke, och mennthe, att hunn ther wdindenn haffde icke giortt emodt lougen, som formelder, att encke maa sitt goudtz baade selge och affhende medt neste slegtts och wenners raadtt och samtøcke;[54] och beretthe, att thennom war gaaitt itt mageskiffte emellom, och i retthe laugde samme mageskiffte breff, wdgiffuet paa Kaaß a^{o} 1542, løffuerdagen nest for quasimodogenitj søndag, lydendis [at][55] for^{ne} Joest Huas och Chrestenn Huas haffuer giortt enn wenlig och kierlig mageskiffte medt for^{ne} Frandtz Dyre wdj saa maade, att for^{ne} Frandtz Dyre skall haffue aff thennom och theris arffuinge till euindelig egendom, som er først Palstrup gaardt, som Anders Holgaardt nu wdj boer, jtem enn mølle, kaldis Elßborig mølle, som Thamis[56] boer, medt alle for^{ne} gaardtz och møllis retthe tilliggelße, som er agger, eng, skouff oc marck, waat och thiurtt, rørendis och wrørendis, indthedt wndertagith, och kiendis the thennom eller theris arffuinge ingenn rett eller rettighedt att haffue till for^{ne} gaardtt och mølle i nogenn maade, som samme breff widere wduiißer och jndholder. Och beretthe for^{ne} Biørnn Kaaß, att eptherthj ther er aldellis indthett berørtt wdj samme breff, att for^{ne} Palstrup gaardtt och mølle skall komme till the Huaßer eller theris arffuinge epther Frandtz Dyres dødtt och frue Kistenis, om the icke afflede børnn tilsammenn, som thet anditt forrige breff ther om bemelder, om frue Kistene haffde nogenn wrett giortt i thet hunn samme sit eget goudtz haffuer saa affhendtt, och mentthe ocsaa, att thet breff, som for^{ne} Niels Joenßen i retthe bare, wor icke aldellis saa ret giortt epther lougenn, som thet sig burde, och icke Frandtz Dyre heller att werre mectig samme breff att wdgiffue, eptherthj thett war hans hustruis goudtz, och the ingenn børn haffde tilsammenn, saa for^{ne} Frandtz Dyris breff ther fore aldellis emoedt lougenn[57] war wdgiffuett; och ther hoes beretthe, att thet kunde saa skee, att hun icke samme breff medt sinn egenn frij wilge samtøcktt eller beuilgitt haffuer, och satthe i retthe, om for^{ne} mageskiffte breff icke bøer att stande wedtt sinn fulde magtt, och om hun icke maa giøre aff sit egitt, huadt hunn will.

Medt flere ordt [och tale][58] thennom [derom paa begge siider][59] emellom wor.

Tha epther tiltalle, giensuar, breff, beuißning och thenn sags leiiglighedt, och eptherthj att samme mageskiffte breff indthett bemelder, att samme

gaardtt och mølle skall epther theris dødt komme till the Huaßer, menn findis att were itt endeligtt skifftebreff, och for^ne^ Frandtz Dyre ther offuer emoedt lougenn, som formelder bonde kone iordtt icke att mue affhende, wden hand haffuer omgott[60] goudtz widtt att hetthe[61] och barn medt hinde, thett gienbreff haffuer wdgiffuit, som aff for^ne^ Niels Joenßen frambars wdj retthe, och eptherthj frue Kistene icke heller war mectig nogitt att affhende, thenn stundt hindis hosbonde leffuede,[62] tha bleff ther saa paa saugdtt for retthe, att for^ne^ frue Kistene bøer for^ne^ gaardt och mølle att beholde epther samme mageskiffte breffs liudelße, och Frandtz Dyres gienbreff, som er giort emodt lougenn, icke att komme hinde eller hindis arffuinge till skade i noger maade, menn ther som Jørgenn Gundeßenn, Lucas Krabbe och theris medarffuinge skader nogitt paa for^ne^ gienbreff, tha Frandtz Dyres arffuinger ther for att tiltalle och siden att gange ther om saa møgitt som loug och rett er.

Datum vt supra [nostra ad causas sub sigillo testo Hillario Grubbe, iusticiario nostro &c.][63]

(1) Se 412.1. – (2) Parternes indbyrdes slægtskab vil fremgå af oversigten side 173. – (3) Se 412.3. – (4) Disse synes at være afskrift af dombrevet (el. afskrift deraf), da de har kongens fulde titel og rigskanslerens attestation. – (5) Se 357.1. – (6) Se 357.2. – (7) Se 395.11. – (8) Se 395.12. – (9) Se 397.7. – (10) Se 397.8. – (11) Se 362.8. – (12) Se 362.9. – (13) Se 357.5. – (14) Se 357.6. – (15) Se 397.13. – (16) Se 397.14. – (17) Se 381.13. – (18) Se 381.14. – (19) Se 357.7. – (20) Se 357.8. – (21) Se 397.19. – (22) Se 397.20. – (23) Se 348.2. – (24) Se 348.3. – (25) Se 395.9. – (26) Se 395.10. – (27) Se 412.29. – (28) Se 391.15. – (29) Se 391.16. – (30) Se 412.32. – (31) Se 412.33. – (32) Rigsråd Peder Gyldenstierne (d. 1594) til Tim, 1575–93 rigsmarsk. – (33) Hovedgården Tim (Tiimgård) i Tim s., Hind h. – (34) Se 412.34. – (35) Se 412.35. – (36) Lucas Krabbe til Vestløsgård. – (37) Jørgen Gundesen (d. omkr. 1576) til Veggerslevgård, Rolsøgård og Sostrup. – (38) Kirstine Mogensdatter Kaas (Mur-Kaas) til Damsgård, enke efter nedenn. Frands Dyre. – (39) Frands Iversen Dyre (d. 1569) til Palstrup og Tapdrup (Skovsgård). – (40) Hovedgården Palstrup i Højbjerg s., Lysgård h. Kirstine Kaas solgte 1571 gården til Ove Juul (d. 1604), der var gift med Frands Dyres søsterdatter Johanne Kaas. – (41) Elsborg mølle i Elsborg s., Lysgård h. – (42) Just Hvas (d. 1557) til Sostrup, søn af landsdommer Jens Hvas til Kaas, der henrettedes 1535 for at have sluttet sig til skipper Clement. – (43) Christen Hvas (d. 1565) til Kaas og Sostrup, broder til ovenn. Just Hvas. Herefter tilføjer Add 151,2° *eller deris arffuinger.* – (44) Niels Jonsen Viffert (d. 1595) til Torstedlund. – (45) Hovedgården Torstedlund i Årestrup s., Hornum h. – (46) Ove Juul (d. 1604) til Mejlgård, Østergård og Palstrup; se ovf. note 40. – (47) Gården Tapdrup (1569 kaldt Dyreholm, sen. Skovsgård) i Tapdrup s., Nørlyng h. – (48) vel: hovedgården Kaas i Lime s., Rødding h. Gården ejedes af Just og Christen Hvas og kom efter den sidstnævntes død omkr. 1565 til deres faders søsterdatter, Inge Gundesdatter, søster til Jørgen Gundesen til Veggerslevgård m. v. (se stamtavlen). Gården blev 1571 tilkendt kronen på grund af landsdommer Jens Hvas' forhold under skipper Clements fejden, men Inge Gundesdatter fik af kongen lov til at beholde Kaas. – (49) Dominica quasimo-

dogeniti: 1. søndag efter påske. – (50) Se 362.16. – (51) Se 362.17. – (52) Se 350.3. – (53) Se 351.2. – (54) JL I.36, hvorefter en enke med sine frænders samtykke må sælge og mageskifte sin jord. – (55) mgl. i forlægget. – (56) Add 152,2° tilføjer *Nielsen*. – (57) JL I.35, hvorefter husbonden ikke må sælge sin hustrus jord, medmindre han har lige så god jord at stille som sikkerhed, og de har børn sammen. – (58) Mgl. i forlægget, indføjet efter Add 152,2°. – (59) ligeledes. – (60) JL I.35 har *æm goth:* lige så god. I glda. er *æm-* blevet til *om-*, jf. Verner Dahlerup.44. – (61) *widtt att hetthe:* at stille som sikkerhed; *hættæ* bet. egl.: sætte på spil, risikere; *hættæ withæ* er misforstået i DL 3–17–5 (ved at hæfte), jf. Verner Dahlerup.98. – (62) Jf. JL I.44. – (63) Indføjet efter Add 152,2°.

415 Rettertinget 25. maj 1573 (Randers)

Rettertinget stadfæster Viborg landstings dom, der havde kendt et samfrændeskifte ugyldigt og pålagt arvingerne at foretage nyt skifte, da en af arvingerne, der var blevet myndig efter skiftets foretagelse, gjorde indsigelse.[1]

Hs.: RDomb. litra E (1570–76)[2] fol.78[v] (findes yderligere i 27 hss.).
Reg.: 2905.
Tryk: GdD III.211ff. (efter RDomb.).
Litt.: Matzen, Privatret I.53, 148; sa., Offentlig Ret II.18, 117.

Wy Fredrich thenn Andenn, meth Gudtz naade &c., giøre alle wittherlig, att aar &c. 1573, thenn 25. maij, paa wortt rettherting wdj wor kiøbstedt Randers, offueruerendis oß elskelige Peder Oxe[3] till Giißelfeldt,[4] wor och D: R:[5] hoffmester, Niels Kaaß[6] till Torrup gaardt,[7] wor cantzeler, her Peder Skram[8] till Wrup,[9] ridder, Holger Roßennkrandz[10] till Boluer,[11] stadtholder wdj wort landt Nørre Juttlandt, Jørgenn Roßenkrandtz[12] till Roßenholm,[13] Erick Rudt[14] till Fuelßang,[15] Jacob Wlfeldtt[16] till Koxbølle,[17] Biørnn Anderßenn[18] till Stenoltt,[19] Peder Munck[20] till Estuadt gaardt,[21] Jørgenn Marsuin[22] till Dübeck[23] och Oluff Mouritzenn[24] till Bollerup,[25] worre throe mendt och raadt, for oß wor skickitt oß elskelige frue Karine Skouffgaardtt,[26] Pallj Skrams[27] eptherleffuerske, paa hindis egne och hindis børns wegne och Jacop Skram,[28] wor mandt och thiener, paa hans egne och hans syskendtz wegne paa thenn enne och oß elskelige Offe Skram,[29] wor mandt och thiener, paa thenn anden siide for enn dom, hann nogenn tidtt sidenn till landtztingitt haffuer forhuerffuitt,[30] huor wdj the ere dømpt till skiffte medt for^{ne} Offe Skram, om huis goudtz, ther wor faldenn epther frue Metthe Palliß daather,[31] huilckett goudtz hunn sielff wdj hindis leffuendis liff hindis børnn emellom deltt och skiffte, och hindis børnn och suogre samtøcktt och forseglidtt haffuer, och the mener, att samme skiffte icke burde att omkastis, menn ther som nogenn fandtt thennom brustholdenn, tha att skee wdleg, som thett siig bøer. Disligeste haffue the i retthe steffnitt oß elskelige Axell Juell[32] till Willestrup[33] och Pallj Jull[34] till Palliißbierg,[35] wore mendt, thiener och landtzdomere wdj wortt landtt Nørre Juttlandt, och Gundj Schriffuer,[36] landtztinghører ibidem, for for^{ne} domb, the nogenn tidt forleden haffue dømptt emellum thennom paa thenn enne och for^{ne} Offe Skram paa thenn andenn side for for^{ne} sag.

Tha fremkom for oß for^{ne} Jacob Skram och beretthe, att frue Metthe Palliß daatther meth hindis sønner och suager och medarffuinge haffuer siditt offuer skiffte meth andre om hues goudtz och eyendom, som war till arffue faldenn epther affgangne Offe Skram[37] och siden epther affgangen Christenn Skram[38] och Niels Skram,[39] huilckett goudtz hann beretthe att haffue fuldtt wdj rolig haandt och heffdt wdj xxviij aar och mere. Disligeste om[40] thett goudtz, som thennom kunde tilfalde epther for^{ne} frue Metthe Pallis daather berette hand, att hun wdj hindis leffuendis liff haffuer skifftt alle medarffuingene emellom wdj Jens Thomßens,[41] Jens Mogenßens[42] och Jens Spendtz[43] offuerwerrelße, som paa thenn tidtt wore landtzdomer wdj Nørre Juttlandt, och mentthe thet at stande widtt sinn fulde magtt. Och i retthe laugde firre skiffte breffue, som for^{ne} frue Metthe Pallis daatther wdgiffuitt

haffuer mett for^{ne} gode mendz besegling, huor mett hand beuiste att werre thennom engang emellom skifftt, och mennthe icke nu wider att komme till skiffte, menn ther som nogenn finder sig brustholdenn, tha att giøre hannom wdleg och komme till jeffnitt epther samffrenders sigelße, och mennthe att for^{ne} landtzdomere haffue giortt hannom och hans medtarffuinge[44] wrett, i thett the haffue dømptt thet till skiffte paa nye igenn.

Ther emodt beretthe for^{ne} Offe Skram om the skifftebreffue, som for^{ne} frue Metthe skulle haffue wdgiiffuitt, att the worre wlidelige,[45] eptherthj thett ene barn icke burde mere endt thet anditt att were brustholdenn, och the breffue ther for icke skulle werre giordtt epther lougenn.[46] Och ther hand er bleffuen sinn egenn werge, skulle hann haffue besøgtt Hartuig Skram,[47] att hand skulle giøre hannom rede for hans wergemaall meth skiffte breffue och anditt. Tha skulle for^{ne} Hartuig Skram haffue annthuorditt hanom nogenn breffue paa hanns gaardtt och anditt goudtz, och icke ther eblant skulle findis nogenn skifftebreffue, och for^{ne} Offe Skram tha i gode mendtz neruerilße haffuer quitteritt Hartuig Skram for the breffue, hand paa thenn tidtt annammede, och thenn wergemaall hand haffde weritt for hannom. Och samme breff i retthe laugde, huilckett Hartuig Skram och forsiglidtt haffuer, som indeholtt, att ther er wndertagitt, att hues saa findes, att Offe Skram er forlagtt[48] och forskifftt[49] i hans søskindtz skiffte och findis att werre hoes Hartuig Skram eller hans søskindth, tha hannom att skulle haffue frij tiltalle till thenom ther for meth skifft och jeffnitt,[50] och ther som findis, att hand haffuer mere end hannom bøer for enn broderlodtt, epther som arffuen falden er, tha bepligther hand sig wdj lige maade at giøre thennom thett samme skiell,[51] som thet breff wider bemelder. Och sette vell ther for for^{ne} Offe Skram i alle retthe, om hand icke burde att komme till skifftt och jaffne och hand att skie saa well skiell[52] och fylliste som enn af the andre medarffuinge.

Disligeste beretthe Axell Juell, ath hand icke wiiste, att the haffue dømpt wrett wdj theris dom, eptherthj for^{ne} Hertuig Skram wdj godemendtz neruerilße haffuer meth sinn besegling samtøcktt Offe Skram att haffue frij tiltalle till hannom och hans søskenn for rett skiffte och iaffnit, om hand kand finde sig brustholdenn att werre.

Medt flere ordtt thennom emellom wore.

Tha epther tiltalle, giensuar, breff och beuißning och thenn sags leiiglighedt saugde wij ther paa saa aff for retthe, att for^{ne} landtzdomeris dom bøer att staae widt sin fulde magtt, och huis endelig skiffthet er, och nogenn finde sig brustholdenn, tha gaae till christeligtt iaffnitt, och huer att giøre hinn an-

denn skiell och fyllist, menn hues goudtz, som icke findes nogenn endelig skiffte paa, tha att skifftis som thet sig bøer epther lougenn.

Datum vt supra.

(1) Se Viborg landstings dom 14. marts 1573 (ovf. nr. 410) og stamtavlen 410.2. – (2) Se 412.3. – (3) Se 357.1. – (4) Se 357.2. – (5) Se 412.29. – (6) Se 395.11. – (7) Se 395.12. – (8) Se 397.7. – (9) Se 397.8. – (10) Se 357.5. – (11) Se 357.6. – (12) Se 381.13. – (13) Se 381.14. – (14) Se 357.7. – (15) Se 357.8. – (16) Se 397.19. – (17) Se 397.20. – (18) Se 348.2. – (19) Se 348.3. – (20) Se 391.15. – (21) Se 391.16. – (22) Se 412.32. – (23) Se 412.33. – (24) Se 412.34. – (25) Se 412.35. – (26) Se 410.8. – (27) Se 410.8. – (28) Se 410.10. – (29) Se 410.6. – (30) 14. marts 1573, ovf. nr. 410. – (31) Se 410.16. – (32) Se 350.3. – (33) Se 351.2. – (34) Se 349.3. – (35) Se 391.2. – (36) Se 349.5. – (37) Se 410.15. – (38) Christen Skram (d. 1534), forstander i Gudum kloster, søn af Ove Skram (d. før 1537) og Mette Pallesdatter Juel. – (39) Niels Skram (d. 1524), broder til ovenn. Christen Skram. – (40) Herefter udstreget *thenn arffue*. – (41) Jens Thomesen Sehested (d. 1555) til Holmgård, 1534–51 landsdommer i Nørrejylland. – (42) Jens Mogensen Harbou (d. 1549) til Sindinggård, 1542–49 landsdommer i Nørrejylland. – (43) Jens Spend til Udstrup og Øland. – (44) *medt* indføjet over linjen. – (45) utilbørlige (Kalk. IV.638a). – (46) Efter landskabslovene havde de arveberettigede krav på en ligelig andel i boet alene med den undtagelse, at kvinder kun arvede halv lod mod mænd i visse tilfælde. – (47) Se 410.12. – (48) krænket, forurettet (Kalk. I.654a bet.8). – (49) gjort uret ved skifte, forfordelt ved skifte (Kalk. I.695b bet.2). – (50) Skifte (Kalk. I.438a bet.3). – (51) *giøre ... skiell:* gøre rede, regnskab (Kalk. III.849a bet. 10). – (52) Billighed, rimelighed (Kalk. III.848b bet.8).

416 Viborg landsting 18. juli 1573[1]

En ejendom, der var givet til brugeligt pant, kunne ikke gyldigt sælges til en anden, før pantegælden var betalt.[2]

Hs.: Stockholm K BC 92 nr. 104 (findes yderligere i 30 hss.[3]).

Overskrift: Enn dom, att en skiøde er macteløs dømpt, som var giort paa nogit gotz, som var pantsaatt och vløst aff pant, føer skiøden gick.

Axell Jull[4] tiill Willestrup,[5] Pallj Jull[6] tiill Stranditt,[7] landzdommere y Nøriuttlandt, och Gunde Schriffuer,[8] landztingshører ibidem, giøre wittherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxxiij, leffuerdagenn post Chettellj confesoris,[9] paa Wiburg landzting var skickitt Marine Seyers y Hamill[10] paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt Anders Jenßenn y Jarnitt[11] paa thend andenn side och hannom tiltalit och beskyldt for enn skiødebreff, handt aff Marine Jennsdatter, som boede y Hamill, paa nogitt egindom bekomitt haffuer, som for[ne] Marine Seyers och hindis børnn skull haffue wdj pantt, och icki er hinder fraaløst, førindt skiødenn giort er, och mintte fordj thenn skiøde icki

lougligt.[12] Och framlagde Marine Seyers samme panttbreff, aar Mdlxiij[13] wdgiffuitt, som bemeller Anne Jensdatter och Marine Jensdatter vdi Hamill att haffue veritt thieris broder, Seyer Jenßenn, huer thenom x enckinde[14] daller wdi sølffmøntt plictig, och ther for hanom till ett frijt brugelig pantt setter thuo søsterloder y thenn gaardt y Hamill, som for^ne^ Seyer Jenßenn iboede, och y thett Kolpis jordt,[15] som var fierde partenn aff for^ne^ egindom wdj gaardt och gaardstedt, skoff och marck, agger och engh &c. Bemeller och samme panttbreff, att ther som for^ne^ tuinde søstre skulle viider affhende thennom samme egindom, anthenn till pantt eller kiøb, tha skulle Seyer Jenßenn och hans medtarffuingh vere thett nest for enn skiellig[16] werdtt, som thet breff viider bemeller; och minte Marine Seyers epther sligh leglighedt for^ne^ Anders Jenßenns skiøde icki nochsom atth skulle findis.

Saa møtte for^ne^ Anders Jenßenn och framlagde samme skiøde aff Gierneherritztingh sist forgangenn aar wdgiffuitt, liudindes Marie Jensdatter ther for tingsdom[17] att haffue soldt oc skiøtt fraa sig och sin arffuing och till for^ne^ Anders Jenßenn och hans arffuingh all thenn lodt och dieldt, som hun hagde wdj thend gaardt y Hamill, som Per Chrestinßenn iboer, medt agger och eng, skoff och marck, som thenn skiøde y sig sielff viider bemeller, och mintte thenn louglig och rett att uere.

Medt fliere ordt och tale thennom ther om emellom var.

Tha epther tiltale, giennsuar oc sagßenns leglighedtt, szaa och eptherthj thett pannttbreff, for^ne^ Marine Seyers nu framlegger, findis paa samme egindom lang tiid att uere giort oc gangitt, førindt for^ne^ skiøde wdgiffuitt er, och for^ne^ panttbreff y saa made findis eldre endt skiødenn, och icki panthett igienn er jndfriett och fuldgiortt, førindt for^ne^ egindom er bortskiøtt, tha vide wi epther saadann leglighedtt icki for^ne^ skiøde att maa komme for^ne^ Marine Seyers till hinder eller skade, førindt samme panttbreff indfriett och fuldgiort er.

Jn cuius rei testimonium, sigilla nostra presentibus inferius inpressa.

(1) Dommen henføres i nogle hss. (Add 151,2°, NkS 843,2°, Thott 1201,2°) til 1574, i andre til 1572. – (2) For så vidt pantebrevet ikke pålagde særlige indskrænkninger, kunne pantsætteren principielt frit overdrage sin ejendomsret både mortis causa og inter vivos, dog kunne den ny ejer, hverken hvor ejendommen var stillet til brugeligt pant eller til underpant, tiltræde besiddelsen deraf, førend en fyldestgørelse eller et arrangement med panthaveren havde fundet sted, jf. Matzen, Panterettens Hist.421f. – (3) I hs. Uldall 257,4° findes dommen indført to gange. – (4) Se 350.3. – (5) Se 351.2. – (6) Se 349.3. – (7) Se 349.4. – (8) Se 349.5. – (9) Ketilli confessoris dag (Kjelds dag): 11. juli. – (10) Landsbyen Hammel i Hammel s., Gern h. – (11) Landsbyen Jernit i Hammel s., Gern h. Jernit var i

middelalderen et selvstændigt s., men blev 2. oktober 1558 henlagt til Hammel s. – (12) Herefter tilføjer bl. a. GkS 1139,2° *at vere.* – (13) NkS 843,2° har: 1564. – (14) *enckinde:* hvis værdi kun er énheden én gang (OdS IV.446 bet.2 smh. m. 441 bet.2,2, sml. Kalk. I.476a–b); føjet til møntnavn: fuldvægtig, fuldgyldig. – (15) Formentlig efter personnavnet *Kolp*, jf. DgP II.594f. – (16) rimelig (Kalk. III.776a). – (17) De på tinget fungerende dommere (Kalk. IV.391b).

417 Sjællands landsting uden år og dag (1574–81?)[1]

Landstinget stadfæster en af 8 mænd foretaget synsforretning, da de pågældende havde været på åstederne, og der intet fremførtes, der kunne svække deres udsagn.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 308.
Overskrift: Enn andenn 8 mends affsigt er fundenn till gode mends granndskningh.

Vor skickitt erlig oc velbiurdig mannd Eyler Krause[2] thill Assendrup[3] paa denn enne oc hagde hid y rette steffnitt Jenns Skredder y Tostrup[4] oc hans mettfølgere 8 mennd, som haffuer veritt opkrauffdtt till Ringstedt herridzting att see oc siune, om denn eeg, Peder Nielssenn oc Peder Juell y Skinderloeß[5] omtretter, stod paa Peder Nielßens grund eller paa Peder Juels gaardz grunnd.

Bleff saa for rette auffsagdtt, att eptherdj for^{ne} viij mennd haffuer veritt paa aastedernne oc epther siunlig forfaring saa vell som epther huis vidnißbiurdt for dennom haffuer veritt giortt dieris affsigtt,[6] och icke for^{ne} Oluff Hammer[7] frembær nogett, huor vdaf wy kannd komme wdj forfaringe for^{ne} 8 mennd vret att haffue giortt, thett oc er saadann thrætte, at aastedernne bør att tagis y besigting, tha vide wy icke nu nogett paa for^{ne} 8 mends siunn oc affsigtt att kunde dømme, menn huem derpaa skader, da att louglige mett fare oc tilbiude sinn wedderpartt granndskning och tage der gode mennd paa des leilighedtt att grandske oc forfare, oc sidenn gaaes derom huis rett er &c.

(1) Dommen er udateret. Den i dommen nævnte Eiler Krafse til Egholm og Assendrup er født 1524 og døde 1599. Han måtte forlade landet i 1581, da han af våde havde dræbt sin hustrus, Hilleborg Billes, søstersøn Tyge Brahe, og alle forsøg på at komme til forlig med den dræbtes slægt strandede. Eiler Krafse døde i udlandet (Rostock), jf. ndf. nr. 485, og dommen må derfor være fra før 1581. Han deltog i syvårskrigen og blev herunder taget til fange og først frigivet 1568. Dommen er næppe ældre end dette år. Han var 1574–81 forlenet med Korsør, og dommen er her henført til disse år. – (2) Se foreg. note. – (3) Hovedgården Assendrup i Aversi s., Tybjerg h. – (4) Landsbyen Tostrup i Jystrup s., Ringsted h. – (5) Landsbyen Skuderløse i Teestrup s., Ringsted h. – (6) Afgørelse (Kalk. I.26b); ordet bruges endnu i DL, se 1-5-27. – (7) Han har ikke været nævnt tidligere i forlægget; han synes at måtte have været procesfuldmægtig for Eiler Krafse.

418 Viborg landsting 16. januar[1] 1574[2]

Adelsmænd er berettigede til kongesagen af bøder, deres tjenere idømmes, da de efter recessen har hals- og håndsret over deres tjenere.

Hs.: GkS 1137,2° nr. 187 (findes yderligere i 27 hss.).
Overskrift: En dom at adelen skall haffue halß och haandtt medt alle kongelige sager medt therris egenn thienner.

Axell Juell[3] till Willestrup,[4] Palle Juell[5] till Strandit,[6] landtzdomere i Nør Judlandt, och Gundij Schriffuer,[7] landtztinghører ibidem, giør witterligt, aar 1574 paa Wyborig landtzting wor skickett erlig och welbyrdige frue Margrette,[8] salig Hans Holckis[9] effterleffuerske, till Bradskouff,[10] hendis wisße[11] budt Niels i Brost[12] och beuiste, att Las Vinge y Olborig hagde ladett lesse en landtztings steffning offuer hende for en landtztings dom, hun offuer hanom skulle haffue forhuerffuitt, adt hun skulle werre tildømptt xx marck dannske, som hand for kong sag[13] skulle haffue opborett for boerdag,[14] enn hendis thiener, Oluff Thomesßønn i Sulstedt,[15] skulle haffue giort. Och fremlagde same landtztings dom, at hende er same pendinge till dømpt. Och ther huos satte wdj rette, om for^{ne} frue Margrette icke burde att haffue kongfaldt[16] med sienn egen thiennere.

Saa møtte Mortenn Eskißønn, borger i Olborig, oc berette, att Las Vinge wille wide, huem same faldt borde att beholde.

Met flere ordt &c.

Tha epther &c., szaa och effftherthj recessenn[17] medfører, at Danmarckis riges raadt oc adell skall nyde oc beholde halß och haandt mett all kongelige sager mett therris egitt goudtz och thiennere, saa widt som kongenn haffuer offuer kronens thiennere, och effterthj thett er for^{ne} frue Magrettis arffue thiennere,[18] ther saadann kongelige faldt wdlagtt haffuer for kong sagenn, tha effter saadan leylighedt, recessens liudelse och then dom,[19] ther huoß kongelige Maitt: wdj slig enn sag wdgangenn er, bøer for^{ne} Las Vinge igienn att antuorde for^{ne} frue Margrette sin faldt, som handt aff hendis thiennere oppeboritt haffuer.

Datum ut supra.

(1) Ifl. hs. Linköping J 4 nr. 37 er dommen afsagt på Viborg snapslandsting, ɔ: lørdagen efter „20. dag jul" (13. januar), altså her: 16. januar. – (2) I nogle hss. er dommen dateret 1573. – (3) Se 350.3. – (4) Se 351.2. – (5) Se 349.3. – (6) Se 349.4. – (7) Se 349.5. – (8) Margrethe Rotfeld (d. 1575), enke efter nedenn. Hans Holck. – (9) Hans Holck (d. 1565) til

Barritskov, lensmand på Varberg slot 1560–65. – (10) Hovedgården Bratskov i Brovst s., Øster Han h. – (11) Se 408.19. – (12) Landsbyen Brovst i Brovst s., Øster Han h. – (13) Kongesag er den kongen tilfaldende bødeandel (Kalk. II.587b). – (14) Slagsmål, overfald (Kalk. I.317a bet.2). – (15) Landsbyen Sulsted i Sulsted s., Kær h. – (16) d.s.s. kongesag, se ovf. note 13. – (17) Reces 13. december 1558 § 2, stk. 3, jf. reces 6. december 1547 § 18, reces 30. oktober 1536 (SGL IV.169), jf. hdf. 30. oktober 1536 § 7, hdf. 12. august 1559 § 6 (DKH 84,96). – (18) Fæster på et arvet gods (Kalk. *I.21b, jf. hdf. 30. oktober 1536 § 9: nogenn mands arff tienere, se DKH 85). – (19) Jf. rettertingsdomme 16. august 1569 (II nr. 345), 7. august 1570 (ovf. nr. 360), Viborg landstings dom 16. februar 1572 (ovf. nr. 388) og rettertingsdom 12. juni 1572 (ovf. nr. 395).

419 Viborg landsting 16. januar 1574[1]

Selvejerbondejord må ikke splittes, hvorfor et skøde i strid hermed blev kendt magtesløst.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 34 (findes yderligere i 28 hss.[2]).
Litt.: O. Nielsen i Danske Samlinger 2. rk. II (1872–73).46.
Overskrift: Enn dom, at arffuingh att skall besidde en bundegaard och giffue the andre hans medarffuinger skipskylde.

Axell Jull[3] tiill Willestrup,[4] Pallj Jull[5] tiill Stranditt,[6] landzdommere y Nøriuttlandt, och Gunde Schriffuer,[7] lanndztingshører ibidem, giør wittherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxxiiij paa Wiburg snapslanndzting,[8] war skickitt erlig och velbyrdig mandt Chrestenn Lange[9] till Braningh,[10] cantor y Riber domkiercke, paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt Ib Nielßenn, Sørenn Chrestinßenn, Hans Chrestinßenn och Hans Schreder paa thenn andenn side, thennom tiltalit oc beskyldte for thenn østerste gaardt y Branningh, som er sielff eyger bunde eyge, the y mange parthere skull haffue adschildt och ther till mange arffuinge att skulle vere, och enn huer sinn annpart skulle ville bruge, bode wdj Branningh saa och ett affbøgie[11] fraa gaardenn hedenn[12] wdj Sønderhiø,[13] som handt mentte emodt lougenn,[14] att bunde eye icki maa splittis adt wdenn kongins tilladilße. Thesligiste att ther icki wdenn enn arffuinge skulle besidde enn bundegaardt och thenn skulle brugge all gaardzens tilligilße. Och ville beuiße samme egindom enn plougs erie[15] att uere. Och framlagde et xxiiij menndz winde aff Giøringherritztingh thette aar, mandag nest effther hellig thre konger dag[16] vdgiffuitt, liudindis att thenn østerste gaardt y Branningh och thett guotz y Sønderhiø, som Hans Schreder nu paaboer, altid haffuer weritt ett gotz och wnder enn tøngie[17] och affgyfftt, och att for[ne] guotz paa Sønderhiø marck haffuer altid weritt brugt till

Østergaardt y Branningh, till saa lengie Chrestenn Hanßenn, som boer i Østergaardt y Brammingh och brugte all gaardßenns egindom, lodt bøgge samme guotz och saatte hans datter ther paa. Ther huos beuiste mett siønnsvinder, att ther fandis threj jldehuße[18] bøgestedt[19] paa thet guotz y Branningh, och paa thet y Sønderhiø ij jldehuße. Och ther huos berette, att Hanns Schreder er enn fremitt[20] mandt till samme egindom, och handt dog skulle haffue jndkiøpt sig wdj thett ther medt egindommen fraa huer anditt att wille adtschille och skulle haffue kiøptt medt Jb Nielßenn, endogh thet war Jb Nielßenns høstruis guotz och icki Ib Nielßenn skull haffue enn gaat[21] gotz vedt att hette,[22] och mintte ther fore thenn skiøde emodt lougenn[23] att uere giort. Och ther huoß gaff Chrestenn Lange tilkiende, huorledis stormectige høgborne første, koning Frederich thenn Andenn, allis woris nadigste herre, skulle haffue vndt, giffuit och skødt hanom herlighedenn aff samme gotz och thet beuiste medt hans Majs: breff[24] och wdj lige made beretthed, att thett er emodt hans minde och tilladilße, att samme egindom vdj saa made fraa huer andit er adtschildt. Och saatte ther for wdj rette, om samme egindom icki borde att blyffue tilhobe till gaardenn, och enn aff arffuingerne, som handt kand kiende ther till duelig att uere, alle gaardzenns egindom bode i Braning och saa wdj Sønderhiø atth bruge, och om thenn skiøde, Ib Nielßenn Hanns Schreder giort haffuer, kunde findis louglig eller ey.

Saa møtte Sørenn Chrestinßenn och berette, att handt haffuer tilboditt sinn medtarffuinge guldt och peningh for thieris lodt eller skipskylde[25] och thesligeste berette, huorledis handt och hanns brødre skulle vere forligte om thieris egindom, att Sørenn Chrestinßenn skulle haffue, niude, bruge och beholde halfdiellenn[26] och ther om framlagde ett conntracts breff.

Ther nest møtthe och for^{ne} Hans Schreder och framlagde enn skiøde, att Ib Nielßenn hagde soldt hanom all thenn lodt, som handt hagde y Sønderhiø med miere &c., som thenn skiøde viider bemeller, och mintte Hanns Schreder, att handt borde thenn lodt att bruge och beholde.

Meth fliere ordt och tale, thenom ther om emellom war.

Tha epther tiltale, giensuar och sagßens leglighedt, szaa och eptherthj lougenn[27] med før, bunde eye icki att maa splittis adt vdenn kongins tilladilße, och eptherthi for^{ne} Chrestenn Lange haffuer herlighet[28] aff same egindom saa frijt, som adelenn haffuer aff thieris guotz, och handt icki will samtøcke samme gotz och egindomb i Braming och Sønderhiø, som er enn gaardz eyge, att adtschiellis, thesligeste eptherthj receßinn[29] medtføre icki wdenn enn arffuingh enn bundegaardt att skulle besidde, och thenn all gaardzens tillegilße

att skulle bruge for skipskylde till sinn medtarffuinge, huis thenn kunde taale offuer kongelig tøngie, tha wide wy epther sadann leglighett icki anditt ther om att sige, endt for^{ne} arffuinge haffuer ju giort wrett och emodt lougenn, att the samme bunde eye haffuer adtschildt och ther for att stande till retthe och samme egindomb y Sønderhiø och Bramingh tilsamill att uere och enn aff arffuingerne, som ther till aff Chrestin Lange kandt kiendis duelig att uere, thenn allsamill tilhobe att bruge och att giffue sin medtarffuinge skipskylde, huis thenn kandt taal offuer koninglig tøngie, och for^{ne} skiøde, som Ib Nielßenn Hans Schreder giort haffuer ther emodt, icki att maa komme Chrestenn Lange tiill hinder eller skade y nogenn made.

In cuius rei testimonium, sigilla nostra præsentibus inferius inpressa.

(1) Dommen er afsagt på Viborg snapslandsting, se herom 418.1. – (2) I hs. Uldall 257,4° findes dommen indført to gange. – (3) Se 350.3. – (4) Se 351.2. – (5) Se 349.3. – (6) Se 349.4. – (7) Se 349.5. – (8) Se 418.1. – (9) Christen Nielsen Lange (d. 1604), uægte søn af rigsråd Niels Lange (d. 1565) til Kærgård. Han blev 1561 kannik i Ribe, 1565 kantor, 1569 stiftsskriver og adledes 17. juni 1572 (Kanc. Br.), jf. O. Nielsen i Danske Samlinger 2. rk. II (1872–73).46ff. – (10) Hovedgården Bramminge Hovedgård i Bramminge s., Gørding h. Gården blev 1572 oprettet som hovedgård for den adlede Christen Nielsen Lange. – (11) Afbyggersted (Kalk. *I.4a), ɔ: en mindre gård, der er udskilt fra en større (OdS I.144). – (12) herfra (Kalk. II.183a bet.1). – (13) Landsbyen Sønderhø i Bramminge s., Gørding h. – (14) vel: reces 13. december 1558 § 40, jf. reces 24. oktober 1539 § 11, reces 6. december 1547 § 32. Jf. Viborg landstings dom 20. november 1507 (I nr. 46), rettertingsdom 8. december 1507 (Rep. 2. rk. VI.10896), rettertingsdom 19. april 1537 (GdD II.14; KRD I.50f.). Reglen optoges i DL 3–12–1, jf. Matzen, Privatret I.117f., Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie. 467. – (15) *Plovsærje* er så megen jord, som en bonde kan drive med en plov (Kalk. III. 493a). 1 plovs jord var = 3 mark guld à 16 tdr. land i Jylland, jf. Aakjær, Maal og Vægt. 267 og sa. i Med Lov skal Land bygges (1941).277ff. – (16) 6. januar. – (17) Afgift (Kalk. IV.484a bet.3). – (18) Hus med arnested (Kalk. I.450b). – (19) Grund eller (snarere) afbyggersted (Kalk. I.311b bet.1 & 2). – (20) her vel: ubeslægtet, jf. Kalk. V.317a. – (21) *enn gaat:* JL I.35 *æm goth:* lige så god. – (22) Se 414.61. – (23) JL I.35. – (24) Kgl. åb. br. 17. juni 1572 (Kanc. Br.) gav Christen Nielsen Lange og hans ægtefødte descendens adelig frihed (våben: en rød rose i hvidt felt) og tilskødede ham kronens rettighed i tre selvejerbondegårde i Bramminge by og sogn, hvoraf han selv boede på den ene og brugte halvparten af en anden. Brevet er trykt med moderne retskrivning Danske Samlinger 2. rk. II.45f. – (25) Skæppeskyld var den afgift i korn, som en fæster skulle betale. – (26) Herefter tilføjer GkS 1136,2° *och thenn andenn halffdelenn.* – (27) Se ovf. note 14. – (28) *Herlighed* er indbegrebet af de rettigheder, som ejeren af en hovedgård forbeholder sig m. h. t. fæstegods (ret til jagt, fiskeri, landgilde m. v.). – (29) Reces 13. december 1558 § 40.

420 Viborg landsting 27. februar 1574

En eksekutionsforretning efter et delebrev kendt ugyldig, da den var foretaget efter domfældtes død i hans enkes bo, uden at der havde været anlagt sag imod hende.[1]

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 32 (findes yderligere i 34 hss.[2]).
Reg.: 2977.
Tryk: GdD III.222f. (efter NkS 836b,2° og Thott 1201,2°).
Litt.: Stemann, Retshistorie.268 note 1, 533 note 1.
Overskrift: En dom, att nar husbundenn døer, tha bør hustruen icki att tagis fraa for hans gieldt, føer hun er dielt paa nye ther fore.

Axell Jull[3] tiill Willestrup,[4] Pallj Jull[5] till Stranditt,[6] landzdommere y Nøriuttlandt, Niels Kaas[7] tiill Taarupgaardt,[8] konn: Mats: canntzeler, her Jørgenn Lyckie[9] till Offuergaardt,[10] ridder, lennsmandt till Mariager,[11] Biørnn Kaaß[12] till Starupgaardt,[13] høffuitzmandt paa Malmøe slott, Biørnn Anderßenn[14] till Stennalth,[15] lennsmandt till Aarhuß bispgaardt,[16] Axell Viffert[17] till Axelluoldt,[18] høffuitzmandt paa Nyeborig slott, Albritt Maltheßønn[19] till Millerup,[20] Johann Brockenhuß[21] till Lierbeck[22] och Gunde Schriffuer,[23] lanndztingshører, giøre wittherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxxiiij, leffuerdagenn post dominicam esto mihi,[24] som er thenn 27. februarij, paa Wiburgh lanndzthing war skickitt Chrestenn Jull y Gundelundt[25] paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt Jep Jude y Gamilstrup,[26] Jesper Chrestinßenn y Stoholm[27] och thieris medtbrøder worderingsmendt paa thenn andenn side och thenom beskyldte for the skulle verre jndragitt till Marine Chrestensdaater y Gamilstrup och ther hinde wlougforuondenn fratagitt for thenn gieldt, ther sigis hindis husbundt skull haffue verritt Jenns Chrestinnßenn y Siøegaardt[28] skyldigh, enndog Chrestenn Haeße paa Jens Chrestinnßens vegnne icki besøgte [29] hindis mandt medt nam[30] y hans leffuendis lyffue, ther handt sielff ther till kunde haffue suaritt, och mintte fordj thett icki logligtt att uerre.

Saa møtte nogle aff for^{ne} wordingsmenndt och berette, att Marine Chrestensdatters husbundt war dieltt, och the medt fougdenn fordj haffuer laditt thage fraa hinde och wduordirritt aff hindis boe och mintte thenom ther medt ingenn wrett att skulle haffue giortt.

Medt fliere ordt och tale, thenom ther om emellum war.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagßens leglighett, saa oc eptherthj for^{ne} Chrestenn Haess paa Jens Chrestinßenns vegnne icki wdj Marine Chrestins-

datters husbundz leffuindis lyffue, ther handt wiste sielff ther till att suare, haffuer medt fogedenn och wordingsmenndt medt sitt dielsbreff[31] besøgtt[32] nogenn vdleg aff for^{ne} boe, menn epther hindis husbundz dødt haffuer for^{ne} vordingsmendt hinder wlougforuondenn och paa nye vtiltalitt fratagit, tha kunde wy epther saadann leglighedt icke kiende thenn vordering louglig och nochsum att uere, och fordj icki att komme for^{ne} Marine Chrestinsdatther till hinder eller skade i noginn maade.

In cuius rei testimonium sigilla nostra præsentibus inferius inpressa.

(1) Jf. Danmarks rigens ret og dets dele eller forfølgning af 10. december 1621 § 55, hvorefter kreditor, hvis debitor dør, før indførsel er sket, skal begynde en ny forfølgning mod arvingerne. – (2) I hs. Uldall 257,4° findes dommen indført to gange (nr. 193 og 246), det førstnævnte sted dog kun en kort regest. – (3) Se 350.3. – (4) Se 351.2. – (5) Se 349.3. – (6) Se 349.4. – (7) Se 395.11. – (8) Se 395.12. – (9) Se 362.8. – (10) Se 362.9. – (11) Mariager birgittinerkloster, der fra omkr. 1542 stod under en kgl. lensmand. Først 1585 døde den sidste abbedisse, og klosteret ophævedes 4. juli 1588. – (12) Se 362.16. – (13) Se 362.17. – (14) Se 348.2. – (15) Se 348.3. – (16) Århus bispegård blev efter reformationen og indtil ca. 1580 embedsbolig for lensmanden og kaldtes nu oftest Århusgård. Den blev endeligt nedrevet 1761. – (17) Rigsråd Axel Tønnesen Viffert (d. 1580) til Axelvold, Skotterup, Møllerup, Viffertsholm, 1565–71 lensmand på Riberhus, 1579–80 på Ålborg, 1580 på Malmøhus. – (18) Hovedgården Axelvold nordøst for Landskrona, opført af Axel Viffert. – (19) Albert Maltesen Viffert (d. 1601) til Gelskov, Albæk og Møllerup. – (20) Hovedgården Møllerup i Feldballe s., Sønder Dyrs h. – (21) Johan Brockenhuus (d. 1587) til Lerbæk. – (22) Hovedgården Lerbæk i Hover s., Tørrild h. – (23) Se 349.5. – (24) Dominica esto mihi: fastelavns søndag. – (25) Landsbyen Gundelund i Mønsted s., Fjends h. – (26) Landsbyen Gammelstrup i Gammelstrup s., Fjends h. – (27) Landsbyen Stoholm i Feldingbjerg s., Fjends h. – (28) Landsbyen Søgårde i Davbjerg s., Fjends h. – (29) Kalk. I.187b bet.3 gengiver *besøgte* her ved: hjemsøgte (der er et retsbrud); bedre er vel: retslig forfulgte (jf. OdS II.508 bet.2.2 in fine). – (30) *Nam* bet. i middelalderen det forhold egenmægtigt og lønligt, men efter forudgående dom og under særlige betingelser, at tage ting fra sin domfældte modpart for derved at tvinge ham til at betale en bøde el. lign. (jf. OdS XIV.876 bet.2); her: udlæg, eksekution. Jf. Matzen, Offentlig Ret II.141ff. – (31) Se 408.46. – (32) Se ovf. note 29.

421 Tilforordnede råder 3. marts 1574 (Skive)

Lensmanden på Skivehus har af alderstid ret til fiskeri i Skive å, men for skade, der gøres på Krabbesholms enge, der ligger ved åen, er lensmanden erstatningspligtig, og ejeren af Krabbesholm har ret til fiskeri i fjorden ud for ejendommens grund.

Hs.: NkS 836b,2° nr. 238.

Overskrift: Enn domb emellom Gregers Holgersønn oc frue Magdalene Banner om fiskeri vdi Skiffue aae.

Wii eptherschreffnne Jørgenn Rosenkrandzs,[1] Biørnn Kaaß,[2] Biørnn Anndersenn,[3] Axell Juell,[4] Palli Juell,[5] Maltj Jennssenn,[6] Jenns Kaaß[7] oc Niels Joennßenn[8] giøre alle witterligtt, att wij epther kong: Matt:, wor naadigste herris befaling wor forsamblett emellom Skiffue oc Krabsholm[9] denn tredie dag martij aar 1574 paa nogenn trette oc venighedtt, som sig begaff emellom erlig oc welbiurdig mannd Gregers Holgerssenn,[10] kong: Matt: leenßmandt paa Skiffuehuß,[11] paa konng: Matt: wegnne paa denn ene oc erlig oc welbiurdig frue Madelene Banners[12] till Krabsholm paa denn andenn side om nogenn fiskerie vdj Skiffue aae. Disligeste tilholder konng: Matt: befaling oß, att wij schulle grandske oc forfare, huor wiit konng: Matt: oc kronenn bør att niude fiskerie wdj Schiffue aae, disligeste wdj fiordenn[13] bode mett woddret[14] oc rueser[15] att sette, oc om for^{ne} frue Magdalene Banner mett rette der sammestedzs kunde tilholde sig nogenn rettighedtt eller ey.

Tha møtte for^{ne} Gregers Holgerssønn oc berette, att kong: Matt: oc kronenn schulle aff gammill arilds tidtt haffdt frii ennemercke[16] fiskerie vdj Skiffue aa frann Skiffue broe oc i fiordenn vdenn clage.

Dertill suarede erlig oc welbiurdig mand Axell Vifert[17] paa for^{ne} frue Magdalene Banners wegnne oc gaff til kiennde, att for^{ne} frue Magdalene Banner hagde hindis grund oc eigenndomb liggendis wid Skiffueaa paa denn ene side fraa fiorden oc langs mett aaenn omkring fiskegaardenn oc paa denn anndenn side aaenn wid aamundenn jtt støcke enng, som ligge till enn hinndiß gaarde, huilckenn hindis grund oc enng Gregers Holgerßenn lod bruge mett hans fisker oc folck oc nedertreder samme hinndis engh oc greß emod hindiß wilge oc tilladelße, naar de bruger fiskerie y for^{ne} Skiffue aa. Oc disligiste wille for^{ne} Gregers Holgerssenn formeene frue Madellene Banner, att hun icke motte lade fiske i for^{ne} Skiffue aa eller wdj fiordenn for hindis egenn grund, huor vdindenn for^{ne} Axill Wiffertt mente hinde att skee forkortt[18] oc emod receßen,[19] som tilholder huer aff adelenn att niude frie fiskerie for dieris egenn grund, effterdj dett findis att were andere aff adelenn tillat, oc meente derfor att for^{ne} frue Magdalene Banner oc burde att niude fiskerie for samme hendis grund, saa wiitt som dett sig forstrecker. Oc først wdj rette lagde itt viditzs aff Wiburg landztingh vdgangett vnder sinn datum 1551, denn løffuerdag nest Erasmi episcopi[20] epther stormegtigste høigbornne førstis oc herris, koning Hanßis, salig høiglofflig jhukompst, mageskiffte breff, liudendiß att hanns kong: Matt: haffuer mageskiffte till her Niells Høg,[21] riddere, oc hanns høstrue, frue Karine Stienßdaatter,[22] oc dieris arffuinge thuende hanns kong: Matt: oc kronenns gaarde mett miere guodzs, och denn

ene kallis Nørreskouffs hoffuitt[23] oc denn andenn Sønderskouffs hoffuitt[24] vdi Salling[25] liggenndiß mett alle for^{ne} gaardis oc guodzis rette tilleggellße, were sig ager eller eng, fiskeuand oc andett, intett vndertagenn, huad dett helst er eller were kunde, mett miere samme viditz jndholder oc vduiser. Jtem itt stormegtigste oc høigbornne førstis oc herris, koning Christianns denn Tredie, salig høilofflich ihukomst, mageschiffte breff wnder sinn datum 1558 paa Koldinghuß denn 3. decembris vdgiffuitt, liudendiß att hanns kongelig Matt: haffuer magesckifft till Jffuer Krabbe[26] och hanns medarffuinge herlighedenn[27] aff enn gaardtt kallis Grennberg[28] vdj Findsherritt[29] liggendiß, mett miere hanns konng: Matt: oc kronenns gods mett for^{ne} gaard oc gaardzenns rette tilleggelße, were sig fiskeuand eller andett, inthett vndertagitt, som for^{ne} mageskiffte breff i ßigh sielff ydermere jndholder oc vduiser. Jtem itt tingsuinde aff Reisenbirketing[30] vdgiffuet vnder sinn datum 1562, denn onßdag nest epther Guds legoms daug,[31] liudendis att tho mennd oc enn quinde for 8 mennd att hafue wonditt. Først windett Sørenn Shrej y Dalbiu,[32] att hannd tiennte Jenns Brun i Skouffs hoffuidt end tidlang denn stund, Jep Friiß[33] haffde Skiffhuß. Da haffde for^{ne} Jep Friiß dett vdj Jenns Bruns minde, att slotzfisker[34] motte gange oc drage slodzwodenn[35] vdj hanns enge oc gaff hannom aarligenn derfor j tønne heltt,[36] oc huer sinde for^{ne} Jenns Brun gick neder thill woinn,[37] naar de fick fisk der mett, da hug hannd øritt,[38] huilckenn hannd sielff wille tage. Disligeste Chrestenn Laßenn y Reesenn[39] oc Karine Kristensdaatter ibidem att haffue wonditt, att de ocsaa tiente Jenns Brun, denn tid Oluff Munck[40] haffde Skiffhuß, oc da haffde hand dett wdj lige maade y Jenns Bruns minde, saa att slotzsfiskerenn motte gange oc drage slotzswodenn wdj for^{ne} gaardzsenge[41] oc gaff hanom deraff som forskreffuitt stander. Samelediß erlig oc welbiurdig Christoffer Galdskøtt[42] att haffue wonditt, att denn tid salige Jffuer Krabbe[43] fick Skiffuehuuß, da wor hand først hanns fougitt paa for^{ne} Skiffhuß, da haffde hannd dett wdj for^{ne} Jenns Bruns minde, att slotzfisker motte gange paa hans engie oc drage slodzwoienn oc gaff hannom derfore lige som de andere lenßmennd haffde giffuitt tilfornn, der hannd haffde slottett. Jtem itt andett tingsuinde thill for^{ne} Reisenn bircketingh samme aar, den onnßdag nest epther Vitj & Modestj[44] vdgangett, liudendis 8 mennd att haffue wunditt, att Madzs Jennssenn y Reißenn oc Chrestenn Jennssenn y Regill,[45] sandmend y Reisennbergh,[46] som Michell Jennssenn, Mouritz Sørennßenn oc Peder Christennßenn, som tha wor fiskere thill Skiffuehuuß oc tientte Jacob Skeill,[47] [bleffue?][48] wold offuersoernne, for de haffuer offuergangitt i frue Magdalene Banners enge oc

dragitt woid oc nedertred hindiß greeß imod hinndiß minde. Wdj lige maade fremkallitt for^{ne} Axill Wiffert 2 gamble agtt dannemendt, som want paa dieris helgenns eedt mett opragte finger. Først wantt Chrestenn Brun y Reisenn, Chrestenn Munck i Billstrup,[49] Pouell Jennssenn y Reisenn, att thennom mindis denn tid, Eiler Brydske[50] haffde Skiffhuß, da holte hand enn woid, som hannd fiskede wdj Skiffue aa mett, huilckenn Annders Christennßenn y Sønderskouffshoffuitt haffde nogenn deel wdj oc fick aff fisken, som bleff dragenn mett samme woid, oc derepther kom her Niells Høeg,[51] riddere, oc fick Skiffuehuß, oc da hagde hannd eigenndommen paa baade sider wid Skiffueaa oc brugte sidenn samme woidrett aleene der vdi aaenn. Niells Jennssenn Brun, borger y Skiffue, windede, att hanns fader, Jens Brun, boede i Sønderschouffshoffuitt, oc da haffde leennßmandenn paa Skiffuehuß dett vdj hanns faders minde, att fiskerenn motte gange paa hanns engie att drage slodswodtt. Oluff Nielßen ibidem winder, att hand tiente Jenns Friiß,[52] der hannd haffde Skiffuehuß, for enn fiskeren, daa claegett de mend, som bode y Sønderskouffshoffuitt, att fiskerenn aff Skiffuehuß nedertraadtt dieris engie, naar de droge slotzwoid. Da stillede Jep Friiß for^{ne} mend tilfriids derfore.[53] Sørenn Jennssenn y Dalbiue winder, att hand tiente Jenns Brun samme tid, da haffde lenßmandenn paa Skiffuehuß dett wdj hanns minde, att hanns fisker motte gange paa hanns engie oc drage slodzwoidtt oc fick derfor fisk enn eller tho gange om dagenn, naar hannd kom thill thennom. Disligiste gaff de hannom nogit høe for huiß skade, hannd kunde fange af fiskeren paa hanns engie. Chrestenn Laßenn y Reisenn winder ocsaa, att hand tiente Jenns Brun denn tid, Oluff Munk haffde Skiffhuß, da hagde hannd dett wdj Jenns Bruns minde, att Jenns Fisker motte gange paa hans engie at drage woidtt, oc gaff hannom fisk derfore om dagenn, naar hannd gick till fiskenn der epther.[54]

Dertill suarede Gregers Holgerßenn oc gaff tilkiennde, att kongeligh Maiestatt oc kronenn schulle aff gammill arrildz tidtt hagdtt frie ennemercks fiskerj wdj Skiffueaa fraa Skiue broe oc vdj fiordenn wdenn klage, dog att ingenn breffue eller beuißning haffde derpaa, eptherdj hannd ingenn breffue haffde bekommitt, denn tid hand annammed slottett, menn meente, att hand burde dett att niude oc beholde paa kong: Matts: wegne och kronens for^{ne} fiskerie friett oc vbehindritt, efftersom dett aff arrilds tid till Skiffuehuß liggitt haffuer.

Da epther tiltale, giensuar oc sagsenns leilighedtt, saa oc breffue oc beuiißning, saa oc eptherdj den siunlig forfaring, som wy sielffuer haffuer seett oc

forfaritt, sagde wy saa derpaa for rette, att kong: Matt: oc kronen bør att niude oc beholde till Skiffhuß fritt fiskerie, som findis att were wdj Skiffue aa, bode mett fiskegaarde oc woddrett, saa witt som for^{ne} aa wdj sinn rette andløb[55] forstrecker sig jndtill rett Dybshoffuitt[56] wdj fiordenn, disligist denn lille aaestrøm,[57] som vdgaar emellom Orebierg[58] engie. Dog dersom konng: Matts: leenßmand paa Skiffuehuß, denn som nu er eller her effther kommendiß worder, will bruge nogenn fiskerie wdj for^{ne} Skiffue aa mett wodrett oc fiskerie gangett paa frue Magdalene Banners engie giører hinder eller hinders eptherkommere skade oc nedertræder dieris engie eller setter stage paa for^{ne} engie till att ophenge dieris wodder paa, da schulle de stille for^{ne} frue Magdalene eller hindis arffuing tilfridzs derfore, lige som fremfarnne lennßmend haffuer giortt tilfornn, thennom som haffuer haffdtt Krabsholm eigendomb tilfornn, saa dett kand were for^{ne} frue Magdalene Banner oc hindis arffuinge at nyde oc beholde friit oc vbehindritt fiskerie alle wegnne wdj fiordenn, huor hindis grund oc eigenndomb paastøder.

Tiill ydermere widnißbiurd mett woris signetter vndertrøgtt. Datum vt supra.

(1) Se 381.13. – (2) Se 362.16. – (3) Se 348.2. – (4) Se 350.3. – (5) Se 349.3. – (6) Se 389.8. – (7) Jens Kaas (d. 1578) til Gudumlund og Vorgård, 1569 øverste for samtlige landsknægte, 1573–77 lensmand på Silkeborg, 1577–78 på Ålborghus. – (8) Niels Jonsen Viffert (d. 1595) til Torstedlund og Brusgård. – (9) Hovedgården Krabbesholm, nu i Skive købstad. Hovedgården bestod oprindelig af to gårde, Sønder- og Nørre Skovshoved, som marsk Niels Høeg (d. 1524) tilmageskiftede sig af kong Hans, hvorefter han sammenlagde dem og gjorde dem til en hovedgård. Jf. i det følgende. – (10) Gregers Holgersen Ulfstand (d. 1583). – (11) Skivehus (nu i Skive købstad) var tidligere et kgl. slot, senere (indtil 1660) bolig for lensmanden over Skivehus len. Gregers Holgersen Ulfstand var 1572–84 forlenet med Skivehus, jf. Erslev, Lensmænd.49. – (12) Magdalene Banner (d. 1597) til Krabbesholm, enke efter Iver Krabbe (d. 1561) til Østergård. Hun var 1562–72 forlenet med Skivehus, jf. Erslev, Lensmænd.49. – (13) Skivefjord. – (14) Dræt (fiskeri) med vod; det at trække vod (Kalk IV.885a). Vod er større garn til fiskefangst, som i reglen består af en poseformet, tætmasket hoveddel og to langagtige, med sækken forbundne sidedele med større masker, og som under fiskeri bevæges gennem vandet hen over bunden. – (15) Ruser: tragtformet garn, som holdes udspændt ved bøjler af træ, og som udsættes på havbunden til fangst af for eksempel ål, sild og rejer. – (16) eneret til. – (17) Rigsråd Axel Tønnesen Viffert, se 420.17. Han var gift 2. gang med Anne Krabbe (d. 1625) til Baggesvogn, datter af Iver Krabbe (d. 1561) og ovennævnte Magdalene Banner. – (18) *skee forkortt:* ske uret, skade (Kalk. II.600b bet.4). – (19) Reces 13. december 1558 § 31, jf. reces 6. december 1547 § 20 og hdf. 30. oktober 1536 § 11 (DKH.85). – (20) Erasmi episcopi dag: 2. juni. – (21) Rigsråd Niels Høg (Banner) (d. 1524) til Eskær. Han var 1520–24 forlenet med Skivehus, jf. Erslev, Lensmænd.48. – (22) Karen Stensdatter Gøye (d. tidligst 1527), gift 1. gang med Erik Andersen Banner til Asdal m. v. Hun var datter af Sten Pedersen Gøye og Anne Bille. – (23) Se ovf. note 9. – (24) Se ovf. note 9. – (25) Hind-

borg h. hørte i middelalderen til Salling syssel. – (26) Ivar Krabbe (d. 1561) til Østergård, gift med Magdalene Banner, jf. ovf. note 12. Han var 1550–61 forlenet med Skivehus. – (27) Se 419.28. – (28) Der findes, så vidt vides, ikke nogen gård i nærheden af Skive Å af dette navn. Der er muligt tale om en fiskegård (jf. *ålegård*). Ålegårde havde i datiden ofte navne. – (29) Fjends h., der grænser mod Skive Å og Skive Fjord. – (30) Resen birk. Krabbesholm havde fra 1560 sit eget birk, Resen birk, der blev nedlagt 1821. – (31) Kristi legemsdag: 2. tirsdag efter pinse. – (32) vist landsbyen Dølbyvad i Resen s., Hindborg h. – (33) Jep Friis (d. 1547) til Lyngholm, 1537–38 landsdommer i Nørrejylland. Han var forlenet med Skivehus 1524–38, jf. Erslev, Lensmænd.49. Han var gift med Helvig Høg (Banner), datter af ovenn. rigsråd Niels Høg (Banner), se ovf. note 21. – (34) Fisker ved et slot (Kalk. III.893b). – (35) Slottets (Skivehus') vod. – (36) Helt (en laksefisk; coregomus lavaretus). – (37) Voddet. – (38) Ørred (Kalk. IV.998a). – (39) Landsbyen Resen i Resen s., Hindborg h. – (40) Rigsråd, magister Oluf Munk (d. 1569); han havde 1539–50 Skivehus i pant, jf. Erslev, Lensmænd.499. – (41) De til en gård hørende engdrag (Kalk. V.393a). – (42) Christoffer Galskyt (d. efter 1584) til Bodum Bisgård, Gammelgård Fiskegård (i Skive landsogn) og Kornumgård. – (43) Rigsråd Iver Krabbe, se ovf. note 26; han havde 1550–61 Skivehus som len, jf. Erslev, Lensmænd.49. – (44) Vitus, Modestus og Crescentias dag: 15. juni. – (45) Landsbyen Røgild i Resen s., Hindborg h. – (46) Vist fejlskrift for: Resen birk. – (47) Jacob Skeel (d. 1565) til Hegnet. Fik 1562 Skivehus som len, men måtte s. å. fratræde lenet. – (48) Ordet mgl. i forlægget. – (49) Landsbyen Bilstrup i Skive landsogn, Hindborg h. – (50) Eiler Bryske (d. 1529) til Dallund, Langesø og Margård, 1518–20 landsdommer i Nørrejylland. Han var 1503–17 forlenet med Skivehus. – (51) Se ovf. note 21. – (52) *Jenns Friiß* er sikkert fejlskrift for *Jep Friis*. Se ovf. note 33. – (53) Herefter har forlægget: Sørenn Jennssenn y Dalbiu winder, att hannd tiente Jenns Brun samme tid; da hagde leenßmanndenn paa Skiffuehuß dett wdj hanns minde, att hanns fisker motte gange paa hanns engie och drage slodzwoid. Da stillede Jep Friiß samme mennd til fridz derfore. Dette stykke er altså fejlagtigt skrevet to gange. – (54) Christen Larsens vidnesbyrd er en gang tidligere gengivet i dommen, se side 186 ved note 39. – (55) Løb (fremad) (OdS I.652). – (56) Formentlig navnet på en fiskeplads (grund); *dyb* er formentlig = sejldybde. – (57) Det lille vandløb, der ifl. målebordsbladet danner skel mellem en del af Skive og Årbjerg enge. – (58) Landsbyen Årbjerg i Skive landsogn, Hindborg h.

422 Viborg landsting 22. maj 1574

Nogle vidner, der under en sag havde aflagt vidnesbyrd uden at angive tidspunktet for de bevidnede hændelser, fundet pligtige at betale erstatning for den skade, der var lidt derved.[1]

Hs.: NkS 835c,2° nr. 154 (findes yderligere i 1 hs.).

Ingen *overskrift* i forlægget. I Add 151,2° nr. 253: En dom, at vindis mendt er thill dømpt at oprette sagwolderin huis skiellig beuislig skade och forsømilße, hand for thieris vnøgactig vinde liidt och fangit haffuer.

Axell Juell[2] thill Willestrup,[3] Pallj Jull[4] till Pallisbierg,[5] landzdomer vti Nøriuttland, och Gundj Schriffuer,[6] landzting hører ibidem, giør witherligtt, att

aar epther Gudz byrd Mdlxxiiij, leffuerdagen [nest epther ascensionis dominj],[7] som er then 22. maij,[8] paa Wyborig landzting war skickett erlig och welbyrduge mand Anders Banner[9] til Giesinghollum[10] paa thend ene och haffde hiid wdj rette steffnitt Jens Pouellßen y Astrup,[11] Chresten Jenßenn ibidem saa och Olluff Jennßenn i Suinboe,[12] Knud Lauritzenn y Segalltt,[13] Pier Michellßenn ibidem och Niels Pierßenn paa thend anden side, thenom till tallidt och beskylltte for thuinde vinder, the vonditt haffuer. Thet ene, for^ne^ Jens Pouellßenn och Chresten Jennßen vonditt haffuer, att Jørgen Jørgennßen y Stustrup[14] for thenom schulle haffue bekiendtt, att Pier Stißenn haffde hiøe[15] och fuor[16] till att betalle dend gield meth, hand var Michell Christennßenn wdj Aarhuß skylldig. Thet anditt winde, thi iij mend vonditt haffuer, att Pier Stißenn siellff schulle haffue foruistt[17] vordingsmand hiøe och fuor att vdlege Michell Chrestennßen, och att hand schulle haffue sagdtt, att hand ville werre thieris hiemellsmand ther till, endog for^ne^ Jørgen Jørgenßen och Pier Stißenn icke er sadannt word bestandige[18] medenn for^ne^ Anders Baner sin rett att schulle verre forkrenchitt, att hand sin skyllde, landgielld och rettigheth icke haffuer vdfoett, och same hyøe och fuor hanom ther fore att schulle haffue till hørdt. Och framlagde thou mendz vinde aff Lisbiergherritzting[19] thette aar, tiesdagenn nest for Gregorij[20] vdgiffuit, for^ne^ Jenns Pouellßenn och Chresten Jenßenn att haffue vonditt, att en tiesdag tha stackett siiden, te fuldis fraa thingett meth Jørgen Jørgenßen, tha adspuorde Chresten Jennßen hanom om, huor thet schulle till gaa med thend gielld, Pier Stißen war Michell Chrestennßenn vdj Aarhuß pligtig. Tha schulle Jørgen Jørgennßen haffue sagdtt, thet schulle gaa vell ther meth, hand haffde vell guotz till dend gielld, hand hagde boede hiøe och anditt fuor, och att haffue sagdt, att alt thet hiøe, som var y laden y nør ende ved loubolckenn,[21] thet var alltt Pier Stißens hiøe, och anditt miere fuor hand haffde der. Ther huoß itt tings vinde aff samme ting, och thette aar, tiesdag for anuntiationis Maria[22] vdgiffuitt, for^ne^ iiij karlle vonditt haffuer, att thi huoß var y Stistrup, thend thid taxmend tog fraa Pier Stißenn for thend gielld, han var Michel Chrestenßen vdj Aarhuß skylldig. Tha schulle Pier Stißenn[23] haffue vist taxmenndtt ther hiøe och brønding,[24] som war y thend nør ende wid lubolcken, och sagde, att altt thet [25] hiøe och fuor var alltt hanns, och att haffue veritt samme taxmends hiemell till att tage aff ßame hiøe och fuor och gielde Michell Chrestenßenn hanns gielld, vdj thet hand haffde icke anditt guodz end thennd tid same gielld var vdlagdtt, schulle the haffue hørdtt, att Pier Stißenn tackidt Michell Chrestennßen gott, och thend anden hanom lige saa igien, som the

vinder vider forclarer. Och ther huoß berette for^{ne} Anders Banner, att ßame vinde tillfornn war hiid steffnidtt och tha att werre vnøgachtig fundenn, eptherdj Jørgenn Jørgennßenn och Pier Stißen icke slig ord ville werre bestandig eller for tings dom[26] sagdtt, ey eller same vindismend[27] paa ferske gierning att haffue vonditt. Och ther paa framlagde en landztings dom, som thend y sig sielffuer bemelder. Och satte for^{ne} Anders Banner vdj alle rette, att eptherdj for^{ne} mend icke haffuer vonditt, huilcken dag sadannt schulle werre vdrett, och thieris vinde er funden vnøgachtig, om the icke buorde ther for att staa hanom till rette for huis skade och forsømellße hanom for same thieris vinde liid och fangidtt haffuer.

Saa møtte for^{ne} vindismend och war same thieris vinde bestendige och ther huoß berette, att the med landztings steffninger var tilboud[28] att schulle thieris sandenn om same ord och handell tillstande, och icke the schulle haffue vonditt anderledis end som schulle haffue veritt skeed och tillgangen.

Med flierre ord och thalle thenom ther om emellom var.

Tha epther thill thalle, giensuar och sagzens legligheth, saa och eptherdj for^{ne} vindismend icke haffuer vdj thierris vinde beneffnit, huilchenn dag for^{ne} Jørgen Jørgennßenn och Pier Stißenn sadan ord om for^{ne} hiøe och fuor schulle haffue haffdtt, och for^{ne} ij mendtt icke schulle verre slig kundschab bestendig, och same vinde ere fordj funditt vnøgachtig epther the leiglighett thennd dom medførrer och jndholder, tha vide wy epther slig tillgang[29] icke anditt ther om att sige, ennd for^{ne} vindisbyrd er jo pligtig att oprette for^{ne} Annders Banner huis skiellig beuislig skade och forsømellse, hannd for same vnøgachtig vinde liid och fanngidtt haffuer.

In cuius &c.[30]

(1) Jf. Viborg landstings dom 17. januar 1590 (ndf. nr. 621), der erklærer et vidnesbyrd ugyldigt, fordi der ikke i tingsvidnet var anført hvornår den påsigtede ulovlige handling skulle være foregået. – (2) Se 350.3. – (3) Se 351.2. – (4) Se 349.3. – (5) Se 391.2. – (6) Se 349.5. – (7) Mgl. i forlægget, indføjet efter Add 151,2°. – (8) Add 151,2° har urigtigt: 21. maij. – (9) Anders Eriksen Banner (d. 1583) til Gjessingholm og Lyngholm. – (10) Hovedgården Gjessingholm (nuv. Løvenholm) i Gesing s., Sønderhald h. – (11) Landsbyen Åstrup i Skødstrup s., Øster Lisbjerg h. – (12) Landsbyen Svinbo i Skødstrup s., Øster Lisbjerg h. – (13) Landsbyen Segalt i Skødstrup s., Øster Lisbjerg h. – (14) Landsbyen Studstrup i Skødstrup s., Øster Lisbjerg h. – (15) Hø. – (16) Foder. – (17) anvist, udvist (Kalk. I.746b bet.2). – (18) vedkendende sig (Kalk. I.179b bet.2). – (19) Lisbjerg h. var allerede i middelalderen delt i to; navnene Øster- og Vester-Lisbjerg h. kom dog først i brug omkr. 1500. – (20) Gregors dag: 12. marts. – (21) Lobalken: plankebygget, klinet el. muret halvvæg, som skiller (tærske)loen fra tilgrænsende rum (især laden) (OdS XII.1103f.). – (22) Mariæ annuntiatio (Mariæ bebudelse): 25. marts. – (23) I forlægget rettet fra *Knud-*

ßenn. – (24) Brønning: et knippe el. bundt (favnfuld) halm (ofte spec. langhalm) el. hø (Molbech, Dialect Lex.53; OdS III.55). – (25) Ordet indføjet over linjen i forlægget. – (26) Se 408.51. – (27) I forlægget rettet fra *vindisbyrd;* Add 151,2° har *vindismend.* – (28) forpligtet (Kalk. IV.347b bet.4). – (29) Forhold, omstændigheder (Kalk. IV.358b bet.5). – (30) Den fuldstændige formular se 350.16.

423 Tilforordnede råder 27. maj 1574 (Skelskør)

En købstadsborger, der ulovligt var blevet fængslet og ulovligt dømt, tilkendt erstatning af den rådmand, der havde afsagt dommen. Byfogden, der iværksatte den ulovlige fængsling, idømtes 40 marks bøder.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 180.
Overskrift er sammenskrevet med dommen.

En dom at fengsle nogen loug wfordelt, som er dømptt aff Hendrick Arnffeldt[1] till Gundethued,[2] landtzdomere y Sielandt, Eyller Kraffse[3] till Egholm,[4] Niels Andersønn[5] till Bierbye,[6] Jørgenn Nielsenn[7] till Jonstrup[8] aar 1574, thenn 27. maij, paa Skielskør raad huß epter enn beffalning och fuldmagtt, som konge: Maitt:, wor alldernaadigste herre, haffuer ladett oß tilsckickett, som wor wdgangenn paa Krogenn[9] anno 1574, thenndt 30. dag aprillis, liudendis vedt sin meninge, att Peiter Aarnkill, borger i Skielskør, haffde for konge: Maitt: ladett giffuitt till kiende, huorledis ther haffuer begiffuit sig adskiellige och longsomme thrette emellom hanom paa thenn ene och Jacob Dauidsßønn,[10] borgemester wdj for^{ne} Skielskiør, Hans Jacobsenn,[11] Anders Oelsenn,[12] raadtmend, och Niels Bertelssenn, byfogit ibidem, huor mett hand beklager sig, att icke kunde kome till nogenn ende. Och wij mett flere redermendtz mendt[13] skulle døme oc forhielpe begge parter her vdindenn, hues loug oc rett er, oc giffue fra oß beschreffuett wnder worris signeter.

Tha er ther bleffuenn saa affsagtt, liudendis y sin beslutning, som epterfølger:

Ta epter till thall, giennsuar, breff oc segell oc thenn sags leylighedtt bleff ther saa affsagtt for rette, adt eptherthj for^{ne} Peiter Aarnkill wor enn besidenndis borgere, haffde husß och gaardt, skattett oc skylditt konge: Maitt:, wor allernaadigste herre, och fuld giøre alle andre byes thønnge lige ved nogenn andenn sin medborger, och bleff ther wdoffuer loug wfordellt sett y stock[14] oc jernn[15] och lide skade paa helbredt oc gotz, som for^{uitt} staar, dis-

ligeste eptherthj huercken konge: Maitt: ordinantze,[16] konge: Maitt: breffue, som for^{ne} Anders Olsens dom om bemelder, lyder om wdleniske folck[17] oc sacrametere,[18] som er komne y rigitt for ij aar forledenn, och till thenn thide same breff er vdgaaitt, jcke formelder eller himbler[19] att nogenn besidendis borgere maa settis y stock oc jernn och wskickligen[20] holdis, saa hand mister helbrett oc sundhedt, oc ingenn hoersag, jomffrue krenckere eller nogenn werlig sag hand er louglig steffnd och for deltt fore eller offuer beuist, som therris frihed[21] bemelder, som the berobe thenom paa, huilckenn the y rette lagde, och ey heller haffuer verrett bannsett[22] for nogenn sag, effter her Hans Pedersßønns[23] egenn berettning, tha haffuer Anders Olsßønn, som dømpte for^{ne} dom, sig ther vdj forseet aff wrang wnderuisßning[24] och aff wanuittighedt,[25] och bøer hand ther for igienn att giffue for^{ne} Peiter Aarnkill, hues beuislig skade, kost oc thæring, hand ther paa giortt oc lidt haffuer. Kandt thett findis oc beuisßis, att hand haffuer thagett gunst, gaffue, wild eller frennskaff for rettenn, gaar ther om, hues rett er.[26] Oc skall same dom iche komme Peiter Aarnkill till skade y nogenn maade, och for^{ne} Anders Olssenn icke heller att verre feldt eller minde mand for same dom. Thisligeste effterthj for^{ne} dom kand icke mett nogenn rett himble for^{ne} Niels Bertelssenn, byfogitt i Skielskiør, att hand haffuer saa emodt rettenn greffuitt oc fengslitt for^{ne} Peiter Aarnkill, sett hanom i stock och jiernn och skad hanom paa hans helbrede och sundhedtt, loug wfordieltt, tha bøer hanom att bøde effter lougenn[27] xl marck till Peiter Aarnkill och xl marck till kongen oc sidenn staa for^{ne} Peiter Aarnkiill till rete for wskiellig fengsell och beuislig skade paa hans sundhed oc godtz, hand ther offuer foett och lidt haffuer. Och for^{ne} Niels Bertelsenn dog icke heller for thenn sag werre minde mandt. Jtem bleff Peiter Aarnkill och Hans Jacobsønn same dag y alle worris neruerelsse wenlig oc well forligtte for thenn sag, att Hans Jacobssenn haffde ladett legge en flyder[28] paa Peiter Aarnkils hest och sagde for thenn aarsag, att Peiter Aarnkill skulle haffue wille reditt paa hanom paa jndenn, oc kunde dog icke beuisße, att hand giorde hanom nogenn skade, saa att thenn sag skall werre thenom emellom euige forligtt effter thenne dag.

Till ydermere windisbyrdtt, att saa er forhandlett och affsagtt for rette, som forschriffuett staar, er woris signetther her vndertrøcktt. Datum vt supra.

(1) Se 407.3. – (2) Se 407.4. – (3) Se 417.1. – (4) Hovedgården Egholm i Sæby s., Volborg h. – (5) Niels Andersen Dresselberg (d. 1594) til Kastrupgård og Bjergbygård. – (6) Hovedgården Bjergbygård i Stigs Bjergby s., Tuse h. – (7) Jørgen Nielsen Basse (d. 1577) til Jonstrup. – (8) Den tidl. hovedgård Jonstrup i Vollerslev s., Bjæverskov h. – (9) Det nuv.

Kronborg. Navneformen Kronborg blev påbudt ved kgl. åb. br. 24. januar 1577. – (10) Jacob Davidsen nævnes som borgmester i Skelskør også i 1578, se Friis Edvardsen.135. – (11) Hans Jacobsen nævnes som rådmand i Skelskør 1570, se Friis Edvardsen.137. – (12) Anders Olsen nævnes som rådmand i Skelskør 1570, se Friis Edvardsen.137. – (13) Adelsmænd (Kalk. III.593a bet.2). – (14) Fængsel; egl. den træklods, hvori fangens ben blev sat fast. – (15) Fængsel; bet. egl.: lænker. – (16) Der sigtes vist til mandatet 20. september 1569 om de 25 artikler, der skulle forelægges alle udlændinge, der ville bo i Danmark og Norge (CCD I.420ff., Rørdam, Kirkelove II.126ff.). – (17) Udlændinge. – (18) sacramentere: forkastere af kirkens sakramentlære (Kalk. III.665b). Om sakramentere se to kgl. åb. br. 29. september 1555 (Rørdam, Kirkelove.I.484ff.). – (19) hjemler. – (20) upassende, usømmeligt (Kalk. IV.696a bet.2). – (21) Uvist, hvilket privilegium for Skelskør, der påberåbes, se DgK III.259ff. – (22) bandlyst. – (23) Hans Pedersen (d. 1593), fra 1560 sognepræst i Skelskør, var 1584 provst i Flakkebjerg herreds provsti (Wiberg III.81; Friis Edvardsen.309). – (24) Oplysning, fremstilling (Kalk. IV.668b). – (25) Uforstandighed, ukyndighed (Kalk. IV.742a). – (26) Jf. reces 13. december 1558 § 9, 2. punktum, om det tilfælde, at dommeren „hafver taget gundt, gafve, vild eller frendskaff for retten". – (27) EsjL II.19. – (28) Vist fejlskrift for *feyder:* fjeder, jf. Kalk. I.553b: *en fiæder tiill heste* (1540), jf. Kalk. II.227b: *hestefjæder:* fodlænke til at sætte om hestes fødder, II.458a: *jernfeder:* jernbøjle: *Legge hestene vdi iernfedre.*

424 Rettertinget 12. juni 1574 (København)

Et gavebrev på en fast ejendom kendt ugyldigt, da gavemodtageren ikke straks havde fået besiddelsen af ejendommen, men først opnået denne ca. 50 år senere efter giverens og hendes søns død.[1]

Hs.: RDomb. litra E (1570–76)[2] fol.108[r] (findes yderligere i 9 hss.[3]).
Reg.: 3001.
Tryk: GdD III.243ff. (efter RDomb.).
Litt.: Stemann, Retshistorie.533 note 2; Matzen, Privatret II.84, 88, 188.

Wy Friderich thend Andenn, meth Gutz naade &c giøre alle wittherligtt, at aar &c. 1574, thend 12. junij, paa wort rettherting paa wort slott Kiøbnehaffnn wdj wor egenn neruerelße, offuerwerendis altt raadett meth begge lanndzdommer aff Juttlandt[4] for oß wor skicket oß elskelige frue Ane Stißdaatther,[5] Jørgenn Daaes[6] eptherleffuerske, paa thend ene och haffde meth wor steffning for oß i retthe steffnit oß elskelige Jørgenn Claußenn, borger i wor kiøpstedt Bogenße, paa thend andenn side, for nogenn breffue, frue Karine Knudtzdaatther[7] och Jesper Daae[8] haffuer wdgiiffuit, huor meth hand will tilholde sig enn gaardt wdj Smedstrup,[9] huilcke breffue hunn meener icke at werre saa nøigactig, som thet sig boer.

Tha framkom for oß for[ne] Jørgenn Claußenn och berette, att affgangne

frue Karine Knutz daatther till Enggaardt[10] haffuer nogle aar siden forledenn giffuit hannum en gaardt wdj Smedstrup bye, och i retthe laugde for^{ne} frue Karene Knudtz daatthers gauffue breff wnnder datum 1524, liudendis att hunn haffde wndtt och giiffuitt, skiødt och affhendt fra sig och sine arffuinge och till hindis kiere gudsønn Jørgenn Claußen, Claus Erichßens sønn, wdj Bogenße, hannum och hans sande arffuinge enn hindis gaard och goudtz i Guldbierg sogenn i Smedstrup liggendis, ßom Henrick Pederßenn nu wdj boer, som samme gauffue breff meth flere ordt formelder. Ther hoes i retthe laugde hand hindis søns, Jesper Daais, breff och segell wnder datum 1561, bemellendis att hand haffde fuldbyrdtt, sambtøcktt oc stadfest thette for^{ne} hanns moders, Karene Knudtz daatthers, breff och segell, som hunn Jørgenn Claußenn wndt och giiffuit haffuer, och Jesper Daa meth sit fylgebreff haffuer annthuorditt Jørgenn Claußenn thet, liudendis paa thend gaardt i Smedstrup, Hendrick Pederßenn fordom ibode, huilckenn gaard Jesper Daa meth sit obne breff loffuer och tilsiger for^{ne} Jørgenn Claußenn, att hand och hans arffuing maa och skall thend till sig annamme epther hans och hans[11] kiere huustruis, frue Ane Friiß daatthers,[12] dødt och affgang wdenn ald forhindring i alle maade, och thend sidenn att nyde, bruge och beholde till euiig eyendom, som samme hans følge breff medt flere ordtt formelder, och ther hoes beuise meth Jesper Daaes breff och segell, som hand hannom tilskreffuit haffde, a° 61,[13] Stj: Morthens dag,[14] att hand wille wiidst fornøige och betalle hannom altt thet landgille, redzell[15] och rettighedtt, som ther gaaer och giiffuis aff samme gaardtt, frann thend dag, hand annthuorde hannom sinn moeders breff oc hans egitt stadfestelße breff och ind till Jørgenn Claußenn thend annammede epther hans breffs liudelse. Och wider berette, att hand epther for^{ne} hans breffuis liudelse haffuer bekommitt dom paa samme gaardtt till Fønnbo landtzting a° 73,[16] saa thend att werre hannom tildømptt, emedenn for^{ne} hans breffue staar wedtt theris fulde magtt, huilckenn dom hand her for oß i dag wdj retthe lagde, och hand sidenn wider haffuer forfuldtt sinn sag meth rigens diele hoes rigens cantzeler, saa hand och ther haffuer bekomit dom i sagenn, liudendis Jørgenn Clausenn samme gaardt att beholde, emedenn landtzdomers dom och the skiøder och gaffue breffue stander widtt theris fulde magtt, oc ther epther laditt sig indføre meth ridemendtt, saa hand haffuer nu samme gaardtt i haand oc heffdtt. Och satthe ther for i alle retthe, att eptherthj for^{ne} gaardt i Smedstrup icke haffuer nogenn tiid fuld frue Ane Stißdaatther, om hand icke epther for^{ne} hans skiøde och gaffue breffuis liudelse bøer for^{ne} gaardtt i Smedstrup att nyde och beholde.

Ther emodtt beretthe for^{ne} frue Ane Stißdaatther, att for^{ne} gaardtt haffuer icke fuld for^{ne} Jørgenn Claußenn strax epther for^{ne} gauffue breff wor wdgiiffuitt, menn thennd epther Jesper Daais dødtt haffuer annammit epther hans ridebreffs liudelse, och satthe ther for i alle retthe, om samme skiøde breffue bøer att staa widtt theris fulde magtt.

Mett flere ordtt[17] thennom[18] paa begge siider emellom war.

Tha epther tiltalle, giensuar, breffue, beuißning och thend sags leiiglighedtt bleff ther paa saa affsagtt for retthe, att eptherthj for^{ne} gaardtt wdj Smedstrup haffuer icke fuldtt for^{ne} Jørgenn Claußenn wdj for^{ne} Karene Knudtz daatthers och Jesper Daais leffuendis liiff, tha bøer for^{ne} hans skiøde breffue dødtt och magtheløes att were.

Datum vt supra.

(1) Det var gennem retspraksis fastslået, at indtræden i besiddelsen var nødvendig for gyldig overdragelse af fast ejendom, se f. eks. rettertingsdom 14. juni 1572 (ovf. nr. 400: *gammel seduane medfører, att hues godtz ther skall affhendis, skall strax følge hues skiøde ther paa giøris*), tilforordnede råders dom 12. juni 1571 (ovf. nr. 382), rettertingsdom 25. februar 1573 (GdD III.185ff.: *och thet strax affhende och fran sig antthvorditt*). Denne praksis blev siden stadig fulgt, og reglen optoges i DL 5–3–32, der hviler på retsbrug. Bestemmelsen i DL undtog dog et tilfælde som det, der omhandles i nærværende sag (*med mindre det er Testament, som ej fuldbyrdis, før end Mand er død*). Jf. A. Aagesen, Bidrag til Læren om Overdragelse af Eiendomsret og andre tinglige Rettigheder (Kbh. 1866).44f., Chr. Kier.116f., Matzen, Privatret II.84ff. Nærværende dom er påberåbt i Skåne landstings dom 3. marts 1577 (ndf. nr. 445). – (2) Denne erstatter HDDomb. 1570–76. – (3) Disse er formentlig afskrift af dombrevet (el. afskrift deraf), da de indeholder samtlige dommeres navne. – (4) I stedet for *altt raadett ... Juttlandt* har afskrifterne: oß elskelige Peder Oxe till Giselfeld, wor oc Danmarchis rigis hoffmester, Niels Kaaß till Toerupgaard, wor canntzeler, Holger Rossenkrands til Boluer, Danmarckis rigis marsch, her Peder Schramb till Vrup, her Jørgen Løche till Offuergaard, ridder, Peder Bille till Suanholm, Jørgenn Roßenkrands till Roßenhollum, Erich Rud till Fulesang, Biørn Kaaß till Starupgaard, Biørn Andersenn till Steenolt, Eiler Grubbe till Lystrup, Danmarckis rigis candtzeler, Jørgenn Marßuin till Diubech, Peder Gyldenstiernn till Thimb, Hannß Schovgaard till Gundestrup, Axell Weffert till Axelwold, wore troe mennd och raad, Axell Juell till Willestrup, Palle Juell till Pallesberg, wore mend, tienere oc landsdommere wdj wort lannd Nørre Judlannd. – (5) Anne Stisdatter Ulfeldt (d. 1601), datter af Hans Jensen, kaldet Stigsen, Ulfeldt (d. 1546) til Vejrup og Østrup og Anne Friis (d. 1536) til Østrup. Hun var „en rænkefuld Kvinde, som det synes, hvis Forsøg paa at udplyndre Svigerinden Fru Sophie Daa førte til en Række skandaløse Processer tildels mellem hende og hendes lige saa daarlige Sønner" (DAA 1890.182). Hun skulle ifølge kongebrev 18. januar 1578 (Kanc. Br.) sættes i fængsel på Nyborg slot, men slap vist derfor. 1596 boede hun i Særslev. Hun var gift med nedenn. Jørgen Daa. – (6) Jørgen Daa (d. omkr. 1558) til Østrupgård. – (7) Karen Knudsdatter Gyldenstierne (d. 1528) til Enggård, gift med ovenn. Jørgen Daa's fader, Jørgen Daa (d. 1593). – (8) Jesper Daa (d. 1562) til Enggård, broder til den i note 7 nævnte Jørgen Daa. – (9) Landsbyen Smidstrup, dels i Guldbjerg s., dels i Nørre Sandager s., Skovby h. – (10) Ho-

vedgården Enggård (nuv. Gyldensten) i Nørre Sandager s., Skovby h. – (11) Herefter udstreget i forlægget: *arffuing*. – (12) Anne Andersdatter Friis (af Haraldskær) (d. før 1572), datter af Anders Friis (d. omkr. 1512) og dennes 2. hustru Bodil Christensdatter Steenfeld (d. omkr. 1545). Hun var gift 1. gang med Jens Munk (Vinranke-Munk) (d. 1512), 2. gang med Tord Roed, lensmand på Bergenshus og 3. gang med ovenn. Jesper Daa (d. 1562) til Enggård. – (13) ɔ: 1561. – (14) Mortensdag: 11. november. – (15) *Redsel* bet. egl.: hvad der udredes; den afgift, ofte i naturalier, som fæstebønder skulle yde herskabet. – (16) ɔ: 1573. – (17) Afskrifterne tilføjer: *och tahle*. – (18) Afskrifterne tilføjer: *der om*.

425 Viborg landsting 19. juni 1574[1]

En hustru havde i mandens fravær mod hans vilje afhændet og pantsat nogle ham tilhørende effekter. Landstinget statuerede, at ægtemanden kunne vindicere de solgte og pantsatte genstande, medens bytinget var kommet til det modsatte resultat, da der dengang kun havde været tale om genstande af ringe værdi, og da ægtemanden ikke havde umyndiggjort hustruen.[2]

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 33 (findes yderligere i 31 hss.).

Litt.: Matzen, Panterettens Hist.195 note 5; Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.298; sa., Kodifikation.74; Inger Dübeck.113.

Overskrift: Enn dom, att hustruen ey maa affhende aff bundens gotz vden hans minde, thet stundt handt er vden landz.

Axell Jull[3] till Willestrup,[4] Pallj Jull[5] tiill Pallisbierig,[6] landtzdomere y Nøriuttlandt, och Gunde Schriffuer,[7] lanndztingshører ibidem, giøre wittherligt, att aar epther Gudtz byrdt Mdlxxiiij, leffuerdagenn nest epther Vitj & Modesti,[8] paa Viburg lanndzting war skickitt Chrestenn Matzen, borger y Tistedt, paa thenn enne[9] medt enn opsettillße[10] her aff lanndztingit idag manitt[11] vdganngitt, liudindis hanom tha att haffue hiidt y rette steffnitt erlige och fornumstig mendt borgemestre och raadmenndt ther sammestedz paa thenn andenn side for enn dom, the nogenn tiidt sidenn forledenn emellom hanom och Thamis Jbßen ibidem dømpt haffuer och hannom ett ølkaar fraadømpt, som hanns hustru y hans frauerilße emodt hans minde skulle haffue affhendt till Thamis Jbsenn Schomager, och mintte att samme dom icki buorde hanom att forhindre, att handt ju jgienn motte komme till sinn ølkar och megit anditt guotz, jordt och anditt, hans hustrue, ther handt var vdenn landz, emodt hans minde haffuer bort affhendt. Tha for nogenn leglighedt sig thenn tiid her vdinndenn begaff, bleff samme sag opsaatth till idag. Och nu beuiste, att for[ne] Thamis Jbßenn finge en xij tdr. kar y pannt aff hanns hustrue for

iij[12] dallere, Knudt Kremmer enn iij tdr. kiill[13] for x[14] daller medt miere hans hustrue till anndre skulle haffue affhenndt, och saatte y rette, om handt icki borde samme guotz igienn att bekomme. Och framlagde borgemestre och raadz dom, wdj huilckenn the icki haffuer wist atth fraadømme Thamis Jbsenn ett ølkaar, førindt thett bleff hanom affløst,[15] eptherthj Chrestenn Matzenn icki haffuer giort hans hustrue vmøndigh,[16] som thenn dom y sig sielff ydermiere bemeller.

Saa møtte Jens Knudßenn y Senss[17] paa borgemestrer och raadz vegnne och berette, att eptherthj thett icki var vdenn enn ringe tingh tha for thenom war jndsteffnitt, ther Chresten Matzens hustrue skulle haffue wdsaat, thenn tiidt hun var lougriigh,[18] viste the icki Thamis Jbßenn thet thenn tiidt att fraasige.

Medt fliere ordt och tale thenom ther om emellom vor.

Tha epther tiltale, giensuar och sagzenns leglighett, saa oc eptherthj thet icki war vdenn enn ringe och føye[19] ting, ther for borgemestre och raadt war jndssteffnitt, och the omdømpte, och nu beuißis och befindis for[ne] Chrestenn Matzens hustrue møgitt aff hanns boe wdj hans franuerilße emodt hans minnde att haffue wdsat och affhendt, och eptherthj lougenn[20] medføre, bunden att uere verige adt huss, tha finnde wy epther saadann leglighett for[ne] borgemestre och raadz dom icki atth maa forhinndre for[ne] Chrestenn Matzenn, att handt bør ju igienn att haffue thett guotz, som hans hustrue emodt hans tilladilße y hanns franuerilße haffuer vdsatt och bort affhenndt.

Jn cuius rej testimonium &c.[21]

(1) Dommen er i nogle hss. dateret 1573. – (2) Kvinder manglede i ældre tid habilitet til retshandler, jf. JL II.64, III.44 og EsjL III.35 in fine. Hvor lovene gjorde den undtagelse, at det tillodes hende at disponere over et vist mindre beløb, jf. SkL 152, ASun 96, EsjL III.35, Slesvig ældre stadsret (1200–1250) § 39 (DgK I.107), Flensborg stadsret 16. august 1284 § 46 (DgK I.104), måtte manden, hvis han ville fratage hende den beføjelse, lade lyse til tinge, at ingen måtte betro hende noget, jf. SkL 152, ASun 96, EsjL III.35. Den, der herefter handlede med hustruen, risikerede ikke blot, at den af ham købte el. pantsatte ting blev vindiceret af ægtemanden, men han kunne straffes som tyv. Uden lovhjemmel antoges det vistnok allerede i det 15. århundrede, at hustruer i et vist omfang i mandens fravær kunne indgå retshandler, endog mod mandens vilje, se Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.198 og den dér anførte dom af 1477. Herfor taler, at det ofte til tinge blev forkyndt af ægtemænd, at ingen måtte købe eller annamme pant af deres hustruer, jf. Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.298f., Matzen, Panterettens Hist.195. – (3) Se 350.3. – (4) Se 351.2. – (5) Se 349.3. – (6) Se 391.2. – (7) Se 349.5. – (8) Vitus, Modestus et Crescentia dag: 15. juni. – (9) Herefter udstreget i forlægget: *oc hagde.* – (10) Udsættelse (OdS XV.1101 bet.4). Jf. DL

1–5–8. – (11) idag for en måned siden. – (12) 2½. Om skrivemåden se 408.47. – (13) Kedel. – (14) NkS 839,2° har: *sex*. – (15) indløst, indfriet (Kalk. I.23b bet.3). – (16) Se ovf. note 2, Matzen, Panterettens Hist.195, Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.299. – (17) Formentlig landsbyen Sennels i Sennels s., Hillerslev h. – (18) lovfast (Kalk. II.729a). – (19) lille, ringe (Kalk. I.828a). – (20) JL III.44. – (21) Den fuldstændige formular se 350.16.

426 Viborg landsting 31. juli 1574

Et lån mod pant i en ejendom fandtes at være tilbagebetalt, da *kreditor ikke mere oppebar landgilde m. v. af ejendommen,* da *debitor i 12 år havde været i ukæret besiddelse af ejendommen,* da *det bevistes, at debitor ad anden vej havde fremskaffet penge til gældens indfrielse, og* da *sagsøgte, hvis papirer var brændt, hævdede, at gælden var betalt.*

Hs.: Add 151,2° nr. 169 (findes yderligere i 12 hss.[1]).
Overskrift: Enn dom om pantebreff paa Attrup hoffgaardt.

Axell Juell[2] till Wellestrup,[3] Palli Juell[4] till Pallisberig[5] [landzdomer wdj Nørittlanndt][6] och Gunde Schriffuer,[7] lanndztinghører ibidem, giør witherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxxiiij, leffuerdagenn nest epther Stj: Oluffs dagh,[8] paa Wiborg lanndztingh war skickit erlig och vellbyrdig manndt Jenns Thameßenn[9] till Hiermindzløugaardt[10] [paa][11] hanns hustrue, erlig och welbyrdig frue Mette Morthennsdatter,[12] paa then enne och hagde hid wdj rette steffnitt Jenns Nielsenn y Siøbye,[13] herizfogitt y Hald herrit, paa thenn andenn side for enn domb, hannd nogenn tidt sidenn forleden dømptt haffuer, som hunn minte att skulle were emodt erlig och vel: sallige Niels Lunos[14] breff, hannd hindis hosbundt och hinder paa enn gaard, kallis Ennggardt,[15] giffuitt haffuer, och thennom for ij[C16] daller wdj pantsatt, och for[ne] heretzfogitt icke sadann pant skulle haffue anseett, ey eller wille tildømme Niels Lunos eptherladinde høstrue, e[rlig] och welbyrdig frue Anne Blicksdatther[17] till Rudgaardt,[18] same gieldt att bettale, och minte thieris vinder och thennom ther medt vrett att haffue giortt. Och berette, huorledis for[ne] frue Mette, hindis hosbundt, for[ne] Jenns Thameßenn, och hunn skulle haffue forstract for[ne] Niels Lunoe først ij[C] daller paa Enggaardt, och for[ne] Niels Lunoe sidenn thennom om fliere pending paa en gaardt, kallis Attrup hoffgaardt,[19] besøgtte[20] ij[C] daller[21] ther paa att haffue anførdritt, och ther the thennom ther vdj wegritt saa mannge penninge paa enn gaardt hanom att forstrecke, skulle the tha

omsier were komitt offuer enns med huer andre, att for^{ne} Niels Lunoe finge same iij^{C} daller [paa Attrup gaardt][22] oc threj till meth paa Ennggaardt och forhøgitt thet pantt paa same Ennggaardt med the ij^{C} daller, saa bode gaardene war hindis hosbundt och hinde pantsatt for 500 daller. Och ther Niels Lono sidenn kiende løßening paa samme gaarde, skulle hand icke haffue afflagtt fra seg vdenn the iij^{C} daller och ther for sitt breff igenn bekomitt, och for^{ne} frue Mette thet ij^{C} dallers breeff paa for^{ne} Enggaardt igienn behollitt, for thet icke bleff betalitt och fuldgiortt. Och framlagde for^{ne} Niels [Lunos][23] opne beseglitt breff, aar 1557 vdgiffuitt, wdj huilckitt hand bekiender sig skyldig att uere for^{ne} Jenns Thameßenn och frue [Mette][24] ij^{C} jochim daller,[25] som the hannom vennligh lantt haffuer, for huilcke hand y pantt [setter][26] fra seg och sine arffuinge och till thennom och thieris arffuinge enn hanns gaardt, kallis Ennggaardt, i Houilbiere herritt legindis, som thett breff wider forclarer. Och ther huos berette for^{ne} frue Metthe, att ther hun for^{ne} frue Anne for samme ij^{C} daller haffuer nu till tingj laditt tiltale, haffuer for^{ne} heritzfogitt icki slig hindis pantt willet annse, och satte wdj rette, om hannd icki findis thermed att haffue guort wrett.

Saa møtte for^{ne} frue Anne och berette, att for^{ne} Jenns Thameßenn och frue Mette begie same gaarde, som før er rørtt, for v^{C} daller skulle haffue hagttt y pantt, och hindis sallig hosbundt y hanns leffuendis liffue anndersteds samme penningh att skulle haffue bekomitt, saa hannd thennom haffuer for^{ne} Jenns Thamesenn och frue Mette betalitt, och thet skulle were huos[27] xiij aar sidenn. Och strax penningene war wdgiffuitt, skulle for^{ne} tuende gaarde haffue hindis hosbundt [och][28] hinde eptherfuldt, och icke for^{ne} Jenns Thamessenn eller frue Mette ther epther skulle haffue befathet eller beuaritt seg medt anntenn same tuende gaarde eller thiennerne ther paa boenndis war, medenn hindis gaardt Rudegaardt sidenn aff waade jldt skulle were bleffuen ødelagtt, och huis quitantz eller breffue, ther om war wdgiffuitt,[29] ødelagtt aff samme jldebranndt att skulle [vere][30] bleffuenn. Och ydermiere berette for^{ne} frue Anne, att for^{ne} Jenns Thameßen skulle medt rigenns rett haffue forfuldt hinde for for^{ne} ij^{C} daller, och ther sagenn for rigenns cantzler er jndkomitt, skulle hannd then till heritzting och lanndzting haffue hiemsatt och icke will wnnde forfølling offuer hinde. Och framlagde same heritztingsdom, thette aar, mandagh nest epther sønndag exaudj[31] wdgiffuet, huilckenn jndholler begie thieris breffue och beuißningh. Tha haffuer fogdenn saa om sagtt, att eptherdj rigenns dom medfør same sagh att skulle jgenn jnndkomme om samme gieldt och opbørßell till heritztingh och lanndzting, om thenn

er saa loglig, som thet sig bør, och eptherdj rigens cantzler haffuer kiendt nogenn thuill y samme sagh, och eptherdj frue Anne tha beuiste att uere kiendis løßningh paa same Enggaardt vdj for^{ne} Niels Lano hans leffuindis liffue, huilckett frue Anne tha beuiste medt nye windisbyrdt tha at uere tagitt och forhuerffuitt, och eptherdj Niels Luno hagde tagitt penning vdt paa Clautzhollum [32] till samme gieldt att betale, och forbemeldte frue Anne thennom sidenn epther hanns dødt haffuer bettalitt paa Clautzhollum, som hun beuiste medt erlig och welbørdig frue Anne Rosenkrandzis[33] quitants och saa med enn gamell stungenn[34] gieldsbreff, och eptherdj for^{ne} frue Anne hagde standitt fore tingsdom[35] och tilboditt medt[36] frue Mete, ther som hunn wille holde wed sinn eedt, att hindis affganngenn hosbundt, Niels Luno, hagde icke sinn lyffstid bettallitt och afflagtt the penninge, som hunn aff hinde jgiennkraffuer, tha wille hunn ennd en ganng thenom jgiengiffue, wdj huilckitt for^{ne} frue Mette weigritt seg, och eptherdj Jenns Thameßenn och frue Mette haffuer hafftt same Ennggaardt wdj foruarilße och beßidelße och tagit aff thenn skatt och lanndgieldt och jnndfestening, som hunn haffuer sielff bestoitt for tingsdom for samme ij^{C} daller, och er komitt aff thieris heffdt och icke thennom haffuer fuldt vdj xij aar, aff huilckitt er att forstaa, thennom icke att skulle were komitt fra hennde, vdenn thenn hagde weritt thennom affløst, tha viste fogdenn icke samme panttbreff eller gieldt epther slig legligheth att kunne følge, eller frue Anne thet att kunde bettalle epther the breffue, beuißning och kundskab, som tha thilstede war, som thenn dom wider bemeller.

Ther nest møtte for^{ne} heritzfogitt och mintte seg icke annditt att kunde dømme, endt som hanndt giortt haffuer.

Medt fliere [ordt][37] och tale thennom ther om emellom war.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagenns legligheth, szaa och eptherdj for^{ne} Jenns Thamessenn och frue Mette hagde wlanntt och forstragtt for^{ne} affganngenn Niels Lono ij^{C} daller, och hanns opne breff och zegell medføre hannom at haffue thennom vdj foruaringh och pantt satt for^{ne} Ennggaardt for for^{ne} sum daller, saa lenngie the igenn kunde bekomme thieris penning, och for^{ne} Jenns Thamessenn och frue Metthe hagde same Enggaard for for^{ne} ij^{C} daller wdj panntt och enn tid ther aff opboritt skylde och landgield, och nu beuißis for^{ne} Jenns Thameßenn och frue Mette att haffue hagtt miere gotz vdj panntt aff for^{ne} Niels Luno for same suma penninge, och beuißis for^{ne} Niels Luno att haffue [ladet][38] kiendis løßening paa bode for^{ne} gaarde och anndersteds penninge [wdthagitt][39] thennom med att jnndløße, och for^{ne} Ennggaardt er nu jgienkomitt aff for^{ne} Jenns Thamessenns och frue Mettis

heffdt och besidelße xij aar och mere sidenn forgangenn och til for^{ne} frue Ane och hindis hoßbundt, och the sidenn thenn vdj rollig heffdt wdenn clage hagtt haffuer, huor aff er att formercke samme gaardt att skulle were jgiennløst och for^{ne} frue Mette icke kand beuiße medt for^{ne} frue Annis breff och zegell hinde att haffue thenn for laan eller lie[40] bekomitt, huor aff och bemerckis thenn medt annditt guodz at skulle were jgienløst och kunde well skie samme breeff aff forßømelße icke jgienn att uere førdritt, och for^{ne} heritzfogitt haffuer sadann lehligheth annsett, som ydermiere for^{uit} stander, icke att kunde same panttbreff følge ey eller frue Anne plictige att uere same penninge tuinde ganng att betale, wide wy icke for^{ne} gaard aff for^{ne} frue Annis xij aars heffdt att kunde dømme ey eller for^{ne} [heritzfogitt][41] wdj the made for same sinn dom att kunde felde.

In cuius rei testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

(1) I hss. NkS 839,2° og RA Hss V B 17 findes dommen indført to gange. I flere hss. f. eks. GkS 1135,2°, GkS 1136,2°, GkS 1137,2°, NkS 839,2°) er dommen gengivet efter vidisse af 8. juni 1583 af Viborg landsting (Jørgen Skram, Malte Jensen Sehested, Mourits Stygge og Gunde Skriver). – (2) Se 350.3. – (3) Se 351.2. – (4) Se 349.3. – (5) Se 391.2. – (6) Mgl. i forlægget; indføjet efter andre hss. – (7) Se 349.5. – (8) Olai dag: 29. juli. – (9) Jens Thomsen Dan til Hjermeslevgård. – (10) Hovedgården Hjermeslevgård i Tolstrup s., Børglum h. – (11) Mgl. i forlægget; indføjet efter andre hss. – (12) Mette Mortensdatter Vognsen (d. omkr. 1590) til Hjermeslevgård, datter af Morten Johansen Vognsen (d. omkr. 1542) til Hjermeslevgård og Dorte Lunov til Roshave. – (13) Landsbyen Søby i Søby s., Sønderhald h. – (14) Niels Lunov (d. ca. 1570) til Rudgård (Rygård). Han var broder til ovenn. Mette Mortensdatter Vognsens moder, Dorte Lunov, se ovf. note 12. – (15) Gården Enggård i Gullev s., Hovlbjerg h. Niels Lunov fik 1522 denne gård tildømt. – (16) ɔ: 200. C som potenstal bet. 100, jf. 379.14. – (17) Anne Eriksdatter Blik (d. 1593) til Nystrup. – (18) Hovedgården Rudgård (Rygård) i Nørager s., Sønderhald h. – (19) Den tidl. hovedgård Attrup i Koved (Koed) s., Sønderhald h. – (20) ansøgte (om), henvendte sig til (om) (Kalk. I.187b bet.2). – (21) 200 daler, jf. ovf. note 16. GkS 1136,2° har *iij*^{C}. – (22) Mgl. i forlægget; indføjet efter andre hss. – (23) Forlægget har ved fejlskrift *Julls*. – (24) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter andre hss. – (25) Joachimsdaler. Se II.227.24. – (26) Mgl. i forlægget. – (27) henved, omtrent (Kalk. II.270a bet.2). – (28) Mgl. i forlægget; indføjet efter andre hss. – (29) Ordet tilskrevet over linjen. – (30) Mgl. i forlægget; indføjet efter andre hss. – (31) Dominica exaudi domine: 4. søndag efter trinitatis. – (32) Hovedgården Clausholm i Voldum s., Galten h., der da ejedes af nedenn. Anne Ottesdatter Rosenkrantz. – (33) Anne Ottesdatter Rosenkrantz (d. 1589), enke efter Albrecht Gøye (d. 1558) til Krenkerup (1815–1938: Hardenberg), Torbenfeld, Gunderslevholm, Græsede, Avnsbjerg og Clausholm. – (34) gennemstukket som tegn på ugyldighed (Kalk. IV.138a bet.1). – (35) Se 408.52. – (36) Ordet indføjet over linjen. – (37) Mgl. i forlægget; indføjet efter andre hss. – (38) Mgl. i forlægget; indføjet efter andre hss. – (39) Mgl. i forlægget; indføjet efter andre hss. – (40) Leje. – (41) Forlægget har ved fejlskrift *bierckfogitt*.

427 Viborg landsting 25. september 1574

To ægtefæller havde bestemt, at den længstlevende af dem efter den førstafdødes død skulle for sin livstid nyde frit og kvit den førstafdødes gods, og denne disposition var tiltrådt af hustruens broder, der da alene var hendes nærmeste slægtning. Da denne døde før nogen af ægtefællerne, og da hustruen ikke derefter havde sikret sig samtykke til dispositionen fra sin nærmeste slægt, tilsidesattes den over for en arving, der ikke havde samtykket i dispositionen, der opretholdtes i forhold til arvingerne efter den afdøde broder.[1]

Hs.: GkS 1134,2° nr. 248.

Overskrift: En dom, att ingen, som er enn verge, maa forselge eller forschrifve nogitt godz fra sin mett arfvinge, uden de dett samtycker, enddog den, dett giør, er thend andens werghe.

Axell Jull[2] thill Villestrup,[3] Palli Jull[4] thill Strandit,[5] landtzdommere y Nøriuttland, Niels Mauritzßen[6] thill Qvatrup,[7] Mauritz Styge[8] thill Holbeckgaard,[9] Gundi Schrifvrer,[10] landtztinghører ibidem, Peder Schrifvrer y Refßhofritt[11] och Simen Strangeßøn, ridefogett y Ørum len,[12] giør witterligtt, att aar efter Gudz byrd 1574, løfverdagen post Mauritij,[13] paa Viborgh landzthing waar skickett erlig och welbyrdig mand Ofve Schram[14] thill Hammergaard[15] paa thend ene mett en opsettelße[16] her af landzthingitt thette aar, løfverdagenn post Kitilli confessoris dag[17] udgangitt, liudendis hannum da efter stormechtigste høyborne førstis konning Fridrichs den Anden, allis wor naadigste herris, befallingh att hafve hid udi rette stefnitt e[rlig] och v[elbyrdig] Jens Grøn[18] thill Vlsund[19] paa thend anden side for nogen arfve partt, for^{ne}[20] Ofve Skram skulde werre thilfalden efter Jens Grønis s:[21] afgangen hustru, fru Jehanne Skram dotter,[22] hand skulde giøre hannum forhindring paa, imod ett forleningsbref,[23] for^{ne} Jens Grøns hustru hannum skulde hafve gifvitt, och icke for^{ne} Ofve Skram, som er en henndis arfvinge, saadan forleningsbref skulde samtycktt eller forseglitt, och mente fordi, att dett icke burde att komme hannum paa samme arfve thill nogen forhindring. Disligeste hafde hid stefnitt for^{ne} Jens Grøn, om hand hafde nogett imod att sige dett bref, som Hartuig Skrams[24] børn[25] hafde udlagt hannum af fru Jehans goudz for en søster lodt, om Ofve Skram icke burde dett att nyde.

Tha for nogen leylighed sig den thid her udinden begaff, blef samme sag opsett thill y dag, och nu bød Ofve Skram sig y alle rette.

Saa møtte for^{ne} Jens Grøn och berette, hans afgangne hustru [och][26] hand udi begge deris welmachtt skulde hin anden deris goudz deris lifs thiidt [be-

breffuit],[27] at hvilcken hin anden ofver lefvitt, skulle thend alsammell theris godz sin lifs thiid quiitt och frii for alle beholde, och for^{ne} Ofve Skrams farbroder, e[rlig] och v[elbyrdig] afgangne Hertuig Skram, saadan brefve skulle hafve samtøckt och forseglitt, som allenne da waar fru Jehannis arfving, om hun thend thid hafde død och afgangitt, och framlagde samme hans hustruis, fru Jehan Skrams dotters, breff, som den y sigh self ydermeere indholder och udviiser, och mente samme hans hustruis breff burde att holdis, som hendis broder, som tha allene waar hendis arfving, met hende hafde samtycktt.

Ther thill svaritt for^{ne} Ofve Skram, att for^{ne} Hertvigh Skram døde och afginge førend for^{ne} fru Jehan, saa hand icke blef hendis arfving, och icke hand saadan bref hafver samtøcktt, och mente fordi hand icke motte det undgielde.

Met fleere ord och tale dennum der om imellum waar.

Tha efter thiltale, giensvar och sagsens leylighet, saa och efterdi for^{ne} Hertuig Skram blef af Gud allmechtigste hedenkalditt førind for^{ne} fru Jehan Skram dotter døde och afginge, saa den arfve efter for^{ne} frue Jehan saa wel er Ofve Skram som Hertuig Skrams børn arfveligen thillkommen, och hand icke saadan forleningsbref hafver forseylitt eller samtycktt, da kunde wy efter saadan leylighet icke kiende, att samme forlenings bref bør att komme for^{ne} Ofve Skram thill nogen forhindring paa den arfuepart, hannum arfveligen efter for^{ne} fru Jehan thillfalden er, dog for^{ne} Jens Grønn sin lifs thiid att nyde och beholde den arfvedeell, for^{ne} Hertuig Skrams arvinghe kunde thilkomme, efterdi for^{ne} Hertuig Skram samme forleenings bref forseglit hafver.

(1) Parternes indbyrdes slægtskab vil fremgå af følgende oversigt:

(2) Se 350.3. – (3) Se 351.2. – (4) Se 349.3. – (5) Se 349.4. – (6) Niels Mouridsen Benderup (d. 1605) til Kvotrup. – (7) Den tidl. hovedgård Kvotrup i Hem s., Onsild h. – (8) Se 413.4. – (9) Se 413.5. – (10) Se 349.5. – (11) Revs herred. – (12) Ørum slot (i Ørum s., Hassing h.) havde sit eget birk (1691 forenet med Skyum birk, 1744 med Tandrup birk, nedlagt 1779). – (13) Mauritius' dag: 22. september. – (14) Se 410.6. – (15) Se 410.7. – (16) Se 425.10. – (17) Kjelds dag (Ketilli confessoris): 11. juli. – (18) Jens Christensen Grøn (d. omkr. 1583) til Ulsund og Nørager, gift med Johanne Skram. Han blev 3. gang gift med en ufri kvinde (Bodil Madsdatter). – (19) Gården Ulsund i Nees s., Skodborg h. – (20) Ordet gentaget i forlægget. – (21) salige. – (22) Johanne Skram til Kokholm. Hun var 1. gang gift med Bertel Juel (d. efter 1550) til Kokholm, 2. gang med Jens Grøn. – (23) *breff* indføjet over linjen. – (24) Hartvig Skram (d. omkr. 1566) til Dejbjerglund og Fruergård, se 410.12, broder til ovenn. Johanne Skram. – (25) Se DAA 1916.472f. – (26) Forlægget har ved fejltagelse *att*. – (27) Forlægget har ved fejlskrift *beschrefvitt*.

428 Viborg landsting 20. november 1574

Nogle bønder, der af herredstinget var tilpligtet at betale 12 år gamle restancer på gæsteri og smørskyld, frifundet af landstinget, da de hævdede at have betalt, og da de i de forløbne år ikke havde været krævet for disse afgifter.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 87 (findes yderligere i 32 hss.).[1]
Litt.: Fussing.131, 440.
Overskrift: Enn dom om giesterij oc smørskylde, som icki aarligen kreffuis eller vdgiffuis.

Axell Jull[2] tiill Willestrup,[3] Pallj Jull[4] tiill Pallisbiergh,[5] lanndzdommere y Nøriuttlanndt, och Gunde Schriffuer,[6] lanndztingshører ibidem, giøre wittherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxxiiij, leffuerdagenn post Elizabete virginis,[7] paa Wiburg lanndzting war skickitt Chrestenn Michelßenn y Vorningh,[8] Sørenn Nielßenn y Hamershøff[9] och Per Chrestinßen y Nørborgh[10] paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt erlig och fornumstig suendt Sørenn Trane, fougitt paa Skiarne,[11] paa thenn andenn side, for handt haffuer laditt thenom fordiele for smørskylde[12] och giesterij,[13] handt beskyldte thenom att skulle medt tilbage stande, som the huos[14] xij aar sidenn skulle wdj salig erlig och velbyrdig Christopher Nielßenns[15] tiidt till Skiarne haffue ydt och wdgiffuitt, och the dog nu for thett er dieltt bleffuinn, som the mintte wlougligt. Thißligiste hagde hid steffnitt Espenn Sørennßen y Huidingh,[16] for handt skulle haffue tildømpt thenom samme smørskylde att vdgiffue, och hans dom icke endelig att skulle liude.

Saa møtte for[ne] Sørenn Trane medt same dom, som dog icki er endelig, och framlagde samme dielsbreff thette aar wdgiffuitth, liudendis eblantt anditt

Sørenn Trane at haffue laditt fordiele for^{ne} Chrestenn Michilßenn for vij heste giesterij y thet aar 1561[17] och for j[18] thønde smør, Per Chrestinßenn for j fiering smør och Sørenn Nielßenn y Hamershøff for j fiering smør, som thet dielßbreff wiider bemeller. Och ther huoß beretthe Sørenn Trane, att samme mendt findis y restantz for samme smør och giesterij att stande tilbage och fordj haffuer laditt thenom fordiele, som handt mintte lougligtt.

Ther till suaritt for^{ne} mendt och høgeligenn suor thenom samme skyldt att skulle haffue ydt, och ther huoß berette Sørenn Nielßenn, att handt er dieltt for miere smørskyllde, endt som ther bør att gange aff thett bollegh, handt paaboer.

Medt fliere ordt och tale thenom ther om emellom war.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagsens leglighedt, saa och eptherthj thet findis huoß xij aar sidenn for^{ne} threj mendt medt samme restantz skulle stande tilbage, och icki beuißis aar epther aar slig restantz aff thenom att uere førdritt eller thennom ther fore føer nu kortt tiid sidenn att uere tiltalet eller medt lougmoll forfuldt eller fraa thieris gaarde vduiste epther thett artichell y receßinn[19] medtføer, huor fore bønder kandt thieris gaarde forbryde, och eptherthj for^{ne} mendt nu høgeligenn suerer thenom samme skylde att haffue ydt, tha finde wy epther saadann leglighett for^{ne} Chrestenn Michelßenn, Sørenn Nielßenn och Per Chrestinßenn aff samme diele quitt att uere, och for^{ne} herriztingsdom, som icki [er][20] endelig, ther emodt icki att komme thenom till noginn forhindringh, menn om ther findis noginn forsømilße huoß noginn aff fougderne, thett[21] the icki betimeligenn haffuer thete wdførdritt, tha gaa ther om saa møgit, som loug och rentt kandt findis.

In cuius rei testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

(1) I NkS 8366,2° er dommen indført to gange. – (2) Se 350.3. – (3) Se 351.2. – (4) Se 349.3. – (5) Se 391.2. – (6) Se 349.5. – (7) Elisabeth virginis dag: 19. november. – (8) Landsbyen Vorning i Vorning s., Sønderlyng h. – (9) Landsbyen Hammershøj i Hammershøj s., Sønderlyng h. – (10) Landsbyen Nørbæk (tidl. Nørbeg) i Nørbæk s., Sønderlyng h. Add 151,2° har *Nørbeg*, GkS 1135,2° *Nørbegh*. – (11) Det tidl. Skjern slot (Skjern s., Middelsom h.), der på dommens tid ejedes af mange parthavere. – (12) Afgift, der betaltes i smør, jf. reces 13. december 1558 § 42. – (13) Gæsteri er en pligt til at modtage jorddrottens folk og heste el. hunde i indkvartering og underholde dem. Gæsteriet blev, navnlig på landet, afløst mod en fast årlig afgift. Jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.470f., W. Christensen, Statsforvaltning.483ff. – (14) henved, omtrent (Kalk. II.270a bet.2). – (15) Christoffer Nielsen Rosenkrantz (d. 1561), fra 1531 ejer af Skjern slot. – (16) Landsbyen Hvidding i Vorning s., Sønderlyng h. – (17) I 1561 døde den ugifte Christoffer Rosenkrantz (se ovf. note 15), og Skjern slot (hovedgård) tilfaldt mange arvinger. Gården blev herunder forsømt, og bygningerne kom i forfald, jf. Mogens Lebech i Danske Slotte og Herregårde,

2. udg. ved Aage Rousell XIII (Kbh. 1966).166. Det synes at ligge nær at antage, at de under nærv. sag nævnte ydelser ikke har været afkrævet fæstebønderne siden 1561, eller at godsregnskabet efter Christoffer Rosenkrantz' død ikke har været ordentligt ført. – (18) 1/2. Om skrivemåden se 408.49. – (19) Reces 13. december 1558 § 42. – (20) Mgl. i forlægget; indsat efter andre hss. – (21) at (Kalk. I.358a bet.1).

429 Fynbo landsting 27. november 1574

En pantsætning af en ejendom, hvori en slægtning havde andel, var ugyldig i forhold til denne, da ejendommen ikke var lovbudt.[1] *Tingskriveren, der havde indført pantsætningen i tingbogen, var fri for tiltale, da klageren havde været til vedermålsting den dag, tingsvidne om pantsætningen blev taget, uden at gøre indsigelse.*

Hs.: Stockholm KB C 83 nr. 47.
Ingen *overskrift* i forlægget.

Morten Brock[2] thill Barløße,[3] landzdomer j Fyen, och Hans Schriffuer,[4] thinghører till Fynbo landtzthing, giør wetterlig for alle wdj thette wort obne breff, att aar effter Gudz byrd[5] 1574, løffuerdagen thend 27. nouembris, paa Fynbo landtzthinng wor skickit Peder Hanßen, fød wdj Trunderup,[6] paa thend enne oc haffde wdj rette steffnd Peder Bendtzen wdj Thrunderup, heritz fogit i Sundis herit, paa thend anden side, och thilthalede hand hannom for, at hand nogen thid siden forleden haffde thilsted it tings winde at wdgaa ther thill Sundizheritztingh, effter som hans suager, Jens Pederßen i Wolstrup,[7] som haffuer hans søsters lod och part i thend bunde gaard i Thrunderup, hans broder, for^ne^ Peder Hanßen Smed, iboer, som hand haffuer lod och part wdj, och mener, at hand ickj kunde sette samme hindis arffue part thill wilkors pant,[8] wden thet thilforn haffde werit lofflig laugbødit effter lougen,[9] och ther for haffde hand nu wdj rette steffnid Raßmus Jørgenßen i Steenstrup,[10] tingschriffuer thill Sundzheridtzthing, med sin thingbog, som same pantebreff wor jndschreffuit j, at hand thend wille føre wdj rette, at ther effter kunde forfaris, om samme things winde och pante breff wor saa louligen gangen, att thet burde wed mact at bliffue eller ickj.

Och for^ne^ Rasmus Jørgenßenn hand nu møtte och i rette lagde samme sin thingbog, som indholt, at onßdagen thend 23. junij tha stod Iens Pederßenn j Wolstrup for things dom[11] och wdj pant sate for^ne^ Jens Smed all thend lod och anpart, retighedt och eiedom, som hans hustrue, Anne Jenßis, kunde lode[12] och thilfalle i thend bunde gaard i Thrunderup, som Jens Smed iboer,

som hun haffuer arffuit effter hindis fader och moder, for xl marck stycker, som thilforne gick thre marck i en daller, att skulle haffue, nyde, bruge och beholde for it frit pant thill Sancti Mechelsdag[13] først komendis. Och ther som for^{ne} pant bleff icki for^{ne} Jens Smed franløst thill Sancti Mechelsdag, tha beplictett for^{ne} Jens Pederßen sig, sin høstrue och thieris sande arffuinge, at for^{ne} Jens Smed skulle haffue samme pant for euig eigendom for same pending wden alle hinder i alle made &c., effter som samme[14] thingbog formelte, huilcket things winde och pantebreff for^{ne} Peder Hanßen menthe wlofflig at werre giort och wdgiffuit, i thett att hand icke wor ther emod thingkaldet fra vniuersitet i Kiøbenhaffn, effterdj hand haffuer lod oc part i samme bundegaard i Thrunderup, for^{ne} hans broder, Jens Hanßen Smed, iboer.

Ther thill suared for^{ne} Peder Bendßen och menthe sig ickj at kunde weiris at giffue thennom thieris ord och thalle beschreffuene, som the haffde for hannom inden thingi, och ickj hand haffuer beskreffuit paa nogen thend arff, for^{ne} Peder Hanßen thillhør med rette. Thisligeste berette hand och, at for^{ne} Peder Hanßen stod och samme dag thill wedermaals thing, ther for^{ne} thingswinde wdgick, och icki hand tha satte nogett ther om wdj rette i nogre made, oc ther om wille i thend sag well were med for^{ne} Peder Hanßen wdj rette.

Wdj lige made suared och Raßmus Jørgenßen Schriffuer och berette, at hand icki andet haffde schreffuit i thend sag, end som thieris ord och thalle wor inden thingie, oc menthe sig thet icki at kunde thennom benecte at schriffue, huis som gick inden thingie och otte mend haffuer hiemblet.

Med flere ord.

Tha effter thillthalle, gienßuar och thend sags leilighed, at effterdj for^{ne} Jens Pederßen i Wolstrup haffuer wilkuors pant skødt och affhendt fra sig, sin høstrue Anne och thieris arffuinge hindis lod oc arffue part i for^{ne} bundegaard, och ickj hand thed thillforn louligen inden thingie laugbødit haffuer, som thet sig effter lougen haffde burdt, tha kunde wij icki kiende same skiøde saa loulig at were giord, at thend bør wed mact at bliffue. Thißligiste effterdj for^{ne} Peder Hanßen haffuer standet thill wedermaals thing, ther samme tings winde er wdgaait, och icki hand tha nogit ther emod haffuer suarid eller sat i rette, tha kunde wij icki kiende, at for^{ne} Peder Bendtzen haffde giort wret i det hand gaff beschreffuit, hues ord och thalle om samme sag gick inden thingie, och for^{ne} Peder Bendtzen och Raßmus Jørgenßenn for thend thillthalle quit at were.

Thill ydermiere windisbyrd haffue wij trøct wore signete neden for thette wort obne breff. Datum vt supra &c.

(1) Matzen, Panterettens Hist.207 antager, at lovbydelse kun har været lidt brugt, når der var tale om pantsætning, men at Viborg landstings dom 8. juli 1570 (II nr. 355) dog har statueret nødvendigheden deraf. Lovbydelse brugtes ikke af adelen, jf. rettertingsdom 12. februar 1547 (I nr. 129), reces 6. december 1547 § 30, reces 13. december 1558 § 49, og var også unødvendig med hensyn til købstadgods, der betragtedes som løsøre, jf. rettertingsdomme 23. og 25. oktober 1553 (I nr. 197 og 198). Det var således herefter kun selvejerbøndergårde, der skulle lovbydes. – (2) Se 412.38. – (3) Se 412.39. – (4) Landstingsskriveren Hans Skriver har afskrevet en række love, se herom Lebech, De jyske Lovbøger.183f., jf. 178 med note 51; hans hånd findes også i HDDomb. 1545–49 og i RDomb og i forfølgningsbogen. – (5) Herefter udstreget *14*. – (6) Landsbyen Trunderup i Kværndrup s., Sunds h. – (7) Landsbyen Volstrup i Ringe s., Gudme h. – (8) Vilkårspant er et yngre udtryk for pant; udtrykket stammer fra, at pantebrevene lød på pantsætning „med slig vilkaar og condition" el. lign., jf. Matzen, Panterettens Hist.129. – (9) JL I.34. – (10) Landsbyen Stenstrup i Stenstrup s., Sunds h. – (11) Se 408.51. – (12) lodde: tilfalde (som arvelod) (Kalk. II.830a bet.2). – (13) Mikkelsdag: 29. september. – (14) Herefter (vist ikke overstreget) *bog*.

430 Viborg(?) landsting[1] 1575[2] uden dag

En mand, der havde vist sig utro mod sit herskab og havde gjort sig skyldig i tyveri, og som var rømt fra gårdens fængsel og ikke havde givet møde for retten trods gentagne indstævninger, dømtes fra sin hals.

Hs.: Bergen UB 251 nr. 37 (findes yderligere i 21 hss.).

Overskrift: [E]n[3] dom om en, som er thiuffue raann offuersuorit och er vdbrott aff fengslet, ehr dømbt hanns halß at uere formeldt, saa som hannum vaar thagitt vedt thiuffuett.

Axell Juell[4] thill Willestrup,[5] Pali Juell[6] till Strandett,[7] landzdomere vdj Nøriudtlanndt, och Gundj Schriffuer,[8] landztingshører ibidem, giøre vitterligt, at aar epther Gudz biurdt 1575 paa Viburg landzting var schicket erlig och velbørdig mandt Chresten Jenßenn[9] thill N:[10] paa thend enne och hagde hidt y rette steffnit N:N[11] paa thend anden ßide, som nogen thidt ßiden haffuer thient hannom och hagde beuist ßig emodt hannom vdj wthroskab och stollen kaaste och vaar ther fore jndsatt paa hans gaardt och er aff fengslet vdbrøtt och bort rømbt medt jern, som handt vaar hegttet vdj. Och berette, at hanndt skulle haffue ladet hannom thiuffue rann[12] offuer ßuerge och hagde esket aff hannom vdleg effter lougen, ßom handt dog icke ville fuldtgiøre.

Saa er for[ne] N: jcke thend thidt møtt och beuiste meth tingsvinde aff Gindingherritzting[13] effter neffningers eedt, jthem et tings vinde aff for[ne] herritzting vdgiffuit, viij mendt wondit haffer N:N: vdj 3 sambfulde[14] thing

esket for tings dom aff N: vdleg effter lougen, som er jgield, thuigield och thregield[15] effter thend lougmaal,[16] som hannom vaar offuerßorit.

Tha effterthj nu er beuist med tingsvinde aff for^ne^ herritzting for^ne^ N: att uere thiuff rann offuerßuorit och ey vill vdlegge saa møget, som handt er feldt for, og ey eller ther thill thuigeld eller kongens rett,[17] effter ßom suorit er, men herdis[18] ther vedt, dißligeste effterdj for^ne^ N:, ßom aakierer, beuißer nu her till landzting medt tingsuidne for^ne^ N:N: wdj ßaa made laugßøcht[19] at uere och medt thrende laugdage[20] thill herritzting och landzting om saadann vdlegh beßøcht[21] och hannom ther offuer thette landztingh ehr forlagt och idag hidt steffnit thill gienßuar at møde och ey er kommen eller møtt eller vill vere thill rette, viste wij jcke andet effter lougen[22] at ßige, endt hanns halß formeldt at uere, saa ßom hannom vaar thaget vedt thyffuit och icke ville rette for thennom, och[23] therßom hanndt haffuer broepell,[24] tha skall ther stande vdj stedit ßom ther stannder medt thrinde laugdage thill herritzting och lanndzthingh om saadann vdlegh beßøcht och medt thrende laugdage vdj hanns gaardt giømbt[25] och om saadan vdleg beßøcht.

In cuius rej testimonium sigilla nostra presentibus inferius inpressa.

(1) Ifl. forlægget er det en Viborg landstings dom. De andre hss. har ingen angivelse af landsting el. landsdommere, og GkS 1137,2° har i stedet for Ginding herredsting *Gudme herritztingh*, således at dommen skulle være afsagt af Fyns landsting. – (2) Dommen er i andre hss. udateret. – (3) Pladsen til E er i forlægget ladet åben for senere at indtegne initial med rød farve. – (4) Se 350.3. – (5) Se 351.2. – (6) Se 349.3. – (7) Se 349.4. – (8) Se 349.5. – (9) Andre hss. har *N:*, GkS 1134,2° har *Niels Hansen*. – (10) De andre hss. har ikke *thill N:*. – (11) De andre hss. har *N:*, GkS 1143,2° dog *Claus N.* – (12) Tyveri (Kalk. IV.408a), jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD I.249 note 1, hvorefter *tyveran* betegner tyveri, for hvilket den samme straf anvendtes som for ran, hvilket var tilfældet, når den sigtede hverken blev grebet på fersk gerning eller fandtes i besiddelse af de stjålne effekter, jf. Stemann, Retshistorie.684. Jf. rettertingsdomme 11. maj 1558 (GdD I.248ff.) og 18. september 1573 (GdD III.218ff.). – (13) GkS 1134,2° har *Gudme herritztingh;* øvrige hss. har ingen angivelse af, hvilket herredsting der er tale om. – (14) på hinanden følgende (Kalk. III.672b bet.2). – (15) Efter JL II 89, 103 og 107, jf. Thords art. § 47 (tekst 1), kunne den bestjålne foruden de stjålne koster eller deres værdi (*igæld*) kræve den dobbelte værdi (*tvigæld*) som bod, jf. således også DL 6–15–1 og 6–17–39. Der dannede sig imidlertid i slutningen af det 15. århundrede en særlig terminologi *trigeld*, der findes i yngre redaktioner af Thords art., se tekst 4 § 19, 5 § 26, 6B § 43, 6C § 34, 6D § 41, 6E § 41 (DgL Tillæg til IV.140, 150, 225, 253, 280, 310, jf. Varr.app. 340 til tekst 7 § 45), som ikke findes i reglens opr. udformning, se f. eks. tekst 1 § 43 (ib.90), der kun nævner *igild* og *twigild*. I de nævnte yngre redaktioner af Thords art. siges det, at *trigild* er „then bood, som man tinger sigh fra bonden meth for tiwerij oc kallis mitsommers penning" (tekst 4 § 19). Osterssøn Veylle 797 nævner, at „trigild udtydis aff Eckenberger at være Ofverbod, som Tyfven gifver Bonden for Stricken, paa det hand icke skal hengis", jf. Popp-Madsen, Bod.

159 med note 105. Ifl. Slesvig stadsret (fra omkr. 1200–50) § 21, sidste punktum, kunne den bestjålne kræve det stjålnes tredobbelte værdi (tripliciter), se DgK I 7. Jf. udtrykkene *midsommermand:* en mand, der har mistet sin borgerlige ære (Kalk. III.52a) og *midsommerpenge:* den bøde, som midsommermanden skal udrede (ib.52v). – (16) Dom, straf (Kalk. II.729a bet.2). – (17) Kongens bødeandel; efter JL II 107 havde kongen ret til tremarksbøder af dem, der var svoret til tyv. – (18) forhærder sig, viser trods (Kalk. II.166b bet.4), jf. Osterssøn Veylle.348: hærdis er at være traatzig, modtvillig, fortrædelig, Rettens Foracter. – (19) *lovsøgt* er d. s. s. fordelt: ifalden den infamerende tremarksbod for ikke trods gentagne indstævninger at møde i retten eller opfylde en vedkommende klart påhvilende pligt. – (20) en *lovdag* er en i loven foreskreven dag (Kalk. III.727b). Fordeling (lovsøgelse) krævede 3 indstævninger. – (21) retligt forfulgt (OdS II.508 bet.2.3). – (22) Vel JL II 39, der kræver, at ranssager skal forfølges på 3 ting. – (23) Det sidste stykke af dommen fra *och* er udeladt i flere hss., f. eks. i GkS 1134,2°. – (24) d. s. s. brofjæl: egl. overgangsbræt til en bolig; i videre anvendelse: bopæl (Kalk. I.276b). – (25) GkS 1137,2° har *gaard thinist.* Meningen med dommens slutning synes ikke helt klar; antagelig derfor er den udeladt i nogle hss., jf. ovf. note 23.

431 Viborg landsting 16. januar[1] 1575

En adelsmand, der havde ladet hugge en eg på en ejendom, der fandtes at tilhøre en anden, dømtes til at stå til rette herfor.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 203 (findes yderligere i 28 hss.).
Litt.: C. Klitgaard i Vendsysselske Aarbøger 1921. 154f.
Overskrift: Enn dom, att huilcken adilsmandt sig induelder vdi en andins frie ennemerckie och lader hugge, førindt handt sig ther jndt vonditt haffuer, bør ther fore att stande til retthe.

Axell Jull[2] till Willestrup,[3] Pallj Jull[4] tiill Strandit,[5] lanntzdommer wdj Nøriuttlandt, och Gunde Schriffuer,[6] lanndztingshører ibidem, giøre witherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxxv paa Viburg snapslanndzting[7] war skickitth erlig och velbyrdig mandt Johann Skoffuegaardt[8] tiill Skoffuegaardt[9] paa sin egenn, sinn sødzkindz och medtarffuinges vegnne medt en opsettilße her aff lanndztingitt thenn 20. dag nouemb: sist forledenn wdgiffuitt, liudendis hannom tha epther stormectigste høgborne førstis, koning Fredericks thenn Andenn, allis woris nadigste herris befalling[10] att haffue hiidt y rette steffnitt erlig och welbyrdig mandt Frantz Banner[11] till Kockedall,[12] for handt skall haffue jndueldit sig[13] wdj hanns och hans sødzkindz och medtarffuings frie ennemercke[14] Alsbieriglundt,[15] enn eegh att lade huge, och mintte, att handt borde ther fore att stande till retthe, och samme egindom borde thennom epther thieris laugeheffdt, gamble domme och breffuis liudilße att følge.

Tha for nogenn leglighett sig thenn tiid her vdindenn begaff, bleff samme sagh opsaatt till idagh, och nu framlagde for^{ne} Johann Skoffgaardt saa och Niels Thamßenn[16] y Boluer[17] paa erlig och welbyrdig mandz Hans Skoffgaardt[18] till Gunderstrup[19] hans vegnne høgbemelt kon: Mays: forschrifft, som medt før, huorledis for^{ne} Hanns Schoffuegaardt paa sin egenn, sin sødzkindz och medt arffuings vegnne for hans Majs: att haffue berett, att for^{ne} Frantz Banner nogin tiid sidenn haffuer jnduist[20] sin folck wdj thieris frie ennemerckie Alsbieriglundt och ther med woldt och wrett laditt hugge enn eegh och thenn afført emodt thieris gamble laugheffdt, the ther paa haffuer, som vdj her Anders Nielßens[21] paa Kockedall egin neruerilße giort er, huilckenn laugheffdt sidenn aff biscop och byemendt saa och till lanndztingh och aff andre godemendt skull vere vedt magt dømpt, och samme egindom wdj hundritt aar och miere skulle haffue fuldt for^{ne} laugheffdt och thieris foreldre y hende altid att haffue hagdt och for thieris frie ennemercke brugtt, och ey Frantz Banner skulle bewiße, att hanns foreldre wdj sin tiid eller saa lengie, handt leffuede, eller nogin paa hans wegnne att haffue befathett thennom medt for^{ne} egindom, førindt Frantz Banner med enn forlagt[22] och fortaffdt[23] laugheffdt, huilckenn laughefdt egindommen aldrig haffuer eptherfuldt, will tilholde sig thieris frie ennemercke, som the och thieris foreldre saa lang tiid wdi rollig besidning hagt haffuer, och altid haffuer fuldt thieris laugheffdt och andre gamble breffue, the ther paa haffuer, och Frantz Banner huerckenn till herritzting eller landzting haffuer talitt paa for^{ne} egindom eller thenn wonditt, som thet sig borde, førindt handt wdenn dom och rett medt voldt och wrett sig thenn haffuer till tagenn, som samme koninglig schriffuelße wiider forklarer. Och ther huos framlagde for^{ne} Johann Skoffgaardt och Niels Thamißenn enn laugheffdt aff Hannherritztingh[24] Mcdlvi, mandag nest epther Scti: Johannes Baptiste dag[25] wdgiffuitt,[26] som medtfør velbyrdig mandt Las Dann[27] y her Andees Nielßins, ridder, aff Kockedall neruerilße att haffue giort sin laugheffdt paa Alsbierighgaardt[28] och Alsbierigh lundt for enn frie endiell och ingenn andenn mandt ther vdj dieldt att haffue, som thenn heffdt y sig sielff wiider bemeller. Ther huos framlagde enn biscop och byemendz[29] dom aar Mcdlxvj,[30] at samme heffdt er wedt magt dømpt. Jtem wdj rette lagde enn dom,[31] som erlig och welbyrdig Johann Anderß[datter][32] aff Asdall,[33] her Anders Jbßen,[34] prouist y Børglum, medt fliere vdgiffuit haffuer aar Mcdlxvj, liudendis att Las Dann och Mogins Michilßin[35] hagde thieris opnne breff och beuißninngh, huor the hagde giort thieris laugheffdt paa skoff och marck, jordt och felligh, y huor som helst thett laa y Førsleff

sogenn, och sandmendt hagde thenom medt suoritt thet funde the Las Dann och Mogins Michilßen att niude, bruge och haffue, som thieris laugheffdz breff jndholler, saa lengie nogenn kandt thett rygge medt lougen. Jtem enn landztingsdom a° Mcdlxvij wdgiffuitt,[36] som erlig och velbyrdig saligh Niels Kaas,[37] ridder och landzdommer, medt fliere guodemendt[38] vdgiffuitt haffuer, att the haffuer tiilldømpt Las Dann att skulle niude, bruge oc beholde [thet guodz],[39] handt hans for^ne^ heffdt paagiort haffuer, saa lengie thenn ryggis medt biscop och [w]veldige[40] byemendt. Ther huoss att beuiße egindomenn thieris haffdt och domme att haffue roligenn eptherfuldt framlagde ett tingswinde aff Hannherritztingh aar Mdlxxij wdgiffuitt, viij mendt huer epther thieris older och minde att haffue wonditt, somme vdj l[41] aar, somme y xx aar och somme y xl aar och somme af thenom haffuer weritt paa Hans Skoffgaardz och [hans][42] foreldris staffn y fire eller fem oc tyffue aar, tha haffuer for^ne^ mendt giffuitt Hans Skoffgaardt och hans salig foreldre[43] thieris landgieldt och rettighett, sidenn the kom paa staffnenn att boe, och icki the vedt, ther haffuer nogenn hagt [nogin][44] oldenn suin eller nogenn øxehug y Alssbierglundt, wndtagenn the ther haffuer hagt [thet][45] y Hanns Skoffgaardz och hanns foreldris minde, førindt nu Frandz Benner haffuer laditt hugge enn tree ther wdj, som the breffue ydermiere jndholler och wduißer. Och saatte for^ne^ Johann Skoffgaardt y alle rette, om samme Alssbierglundt icke borde hanom och hans medtarffuinge att følge, och om for^ne^ Frantz Banner borde icki att stande hannom till rette for for^ne^ tree, handt saa wdj for^ne^ skoff haffuer laditt hugge.

Saa møtte for^ne^ Frantz Banner och berette, huorledis handt skull haffue eldre pantebreffue paa fellig y Alsbieriglundt, och ther skulle haffue laditt jage, och mintte ther medt egindommenn hanom att skull haffue epther fuldt. Till for^ne^ biscop och byemendz dom suaritt, att thenn skulle liude paa Friistrup[46] march och framlagde sinn laugheffdt[47] wnder Gudz aar [Mcdlviij],[48] mandagen nest epther octavas[49] corporis Christi,[50] som bemeller her Anders Nielßenn aff Kockedall att haffue giort laugheffdt paa thenn jordt, som handt haffuer y Alsbierig marck och fuldt fellig y Alssbierig marck oc lundt och møllegaards stedt, som thenn heffdt wiider bemeller, och saatte for^ne^ Frantz Banner y alle retthe, om handt epther sadann heffdt icki borde at haffue fellig y Alsbierg lundt.

Ther till suaritt Johann Skoffgaardt, att thet er emodt hans och hans medtarffuingers minde, att for^ne^ Frantz Banner skulle haffue laditt jage wdj samme thieris ennemerckie, som thieris heffdt paaliuder, y her Andees Nielßens

eginn paahørilße bleff giort, som biscop och byemendt saa och lanndzdommer wedt magt fundit haffuer, och icki egindommen for^{ne} Frantz Banners heffdt skull haffue eptherfuldt.

Medt fliere ordt och tale thenom ther om emellom wor.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagsens leglighett, saa och eptherthj for^{ne} Johann Skoffgaardt nu beuißer medt laugheffdt for^{ne} Las Dann Alsbierggaardt och Alsbierg lundt for enn friie enndiell[51] wdj for^{ne} her Anders Nielßen aff Kockedall, ridder, egenn neruerilße att haffue jnduart,[52] och icki nu beuißis for^{ne} her Anders Nielßen thenn tiid paa samme heffdt att haffue jlditt,[53] clagitt eller kiert, menn for^{ne} Johann Skoffgaardt nu beuißer egindommenn hans heffdt att haffue eptherfuldt och endnu følger, och thenn aff biscop och byemendt saa och aff landzdommere och andre godemendt er wedt magt funditt, och icki for^{ne} Frantz Banner kandt giøre beuiseligtth sig fellig wdj for^{ne} Alsbierig lundt epther sinn heffdt att haffue eptherfuldt, tha wide wy epther sadann leglighett icki anditt ther om att sige, endtt samme Alsbierglundt bør ju for^{ne} Hans Skoffgaardt, Johan Skoffgaardt och thieris medtarffuinge epther thieris laugheffdz liudilße, som egindommen eptherfuldt haffuer, att følge och angerløs att niude och beholde, och eptherthj for^{ne} Frantz Banner haffuer samme tree wdj for^{ne} lundt laditt hugge, førindt handt sig ther jnduonditt hagde, tha bør handt ther for att stande til rette, som thet sig bør.[54]

Jn cuius rej testimonium &c.[55]

(1) Dommen er afsagt på snapslandstinget 1575, ɔ: lørdagen efter 20. dags jul (= 13. januar), altså: 16. januar. – (2) Se 350.3. – (3) Se 351.2. – (4) Se 349.3. – (5) Se 349.4. – (6) Se 349.5. – (7) Se ovf. note 1. – (8) Johan Skovgaard (d. 1577) til Skovgård. – (9) Den tidl. hovedgård Skovgård i Øster Starup s., Brusk h. Den bortmageskiftedes 1579 til kongen, der lod en del af bygningerne nedrive, men opførte samme sted en ny, som han befalede skulle kaldes Kongens Ladegård. – (10) Kendes ikke. – (11) Frands Banner (d. 1575; bgr. 24. juli) til Kokkedal, Rygård m. v., 1557–75 lensmand på Børglum kloster. – (12) Hovedgården Kokkedal i Torslev s., Øster Han h. – (13) trængt sig ind (Kalk. II.424v bet.2). – (14) Ejendom, som ingen anden har lod eller del i, jf. Osterssøn Veylle.240. – (15) Alsbjerg lund er en skov, der lå til Alsbjerggård (se ndf. note 28). Skoven skal være ophugget under kejserkrigen (1625–29). – (16) Niels Thomsen Galskyt. – (17) Hovedgården Boller i Tårs s., Børglum h. – (18) Rigsråd Hans Skovgaard (d. 1580) til Gundestrup, 1576 lensmand på Helsingborg; halvbroder til ovenn. Johan Skovgaard. – (19) Hovedgården Vrams Gunnarstorp i Norra Vrams s., Luggude h., Malmöhus län, Skåne. – (20) henvist, anvist (Kalk. II.424a bet.1&2). – (21) Rigsråd Anders Nielsen Banner (d. 1486) til Vinstrup, Kokkedal, Højris m. v.; ovenn. Frands Banners oldefader. – (22) skjult (Kalk. I.654a bet.5). – (23) fortiet. – (24) Han h. blev ved reskr. 13. marts 1688 delt i Øster Han h. og Vester Han h. – (25) Johannes Baptiste dag: 24. juni. – (26) Jf. Rep. 2. rk. I nr. 618. Nogle hss. har her års-

tallet *1458* (NkS 838,2°, NkS 843,2°, NkS 1346b,4°, Lund UB J 14); NkS 847,2° har ved fejlskrift *1556*. – (27) Laurids Dan skrev sig 1456–63 til Alsbjerggård. – (28) Gården Alsbjerggård i Torslev s., Øster Han h. Den var i det 14. årh. en adelig sædegård, men blev brændt under Grevens Fejde og blev derefter en bondegård. Gården kom i slutningen af 15. århundrede til Karen Lauridsdatter Dan og hendes ægtefælle Jep Jensen Skovgaard og derfra til disses sønnesønner, de i nærv. dom nævnte Hans og Johannes Skovgaard. Hans Skovgaards enke, Anne Parsberg (d. 1592), skødede en del af ejendommen til kronen 12. maj 1585 (Kr. Sk. I.290), der 1586 bortmageskiftede den til ejeren af Kokkedal. Se C. Klitgaard i Vendsyssels Aarbøger 1921.152ff. – (29) ɔ: biskop og bedste bygdemænd, der inden for det jyske retsområde var en instans, for hvilken edelige udsagn under retssager kunne indbringes (opr. kun sandemandstog, senere også nævningetog, tingsvidner og partsed), jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.516. – (30) Jf. Rep. 2. rk. I nr. 2220. – (31) Jf. Rep. 2. rk. I nr. 2221. – (32) Forlægget har urigtigt *Anderßenn*. Der er tale om Johanne Andersdatter Panter (d. 1479), der var gift med Niels Eriksen Banner (d. 1447). – (33) Hovedgården Asdal i Asdal s., Vennebjerg h. – (34) Anders Ibsen (Jepsen) nævnes som provst i Børglum 1461 (Rep. 2. rk. I nr. 1264) – 1474 (ib. 2. rk. II nr. 3560). – (35) Har ikke med sikkerhed kunnet identificeres. – (36) Jf. Rep. 2. rk. II nr. 2362. – (37) Rigsråd, landsdommer Niels Kaas (nævnes 1446 og 1471) til Kaas og Tårupgård. – (38) Adelsmænd (Kalk. II.60a bet.2). – (39) Mgl. i forlægget; indføjet efter andre hss. – (40) Forlægget har ved fejlskrift *veldige*. – (41) ɔ: 50. – (42) Mgl. i forlægget; indføjet efter andre hss. – (43) Jørgen Skovgaard (d. 1557) til Skovgaard, der 1. gang var gift med Anne Hermansdatter Flemming (d. 1530), 2. gang med Anne Johansdatter Urne (d. efter 1560). Hans Skovgaard var søn af 1ste ægteskab, Johannes Skovgaard af 2det. – (44) Mgl. i forlægget; indføjet efter andre hss. – (45) Ligeledes. – (46) Frejstrup, en lille herregård i Torslev s., Øster Han h. Den blev brændt under bondeoprøret 1441, hvorefter den lagdes under hovedgården Kokkedal, jf. C. Klitgaard i Vendsysselske Aarbøger 1921.154 note 1. – (47) Jf. Rep. 2. rk. I nr. 863 (med datering: 12. juni(?) 1458). – (48) Forlægget har *1463*. GkS 1136,2° har *1456*, de fleste hss. *1458*. – (49) NkS 836b,2° har *exaltor*, NkS 838,2°, NkS 843,2° og NkS 845,2° *exaltationis*; NkS 839,2° har *festis*. *Octava* er ottendedagen efter en fest- eller helgendag. – (50) Corpus Christi festen (Kristi legemsdag): 2. tirsdag efter pinse. – (51) d. s. s. enemærke (se ovf. note 14). – (52) indværget, ɔ: hævdet besiddelsen (ved lovhævd) (Kalk. II.424b; jf. MndWb *inweren*). – (53) klaget, protesteret (Kalk. II.382b). – (54) JL II.73, hvorefter hugning i anden mands skov straffedes enten som tyveri (hvis det var sket i hemmelighed) eller som ran (hvis det var foregået åbenlyst). Det var kun efter JL, at dette forhold behandledes som tyveri el. ran; efter de andre landskabslove nåede straffen kun undtagelsesvis ransboden i størrelse, jf. Kroman-Iuul III.164. – (55) *&c* for: sigilla nostra præsentibus inferius inpressa.

432 Rettertinget 6. juni 1575 (København)

Sjællands landsting havde stadfæstet en herredstingsdom, der fastslog, at de bønder, der bevisligt havde været med til at beskadige nogle gærder, skulle bøde efter loven. Da bønderne var optrådt i fællesskab, dømte rettertinget, at

samtlige bønder i de pågældende landsbyer skulle stå til rette efter loven, medmindre de kunne bevise, at de ikke havde deltaget i gerningen. Rettertinget udtaler, at landstingets dom ikke er fældet hermed.[1]

Hs.: RDomb. litra E[2] (1570–76) fol. 130[r] (findes yderligere i 9 hss.[3]).
Litt.: Poul Meyer.81, 360.

Wij, Frederich thend Andenn, meth Gutz naade &c., giøre alle wittherligtt, att aar &c. 1575, thend 6. junij paa wortt retterting paa wortt slott Kiøbennhaffn, wdj wor egenn neruerrelße, offueruerrendis oß elschelige Peder Oxe[4] till Giißelfeldtt,[5] wor och Danmarckis rigis hoffmester, Niels Kaas[6] till Torrupgaardtt,[7] wor cantzeler, her Jørgenn Løcke[8] till Offuergaardt,[9] ridder, Peder Bilde[10] till Suanholm,[11] Erick Roßenkrandtz[12] till Kierstrup,[13] Jørgenn Roßenkrandtz[14] till Roßenholm,[15] Erick Rud[16] till Fuelßang,[17] Jacop Wlfeldt[18] till Koxbølle,[19] Biørnn Kaaß[20] till Starup gaardt,[21] Biørnn Anderßen[22] till Stennaltt,[23] Peder Munck[24] till Estuad gaardt,[25] Jørgenn Marßuinn[26] till Dybeck,[27] Peder Gyldenstiernn[28] till Thim,[29] Hans Skouffgaardt[30] till Gunderstrup,[31] Axell Wiffertt[32] till Axeluoldt,[33] worre troe mend och raadt, Axell Juell[34] till Willestrup[35] och Pallj Juell[36] till Pallisbierg,[37] worre mend, tienere og landtzdommer vdj wortt land Nøre Judtlandt, for oß wor skicket oß elskelige Manderup Paßbierg[38] till Sandbye gaardtt,[39] wor mand och tienere, paa thend ene och haffde meth wor steffning for oß wdj retthe steffnitt oß elschelige Hendrick Arenfeldtt,[40] wor mand, tienere och landtzdommer wdj wort land Sielland, paa thenn andenn side for enn dom, hand haffuer dømptt wedtt magtt, som heritzfogedenn wdj Tyebiergs herritt haffuer affsagdtt om itt indfaldt,[41] bønderne wdj Hielmsøelille,[42] wdj Orup[43] och wdj Bøskedte[44] haffuer giordt wdj Sandbye eyendomme, och ther vdenn ald rett, loug wfordeltt haffuer wdhuggitt[45] meth wold enn enghauffue,[46] som hans moder, oß elschelige frue Ane Holckis,[47] her Werner Paßbiergs[48] eptherleffuerske, meth andre lodtzeyer haffuer laditt ther indtage.[49] Och ydermeere beretthe for[ne] Mandrup Paßbierg, att ther hand tilthalidtt bøndernne i for[ne] byer for for[ne] gierder, the haffde affkast, tha haffuer heritzfogedenn dømptt, att saa mange, som for[ne] Manderup Paßbierg kunde beuiße samme gierning giordt haffuer, the skulle werre pligtige till ther for att bøde epther lougenn. Och meenthe for[ne] Manderup Paßbierg, att thet wor menige byemendtz gierning wdj the for[ne] thre byer, ther samme gierder wor affkast, huor for hand icke kunde neffne huer mand wedtt naffn, eptherthj the fuldis att att affkaste for[ne] gierde, och enddog att en, thoe eller three kunde well haffue giordt gierningenn,

lod han sig tøcke, att the wor alle lige gode wdj thend sag, og satthe ther for wdj retthe, om the icke alle,[50] som werre wdj flock och følge[51] meth thennom, som samme gierde affkaste, burde att stande till retthe och bøde ther for.[51]

Meth flere ordt [och tale dennom derom emellom war].[52]

Tha epther [tiltale, giendsuard och][53] thend sags leiiglighed bleff ther paa saa affsagdtt for retthe, att for^{ne} bønder wdj for^{ne} thre byer bøer alle att stande till retthe och bøede epther lougen for for^{ne} gierder, som meth woldt bleff ophuggitt och affkast, wnderthagitt saa mange, som meth skiellige[54] och nøigactige windisbyrdt kunde beuiße icke meth worre wdj flock och følge thend tidt, for^{ne} gierder affkast bleff, dog her meth landtzdomers dom wfeldt.

Datum vt supra. Nostro ad causas sub sigillo teste Johann Schouffgaardt, locumtenente justitiarii.[55]

(1) Da princippet om ansvar for flok og følge ikke gjaldt generelt, men kun når loven foreskrev det, jf. Osterssøn Veylle.253, må VsjL A&O III.8 (VsjL ÆR 158, YR 58a) være hjemlen. Denne regel giver de sigtede ret til benægtelsesed, men landsdommeren pålægger sagsøgeren at bevise medvirken. Dette er nok i overensstemmelse med den almindelige udvikling (og derfor forbliver landsdommerens dom ufældet), men netop ved flokforbrydelser er der et langt skridt fra sagsøgers sigtelse til et krav om bevis for medvirken. Derfor pålægges det bymændene at fralægge sig en formodning for medvirken, som de skal modbevise *meth skiellige och nøiactige windisbyrdt* og ikke blot ved benægtelsesed med mededsmænd, jf. Sylow, Bevisteori.66ff. I forhold til lovhjemlen sker der således i dommen en stramning af kravet til sagsøgte, når sigtelsen er bestyrket. – (2) Denne erstatter HDDomb for 1570–76. – (3) Disse indeholder kongens fulde titel og er muligt afskrifter af dombrevet (el. afskrift deraf). – (4) Se 357.1. – (5) Se 357.2. – (6) Se 395.11. – (7) Se 395.12. – (8) Se 362.8. – (9) Se 362.9. – (10) Se 352.28. – (11) Se 397.14. – (12) Rigsråd Erik Ottesen Rosenkrantz (d. 8. november 1575) til Arreskov, Valsø og Kærstrup. – (13) Den tidl. hovedgård Kærstrup i Bregninge s., Sunds h. En ny hovedbygning blev opført omkr. 1642, og allerede 1637 kaldtes gården Valdemars slot, idet den var bestemt for grev Valdemar Christian (d. 1656), Christian IVs søn med Kirsten Munk. Denne gård blev ødelagt under svenskekrigen 1658, og admiralløjtnant Niels Juel (d. 1697) lod opføre en ny hovedbygning. – (14) Se 381.13. – (15) Se 381.14. – (16) Se 357.7. – (17) Se 357.8. – (18) Se 397.19. – (19) Se 397.20. – (20) Se 362.16. – (21) Se 362.17. – (22) Se 348.2. – (23) Se 348.3. – (24) Se 391.15. – (25) Se 391.16. – (26) Se 412.32. – (27) Se 412.33. – (28) Se 414.32. (29) Se 432.33. – (30) Se 431.18. – (31) Se 431.19. – (32) Se 420.17. – (33) Se 420.18. – (34) Se 350.3. – (35) Se 351.2. – (36) Se 349.3. – (37) Se 391.2. – (38) Manderup Parsberg (d. 1625) til Sandbygård og Hagsholm, sen. (1580) rigsråd (udtrådt 1622), 1595 kongens hofmester. – (39) Hovedgården Sandbygård i Sandby s., Tybjerg h. – (40) Se 407.3. – (41) Angreb (Kalk. II.396a bet.1). – (42) Landsbyen Hjelmsølille i Tybjerg s. og h. – (43) Landsbyen Orup i Tybjerg s. og h. – (44) Landsbyen Buske i Sandby s., Tybjerg h. – (45) omhugget (Kalk. IV.562b bet.3), ved (bort)hugning dannet åbning, passage (OdS XXV.461 bet.4). – (46) Indhegnet eng, i alm. nær ved gården (OdS IV.420). – (47) Anne Manderupsdatter Holck (d. 1591) til Stadsgård (nuv. Constantinsborg). – (48) Rigsråd Verner Parsberg (d. 1567) til Harrested og Sandbygård. – (49) taget i besiddelse (OdS IX.507 bet.4.1). – (50) Ordet gentaget i forlæg-

get. – (51) Nogle hss. tilføjer *epther lougen* (f. eks. Add 152,2°). – (52) Indføjet efter Add 152,2°. – (53) Ligeledes. – (54) tilstrækkelige, gyldige (Kalk. III.850b bet.2). – (55) Hans Skovgaard (se 431.18.) fungerede som rigskansler. Rigskansler var Eiler Grubbe (d. 1585) til Lystrup.

433 Viborg landsting 10. september 1575

En mand, der på herredstinget havde forbudt dommeren at besegle et stokkenævn, før hans husbond var blevet varslet derom, fundet at måtte være ansvarlig herfor, da han ikke havde hjemmel til at nedlægge et sådant forbud.

Hs.: Thott 1201,2° nr. 110 (findes yderligere i 4 hss.).
Overskrift: En dom om stokneffn.

Axell Juel[1] til Willestrup,[2] Palli Jull[3] til Pallißbierg,[4] Malthj Jenßen[5] till Haalmgaard,[6] landsdommere i Nøriuttand, och Gunde Skriffuer,[7] landßtinghører, giøre witterligt, at aar effter Guds børdt 1575, løffuerdagen som er thend 10. dag septembris, paa Viborg landzting vaar schicket erlig och welbørdig mannd Otte Huitfeld[8] till Søibygaard[9] paa thend enne och haffde hiidt wdj rette steffnet Mickell Tamißes y Wlstrup[10] paa thend anden siide, for hand till Hoffuelbierig herrizting schulle haffue giordt forbudt paa et stockeneffnn[11] icke at motte fange beschreffuett, huorledis Hoffuelbierg herritzmend meth hannem wille vinde, huorledis hand sig modt thennem schicket och handlet haffde, och fremblagde ett tingsuidne aff Hoffuelbierg herritzting dette aar, thorßdages nest effter Viti et modesti[12] vdgiffuet, viij mend wondit haffuer thennem at haffue siett och hørdt, at thend thidt thend stockeneffn bleff oplest ther for thingßdom, dend dag som Otte Huitfeld begierede thend xiiij dags dag, da stud for^ne^ Mickell Thamßes och forbødt Las Nielßes, dommeren, att besegle same vinder, førend hans hußbund, erlig och velbørdig mannd Erick Westenj,[13] finge ther varsßell for, som thet vinde wider formelder. Therhuoß haffde och hiid steffnitt for^ne^ Erick Vestenj, om hand haffde nogit ther vdj at siige, och om hand er Mickell Thamßens hiemmell till same forbydelße eller ey. Och satte for^ne^ Otte Huitfeld y all rette, att effterdj samme herrizmend meth hannem vinde wille, huorledes hand sig imodt thennem schicket och handlett haffde, och for^ne^ Mickell Thamßen dog [meth][14] slig forbud haffuer hannem fraa sin vinde dragit, om hand icke bør at stande hannem till rette.

Saa møtte for^ne^ Mickell Thamßen och kunne icke benechte, at hand jo giorde forbudt om hans hußbund haffde nogitt wdj att siige, dog icke fremb-

lagde sin hußbunds hiemmell, at hand haffde befalit hannem saadan forbudt at giøre.

Met flere ord och talle [thenom therom emellum var].[15]

Tha effther tiltale [giensuar och sagens leilighed][16] saa och effterdj for^ne^ Otte Huitfeld haffuer vidnißbiurd och kundskab aff for^ne^ Hoffuelbierg herritzmennd æschet och omfødritt,[17] huorledis hand sig imodt thennem schicket och hanndlet haffuer, och de met hannem vinde wille, och for^ne^ Mickel Thamßen dog haffde forbudit fougden saadan vinde at vdstede, førend hans hußbund ther for finge warsel, och effterdj for^ne^ Mickel Thamßen icke nu fremblegger sin husbundis hiemilßbreff, at hand haffuer befalit hannem slig forbudt paa hans wegne at giøre, da wide wy effter saadan leilighedt icke same forbudt at maa [eller kannd][18] forhindre for^ne^ Otte Huitfeld paa samme vidnißbiurd att komme och for^ne^ Mickel Thamßen att stande hannem till rette for hues forsømmelße, hand aff same forbud haft haffuer. &c.[18]

(1) Se 350.3. – (2) Se 351.2. – (3) Se 349.3. – (4) Se 391.2. – (5) Se 389.8. – (6) Se 408.7. – (7) Se 349.5. – (8) Otte Huitfeldt (d. efter 1614) til Søgård og Frøslevgård, søn af landsdommer i Lolland Claus Huitfeldt (d. 1590). – (9) Vist den nu forsvundne gård Søgård i Enslev, Vellev s., Houlbjerg h., jf. Viborg Amts Stednavne, udg. af Stednavneudvalget (1948).234, Trap[5] VII.1 (1962).490. Otte Huitfeldt skrev sig 19. juli 1578 til „Søndergaard" (Kr. Sk. I.178); 1578 erhvervede han Frøslevgård (DAA 1946 II.56). – (10) Landsbyen Ulstrup i Hvorslev s., Houlbjerg h., eller den tidl. landsby Ulstrup i Houlbjerg s. og h., der lagdes under hovedgården Hagsholm, jf. Viborg Amts Stednavne, udg. af Stednavneudvalget (1948).238. – (11) Et *stokkenævn* eller herredsnævn er et nævn, der til forskellige formål består af eller udtages blandt stokkemændene, ɔ: de mænd, der på tinget havde plads på de 4 tingstokke. – (12) Vitus, Modestus & Crescentias dag: 15. juni. – (13) Erik Vesteni (d. 1607) til Hagested og Søbygård (Søby s., Gjern h.). – (14) Forlægget har ved fejlskrift *imodt*. Samme fejl i andre hss., f. eks. NkS 844,2°. – (15) Mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1135,2°. – (16) Ligeledes; forlægget har kun: *&c.* – (17) fordret (Kalk. III.297a). – (18) Mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 844,2°. – (19) Den fuldstændige slutningsformular se 350.16.

434 Viborg landsting 19. november 1575

Den, der lovbyder sin ejendom, er ikke pligtig at sælge den til frænderne, medmindre de vil betale lige så meget som en fremmed.[1]

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 105 (findes yderligere i 31 hss.).
Reg.: Nr. 3097.
Tryk: GdD III.285f. (efter NkS 836b,2° m. varr. efter Thott 1201,2°).
Litt.: Stemann, Retshistorie 470 note 1; Chr. Kier 122 med note 32.
Overskrift: Enn dom, att mandt maae selge sin egindom till then miest vill giffue oc best betale.

Axell Jull[2] tiill Willestrup,[3] Pallj Jull[4] tiill Stranditt,[5] Malthj Jenßenn[6] till Hollumgaard,[7] lanndzdomere y Nøriuttlandt, och Gunde Schriffuer,[8] lanndztingshører ibidem, giøre wittherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxxv, leffuerdagenn som er thenn 19. dag nouembris, paa Viburg lanndztingh war skichitt Sørenn Bertilßenn y Rindt[9] paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt Per Jbßenn och Jffuer Jbßenn ibidem paa thenn andenn side och thenom beskyldte for, the ville giøre hannom forhindring emodt,[10] att handt till tingie hagde vdboditt sinn gaardt, handt paa boer, och siger, att the ville thenn af hanom kiøbe, endog the icke som andre skulle ville giffue hanom for samme egindom. Och saatte ther fore y retthe, om thieris forbuodt eller modstandt kunde komme hanom till nogenn forhindringh, att handt ju motte selge sin gaardt huem hanom miest och best giffue oc betale wille.

Saa møtte for^{ne} Peder Jbßenn paa sin eginn och sinn broders, Jffuer Jbßens, vegnne medt fuldmagt oc berette, att the epther lennsmandins och samfrenderis tøcke[11] ville betale for^{ne} Sørenn Bertilßenn samme gaardt, om handt wille sig thenn affhende.

Ther till suaritt Sørenn Bartilßenn och saatte y rette, om hand war plictig till att selge sitt goutz epther andre thieris vordiering och sigelße, och om handt icki sielff borde att raade och biude offuer sinn egindom thet att affhende till huilckenn hanom best betale wille. Och her idag tilbødt for^{ne}[12] Peder Jbßenn, att ther som handt wille giffue hanom samøgitt som enn anden wille, tha skulle handt thet were nest. Och sagde sig enn stuor sum penningh aff erlig, hederlig och høglerdt mandt mester Nielß Sørinßen Jull,[13] canich wdj Viburgh, wdj sin nødt och trangh att haffue wdtagitt,[14] tha ingenn ander, huerckenn Peder Jbßenn, hanß brødre eller andre wille hanom thenom forstrecke. Och tilsporde Per Jbßen, om handt wille kiøbe medt hanom och strax betale, tha skulle handt were nest for liige werdt.

Tha wille Peder Jbßenn ingenn penning fraa sig vdlegge eller wille giffue sa møgitt som enn anden.

Med fliere ordt och tale thenom ther om emellom war.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagzens leglighed, saa och eptherthj for^{ne} Per Jbßenn paa sin egenn och sinn broders, Jffuer Jbßens, wegnne icki will giffue saa møgitt for samme egindom som enn andenn, och jnthett handt till herritzting ey eller her idag at haffue vdlagtt eller siger sig epther Sørenn Bertilßens villie och nøjge, medenn epther samfrenders och lensmandins tøcke att wille vdlegge, tha wide wy epther sadann leglighett icki for^{ne} Per Jbßenn och Jffuer Ibßenn att maa giøre for^{ne} Sørenn Bertilßenn nogenn forhin-

dringh eller forbuodt, att handt ju samme egindom maa affhende till huem handt løster, som miest vill giffue och best betale.

In cuius rei testimonium, sigilla &c.[15]

(1) Dommen er muligt kilde til bestemmelsen i DL 5-3-2, jf. Sechers udg. af DL og Kolderup-Rosenvinge i GdD III.285 note 1, jf. dog § 49 i Ribe stadsret af 29. juni 1269 (DgK II.16: *et si emere uoluerint sicut alieni inde offerant emant*). Efter landskabslovene var slægten ikke pligtig at erlægge samme pris som en fremmed køber. ASun 19 taler om køb til jordens rette værdi (*pro justo precio*), men EsjL II.2 bestemte, at sælgeren ikke af frænderne måtte kræve en højere pris end den dyreste pris, for hvilken man tidligere havde kunnet købe lige så stor og lige så god jord på egnen, og at han ikke måtte kræve højere pris af frænderne, end jorden tidligere var solgt for. Der sattes altså et dobbelt maximum for prisen. Virkningen af undladelse af lovbydelse var i Skåne, at overdrageren ifaldt en bøde på 3 mark, jf. SkL 51 og ASun 19, men overdragelsen var ikke ugyldig. Efter JL I.34 kunne overdragelsen anfægtes af frænderne, og overdrageren ifaldt derhos 3 marks bøde. Efter EsjL fortabtes retten til at anfægte overdragelsen, hvis erhververen havde vundet lavhævd på ejendommen. Jf. rettertingsdom 9. juni 1539 (GdD II.94ff.), der erklærer et skøde for ugyldigt, da sælgeren ikke havde villet modtage de nærmeste frænders tilbud om at ville købe ejendommen efter samfrænders vurdering. Frænderne kendtes berettigede til ejendommen mod at betale enten den i skødet fastsatte købesum eller ejendommens værdi efter uvildige mænds vurdering. – (2) Se 350.3. – (3) Se 351.2. – (4) Se 349.3. – (5) Se 349.4. – (6) Se 389.3. – (7) Se 408.7. – (8) Se 349.5. – (9) Her formentlig landsbyen Rind i Rind s., Middelsom h., hvor Viborg domkapitel (jf. ndf. kannik Niels Sørensen Juul) havde gods. Der findes yderligere en landsby Rind i Låstrup og Lynderup s., Rinds h., og i Rind s., Hammerum h. – (10) Herefter tilføjer GkS 1136,2°: *dett laugbydelße*. – (11) Når der er ønsket lensmandens og samfrænders afgørelse, bygger dette vist på en analogi fra § 40 i reces 13. december 1558, hvorefter lensmanden og samfrænder skal fastsætte det vederlag, der skal betales medarvinger af den arving, der overtager en selvejerbondegård. – (12) Herefter udstreget i forlægget: *Chrestensen*. – (13) Niels Sørensen Juul, broder til landsdommer Axel Juul til Villestrup, nævnes 1574 som kannik i Viborg (DAA 1890.271). – (14) taget, modtaget (jf. OdS XXV.757 bet.5.3); her vel: lånt. – (15) *&c* dækker: nostra præsentibus inferius impressa.

435 Sjællands landsting uden år og dag (omkr. 1576?[1])

Landstinget stadfæster i det væsentlige en herredstingsdom i en trætte mellem Jakob Ulfeldt til Selsø og en af hans fogder. I dommen oplyses, at det i Sjælland er sædvane, at den husbond, der vil udvise en fæstebonde, skal lade ham udvise til to ting før midsommer og et ting efter; den fæster, der vil opsige fæsteforholdet, skal ligeledes opsige forholdet på to ting før midsommer og et efter til fraflytning til Mikkelsdag, eller også to ting før Kyndelmisse og et ting efter til fraflytning Valborgmesse.

Hs.: NkS 836b,2° nr. 309.
Overskrift: Enn domb om adskiellige beskyldninger.

Jacob Vldfeld[2] hagde steffnit herridzfougdenn aff Horns herrett for enn domb, hannd hagde dømbtt emellom hannom oc Lauridzs Morttennßønn oc der vdj frie dømbt hannom for hanns tiltale, for hannd skall icke haffue opsagdtt sinn gaard vdj tilbørlige thid; disligeste for hand skall haue frij dømbtt hannom for huiß regenschap, hans hustrue skulle giortt hannom epther hinders hoßbond, Hanns Holstis, død; wdj lige maade for hand hagde dømt hannom frie for huiß gods, hanns hustrue hagde bekommett aff Jacob Hanßens oc Peder Judis goodz. Sammeledis for hannd hagde icke dømbtt paa nogle artickler, hand hagde sett y rette; jtem for hand hagde tilfundett Lauridzs Mortennßønn att tale hanns bønder till for enn enng oc icke fundett hannom thill att beuise, met huad rettighedtt hand motte indhegnne nogenn enghaffue y dieris felledtt oc forringe dennom dieris greßgang fore emod dieris wilge, saa oc for hand hagde dømbtt hannom frie for, huiß vloulig sædtt oc er ßaad och afførtt aff hanns jordt, som hand meente, hand hagde burtt att haue forfultt, eptherdj hannd wor hanns dielefogit;[3] disligeste for hannd hagde dømbtt hannom frie for huiß gorde, der er forfaldenn paa hans godz, som hand meente, hand epther hanns befaling hagde burtt att tage siun paa oc epther samme siun forfuldtt dennom; therhoeß for hand hagde dømpt hannom frie for vj marck, som hannd hagde oppeboritt, att hannd skulle icke legge flere fraa sig, vanseett att hand meente, de wore fordultt;[4] hagde oc steffnitt hannom for, hand hagde icke ßom enn dommere emellom hannom oc sig y denne sag, hand haffuer hagdtt hannem till att tale for itt løffte, hand hagde loffuitt till hannem, vdj huilcke sager hannd meente hannom vrett att haffue giortt, oc samme domb burde ingenn krauffdt att haue, oc hannom pligtig derfor att staa till rette.

Befindiss paa for^{ne} artickler saa att were affsagdtt for rette:

For det første, epthersom Jacob Vldfeld tiltaler herritzfougdenn, for hand haffuer dømptt Lauritzs Morttennßenn icke lennger att besidde sinn gaardtt, bleff saa paasagdtt for rette, at eptherdj dett er seduonlig oc brugeligtt her i Siellannd, att naar hoßbonndenn icke wille haffue bundenn lenger paa sinn stauffnn, tha skall hannd lade hannom wduise aff sinn boolig 2 ting for midßommer oc itt ting epther, eller ocßaa, dersom bunden icke ville besidde sinn gaard, tha skall hannd y lige maade opsige 2 ting for midßommer oc it epther och fløtte thill Michelmøße[5] eller oc 2 ting for Kyndermøße[6] oc itt epther oc fløtte thill Wolboremøße,[7] oc for^{ne} Lauritzs Mortennßenn thill saadanne seduonlige tider icke haffuer sin gaardtt opsagdtt, for^{ne} Jacob Vldfeldtt icke heller vill vere her Diderich[8] samme breff bistenndige, thett icke heller finndis

hans haannd att were, ey heller vnnder hanns seigell oc naffnn at vere vdgiffuenn, tha kannd wy icke anndett kiennde, end herritzfoigdenn io aff mißforstannd om samme breff io sig haffuer forseett, oc viide fordj icke hanns domb y de maader, saa wytt hannd haffuer dømbtt om ßamme besidelße, att følge, menn finder denn machtløß at bliue.

Dernest[9] som hannd tiltaler hannom, for hannd haffuer quit dømbtt for^{ne} Lauritz Morttennßønn for rede[10] och regenchap epther Hanns Holstis død, bleff saa affsagdtt, att eptherdj for^{ne} Lauritzs Morttennßønn haffuer for herritzfougdenn saa vell som her idag y rette boret Jacob Vldfelds klare quitantze, vdj huilckett hannd haffuer quiteritt Hanns Holstis arffuinger for alt, huis hand paa hanns vegnne hagde annammett oc opboret fraa den første daug, hannd kom vdj hanns tienniste, oc till denn daug, hannd ved døden affgick, oc herritzfougdenn der epther haffuer quit dømbtt for^{ne} Lauritzs Mortennßønn, som nu haffuer Hanns Holstis hustrue, for wiidere regennschaff, tha kannd wy kiennde hannom der wdj ingenn vrætt att haue giort oc finder fordj hanns domb y saa maade ved sinn fulde magtt att bliffue.

For[11] thet tredie: Epthersom hannd tiltaller hannom, for hannd hagde quitt dømbtt hannom for huis goidz, Hanns Holst hagde bekommitt aff Jacob Jennßenn, aff Hanns Tysk og Jacob Tøskis goids, disligeste for Peder Judis goidz, bleff saa paasagdtt, att eptherdj Jacob Vldfeldts fougder sielff bekiennde, att Jacob Jennssenn, som vor foigett før Hanns Holst, antuordet Hanns Holst, som fick fougderiett epther hannom, for^{ne} Hans Tysk oc Jacob Tyskes gods mett vurdning till regennschap, de oc beretter for^{ne} Peder Jude att vere død till[12] Hanns Holstis, førend Hanns Holst sielff vid dødenn affgick, saa bode Hanns Tøskis oc Jacob Tyskes saa vell som dett goids, Peder Jude hagde, skulle haffue latt epther sig, wor aff Hanns Holst annammett, langt førendtt Jacob Vlfelds endelige quitantze er vdgiffuenn, oc epther Jacob Vldfeld sielff haffuer ladett skiffte Hanns Holstis boe epther hanns dødelig affgang emellom hans hustrue oc børn oc icke ladett førdre nogett for^{ne} gods aff boet, førennd skiffte bleff epther dett hannom som andre gielld skulle tilkomme, oc herritzfougdenn epther slig leilighedtt haffuer quitt dømbtt hannom for samme gods, tha vide wy icke emod denne hanns domb vdj de maade att siige.

For det fierde,[13] som hannd tiltaler hannom for hand haffuer sammenn dragett fire eller fem artickler oc dennom beslutet epther Lauritzs Mortennsens forseett[14] oc icke dømbt hannom derfor att staa till rette, som er først for nogenn hußtørffue, hand skall haffue ladet skiære paa Peder Anderßenns iord, dernest for nogenn falßmaal,[15] hand skulle forkast[16] y dieriß gilde,[17] for dett

tredie nogenn penndinge, hand er bleffuen pantett for aff sine byemennd, for dett 4. for Peder Anderßens iord, hand skulle haffue brugtt, for det fembte for hanns faldßmoll, for hannd skulle haue tribulerit[18] hanns bønder till tinge oc icke giffuitt oldermandenn[19] dett tilkiennde, bleff saa paasagdtt, att eptherdj kongenns sag reyßer [sig][20] aff bundens, oc icke Lauerzs Mortennßønn haffuer veritt for slig gierninger andklagett till tinge aff nogenn Jacob Vldfeldzs bønnder, entenn for jordbrud,[21] slagsmoll, gield eller andett, som hannom sligtt loulige haffuer kundet offuer beuiise, och herritzfougdenn fordj icke haffuer wist att dømme hannom till nogenn bødder derfor, da kand wy icke kiennde hannom der vdj nogenn vrett att haue giortt.

For det fembte, som hannd tiltaler hannom for hand haffuer tilfundenn Lauritz Mortennßenn att tiltale hanns bønder, for de haffuer aff hiordett[22] hanns eng, bleff saa paasagdtt, att eptherdj herritzfougdenn inthett haffuer derpaa endeligtt dømptt, menn allereniste satt y besluttningenn paa sin domb, att derßom hannd meener, de haffuer affhiordett hannom emod rettenn, da forfølge sig dennom, som logenn siger, sidenn gaaes derom huiß ret er.

For det siette, som hannd tiltaler hannom, for hannd haffuer quitt dømptt hannom for huiß saaedtt,[23] som er saaed oc afførtt aff hanns grund, bleff saa paasagdtt, att eptherdj dett er beuiist for herritzsfougdenn Lauritzs Mortennßenn aarligenn att haffue ladett giortt kong: Matt: forbud, at ingenn skulde lade saae eller afføre nogenn saaed aff Jacob Vldfeldzs grund, oc icke er beuiist, att hand haffuer emod slige forbud att afføre nogenn saaedtt met beuilling eller seett igiennem fingre mett nogenn, som hannom haffuer veritt beuiist saadantt giortt haffde, oc herritzfougdenn epther slig leilighedtt haffuer quitt fundett hannom for denne Jacob Vldfeldzs tiltale, tha vide wy icke y de maade hanns domb att kunde felde eller vnderdømme.

For det siiste, som hannd tiltaler hannom, for hannd haffuer quit dømbtt hannom for at staa till rette for huis gaarde, som er forsidt[24] paa hanns goeds, bleff saa paasagdtt, att eptherdj dett for herridzfougdenn haffuer veritt beuiist mett siune, breffue, dielsbrefue och tingsuinder aff Hornßherritzting, att for[ne] Lauritzs Mortenßen haffuer icke allereeniste tagit siun paa huis gaarde, som wor bygfaldenn[25] paa Jacob Vldfelds, menn ochsaa paamint dennom vdj samme forsidende gaarde der vdj boede, att de ville fortencke[20] deris gaarde att forbedre, oc der dett icke kunde hielpe, haffuer oc giort dem mandhelgeløß[27] for samme feld,[28] hand oc epther mandhelløß breff tagett dieris pantt oc førtt till Selßøe, oc epther som recessen formelder,[29] att bondenn, som icke bygger oc forbedrer sinn gaardt, maa forbryde sinn feste, oc huer-

ckenn lougenn eller receßen nogennstedz mettfører, att bonndefougdenn[30] eller anndre, som godzet y forßuar haffuer, bør at staa thill rette, om nogett dett guods, hannd y forßuar haffuer, forsiddis, er seduonligt her y landet vdj Sielland, att fougdenn for bundenns forßømmelße haffuer staaett thill rette, oc herritzfougdenn epther slig leilighedtt haffuer icke wist att tildømme Lauritz Morttennßenn att stande till rette for, huis Jacob Wldfeldzs goeds formedelst bøndernis armod eller forsømmelße wor forargett,[31] tha viide wy icke hanns domb emod att sige, menn finder denn vid sinn fulde magtt att bliffue, och bøndernne paa boeligenn boendis ere sielff derfor att stande till rette som ved bør epther receßenn,[32] vdenn det kand hannom offuer beuisis att haffue for gunst eller gaffue seet igiennom fingre mett nogenn, saa hanns forsømmelße kand findis saa groffue, att dett bør att regnis for wtroskap, tha at gaa derom huis rett er.

(1) Jakob Ulfeldt (d. 1593) arvede 1563 efter sin broder, Corfitz Ulfeldt, hovedgården Selsø. Dommen må følgelig være afsagt efter 1563, men før 1593. Dommen er her henført til omkr. 1576, det år, da Jakob Ulfeldt havde fuldført den ny hovedbygning på Selsø. Herfor kan vel tale, *at* det af dommen fremgår, at Jacob Ulfeldt har haft Selsø gennem længere tid, *at* han 1564–66 mest var i Sverige, hvor han deltog i Syvårskrigen dels som søofficer, dels som krigskommissær ved landhæren, *at* han 1574 var på diplomatiske missioner til Preussen og Stockholm og i 1575 på Gotland. Dommen er her antaget at være fra tiden før Ulfeldts diplomatiske sendelse til Rusland 1578–79 (jf. ndf. nr. 465), da han efter hjemkomsten derfra vist tog ophold på Kogsbølle (nuv. Holckenhavn). – (2) Jacob Ulfeldt (d. 1593) til Selsø og Kogsbølle (nuv. Holckenhavn). 1566 medlem af rigsrådet, udvist derfra 1567 af kongen, men 1570 atter taget til nåde (jf. Hist. Tidsskr. 1. rk. I.330; Kanc. Br. 10. januar 1570). 1571–79 forlenet med Dalum kloster, 1571–74 tillige St. Knuds kloster i Odense, 1578–79 leder af et gesandtskab til Rusland, blev 14. juli 1579 dømt til at stå kongen til rette herfor (jf. ndf. nr. 465) og udstødtes af rigsrådet. Han mistede sine forleninger, men kongen frafaldt videre tiltale. – (3) Se 412.60. – (4) skjult (Kalk. I.614b). – (5) Mikkelsdag: 29. september. – (6) Kyndelmisse: 2. februar. – (7) Valborg dag: 1. maj. Rette fardag var ikke dengang den samme i hele Danmark. Nogle steder var det St. Peders dag (22. februar), i Skåne var det torsdag efter påske (ASun 144), i det meste af Jylland var det Mikkelsdag og på Sjælland 1. maj, jf. Fussing.296. Ved fdg. 11. juli 1654 gaves ensartede regler for hele landet: Fæsteren skulle opsige „3 neste tingdage efter hverandre fra St. Hansdag midsommer och fierde tingdag derefter tage det beskrefven", hvorefter han må „til Philippi Jacobi [1. maj] dernest efter fløtte" (CCD VI.161). – (8) Har ikke kunnet identificeres. – (9) I marginen i forlægget er herudfor skrevet: 2. – (10) Regnskab, redegørelse (Kalk. III.562a bet.5). – (11) I marginen i forlægget er herudfor skrevet: 3. – (12) hos (Kalk. IV.342b bet.2). – (13) Herudfor i marginen i forlægget skrevet: 4. – (14) Indlæg, fremstilling (Kalk. I.715b bet.2). – (15) Bøde (Kalk. I.495b bet.1). – (16) forbrudt (Kalk. I.646a bet.2). – (17) Jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.482, hvorefter landsbymændenes samfund ofte var organiseret som et gilde, der fungerede som landsbystyre. Gildet havde organer, der afgjorde tvistigheder mellem gildets medlemmer, se op. cit. 525. – (18) plaget (Kalk. IV.443a). – (19) Oldermanden var landsbysamfundets øverste embedsmand, jf.

Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.481f. – (20) Mgl. i forlægget. – (21) Vist: ulovlig brug af andens jord (Kalk. II.446a). – (22) ladet græsse, ladet (kreaturer) opæde (Kalk. II.243b). – (23) (Ud)sæd (Kalk. IV.261b). – (24) forsømt (Kalk. I.691b). – (25) forfalden, brøstfældig (Kalk. I.311a). – (26) sørge for (Kalk. I.732a). – (27) Den, der havde mistet sin mandhelg, måtte bl. a. ikke deltage i noget edsbevis og ikke rejse klage på tinget, før han havde opfyldt sine forpligtelser, jf. EsjL II 51 in fine. – (28) Vel = fald (fæld), ɔ: bøde (Kalk. I.498b bet.2, jf. 495a bet.5). – (29) Reces 13. december 1558 § 42. – (30) Delefogder kaldtes undertiden bondefogder, se Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.362. – (31) ødelagt, forringet Kalk. I.590b bet.1). – (32) Reces 13. december 1558 § 42.

436 Viborg landsting 14. januar[1] 1576

En ejendom var pantsat til A og solgtes senere af ejeren til B. Da ejendommen ikke havde fulgt panthaveren A, der ej heller havde oppebåret rente, leje eller anden ydelse af pantet, men derimod havde fulgt skødehaveren B, kendtes skødet gyldigt.[2]

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 71 (findes yderligere i 25 hss.[3]).
Tryk: Matzen, Panterettens Hist.246f. (uddrag; efter NkS 833,2°).
Litt.: Matzen, Panterettens Hist.209 note 1, 246f.; sa., Privatret II.140.

Palli Jull[4] tiill Pallisbierig,[5] Malthj Jenßenn[6] till Hollumgaardt,[7] lanndzdommere y Nøriuttlandt, och Gunde Schriffuer,[8] landztingshører ibidem, giøre wittherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxxvj paa Wiburg snapslandzting[9] war skickitt Anders Simennßen y Huornborigh[10] medt enn wpsettilße her aff lanndztingitt thend 10. decembris sist forledinn wdgiffuitt, liudendis hanom tha att haffue hiidt y rette steffnitt erlig och welbyrdig mandt Jffuer Lunge[11] till Thirsbeck[12] for enn hiemill,[13] handt noginn tiid sidenn haffuer giort paa enn halffgaardt[14] wdj Weyle, som Jenns Bierge iboer, [och][15] som handt siger sig att haffue skiøde paa, huilckenn halffuegaard Simen Perßenn y Tyrstedt[16] haffuer y pantt och foruarinngh for xx och hundritt daller, och icki samme gaardt er logligen igiennløøst epther breff och zegels liudelße, førindt ther er gangitt skiøde paa, och mintte fordj samme halffuegaardt icke borde Simenn Perßen wedt slig hiemill eller skiøde att affuindis, førindt thenn bliffuer lougligenn igienn jndløst, och att samme skiøde fordj borde macteløs att uere.

Tha for nogenn legligheth sigh thenn tiid her wdindenn begaff, bleff samme sagh opsaatt till idagh, och nu framlagde for^{ne} Anders Simenßenn och Simenn Perßenn for^{ne} panttebreff y thett aar Mdlxxiij, torsdag nest for pindzdag, wtj Weyle wdgiffuitt, som thet y sig sielff ther om wiider bemeller, och

saatte y rette, om for^{ne} skiøde ther emod kunde komme hanom paa sinn pantt till hinder y nogenn made.

Saa møtte Sørenn Jørginßenn y Neffsagher[17] och berette, att Simenn Perßenn icki finge samme egindom wdj haanndt, ey ellir thet nogenn tiidt epther samme panntbreff haffuer hanom eptherfuldt, medenn Jffuer Lunge thet epther hanns skiøde att haffue hagt och ey hyre[18] och liide[19] ther aff opboritt och att haffue medt ueritt thenn, som och haffuer lodt y gaardenn, thenn emellom thennom att ligne och jaffne; och framlagde samme skiøde aar Mdlxxiij, onsdagenn nest epther alle helgins dag[20] wdgiffuitt, wdj huilckenn Michill Hiarigzenn[21] bekiender sig att haffue soldt och skiøtt for^{ne} Jffuer Lunge enn halffgaardt legindis y Weyle jndenn Nørport østenn gadenn wedt aaenn medt alle for^{ne} halffgaardtz eye och rette tillegelße offuer all Weyle skoff och marck, bode syndenn och nordenn byenn, och wdj ladegaardz skoff och march, som handt arffuitt epther sin [sallig][22] moder Karine Hiarigses, som samme skiøde wiider bemeller. Och satte for^{ne} Sørenn Jørgenßen y alle rette, om for^{ne} skiøde, som egindomenn rolligen eptherfuldt haffuer, icki borde vidt magt att bliffue.

Ther till suaritt Simen Perßenn och bekiende, att handt ingenn liide endt hagde fangitt aff samme gaardt och mintte fordj, handt borde thett att haffue.

Medt fliere ordt och tale thenom ther om emellom war.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagens legligheth, saa och eptherthj for^{ne} egindom icke haffuer fuldt for^{ne} Simenn Perßenns pantt,[23] ey eller hanom thett epther panttbreffuins liudelße y hanndt att were andtuorditt eller noginn liide och rente ther aff opboritt, medenn eptherthj for^{ne} Jffuer Lunge for^{ne} egindom y haanndt och heffdt epther sin skiødis liudelße haffuer hagt, och hyre och liide ther aff opboritt, och thet wdj sa made hanns skiøde haffuer eptherfuldt, tha wide wy epther sadann leglighet icki emodt samme skiøde att sige eller macteløs dømme.

Jn cuius rej testimonium &c.[24]

(1) Dommen er afsagt på snapslandstinget, ɔ: lørdagen efter 20. dag jul (13. januar), her altså: 14. januar. – (2) Jf. rettertingsdom 8. november 1493 (I nr. 38), hvor pantet annammedes ved betaling af afgifter til panthaveren. Når Kolderup-Rosenvinge i „Bemærkninger om Pant i ældre Tider" (Jur. Tidsskr. XXV (1835).309ff.) konstaterer, at underpant i dansk ret er opstået som en modifikation af pant til brugelighed, og at panthaveren ofte tillod pantsætteren besiddelsen og bestyrelsen af det pantsatte gods, synes ovenn. og nærv. dom at bestyrke denne antagelse, cf. derimod Matzen, Panterettens Hist.245ff. – (3) I NkS 847,2° findes kun domsslutningen. – (4) Se 349.3. – (5) Se 391.2. – (6) Se 389.8. – (7) Se 408.7. – (8) Se 349.5. – (9) Se ovf. note 1. – (10) Landsbyen Hornborg i Hornborg s., Nim

h. Herefter tilføjer NkS 835c,2°: *paa thenn enne.* – (11) Iver Lunge (Dyre) (d. 1587) til Tirsbæk og Slumstrup. – (12) Hovedgården Tirsbæk i Engum s., Hatting h. NkS 835c,2° tilføjer herefter: *paa thenn annden side.* – (13) Vel: påberåbelse af adkomst, ret (OdS VIII.216ff.). – (14) En halvgård er en bondegård, der kun er (omtr.) halvt så stor som en alm. gård (helgård) (OdS VIII.779). – (15) Mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 835c,2°. – (16) Landsbyen Tyrsted i Tyrsted s., Hatting h. – (17) Landsbyen Nebsager i Nebsager s., Bjerre h. – (18) Leje (Kalk. V.494b). – (19) Leje. – (20) Allehelgensdag: 1. november. – (21) Om personnavnet Hiarrits se DgP I.558. – (22) Mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 835c,2°. – (23) NkS 835c,2° har *pannt breff.* – (24) *&c* erstatter: sigilla nostra inferius impressa.

437 Viborg landsting 28. januar 1576

Viborgs privilegier bestemte, at kongens bødeandel ved vold var 3 mark. Byfogden fandtes derfor uberettiget til på kongens vegne at kræve mere af en voldsmand, uanset at denne over for byen havde tilbudt en større bøde.

Hs.: Stockholm KB C nr. 202 (findes yderligere i 12 hss.).
Overskrift: Enn dom, att ther icki bødis vden threj marck till kongen aff borgerne for saarmoll eller woldtt.

Palli Jull[1] tiill Stranditt,[2] Malthj Jenßen[3] tiill Hollumgaardt,[4] lanndzdommere wdj Nøriuttlandt, och Gunde Schriffuer,[5] lanndztingshører ibidem, giøre wittherligtt, att aar epther Gudz byrdt [Mdlxxvi],[6] thenn 8. januarij, paa Viburg lanndztingh war skichitt Chrestinn Paasche, borger y Wiburg, paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt erlig och fornumstig mandt Niels Trane,[7] byfougit wdj Wiburgh, paa thenn andenn siide [och][8] hanom tiltalit och beskyldt, for handt vill hanom ydermiere faldzmoll[9] afftuinge for enn baardag,[10] handt giorde her wdj byenn och saarit enn sin medtborgere, Niels Villatzen, end som Viburg byes preuilegier medtfører oc jnndholler, och gaff tilkiende huorledis Viburgh borgere medt preuilegier och frieheder nadeligenn skulle aff konger och herrer were begaffuitt, eblantt samme frieheder och artichler bemellendis, att ingenn boriger eller borger suendt for saarmoll till kongin vdenn iij marck att skulle giffue; och ther huos gaff tilkiende, att sidenn samme statuter och preuilegier samme borgere wdj saa made nadeligenn vnndt er, skulle ingenn byefougitt vdj Wiburgh bye miere for saarmoll, borgene eller thieris suenne nogenn giorde, haffue opboritt endt iij sage march,[11] regnis for xviij skilling danske, førindt Niels Trane for[ne] Chrestenn Paaske nu ydermiere ville paalegge att skulle wdgiffue.

Och førsth wdj rette lagde stormectigste høgborne førstis, høgloulig salig jhouffkomst koning Christophers beseglitt pergamentz breff paa latine

schreffuitt och vdgangitt, eblantt andre artickle medførindis, att Wiburg borgere er nadeligenn vndt frieheder, att ingenn eller thieris suenne for huad som helst saar, the giøre nogenn, skal betale miere endt threj march, som thenn koninglig breff fliere artichler om Wiburg byes frieheder wider forklarer och jndholler.[12]

Ther huos y rette lagde ett stormectigste høgborne førstis, koning Hanßis breff aar Md quinto,[13] att hans nade haffuer vndt och giffuit borgemester, raadmendt och mienigheth y Wiburgh till gode beste och bistandt saadann nader, frieheder och preuilegier, att nar the eller thieris suenne och thienistfolck giøre ther i byenn saar, skade eller andenn voldzgierningh paa huer andre, huadt heller ther worder omsuoritt eller ey, tha maa och skall ther epther thenn, som fallendis vorder, sadann voldsgierning ey miere ther bøde for till kongenn och kronens wegnne endt iij sagemarch, epther som the tilforne aff lang tiidt giort haffuer.

Ther huos y rette lagde stormectigste høgborne førstis, høglouglig milde jhuffkomst, koning Christians breff aar Mdxl wdgiffuitt,[14] att hans Maystett haffuer stadfest och samtøckt alle the naader, friiheder och preuilegier, som Wiburg och thens jndbøggere aff hans nadis forfedre, framfarne konger y Danmarck, naadeligenn och gunsteligenn wndt och giffuit er.

Frambdiellis och y rette lagde stormectigste høgborne førstis, koning Frederichs thenn Andenn, allis woris nadigste herris beseglit pergamentz breff[15] medt hanns naadis egenn haandt vnderschreffuitt, att hans nadis koninglig høgmectigheth haffuer confirmerit och stadfest samme preuilegier, som hanns her fader Wiburgh bye vndt haffuer, som the koninglige breffue viider forklarer.

Och satte for^{ne} Chrestinn Poske y alle rette, om for^{ne} Niels Trane kunde eller motte hanom ydermiere afftuinge for for^{ne} baardagh endt iij sage march, som før er rørt.

Saa møtte for^{ne} Niels Trane och beretthe, thet[16] handt skulle were kommenn wdj forfaringh, thet Chrestenn Paaske ydermiere endt iij marck till byenn skull haffue fore optingitt,[17] och mientte fordj, hanndt borde saa møgitt som byenn paa kongins vegnne att bekomme.

Ther till suaritt Chrestinn Paaske, att huis handt till byenn vdloffuitt haffuer, och borgemester och raadt aff hannom wille vdtførdre, skulle inthett vedtkomme thett faldzmoll, handt till byefougdenn paa kongins vegne borde at vdgiffue.

Medt fliere ordt och tale thenom ther om emellum var.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagsens leglighett, saa och eptherthj nu beuißis medt høgbemeldte koning Christophers breff ingenn Wiburg borger eller thieris suenne miere endt iij marck [till konngin och kronen][18] att skulle wdgiffue for huadt som helst saar, the hinn andenn giøre, och eptherthj oc nu y rette leggis høgbemelte koning Hanßis breff, att ingenn aff Viburig borgere eller thieris suenne och folck miere endt iij marck till kongenn och kronenn for saarmoll eller andenn voldzgierningh att skulle betale, huadt ther bliffuer om suoritt eller ey, och eptherthj høgbemellte kon: Majs:, vor alles nadigste herre fader, koning Christian, sadann naader, preuilegier och friiheder och stadfest haffuer, thesligest och vor egenn aller nadigste koning och herre sadann hanns Majts: her faders breff och preuilegier confirmerit haffuer, tha wide wy epther sadann legligheder, nader och preuilegier icki for^{ne} Niels Trane paa kongins vegnne ydermiere endt iij sagemarck for samme baardag och saarmoll aff Chrestenn Paaske att kandt eller maa paa kongins vegnne opbere eller annamme, medenn Chrestenn Paaske epther Viburg byes preuilegiers liudelße for kongsagenn for^{ne} iij sage march quitt at uere.

Jn cuius rej testimonium sigilla nostra presentibus inferius inpressa.

(1) Se 349.3. – (2) Se 349.4. – (3) Se 389.8. – (4) Se 408.7. – (5) Se 349.5. – (6) Forlægget har: *Md &c.* Årstallet indføjet efter andre hss. Add 151,2° har årstallet *1580*, men i dette år var 28. januar ikke en lørdag, Viborg landstings ordinære retsdag. – (7) Niels Trane nævnes som byfoged i Viborg fra 1575 til 3. september 1582 (Viborg Købstads Historie III.856; Kanc. Br. 22. oktober 1587) og 1585 som rådmand ssts. (Viborg Købstads Historie III.819). – (8) Mgl. i forlægget; indføjet efter andre hss. – (9) Bøde (Kalk. I.495a bet.1). – (10) Slagsmål, overfald (Kalk. I.317a bet.2). – (11) Mark, der modtages som bøde (Kalk. III.661b). – (12) Christoffer III af Bayerns privilegier for Viborg af 11. april 1440 § 11: Item nullus ciuis uel famulus ipsius pro quocumque wlnere per ipsos alicui facto aduocato soluere debent nisi tres marchas, jf. DgK II.210. – (13) Kong Hans' brev 1. januar 1505 (DgK II.225), hvorved bestemmes, at bøder for sår og vold i Viborg er 3 sagemark (ey mere ther bøde fore till oss pa kronens wegne en thre sage marck). – (14) Dipl. Viberg. nr. 288 (p. 221f.). – (15) Kanc. Br. 26. juni 1551; CCD I nr. 71. – (16) at (Kalk. I.338a bet.1). – (17) sluttet forlig (om bøde) (Kalk. III.370b, OdS XV.1118). – (18) Mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 839,2°.

438 Viborg landsting 28. januar 1576

En hustrus dødslejegave (et sølvbælte) til en søsterdatter kendt ugyldig, da den var givet uden husbondens samtykke og ikke indført i hendes testamente.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 106 (findes yderligere i 30 hss.[1]).
Reg.: 3116.

Tryk: GdD III.286ff. (efter NkS 836b,2° m. varr. fra Thott 1201,2°).
Litt.: Matzen, Privatret I.121.
Overskrift: Enn dom att hustruen icki maa giffue stuore seelgaffue[2] bort emodt bundens willie.

Axell Jull[3] till Willestrup,[4] Palli Jull[5] tiill Stranditt,[6] Malthj Jennßenn[7] till Hollumgaardt,[8] lanndtzdomere y Nøriuttland, och Gunde Schriffuer,[9] lanndstingshører ibidem, giøre wittherligt, att aar epther Gudz byrd Mdlxxvj, leffuerdagenn som er thenn 28. dag januarij, paa Wiburg landtztingh war skichitt Sørenn Mouritzenn y Westergrøningh[10] paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt Kieldt Jenßen ibidem och Matz Perßenn[11] y Grøningaardt[12] paa thenn andenn side for ett winde, the medt Willatz Jenßenn y Westergrøning vonditt haffuer om et sølffbeltte, Anne Andersdatter skull haffue giffuitt hindis søster datter, Inge Willatzdatter, xiiij dage førindt hun døde, endog Anne Andersdatter icke sadantt paa sin seyerste[13] skulle haffue bort giffuitt vdj sogneprestins och andre dannemendz neruerilße och mintte, hun icki slig stuor sum oc gauffue wdenn hindiß husbondz ja, willie och minde kunde eller motte borttgiffue, och mintte fordj samme vinde borde ingenn magt att haffue, och att handt wdj samme beltthe burde ju sinn annpartt saa well som hans medtarffuinge thieris annpartt att følge.

Saa møtte for[ne] Villatz Jenßenn och framlagde samme vinde af Nørherrizting sist forgangenn aar, tiesdagen nest epther Stj: Kieldz dag[14] vdgangitt, som bemeller, thet[15] Kieldt Jenßenn y Westergrønningh och Matz Perßenn y Grønningaardt vandt for viij mendt medt helgins eedt och opragt finger, att thenom fuldt wittherligt er, och the neruerendis huoß war, thenn tiidt sallig Anne Andersdatther, som døde y Grønninggaardt, laae y hindiß helßenngh[16] och war xiiij dage, førindt hun døde. Tha bestodt[17] hun, att hun fick[18] hindiß søster, Marine Andersdatter, thenn sølffbelthe, och hun wille vnde hindiß datter, Inge Willatzdatter, samme beldte, som er kallitt epther beggie thieris moder, och sagde, att fører hun ville vnde hindis stebmoder thenn, tha wilde hun heller see, att ther war jldt och rød loffue[19] y samme beldte, som thet vinde wiider bemeller.

Saa møtte Matz Perßenn[20] paa sinn egin och Kieldt Jenßenns wegnne medt fuldt magt och war samme vinde bestendig, och berette saa att vere tilgangitt, som the om wonditt haffuer.

Med fliere ordt och tale thenom ther om emellom war.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagzens leglighedt, szaa och eptherthj lougenn[31] medtføre bonde boes werie att were, och icki Sørenn Mouritzenn haf-

fuer samtøcktt, beuilgitt eller jndrømpt hans hustrue saadann gaffue emodt hans adspørilße oc tilladilße att motte hedenn giffue, och eptherthj thett icki findis y hans hustruis testament medt sogneprestenns neruerilße och paahørilße,[22] saadan gaffue hinde att haffue bortgiffuitt, tha kunde wy epther saadan leglighett icki kiende samme vinde saa nochsom, att thett maa komme for^ne^ Sørenn Mouritzßenn till hinder eller skade paa samme beldte, att handt och hanns medtarffuinge thett ju beholder epther som arffuen sig begiffuer.

In cuius rei testimonium, sigilla nostra &c.[23]

(1) I hs. Uldall 257,4° findes dommen indført to gange. – (2) Sjælegave er egl. gaver til kirker, gejstlige stiftelser o. l., skænket til bedste for giverens sjæl (*pro anima sua*), jf. Kalk. III.742a og Osterssøn Veylle.694, men anvendtes dog tidligt om gaver til private, som en syg el. døende bortgav, jf. OdS XIX.53 og J. E. Larsen.449. – (3) Se 350.3. – (4) Se 351.2. – (5) Se 349.3. – (6) Se 349.4. GkS 1135,2° har *Pallißbierg*. – (7) Se 389.8. – (8) Se 408.7. – (9) Se 349.5. – (10) Landsbyen Vester Grønning i Grønning s., Nørre h. – (11) GkS 1135,2° har: *Madz Perßen Raffnn*. – (12) Grønninggård i Grønning s., Nørre h. Den tilhørte vist da Kirsten Nielsdatter Rotfeld (d. 1576). – (13) sidste, yderste (Kalk. III.715b). – (14) Kjelds dag: 11. juli. – (15) al (Kalk. I.358a bet.1). – (16) Dødsleje (Kalk. II.197a). – (17) vidnede (Kalk. I.178b bet.9). – (18) gav (Kalk. I.506a bet.2). – (19) Lue. – (20) GkS 1135,2° tilføjer *Raffnn*. – (21) JL I.39, jf. III.45. – (22) Om testamentsformen findes ingen forskrifter i datidens lovgivning, bortset fra at JL III.45 kræver, at det skal være skriftligt. Jf. Sindballe 51ff. – (23) *&c* erstatter: præsentibus inferius impressa.

439 Sjællands landsting 2. maj 1576

Landstinget stadfæster en nævnskendelse, hvorved en mand var udlagt til barnefader til et uden for ægteskab født barn, da barnemoderen lige inden fødslen over for jordemoderen og i vidners nærværelse havde udlagt den pågældende. Intet hensyn taget til, at den udlagte barnefader havde fremskaffet en tilståelse fra en anden om at være fader til barnet.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 177.

Overskrift: Dom om huilcken quinde, som bekiender for quinder, naar hund skall føde sitt foster till werdenn, och tha vdleger barne fader till same barnn, tha bliffuer thet holdeligtt[1] och icke enn anden, som thett skulle haffue sagtt, att hand skulle were fader till same barnn.

Jeg, Herløff Skauffe[2] till Eskillstrup,[3] landtzdommer y Sielandt, giør alle witterligt, adt efftherdj ieg haffuer faaett konge: Maitts: breff och strenge beffalning,[4] att ieg skall for mig vdj rette steffne till Sielandtzfar landtzting en sag, som sig begiffuer emellom en borger aff Store Hedinge vedt naffnn Niels

Lauritzønn och xxj neffningsmendt ther samestedtz, for the haffuer soerett hanom till barne fader att were till Lutze Hendrichis dathers barnn, som hand mente mett wrette, tha her vdj daug, som er thenn 2. maij 1576, vdj erlige och welbiurdige mendts Erick Valckenndroff[5] till Glorup,[6] Egert Wlffeldt[7] till Kragerup [8] och Bendt Gregersønn,[9] abett y Ringsted closter, neruerelse, som ieg haffde kierligenn ombedett att werre ther huoß, for oß wdj rette møtte for^{ne} Niels Lauritzønn, borger y Storre Hedinge, paa thenn ene och epter forbemelte konge: Maitts: beffalning haffde vdj rette steffnett Hans Nielsønn mett sine medt følger xxj neffningsmendt, borger ibidem, paa thenn anden side och thenom tiltalede for, att the haffde souritt hanom till barne fader att werre till for^{ne} Lutze Hendricks daather barnn effter ingenn andenn windisbyrdt end for^{ne} Lutze Hendrick daathers egne ordt och mente ther for therris ordt oc affsegtt[10] icke saa nøyactig att werre, som thett sig burde, eptherthj hand haffde beuist en andenn karll att vere fader att same barnn epter for^{ne} karls egenn ordt och windisbyrdt, som same ord hørtt hagde, och sett ther for vdj alle rette, oc om for^{ne} neffnings mendt haffde icke ther mett giortt hanom wrett.

Ther till suaritt for^{ne} Hans Nielsønn paa sin egne och the andre hans medborgis, for^{ne} neffnndis mendtz vegne och sagde, att the wiste thenom ther vdinden ey att haffue giortt hanom wrett vdj nogenn maade effter the windisbyrdt, som for thenom vdj rette haffuer werret, som findis wdj therres edt oc affsegt jndskriffuitt. Och bleff vdj rette lagtt same therris ædt och affsegtt paa Hedinge byting mandagen, som war almindelig søgne thing epter jull wdgiffuitt wnder datum 1576, liudendis vedt sin meninge, att Hendrick Olssenn, borger her samestedt, paa sin daaters vegne, Hans Medelfar, borgemester ibidem paa sienn hosbondis, erlig oc welbiurdig Eyller Grube[11] till Lystrup,[12] Danmarckis rigis cantzelers, vegne wor ther begierendis aff the xxiiij mendt, som wore opkraffde at skulle grandske, vdlede och rett i sandhed forfare, om Niels Lauritzøn, borger ibidem, wor fader att Lutze Hendrick daathers barnn, som hand wor skyldett for, eller ey. Tha wor vdj rette møtte for^{ne} neffningsmendt och haffde for thenom ladett lesse thesße eptherschreffne tingswinder och windisbyrdt, som thenom wor andtuordit att grandske och forfare y samme sag mett, som wor først enn windisbyrdt, wdgangenn paa Hedinge raadhuß thenn 9. martij 1573, liudendis att Karen Anderßis, jorde moder,[13] borgerske ibidem, bad sig Gudt hielpe mett oprachte fingre, att ther hun wor tilkalditt att hielpe Lutze Hendricks daater y sin nødtt och thrang y sin barnn fødtzell, tha giorde hun lige som hendis sogne herre[14] haffde beffa-

lett hende, adt huor saadane quinder fanntz ved barnn, skulle hun forhøre thenom paa thett alder yderste,[15] huem ther skulle verre fader att same barnn; thenn thid hendis thidt kom, att hun skulle føde, throde hun icke, att hun skulle vndgaa dødenn, icke heller ieg, sagde hun. Da sagde hun till hende: Lutze, thu est nu lige som then, ther er bundenn paa enn stie[16] oc skall brendis och kand icke vndgaa dødenn. Jeg formaner thig for Gudtz skyldt, att du nu siger mig, huem att ther er fader aff thette barnn, oc liug paa ingenn, huerken paa enn ellier andenn, menn bestaa[17] thin Gudtz sanndhedtt, att enn andenn skal icke kome vdj klamer[18] ther for. Tha suarede hun oc sagde och thog thett paa sin himrigs partt,[19] oc att Gudt skulle thage saa blidelig emod hendis sieldt,[20] om hun icke kunde wndgaa dødenn, adt ingenn wor fader att same barnn wdenn Niels Lauritzønn allene. Marene Kremers, Karene Bartskiers, Mette Smedz, Mette Mogennßis, Birgitte Peters, the frem ginge mett therrigs oprachte fingre, bade thenom Gudt tillhielpe, att the hørde hende bestaa lige som forschreffuitt staar.

Tha epter till thall, giennsuar, breffue och beuissning, som for oß vdj rette lagdis, bleff ther paa saa affsagtt for rette, adt wy wiide icke rettere endt for^ne^ neffningsmendt haffue souritt rett, saa att therris ædt bøer io wedt magtt att bliffue &c.

Till windisbørdt er wore signetther her vnder trøcktt. Datum vt supra.

(1) fastholdt (OdS VIII.410). – (2) Se 355.1. – (3) Se 355.2. – (4) Kendes ikke. – (5) Erik Walkendorff (d. 1605) til Glorup og Søbygård. – (6) Hovedgården Glorup i Svindinge s., Gudme h. – (7) Eggert Ulfeldt (d. 1583) til Kragerup, fra 1575 forlenet med Roskildegård og Skjoldenæsholm. – (8) Hovedgården Kragerupgård i Ørslev s., Løve h. – (9) Se 348.1. – (10) Afgørelse (Kalk. I.26b). – (11) Se 395.9. – (12) Se 395.10. – (13) Jf. Inger Dübeck, Jordemødre i retshistorisk belysning (Historie, Jyske Saml. ny række X, 3.337ff.). – (14) Ifl. kirkeordinansen 14. juni 1539 skulle præsterne undervise jordemødrene om, hvorledes de skulle forholde sig med barselskvinderne og fosteret (Rørdam, Kirkelove I 86), jf. DL 2–8–8. – (15) ɔ: så indgående som muligt. At fødende kvinders udsagn om barnefaderen, fremsat i den yderste pine, tillagdes beviskraft, fremgår bl. a. af rettertingsdom 24. april 1540 (GdD II.111f.; KRD I.544ff.), Viborg landstings domme 11. maj, 6. juli og 31. august 1616 (VLD 1616.38f., 60, 71) samt Herlufsholm Birks Tingbog 1616–19 ved Karen Marie Olsen (1954).84f. (1618). – (16) Stige (som pine- og strafferedskab) (Kalk. IV.130a). – (17) tilstå, bekendt (Kalk. I.178b bet.9). – (18) løs snak, rygte, ɔ: blive bagtalt, beskyldt for (jf. Kalk. II.520b bet.3). – (19) på sin salighed. – (20) Sjæl.

440 Viborg landsting 21. maj[1] 1576

En adelsmand og hans hustru fandtes med rette fordelt af Hobro byting, da det bevistes, at de skyldte det krævede beløb, og da de havde fået lovligt varsel til bytinget.[2]

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 35 (findes yderligere i 20 hss.).
Reg.: Nr. 3268 (datering: 1577 uden dag).
Tryk: GkS III.302f. (efter NkS 836b,2°).
Litt.: J. E. Larsen.546; Stemann, Retshistorie 245 note 3, 267 note 1; Secher, Vitterlighed 65; Matzen, Offentlig Ret II.122; sa., Privatret II.86.
Overskrift: Enn dom att en addilsmandt och hans frue er dømpt y diele for gieldt the var bortskyldigh.

Axell Jull[3] tiill Willestrup,[4] Pallj Jull[5] till Stranditt,[6] Malthj Jenßenn[7] till Hollumgaardt,[8] lanndzdommere y Nøriuttlandt, och Gunde Schriffuer,[9] lanndztingshører ibidem, giøre wittherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxxvj, leffuerdagenn som er thenn N: dagh,[10] paa Wiburg landztingh war skickitt erlig och velbyrdig mandt Otthe Banner[11] tiill Asdall[12] paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt Niels Brøndum y Hobroff paa thenn andenn side, for handt haffuer laditt erlige och velbyrdige Pouill Voginßenn[13] till Skoffsbroff[14] och hans husfrue, frue Anne Hansdatter,[15] fordele for ij^{C} dallere,[16] och icki ther for samme diele skulle haffue foitt louglig varsill och mintte fordi, the var dieltt medt wrett.

Saa møtthe for^{ne} Niels Brøndum och først framlagde tuinde Pouill Voginnßens och frue Annis breffue, formellendis paa ij^{C} dallere att uere hanom plictige, som samme breffue y thenom sielff vider bemeller. Ther huos framlagde ett dielsbreff[17] aff Hobroff byetingh thette aar, thenn 14. januarij, vdgiffuitt, som bemeller Niels Brøndum ther liudeligh att haffue laditt fordiele for^{ne} Pouill Voginßenn och frue Anne Hansdatter for ij^{C} dallere epther thieris breffuis liudelße. Medfør samme vinnde Simenn Nielßenn och Pouill Poulßenn att haffue bestoitt,[18] att the hagde giffuitt thenom loglig warsill for thiße diele, som thet dielsbreff wiider forklarer. Och saatte for^{ne} Niels Brøndum y alle rette, om Pouill Voginßenn och frue Anne icki findis louglig och medt rette att uere fordielt.

Meth fliere ordt och tale thenom ther om emellom war.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagzens leglighedt, szaa och eptherthj nu beuißis medt for^{ne} Pouill Voginßins och frue Anne Hansdatters breffue oc zegle thenom for^{ne} Niels Brøndum ij^{C} daller plictige att uere, och the epther samme thieris breffue er tiltalit och dielsbreffuit medføre thenom louglig var-

sill att haffue fangitt, tha viide wy epther sadann leglighett icki for^ne^ Pouill Voginßen eller frue Anne aff samme diele att quitt dømme, førindt the retther for thenom, som thet sigh bør.

Jn cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

Datum vt supra.

(1) Dommen er i forlægget udateret. I hs. nr. 3 i Dronningens håndbibliotek er dommen dateret lørdag den 21. maj. Dateringen synes rimelig, da bytingets dom er af 14. januar 1576, se ndf. – (2) Viborg landstings dom 16. marts 1583 (ndf. nr. 509; GdD III.302 note 1) antog derimod, at adelsmænd ikke kunne fordeles, fordi fordelingen angik deres ære, og de derfor ifølge reces 13. december 1558 § 27, sidste stk., skulle indstævnes for kongen og rigsrådet. – (3) Se 350.3. – (4) Se 351.2. – (5) Se 349.3. – (6) Se 349.4. – (7) Se 389.8. – (8) Se 408.7. – (9) Se 349.5. – (10) Om dateringen se ovf. note 1. – (11) Otto Banner (d. 1585) til Asdal og Bangsbo. – (12) Hovedgården Asdal i Asdal s., Vennebjerg h. – (13) Poul Vognsen Benderup (d. efter 1583) til Støttrup; han boede 1583 i Hobro. – (14) Den tidl. hovedgård Skovbo i Valsgård s., Hindsted h., der 1574 blev udlagt Poul Vognsen Benderup. – (15) Anne Hansdatter Bildt (findes ikke i stamtavlen DAA 1887 over slægten Bildt). – (16) ɔ: 200 daler. Når man i datiden ville angive flere hundrede el. tusinde skreves først antallet og derefter et *C* el. et *M* over linjen, jf. Erik Kroman, Skriftens Historie i Danmark (1943).42. – (17) Se 408.46. – (18) hævdet, vidnet (Kalk. I.178b bet.8&9).

441 Viborg tamperret[1] 19. september 1576

En mand, der for 10 år siden var blevet trolovet[2] med en kvinde, men som stadig havde vægret sig ved at indgå ægteskab med hende, dømmes til inden førstkommende juledag at ægte hende eller i modsat fald straffes af sit herskab.[3]

Hs.: RA Hss V B 18 nr. 236.

Ingen *overskrift* i forlægget, men i registeret følgende regest: En capittelß dom att en er dømptt att straffis aff herskab, for hand icki wille ecte sin throeloffuit festermøe.

Axel Jul[4] thil Villestrup,[5] cantor[6] i Viburg domkiercke, Peder Thøgersenn,[7] superintendens offuer Viburg stigt, Morthenn Huas,[8] Olluff Nielßenn,[9] Remboltt Pederßenn,[10] Niels Søffrenßenn,[11] Jenns Block,[12] Hanns Paludanus,[13] chanicher vdj Viburgh, Hanns Pederßenn,[14] leßemester, Hieronimus Justezenn,[15] succenter,[16] Jachob Jennßenn Holm,[17] skuolemester ibidem, giør alle vitherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxx sexto, thamper othennßdagh nest for Sancte Mauritij dag,[18] for oß wdj Viburg domkiercke var skickett Morthenn Chrestennßenn i Flye[19] paa sin dathers, Kierstenn Morthenßdathers, vegnne paa thenn enne och hagde hid steffnidt Morthenn Jennßenn ibidem paa thenn

anndenn side, for hannd ved thj aar sidenn skulle haffue throeloffuett hanns dather, for^{ne} Kierstenn Morthennßdather, och sidenn haffuer forhalett att fuldkome same egteskab. Och berette, att for^{ne} Morthenn Jennßenn, ther hannd bad om hanns dather, haffuer hannd epther sinn venners raad giffuett hannom sitt barnn, och er the bleffuen throeloffuett vdj gott folckis neruerelße och sogne prestens offueruerelße med begie thieris samthøcke. Och fremlagde ett hederlig och wellerdt manndt her Chrestenn Broenn,[20] sogneprest vdj Hiercke,[21] hanns opnne bezeglett breff, lyudendis hannom perßonnligenn thilstede att haffue verrett vdj Chrestenn Quistis stouffue vdj Balum,[22] thenn thiidt Morthenn Sallingboe och Kiersten Morthennßdather bleff throeloffuett med huer anndre medt begie thieris venners samthøcke, som tha thilstede var. Och bleff ther aff predickestuolen vdj Hiercke kiercke lougligenn lyust[23] for thennom, som thett breff vider jnndholler och wduiißer.

Saa møtte her jdag for^{ne} Morthenn Jennßenn Sallingboe och bestod,[24] att hannd och for^{ne} Kierstenn Morthennßdather var throeloffuett, menn thett vdj saa langthid war for halett var aarßagenn, att hand icke kunde bekomme boeligh, som hannom kunnde verre behageligh.

Ther till suarett for^{ne} Morthenn Christenßen, att ther vdj thenn medler thiidt haffuer well verret boelig att bekomme, menn jnngenn haffuer verrett hannom behagelig, fordj hannd ville seg althidt vnndßlaae, och beklagett, att hannd vdj mannge maade haffuer giortt hannom forthredt och seg forßlagett,[25] huorfore hannd och medt dannemenndt emedler thiidt haffuer ladett hannom besckicke,[26] menn althidt haffuer seg vnndßlagett. Och fremlagde ett thuinnde dannemenndz, hederlige manndt her Niels Olluffßenn[27] y Koberup[28] och Peder Nielßen vdj Gamßkier[29] thieris opnne bezeglett breff, lyudenndis thennom tha att haffue verrett ombedett aff Morthenn Chrestennßenn att gaae thill for^{ne} Morthenn Jennßenn, om hannd ville fuldkomme thenn egteskab, som hannd for nogenn aar thilfornne hagde begyenntt med hans dather, for^{ne} Kierstenn Morthennßdather, thage hinnder thel seg och hinnder forßee,[30] som thett seg buorde. Tha epther mannge ordt gaff hanndt thennom saa for suar, att naar for^{ne} Morthen Chrestennßenn och hanns egenn moder, Jahann Mortennßdather, ville flye hannom ett guodt boelig och wærstedt,[31] hanndt kunnde hielpe seg medt, och hielpe hannom medt fee och fanng,[32] penning och guodz, wille hannd giernne fuldkomme altt thett, hannd hagde loffuett. Dog ville hannd icke sigge thennom nogenn wiße dagh, naar hannd wille dricke brøllup[33] med hinnder, som thett breff wider formeller. Framdiellis ett xij menndz sognne vinnde[34] aff Flye kiercke, vdgiiffuett aar

Mdlxxv, lyudendis thett for^{ne} Kierstenn Morthennßdather att haffue stedz och althidt skickett seg erligenn, redeligenn och vell, som enn guodt, from pigge buorde att giørre, och ey the haffuer hørtt, spuortt eller fornommett hinnder nogenstedzs att haffue annderledis skickett segh ennd christelige och vell, som enn guod, from [pigge aff][35] erreactige folck, som thett breff vider jnndholler och vduiißer. Och epther slig leylighiedt saatte for^{ne} Morthen Chrestennßenn vdj alle rette, om for^{ne} Morthenn Jennßenn jcke nu bourde hanns dather, Kierstenn Morthennßdather, att forßørge och forßee och same egteskab att fuldkomme.

Tha epther thilthale, giennßuar, breffue och beuißning och sagzenns leylighiedt, som forschreffuett stannder, bleff ther saa paaßagdt for rette, att eptherthj for^{ne} Morthen Jennßenn haffuer med frije vilgie bedett om for^{ne} Kierstenn Morthennßdather aff fader och slegtt och venner, och the vdj gott folckis neruerelße medt begie thieris venners sambthøcke och sognneprestenns offueruerelße er bleffuen throeloffuett och for thennom vdj kierckenn lyust epther ordinandtzenn,[36] och hannd sielff saadant jcke haffuer kunnd benegte, tha bør for^{ne} Morthenn Jennßenn same sitt løffte, throeloffuelße och egteskab med for^{ne} Kiersten Morthennßdather att fulttdriffue och jnndenn Christij fødzels dag nu først komenndis hinnder thill seg att thagge epther christelige zedwanne att forßørge och erligenn och christeligenn seg emod hinnder att skicke, som thett seg bør enn dannemanndt emod sin høstrue, eller huis thett icke herforindenn skeer, tha hannom at settis thilrette aff hans herskab och straffis, som thett sig bør.

Jn cuius rej testimonium sigilla nostra presentibus inferius impressa. Datum vt supra.

(1) Ved reformationen bortfaldt kirkens jurisdiktion over lægfolk, men bevaredes i ægteskabssager. Ifl. Riberartiklerne 4. maj 1542 §§ 3 og 4 (Rørdam, Kirkelove I.198f.) skulle disse sager pådømmes af stiftslensmanden og et antal gejstlige, enten af domkapitlet, hvor et sådant fandtes, og ellers af nogle af de stiftsbyen nærmest boende lærde mænd eller sognepræster. Retten skulle holdes 4 gange om året, de såkaldte tamperdage, hvilket gav domstolen navn af tamperret (af *quattuor tempora*). Tamperdage var opr. katolske fastedage ved hvert kvartals begyndelse, i Danmark i alm. onsdag efter askeonsdag, efter pinsedag, efter 14. september (korsets ophøjelse) og efter 13. december (Lucie dag), til tider også faste tamperdage: 2. (el. 16.) marts, 1. juni, 21. september og 14. december. Ved reskr. 20. december 1681 blev konsistorium ved Kbh.s universitet tamperret for Sjællands stift. Tamperretter ophævedes ved fdg. 1. december 1797. – (2) I den katolske tid henhørte spørgsmål om trolovelse under kanonisk ret og er derfor praktisk talt ikke omhandlet i den førreformatoriske nationale lovgivning. Dog var det allerede i den katolske tid i enkelte stadsretter bestemt, at trolovelse skulle indgås for præst og vidner, jf. Malmø birkeret (se-

nest 1414) § 28 (DgK IV.49), skånske birkeret (Lund-teksten) bearbejdet for skånske købstæder § 31 (ib. 345), Helsingborg-teksten bearbejdet til almindelig stadsret § 31 (ib. V.12). Kirkeordinansen 14. juni 1539 bestemte, at de, „som lønlige emellom seg sielffuer haffue troloffued seg sammen, foruden deris willie, huilcke de ere vndergiffne", ikke må vies af præsten (Rørdam, Kirkelove I.74), men først ægteskabsordinansen 19. juni 1582 krævede, at trolovelse skulle ske i overværelse af præsten og 5 andre vidner (CCD II.278). Trolovelse medførte pligt for parterne til at indgå ægteskab, og en trolovelse kunne ikke ensidigt ophæves uden lovlig grund og da altid kun efter dom. En trolovelse kunne opr. heller ikke ophæves ved parternes fælles samtykke, jf. J. H. Deuntzer, Den danske Familieret (1892).II med note 5, men dette ændredes ved fdg. 19. februar 1783 § 3. Det var vistnok ægteskabsordinansens tanke, at ægteskab skulle indgås ved en kirkelig vielse, men den almindelige opfattelse var, at trolovelsen, indgået for præst og 5 vidner, indeholdt et begyndt ægteskab (jf. nærv. dom: *ville fuldkomme thenn egteskab* og Deuntzer l.c., H. Ussing, Den danske Kirkeforfatning IV,2 (1789).523), der medførte visse virkninger for parterne, f. eks. at trolovedes børn under visse betingelser kunne blive ægtebørn, og at trolovede ifaldt straf for kønsforbindelser med andre. En trolovelse kunne endda omstøde et af en trolovet senere indgået ægteskab, jf. DL 3–16–16–2. Denne ordning opretholdtes af DL, se 3–16–10ff. for uprivilegerede, hvorimod adelen og de med adelen lige privilegerede havde tilladelse til at indgå Ja-ord, hvor begge parter i 6 fælles venners nærværelse tilsagde hinanden ægteskab. At adelen var fritaget for at indgå trolovelse bevirkede, at alle mere velhavende ligeledes søgte at blive fri herfor, og der udviklede sig et bevillingssystem, således at pligten til at indgå trolovelse i det 18. århundrede faktisk kun hvilede på almuen. Trolovelse ophævedes ved fdg. 4. januar 1799, da den ofte var „til Byrde for den arbeidende og nærende Klasse" af undersåtterne jf. Stampes Erklæringer IV.775. Ja-ord bortfaldt ved § 97 i grundloven af 5. juni 1849. – (3) Den modvillige opfyldte ikke denne dom og blev derfor af tilforordnede råder 13. maj 1577 pany dømt, se ndf. nr. 446. – (4) Se 350.3. – (5) Se 351.2. – (6) Axel Juul blev kantor ved Viborg domkapitel 1557 og var således medlem af domkapitlet. Domkapitlerne skulle ifl. reces 30. oktober 1536 (Rørdam, Kirkelove I.5) blive ved magt, indtil kongen og rigsrådet måtte træffe en anden ordning, og dette gentoges i de følgende håndfæstningers § 36 (DKH 99, 107), i hdf. 8. maj 1648 (ib. 116) endda uden det nævnte forbehold. Da kongen havde ret til at udnævne kanniker, benyttedes disse embeder, hvortil var henlagt forskellige indtægter, som aflønning for personer, der tjente kirken eller denne nærstående institutioner, men undertiden også til verdslige embedsmænd. Da det til præbenderne henlagte gods efter 1660 blev udlagt til kronens kreditorer, bortfaldt kapitlerne som selvstændige kirkelige korporationer. En kantor var opr. det medlem af domkapitlet, der forestod gudstjenesten og oplærte kannikerne i kirkesang. – (7) Magister Peder Thøgersen (d. 1595), 1571–95 biskop i Viborg. – (8) Morten Mortensen Hvas (d. 1577), 1542 kannik i Viborg, sognepræst ved Viborg Sortebrødrekirke (Søndre sogns kirke). – (9) Oluf Nielsen Schytte (d. 1591), 1540–54 rektor for Viborg skole, kannik i Viborg, 1567–77 kapellan ved Viborg domkirke, 1577 sognepræst ved Viborg Gråbrødrekirke, Asmild og Tapdrup menigheder. – (10) Rimbolt Pedersen (d. 1591), rektor for Viborg latinskole, 1559 lektor ved domkirken, 1549 sognepræst ved Viborg Sortebrødre kirke (Søndre sogns kirke), provst i Nørlyng h. – (11) Niels Sørensen fik 13. september 1558 Lime præbende i Viborg domkapitel; hvis han ikke studerede ved noget universitet, skulle han residere ved domkirken. Han må have studeret, for 16. januar 1584 (Kanc. Br.) kaldes han magister. Han levede endnu 14. juni 1596 (Kanc. Br). – (12) Jens Nielsen Bloch (d. 1580), 1564 kannik i Viborg, 1571 sognepræst ved Viborg domkirke. – (13) Lægen Hans Paludan (d. 1615). Han, der var født i Gent, havde studeret i udlandet,

hvor han var blevet dr. med. Han blev læge hos enkedronningen, kom 1571 til Viborg, fik 5. december s. å. et kanonikat her, fik ved kongebr. 8. december 1577 (Kanc. Br.) tilladelse til at oprette et apotek i Viborg. – (14) Magister Hans Pedersen, læsemester; blev 2. juni 1578 forlenet med kronens part af korntienden af Løvel s. (Kanc. Br.). Ifl. kirkeordinansen 14. juni 1539 skulle der være en læsemester i hver købstad til at undervise i teologi (Rørdam, Kirkelove I.122), jf. Riberartiklerne 4. maj 1542 § 23 (ib. 205), og som skulle lønnes af kapitlet. – (15) Magister Hieronymus Justesen Ranch (d. 1607), 1572 præst ved Gråbrødrekirke i Viborg, 1591 tillige provst i Nørlyng h. Kendt som forfatter („Kong Salomons Hyldning", „Karrig Nidding", „Fugle Vise" m. v.). Han var gift med en datter af ovenn. Oluf Nielsen Schytte. – (16) ɔ: sub-cantor, et embede inden for domkapitlet. – (17) Magister Jacob Jensen Holm (d. 1609), 1575 rektor for Viborg skole, 1577 tillige kannik i Viborg domkapitel, 1582 sognepræst ved domkirken ssts. og stiftsprovst, 1587 biskop i Ålborg. Han var 1. gang gift med en datter af ovenn. biskop Peder Thøgersen. – (18) Mauritius, Exuperius, Candidus, Victor, Innocentius og Vitalis dag: 22. september. – (19) Landsbyen Fly i Fly s., Fjends h. – (20) Christen Madsen Bruun, omkr. 1546 sognepræst for Hjerk og Harre menigheder. – (21) Hjerk s., Harre h. – (22) Landsbyen Bajlum (tidl. Balum) i Hjerk s., Harre h. – (23) Ved reformationens indførelse afskaffedes lysning for trolovelse, og lysningen henlagdes til før vielsen, jf. Lunds synodalstatutter 1554: der taar icke liusis for ingen [ɔ: nogen] for end effter troloffuelse (Rørdam, Kirkelove I.396). – (24) erkendte, vedgik, indrømmede (Kalk. I.178b bet.9). – (25) unddraget, fjernet (Kalk. I.701b bet.2); sml. mnty. *sik vorslan:* skjule sig, ænyd. *forslå sig:* forsvinde, se OdS V 857. – (26) tilspørge, afæske en erklæring (Kalk. I.169a bet.6). – (27) Niels Olufsen Schytte (d. omkr. 1601), sognepræst for Kobberup og Feldingbjerg menigheder, søn af ovennævnte kannik Oluf Nielsen Schytte (se ovf. note 9). – (28) Landsbyen Kobberup i Kobberup s., Fjends h. – (29) Landsbyen Gamskær i Kobberup s., Fjends h. – (30) forsørge (Kalk. I.689b bet.2). – (31) Opholdssted, bolig, hus (Kalk. IV.911b). – (32) Forråd (Kalk. I.504b bet.3); ssg. *fang oc fee* alm. i datidens sprog; sml. *gotz oc peninge, fang oc fee* („Kortvending" i Danske Samlinger 1. rk. I.182ff.). – (33) holde bryllup (OdS II.1267); *drikke* (fejre ved drikning) især i faste forbindelser: drikke broderskab, bryllup, dus, forlig, gravøl, ja-ord, lidkøb m. v. (OdS III.960 bet.1.6), korsøl (ved indtræden i johanniterordenen, jf. Dueholms Dipl.23). – (34) *Sognevidne* er et på sognestævne aflagt vidnesbyrd, afgivet af sognemændene. – (35) Mgl. i forlægget. – (36) Kirkeordinansen krævede ikke lysning ved trolovelse, se ovf. note 23.

442 Viborg landsting 6. oktober 1576

Jorder, der hørte til en ejendom, hvorpå der var erhvervet låsebrev, fandtes at tilhøre den, der havde erhvervet låsebrevet. Indsigelse om, at ejeren ikke skulle have besiddet ejendommen upåklaget, forkastet.

Hs.: NkS 839,2° nr. 327 (findes yderligere i 4 hss.[1]).

Ingen *overskrift* i forlægget; i hs. Lund UB De la Gardieska samlingen. I Christen Barnekows Copiebok VI,2 flg. overskrift: Enn dom att huad eigenndom, som følger ehnn laas paa dj thider, denn giørs, alliguell denn ike ehr naffngiffuedt, bør att følge laaßenn.

Axell Juel[2] thill Welestrup,[3] Pallj Juell[4] till Palisbierig,[5] lanndtzdomer wdj

Nøriutlannd, och Gunde Skriffuer,[6] lanndztinng hørrer ibidem, giør vitterlig, att aar epther Gudtz byrdt 1576, thenn 6. dag octobris, paa Wiborig landtzthinng var skicket erlig och velbørdig mand Oue Juell[7] thill Palstrup[8] paa thenn enne och hagde hid y rette steffnett erlig och velbørig Otte Banner[9] thil Aßdall[10] och frau Karenn Krabe[11] thill Skoffsgaard[12] paa thenn anndenn side och thenom beskylle for nogenn egenndom, the wille thennom thillholde, som skulle haffue leget och werett brugt thill hanns gaard y Demstrup,[13] thaa hand same gaard med miere sitt guodtz effter rigenns ret lod forfølge thill laaß, och hannd rigenns forfølgenning och laaße breff ther paa bekomit haffuer at skulle niude och beholde alt huis jore och egenndom tha thill same hanns gaard och godtz y Demstrup laa, som skulle vere then egenndom, for^{ne} Otte Banner nu paa thretter. Och framlagde for^{ne} laaße breff aar 1574, then 4. dag septembris, wdj Lunder kiøpsted[14] vdgiffuett, som jnndholler gaff breff och skiøde breff, som erlig och velbørdig fru Kierstine Mogenns dater[15] haffuer affhend thil for^{ne} Offue Juell och hanns høstru,[16] eblannt annditt guodtz j gaard j Demstrup, Annders Nielßen jbouer, j gaard i ibidem, Thyre[17] jbouer, j gaard Niels Jogenßen i bour, j gaard Rasmus j bour meth alle thieris herlighied, egenndom och frihied, rente och retighied, saa och meth allt thieris thillegelse, som er agger och enng, skou och marck, fiske wannd och feganng, kier och moße, thørregrofftt[18] och lønngslett,[19] och alt annditt j huor som helst thet er eller vid huad naffuenn thet neffuenis kannd, jnthett[20] vnder thagitt, wodt eller thørtt, wdj inndmarck[21] eller vdmarck,[22] jnndiell[23] eller felitt, som ther nu thilleger och med rete bøer att thillige. Tha er for^{ne} Offue Jull, hans høstru, fru Johann Kaaß[24] och begi thieris arffuing thill dømpt Palstrup hoffuit gaard med alle anndre for^{ne} gaarde, mølle[25] och guodtz meth alle thieris rete tilligelße, huad thet helst er eller neffnis kand, ynthett vndtagett, att haffue, nyde, bruge och beholde til euinnde eye, forbiudendis alle eho thet helst er eller vere kunde thenom ther paa at huadre,[26] hinndere lade, forfanng att giøre, vforrette eller sig ther meth att beuare emod thieris minnde epther thenn dag y nogenn made, och thenn sag euinndelig thielße att vere paa saatt, som then laaße breff vider for klarer. Och saate for^{ne} Offue Jull y alle rette, eptherdj hannd same sinn gaard y Demstrup vdj saa made med rigens ret thil laaße haffuer for fuld med alle sinn tillegels, som ther tha thil laa, och ingenn haffuer thagit gienn breff, och hannd fordj laaße breff haffuer bekomitt, och euig thilße paa saatt att verre, och laaß er logßenns ennde,[27] om hannd ickj tha bør att[28] nyde och angerløsß beholde alt huis egenn-

dom, som thill same hans gaard i Demstrup laae, tha same laaß dreffuitt och fuld ennditt er.

Saa møte for^{ne} Otte Banner och gaff thill kiennde, att ther skull atskiellig klage vere giortt, och først framlagde Chresten Nielßen y Hønnge,[29] tha thinghører thill Lyßgaarheritztinng, sielff thridis breff aar 1540, manndagen nest epther vor heris himel fardag[30] vdgiffuit, som jnnd før Christenn Annderßen y Bastrup[31] ther att haffue hagt mett sig sex siønns mennd, som vonnde, at thi var paa Bastrup marck och seet ther, att thi Dømpstrup karlle hagde ord[32] och slagit lønng y Bastrup hiede. Jthem ett breff Seuerin Bruun i Almind,[33] tha fougit thill Lysgaar heritz tinng, sielff thride aar 1541, mandagen nest epther S: Lauritzi dag[34] vdgiffuit, som bemeller, att Chresten Anderßenn haffuer giffuitt last och kiere, at thi mennd y Demstrup hagd ord hannom och hanns medbrødre for ner jnnd i thieris marck och forbodit threj thinng ingen att dryue y dieris marck, vden thi hagde thet y thieris minde. Sameledis et thenngs vinnde aff for^{ne} heritz tinng aar 1540 paa thet thiennde vdgiffuit, som meth før for^{ne} Chrestin Annderßen ther y threy thinng at haffue forbodenn nogenn mannd att bruge eller bruge lade Bastrup marck anthen meth fedrøfft eller thøre grøfft, lønngslet eller vdj fiskevannd, vdenn thi hagde thet vdj thieris hodtzboundtz och thieris minnde. Disligest et thinngs vinnde aff for^{ne} heritz tinng aar 1573, mandagen nest for Vrbanj dag[35] vdgifft, som jnndholler, at Jørgen Hanßen y Bastrup y thou tinng och Mickel Nielßenn thet trid thinng for for^{ne}[36] Ote Banners vegnne haffuer giffuitt last och kiere paa, att tha sist enn[37] sønndag Jørgen Hannßenn hagde verit borte y hanns hosbunds forfald, och ther hannd kom hiem, tha hagde ther nogenn werit i Bastrup hiede och affbrend och lastelig[38] och skadelig affbrend thieris hiede och forderuit dieris feedrøfft, som haffuer leget thil Bastrup aff arildtztid. Framdieles enn klag breff aff for^{ne} heritztinng same aar, manndagenn nest for Olae regis dag[39] vdgiffuitt, som bemeler, att Jørgenn Hannßenn hagde stanndittther y iij samfuld[40] tinng och giffuet last och kiere paa, at de me[n]d[41] y Dempstrup haffuer jnndraget i Bastrup enndiell marck och hiede och pløffuit[42] emod Othe Banner och Jørgenn Hannßenns minnde.[43] Ditsligeste et thinng vinnde aff for^{ne} heritz tinng aar 1574 snaps heritztinng[44] wdgiffuitt, som jnndholder Mickell Nielßenn tha paa fru Karene Krabis daters och Ote Banners wegnne att haffue giffuit last och klage paa thi mennd i Demstrup, at thi haffuer dragitt y Bastrup marck och hiede och ther[45] affbrennd Bastrup hiede[46] och aar[47] i Bastrup marck, som ickj hagde verit brennd och aar i lanng tid, meden skulle haffue verit brugt thill Bastrup y xxx aar oc jnnd lenger,

som hannd minte och kienndis ved same egenndom paa fru Karin och Ote Banners vegnne jnnd till saa lennge, thi kund vinndes thenom aff y dom och reterganng, som thj klage breffue vider bemeler. Och ther huoß berete Ote Banner, at same Demstrup meend jcki roligenn skulle haffue brugt y Bastrup hiede.

Ther till suarit for^ne^ Offue Juel, att ther som nogenn hagde kienndt thennum retighied thil thet egenndom, ther laa thil hanns gaard, ther hannd lod forfølge thennom thill laaß, tha skulle haffue thagitt gienn breff och ickj thied ther thill. Och framlagd et Seueren Lauritzenn y Vanndit[48] meth fliere thieris breff, at thi agger, som leger offuer for thenn enng, som kaldis Gribs enng, haffuer legit och verit brugt thill Demstrup, och ickj thi skulle haffue hørt, att ther hagde verit giffuitt last och klaget paa, førinnd nu thet er komit y threter i fiuer[49] och i aar, same breffs datum thete aar, then 22. julij, som thet y sig sielff vider bemeller.

Ther thill suarit for^ne^ Ote Banner, at fru Karine eller hannd icke for thett breff hagde foitt varßel, emod huilcke for^ne^ Offue Juel suarit, at same mennd paa marcket vonnditt same winde vdj Ote Banners egen neruerelße, och ickj ther skulle werre giffuit varßel for the klage breffue, Ote Banner fram lagt haffuer och berømit sig[50] paa domme til fornne her thill lanndtztinngit vdgangit er, att ehuad egendom ther laa till enns gaard, tha hannd hagde fanngit laaß paa thenn, skulle thet ickj hanom forminskis; och framlagde enn dom her aff landtztingit aar Mdlxxv, then 9. dag aprilis,[51] vdgangit, som medfør erlig och velbørdig mannd Axel Viffert[52] thill[53] Axelvold,[54] høffuitzmannd paa Visborig slot, hanns bod at haffue hid steffnnet erlig och velbordig mannd her Jørgen Lycke[55] till Offuergaard,[56] rider, for hannd skulle wille formiene hannom reb paa alle marck. Tha er ther saa om sagt, att eptherthj ther bleff beuist meth laaße breff for^ne^ her Jørgen Lycke at ver thil dømpt alt, huad tha thil same gaard laa och brugis och aff arildtz tid tilligt haffuer och euig thielße ther paa at skulle vere epther[57] same laaße breffues lydelße, tha viste domeren ickj reb paa same gaardtz egenndom at maate leges nogit ther aff skiertt[58] eller forminskis wdenn koning: Majt:, allis voris nadigste herrer, och Dannmarckis rigens rad andit ther om kiennde eller med diere ville,[59] som then dom vider bemeller. Och minnthe Offue Juell, att hannd buorde then same ret at[60] nyde paa sin egendom, som for^ne^ her Jørgenn Lyki thenn tid paa egenndom beholte haffuer och[61] ther huoß berette, att hans thienner icki nogin tid skulle haffue verit for vonndit anten for hiede brynde eller brugninng. Ther nest thill for^ne^ menndtz breff suarit Ote Banner, att eptherdj hannd el-

ler fru Karinne ickj for thet hagde faait varßell eller vnder ßin forßeling at vere, att thet ickj borde att kome thenom thil nogit forhindrinng.

Med fliere ord och thalle thenom ther om imelom war.

Tha epther thil talle, giennsuar och sagens leilighied, saa och epther for^ne^ Offue Juel nu beuißer med laaße breff hanom for^ne^ godtz wdj Demstrup att haffue epther rigenns rett thil laaße forfuld med thet rete tillegelße, huad thet helst er eller neffnis kand, jnntet wnntagen, hannom thet thil dømpt at were, saa och euig thielße ther paa saat hanom ther offuer icki att skulle wforetis och laas er lougßenns ennde, tha wide wi ickj epther sadann laasis bemelning eller inndholde nogenn [then][62] egenndom, som laa och brugtis thill for^ne^ Offue Juels guodtz vdj Demstrup, och hannd y rollig heffued oc beßeelße [haffde],[63] før same laaß enndeligen besluttet bleff, saa och epther for^ne^ lanndtztinngs dom och hinnders vilkor forschreffne Offue Juell icke nu kunde fra dømmis.

(1) Disse indeholder en noget kortere gengivelse af dommen. I hs. Lund UB De la Gardieska samlingen, 1 Christen Barnekows Copiebok VI, del 2 nr. 2 er dommen dateret 6. oktober 1572, i GkS 1139,2° 1578. I intet af disse år var 6. oktober en lørdag, Viborg landstings ordinære retsdag. – (2) Se 350.3. – (3) Se 351.2. – (4) Se 349.3. – (5) Se 391.2. – (6) Se 349.5. – (7) Ove Juul (d. 1604) til Mejlgård, Østergård og Palstrup, se 414.46. – (8) Se 414.40. – (9) Se 440.11. – (10) Se 440.12. – (11) Karen Krabbe (d. 1605), datter af rigsråd Iver Krabbe (d. 1561) til Krabbesholm og Magdalene Banner (d. 1597), der var søster til ovenn. Otte Banner. Hun var gift 1. gang med Niels Skeel (d. 1561) til Nygård, 2. gang med Falk Gøye (d. 1594) til Skern og Starupgård. Hendes datter af 1. ægteskab, Ingeborg Skeel (d. 1604), blev 1560 gift med ovenn. Otte Banner. – (12) Den tidl. hovedgård Skovsgård i Tårup s., Fjends h. – (13) Landsbyen Demstrup i Sjørslev s., Lysgård h. Sjørslev s. er nabosogn til Høbjerg s., hvor hovedgården Palstrup er beliggende. – (14) Lund UB De la Gardieska saml., 1 Christen Barnekows Copiebok VI,2 har *lanndkiøbstedt*. Der er vist tale om landsbyen *Lundgårde* i Vinderslev s., Lysgård h. – (15) Kirstine Mogensdatter Kaas (Mur-Kaas) (d. efter 1574), se 414.38 og 40. Hun, der var enke efter Frands Iversen Dyre (d. 1569), og som var barnløs, tilskødede 1571 Ove Juul, der var gift med hendes søsterdatter, Johanne Nielsdatter Kaas (d. 1604), Damsgård og Palstrup. – (16) Ovenn. Johanne Nielsdatter Kaas. – (17) Rettet fra *Thyge*. – (18) Tørvegravning (Kalk. IV.427a). – (19) Lyngslæt, afhugning af lyng (Kalk. II.819a); lyngen benyttedes bl. a. til kreaturfoder, brændsel m. m. Forb. *fægang og fiskevand, tørvegrøft og lyngslæt* var alm. i datidens jur. sprog, se Kalk. IV.427a. – (20) Herefter har forlægget formentlig ved fejlskrift *meth alle* (jf. *meth allt* 4 linjer højere). – (21) Mark inde ved eller i by eller tæt ved en gård (OdS IX.4007, modsat udmark). – (22) Jordstykke, der ligger (langt) borte fra vedk. gård el. by; spec. om udyrket, med krat, lyng el. lign. til græsning henliggende jord (overdrev) (OdS XXV.560). – (23) Jord, der er særeje (Kalk. I.461b). – (24) Johanne Nielsdatter Kaas, se ovf. note 15 og 16. – (25) Lund UB De la Gardieska saml., 1 Christen Barnekows Copiebok VI,2 har: *gaards maall* (vel: gårds areal, jf. OdS IX.867 bet.3 (jordsmaal), Feilb. II.48b) i stedet for *gaarde, mølle*. – (26) Vel fejlskrift for: *hinndre*. – (27) I det af rigskansleren udstedte

brev, hvorved en ejendom efter en låsebrevsforfølgning tilkendtes sagsøgeren, blev det forbudt alle og enhver efter den dag at hindre ham i besiddelsen og „sættendes den sag og det gods en evindelig tielse paa" (fdg. 10. december 1621 § 71), i ældre låsebreve: huic causæ perpetuum silentium imponentes, hvorfor det hed, at „lås er lovens ende". Om kendelser, afsagt af biskop og bedste bygdemænd, hed det på tilsvarende måde, at hvad de dømmer, „thett skall wære loghens ende", jf. hdf. 22. juli 1513 § 49, hdf. 3. august 1533 § 56 (DKH 62, 77). – (28) I forlægget er *bør att* gentaget. – (29) Landsbyen Hinge i Hinge s., Lysgård h. – (30) Mandag efter Kristi himmelfartsdag var 1540 10. maj. – (31) Den nu forsvundne landsby Båstrup i Vium s., Lysgård h., der blev lagt under hovedgården Marsvinelund. – (32) havde pløjet (af *åre*, sml. *ærje*) (Kalk. IV.946b). En *ard* (*ård*) er en plov. – (33) Landsbyen Almind i Almind s., Lysgård h. – (34) Laurentii dag: 10. august. – (35) Urbans dag: 25. maj. – (36) Ordet gentaget i forlægget (sideskifte). – (37) Ordet gentaget i forlægget. – (38) forkasteligt, skammeligt (Kalk. II.758a). – (39) Olufs dag: 29. juli. – (40) på hinanden følgende (Kalk. III.672b bet.2). – (41) Forlægget har formentlig ved fejlskrift *med*. – (42) pløjet. – (43) Forlægget har derefter udstreget: *wegne*. – (44) Betegnelsen *snapsting* brugtes foruden ved Viborg landsting også af jyske herreds- og byting, se Hugo Matthiessen, Snapstinget (1946).11ff., 214f. – (45) Ordet er i forlægget indføjet over linjen. – (46) I forlægget udstreget: *marck*. – (47) vel: pløjet (fejlskrift for *aardt*). Jf. GdD III.18: *hanndt haffuer aardt och saaett* (1564). – (48) Den nuv. landsby Øster Vandet i Sjørslev s., Lysgård h. – (49) ifjor. – (50) påberåbt sig (Kalk. I.162b). – (51) Utrykt. – (52) Se 420.17. – (53) Herefter følger to blanke sider i forlægget. – (54) Se 420.18. – (55) Se 362.8. – (56) Se 362.9. – (57) Herefter udstreget i forlægget: *ther paa*. (58) Måske: fraskille (jf. Kalk. III.858a bet.2: afskære). – (59) Herefter udstreget i forlægget: *rad anndet ther*, jf. det foreg. *Dannmarckis rigens rad andit ther*. – (60) Ordet indføjet over linjen i forlægget. – (61) Herefter udstreget i forlægget: *skulle*. – (62) Forlægget har formentlig ved fejlskrift *ther*. – (63) Mgl. i forlægget. GkS 1139,2° har: *som hand haffde i rolighed oc besiddelse*.

443 Sjællands landsting 10. oktober 1576

Vidnesbyrd om, hvad andre har sagt, er ugyldige, medmindre de aflægges for dom og ret og gives beskrevet samme dag.[1]

Hs.: GkS 1134,2° nr. 43.
Overskrift: Ad ingen maa anden sin mundt fravinde.

Anno 1576, onnsdagenn thenn 10. octobris, er dømptt till Sielanndtzfar landtzting aff erlig oc wellbyrdig mandt Jerløff Schaffue[2] till Eskelstrup,[3] landtzdomere vdj Sielanndt, Niels Andersønn[4] till Kastrup,[5] Egertt Vldfeldt[6] till Kragerup[7] met flere wdgiffuitt haffuer emellom erlig oc welbiurdige frue Mette Oxe[8] til Bierckholm[9] oc Esbernn Lauritzønn y Holbeck, liudenndis att ingenn maa hin andenn sin mund fra vinde, vdenn thett skeede for dom och rett oc gaffuis beschreffuitt same dag, paa thett inthett ordt skulle bliffue forandritt. Mett mange flere ordt som samme dom jndeholder &c.

(1) Jf. Viborg landstings domme 1555–56 (II nr. 216), 1. april 1559 (II nr. 281; GdD I.244), 9. juni 1571 (GdD III.133ff.), 31. januar 1573 (ovf. nr. 408; GdD III.181ff.) og rettertingsdom 30. maj 1578 (GdD III.308ff. med note 2). Jf. DL 1–13–21 og 22, der formentlig bygger på denne retspraksis. Jf. P. Syv, Danske Ordsproge II (1688).332 (ingen kan vinde een sin mund fra). Sml. Viborg landstings dom 9. juni 1571 (ovf. nr. 380). Jf. Stemann, Retshistorie.197; Matzen, Offentlig Ret II.103. – (2) Se 355.1. – (3) Se 355.2. – (4) Niels Andersen Dresselberg (d. 1594) til Bjergbygård og Kastrup. – (5) Hovedgården Kastrup i Fuglebjerg s., Øster Flakkebjerg h. – (6) Se 439.7. – (7) Se 439.8. – (8) Mette Oxe (d. 1582) til Nielstrup og Rygård, enke efter rigsråd Hans Barnekow (d. 1559) til Birkholm (nuv. Løvenborg) og Tølløse. – (9) Hovedgården Birkholm (nuv. Løvenborg; tidl. kaldet Ellinge) i Butterup s., Merløse h. Det var Hans Barnekow, der lod gården kalde Birkholm.

444 Ramsø herredsting 3. december 1576

En sognepræsts hovedgård er fritaget for skat, uanset at den er bortforpagtet til en bonde.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 215.
Reg.: *7146.
Tryk: Holger Rørdam, Monumenta Historiæ Danica. Historiske Kildeskrifter og Bearbejdelser til dansk Historie 2. rk. II (1887).56ff. (efter afskrift i Karen Brahes bibliotek).
Overskrift: En dom at Gadstrup prestegaardt, adt huo, som y thenn boer, er frij for almindelige lande skatt oc anden besuering effter ordinanntzenn.

Jeg, Jørgen Pederssøn vdj Bastebierge,[1] herritz fogitt vdj Ramßø herrett, giør alle witterligtt, att aar effter Gudtz byrdt 1576, mandagenn thenn 3. dag decemberis, paa for^{ne} Ramßø herritz thing for mig oc menige almue, som tha for^{ne} thing søgtt hagde, skickett wor Hans Matzøn y Stennckilstrup,[2] deelle fogitt[3] till Roskilde gaard,[4] handt hagde for mig vdj rette till thallide en preste bonde vedt naffnn Jens Suendssønn, bouendis vdj Gadstrup[5] preste gaardtt, for en daller, hannd skulle vdgiffue thill landeskatt aff thett aar 1575, och waar endelig rett offuer hanom begierendis.

Tha her vdj rette møtte hederlig mandt her Søffrenn Oelsønn[6] y Roskilde och sogne prest till Gadstrup sogenn paa sin bondis, for^{ne} Jens Suenndsens, vegne, beklaggenndis, att for^{ne} bonnde y Gadstrup prestegordt er nogenn besuering mett skatt oc thønge paa lagtt ydermere endt y bispernis thidt emodt the preuilegier, konge: Maitt: y ordinantzen sogne prester paa therris preste gaarde [wndt haffuer][7] och emod the breffue, for^{ne} her Søffrenn paa for^{ne} Gadstrups sogenn giffne erre.

Ther till suarede for^{ne} Hans Mattssønn, at for^{ne} Jens Suendsßønn staar jndschriffuen vdj konge: Maitt: skatte bog som andre lannboer, ther skatt gif-

fuer, mente ther fore, att handt endt nu saa vell som tilfornn burde att skatte. Och ydermere vdj rette lagde ett konge: Maitts: obett besiglett papiers breff, wdgiffuit paa Nyborig thenn 2. dag aprillis anno [1576],[8] liudendis vdj sin meninge, adt kon: Maitt: oc Danmarckis rigis raadt haffuer beuilgitt och sambtøcktt att skulle vdgaa enn almindelig lannde skatt offuer altt Danmarckis rige, saa vel offuer borger som offuer meninge bønder, baade jordt[9] egne bønder, smede, skomager, skreder, muremester, tømermendt, kielthering,[10] møllere, som boe paa landtzbyenn oc bruge affuell, disligeste thieneste drenge,[11] pebersuene,[12] hußmendt oc jndeste,[13] saa ingenn skulle vere frij for same skatt oc lande hielp wdenn alleniste adelens egenn wgdags mendt,[14] som boe for therres sede gaardt och haffuer werret frij aff arildttz thidt. Mett flere ordt, som konge: Maitt: breff ydermere vduisser oc indeholder.

Ther till suarede for^{ne} her Søffrenn Oelsønn, at for^{ne} konge: M: breff icke tilholder[15] nogenn bonde, som boer y the prestegaarde, som haffuer werrett frij y bispernis thidt oc aff arildtz thidt, oc att for^{ne} hans preste bonde er mett wrette jndschriffuitt emodt ordinantzenn y k: Maitt: skatte bog oc nu paa lagtt merre thønger endt y bispernis thiidt. Oc berette for^{ne} her Søffrenn Oelsenn, adt thenn gaardt er hans rette preste residenntz, och hues handt icke waare besørgitt[16] hous dom kierckenn,[17] tha skulle hannd sielff boe ther vdj same gaardt. Oc wdj rette lagde thett fierde støcke y konge: Maitt: ordinantz om kongelige preuilegier,[18] som sogne preste oc deres deigne giffne erre, lyder att skulle nyde same preuilegier, som the haffde i bispernis thidt och icke ydermere besueris, endt the tilfornn wore besuerede aff bisperne, och hues ny besuering, som bisperne hagde paa lagtt, oc konge: Maitt: haffuer afflagt, skall bliffue afflagtt epter thenne dag oc thenom icke mere paa legges &c. Thisligeste[19] skall huer sogne prest beholde sin prestegaardtt mett all sin rettighed oc rette till ligelsse, som ther aff arildtz thidt till ligett haffuer. Jtem thenn fempte artichell aff the sex oc tiifue artickler, som bleff paa religionens vegne beuilgitt och samtycktt y Ribe,[20] liudendis i sin meninge, adt ingenn ny besuering emodt ordinantzen eller emodt sogne prestens preuilegier skall sogne prester paa legges ydermere end y bispernis thidt. Sameledis vdj rette lagde for^{ne} her Søffrenn Olsßønn thuende things vinder, thett første wdgiffuitt her till Ramsøherritzting vnder Gudtz aar 1576, mandagenn thenn første octobris, liudendis att Jens Oelsßønn vdj Gadstrup, Jens Nielsønn y Ramsø Magle[21] oc Niels Eskesønn y Ramsølille,[22] the wand wedt therris helgens eedt mett oprachte fingre, att thett waar thenom witterligtt mett flerre dannemendt y Gadstrup sogenn, adt thenn thidt her Godtskalck[23] wor sogne prest till Gad-

strup sogenn, da hagde hanndt bondenn y preste gaardenn frij for skatt oc alle andre kongelige thønger, thenn stundt handt leffde, oc naar sogne prestenn bleff taxerit for skatt att giffue konge: Maitt:, tha hialp bondenn for^{ne} sin sogne prest till same skatt at wdgiffue, som same tings wi[nde][24] ydermere wduisser. Thett andett things winde, vdgiffuitt till for^{ne} thing vnder Gudtz aar 1576, manndagenn thenn 22.[25] dag octoberis, liudendis att Jørgenn Matzønn y Ramsølille, Nelaus Anderssønn vdj Ramsømagle oc Peder Christensøn vdj Wibye[26] vannt, att thett er thennom mett flere dannemendt witterligtt, att thenn thidt for^{ne} her Gottskalck willde sielff bo vdj for^{ne} Gadstrup preste gaardt, tha motte thenn bonde, som bode y for^{ne} prestegaard, ved naffnn Oluff Jennssenn, wige prestegaardenn for for^{ne} her Gottskalck. Oc ther her Gottskalck drog till Roskilde igienn att boe, tha feste enn bonde same preste gaardt igienn, och same bonde ytte her Gottskalck rette lanndgilde. Thisligeste ytte hanom thiende, bode kierckens, kongens oc prestens anpartt, oc ingenn andenn, oc same gaardt wor hans rette hoffuitt prestegaardt y for^{ne} Gadstrup sogenn. Endt ydermere her i rette førde forbemelte her Søffrenn Oelsenn sin collatz[27] paa same sogenn, vdgiffuett paa konge: Maitt: gaard vdj Roskilde thenn 20. septembris aar 1567, som erlig oc welbiurdig Biørnn Andersßønn[28] till Stenoldt,[29] k: M: befalnings mandt thendt thidt offuer Sielandtz stict, haffde paa konge: Maitt: vegne vdgiffuitt, liudendis att for^{ne} her Søffrenn Oluffsenn skulle her epter haffue, nyde oc sin liffs thidt beholde for^{ne} Gadstrup sogenn mett prestegordenn och all sin preste redtzel[30] oc rettighedtt, hues thett helst er, inthet vndertagendis vdj nogen maade, lige som andre landtz prester her wdj stictett nyder och beholder therris sogner och rettighedt, som same hans collatz breff yder mere jndeholder oc vduisser. Och sette for^{ne} her Søffrenn Olssenn vdj alle rette, om same hans preste bonde y hans prestegaard burde icke epter ordinantzenn, breffue oc beuissning y thenn sag at werre frij for skatt oc andre thønger effter ordinantzens lydelße wbesueritt.

Mett flerre ord, som thennom ther om emellom løb paa bege sider.

Tha effter till thalle, gennsuar, breffue, beuissninger for mig vdj rette lagdes oc thenn sags leylighedt sagde ieg saa ther paa for rette, adt epterthj thett konge: Maitts: breff, som for^{ne} Hanns Mattsßønn vdj rette lagde, icke tillholder nogenn sogne prest eller prestebonde y hoffuitt preste gaard[31] boendis at giffue skatt, tha vedt ieg icke retther, endt ieg finder for^{ne} her Søffrenn Oluffsøns prestebonde att bliffue frij for skatt och anden besuering effter ordinantzenn, thenn stund ordinantzenn om sogne prestens frihedt oc the

breffue, for^{ne} her Søffrenn y same sag haffuer, stannder ved therris fulde magtt, jndtill saa lenge konge: Maitt: oc Danmarckis rigis raadt giør ther nogenn andenn skick paa, eller k: M: breff vdgaar om skatt oc thynger, som liuder paa slige preste hoffuidt gaarde nogett besønderligtt &c.

Till ydermere windisbyrdt er mitt signett her vndertrøcktt.

(1) Den nu nedlagte landsby Bastebjerg i Borup s., Ramsø h. – (2) Gården Stenkelstrup i Ejby s., Ramsø h. – (3) Se 412.60. – (4) Den tidl. Roskilde bispegård, der efter reformationen kaldtes Roskildegård el. Kongens gård i Roskilde, det nuv. kgl. palæ i Roskilde. Gården var sæde for lensmanden, fra 1660–1808 amtmanden. – (5) Landsbyen Gadstrup i Gadstrup s., Ramsø h. – (6) Søren Olsen (Olufsen) (d. 1601). Han fik 1557 et vikarie i Roskilde dompakitel, var 1558–67 øverste kapellan ved Roskilde domkirke, 1563 prior for vikarerne i domkapitlet, 1567–73 slotspræst på Frederiksborg slot, 1573–1601 på ny øverste kapellan ved Roskilde domkirke. Til dette embede var 1567–1619 annekteret Gadstrup sogn, jf. kongebrev 31. august 1601 (Kanc. Br.), da kapellanens løn var meget ringe. Søren Olsen lod 1596–97 afskrive en af de private domssamlinger, der navnlig indeholder adskillige domme ang. sjællandsk jordegods (forlægget, GkS 1134,2°, på hvis bind hans initialer findes i guldtryk og derunder årstallet 1597). – (7) Mgl. i forlægget; jf. H. Rørdam, Monumenta Historiæ Danica 2. rk. II.57. – (8) Forlægget har ved fejlskrift *1577*. Der er tale om fdg. 2. april 1576 (RA. Sjællandske Tegnelser XIII fol.136^{v}, jf. Kanc. Br.), der korrekt gengives i det følgende. – (9) Ordet gentaget i forlægget. – (10) omvandrende tiggere, landstrygere (Kalk. II.698a). P. V. Jacobsen, Fremstilling af det danske Skattevæsen under Kongerne Christian III og Frederik II (1838).56 antager, at kæltringer er kedelflikkere. Missive 22. marts 1565 bestemte, at kronens ugedagsmænd, pebersvende, gårdmænd, skræddere, skomagere, smede, tjenestedrenge og møllere skulle hver give 5 mark klippinge i skat (CCD I.283), jf. kgl. åb. br. 22. juli 1553 (P. V. Jacobsen, op. cit.182ff.) og 2. juni 1569 (CCD I.399ff.). Efter § 55 i reces 13. december 1558, jf. reces 24. august 1537 § 14, reces 22. oktober 1540 § 51, reces 6. december 1547 § 35, havde af håndværkere grovsmede, tømrermestre, murmestre, skindere [ɔ: buntmagere], skræddere, der syede vadmel, samt skomagere tilladelse til at bo på landet. – (11) Karle. – (12) Omvandrende ugifte kræmmere, der drev småhandel med forskellige ting, opr. især peber (OdS XVI.615). Ifl. kgl. åb. br. 14. juni 1578 (Kanc. Br.) blev det forbudt kronens bønder m. fl. at huse pebersvende og løsgængere, der kom fra fremmede steder og drev handel med bønderne, som de udsugede og ødelagde. Om pebersvendes skattepligt se P. V. Jacobsen, op. cit.52 ff. – (13) En *inderste* er en person af landalmuen, der bor til leje hos en gårdmand el. husmand, og som uden at have fast tjeneste hos denne har sin egen husstand (OdS IV.279). Om indersters skattepligt se P. V. Jacobsen, op. cit.52ff. – (14) *Ugedagsmænd* er bønder, der bor nærmest ved en hovedgård, og som gør arbejde dér 1–3 dage ugentlig hele året (OdS XXV.949). – (15) pålægger, påbyder (OdS XXIII.1293f. bet.3.1&2). – (16) sørget for (Kalk. I.187b bet.1). – (17) Se ovf. note 6. – (18) Kirkeordinansen 14. juni 1539 (Rørdam, Kirkelove I.98). – (19) Rørdam, Kirkelove I.99. – (20) Riberartiklerne af 4. maj 1542 (Rørdam, Kirkelove I.199). – (21) Landsbyen Ramsømagle i Gadstrup s., Ramsø h. – (22) Landsbyen Ramsølille i Gadstrup s., Ramsø h. – (23) Godtskalk Wessel (Wedzell) (d. 1557). Han var 1518 skriver på Kbh.s slot, immatrikuleredes 1519 i Köln, var omkring 1530 sognepræst i Gadstrup, nævnes 1534 tillige som kannik i Roskilde og 1542 tillige som forstander for Duebrødre Hospital ssts. Han boede for det meste i Roskilde og nævnes 1549 som residerende kannik. Jf.

KhS 4. rk. II.498ff. – (24) Forlægget har ved fejlskrift *wider*. – (25) H. Rørdam, Monumenta Historiæ Danica 2. rk. II.59 har: 28. – (26) Landsbyen Viby (Gl. Viby) i Syv s., Ramsø h. – (27) *Kollats* er biskoppens skrivelse til menigheden, hvorved præsteembedet overdrages en dertil kaldet person (OdS X.1045 bet.2), jf. H. Matzen og J. Timm, Haandbog i den danske Kirkeret (1891).252. – (28) Se 348.2. – (29) Se 348.3. – (30) Afgift, ydelse (egl.: hvad der udredes) (OdS XVII.554 bet.2). – (31) Hovedpræstegård i modsætning til mensalgård (en præsteembedet tillagt ufri bondegård, der oftest bortforpagtedes af præsten).

445 Skåne landsting 3. marts 1577

En adelsmand havde med sine søskendes samtykke solgt sit gods til en anden. Da godset forblev i sælgerens besiddelse, idet han af køberen straks blev forlenet dermed, søgte hans arvinger at anfægte overdragelsen, hvis gyldighed dog blev stadfæstet af landstinget.

Hs.: NkS 835,2° nr. 11.
Ingen *overskrift* i forlægget.

Wii effterschreffne Biørn Kaas[1] till Starupgaard,[2] landsdommer wdi Skonne, Niels Andersenn, landstings schriffuer, kiendis och witterligh giør for alle medt dette wort obenne breff, att aar effter Gudz biurd 1577, søndagen dend 3. dagh martij, vdj Lund paa Schoningh landstingh var schichet for oß och goede mend flere erlig och welb: mand Erich Roßenkrandtz[3] til Langtind,[4] efftersom hand i dagh sex wgger effter kon: Ma., vor naadigste herris befalningh[5] for oß hafde vdj rette steffnet salig Tage Tottis[6] arffuinge for Arfferstorpgaard,[7] mølle och miere guods, de hannem forholde imod nogle schiøde och adkums breffue, som afgangen Erich Jbßen,[8] affgangen Byrge Wlfstand[9] och hans arfuinge[10] der paa gifuet haffuer. Och nu i dagh tiltallede hand for^{ne} Tage Tottiß arffuinge for for^{ne} Aßerstorpgaard, mølle och miere goedtz, de hannem forholde imod sin adkomb och schiødebreffs liudelße, huilche schiødebreff hand her for oß udi rette lagde. Det enne, som Niels Jbsen[11] i Sollerup[12] wdgiffuet haffuer, schreffuet paa pergamente vnder datum 1552, dend neste torsdagh effter paasche,[13] med siuf hengendis indsegle fore, som Niels Jbßen med flere ridermendsmend[14] beseiglit haffuer, liudendis at for^{ne} Niels Jbßen hafuer sold, schiøt och afhend fra sig och sine arffuinger och till for^{ne} Byrge Vlfstandtz och hans arffuinge ald dend lod, diel och anpart, som hannem er retteligen til arffue falden effter sin fader och moder,[15] som hans broder, Erich Jbßen,[16] hafde inde hoes sig, och dennem imellem vschiff-

tet ehr, som war en broder part i Aßerstorp gaard med ald for^{ne} gaardßens rette tilliggelße, intit wndertagendis, med huad nafn det helst er eller neffnis kand, och de andre gaarde och guodtz, møller, schouff och march och anden eiendom, som hoes hannom eller nogen anden findis kand, och kiendis sig der fore at haffue fangit fyllist och fuld uerd effter sin egen goede villie och nøye, j huor det helst er eller findis kand, enten pandsat eller i andre maade at uehre bortkommen, som for^{ne} Byrge Wlfstand eller hans arfuinge kand winde igien med rette, och bepligte sig och sine arffuinge, at der som noget dette goedtz bleff for^{ne} Byrge Wlfstand eller hans arffuinge afwondit, da schal hand och hans arffuinge igien wederlegge Byrge Wlfstand saa got och welbeleiligt jordegoedtz inden sex vggers dagh dernest effter, som samme schiøde wider wduißer. Och hafuer samme schiøde werit leest paa Schoning landtztingh lefuerdagen nest effter St: Dionisij dagh[17] wdj det aar 1552.

End udj rette lagde hand it andet schiødebreff paa pergamente med fem indseigler fore, som Erich Jbßens søster, Buolde Jbsdatter,[18] vdgiffuet haffuer vnder datum 1555, fredagen for fastelaugen,[19] vdgiffuet i Lund med hendis egen [hand][20] i hendis brøders, Niels Jbßens och Erich Jbßens och fliere goede mends forsamlingh, liudendis ord fra ord paa hindis søsterpart, som hendis broders, Niels Jbßens, schiøde liuder paa hans broder part paa forschreffne Aßertorupgaard och eiedom med mølle och miere guods, och at hun for sin store trang och nød schulle haffue det solt, schiøt och afhendt.

Dernest i rette lagde for^{ne} Erich Roßenkrandtz dend thridie schiøde, ochßaa paa pergamendt, som Erich Jbßen i Aßerstorp vdgiffued haffuer vnder datum 1554, tißdagen nest effter St. Dionisij dagh, med hengendis indseigler fore, som hand sielf med fliere ridermendsmend bessiglet haffuer och med Erich Jbßens haand wnderschreffuet, liudendis i lige maade, at hand hafuer och fra sig och sine arfuinge sold, schiøt och afhendt och til Byrge Wlfstand och hans arffuinge ald dend lod, diel och annpart och rettighed, som hannem er arffueligen tilfalden for en broder part i Aßerstorpgaard, som hand sielf iboede, med ald sin eiendom och tilliggelße, intit wndertagendis i nogen maade, med møller och andit mehr goedtz, som hannem er tilfalden, v-rygelig och w-igien kaldit, och kiendis sig och sine arfuinge ingen lod, diell eller rettighed at hafue til for^{ne} gaard, guods, møller och andit eiendom eller noget deriß tilligelße, och betacher Byrge Wlfstand for goed betalningh och kiendis sig och sine arffuinge at hafue fangit fyllist och fuld werd for for^{ne} goedtz. Och haffuer bepligtit sig och sine arfuinge at frj hiemle och fuldkommelig tilstaae Byrge Wlfstand och hans arfuinge for^{ne} hans broder lod

i for^{ne} gaard och goedtz, møller och alle dieris eiendom for huer mands tiltalle. Och ther som det blef hannem afwunden, da tilbiuder[21] hand sig och sine arffuinge inden sex vgger der effter kommendiß vorder at wederlegge hannem saa got och beleiligh goeds igien vdj rente och eiendom, som samme schiødebreffue i dennem sielffuer indholder och vduißer. Och er samme schiøde w-schrabet,[22] v-stunget,[23] v-machulerit i alle maade. Och hafuer for^{ne} Erich Jbßen och hans søsters schiøde breff verit leest paa Schonningh landstingh i dett aar 1558, søgne tingh effter paasche, som paa for^{ne} schiøde staar schreffuet. Och berette for^{ne} Erich Roßenkrandtz, at hand ochsaa hafuer huis schiøde, som Erich Jbßen och hans sydschinde och deris forældre paa for^{ne} Aßerstorpgaard och guodtz hafde, huilche schiøder och [adkomme][25] Erich Jbßen haffuer antuordit Byrge Wlfstand dend tid hand hannem det goedtz soldt hafuer.

Der til suarit erlig och welb: mand Arrild Vggerup[25] til Wggerup,[26] Henrich Braae[27] til Widschiufle[28] och Otte Totte[29] til Erichsholm[30] paa deris egne saa och paa dieris medarffuingers, s: Tage Tottis børnns, wegne, och satte i alle rette, om dend kiøb, som Byrge Jenßen[31] haffuer giort Erich Jbßen ehr saa nøyagtigt scheed, at det kand komme dennem, som ehr Erich Jbßens arffuinge, til schade, effterdj guodtzit iche hafuer fuld schiødet, men hafuer fuld Erich Jbßens arfuinge, saa lenge hand leffued, och dennem siden hans arfuinge, siden hand er død och afgangen.

Der till suarit Erich Roßenkrandtz och berette, at effter som Erich Jbßen haffuer hafft och brugt Aßerstorpgaard och goedtz sin liffs tid, det haffuer hand brugt och hafft effter Byrge Wlfstandtz breff och contractz liudelße, men huis de haffuer hafft och brugt Aßerstorpgaard och goedtz effter hans død, det hafuer de hafft och brugt med wold och er der fore til dømt af landztinget at bøde der fore, huilchen dom hand her for oß i rette lagde. Och berette for^{ne} Tage Tottis arfuinge, at Erich [Jbßen][32] iche eller hafde gifuet Byrge Jenßen eller hans arffuinge nogen genandt[33] eller pendinge af Aßerstorpgaard och goeds til nogen kiende,[34] men Byrge Jenßen haffuer giffuet Erich Jbßen breff, at hand och hanns arfuinge schulle aarligen giffue Erich Jbßen j tønde smør, ij pund rug, ij pund biug, huilchet saa vel siønes at uehre giort i dend meeningh, at hand med dend genandt och aarligh rendte ville kiøbe och loche Erich Jbßen til at giøre sin arfuinge it arffue suig med det schiøde, hand fra sig gifuet haffuer, effterdj hand boede sielf schulle beholde sin gaard och goedtz sin liffstid med ald huis frugt och landgielde, der af gich, til hans døde dagh och der til en aarlig genandt at oppeberge, saa lenge

hand lefde. Och der fore satte vdj alle rette, om samme schiøde, som de regne for it arffue suig at uere, effter sligh wilchor, som scheed er, bør at staae wed magt eller ej, effterdj at kon: Ma: och hans raad haffuer dømbt domme, liudendis at intit schiøde schall staa wed magt, wden guodtzit følger, som de sagde strax at wille beuiße med en dom af hans Mayttz: raad er wdgiffuet paa Kiøbenhaffns slott aar 1574, dend 12. dag junij,[35] imellom frue Anne Stißdatter,[36] Jørgen Daaß[37] effterlefuersche, paa dend ene och Jørgen Claußen i Bogenße paa dend anden side, huilchen dom for oß i rette lagdis, liudendis at for^{ne} frue Anne Stiiß haffde udj rette steffnet for^{ne} Jørgen Claußen for nogen breffue, frue Karen Knudsdatter[38] och Jesper Daa[39] hafuer vdgifuet, huor med hand sig tilholder en gaard i Smidstrup,[40] huilche breffue hun miener iche ret at uehre eller nøyagtigh, som det sig bør. Da er Jørgen Claußen fremb kommen och beret, at frue Karen Knudsdatter til en [gaffue][41] for nogen aar siden hafuer gifuet hannom en gaard i Smidzstrupbye och hafuer i rette lagt frue Karens gafuebref vnder datum 1574,[42] liudendis at hun haffuer wnt och gifuet, schiødt och affhendt fra sig och sine arfuinge och til hendis gudsøn Jørgen Claußen, Claus Erickßens søn, i Bogenße, hannem och hans arffuinge forschreffne gaard i Smidstrupsbye, som samme gaffuebreff med flere ord formelder. Der hoes i rette [lagde][43] hand hendis søns, Jesper Daas, breff och seigel wnder datum 1561, liudendis at hand haffuer fuldbiurd, samtygt och stadfest forschreffne hans moders, Karen Knudsdatters, breff och seigel, som hun Jørgen Claußen vnt och giffuet haffuer och andtuordet Jørgen Claußen det och hafuer lofuet och tilsagt Jørgenn Claußen, at hand och hans arffuinge maa och schall dend gaard til sig annamme effter hans och hans kiere hustrue, frue Anne Stiißdatters, død och afgangh vden ald forhindring i alle maade och siden dend niude och beholde til æuig eiendom; och der hoeß haffuer beuist med Jesper Daaß breff och zeigel, som hand hafde hannem tilschreffuet, at hand wille fornøye och betalle hannem ald det landgield, redtzell[44] och rettighed, som der gaar och gaffuis af samme gaard, fra den dag hand andtuordit hannem sin moders breff och sit egit stadfestelsbreff och intil Jørgen Claußen det annammit effter hans breffs liudelße, och der offuer paa haffuer bekommit en dom till Fyenboe landstingh, saa at dend gaard er hannem til dømpt, medens hans breffue staar wed deriß fulde magt, och haffuer der fore i rette satt, at effterdj for^{ne} gaard iche hafuer nogen thid fuld Anne Stiißdatter, om hand iche bør der for samme gaard at beholde effter hans gaffue och schiødebrefs liudelße. Der imod haffuer Anne beret, at for^{ne} gaard iche strax haffuer fuld for^{ne} Jørgen Claußen effter for^{ne} gaffue-

bref war vdgiffuet, men effter Jesper Daaß død hafuer hand [dend][45] gaard annammit effter hans schiødebreffs liudelße. Och fordj haffuer Anne Stiißdatter satt udj rette, om samme schiødebreff bør at staae wed deris fuldmagt. Da effter tiltalle, giensuar, breffue och beuißningh och dend sags leilighed ehr der saa bleffuen paa sagt for rette, at effterdj for^ne^ gaard i Smidstrup hafuer iche fuld for^ne^ Jørgen Claußen wdj for^ne^ Karen Knudsdatters och Jesper Daais leffuendis liffue, da bør hans schiødebref død och magteløes at uere, som samme kon: Ma: och hans naadis raads dom vidre formelder. Och der til med satte for^ne^ Tage Tottis arfuinge udj alle rette, om Niels Jbßen och hans[46] søster med rette kunde vehre megtig thil at selge noget goedtz, som ej med rette kand beuißis at uere dennem thilschifft, enten med lod, schifftebreff eller affkald, men haffuer stoed i fled och fellig med sin sødschind och ej at kunde nafngiffuis eller beuiße, huilchen hannom eller en anden tilhørde med rette, huerchen i gaardßens eiendom, iche heller i bunde guodtzit, om nogit schiøde, som slig fellig guods scheed er, er saa retteligen och lougligen scheed, at det kand komme dennom til schade i nogen maade. Och effterdj Byrge Jenßen haffuer gifuet Erich Jbßen sin bref och zeigel, at hand schulle beholde Aßerstorpgaard och goedtz quit och frij och angerløeß sin liffstid, huilchet breff for oß i rette lagdis, liudendis som forschreffuet staar, vnder datum 1554, den thißdag nest effter Dionisij dagh,[47] effterdj Erich Roßenkrandtz i Erich Jbßens lefuendis lif hafuer opbødet hans guods til landstingh, huilchet hannem var loffuet at beholde angerløes. Och berete, at Erich Roßenkrandtz hafuer kommit[48] Erich Jbßens bønder at sige sig tieneste och kommit til at giøre dennem sig tieniste, som de hafde verit hans egen, och hafuer giestet Erich Jbßen och hafuer ladet hugge och bruge i hans schouffue. Der fore satte for^ne^ Tage Tottis arffuinge i alle rette, om for^ne^ Byrge Jenßens breff och seigel saa louglig er holdet, som det sig burde eller ej, som de sagde dennem at wille beuiße med Erich Jbßens breff, som hand Otte Tot der om tilschreffuet haffuer, huilchet for oß i rette lagdes vnder datum 1575, fredagen effter Esto michj søndagh,[49] liudendis at hand for nogen tid siden ere kommen i handel med s: Byrge Jenßen om sit jordegoeds, som hand haffuer gifuet Byrge Jenßen sitt breff paa, huilche hans breff hand wille gierne holde hannem som en erlig riddermandsmand bør at giøre. Och der imod hafuer Byrge Jenßen gifuet hannem sit bref igien, huilchet hand i hans lefuendis liffue haffuer holdet hannem som en christen mand. Men huorledis for^ne^ Erich Roßenkrandtz effter Byrge Jenßens død och affgangh, som var hans høstruis fader,[50] haffuer holdet hans hustruis faders breff, will hand stille til Gud och

enn huer erligh mand, och at hand haffde handelit imod hannem som for^{uit} staar, som samme breff videre formelder och indholder. Dißligeste berete for^{ne} Tage Tottis arffuinge, at de wilde beuiße med ridermendsmend och med ridermendtzmends bref och seigel, huilche Erich Roßenkrandtz haffde ladet beschiche[51] til Erich Jbßen, om hand wilde forestaae samme goedtz. Och der paa fremlagde it sendisbreff,[52] som Otte Erichßen[53] til Stiensgaard[54] haffuer schrefuet Erich Marsuin[55] till wnder datum 1577, den 16. dagh februarj, liudendis at for^{ne} Otte Erichßen kiendis, saa och Niels Pederßen[56] til Engelstad[57] hafuer for nogen thid siden forleden af Erich Roßenkrandtz weret sendt wdj nogle werf til Erich Jbßen paa Aßenstorp. Da hafuer Erich Jbßenn suarit hannem saaledis: J maa wel sige dend goede mand Erich Roßenkrandtz, at jegh for ingen diell wille drage fra denne samme gaard, mit hus och hiem, huerchen til Ørup,[58] til Malmøe eller nogen anden steds, førind de berer mig død her aff heden til St: Hanßis kierchegaard.[59] Dißligeste haffuer och Erich Jbßen sagt, at hand hafde antuordit och gifuet Erich Roßenkrandtz de breffue, hand forsaa sig til,[60] at hand wel kunde nøigis med. Och der som de iche kunde gielde effter hans død, da maate hand det beholde, som hafde best ret der til, som samme breffue vidre forclarer och indholder, huilchit Niels Pederßen i dag bekiende, och saa meget widere, at hand blef vred paa fogden, for hand hafde sagt[61] Erich Roßenkrandtz thieniste. Och bekiende, at Erich Jbßen befallede dennem at tilbiude Erich Roßenkrandtz sin pendingh, korn och smør igien, effterdj hand haffde hørt, at hand opbød[62] det goedtz thil landstingh.

Der til suarit for^{ne} Erich Roßenkrandtz och satte udj alle rette, om det goeds iche nochsom haffuer fuld for^{ne} Byrge Vlfstand och hans arfuinge, effterdj at Erich Jbßen, dend thid hand hafde sold for^{ne} Byrge Vlfstand det goeds, strax dend samme dag gaff sit breff fra sig, at hand bekiende sig at haffue Aßentorpsgaard och goedz i forlæningh sin liffs tid af Byrge Vlfstand och hans arffuinger, huilchet for oß i rette lagdis vnder datum 1554, tißdagen nest effter St: Dionisij dagh. Dißligeste haffuer och Erich Jbßen gifuet frue Magdalene,[63] Byrge Wlfstands, effter Byrge Wlfstandtz død och Erich Roßenkrandtz lige saadan it breff, at hand kiende sig at haffue samme for^{ne} gaard och goedtz i forleningh af hannem sin liffs tid, och effter hans død och affgangh at komme thil dennem och dieris arfuinge igien, huilche breffue ochßaa for oß udi rette lagdis, wnder datum 1573, anden St: Woldborg dagh,[64] som samme breffue widere vduißer. Och berete, at Erich Jbßenn i hans leffuendis liffue hafde befallit bønderne at sige hannem tieniste, och hand haf-

fuer satt fogdedt der, som bønderne inden landstingh bekindt haffuer. Och satte vdj alle rette, om den kon: Ma: dom, Tage Tottis arfuinge lod leeße i dagh inden thinge, kunde vere hannem nogit imod, effterdj hand[65] liuder ichun paa en gaard, som af Karen Knudsdatter och Jesper Daa haffuer verit gifuet till Jørgen Claußen och er intit gifuet for samme gaard, och om de sendings breffue kand were hannem til nogen hinder, effterdj de formelte alt[66] paa, at Erich Jbßen hafde gifuet Byrge Wlffstand och hannem breffue paa samme gaard, och som Niels Pederßen i dag bekiende, at Erich Jbßen hafde befallit hannem och Otte Erichßen at thilbiude Erich Roßenkrandtz sin pendinge, korn och smør igien, som hand for sit goeds foet haffde, och miendte fordj nochsom beuist at uere, at det goeds var ret kiøbt oc betaldt, ellers hafde Erich Jbßen iche hafft behouff at biude hannem sin penge, korn och smør igien, som hand hafde oppeborit for sit goeds, och i dag beuiste med quitands vnder datum 1574, som Erich Jbßen haffuer vdgiffued, at hand hafde foet och bekommit alt huis smør, korn och andet, som Byrge Vlfstand och hans arffuinger hannem lofuet haffuer, och miente fordj, at Byrge Vlfstand och hand hafde nochsommelig holdit, huis breffue de Erich Jbßen gifuet hafuer. Och berete, at Otte Erichßens breffue och Niels Pederßens widnisbyrd er gangen effter en død mand och siden Erich Jbßen er død och afgangen och miendte sig for dennem intit at kunde lide. Och satte i rette, om Byrge Wlfstand eller hand iche maatte giøre aff deris goeds, huad de wille, enten at forleenne Erich Jbßen det eller en anden, om dennem bør deris guods at miste eller ej.

Med mange flere ord och talle dennem derom paa boede sider imellem var.

Da effter til talle, giensuar och sagsens leilighed, och effterdj at Erich Roßenkrandtz hafuer Erich Jbßens och hans sødschinds schiøde och adkom breffue paa for[ne] Aßentorp gaard och guods, saa och huiß schiøde och foruaringh[67] de och deris forældre der paa hafft haffuer, saa och Erich Jbßens breff, at hand kiendis sig at hafue samme gaard och goeds af Byrge Vlfstand och hannem i forleeningh, och effterdj de sendis breffue, som Tage Tottis arffuinger i dag haffuer frembaarid, liude, at Erich Jbßen hafuer gifuet Byrge Vlfstand och Erich Rosenkrandtz sin breffue paa samme gaard, och iche samme schiøde fortaugt er, men for mange aar siden ehr leest her paa landstingit och paaschreffuit, och effterdj Erich Roßenkrandtz i Erich Jbßens lefuendis lifue effter Erich Jbßens egen befalningh annammit thieniste af bønderne och saat sin egen foget paa gaarden, sagde vj saa der paa for rette, at vj iche kunde finde det for nogen arffue suig, effterdj det er kiøbt och betallit, men

for^ne^ Aßentorp gaard och guods at følge och bliffue hoes Erich Roßenkrandtz, som er med sin hustrue Byrge Vlffstands arfuinge effter hans schiødis och adkombs breffuis liudelße, men der som Erich Roßenkrandtz hafuer hugit eller brugt nogen schouffhugh j Aßentorpschouff, som kand vehre imod Byrge Vlfstands och hans eget breff, saa talle sig hannem til der fore, saa gaae der om huis loug ehr.

Til ydermere vidnisbyrd, at saa for oß i sandhed inden landstingh farit er, som for^uit^ staar, henge vj voris zignetter neden for dette wort obne bref, gifuet och schrefuit aar och dag som for^uitt^ staar.

(1) Se 362.16. – (2) Se 362.17. – (3) Erik Axelsen Rosenkrantz (d. 1591) til Langtind. Han var 1. gang gift med Margrethe Ulfstand (d. 1582, datter af nedenn. Børge Jensen Ulfstand), 2. gang (1583) med Maren Iversdatter Juel (d. 1624). – (4) Hovedgården Langtind i Ejsing s., Ginds h. – (5) Kendes ikke. – (6) Tage Ottesen Thott (d. 1562) til Næs (nuv. Trollenäs), Eriksholm (nuv. Trolleholm) m. v. Han var gift med Else Holgersdatter Ulfstand (d. 1573). Deres børn se DAA 1900.433ff. – (7) Gården Assartorp i Lyngby s., Bara härad, Malmøhus län. – (8) Erik Jepsen Rosensparre (d. omkr. 1570) til Assartorp, som han 1550 indværgede med lovhævd, men 1554 solgte til nedenn. Børge Jensen Ulfstand. – (9) Børge Jensen Ulfstand (d. 1558) til Glimminge og Ørup. – (10) Se DAA 1896.438. – (11) Niels Jepsen Rosensparre, broder til ovenn. Erik Jepsen Rosensparre. – (12) Niels Rosensparre ejede (til 1552) gods i Sallerup, jf. DAA 1899.375, enten Södra, Västra el. Östra Sallerup sogne i Skåne. – (13) I 1552 var det påskedag 17. april. – (14) Adelsmænd (Kalk. III. 593a bet.2). – (15) Jep Truidsen Rosensparre (d. omkr. 1495) til Assartorp og Anne Persdatter. – (16) Se ovf. note 8. – (17) Dionysii dag: 9. oktober. – (18) Bodil Jepsdatter Rosensparre, søster til ovenn. Erik og Niels Jepsen Rosensparre. – (19) I 1555 var det fastelavns søndag 24. februar. – (20) Mgl. i forlægget. – (21) Måske fejlskrift for *tilbinder* (forpligter). – (22) uraderet. – (23) Ikke gennemstukket (som tegn på dokumentets ugyldighed, jf. Frantz Blatt, Under vor Haand og Segl (1943).19). – (24) Forlægget har ved fejlskrift *afkomme*. – (25) Arild Urup (d. 1587) til Ugerup. Han var gift 2. gang med Thale Tagesdatter Thott (d. 1611), datter af ovenn. Tage Ottesen Thott (d. 1562) og Else Holgersdatter Ulfstand (d. 1573). – (26) Hovedgården Ugerup i Köpinge s., Gärds härad, Kristianstads län. – (27) Henrik Brahe (d. 1587) til Vidskøfle. Han var gift med Lene Tagesdatter Thott (d. 1599), datter af ovenn. Tage Ottesen Thott og søster til Thale Tagesdatter Thott. – (28) Hovedgården Vidskøfle (Vittskövle) i Vittskövle s., Gärds h., Kristianstads län. – (29) Otte Thott (d. 1588) til Næs (nuv. Trollenäs) og Eriksholm (nuv. Trolleholm), søn af ovenn. Tage Ottesen Thott og broder til ovenn. Thale og Lene Tagesdatter Thott. – (30) Hovedgården Eriksholm (nuv. Trolleholm) i Torrlösa s., Onsjö härad, Malmøhus län. – (31) Børge Jensen Ulfstand, se ovf. note 9. – (32) Forlægget har ved fejlskrift *Jenßen*. – (33) Fastsat pengesum el. naturalværdi, der udredes til gengæld for en ydelse el. et gode; spec. løn (til lensmand) (Kalk. II.24b, OdS VI.775). – (34) *kiende:* mon her: (kort) øjeblik, ɔ: nogen sinde, sml. OdS X.268 bet.2. – (35) Se ovf. nr. 424. – (36) Anne Stisdatter Ulfeldt, se 424.5. (37) Se 424.6. – (38) Se 424.7. – (39) Se 424.8. – (40) Se 424.9 – (41) Forlægget har formentlig ved fejlskrift *gaard*. – (42) Fejlskrift for *1524*, se 424. – *(43)* Mgl. i forlægget. – (44) Se 424.15. – (45) Forlægget har ved fejlskrift *der*. – (46) Herefter udstreget *arffuinge*. – (47) Dionysii dag: 9. oktober. – (48) *komme . . . til:* få til, bevæge (Kalk. II.580b bet.19b).

– (49) Dominica Esto mihi: Fastelavns søndag (i 1575: 13. februar). – (50) Se ovf. note 3. – (51) Se 441.26. – (52) Brev (Kalk. III.704b). – (53) Otto Emmiksen med tilnavnet „den onde" (d. 1594). – (54) Hovedgården Steensgård i Svanninge s., Sallinge h. – (55) Kendes ikke. Måske er det rigsråd Jørgen Marsvin (d. 1581) til Hollufgård og Dybæk, der 1567–76 var lensmand i Landskrona og på Lundegård, 1578–81 på Sølvitsborg. – (56) Niels Pedersen Galt (d. 1608) til Ingelstad. – (57) Hovedgården Ingelstad i Ingelstad s. og härad i Skåne. – (58) Hovedgården Ørup i Benestads s., Ingelstad härad. I 16. årh. tilhørte den slægten Ulfstand, men kom 1558 ved giftermål i slægten Rosenkrantz' eje og forblev i denne slægts eje til 1913. – 59 Uvist hvilken kirkegård. – (60) ventede, regnede med (Kalk. I.690a bet.4). – (61) tilsagt, lovet (Kalk. III.718a bet.3). – (62) udbød, tilbød (offentligt) (Kalk. III.325b). – (63) Magdalene Tygesdatter Krabbe (d. 1586), gift med Børge Jensen Ulfstand (d. 1558) til Glimminge og Ørup. – (64) Valborg dag: 1. maj. – (65) ɔ: dommen. – (66) Hvis *alt* her ikke blot er fyldeord (Kalk. I.43a bet.2; OdS I.486 bet.2) vel: med forstærkende el. forsikrende bet., se OdS I.485 bet.2, 487 bet.6. – (67) Sikkerhed, bekræftelse (Kalk. I.739a bet.1).

446 Tilforordnede råder 13. maj 1577 (Viborg)

Tilforordnede råder stadfæster Viborg tamperrets dom, hvorved en mand kendtes pligtig til at ægte sin trolovede; vægrer han sig fortsat herved, skal lensmanden sætte ham til rette.[1]

Hs.: RA Hss. V B 18 nr. 238.

Ingen *overskrift*, men i registeret følgende regest: En kongelig confirmatz offuer en capittelßdom.

Koninglig Maitts: forordnet raad och lanndtzdomer vdi Nøriutlannd Peder Gyldennstiernne[2] thill Thim,[3] Jørgenn Roßennkrandz[4] thill Roßennholum,[5] Erick Rud[6] thill Fugelßang,[7] Biørnn Annderßenn[8] thill Stienholtt,[9] Pallj Jull[10] thill Stranndett,[11] Malthj Jennßenn[12] thill Holumgaard,[13] giør vitherligtt, at aar epther Gudz byrdt 1577, thenn 13. dag maij, paa Viburg raadhuß for oß var skickett Morthenn Chrestenßenn y Flye[14] och hagde vdj rette steffnidt Morthen Jenßenn ibidem, for hannd icke ville fulttdryffue thett egteskab med hanns dather, Kiersten Morthenßdather, som the domherrer[15] vdj Viburg chapitel skulle haffue hannom thilfundett jndenn sist forganngenn jull att skulle haffue endett. Och fremlagde enn dom[16] aff for^{ne} capittell, othennßdag nest for Sancte Mauritij dagh[17] sist forledenn vdgiffuett, wdj huilcken Morthenn Jennßenn er thildømptt sitt løffte, throeloffuelße och egteskab med for^{ne} Kierstenn Morthennßdather att fulttdryffue och jnndenn Christij fødzels dag tha først kom hinder erlig thill seg att thagge epther christelig

zedwanne att forßørge och erligenn och christeligenn seg emod hinnder att skicke, som thett seg bør enn dannemannd emod sinn høstrue, eller huis thett icke ther forindenn skeede, tha hannom at settis thil rette aff herskabett och straffis som vid bør, som thenn dom vider forclarer. Och therhuos chlagett for^ne^ Morthenn Chrestennßenn, att for^ne^ Morthenn Jennßenn seg forherdrer och icke same dom vill eptherkomme, och saatte therfore vdj rette, om hannd icke bourde att straffis som vidbør.

Saa møtte for^ne^ Morthenn Jennßenn och dog viste seg icke emodt samme dom att kunnde wnndskylde.

Medt flierre ord och thale, thennom ther om emellom var.

Tha epther thilthale, giennßuar ocg sagzenns leylighiedt, saa och eptherthj nu beuiißis med for^ne^ capittels dom for^ne^ Morthenn Jennßenn att uere thildømptt samme egteskab medt Kierstenn Morthennßdather att skulle fulttdryffue, tha er for^ne^ Morthenn Jennßenn pligtig same dom att eptherkome, och therßom hannd seg viider forherdrer och giennstridige ther emod lader finnde, tha lennßmanndenn att sette hannom thilrette epther same doms lyudelße.

Jn cuius rej testimonium sigilla nostra presentibus inferius impreßa.

(1) Se ovf. nr. 441. – (2) Se 414.32. – (3) Se 432.33. – (4) Se 381.13. – (5) Se 381.14. – (6) Se 357.7. – (7) Se 357.8. – (8) Se 348.2. – (9) Se 348.3. – (10) Se 349.3. – (11) Se 349.4. – (12) Se 389.8. – (13) Se 408.7. – (14) Se 441.19. – (15) Medlemmer af domkapitlet, kanniker (OdS III.853 bet.1). – (16) Ovf. nr. 441. – (17) Se 441.18.

447 Tilforordnede råder 3. juni 1577 (Viborg)

Viborg købstads borgere har i henhold til kgl. privilegier af 1546 og 1561 ret til at handle med udlændinge i alle danske købstæder, hvorfor Ålborg købstads borgere havde været uberettigede til at hindre sådan handel.

Hs.: GkS 1140,2° pag. 372 (findes yderligere i 1 hs.).
Ingen *overskrift* i forlægget.

Jørgen Løcke[1] till Offuergaard,[2] rider, Jørgenn Rosennkrandtz[3] till Roßenholm,[4] Erich Rued[5] till Fogellsang,[6] Biørn Andersßønn[7] till Stienaltt,[8] Danmarckis rigis raad, Pallj Juull[9] till Pallißbierg[10] och Malthj Jensßønn[11] till Holmgaard,[12] landtzdomere i Nøriuttland, giøre witterligt, att aar epther Gudz biurdt Mdlxxvij, manndagen post dominica trinitatis, war wij epther

kong: Mayst:, vor allernaadigste herris, breff och befalling[13] forordinett och forsamblitt wdj Viiborig att sidde rettertingh. Tha war skickett for osß erlige, vellact och fornumstige mænd Peder Heggelund,[14] Gunde Skriffuer,[15] borgemestre i Viiborig, Bartell Bieregraff,[16] Jens Andersßønn Heggelund,[17] Søren Mortenßønn[18] och Lauridz Christensßønn,[19] raadmend ibidem, paa thieris egne och mienige borgers vegne ibidem paa thenn enne och hagde hiid i rette steffnitt erlig och fornumstige mend Chresten Michelsßønn,[20] Jens Chrestenßen,[21] borgemestre wdj Olborig, och raad ther samestedtz paa then anden siide och thenom beskyllte, for the schulle lade giøre wdj thieris bye och siøesiide[22] Viborig borger hinder och modstand, huis the med vdlendiske ther samestedtz handle och kiøbe wille och ther med thieris næring och biering[23] att uille vnderslaa.[24] Disligeste att schulle forbiude vdlendiske och fremmede same Viborig borger wdj saa maade icke att schulle med handle, huilcken forhindring schulle vere emod kongelig preuelegier, naader och frijheder, Viborig borger naadeligen med begaffuitt er.

Och framlagde ett stuormectigste høigborne førstis, høgloulig sallig milde jhoukompst koning Chrestian thenn Thridie obnne bezeglitt breff aar [1546][25] vdgiiffuitt, som medføer, att eptherdj Viiborig leger langt fraa siøesiide, wdj huilckett hans Mayst: aff sønnderlig gunst och naade haffuer thagitt, annamitt och vndfanget borgemestre och raadmend och mienige borger wdj Viiborig bye vdindenn hans kongelig høigmectighedtz hegnn, vernn, fred och beskiermilße, besønderligen att uille forsuare och fordattinge[26] till ald rett och aff same naade haffuer fuldbørditt, samtøct och stadfest alle the frijheder och preuelegier, som hans herre fader thenom naadeligen giffuett och stadfest haffuer, ved thieris fuldmact att bliffue wdj alle thieris ord, puncter och artickle, som the wdj alle maade vduißer och indholder epther hans Mayst: herr faders stadfestilßebreffs liudelße, och forbiuder alle, ehuo the heldst ere eller vere kunde, serdieles hans naadis fougder, embidtzmend och alle andre for^{ne} Viiborig med borgemester, raadmend och mienige borgere ther samestedz ther emod paa thieris frijhed att hindre. Och paa dett borgerne motte ditz bedre komme till thieris næring och biering haffuer hans Mayestatt aff sønnderlig gunst och naade vndt och tillatt borgemestre, raadmend och mienighed wdj Viborig ther epther wbehindrett motte handle och kiøbe med fremmede och vdlendiske kiøbmend i alle hans Mayst: kiøbsteder offuer altt Danmarckis riige, eller huor the saadanne theris nering bekomme kunde, till saa lengie hans Maiestatt anderledis tillsindtz ther om vortt, och therfor forbiude alle, ehuo the heldst er eller vere kunde, serdieles fougder,

embidtzmend, borgemester, raadmændt, byefougder och alle andre for^{ne} vndersaatte wdj Viborig ther emod att hindre, hindre lade eller wdj nogin maade forfang att giøre vnder hans Maiestets hyldiste och naade &c.

Ther huos framlagde forbemelte kong: Mayst: koning Frederich thenn Anden, allis voris naadigste herris obne bezeglitt pergamendtz breff aar Mdlxj[27] vdgiffuitt[28] frijhieder och preuelegier epther som for^{uitt} staar, att hindre eller wdj nogre maade forfangh att giøre vnder hans hyldeste och naade, som the kongelige breffue ydermiere indholder och vduißer.

Och saatte for^{ne} borgemester och raad wdj Viiborig wdj alle rette, om the icke buorde saadann thieris frijheder att niude, och om borgemester, raad och borgere i Olborig ther emod ther ved siøesiiderne att kunde formiene thenom med vdlendiske att kiøbe och handle, och jndbøgerne kunde forbiude fremmede thenom att med handle och vandle[29] som for^{uitt} staar.

Saa møtte erlig och fornumstige mændt Pouell Poppe,[30] Olluff Lauridtzønn,[31] raadmend i Olborig, och Peder Stub,[32] borger ibidem, paa thieris egne och thieris medbrøders vegne och gaff till kiende, att saadan Viborig byes preuelegier icke nogen tiid for thenom skulle haffue verritt leest och forkiøndt, att the kunde haffue thenom ther epther rettid.

Med mange fliere ord och thalle thenom ther om emellum war.

Tha epther till thale, giennsuar och sagzens leilighed, saa och eptherdj høgbemeltt hogloulig, sallig milde j houffkompst, koning Chrestiann haffuer annsiett Viiborig byes leilighed, thenn langt fraa siøesiiderne legindis att uere, och ther for haffuer vndt och tillatt borgemestere, raadmend och mienige borgere wdj Viborig vbehindrett att maa handle och kiøbe med fremmede och vdlendiske kiøbmendt i alle hans naadis kiøbsteder offuer altt Danmarckis riige, eller huor the saadan thieris næringh bekome kand, och eptherdj høgbemeltt kong: Mayst:, allis voris naadigste herre och konge, haffuer thagitt, annamitt och vndfangett borgemester, raadmend och mienige borger i Viiborig vdindenn sin kongelige hegen, vernn, fred och beskiermilße, besønnderlig att uille forsuare och fordattinge till ald rett, och hans naadis kongelig høgmectighed att haffue confirmierit, fuldbyrdett och stadfest alle the frijhieder och preuelegier, som hans Maiestatts herr fader Viborig borger naadeligen med begaffuitt haffuer, som the thuinde kongelig breffue ydermiere indholder och vduißer, tha affsagde vii saa for rette, att for^{ne} borgemestre, raad och mienighed i Viborig bøer saadann thieris preuelegier, som samme thuinde kongelig breffue paa liuder, att niude och beholde och icke for^{ne} Olborig borger ther emod thenom att wforette, medenn tillstede thenom wbe-

hindrett med fremmede och wdlendische att kiøbe och handle epther samme thieris preuelegiers liudelße.

Till ydermiere vindisbørd haffue vii voris zingnetter her vndertrøgt.

Datum ut supra &c.

(1) Se 362.8. – (2) Se 362.9. – (3) Se 381.13. – (4) Se 381.14. – (5) Se 357.7. – (6) Se 357.8. – (7) Se 348.2. – (8) Se 348.3. – (9) Se 349.3. – (10) Se 391.2. – (11) Se 389.8. – (12) Se 408.7. – (13) Kendes ikke. – (14) Peder Christensen Hegelund (d. 1589), rådmand i Viborg 1548, borgmester ssts. fra 1571, jf. Viborg Købstads Historie (1940).798, 819; M. R. Ursin, Stiftsstaden Viborg (1849).70. – (15) Se 349.5. – (16) Bertel Bjerregrav nævnes som rådmand i Viborg også 1581 og 1585 (Viborg Købstads Historie.820), samt 1591 (Viborg landstings dom 5. juni 1591, ndf. nr. 663). – (17) Måske fejlskrift for Niels Andersen (Skriver) (d. 1588), der 1581 og 1585 nævnes som rådmand i Viborg (Viborg Købstads Historie.820). Han var 1. gang gift med Margrete Hegelund, datter af ovenn. borgmester Peder Christensen Hegelund. – (18) Søren Mortensen Hegelund nævnes som rådmand i Viborg også 1581, 1585 og 1595 (Viborg Købstads Historie.820). – (19) Lauritz Christensen nævnes også 1580 og 1581 som rådmand i Viborg (Viborg Købstads Historie.820). – (20) Christen Mikkelsen, rådmand i Ålborg 1553, borgmester ssts. 1570–80, jf. P. C. Knudsen, Aalborg Bys Historie I (1931).110, 111, 159. – (21) Jens Christensen, borgmester i Ålborg 1573–76, se P. C. Knudsen op. cit.159. – (22) Kyst (Kalk. III.748a). – (23) Næring, underhold (Kalk. I.211b bet.2). – (24) tilintetgøre, undertrykke (Kalk. IV.662a bet.1). – (25) Forlægget har ved fejlskrift *1547*. Der er tale om kgl. åb. br. 11. februar 1546, se Dipl. Viberg nr. 321. – (26) forsvare, hjælpe (Kalk. I.603a bet.2). – (27) Kgl. åb. br. 26. juni 1561 (Kanc. Br.). – (28) Herefter mgl. øjensynlig en del tekst; ligeså i det andet hs. (GkS 1135,2°), der er afskrevet efter GkS 1140,2°. – (29) virke, drive forretning, handle (Kalk. IV.730b bet.1). – (30) Poul Poulsen Popp (d. 1597), 1573 rådmand i Ålborg, 1576–79 og atter 1591 borgmester ssts., jf. P. C. Knudsen, Aalborg Bys Historie I (1931).103, 109, 112, 159. – (31) Oluf Lauritzen nævnes som rådmand i Ålborg også 1573 og 1575, se P. C. Knudsen op. cit.162. – (32) Muligt Peder Poulsen Stub (d. 1604), søn af sognepræst i Skørping, magister Poul Stub (d. 1584) og Mette Hvass (d. 1580), se F. Hvass, Samling af Meddelelser om Personer og Familier af Navnet Hvas V (1890).212.

448 Ridemandsbrev[1] 6. november 1577 (Sjælland)

Seks adelsmænd rider efter kgl. befaling markeskel mellem Nørup, Butterup og Regstrup byer og udfærdiger markskelsbrev herom.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 225.
Overskrift: Ridermendz affsigt[2] om marckeskeell.

Wy efterscrefne Eyler Grubbe[3] till Lystrup,[4] Hendrich Arnfelldt[5] till Gundetvedt,[6] tiltagen wdi Hans Skovfgaards[7] stædt, Eyler Kravfse[8] thill Egholm,[9] Hach Vllstannd[10] till Hickebiergh,[11] Christopher Giøe[12] till Gunders-

løff hollm,[13] thilltagen vdi Lawge Wrnis[14] stedt, och Peder Brade[15] till Krogholm,[16] tiltagen vdi Absolon Gøis[17] stedt, giøre alle vitterligt, att aar 1577, thend 6. novemb:, waar wy efter stormectigste høgborne førstis och herris, her Frederich denn Anden, Danmarckis, Norgis, Vendis och Gottis konning etc., waar allernaadigste herris oc konnings, obne strennge befallings brefs[18] lydellse forsamlede paa en trette, som begifver sig imellum erlig, velbyrdig mand Christopher van Festenbergh, som kallis Pax,[19] høfwitzmand paa Holbeck, paa cronens vegne, och hederlig, høglerdt mand docter Peder Sevrenßen,[20] kong: Matts: liifarst,[21] paa capittels wegne, paa den ene och erlige oc welbyrdige frue Mette Oxe,[22] Hanns Barnichovs[23] efterlefverske, till Birckholm[24] paa denn anden siide om it marckeskiell emellum Nørup[25] och Butterup,[26] Reystrup[27] och Nørup, som oldinger nogen thid sidenn forleden hafve giort emellum for^{ne} byer, hvilcke de mener icke saa rette at werre vdviist, som det sig burde, och tilholdt oß høgbemellte kong: Matt: befalling, at wy skulle grandgifveligen grandske och forfare alle deris brefve och beviisning, och dersom samme skiell icke er saa lovligenn[28] och ret giort, ad det bør vedt macht att blifve, adt wy da skulle riide och giøre der ret merckeskell imellum, settenndis steen och stabell,[29] som det sig bør efter lovgen,[30] som høgbemelte kong: Matz: befallinng viidere der om formelder. Och tillspurde wy, om alle lodtzeyerne waare lovlige kaldidt och fanngedt warsell efter receßenn,[31] hvor till de bekiende, at de hafde bekommidt lovlig varsell, vden erlig oc velbyrdig Moghns Gøes[32] paa hans moders, erlige och welbyrdige frue Ide Vlstandtz[33] till Skiersøes,[34] vegne. Ther imod berette lodtzeyerne, at hans moder hafde tilfornn fangedt lovlig varsell, thend tiid de gode menndt waare tilforn paa for^{ne} marckeskiell efter denne samme kong: Maitts: befalling forsamlede. Och denn tiidt haffde de allesammen tilplictidt dennum adt wille møde wstefnidt och wkaldet, naar for^{ne} gode mennd ville møde igien, hvilcked de nocksom ville beviise.

Saa møtte y dag paa for^{ne} aasteder for^{ne} Christofer van Festenbergh paa kong: Maitts: och kronenns wegne, och erlig, welbyrdig mand Lavge Beck[35] till Førsløf,[36] høfvitzmandt paa Roskylde gaard,[37] for^{ne} docter Peder Sevfrennßen och hederlig, wellærdt manndt her Sevfren Oellßen,[38] prior vicariorum wdi Roskilde, paa Roskylde capittels wegne, paa then ene och for^{ne} frue Mette Oxe paa den andenn side. Tha efter tilltale, som for^{ne} Christofer Pax met for^{ne} de andre lodtzeyere till Nørup hafde till de xiij oldinger, som hafde giort marckeskiell imellum for^{ne} byer, som de mente icke saa lovligenn och ret at verre giort, som det sig burde, lagde vy os wdi at ville for^{ne} lodtzeyere

till mindelighedt forene och fordrage, hvilcket de gafve os deris gode wilge och samtycke till paa baade siider.

Tha hafve vy dennum y dag saa forente oc fordrage till mindelighed, at det tovgh, som for^{ne} oldinge imellum for^{ne} Nørrup, Butterup, Reystrup och Nørrup giort hafve, skall epter denne dag werre och blifve dødt och machtløs och ey adt komme for^{ne} lodtzeyere till Nørup till hinder eller skade y nogen maade. Och hves steen och stabell erre sette udi det skell, de vdi saa maade giort hafver, skulle afskafis oc strax opryckis, oc samme skiell verre och blifve, som det aldrig giort vaare. Och blef venlige och vell forligte, saa at samme xiij aaldinge skulle oc for samme deris toeg verre wfellde. Och efter samme lodtzeyers paa bege siders vilge och begierring hafve vy till mindelighedt giort och reditt dette efter^{ne} skiell, som de och deris arfvinge och efterkommere her efter for it wrygeligt skiell holde wille, som her efterfølger:

Først begynte wy vort toug ved det gamle skell imellum Butterup och Nørup, fran aaen och till den første peel, vi satte, skall hollis som det hafver werridt holdidt af arildtz tid. Och blef samme første pell och threbundenn[39] steen seet y Lille Rørmose[40] y den gamle skiellbieck[41] synden for becken, och kallis samme steenn Grubbe steen.[42] Ther fran, lige y synder, ligger iij stene y enn beck och blef och set pell, och kallis Skougaartz steene. Ther fran synden op adt en agereen,[43] westen optill stiendyßen, en stoer ludesteen,[44] kallis Krafse stenen. Ther fra synder met en agerende en pell [och][45] iij stene sett, ther fran y synder en pell och iij stene set y bekien, ther fra y sudvest op at becken en pell oc iij steene, ther fran y sudvest en pel oc iij stene optil Veyringshøg[46] ager. Ther fra y synder op till en eg er set en pell och iij steene. Ther fra y sudvest till to smaa eger, staar baade paa en roid.[47] Ther fra till en steen y sudvest kaldis Hacksteenn. Ther fran y sudvest till en steen kalldis Giøe steen. Ther fra och y sudvest till iij steene och en pell, kallis Bradesteene, ligger y den ren[48] hois[49] det gamle marckeskiell. Ther fran y sydvest hois en eg staar ved veyen er set en pell och iij steene. Ther fra vesten optill Niels Erickßens tocke[50] er set en pell och iij stene. Ther fra och till en eg staar østen wid weyen. Thenn sidste peel set vesten for Gaasemosen,[51] optill enn liden bro, kaldis Trette broen.[52] Ther begynder skellidt imellum Reystrup och Nørrup. Oc blef sidenn set første skell imellum Reystrup och Nørrup, fra broen ved enn tornn,[53] som staar paa den nørre side, paa Kullebooholtt,[54] thenn anden pell ret synder der fran østenn fra veyen paa Kullebohollt. Then tredie pell er set ved denn eg, som er afhuggenn. Thend fierde pell er set synder der fra, vid en mose ende, synden for Kullebohollt, vesten vid veyenn.

Then femte pell er set ret y synder der fran. Then siette pell er set synder der fran y den synder ennde paa samme mose. Then sivfende pell er set sudvest der fran, optill it høfdemodt[55] paa de agre østen vid stenkistenn.[56] Then ottende pell er set der fran y synder y it maedraf.[57] Then niende pell er set synder der fran mit igiennum Storckemosen.[58] Thenn thiende pell er set synder der fra till it lidedt høfdemodt, vesten for ludetornn.[59] Then elefte pell er set synder der fran igennem det høfdemod, nordenn vidt denn lille mose, synden och vesten for ludetornn. Then tolfte pell er set øster der fran y it beckedraf,[60] synden ved ludetornn. Then trettende pell er set y it beckedraf synden for ludetornn. Then fiortende pell er set y den nørre ende y Brodis[61] mose, saa ret langs mit igiennum mosenn till den syndre ende paa samme mose. Ther staar en steen y den beck østen for Kiøberøgell.[62] Saa ret synder op af en beck for Vifve[63] ager, saa ret synder at den lille beck,[64] som løber vidt Kiøberøgell. Saa ret sudvest op adt it beckdraf, op y den trinde mose, som ligger østen vid Kierhøfs[65] ager. Saa mit igiennum mosenn till it høfdemod østen for Kierhøf. Saa tvert ofver det høfdemod, vid den synder side. Ther fran till en liden siig[66] synden fore, och ret mit neder igiennum Hvilbecks[67] mose och till gierdit, thill en stor gammell hyld, der staar den sidste skiellpell. Hois alle for^ne^ skiellpele blev sette thre bunden stene met kull och flint wnnder.[68]

At wy diße for^ne^ skiell efter høgbemelte kong: Maittz: befalling afriidedt och afsagt hafve for ret skiell adt werre imellum for^ne^ Nørup, Butterup, Reystrup och Nørup hafve wy till widnisbyrd tryckt waare signeter her nedenn faare. Datum vt supra.

(1) Ridemænd er de mænd, der af kongen (senere af landsdommeren) beskikkedes til at ride markeskel el. herredsskel, ɔ: til ved forretning på stedet at fastsætte skel mellem landsbyer el. herreder. Trætte om markeskel (skellet mellem to landsbyer) skulle ifl. SkL 72 afgøres af 12 oldinge, jf. ASun 33: *xii prvdencioribus tocius prouincie, quos aldungbønder natale nominat ydioma* (DgL I, 2.504), ifl. VsjL ÆR 196 af 12 pålidelige mænd fra bygden, efter EsjL II.68 af 13 mænd. Efter JL II.68 skulle sandemænd afgøre markskelstrætter, men havde man ingen erindring om, at der tidligere var svoret om markeskel, kunne kongen lade ride markeskel. Denne beføjelse for kongen til at lade ride markeskel var ikke indskrænket til Jylland, jf. en ældre afhjemling (1158–60) i Codex Esromensis v. O. Nielsen (1880–81; 1973).92 og Poul Johs. Jørgensen i Hist. Tidsskr. 9. rk. VI.308 noten. De udnævnte kommissarer udstyredes med en skriftlig fuldmagt, der kaldtes ridebrev, hvilken betegnelse vist tidligst forekommer 13. oktober 1463, jf. Skautrup, Hardiske Mål II.72 og rettertingsdom 11. juni 1494 (I nr. 40), om de ridemænd, der i henhold til rigens ret skulle foretage indførsel el. udlæg hos en skyldner. I beg. af 16. årh. fungerede ridemænd som overinstans i markskels-sager, og dette blev lovfæstet ved reces 7. september

1569 § 2 (CCD I.414f.) og reces 21. november 1576 § 2 (CCD II.30f.), der indskrænkede kongens ret til at nedsætte overordentlige domstole til bl. a. herreds- og markskels-sager. Som ridemænd beskikkedes normalt et større el. mindre antal adelige (oftest 6 eller 7), fra 1576 ofte tillige bønder, særligt herredsfogder, jf. Skautrup, Hardiske Mål II.79 med note 2. – (2) Afgørelse (Kalk. I.26b). – (3) Se 395.9. – (4) Se 395.10. – (5) Se 407.3. – (6) Se 407.4. – (7) Se 431.8. – (8) Se 398.23. – (9) Se 398.24. – (10) Hak Holgersen Ulfstand (d. 1594) til Häckeberga, sen. (1581) rigsråd, 1590–93 kongens hofmester, 1593 rigsmarsk. – (11) Hovedgården Häckeberga i Genarp s., Bara härad, Skåne. – (12) Christoffer Gøye (d. 1584) til Avnsbjerg, Clausholm, Gunderslevholm, Bregentved m. v. – (13) Hovedgården Gunderslevholm i Gunderslev s., Øster-Flakkebjerg h. – (14) Lage Urne (d. 1623) til Beltebjerg, 1556 kannik i Lund, 1589–1617 landsdommer i Skåne. – (15) Peder Brahe (d. 1610) til Krogholm. – (16) Hovedgården Krogholm (nuv. Krageholm) i Sövestad s., Herrestad härad. – (17) Absalon Gøye (d. 1602) til Kjeldstrup, sen. (1582) rigsråd. – (18) Ved kongebrev 21. juni 1577 (Kanc. Br.) befaledes det Ejler Grubbe, Hans Skovgaard, Ejler Krafse, Hak Ulfstand, Lage Urne og Absalon Gøye at fastsætte skellet mellem landsbyerne Regstrup, Butterup og Nørup, da der var trætte mellem Christopher von Festenberg kaldet Pachisch og fru Mette Oxe om Nørre Jernløse mølle og møllens støvning (ɔ: vandets opdæmning). Kunne nogen af de nævnte ikke møde, havde de andre ret til at tiltage andre i stedet. – (19) Christopher von Festenberg kaldet Pachisch (Pax), fra 1592 til Bonderup (Tostrup s., Merløse h.). Han kom til Danmark i prins Frederiks tjeneste, var 1559–72 staldmester, 1563–1608 lensmand på Holbæk. Naturaliseret som dansk adel 1575. – (20) Lægen Peder Sørensen (d. 1602). 1563 kannik i Viborg med pålæg om i 3 år at studere medicin, 1564 magister, professor pædagogicus ved Kbh.s universitet, 1565–69 studieophold i udlandet, doktorgrad i Frankrig i filosofi og medicin, 1571 kgl. livlæge; medicinsk forfatter. – (21) Livlæge; se foreg. note. – (22) Mette Johansdatter Oxe (d. 1582), datter af rigsråd Johan Oxe (d. 1534) til Nielstrup og Mette Gøye (d. 1536), søster til rigshofmester Peder Oxe (d. 1575). – (23) Se 443.8. Hans Barnekow (d. 1559) til Birkholm (nuv. Løvenborg) og Tølløse, 1547 naturaliseret som dansk adel. – (24) Se 443.9. – (25) Landsbyen Nørup i Nørre Jernløse s., Merløse h. – (26) Landsbyen Butterup i Butterup s., Merløse h. – (27) Landsbyen Regstrup i Nørre Jernløse s., Merløse h. – (28) Kustoden har *lofligen*. – (29) Skelsten, grænsepæl (Kalk. IV.876 bet.1). – (30) EsjL II.21. – (31) Reces 13. december 1558 § 27. – (32) Mogens Gøye (d. 1615) til Gunderslevholm og Bollerup; han var gift med Hilleborg Krafse (d. efter 1627), datter af ovenn. Eiler Krafse. – (33) Ide Truidsdatter Ulfstand (d. omkr. 1600), gift med Falk Gøye (d. 1554) til Skærsø. – (34) Hovedgården Skærsø i Dråby s., Mols h. – (35) Se 384.3. – (36) Se 387.2. – (37) Se 444.4. – (38) Se 444.6. – (39) Sammenføjet i et antal af 3 (Kalk. IV.435b). Det var almindeligt, at der lagdes 3 sten med kul og flint under, se de hos Kalk. 1.c. anførte citater. Ifl. Arent Berntsen II.470 skulle ved markeskel nedlægges „store lange Camp-Steene, aff hvilcke nesten den halfve deel i Jorden nedgrafvis, oc at de fra andre Stæne, som ellers af ungefehr paa Marcken ved samme Pas [ɔ: størrelse, art] kunde findis at ligge kunde atskillis oc kiendes ... da blifver hos hver dem, naar de oprettes, i Jorden nedlagt Flint oc Kul som ævigvarende oc u-foranderlige kiende Tegn". – (40) Rørmose indgår i *Rørmosse Aas*, der nævnes i markbogen for Hanerup, Nørre Jernløse s., Merløse h. – (41) Har ikke kunnet lokaliseres. – (42) Det ses, at skelstenene opkaldes efter de udnævnte ridemænd, jf. i det følgende Skovgaards, Krafses, Hak (Ulfstands) og Brahes sten. – (43) Agerren er en upløjet jordstrimmel el. fure, der danner skel mellem to ejendomme el. marker (Kalk. I.39b; OdS I.359 bet.1). – (44) Vel: en sten, der hælder, luder (jf. OdS XII.1240ff.). – (45) Mgl. i forlægget. – (46) Har ikke kunnet lokaliseres. – (47) Rod. – (48) d. s. s. agerren, se ovf. note 43. – (49) ved. –

(50) Tokkejord: ikke opmålt jord, der var uden for dyrkningsfællesskabet (Kalk. IV.415a; OdS XXIV.107 Tokke 1). – (51) Markbogen nævner *Gasse Mosse Aas, Gaasze Mosze Stycherne* i Regstrup, Nørre Jernløse s., Merløse h. – (52) Trette broen nævnes ikke i markbogen, men hænger vel sammen med Trette Ås i Nørre Jernløse s., Merløse h. – (53) Tjørn (OdS XXIV.239 bet.2). – (54) Markbogen nævner *Lille* og *Store Kolbye Holt* i Nørup i Nørre Jernløse s., Merløse h. – (55) Høvdemøde: sammenstød af flere *høvder*, ɔ: forpløjninger (det stykke ved enden af ageren, på hvilket der vendes med ploven) (Kalk. I.361b). – (56) En firkantet trækiste fyldt med sten til at stille bropiller på (Kalk. IV.123a, jf. I.267a; OdS XXI.1197 bet.2). – (57) Engdrag (Kalk. III.1a); *ma(d)* = sid eng. – (58) Har ikke kunnet lokaliseres. – (59) en kroget tjørn el. muligt en tjørn med stærkt nedhængende grene. – (60) Bækløb, en bæks løb og sænkningen, hvori den flyder (Kalk. I.318a; OdS III.202). – (61) Brodis mose: muligt af mandsnavnet Brod (DgP I.162). – (62) Har ikke kunnet lokaliseres. – (63) Markbogen har *Wiibe Agre* i Ellinge (Løvenholm) i Butterup s., Merløse h. – (64) Har ikke kunnet lokaliseres. – (65) Markbogen har *Smaa* og *Store Kiern Høyd Agre* i Nørup i Nørre Jernløse s., Merløse h. *Kiern* (*Kærn*) er en sideform til Kær. – (66) Sump, mosedrag (Kalk. III.716b). – (67) Har ikke kunnet lokaliseres. – (68) Se ovf. note 39.

449 Sjællands landsting 15. januar 1578

Landstinget stadfæster en herredstingsdom, hvorefter bøder, som en bonde i henhold til § 60 i reces af 13. december 1558 skal bøde for jomfrukrænkelse[1] *til sit herskab, tilfalder den adelsmand, på hvis gods vedkommende havde tjeneste, og på hvilket forseelsen blev begået, men ikke det andet herskab, hvortil han senere kom.*

Hs.: GkS 1134,2° nr. 167.
Overskrift: Adt jomfru krencker bøder till dett herskab, paa hues staffn gierningen bliffuer giortt, om hand thienntte paa thet goudz same gierning skede.

Herløff Skauffue[2] till Eskilstrup,[3] landtzdomer y Sielandt, oc Mortenn Nielsønn, landtztings schriffuer, giør alle witterligtt, att aar effter Gudtz byrdt 1578, onnsdagenn thenn 15. januarij, som wor rett lauge søgne ting effter jull, paa Sielandtzfar landtzting wor schickett erlig oc welbiurdige frue Mette Rossennkrandtz[4] till Walløff[5] hendis fuldmyndige och wesße budt Peder Dire vdj Broby,[6] bierckefogett till Giesleffeldt[7] biercketing, paa thenn enne oc paa hendis vegne haffde her vdj rette steffnett Pouell Jbsønn i Skielbye,[8] herritzfoget y Tydebiergherret,[9] paa thenn andenn side och hanom tiltallett for en dom, hand haffde dømpt och wdgiffuett emellom erlig oc welbiurdige mandtt Oluff Daa[10] till Raffnnstrup[11] och enn for^{ne} frue Mette Rossennkranndtz bonde sønner ved naffnn Christoffer for nogle quindfolck, hand haffde beliggett,

thenn stund hand tiennte Mogenns Hemingsønn vdj Finßmarck,[12] for^{ne} Oluff Daaes bonde, vdj hans brød och thienneste, och herritzfogedenn ther haffuer tildømptt for^{ne} Oluff Daa same faldtzmaall,[13] huilckett hand mentte mette wrette. Och strax vdj rette laugde same dom paa Tydebiergs herritz thing thenn første augustj anno 1577 wdgiffuenn, liudendis i sienn mening, att Hans Matzønn, fogett paa Raffnnstrup, haffuer ther paa sienn hosbondis, for^{ne} Oluff Daas, vegne stoedt vdj rette mett Joenn Nielsen vdj Koffuerup[14] paa for^{ne} Christoffers vegne om same faldtzmaal oc paa baade sider begierede en endelig dom. Tha haffuer heretzfogedenn, for^{ne} Pouell Jbsønn, affsaugtt for rette, adt effterthj for^{ne} Christoffer giorde thenn gierning jnde paa Oluff Daaes grund, vdj midler thidt hand thiennte for^{ne} Mogens Hemingsønn, taa weste hand iche andett, endtt for^{ne} Christoffer wor plictig att stille Oluff Daa tilfredtz epter recessens lydelse,[15] som formeller vdj thett 60. capitell om jomfrukrenckelße, mett mere samme dom laangt videre ther om bemelder.

Tha er vdj rette møtt for^{ne} herritzfogedenn Pouell Jbsønn y Skielbye och berette, att for^{ne} Christoffer, for^{ne} frue Mette Rossennkrandtzis bonde søn, thiennte enn aff for^{ne} Oluff Daaes bønder vdj Finßmarck ved naffn Mogens Hemingsønn, thenn thid hand belaa samme try quindfolck vdj hans brød och thienneste, oc weste icke ther for[16] retter, end att for^{ne} Oluff Daa wor hans herskaff paa thenn thidt, effterthj hand thiennte for^{ne} Oluff Daas bonde, ther handt belaa same quindfolck, oc mente sig icke ther for at haffue giort wrett vdj thenn sag.

Ther till suarede for^{ne} Peder Dire och satt vdj rette, om hans hosbonde, for^{ne} fru Mette Rossennkrandtz, icke burde at nyde och haffue thett faldtz maall, effftherthj for^{ne} Christoffer wor hendis bonde sønn, endog hannd giorde thenn gierning, ther handtt thiennte for^{ne} Oluff Daaes bonde och paa hans grund.

Mett flerre ordt thenom emelom wor paa baade sider, oc om huilcken sag the gaffue thenom vdj alle rette oc worre enn endelig dom begierrendis.

Tha effther tiltall, gensuar oc thenn sags leylighedtt, och effterthj for^{ne} fru Mette Rossennkrandtzis bonde sønn Christoffer thiennte for^{ne} Oluff Daas bonde, ther hand belaa same quindfolck vdj hans brød och thienneste paa for^{ne} Oluff Daas grundt, tha kunde wij icke kiende for^{ne} herritzfoget Pouell Jbsønn vdj thenn sag att haffue forseett sig, menn finder hans dom vedt sin fulde machtt att bliffue, till saa lennge konge: Maitt: oc Danmarckis rigis raadt giør nogenn widere forklaring oc beskeenn paa for^{ne} artickell vdj re-

cessen om jomfrukrencker att bøde emodt sitt herskab, effterthj ther findis adskillig thuist oc meninger vdj slig sager oc om samme artickell, och sidenn ther effter att gaa ther om, huis rett er, dog hues tiltalle, rett eller rettighedtt, som forbeneffnde fru Mette Rossennkrandtz haffuer till hendis bonde sønn her mett wforkrenckett oc wforkorthett vdj alle maade.

Till windisbyrdt &c.[17]

(1) Begrebet jomfrukrænkelse omfattede forførelse, utugt, uægteskabeligt samleje (Kalk. II.444a). – (2) Se 355.1. – (3) Se 355.2. – (4) Mette Olufsdatter Rosenkrantz (d. 1588) til Vallø, enke efter rigshofmester Peder Oxe (d. 1575). – (5) Hovedgården Vallø i Valløby s., Bjæverskov h. – (6) Landsbyen (Øster)Broby i Øster-Broby s., Ringsted h. – (7) Hovedgården Gisselfeld i Øster-Broby s., Ringsted h. – (8) Landsbyen Skelby i Skelby s., Tybjerg h. – (9) Tybjerg h. – (10) Oluf Daa (d. 1600) til Ravnstrup, Holmegård og Fraugdegård. – (11) Hovedgården Ravnstrup i Fensmark s., Tybjerg h. – (12) Landsbyen Fensmark i Fensmark s., Tybjerg h. – (13) Bøde (Kalk. I.495b bet.1). – (14) Køberup i Rislev s., Tybjerg h. – (15) Reces 13. december 1558 § 60, stk. 2. Straffen var 9 mark til kvindens rette værge og 8 sk. grot til herskabet, jf. reces 6. december 1547 § 42, reces 24. juni 1539 § 3, reces 24. august 1537 §§ 8 og 9. – (16) Ordene *ther for* er indføjet over linjen. – (17) *&c* erstatter: haffue wii woris signetter her vndertrøckt.

450 Rettertinget 31. maj 1578 (Odense)

En disposition over ventende arv kendt ugyldig, da den var truffet af en ugift kvinde, og hun og hendes lavværge var uberettigede til at afhænde godset og derfor også til at bortforlene det.[1] *Hvad den begunstigede havde oppebåret før dommens afsigelse kunne dog ikke kræves erstattet.*[2]

Hs.: HDDomb. nr. 10 (1576–83) fol.44^{v} (findes yderligere i 2 hss.[3]).
Reg.: 3310.
Tryk: GdD III.310ff. (efter HDDomb.) (i regesten ved trykfejl dateret 1568).
Litt.: J. E. Larsen.401 (datering 1568), 469; Stemann, Retshistorie.245 note 3, 399 note 1; Matzen, Offentlig Ret II. 122; sa., Privatret I.32, 150; Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.296; Poul Meyer.324 (hvor i note 38 henvisning til GdD IV nr. 115 er trykfejl for GdD III nr. 115).

Wij Frederich thend Anden, mett Gudtz naade &c., giøre alle wittherligt, att aar &c. 1578, thend 31. maij, paa wortt rettherting wdj wor kiøbstedtt Otthenße wdj wor egenn neruerrelße, neruerrendis oß elskelige Niels Kaaß[4] till Torup gaard,[5] wor cantzeler, Peder Munck[6] till Estuadt gaardt,[7] wor amerall, her Jørgenn Løcke[8] till Offuergaardt,[9] ridder, Eyller Grubbe[10] till Lystrup,[11] Danmarckis rigis cantzeler, Jørgenn Marsuinn[12] till Diibeck,[13] Hans

Skouffgaardt[14] till Gundestrup,[15] Axell Viffert[16] till Axelvoldt,[17] Christoffer Valckendorff[18] till Glorup[19] och Sthenn Brade[20] till Knudstrup,[21] wore throe mendt och raad, wor skickett for oß oß elskelige Peder Bilde[22] till Suanholm,[23] wor mand och raad, paa oß elskelige frue Metthe Roßennkrandtzis,[24] Peder Oxis[25] eptherleffuerskes, wegne paa thend ene och tilthalidtt oß elskelige jomfrue Jehanne Oxe[26] paa thend andenn side, for att hun skulle haffue bebreffuitt och forskreffuitt oc forseglidtt hinde hindis liiffs tidt hindis anpartt wdj hues goudtz hinder kunde tilfalde epther hindis affgangne broder Peder Oxe, huilckenn forskriffning hunn icke wille holde, och for^{ne} frue Metthe Roßennkrantzs meener for^{ne} jomfrue Jehanne Oxe att werre pligtige thend att eptherkomme, heldst epther att hun wnødt och wthuingenn thett haffuer wdgiiffuitt, och thett waar wuist, ther breffuitt wor giordt,[27] huad heller samme goudtz kunde hinde tilfalde eller ey, och judske loug inthett wdtrøckeligenn att formelde, møebarnn att werre formeentt att forleene goudtz bortt, anditt end att sellige och affhende,[28] och er icke vdenn landgillidt och herlighedenn ther aff mett forlent, och epther hindis dødt och affgang kommer thett till hinde och hindis arffuinge, huilckenn sag och for nogenn tidtt sidenn skall haffue werritt inde for samfrender och tha er indfundenn for oß.[29] Oc satthe wdj rette, om for^{ne} jomfrue Johanne Oxe icke er pligtig till att holde samme hindis breff och segell, som hunn weluilligenn haffuer forseglett och vnderschreffuitt[30] som enn adels personn eyer oc bøer att giøre mett retthe, som hun y saa maade forskreffuidt haffuer.

Ther emodt bleff berett for oß, att for^{ne} jomfrue Jehanne Oxe, att then tidt hun samme breff wdgiffuitt och forseglidtt haffuer, tha wor hun wnder hindis affgangne broders wergemaall, och icke torde anditt giøre paa thend tidt, end hues hindis broder wdj saa maade aff hinde begierede, for hans wrede och anditt, som hunn kunde thencke, att hand icke skulle bliffue hinde goed epther thend dag, oc meenntthe, att hues hunn y saa maade giordt och beseglidt haffuer, att skulle werre emodt lougen, oc setthe wdj retthe, om slig wlouglig forskriffninge, som hindis affgangene broder haffuer kommitt hinde till att besegle som hindis werge, ther burde att wide hindis gaffnn oc beste och affuerge hindis skade, om thett kunde kome hinde till hinder eller skade y noger maade. Disligeste fremkom for oß oß elskelige Christoffer Giøe[32] til Gundersløff,[33] wor mand och thienere, for^{ne} jomfrue Jehanne Oxis moderbroder och laugwerige, oc wor enn dom begierindis, om for^{ne} frue Metthe Roßennkrandtz icke wor pligtig till att giifue hans søsterdaatther, jomfrue Jehanne Oxe, opbørßelenn aff thett goudtz, som hinde mett retthe

skall tilfalde epther for^{ne} hindis broder, Peder Oxe, frann thend tidt, hindis broder døde[34] oc till thenne dag.

Mett flere ordt.

Tha epther thenne sags leiiglighedtt saugde wij ther paa saa aff for retthe, att eptherthj jomfruer maa icke sellige eller affhende hindis goudtz, och eptherthj icke aff hende ther for icke forskriffue,[35] disligeste eptherthj jomfruer er altidtt wnder wergemaall oc theris werige ther for altid oppeberer epther lougenn thend tredie pendinge,[36] tha wor for^{ne} jomfrue Jehanne Oxe icke heller megthig att bebreffue sig hindis anpartt fran wdj Peder Oxis goudtz, jcke heller Peder Oxe som hindis werige thett paa hindis wegne att motthe beuilge, huor forre jomfrue Jehanne Oxe bøer for^{ne} anpartt strax att føllige och leggis wdj loeder, saa at for^{ne} jomfrue Jehanne thend bekommer epther gode mendtz sigelße, føer end the drager aff byenn,[37] hoffuittgaardenn vnderthagitt, och saa witt som receßen formelder.[38] Menn hues opbørßell, som for^{ne} frue Metthe Roßennkrandtz haffuer oppeborridt aff samme anpartt, som for^{ne} Christoffer Giøe er begierindis paa hans søster daatthers vegne, for^{ne} jomfrue Jehanne Oxis wegne, frann thend tidtt for^{ne} Peder Oxe affgangenn er och till thenne dag, bøer for^{ne} frue Metthe Roßennkrandtz angerløes och wtilthallidt att werre wdj alle maade.

Datum vt supra.

(1) Om de mange og langvarige trætter mellem Peder Oxes arvinger se Ryge.342ff. Kongebrev 29. april 1577 befalede samfrænder at mødes på Gisselfeld for at afgøre de mange arve- og skiftespørgsmål. Den 17. juni 1577 afsagde de 12 kommissarier (Niels Kaas, Peder Gyldenstierne, Peder Munck, Jørgen Lykke, Jørgen Rosenkrantz, Erik Rud, Jakob Ulfeldt, Bjørn Kaas, Hak Ulfstand, Otto Banner, Christoffer Gøye og Mouritz Podebusk) en kendelse om i alt 14 stridspunkter. Om den under nærv. sag omtalte tvist, der i øvrigt tidligere havde været forelagt Sjællands landsting, der i dom af 5. december 1576 havde henvist sagen til kongen og rigsrådet, „eptherthj thet gielder adels breff och segel", dømte kommissarierne, at sagen skulle indsættes for kongen og rigsrådet til første almindelige herredag, fordi den „er adelspersoners brev oc segl angieldende". Sagen ansås for en æressag, idet spørgsmålet var, om Johanne Oxe havde holdt brev og segl „som det sig en erlig adelsperson eigener och well anstaar", jf. Ryge.386. – (2) Cf. derimod RR § 10 (Da. Mag. 3. rk. I.182), jf. DL 5–5–4, hvorefter den uretmæssige besidder skal erstatte, hvad der er oppebåret, efter at sag er rejst, Kolderup-Rosenvinge antager (Da. Mag. 3. rk. I.204), at dette kun gælder den besidder, der er i god tro, jf. Axel Petersen i TfR 1893.420, men retspraksis i det 16. århundrede var ikke i overensstemmelse med RR § 10, se f. eks. rettertingsdom 21. juli 1580 (ndf. nr. 475). – (3) Det ene af disse (GkS 1134,2° nr. 181) gengiver dommen (efter en udateret vidisse af Peter Huitfeldt til Engelstrup og Lage Urne til Beltebjerg), medens det andet (NkS 835c,2° nr. 154) kun indeholder et kort referat af denne og de følgende 4 domme. – (4) Se 395.11. – (5) Se 395.12. – (6) Se 391.15. – (7) Se 391.16. – (8) Se 362.8. – (9) Se 362.9. – (10) Se 395.9. – (11) Se 395.10. – (12) Se 412.32. –

(13) Se 412.33. – (14) Se 431.18. – (15) Se 431.19. – (16) Se 420.17. – (17) Se 420.18. – (18) Rigsråd Christoffer Valkendorf (d. 1601) til Glorup, 1574–89 rentemester, fra 1575 rigsråd, statholder i Kbh., 1588–90 medlem af formynderregeringen, 1596 rigshofmester. Oprettede 1588 Valkendorfs Kollegium i sin ejendom „Hvide Kloster" (det tidl. karmeliterkloster) i St. Peders Stræde i Kbh. – (19) Se 439.6. – (20) Rigsråd Steen Brahe (d. 1620) til Knudstrup, Næsbyholm, Barritskov, Bratskov, Bregentved m. v. – (21) Hovedgården Knutstorp i Kågeröd s. i Skåne. – (22) Se 397.13. – (23) Se 397.14. – (24) Mette Rosenkrantz (d. 1588) til Vallø, datter af rigsråd Oluf Nielsen Rosenkrantz (d. 1545) og Ide Munck (d. 1586). Hun var 1. gang (1551) gift med rigsråd Steen Rosensparre (d. 1565), 2. gang (1567) med rigshofmester Peder Oxe (d. 1575). – (25) Rigshofmester Peder Oxe (d. 1575) til Gisselfeld, Tølløse, Tordsø, Løgismose m. m. – (26) Johanne Oxe (d. 1589) til Ryegård, Peder Oxes søster. – (27) Brevet er af 29. juni 1569 (Ryge.385). – (28) JL I.36. – (29) Se ovf. note 1 om samfrænders kendelse af 17. juni 1577. – (30) Brevet er foruden af Johanne Oxe underskrevet og beseglet af Albert Oxe, Frantz Banner, Erik Podebusk, fru Inger Oxe, fru Mette Oxe og fru Pernille Oxe, altså af Johanne Oxes søstre, brødre og svogre, jf. Ryge.386. – (31) lovet, skriftligt bekræftet (Kalk. I.698a bet.2). – (32) Christoffer Gøye (d. 1584) til Gunderslevholm m. m. Hans søster, Mette Gøye (d. 1537), var gift med Johanne Oxes fader, rigsråd Johan Oxe (d. 1534) til Nielstrup. – (33) Hovedgården Gunderslevholm i Gunderslev s., Øster-Flakkebjerg h. – (34) Peder Oxe døde 24. oktober 1575. – (35) love (bort) (Kalk. I.698a bet.2, ovf. note 31). – (36) Se JL I.30. – (37) ɔ: før parterne forlader Odense, hvor herredagen holdtes, skal de have afgjort dette spørgsmål. – (38) Reces 13. december 1558 § 39.

451 Rettertinget 31. maj 1578 (Odense)

Jomfru Johanne Oxe fandtes ikke berettiget til som arv efter sin broder, rigshofmester Peder Oxe, at erholde nogen andel i Gisselfeld gods, da hun tidligere var vederlagt med andet gods for sin arvepart. Hvis hun efter sin afdøde broder Albert Oxe har arvet en andel i Gisselfeld, kan hun kræve denne, når Peder Oxes enke, Mette Rosenkrantz, er afgået ved døden.

Hs.: HDDomb. nr. 10 (1576–83) fol.46r (findes yderligere i 1 hs.[1]).

Wii, Frederich thend Anden, medt Gudtz naade &c., giøre alle wittherligtt, att aar &c. 1578, thend 31. maij, paa wortt rettherting wdj wor kiøpstedt Otthense wdj wor egenn neruerrelße, neruerrendis oß elskelige Niels Kaaß[2] till Thorup gaardt,[3] wor cantzeler, Peder Munck[4] till Estuadt gaardt,[5] wor amerall, her Jørgenn Løcke[6] till Offuergaardt,[7] ridder, Jørgen Roßenkrandtz[8] till Roßennholm,[9] Biørn Kaaß[10] till Starup gaardt,[11] Biørnn Anderßenn[12] till Stenholtt,[13] Eyller Grubbe[14] till Lystrup,[15] D: rigis cantzeler, Jørgenn Marsuin[16] till Diibeck,[17] Hans Skouffgaardt[18] till Gundestrup,[19] Axell Wiffert[20] till Axelwoldt,[21] Christoffer Walckendorff[22] till Glorup,[23] Sthen Brade[24] till

Knudstrup,[25] Jørgen Schram[26] till Thelle[27] och Manderup Paßbierg[28] till Sandbye gaardt,[29] worre throe mendt och raad, wor skickett for oß oß elskelige jomfrue Jehanne Oxe[30] och hindis lauge werge[31] paa thend ene och haffde for oß wdj rette steffndt oß elskelige frue Metthe Roßenkrandtz,[32] Peder Oxis[33] eptherleffuerske, paa thend andenn side for hindis anpartt wdj Gißelfeldt[34] gaardt och mere goudtz, som hinde epther hendis affgangne broder, Peder Oxe, arffueligen er tilfaldenn, som hun meener hinde forholdis fore meth wretthe.

Ther emodt beretthett oß elskelige Peder Bilde,[35] wor mand och raadt, paa for^ne^ frue Metthe Roßenkrandtzis wegne, att ther findis sammen stucken[36] laader,[37] som erre gaaenn emellom hindis affgangne hosbonde Peder Oxe och alle hans søskende, saa att Nordrup[38] och Thersløße[39] meth mere goutz bleff skifft och wdlaugdt for enn broderpartt emodt Gießelfeldt till hans søster frue Ane Oxe,[40] och jomfrue Jehanne Oxe for thoe søster parther mett rett lodt. Disligeste kand beuißis att haffue fangitt theris anpartt y Norderup og Thorup[41] och Hamers[42] goudtz, som Peder Oxe sielff kiøptt haffde aff Niels Fiickeßenn[43] och Knud Giøe,[44] som for^ne^ Peder Oxe affstoed och menthe thennom att staa i skiffthe mett samme goudtz lige som theris affgangne fader, her Johann Oxe,[45] thett kiøptt haffde, och ther forre meente, at jomfrue Jehanne Oxe icke bøer att haffue nogen lodtt eller anpartt y Gißelfeldt gaardt eller wdj noger anditt guodtz, eptherthj hun haffuer fangit hindis fulde loed for hindis anpartt emodt Gißelfeldt, huilckenn anpartt hann haffuer skifftt och affhendt frann sig och sine arffuinge och till oß och kronenn, och ey hun i midler tiidtt, sidenn skiffte och laad er gaaenn emellom hinde och hindis søskende epther therris fader och moder, att haffue thaldt ther paa, menn haffuer ther mett laditt sig nøige. Ey heller jomfrue Jehanne att haffue giiffuet tilkiende, ther oß bleff indførdt meth rigens deele wdj Gißelfeldt gaardt[46] och tha att kiende sig att haffue noger søsterpart wdj for^ne^ Giißelfeldt gaardt, ther hinne och hindis søster, oß elskelige frue Sitzelle Oxe,[47] lodt kreffue hues anditt theris goudtz, som wij worre indførde wdj, och wij thenom naadigst wndtte och igenn wdlagde. Och setther ther forre for^ne^ frue Metthe Roßenkrandtz wdj alle retthe, om for^ne^ jomfrue Jehanne Oxe kand mynnde[48] eller bekomme nogen søsterlodt y Gißelfeldt hoffuidtgaardt, epther thj hun haffuer fangitt skiell och fyllest ther emodt, och samme Gißelfeldt gaardt och goudtz er forfuldt till laaß.

Tha epther thenne sags leiiglighedt sagde wij ther paa saa aff for retthe, att eptherthj ther erre laader wdgaaenn emellom alle søskende, och hues

goudtz, som for^{ne} jomfrue Jehanne Oxe haffuer wdj saa maade arffuit epther fader och moder haffuer endell ther aff tilskifftt oß och kronenn for fyllest och wederlaug och midler tidtt, som wij wore indførde wdj Giißelfeldt gaardt och guodtz, icke kiende sig noger rettighedt vdj for^{ne} Giißelfeldt gaardt, och for^{ne} Giißelfeldt gaardt och guodtz ere fuldt till laaes, och ey heller er beuist, at hun wdj Peder Oxis leffuende liiff haffuer eskedtt wederlaug, tha bøer for^{ne} jomfru Jehanne Oxe icke att haffue noger partt eller rettighedt wdj for^{ne} Giißelfeldt gaardt, thend stundt for^{ne} frue Metthe Roßenkrandtz leffuer,[49] menn ther som hun haffuer noger partt eller rettighedt vdj samme gaardt epther hindis affgangne broder Albritt Oxe,[50] tha epther for^{ne} fru Metthe Roßenkrandtzis død och affgang att gange ther om saa møgit loug och rett er.

Datum vt supra.

(1) I dette (NkS 835c,2°) findes (nr. 154) kun følgende korte referat af dommen: Om thennd partt, jomfrue Jahann meen sig endnu ydermiere att tilfalde wdj Gislefeld, effterdj hun sagde sig att uere fød, føre receßen wdgick, att hoffuid gaarden skull bliffue wed suersiden och sig ingen fylliste at haffue bekomed, er dømptt: Effterdj hun och hendis sødskinde till for^{ne} haffue fangett thieris fulde loder och icke, tha kong: Matt: giorde jndførßell i Peder Oxis gaardtt, eller hun i Peder Oxis leffuinde liffue haffuer esked vederlaug, men ladet sig nøige, och vden thuiffuell affkald er thenom jndbørdis emellom gangen, tha bøer jnngen ydermiere partt therudj. Den dom var the ennlig om alle. – (2) Se 395.11. – (3) Se 395.12. – (4) Se 391.15. – (5) Se 391.16. – (6) Se 362.8. – (7) Se 362.9. – (8) Se 381.13. – (9) Se 381.14. – (10) Se 362.16. – (11) Se 362.17. – (12) Se 348.2. – (13) Se 348.3. – (14) Se 395.9. – (15) Se 395.10. – (16) Se 412.32. – (17) Se 412.33. – (18) Se 431.18 – (19) Se 431.18. – (20) Se 420.17. – (21) Se 420.18. – (22) Se 450.18. – (23) Se 469.6. – (24) Se 450.20. – (25) Se 450.21. – (26) Se 405.11. – (27) Se 405.12. – (28) Se 432.38. – (29) Se 432.39. – (30) Se 450.26. – (31) Lavværge var Peder Bille (se 397.13), jf. ndf. – (32) Se 450.24. – (33) Se 450.25. – (34) Hovedgården Gisselfeld i Bråby s., Ringsted h. Da Peder Oxe ikke ventede at få afkom med Mette Rosenkrantz, gav han 29. juni 1569 sin hustru brev på for sin livstid at besidde hans hovedgårde Gisselfeld, Løgismose og Tølløse og alt andet jordegods og købstadgods, han ejede i Danmark. Efter Mette Rosenkrantz' død skulle godset komme til hans arvinger. Brevet er medunderskrevet af broderen Albert Oxe, Frants Banner (gift med søsteren Anne Oxe), Erik Podebusk (gift med søsteren Sidsel Oxe) og søstrene Inger Oxe, Mette Oxe, Pernille Oxe og Johanne Oxe. Jf. Ryge.227. – (35) Se 397.13. – (36) Vel: sammenhæftede, sammenhørende (jf. OdS XVIII.652). – (37) Lodder. Se om lodkastningen ved arv Arent Berntsen III.370f. – (38) Nordrup i Nordrupøster s., Ringsted h. – (39) Tersløse s., Merløse h. – (40) Anne Oxe (d. 1581), gift med Frants Banner (d. 1575) til Kokkedal, Rygård samt Oxholm (tidl. Ø kloster, opkaldt efter Anne Oxe). – (41) Måske Hammer-Torup i Hammer s. og h. – (42) Måske Hammer i Hammer s. og h. – (43) Niels Fikkesen (d. omkr. 1557) til Sandbygård, Halskov og Spejlsby. – (44) Knud Gøye (d. omkr. 1550). til Kjeldstrup og Kjerstrup. – (45) Rigsråd Johan Oxe (d. 1534) til Nielstrup. – (46) Efter Peder Oxes flugt fra Danmark 1. juli 1558 lod

kongen i januar 1559 gøre indførsel i Gisselfeld og Peder Oxes øvrige ejendomme. – (47) Sidsel Oxe (d. 1593), gift med Erik Podebusk (d. 1573) til Bidstrup. – (48) have magt over, opnå rådighed over (Kalk. III.159a; Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.209ff.). – (49) Jf. ovf. note 34 om Mette Rosenkrantz' ret til for sin livstid at besidde Gisselfeld m. v. – (50) Albert Oxe (d. 1577) til Nielstrup, forstander på Herlufsholm.

452 Rettertinget 31. maj 1578 (Odense)

Peder Oxe havde af kongen lånt guld til fæstensgave til Mette Rosenkrantz, og det herfor skyldige beløb blev betalt af fællesboets midler. Da det var en fæstensgave, krævede Mette Rosenkrantz, at hun ikke skulle bære nogen del af denne udgift. Rettertinget dømte, at hvis det kunne bevises, at guldet var anvendt til hendes fæstensgave, skulle udgiften dertil bæres af Peder Oxes arvinger alene.[1]

Hs.: HDDomb. nr. 10 (1576–83) fol.47^{v} (findes yderligere i 1 hs.[2]).

Wii, Frederich &c., giøre alle wittherligtt, att aar &c. 1578, thend 31. maij, paa wortt rettherting wdj wor kiøpstedt Otthenße wdj wor egenn neruerrelße, neruerrendes altt raadett lige som y neste for^{ne} dom,[3] wor skickit oß elskelige Peder Bilde[4] till Suanholm,[5] wor mand och raadt, paa oß elskelige frue Metthe Roßenkrandtzis,[6] Peder Oxis[7] eptherleffuerske, paa thend ene och til thalidtt oß elskelige frue Jnger Oxe,[8] frue Metthe Oxe,[9] frue Ane Oxe,[10] frue Sitzelle Oxe,[11] jomfrue Jehanne Oxe,[12] Johan Rud[13] och Knudt Rud,[14] worre mend och thienere, paa thend andhen side for att for^{ne} frue Metthe Roßenkrandtz att[15] skulle skie for kortt mett thet guld, som thoges af fellidtzboenn och bleff oß bethaldt, som war iij^{C} xxxvj[16] engelotter[17] for thett guldt, som hendis affgangne hosbonde haffde lant aff oß till the kieder, som hand gaff hinde till festensgaffue,[18] huilckett oß selff skulle were wittherligtt, att hand thenom aff oß till this ibehauff[19] landt haffuer, och hun icke retther wedtt, end hun bøer hindis festensgaffue forloddis att nyde aff boenn.[20]

Ther emodt beretthe for^{ne} frue Jnger Oxe paa sine egne och hindis medttarffuinges wegne om for^{ne} guldt, som theris affgangne broder y saa maade lant haffuer, som skall werre kommenn till hindis festengaffue, och att werre pligtig att bethale aff theris partt, saa wide the icke huer till for^{ne} therris broder samme guldt lant haffuer eller huar till thett kom, och meene att ald wittherlig gieldt bøer att bethales aff fellidtz boe[21] och meene att icke were

hende mere pligtig, wdenn hunn kandt beuise, att thett guld kom till hindis festengaffue.

Tha epther thend sags leiilighedt wor ther saa affsagdtt for retthe, att ther som thett kandt findis och beuißis samme guldtt att werre kommenn till hindes festengaffue, tha bøer hinde samme guldt forloddis wd aff boenn att bekomme epther the domme, som tilfornn om festengaffue dømpt er.[22]

Datum vt supra.

(1) Spørgsmålet havde været behandlet af de 12 samfrænder, der ifl. kgl. befaling 29. april 1577 skulle afgøre en del tvistigheder ang. skiftet efter Peder Oxe, jf. 448.1. Da samfrænderne ikke kunne blive enige om en afgørelse af den her nævnte tvist, hensattes sagen for kongen og rigsrådet („Tha eptherthi wii icke sielffuer om samme dom kunde forenis, sette wi thet ind for kongl: Maytt: och menige Danmarckis riges raadt", jf. Ryge.384). – (2) Dette (NkS 835c,2°) indeholder (nr. 154) kun følgende korte referat: Om thed guld, ßom Peder Oxe lantte aff kong: Matt: till frue Mettis festengaffue, huilcke de Oxer wilde haffue skifft ßom anden gield aff fellitz boe, er dømpt: Huis beißes kandt thett att uere komenn till hendis festende gaffue, therfore er frue Mette thenom jntid plictige effter andre domme, ßom om festen gaffue giortt ehr, och effterdj thed er sked før thennd nye receß; thenne dom fulde the alle kongen mett. – (3) Nr. 451 ovf. – (4) Se 397.13. – (5) Se 397.14. – (6) Se 450.24. – (7) Se 450.25. – (8) Inger Oxe (d. 1591) til Søllested, 1572–84 hofmesterinde hos dronning Sophie, enke efter rigsråd Jørgen Brahe (d. 1565) til Tostrup. Hun var søster til rigshofmester Peder Oxe. – (9) Mette Oxe (d. 1582) til Nielstrup og Rygård, enke efter rigsråd Hans Barnekow (d. 1559) til Birkholm (nuv. Løvenborg) og Tølløse, søster til Peder Oxe. – (10) Anne Oxe (d. 1581), enke efter Frants Banner (d. 1575) til Kokkedal, Rygård og Oxholm (tidl. Ø kloster), søster til Peder Oxe. – (11) Sidsel Oxe (d. 1593), enke efter Erik Podebusk (d. 1573) til Bidstrup, søster til Peder Oxe. – (12) Se 450.26. – (13) Johan Rud (d. 1609) til Møgelkær og Løgismose, søn af admiral Otte Rud (d. 1565) til Møgelkær og Pernille Johansdatter Oxe (d. 1576), hvilken sidstnævnte var søster til Peder Oxe. – (14) Hans broder Knud Rud (d. 1589) til Sæbygård og Søndergårde, 1580–82 hofjunker. – (15) Ordet indføjet over linjen. – (16) ɔ: 250 + 37 = 287. Om skrivemåden se 408.49 og 379.19. – (17) En *engelod* er en dansk guldmønt (med et billede af en engel) (Kalk. I.474a; Galster.190, 202). – (18) I den af samfrænder afsagte kendelse af 17. juni 1577 siges det, at Peder Oxe gav Mette Rosenkrantz „thre guldkieder til festengaffue, och eptherthj forneffnte Peder Oxe icke haffuer hagt sit eget saa ner wid handen paa thend tid hand kunde komme thertil, haffuer hand vnderdanigst lont aff kongl: Maytt: saa mø-gitt guld, som till same kieder kam, huilcket han siden Hans Maytt: aff felletsboe betalt haffuer" (Ryge.382). – (19) i det øjemed (Kalk. I.136b). – (20) Rettertinget havde i dom 1. december 1562 (II nr. 302) statueret, at en enke har ret til forlods af boet at udtage den hende tillagte fæstens- og morgengave. – (21) Jf. reces 13. december 1558 § 53. – (22) Mette Rosenkrantz førte dette bevis, og af skiftebrevet 29. august 1578 ses, at hun forlods har modtaget bl. a. „huiß penninge, som vdgaffs til konngl: Mayt: halfftride hundett trø-duge och otthe enngelotter" (Ryge.406).

453 Rettertinget 31. maj 1578 (Odense)

En skiftetvist mellem Peder Oxes arvinger indsættes til afgørelse af 8 samfrænder, der ikke må forlade byen (Odense), før de ved forlig eller dom har afgjort tvisten.[1]

Hs.: HDDomb. nr. 10 (1576–83) fol.48v (findes yderligere i 1 hs.[2]).

Wii, Frederich thend Anden, medt Gudtz naade &c, giøre alle wittherligtt, att aar &c 1578, thend 31. maij, paa wortt rettherting wdj wor kiøpstedt Otthenße wdj wor egenn neruerrelße, neruerrendis altt raadett som udj thiße thuende neste for^ne^ domme,[3] wor skickett oß elskelige frue Jnger Oxe,[4] frue Metthe Oxe,[5] frue Ane Oxe,[6] frue Sitzell Oxe,[7] jomfrue Jehanne Oxe,[8] Johann Rudt[9] och Knud Rudt,[10] worre mendt och thienere, paa thend ene och tilthalidt oß elskelige frue Metthe Roßenkrandtz,[11] Peder Oxis[12] eptherleffuerske, paa thennd andenn side for theris affgangne broders Eskilld Oxis[13] pendinge, som for^ne^ Peder Oxe wor hanom skyldiig som hans egenn haandskrifft ther om formelder, som hand Eskild Oxe, hans broder, sendt haffuer, paa thett om therris hoffuidt nogitt adkomme,[14] att therris arffuinge kunde wide att retthe thenom ther epther, som hans breff widere formelder,[15] huilckenn sag er indsatt for oß och wort elskelige Danmarckis rigis raadt, thenom ther om emellom at skiilie.

Ther emodt berette oß elskelige Peder Bilde[16] till Suanholm,[17] wor mand och raad, paa for^ne^ frue Metthe Roßenkrandtzis wegne, att epther som hindis medtarffuinge lader thenom høre, att affgangne Eskill Oxe skall haffue sendt hendis affgangne hosbonde, Peder Oxe, enn summa penndinge vdenn landtz, som hindis mettarffuinge meene nocksom[18] att kunde beuiße mett ett sendebreff,[19] som for^ne^ Peder Oxe haffde skreffuit hans broder Eskild Oxe till fran Mechelen,[20] saa worre hun well och skall findis att for^ne^ Peder Oxe siden att hand er kommenn i landitt igenn, haffuer hand sielff forklaridt om hues pendinge, som for^ne^ Eskild Oxe haffuer sendt hanom wden landtz, huartt the erre komne och paa Eskildtz wegne erre wdgiiffuenn igen. Disligeste hues gieldt pendinge, Eskill Oxe ther medt haffuer oppeborritt aff for^ne^ Peder Oxis penninge, som hanom tilstoedt[21] her wdj rigitt, menn hand wor vdenn lanndtz,[22] och hues ther aff skulle findis att werre beholdenn, som samme forklaring ydermere mett Peder Oxes egenn hanndt och register kand beuißis och were well, att ther som nogenn rest findes, staar thend till Andorff[23] hoes andre hans penninge wdsatt paa rentthe. Desligeste haffuer och Eskild

Oxe oppeborritt itt gandske aars jndkomst baade aff wiße och wuiße rennthe aff altt Peder Oxis goudtz, wdj lige maade for hues Peder Oxis goudtz, som er indførdt paa hans gaarde i Kiøpnehaffnn och i Nagskouff,[24] huilckett kand beuißis mett itt register, som for^ne^ Peder Oxe haffuer vdenn landitt laditt skriffue, och thet her indskichitt, som hans egen handt findes paa, saa for^ne^ frue Metthe Roßenkrandtz wedtt icke, om hun er pligtig mett rette att suare ther nogitt till, wdenn hues hindis medtarffuinge meth for^ne^ Peder Oxis breff och segell och egenn haandt vnderskreffuitt kand beuiße, att hand entthenn aff Eskildt Oxe eller nogenn andenn hans søskende haffuer oppeboridt och icke giordt thenom skiell och fyllist forre, will hun for hindis anpartt gierne legge fran sig, hues hinde bøer mett retthe aff the pendinge, som staar till Andorff, som thet sendings breff, for^ne^ Peder Oxe skreff Eskild Oxe till frann Mechelen ther om formelder att will thenom tha wdsette i Eskildt Johanßens naffn, thj the Oxis naffnn er wide bekiendt, dog ingenn the Andorffs breffue, som lyde paa pendinge icke formelder wdj Eskild Johanßens naffnn noger hans pendinge att werre wdßatt. Och eptherthj ther findis hindis affgangne hosbondis, Peder Oxis, eigne handskriffth emodt huer andre om samme pendinge, meener hun thett ene att gielde joe saa well som thet anditt. Desligeste beretthe for^ne^ Peder Bilde paa for^ne^ frue Metthe Roßenkrandtzis wegne, att epther som hun medtt hindis medttarffuinge haffuer bewilligitt och indgaaidt om hues arffue och løßøre epther Eskild Oxe och Johan Oxe,[25] thend sag at skulle opstaa, ther ordellis[26] skulle, om Eskild Oxis pendinge for oß och wort elskelige raad. Tha eptherthj hendis medtt arffuinge haffue skifftt och deeltt epther Eskild Oxe och Johann Oxes guld, sølff, kleder, klenodier och andenn løßøre thenom emellom medt hues gield thenom tilstoedt, thend stund Peder Oxe war vdenn landtz[27] och icke ther aff fiick sinn anpartt, saa wedt for^ne^ frue Metthe Roßenkrandtz icke retthere, end hindis medtt arffuinge erre pligtige till att vdlegge frann thenom hans anpartt ther aff och sidenn hinde att bekomme, hues hunn haffuer rett till.

Tha epther thend sags leiglighedtt saugde wij ther paa saa aff for retthe om for^ne^ Eskild Oxis pendinge, att eptherthj thend handell, som er gaaenn meth breff och skriffuelße emellom for^ne^ Peder Oxe og Eskildt Oxe, er thuiffelagthig, och for^ne^ frue Metthe Roßenkrandtz meener sidenn enn affregning att werre giordt och thend Peder Oxis skrifftt att werre Eskild Oxe offuerannthuorditt, och att Eskild Oxe skall haffue oppeborridt opbørdzell aff Peder Oxis goudtz epther hans registers liudelse, disligeste eptherthj hendis medttarffuinge haffue skifftt och deltt epter Eskild Oxe och Johan Oxe the-

ris løßøre menn Peder Oxe war vdenn landtz, och disligeste opbørdzell aff Eskild Oxis och Johann Oxis guodtz, føer end Peder Oxe kom i landitt igenn, huilche for^{ne} sager samfrender bøer att adskillige, haffuer wij for^{ne} sager jndsatt for otte therris samfrender, huem the ther till betroe wille, som skulle strax her y byenn, føer end the affdrage, ligne och legge thenom emellom och thennom om for^{ne} sager adskillige ennthenn till minde eller retthe, epther som wij wille lade wor obne befalling till therris samfrender vdgaae.[28]

Datum vt supra.

(1) Tvisten havde tidligere været forelagt for de ved kgl. befaling af 29. april 1577 udnævnte samfrænder. Da de ikke kunne enes om en dom, henskødes sagen for kongen og rigsrådet til første almindelige herredag, jf. kendelse af 17. juni 1577 (Ryge.379ff.). – (2) Dette (NkS 835c,2°) indeholder (nr. 154) kun følgende korte referat: Om Eskild Oxis pendinge: Effterdj handelen er tuilactige, och frue Mette miener sidenn en aff regning att uere giortt, att thenne Peder Oxis skrifft er Eskild Oxe offuerandtuordett j saa maade, att Eskild Oxe skull haffue hafft opbørßell aff nogett Peder Oxis guodtz effter en hans regenskaffs bogs liuddelße, tha skall viij thieris samfrennder mett thett første her i byen skie kand ßammen komme och offuerueige thett en[e] emod thed anndett och siden døme, huad thenom billict siønnis. Thenne dom fulde the alle kongenn. – (3) Nr. 451 og 452 ovf. – (4) Se 452.8. – (5) Se 452.9. – (6) Se 452.10. – (7) Se 452.11. – (8) Se 450.26. – (9) Se 452.13. – (10) Se 452.14. – (11) Se 450.24. – (12) Se 450.25. – (13) Peder Oxes broder, rentemester Eskil Oxe (d. ugift 1563). – (14) tilstøde (Kalk. I.6b bet.2). – (15) Brevet, der er af 3. juni 1560, er gengivet in extenso Ryge.173. Peder Oxe meddeler heri, at han vil sætte Eskil Oxes penge, i alt 11.760 daler, på rente på navnet Eskil Johansen til Løgismose. – (16) Se 397.13. – (17) Se 397.14. – (18) tilstrækkeligt (Kalk. III.235b). – (19) Brev (Kalk. III.704a). – (20) Mecheln, by i belgisk provins Antwerpen, 20 km nordøst for Bruxelles. – (21) tilkom (Kalk. IV.381b bet.3). – (22) Peder Oxe var udenlands fra 1. juli 1558 til oktober 1566. – (23) Antwerpen. Peder Oxe havde anbragt Eskil Oxes midler til forrentning i Antwerpen. – (24) Nakskov. – (25) Peder og Eskil Oxes broder Johan Oxe (d. 1558) til Tordsø. – (26) afgøres (Kalk. III.381b). – (27) Både Eskil Oxe og Johan Oxe døde, mens Peder Oxe var udenlands. – (28) 12. juni 1578 bestemte arvingerne og deres samfrænder, at Eskil Oxes sag skulle udsættes til 10. august 1578 (Ryge.400f.). Denne dag bestemtes, at gældsbrevet fra Antwerpen skulle indsættes hos borgmester Hans Olsen i Kbh., og imens skulle arvingerne søge at opnå et forlig om dette stridspunkt (Ryge.401). 12. september 1578 forligtes sagen. Mette Rozenkrantz bevilgede medarvingerne til deres anpart 11.000 daler, som var Eskil Oxes penge, som Peder Oxe havde udsat på rente. I juli 1580 foreslog hun medarvingerne, at de skulle udsende en befuldmægtiget til Antwerpen for at protestere i anledning af, at de lovede penge stadig ikke blev betalt. Ifl. Ryge.318 blev der intet betalt af Eskil Oxes betydelige tilgodehavende. Det erindres herved, at forholdene i Antwerpen netop da var meget vanskelige. 1576 havde spanske lejetropper, der ikke fik deres sold, plyndret og brændt byen; året efter måtte byen befri sig for spanierne ved at betale tropperne deres sold og officererne store løsepenge; og 1585 måtte byen efter 14 måneders belejring overgive sig til Alexander Farnese.

454 Rigsrådet[1] 31. maj 1578 (Odense)

Peder Oxes enke, Mette Rosenkrantz, tilkendes forlods af boet 10.000 daler, som han havde tillagt hende som morgengave.[2]

Hs.: HDDomb. nr. 10 (1576–83) fol.50r (findes yderligere i 1 hs.[3]).
Litt.: Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.265.

Wy eptherskreffne Niels Kaaß[4] till Torrup gaardt,[5] konn: Matts: cantzeler, Peder Munck[6] till Estuadt gaardt,[7] konn: Matts: amerall, Jørgen Roßenkrandtz[8] till Roßenholm,[9] Biørn Kaaß[10] til Starup gaardt,[11] Biørn Anderßen[12] till Stenholtt,[13] Jørgen Marsuin[14] till Diibeck,[15] Hans Skouffgaardt[16] till Gundestrup,[17] Christoffer Valckendorff[18] till Glorup,[19] Jørgen Schram[20] till Thelle[21] och Manderup Paßbierg[22] till Sandbyegaardt,[23] giøre alle wittherligtt, att aar 1578, thend 31. maij, her wdj Otthenße war skickett for oß erlige och welbyrdige frue Jnger Oxe,[24] frue Metthe Oxe,[25] frue Ane Oxe[26] och erlige och welbyrdige Johann Rud[27] och Knud Rud[28] paa thend ene och haffde mett konn: Matts:, wor aller naadigst herris steffning vdj rette steffndt till thenne almindelig herredag, her wdj Otthenße war berammet att stande till hellig threfoldighedtz søndag nest forleden, erlig och welbyrdige frue, frue Metthe Roßennkrandtz,[29] Peder Oxis[30] eptherleffuerske, paa thend andenn side, och loed for^{ne} Jnger Oxe paa sine egne och sine medarffuinges wegne giiffue tilkiende, huorledis att thett haffuer begiffuitt sig adskillige thretter emellom thenom och for^{ne} frue Metthe Roßenkrandtz om arffue och skiffthe epter Peder Oxis dødt, och samfrender, som epther konn: Matts: befalling haffuer weritt forsamblitt, haffue thenom om enn partt aff sagerne adskiildtt,[31] saa skulle the och en partt haffue indsatt for kon: Matt: och D: rigis raad till første almindelig herredag, epther som samme konn: Matt: steffning y sig selff formelder. Och beretthe ther fore, att for^{ne} frue Metthe Roßenkrandtz lader thenom tilthale om hendis morgengaffue, som er x^{M} dallere,[32] som theris affgangne broder, Peder Oxe, haffuer giffuitt hinde. Saa haffuer the først wdthagidtt samme x^{M} daller aff fellidtzboe som wiß och worne[33] haffuer werrit her wdj Danmarck, och meene, att aldt gieldt bøer att bethales aff fellidtzboe epther receßenn,[34] och ther som Peder Oxe wille wndt hinde thenne forloddis wdtt, tha haffde handt well wndt hinde thenom, føer end hand døde, och epther att hand er dødt, tha war thett icke hans pendinge lengre, menn hans arffuinges, och hand haffuer icke forpligthett hans arffuinge till at vdlegge for^{ne} x^{M} daller, och icke heller haffuer begieridt aff thenom att besegle

eller samtøcke samme breff. Och eptherthj thett skall regnis for enn gaffue, tha bøer thend io att thagis aff fellidtzboe, och mennthe icke att werre ret, att the skulle wdlegge v^{M} daller aff theris pendinge, eptherthj the haffue nyett mere gieldt epther hanom end pendinge, och for^{ne} frue Metthe haffuer baade gaarde och guodtz.

Ther emodt berette erlig och welbyrdig mandt Peder Bilde[35] till Suanholm[36] paa for^{ne} frue Metthe Roßenkrandtzis vegne och mener, att hinde er skiett for kortt, y thett att for^{ne} hindes medtarffuinge forholder hinde hendis morgengaffue forre och icke fuldgiøre och fornøige hinde epther hindes morgengaffue breffs liudelse, eptherthj bogstaffven y sig selff klarligen formelder, om Gud allermectige icke vnder thenom liifs arffuinger, och hun leffuer hindes hosbondes dødt, skulle hun och hendes arffuinge haffue x^{M} daller aff hans rede pendinge.[37] Och eptherthj hunn selff epther receßens liudelse mynder[38] selff halffparthen vdj alle løßøre, meene hun, att hinde bør meth retthe aff hindes hosbondes hoffuit lodt wdj rede pendinge epther hindes morgengaffues breffs liudelse att haffue for^{ne} x^{M} daller, eptherthj thet er enn gaffue, och skulle thett thagis aff fellidtzboe, tha fick hun icke vdenn v^{M} daller. Och sette vdj alle retthe, om hunn icke burde att bekomme fri x^{M} daller epther for^{ne} morgengaffue breffs liudelse hindis partt wbeschoridt epther the domme, som vdj slig sag tilfornne dømptt er.[39]

Mett flere ordt.

Tha epther thenne sags leiiglighedt saugde wij ther paa saa aff for retthe, att eptherthj ther er tilfornn gaaenn dom y slige sager om morgengaffue och tha tildømpt att thagis aff hans part och icke hendis, hendis partt wbeskoridtt wdj alle maade, tha bøer och for^{ne} frue Metthe Roßenkrandtz att thage for^{ne} x^{M} daller forloddis wdaff boidtt och icke aff hindis partt, eptherthj hans gaffuebreff formelder paa hans egne pendinge och er en gaffue, thend tidtt the wdgaffs, och icke noger arffue.[40]

Datum vt supra.

(1) I HDDomb. har dommen følgende overskrift: Thenne eftterskreffne dom bleff dømptt aff raadett och icke wnder K: M: naffnn, ey heller wnder rigens zegell wdgiich, menn vnder theris egenn besegling. Jf. at NkS 835c,2° til referatet af denne dom føjer: Thenne dom fulde alt raadett, icke kongenn. – (2) Spørgsmålet havde været forelagt de ved kgl. befaling 29. april 1577 udnævnte samfrænder, der ikke i deres kendelse af 17. juni 1577 kunne nå til enighed om en afgørelse, hvorfor spørgsmålet henskødes til kongens og rigsrådets afgørelse, jf. Ryge.384, Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.265 note 43. Samfrænderne bestemte, at der skulle „tagis thi thusinde daler aff felletsboe och settis her [på Gisselfeld], indtil dom er gangit, och thersom thet dømis, thet forneffnte frue Mette skulle vd-

tage forneffnte morgengaffue aff felletzboe, skal hun thennom beholde och thermed nøgis, men thersom thet bliffuer dømpt, at the skulle tagis aff theris [arvingernes] part alene, tha skulle the were forplict strax ther epther at fornøige hende thertil fem tusinde gamble daler", jf. Ryge.384. – (3) Dette (NkS 835c,2°) indeholder (nr. 154) følgende referat af dommen: Om thend morgen gaffue paa the j^{M} daller er dømpt, att huad receßen belangher, haffuer thed sin beschied, men effter andre domme, ßom konngl: Matts: haffuer selffuer dømpt wdj thennd sag mett Palle Vlfelds høstruis morgen gaffue, tha wiste raadet icke anditt end følge samme kongl: Mats: dom, att festen gaffue bør ganndtze och aldielis att vdleggis aff hoßbonndens part, saa och att effterdj breffuet lyder aff hans egne pending, saa var thed och hans egne pendinge och en gaffue, thend thid thed vdgaffs, och icke nogen arffue, fordj the vor icke end tha samen kommenn. Thenne dom fulde alt raadett, icke kongenn. Dommen findes yderligere i det unge hs. NkS 837,2° (2. paginering s. 385ff.), jf. Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.265 note 43. Dette hs. medtages ikke her, da det ikke er en egentlig privat domssamling (se I side 35), men afskrifter samlede til historikeren P. F. Suhm (d. 1798). – (4) Se 395.11. – (5) Se 395.12. – (6) Se 391.15. – (7) Se 391.16. – (8) Se 381.13. – (9) Se 381.14. – (10) Se 362.16. – (11) Se 362.17. – (12) Se 348.2. – (13) Se 348.3. – (14) Se 412.32. – (15) Se 412.33. – (16) Se 431.18. – (17) Se 431.19. – (18) Se 450.18. – (19) Se 439.6. – (20) Se 405.11. – (21) Se 405.12. – (22) Se 432.38. – (23) Se 432.39. – (24) Se 452.8. – (25) Se 452.9. – (26) Se 452.10. – (27) Se 452.13. – (28) Se 452.14. – (29) Se 450.24. – (30) Se 450.25 – (31) Ved kendelse af 17. juni 1577, se Ryge.383. – (32) 10.000 daler; *M* som potenstal angiver: tusinde. – (33) (Sæd)vane. – (34) Reces 13. december 1558 § 53. – (35) Se 397.13. – (36) Se 397.14. – (37) Om morgengavebrevet hed det i samfrændernes kendelse af 17. juni 1577, at det er udstedt i Kbh. den 11. september 1567 og „liudende vdi sin meninge, at eptherthi thet nu saa beslut er emellom Peder Oxe och frue Mette Rosenkrantz, saa hand wil tage hende til hans ecte høstru, tha paa thet hun maae nyde hannom nogit got adt, om Gud aldmectigste thet saa forseet haffuer, hun hans død offuerleffuede, tha haffuer hand vnt och giffuet hinde til en morgengaffue at skulle quit oc frit nyde hindis liffs tid saa frit som hendis eget arffuegodtz hans hoffuitgaarde Løgismose och Thøløse med mere godtz her vdi Sieland och Fyen liggendes, som same breff indholder, sameledis thii tusinde vforfalskede daler aff hans rede pending epther hans død at anname, och thersom Gud thet saa forseet haffuer, at han icke haffuer liffs arffuinge epther sig, tha skulle same pendinge høre hende och hendis arffuinge till, men thersom hand haffuer liffs arffuinge epther sig, tha skulle forskreffne thi thusinde daler epter forneffnte frue Mettes død komme til hans arffuinge quitt, frii och vbehindret vdi alle maade och skulle were hans børns federne". Jf. Ryge. 383. Morgengavebrevet var stadfæstet af kongen 11. september 1567 (Kanc. Br.). – (38) råder over (Kalk. III.159a bet.1). – (39) Hs. NkS 835c,2° har: „men effter andre domme, ßom kongl: Matts: haffuer dømpt wdj thennd sag mett Palle Vldfelds høstruis morgengaffue, tha viste raadet iche andet end følge same kongl: Matts: dom" (jf. ovf. note 3). Der sigtes til rettertingsdom 13. juni 1572 (NkS 837,2°, 2. paginering s. 148ff.) ang. Palle Ulfeldts morgengave på 1000 daler til hustruen Margrethe Brockenhuus. Dommen lød, at da „Palle Ulfeldt haver forskrevet fornevnte frue Margrete Brockenhus 1^{M} daler til morgen gave efter hans død, som med nøjagtig brev og segel bevises, da bør hinde fornefnte penge at udlægges af den halve part, som fornefnte Palle Ulfeldts børn udi boe, boeskab og løsøre efter deres fader er tilfalden, hendes part derimod udi alle maader ubeskaaret." Jf. også rettertingsdom 1. december 1562 (II nr. 302) og Viborg landstings dom af 19. januar 1566, citeret i landstingets dom 9. september 1581 (ndf. nr. 487). – (40) 8. juni 1578 meddelte Hak Ulfstand, Henrik Brahe og Peder Brahe på fru Inger Oxes og hendes med-

arvingers vegne, at alle arvinger var villig til, når det var Mette Rosenkrantz belejligt, at komme til Sjælland og levere hende morgengaven, der stod forseglet på Gisselfeld, og levere hende 5000 daler (jf. ovf. note 2), se Ryge.400. At Mette Rosenkrantz fik de 10.000 daler fremgår af skiftebrevet af 29. august 1578, jf. Ryge.406.

455 Viborg landsting 2. august 1578

En fæster under en bondegård, hvis ejer på grund af sin holdning under skipper Clements oprør havde fået kongebrev på, at hans gård skulle være en selvejerbondegård, fri for landgilde og tynge, og at han kun skulle svare de sædvanlige afgifter, der påhvilede selvejerbønder, frifandtes for husbondhold.[1]

Hs.: GkS 1137,2° nr. II (efter nummereringen med arabertal).
Ingen *overskrift* i forlægget.

Palli Jul[2] tiil Stranditt,[3] Malthi Jenßen[4] til Holmgaardt,[5] landtzdomere y Nøriutland, och Gundie Skriffuer,[6] landtzthingshørrer ibidem, giør witherligtt, att aar effter Guds biurdt Mdlxxviij, løffuerdaug som er then 2. augustj, paa Wiborig landzting war schickitt Jffuer Thaminßin y Houffue[7] med en opßethilße her aff landtzthingitt y daag segs vger wdgiffuen, lydendis hannom daa att haffue hiid y rette steffnitt Berthill Laßen y Oblinngh,[8] herridtzfogidt y Nørheridt,[9] for en domb, hand nogen thid siden forleden affsagt haffuer och til dømptt hans tiener Niels Laßen y Bandtzbøll[10] hoßbundhold till lensmand paa Koldinghuß, erlig och velbiurdig mand Lauridtz Schram[11] till Hasterup,[12] att schulle vdgiffue, end oig[13] thet schulle were en frij sielff eyer bunde gaardt, hand besider, och Jffuer Thamißin att till hørre, och same gaard aff stuormegtigste, høyborinne første, høylouglig, sallig milde y houkompst, konning Christian, allis woris nadigste herris och koningis, koning Frederichs her fader, naadigste epther skipper Klemindz[14] oplodt[15] Anders Olluffßen,[16] thaa borgemester wdj Waarde, och Chlemind Thamißin ibidem for thieris wschyldighed y same feyde att uere wntt for sadann thing[17] och affgifft att skulle vinde,[18] som her aff gaffuis och giørinds,[19] førind same feyde begynthis, och ichj landtzmandin[20] schulle haffue hafft regtighedt[21] till nogen stedzmoll[22] och hoßbundhold aff sadan selff eye bunder godz, medin thet sielffeye bundin att schulle till høre. Thisligeste hagde hidsteffnitt Anders Lauridzen y Galthofft,[23] for hand haffuer laditt for^ne^ Niels Ladzinn for same hoßbundhold fordielle, som hand miente wlougligt, eptherthj ther schall were wdgiffuitt till slottidt aarlig aff same gaardt, huis ther till med rette buorde att

vdredis och vdgiffuis. Sameledis hagde och hid steffnitt for^{ne} herridz fougidt, for hand steede hørring[24] offuer for^{ne} Niels Laßin. Framdiellis hagde och hid kallidtt hørring, som hannom dieltt haffde.

Thaa for for^{ne} Laueridz Schrams schodsmoll[25] then thid bleff giordt, bleff same saag till idag opsatt, och nu framlagde for^{ne} Jffuer Thameßin ett høygbormelte[26] høy louglig sallig jhoukompst konning Christians breff aar Mdlxx vdgiffuitt,[27] som medfør for^{ne} Andis Olluffßen, thaa borgemester y Waarde, och Chlemidt Thammißin ibidem for hans Majstedt att haffue beuist thennom ichj att haffue wdj forgangin feyde weritt vdj floch eller følge y skipper Klemidz, Thamis Ribers och thieris medtfølgers oprørdt eller nogen thid werid thenom tillfaldenn.[28] Thaa haffuer kongelig May[estæt][29] høymægtig[s]te vntt och tilllatt thennom och thieris arffuinger enn thieris bunde gaarde wdj for^{ne} Bandzbøll saa frij och for saadann landgield och thyngj, som the haffuer hafft och brugt then aff gammill thid, førind for^{ne} feyde begynthis, dog saa att Anders Olluffßen och Chlemid Thammißin och thieris arffuinger schulle giøre och giffue aff thieris bundergaarde saadanne affgifft, thyngj och rettighed, som her pleyer och bør aff att thaa[30] giordis och gaffuis ther aff, førind feyden begynthis, som thet kongelig breff wiider for klarer. Ther hoeß framlagde ett Niels Eys y Gundersbøll,[31] Therben Therkildßins y Bandzbøll och thieris med brøders siu mendz breff och zegill thend aar onnßdagin nest for S: Hans daag[32] vdgiffuen, wdj huilckitt the bekiender thennom fuldtt vitherligt y Guodz sandhedt att uere, thet[33] for^{ne} Niels Laueridzen y Bandzbøll er och haffue weridtt ind schreffuidtt y konnig[lig] Majestedtt jordboug[34] paa Koldinghusß y thou lendzmendz thidt, som haffuer werid lendzmend paa Kolding huß, førind for^{ne} Lauridz Schramb fich Kolding huß len y befalling,[35] for huis rettighed, som gaffuis aff thendt bunde gaardtt, Niels Lauridzen yboer thil kronninn, som thet breff vider bemelder. Och her hosß klagidt for^{ne} Jffuer Thamisßen, att herridzfougiitt ther jmodt haffuer thildømptt Niels Laßin hoßbundhold aff same sielff eger bundegaarde att schulle wdgiffue, och for^{ne} Niels Ladzenn her epther er dieltt[36] bleffuen, som hand mintte vlougligt. Och framlagde same herridzthing domb aff Nørheridzthing, thed aar thorsdag nest effter Wor Herridz himelferddaag wdgiffuit, som medfør for^{ne} Anders Laueridzen ther att haffue dielle och tillthalle till for^{ne} Niels Lauridzenn for hoßbundzholdtt, eptherdj hand boer y en bundegaard, och mintte, hand borde ther for att vdgiffue hoßbundz hold, som andre jordeger[37] bynder ther y Koldinghuß lenn. Thaa haffuer fougeden saa omßagtt, att hand ichj wiste anditt ther till att sige, end Niels Laßin børd att vdgiffue hoßbunds-

holdt, som andre jordeger bynnder giør ther vdj Koldinghuß len, ther som hand ichj kand beuiße, att hand haffuer vdgiffuitt hoßbundzholdt, some then domb wider for klarer. Och bød sig imod for^{ne} herridzfougitt y alle rethe.

Saa møtt erlig och fornumstig suend Niels Simmenßin, riidefougidt[38] y Koldinghuß lenn, och berett, att hanns hoßbundt, for^{ne} Lauerudz Schram, ther hand vandritt[39] fra Ribe fra brøllup, bleff hand paa veyenn wiltt[40] och ther aff bleff slagin[41] saa, saa hand ichj nu her kand møede, och ther for begieridtt sagin endnu ydermiere att opsethis, att the sagfaldtz bøgther[42] kunde fram komme, som vdj Morthen Suenndzins[43] och [Vincens] Juls[44] thidt waare, att ther aff kunnde forefaris, huorledis om saadantt hoßbundz hold er [forholden?][45]

Saa war møth for^{ne} heridzfougdenn och minthe sig ichj anditt att kunde døme, end som hand giordtt haffuer, [til][46] huilchet for^{ne} Jffuer Thammißin suaridtt, att sagin for bemeltt Lauridtz Schrambs schodzmoll segs vgger haffuer weridt opßatt och fordj ichj kunde tholle den forhalling att schulle haffue, medin begierind domb for sig och jndschiød[47] sig till den receß, ther sienistin om slig opsethilße sager wdgangin er.[48]

Med fliere ord och thalle thennom ther om emellum var.

Tha effter thil thalle, gienßuar och sagßens leyllighedt, saa och eptherdj same saag forbemeltt Lauridz Schrams skoedzmoll vdj sex vger haffuer werid opthaginn, och for^{ne} Jffuer Thammißin besueris seig then ydermiere att schulle opßethiis och jndschyder ßig till thenne receß och forordeningh, høgbemeltt koning[lig] Majsted, allis woris nadigste here, och Danmarchis rigis raad om sagins opßethilße haffuer laaditt gaae, viste wj osß ther for ichj same ßag lenger att opholde och sagde fordj her saa paa for rett, att effter dj same gaard, Niels Laßin paaboer, er en frij sielff eye bunde gaard, thuorde vj och ichj vill formine[49] att thil døme stedzmaall eller hoßbundz hold aff thend [gaard?][50] till lenndzmand att wdgiffues, medin aff same gaard arligenn att vdredis thend thyngj, thend y gamill jord beugin[51] for jndschreffuitt er och ther aff thill thiße wdgiffuitt er, och for^{ne} heridzthingdom ther imod icke att komme for^{ne} Niels Laßinn paa sadanner hoßbundzhold thill nogen forhinderingh och hannom effter slig tillgangh[52] for for^{ne} dielle[53] for same hoßbundz hold quitt att uere.

Jn cuius rej testimonium ßegilla nostro preßentibus ind feriunss in preßa &c.

(1) *Husbondhold* har i tidens løb været betegnelse for forskellige afgifter, som personer henhørende til bondestanden erlagde til den, som vedkommende anerkendte som sin jorddrot el. husbond, og hvis erlæggelse skulle give udtryk for denne anerkendelse. Siden slutningen af middelalderen betragtedes kongen (el. vedkommende lensmand på hans vegne) som husbond i forholdet til selvejerbønder, og disse erlagde et husbondhold, der havde form af rekognition ved ejerskifte. Dette gjaldt dog kun de fra gammel tid stammende selvejergårde, af hvilke der til sidst kun var ganske få. Fæstebønder betalte ikke husbondhold, men så længe vornedskabet bestod på den sjællandske øgruppe, var det dog reglen, at den bonde, der fik sin husbonds tilladelse til midlertidigt at tage bopæl uden for det gods, hvor han var vorned, som udtryk for sin henhøren til dette gods måtte betale en årlig ydelse, der kaldtes husbondhold. En lignende ydelse betaltes undertiden af de på et gods boende personer, der ikke var fæstebønder, men ernærede sig som håndværkere, daglejere o. l. Om husbondhold i fæsteforhold se Fussing.80ff. – (2) Se 349.3. – (3) Se 349.4. – (4) Se 389.8. – (5) Se 408.7. – (6) Se 349.5. – (7) Vist landsbyen Hoven i Hoven s., Nørre-Horne h. – (8) Landsbyen Obling i Sønder-Bork s., Nørre-Horne h. – (9) Nørre-Horne h. – (10) Landsbyen Bandsbøl i Hemmet s., Nørre-Horne h. – (11) Laurits Skram (Fasti) (d. 1587) til Hastrup, Korsøgård og Fårup, 1577–99 lensmand på Koldinghus. – (12) Hovedgården Hastrup i Tyregod s., Nørvang h. – (13) *end oig:* endog (*endoch*). – (14) „Skipper" Clement (Klemens Andersen) (d. 1536), der 1534 rejste jyderne for Christian IIs sag, og som hurtigt blev herre i Vendsyssel, hvorfra rejsningen bredte sig over Jylland og omfattede i alt 49 herreder. Skipper Clement blev taget til fange december 1534 og henrettet i Viborg 9. september 1536. – (15) Falsk skriveform for *oploff* (*oplob*): oprør (Kalk. III.345a). Forholdet synes at have været dette: Efter skipper Clements oprør var slået ned, måtte bønderne overgive ejendomsretten til deres gårde til kronen, medmindre den enkelte kunne bevise sin uskyldighed eller kunne købe sin gård tilbage af kronen. Livet, som de ved oprøret havde forbrudt, kunne de tilkøbe sig ved den såkaldte „halsløsning", hvorom der forhandledes med dertil beskikkede embedsmænd. Den under nærv. sag omhandlede bonde har formentlig kunnet bevise sin „wschyldighed" og har derfor kunnet beholde sin selvejerbondegård og er ikke som de fleste blevet fæster under kronen. Under skipper Clements oprør søgte Varde at holde sig neutral, fordi byen på den ene side truedes af skipper Clements bondehær og på den anden side af Johan Rantzaus rytterhær. Da denne nærmede sig Varde, flygtede bondehæren her. – (16) Anders Olufsen nævnes som borgmester i Varde 1536 og 1561. En indskrift på den største klokke i St. Jakobi kirke i Varde melder, at han som kirkens værge lod den støbe 1561, jf. Carl Lindberg Nielsen, Varde Bys Historie (1942).28. – (17) Læsemåden er usikker. I det hele kan det siges, at nærv. dom er meget dårligt overleveret. Formentlig er *thing* fejlskrift for *thyngi* (tynge, afgift). – (18) erhverve, få (Kalk. IV.835a bet.3). Muligt er *vinde* fejlskrift for *vere* el. *vorde*. – (19) Formentlig fejlskrift af *giørdis* (el. *giordis*): gjordes, ydedes, udrededes, sml. ndf. to steder *giordis och gaffuis*. Fejlskriften kan enten skyldes det flg. *førind* el. være reminiscens af den i domme hyppigt forekommende vending: *och/eller giørindis worder*. – (20) Formentlig fejlskrift for *lensmand*. – (21) Rettighed. – (22) *Stedsmål* er dels aftale om fæste af jord, dels den pengeafgift (også kaldet indfæstning), der betaltes af fæsteren ved indgåelse el. fornyelse af fæstet (OdS XXI.1102 bet.2 jf. Fussing.69ff.). – (23) Muligt landsbyen Galtho (Galthoved, Galthou) i Tistrup s., Øster-Horne h. – (24) I Jylland foregik fordelingsproceduren med høringer: Når sagen var lovligt forfulgt, udnævnte dommeren (herredsfogden) 6 mænd, der på det fjerde ting afsagde fordelingskendelsen, jf. Matzen, Offentlig Ret II.153. – (25) Udsættelse, opsættelse (Kalk. III.828b bet.3). – (26) Fejlskrift for *høgbemeltt*. Forlægget har muligt haft en for-

kortelse *høgb:* el. lign., og afskriveren har da fået *høgboren* i tankerne. – (27) Kendes ikke. Årstallet må være forkert, da der i 1570 ikke var nogen *konning Christian.* – (28) sluttet sig til (Kalk. IV.352b bet.4). – (29) Det indklammede mgl. i forlægget (linjeskifte). – (30) Der synes at måtte foreligge en skrivefejl i forlægget. I afskriverens forlæg kan have stået: ... *aff att gaae, och thaa giordis* osv. Formen *thaa* (= da) findes 6 steder i nærv. dom; formerne *daa* og *tha* kun en gang; formen *gaae* (infinitiv) findes ndf. – (31) Landsbyen Gundersbøl i Hemmet s., Nørre-Horne h. – (32) St. Hans dag: 24. juni. – (33) at (Kalk. I.358a bet.1). – (34) En *jordebog* er en fortegnelse over de til et gods hørende ejendomme med angivelse af disses indtægter, afgifter og øvrige forhold (OdS IX.847). – (35) Laurits Skram blev 1577 forlenet med Koldinghus, jf. Erslev, Lensmænd.60. – (36) fordelt: ifalden den infamerende tremarksbod for ikke at ville rette for sig. – (37) selvejende (Kalk. II.446b bet.1). – (38) En *ridefoged* var i det 15.–18. årh. bet. for den embedsmand, der på godsejerens vegne forestod avlingen på godset, fordelingen af hoveriarbejdet, inddrivelse af afgifter o. l.; på krongods om den embedsmand, der foruden disse forretninger også deltog i udøvelsen af øvrighedsmyndigheden (OdS XVII.991). – (39) *vandre* kan også bet.: bevæge sig fra et sted til et andet på et befordringsmiddel (OdS XXVI.448 lin. 8f.). – (40) væltet (Kalk. IV.904a). – (41) forslået. – (42) Bøger. – (43) Morten Svendsen Orning (d. 1574) til Eget og Vosnæsgård. Han var lensmand på Koldinghus fra 29. december 1571 til 7. august 1574, jf. Erslev, Lensmænd.60. – (44) Vincens Juel (d. 1579) til Hesselmed; han var lensmand på Koldinghus fra 1574 til 16. maj 1577, jf. Erslev, Lensmænd. 60. Fornavnet Vincens mgl. i forlægget, hvor plads er ladt åben til senere indføjelse af navnet. – (45) Ordet mgl. i forlægget. Det er dog måske ikke nødvendigt at indføje *forholden* el. lign., idet det foranstående *er* kan bet.: gælder, er den rådende mening el. lign. – (46) Forlægget har formentlig ved fejlskrift *end.* Muligvis er *end* fejlskrift for *emod,* der grafisk ligger nærmere *end.* – (47) her vel: påberåbte sig på (denne bet. ikke hjemlet hos Kalk. el. OdS). Jf. også ndf. *jndschyder ßig till.* – (48) Reces 21. november 1576 § 5 (CCD II.311) forbød dommere at udsætte en sag i mere end 6 uger. Overtrædelse af dette påbud medførte en bøde på 100 daler for hver gang. – (49) *och ichj vill formine* er muligt fejlskrift for: *oß ichj till formene,* ɔ: ikke driste os til (jf. Kalk. I.669a bet.1). – (50) Ordet mgl. i forlægget. – (51) Bogen. – (52) Forhold, omstændigheder (Kalk. IV.358b bet.5). – (53) Fordeling.

456 Sjællands landsting 20. august 1578

Landstinget statuerer, at en herredsfoged havde gjort uret i at udstede et tingsvidne om fødested for en person, der ved landstinget var dømt fredløs, da *den pågældende endnu ikke havde rettet for sig,* da *hverken landsdommeren eller herredsfogden, der tidligere havde dømt i sagen mod den pågældende, havde fået indvarsling, og* da *en fredløs efter sjællandske lov ikke må nyde ret på tinget.*

Hs.: GkS 1134,2° nr. 168.

Overskrift: Dom emellom welbiurdig Matz Wadtzbyrd och Esbernn Lauritzønn y Holbeck.

Jørgenn Daa[1] till Snedinge,[2] som vdj thenn sag saadt i domersted, Bennd Gregersenn,[3] abett vdj Ringstedtt closter, oc Mortenn Nielsenn, landtztingsschriffuer, giør alle witterligtt, adt aar effter Gudtz byrdt 1578, onnsdagenn thenn 20. augustj, paa for^ne^ thing wor skickett erlig och welbiurdig mandt Matz Wasbyrdt[4] till Søgaardt[5] paa then ene och haffde her vdj rette steffnett Esbernn Lauritzønn vdj Holbeck, herritzfogett y Tudtze herrett och y Mierløße herret,[6] paa thenn andenn side och hanom till thallede for nogenn windisbyrdt, hand haffde sted[7] indenn Tudtze herritzting att winde om enn hans bondis søns føde stedt vedt naffnn Anders Nielsßønn vdj Guerede,[8] som skulle werre barne fød y Vinstrup[9] y thenn gaardt, Las Jude yboer, effter att samme hans bondes sønn haffuer for sitt fødestedt till Mierløsße herritzthing wor forfuld[10] och ther wor neder feldig giortt, dome offuer skorenn,[11] och sidenn till Sielandtzfar landtzting fredløs,[12] som hand her y dag mett thuende obne besigle[de] breffue beuiste. Thett første paa Mierløße herritzting thenn 10. martij anno 1575 [wdgiffuett],[13] som Peder Pedersenn vdj Torbennfelde,[14] fordum herritz fogett y Mierløsse herit, beseglitt haffde, som wor for^ne^ Esbernn Lauritzøns haand schrifftt, thenn andenn paa Sielandtzfar landtzting thenn 28. augustj anno 1577 wdgiffuen, som erlig och welbiurdig mandt Herløff Skaffue[15] till Eskilstrup,[16] lanndtzdomer vdj Sielandt, besiglett haffuer, och satte vdj alle rette, om for^ne^ Esbernn Lauritzønn iche ther mett haffde giortt wret, att hand haffde stedt windisbyrdt att vinde inden thinge om same Anders Nielsenns fødestedt och ther paa wdgiffuett ett things winde, føre for^ne^ Anders Nielsßønn eller nogenn paa hans vegne haffde rettett for sig till herritzthing och landting &c.

Tha effter till thall, giennsuar, breffue och beuissning, som for oß vdj rette lagdis, och thenn sags leylighedt bleff ther paa saa affsaugt for rette, adt efftertij for^ne^ herritzfogett, Esbernn Lauritzønn, haffuer stedt saadanne windisbyrdt indenn thinge att winde om for^ne^ Anders Nielsønns fødestedt y Guerede, siden hand er først till herritzting mandhelge løss giortt for sitt fødestedt oc ther epter till landzting fredløs giortt for rømning aff samme sitt fødested, huilcket fredløs dom, som for for^ne^ herris foget Esbernn Lauritzønn bleff lest paa Tudtze herritz thing, ther hand stede same windisbyrdt indenn thinge, som hand sielff loed schriffue paa, och for^ne^ Anders Nielsønn icke till fornn haffuer opbøditt sitt faldtzmaall[17] eller och rettett for sig vdj thenn sag entenn till herritz thing eller landtzting eller nogenn andenn paa hans wegne, saa oc effthertbi for^ne^ herritz fogett, Esbernn Lauritzønn, haffuer wdgiffuett itt things widtne om for^ne^ Anders Nielsßøns fødestedt, effter

the windisbyrdt, som haffuer wondett for hanom indenn thinge, och landtzdommer, for^{ne} Herløff Skauffue, ellier oc herritz fogedenn paa thenn thidt, for^{ne} Peder Pederßønn y Torbennfelde, icke ther till haffuer fangett louglige worssell, som thett sig burde,[18] eptherthj thett gieltt therres breff och segell paa, tha wide wij icke rettere, endt att for^{ne} herritz fogett Esbernn Lauritzønn haffuer vdj thenn sag giortt wrett och bøer ther for feldt att werre, och for^{ne} tings vinde och windisbyrd, som her till wdgangenn er, icke att kome for^{ne} Mathz Wasbyrdt till hinder eller skade i nogenn maade. Jtem oc thenn artickell y wor sielandske loug,[19] som bemelder, att fredløs mandt maa iche till thinge ret nyde eller nogenn paa hans wegne.

Till windisbyrdt erre wore signnetther her wndertrøcktt. Datum vt supra.

(1) Jørgen Daa (d. 1598) til Snedinge. – (2) Hovedgården Snedinge i Ørslev s., Vester-Flakkebjerg h. – (3) Se 347.11. – (4) Mads Eriksen Vasspyd (d. 1600) til Stenderup, Søgård, Vargård og Vinderup. – (5) Den tidl. hovedgård Søgård i Asmindrup s., Merløse h. – (6) Merløse herredsting var ved kgl. åb. br. 21. juli 1575 (CCD I.639f.) flyttet fra Uggerløse til Holbæk for at fremme købstadens handel; ved kgl. åb. br. 17. juli 1579 (CCD II.140) flyttedes herredstinget tilbage til Uggerløse, da „menige almue" havde besværet sig over at skulle drage til Holbæk, der lå alleryderst i herredet. – (7) tilladt, tilstedt (Kalk. IV.193a bet.7). – (8) Landsbyen Gurede i Hagested s., Tuse h. – (9) Landsbyen Vinstrup i Asmindrup s., Merløse h. – (10) ɔ: han var bortrømt fra sin stavn, hvor han som vorned havde pligt til at forblive. I to private domssamlinger (GkS 3258,4° og NkS 832,2°) findes følgende notat „Om rømnings folch": Rømmer nogen fraa sin jorddrot och bliffuer ey greben paa sin rømnings wey, hand schall forfølgis och fordiellis, thill hand vorder fredløß och bliffuer siden hoß hannom som hoß sin fredløß mand, vill hannom nogenn sidenn med macht hindre eller holde fore, da bødhe xl mk., halfftt tager kongen, halfftt jorddrotten, och alle the, der ere y flock och følge med hannom att fløtte och føre, bødhe huer iij mk. thill jorddrotten och goedtzedt igienn jndføre med thylter eed och icke verre. Thett kand och kaldis rhann, thennom som hannum haffuer afførdt med sit goedtz och boe (her efter GkS 3258,4° nr. 37). Bestemmelsen har i intet af hss. datering, og dens oprindelse er uvis; muligt ligger en nu tabt dom til grund. – (11) Samme udtryk i rettertingsdom 31. august 1586 (GdD IV.77f.). Kolderup-Rosenvinge antager (1.c.78 note 6), at udtrykket enten betegner, at dommen blev skåret i to dele, og at hver part fik sit stykke, eller at fredløsheds-domme blev overskåret for derved at tilkendegive, at al forbindelse med den fredløse nu var ophævet. Der findes imidlertid ikke bevaret noget vidnesbyrd om, at en af disse skikke skulle have været fulgt her i landet, og Kalk. III.428b har sikkert ret, når han siger, at ingen af disse forklaringer synes „ret fyldestgørende". Verbet *skære* kan bet. ordne, afgøre (Kalk. III.858b bet.4) el. afgøre (en trætte) (1.c. bet.9b), men bet. her snarere: underkastet el. undergået fældende domme, jf. OdS XX.14 *skære* bet.2.2: gøre til genstand for ubehagelig behandling. – (12) Den pågældende blev gjort mandhelgløs ved herredstinget, hvorved han mistede sin mandhelg i herredet, jf. EsjL II.52, og derefter ved landstinget dømt fredløs, hvorved en videre rækkende rettighedsfortabelse indtrådte. – (13) Mgl. i forlægget. – (14) Den nu nedlagte landsby

Torbenfeld i Frydendal s., Tuse h. – (15) Se 355.1. – (16) Se 355.2. – (17) Bøde (Kalk. I.495b bet.1). – (18) Jf. reces 13. december 1558 § 14, hvorefter der for alle tingsvidner, der gælder nogens ære, liv eller ejendom, skal gives varsel. – (19) EsjL II.51 in fine (for thy at thing a ey them at hiælpæ, ær for things dom wilæ ey ræt gøræ).

457 Viborg landsting 11. oktober 1578

En enke anset berettiget til at opsige fæsteforholdet vedrørende en gård under et gods, hun havde arvet efter sin mand, uden at tilbagebetale de fæstepenge, som fæsteren for 7 år siden havde betalt hendes mand, da hun ikke selv havde modtaget fæstepenge, og da hun selv havde brug for den omhandlede gård.[1]

Hs.: GkS 1140,2° p.308 (findes yderligere i 3 hss.).
Litt.: Fussing.83, 439.
Ingen *overskrift* i forlægget.

Pallj Juell[2] till Strandett,[3] Malthj Jensenn[4] till Holmgaard,[5] landtzdomere wdj Nøriuttland, och Gundj Skriffuer,[6] landtztinghører ibidem, giøre witterligt, att aar epther Gudtz biurdt 1578, denn xj dag [octobris],[7] paa Viborig landtztting war schickett Raßmus Ibßen wdj Fare[8] med enn opsettilße her aff landtztingett j dag xiiij dage vdgangitt, liudendis hanom tha epther stuormectigste høigborne førstis, koning Frederichs then Anden, allis voris naadigste herris befalling[9] att haffue hid wdj rette steffnitt erlig och velbiurdige frue Doretthe Vestenije[10] till Vingegaardt,[11] sallig Enuold Krusßes[12] eptherleffuersche, for enn gaardt, hand nogin tiid siden aff hinde schulle haffue sted[13] och fest och ther paa vdgiffuett sin stedtzmoll[14] och festepending,[15] och siden hand thenn nogle faae aar hagde besidet och med bøgening fast[16] forbedritt, skall hun haffue laditt hanom vdviiße, endog hand thenn wdj ingen maade hagde forbrøtt, och icke hun hanom schall haffue tillfredz stillett for sin festepending, hand paa same gaard vdgiffuett haffuer, huor vdinden hand mientte sig emod rettenn att uere skied for kuortt bode att skulle ombære[17] gaarden och miste sin festepending.

Saa møtte for^{ne} frue Doretthe och berette, att hun aldrig stede och feste Raßmus Ibßen samme gaard, ey heller nogen pending aff hanom paa thenn opboritt haffuer, meden dett schulle vere huos[18] siuff aar siden, hindis hoßbund døde och affginge, och Raßmus Ibßen hagde threj aar och miere same gaard tillfornn och icke hun nogen feste pending epther hindis hoßbundz døed aff hanom annamitt, och hun nu er sielff threngt same gaard att besidde

och mientte fordj sig icke plictige nogin pending till Raßmus Ibßen att vdgiffue.

Ther till suaritt Raßmus Ibßønn, att hand anttuordett frue Dørette Vestenije xxxvj daller, ther hindis hoßbund leffuede, till stedtzmoll aff same gaard, huilcket for^ne^ frue Dørette her i dag beneyett.

Med fliere ord och thalle thenom therom emellum war.

Tha epther till thalle, giensuar och sagens leilighed, saa och eptherdj for^ne^ Raßmus Ibßen hagde same gaardt, førind for^ne^ frue Døretthis hoßbund døde, och thenn i nogen aar besaad, och dett findis huos[18] siuff aar[19] siden, hand affgangen er, och icke for^ne^ frue Døretthe epther hans død och affgangh nogen jordfestning[20] eller stedtzmoll aff Raßmus Ibßen att haffue opboritt, och eptherdj hun nu sielff var till threngt same gaard att besidde, tha vide vii epther saadan leilighed icke for^ne^ frue Døretthe plictig att uere igien att giffue for^ne^ Raßmus Ibßen nogen aff the pending, som hand hinders affgangen hoßbund till stedzmoll aff same gaard giiffuett haffuer.

In cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

(1) Der findes eksempler på, at der er krævet nyt stedsmål ved ejerskifte, se Fussing.83. Nærv. dom tager ikke klart standpunkt til spørgsmålet om ret til at kræve nyt stedsmål, for den dømmer udvisningen til at stå ved magt, da fæsteren ikke har ydet enken stedsmål, og da hun selv skal bruge ejendommen. Det var altid lovligt at opsige fæsteforholdet, når jorddrotten selv skulle besidde gården, se Fussing.439. – (2) Se 349.3. – (3) Se 349.4 – (4) Se 389.8. – (5) Se 408.7. – (6) Se 349.5. – (7) Forlægget (og det derefter afskrevne GkS 1135,2°) har *aprilis*; i 1578 var 11. april en fredag. Rettet efter Uldall 257,4° nr. 310. – (8) Muligt landsbyen Farre i Sporup s., Gern h. – (9) Kendes ikke. – (10) Dorothea (Dorte) Vestenie (d. efter 1580); hun var 1. gang gift med nedenn. Enevold Kruse, 2. gang (1579) med Christen Prip (d. 1622) til Søgård og Øland. – (11) Hovedgården Vingegård i Nørre-Vinge s., Sønderlyng h. – (12) Enevold Kruse (d. 1573) til Vingegård og Hørbygård; han var gift 1. gang med Karen Thomasdatter Roed til Vorst, 2. gang med ovenn. Dorte (Dorothea) Vestenie. – (13) lejet, fæstet (Kalk. IV.193b bet.9). – (14) Indfæstning, den afgift der af fæsteren skulle betales ved fæstets tiltrædelse. Se herom Arent Berntsen II. kap.5; Fussing.69ff. – (15) Håndpenge (ved køb, leje o. l.) (Kalk. I.517a). – (16) meget (Kalk. I.514a bet.1). – (17) undvære, miste (Kalk. III.293a bet.3). – (18) henved, omtrent (Kalk. II.270a bet.2). – (19) Enevold Kruse døde før 22. maj 1573 (DbL XIII.400); *siuff aar* er således ikke en nøjagtig angivelse. – (20) *Jordfæstning* bet. begravelse (OdS IX. 857); her formentlig skrivefejl for *indfæstning*.

458 Sjællands landsting uden år og dag (1579–94[1])

Landstinget stadfæster en herredstingsdom, der havde frifundet en af Tyge Brahes fogder for en række sigtelser. Om et enkelt punkt i sagen oplyses, at

dette vel har været pådømt af herredsfogden, men da denne hverken kunne læse eller skrive, var det ikke indført i dommen. Dette forhold hjemvistes derfor til efter fornyet indstævning at påkendes ved herredstinget.

Hs.: NkS 836b,2° nr. 308a.
Ingen *overskrift* i forlægget.

Thygge Brahe[2] thill Knudstrup[3] hagde steffnit herritzfougdenn aff Sømmeherrett for enn domb, hannd hagde dømbtt emellom hannom oc Raßmus Pederßenn[4] y Gundsøegaardtt[5] om adskiellige beskyldninger, hannd hagdt till hannom. Først for hand skall haue beskatt[6] hanns bønder; for dett andett att hand tiltalde oc meente Rasmus Pedersøn sinn vtroff[7] mannd att were, y dett att hannd skulle haffue fordultt[8] hans sager;[9] for dett tredie talde hand hannom till, for hannd haffuer tilstedtt hanns broder att pløie och saae enn andenns iordtt; for dett fierde tiltalede hannom for hold[10] oc arbeidtt, hand skulle haffue bekommitt aff hans bunde; for det femte tiltalede hannom for the tender, hand hagde slagett aff Jørgenn Niellßenns mund. For det siette tiltalede hannd hannom, for hannd icke hagde tildømptt Rasmus Pederßenn enn vtro mand att vere for adskiellige penndinnge, hannd skall haue opboritt aff hanns bønnder, oc hand hagde quitt dømptt forschreffne Rasmus Pederßenn for forschreffne beskyldninger, huor fore hannd meente, hannd burde att staa till rette.

Bleff derpaa saa auffsagdtt for rette:

Først eptherdj det er for herritzfougdenn beuiist mett Tyge Brahes eggit obne breff, att hannd haffuer vndtt oc giffuitt forschreffne Rasmus Pedersønn trey treer y Heidinge[11] kircke skouff[12] att forbygge[13] paa Goensøegaardtt[14] oc beuilgett, att hanns bønder motte age hannom samme thømber till Goensøegaardtt, thett oc er beuiist, att bøndernne selff haffuer veritt begierenndis, att forschreffne Rasmus ville haue dennom forskonett[15] for samme ægtte[16] oc derfor beuilgett att ville giffue hannom huer ij marck for samme vogen egtte, oc fordj epther dieris andfordring[17] haffuer soltt samme treer oc tagett baade de penndinge, hand fick for trærnne oc for wogennlie[18] oc kiøbtt andett thømber y stedenn igienn oc opbyggett samme aar 18 bindinger[19] hus, oc herritzfougdenn epther slig leilighedtt haffuer quitt dømptt hannom for denn tiltale, tha kand wy icke kiennde, att hannd der wdj haffuer forseet sig, menn finder denne hanns domb vid magtt att bliffue.

For det andett som hannd oc tiltaler herritzfouden for hannd haffuer quitt dømbtt Rasmus Pederssenn for vtromand att vere for ett slagsmoll, hand

skulle haffue fordultt, som skeede emellom hanns broder oc Boe Framdzenn, bleff der saa paasagdtt, att eptherdj kongenns sag reiser [sigh][20] aff bundnns, oc Boe Frandzenn sielff for herritzfougdenn haffuer bekient, att hand icke haffuer beklagett saadanne bordag[21] sig skeed att vere, enten for Rasmus Pederßenn eller till tinge eller oc faaett eller fordrett nogenn bødder[22] aff forschreffne Rasmus Pederßønn for samme skade, herritzfougdenn ey heller aldielis haffuer fradømbtt Tyge Brahe huis bødder, lougenn kunde hannom tilholde, nær sagenn kommer til forhør, oc dersom nogenn aff dennom da icke er tilstede, saa Tyge Brae kand bekomme samme bøder, tha hannom sielff pligtige att vdlegge, oc forschreffne Boe Frandzenn endnu ere bosiddendis y Goensøe,[23] oc forschreffne Madz Pederßenn endnu ere tilstede y forschreffne Tyge Brahes egenn giemme[24] oc foruaringh, saa de buode kannd betrædis,[25] om nogenn haffuer dennom till att tale, thett icke heller er beuiist, att forschreffne Rasmus Pederssenn haffuer tuingett[26] hanns hoßbonds bunde, forschreffne Boe Frandzenn, till nogenn forligellße, ey heller er beuiist hannom att haue tagett nogenn gunst eller gauffue, for hannd samme slagsmol skulle fordølge oc vnderslae,[27] tha kand wy icke kiennde, att herritzfougdenn y denne sag haffuer sig forseett, men finder denne hanns domb ved sinn fuldmagtt att bliffue.

For dett tredie som hannd oc haffuer quit dømtt forschreffne Raßmus Pederßønn, for hannd haffuer tilstedtt sinn broder att op pløie 2 tønner hauffre saaedtt iordtt for Boell Jennßis, bleff saa paasagdtt, att eptherdj dett for herritzfougdenn er beuist, att hinders hoßbonnd haffuer leiett hanns broder samme jord, oc recessenn[28] klarligenn formelder, att bonden, som leier sinn jord bortt, bør derfor att straffis oc icke denn, jordenn leier eller haffuer y forßuar, tha kand wy icke kiennde hannom der vdj vrett att haue giortt, menn dersom bundenn sielff wor leffuendis, burde hannd derfor att tiltalis oc finder fordj denne hanns domb vid magt att bliffue.

For dett fierde, epthersom hannd tiltaler hannom, for hannd haffuer quit dømbtt hannom for 2 marck, hand skall haue opboritt aff Oluff Jbßenn for hold oc xx vggers arbeidtt, hand skall haue afftrengtt[29] hannom, bleff saa paasagdtt, att eptherdj forschreffne Oluff Jbßenn sielff haffuer till tinge for herritzfougdenn benegtett, att hand ingenn hold haffuer giffuitt Raßmus Pederßenn, disligiste haffuer bekienntt, att hannd icke miere arbeidtt haffuer giortt hannom, end ßom hannd giorde y Jenns Foxs[30] tid, oc Tyge Brahs feste breff tilholder hannom saa møgitt arbeid aff gaardsæderne,[31] som Jenns Fox haffde aff dennom, oc herritzfougdenn epther slig leilighedtt haffuer quitt

dømbtt hannom, tha vide wy icke denne hanns domb att felde eller vnderdømme, menn finder denn vid magtt att bliffue.

For det femte, som hand oc tiltaler Raßmus Pederßenn oc herritzfougdenn, for hand icke haffuer tildømtt Rasmus Pederßenn att bøde for 2 tennder, hannd skall haue vdslagett aff Jørgen Niellßenns mund, bleff saa paasagdtt, att eptherdj forschreffne Jørgenn Niellsenn icke haffuer veritt thill tinge oc ladett samme schade aff tingmennd siune oc see, ßom lougenn[32] formelder, oc herritzfougdenn fordj haffuer opsatt sagenn, indtill saa lenge att der louligenn bleffue mett farett,[33] oc naar dett louligenn skeedtt wor, tha forschreffne Rasmus Pederßenn pligtig derfor att bøde epther lougenn, tha kand wy icke kiennde hans vlempe der vdj, menn finder hannom for denne Tyge Brahs tiltale quit at vere.

For det siette, som hannd tiltaler hannom for, hannd haffuer quitt dømbtt hannom for vtromannd att vere for adtskiellige penndinge, hand aff hanns bønnder skall haffue opboritt oc icke førtt till regennschap, bleff saa paasagdtt, att eptherdj dett for herritzfougdenn vor beuiist mett forschreffne bønnder, som samme penndinge vdgiffuitt haffuer, oc deris forloffuers obnne breffue, tingsuinder oc skudsmaall, att de aff deris egenn gode villie hagde giffuitt hannom samme penninge offuer hanns rettighedtt,[34] oc derfor haffuer hiemblett[35] hannom samme gauffue, oc ere icke beuiist hannom nogenn sager høyre att haffue afftingett,[36] end hanns regennskap formelder, dett icke heller er beuiist, oc hand for nogenn slig gauffue skyld haffuer forringett eller vnderslagett hanns hoßbonds rettighedtt, oc herritzfougdenn epther slig leilighedtt haffuer quitt dømptt hannom for denne hanns tiltale, emedenn oc ald denn stund forschreffne gafue breff, hiemmell oc skudsmaall staar vid magtt, epther at huer maa giøre aff sitt egitt, huad hannom lyster, tha vide wy icke denne hanns domb att felde eller vnderdømme, men finder denn ved sinn fulde magtt att bliffue, jndtill saa lenge dett kand beuiisis, att hannd samme gauffuer opborett, for hannd hanns hoßbonds sager oc rettighedtt skulle forringe och vnderslaa, oc sidenn gaaes derom huis rett er, eptherdj herritzfougdenn ved sin æd bekiennder, att hand oc dømbtte om de samme penndinge, Tyge Brags forsætt[37] om formelder oc dett emod hanns villie att være vdlatt,[38] tha eptherdj hand sielff huerckenn kand læse eller skriffue, kand det icke regnis hanns forseelße att vere, menn eptherdj nu paa nye igienn er førtt vidnißbiurd om samme pendinge, oc inthet findis y beslutninngenn[39] paa herridzfougdenns domb derom formeltt, tha bør herritzfoug-

denn att tage denn domb oc sag till sig igienn om samme penndinge oc endeligenn dømme dennom derom emellom, naar denn louligenn y rette for hannom steffnis, oc huem sidenn nogett paaskader, tha att gaa derom huis rett er.

(1) Da Tyge Brahe var medejer af Knudstrup (Knutstorp) 1571–94, og da han 5. juni 1579 blev forlenet med Helligtrekongers kapel i Roskilde domkirke, der havde patronatsretten til Store Heddinge kirke, der omhandles i dommen, jf. Da. Mag. 1. rk. II.204ff., synes dommen at måtte henføres til årene 1579–94. Muligt er dommen fra o. 1592. I 1591 havde Tyge Brahe en trætte med den i sagen nævnte Rasmus Pedersen, som han lod fængsle og føre til Hven, hvor han holdt ham fængslet i 6 uger. Kgl. kommissarier (Erik Valkendorf til Glorup, Niels Parsberg til Sandbygård og Oluf Bille til Svanholm) påkendte 20. april 1591 i Kbh. trætten, men da Tyge Brahe anså dommen for urigtig, indbragte han sagen for herredagen 1591, jf. Da. Mag. 1. rk. II.281f. På herredagen blev kommissariernes dom stadfæstet 10. juli 1591, jf. Da. Mag. 1. rk. II.284ff. Af dommen fremgår, at Tyge Brahe, da Rasmus Pedersen havde siddet ham overhørig, havde frataget ham den gård, han havde livsbrev på; kommissarierne fandt, at Rasmus Pedersen for sin ulydighed havde bødet tilstrækkeligt ved at være fængslet i 6 uger på Hven og gav ham ret til fortsat at besidde den gård, han for 4 år siden havde fæstet for 220 daler, og hvorpå han havde opført et hus med 40 bindinger. Under sagens foretagelse på herredagen gjorde Tyge Brahe gældende, at han var utilfreds med, at „nogen sager til herretz tinget, nogen til lands-tinget skal være indfundet" (Da. Mag. 1. rk. II.277). Hertil svarede kommissarierne, at en del af sagerne var „herretztings sager, som om then mand, ther drucknet bleff i thenn brønd, hvorfore neffn skulle tagis, en part landstingssager, thi at herretsfogden skal haffue dømt udi en heel hob sager och beskyldninger, hand tiltalet samme sin tiener. Oc efterdi ther nu er kommen og tilsæt en landsdomere, formeente the thennom ingen uret ther udinden at haffue giort, at the herretzfogdens dom did haffuer heden fundet, efterat landsdomer er offuerdomere offuer herretsfogden", og heri gav rettertinget kommissarierne medhold, jf. Da. Mag. 1. rk. II.277f. I februar 1592 havde Tyge Brahe en sag for Sjællands landsting, muligt vedrørende Rasmus Pedersen, og også denne dom gik ham imod, jf. Da. Mag. 1. rk. II.279. I 1592 klagede Rasmus Pedersen til kongen over, at han forfulgtes af Tyge Brahe, der havde forbudt ham at være på den gård, han dyrt havde fæstet, og som uden lov og dom holdt hans broder og tjener fængslet. I missive 17. november 1592 (Kanc. Br.; Da. Mag. 3. rk. IV.263f.) befalede kongen Tyge Brahe at betænke bondens elendighed og gå frem på en kristelig, billig og lovlig måde imod ham. Kongen ville lade udgå befaling til Lauge Beck, landsdommer i Sjælland, om i forening med andre dertil forordnede gode mænd at optage sagen og pådømme de store trætter, der i lang tid havde været og stadig var mellem Tyge Brahe og Rasmus Pedersen. 1. december 1592 (Kanc. Br.) udgik kgl. missive til landsdommer Lauge Beck herom. – (2) Astronomen Tyge Brahe (d. 1601). – (3) Hovedgården Knudstrup (Knutstorp) i Luggude härad i Skåne. – (4) Se ovf. note 1. – (5) Gundsøgård i Gundsømagle s., Sømme h. forlenet til Tyge Brahe. – (6) aftvunget (penge, som skat) (Kalk. I.166b). – (7) utro, troløs (Kalk. IV.707b bet.1). – (8) skjult, dulgt (Kalk. I.614b). – (9) Retssager (Kalk. III.660a bet.1). Af det følgende fremgår, at Tyge Brahe mente, at vedkommende bonde var dømt for slagsmål; kongens bødeandel skulle tilfalde Tyge Brahe. – 10) Underhold, spec. af kongen el. en kgl. embedsmand med følge, d. s. s. gæsteri; det var ofte afløst af en fast årlig pengeydelse. – (11) Store Heddinge kirke, der lå til Helligtrekongers kapel i Roskilde domkirke. Tyge Brahe var forlenet hermed fra 5. juni 1579 (Da. Mag. 1. rk. II.204ff.) til 10. juni 1594 (Da. Mag. 1. rk. II.325). – (12) Jf. Svend

Gissel, Sjællands Stifts Landebog 1567 (1956).53: Haffuer kierchenn enn skoff wthenn fore Heddinge, kaldis Kierke Schouff. – (13) istandsætte, reparere (Kalk. I.601b bet.3). – (14) Gundsøgård, se ovf. note 5. – (15) fritaget (Kalk. I.700a). – (16) Pligtkørsler (Kalk. IV. 958b). – (17) Begæring (Kalk. I.57b bet.1). – (18) Vognleje. – (19) En *binding* er sammenføjede tømmerstokke til en mur af bindingsværk; fag (Kalk. I.204b bet.2; OdS II.685 bet.3). – (20) Mgl. i forlægget. – (21) Slagsmål, overfald (Kalk. I.317b bet.2). – (22) Bøder. – (23) Enten Gundsømagle i Gundsømagle s., Sømme h., eller Gundsølille i Kirkerup s., Sømme h. – (24) Varetægt (Kalk. II.21a bet.2). – (25) træffes (Kalk. I.191b bet.2). – (26) tvunget. – (27) skjule, dølge (Kalk. IV.662a bet.2). – (28) Reces 13. december 1558 bestemte i § 42, at bonden ikke måtte leje eller fæste fra sin gård eller tillade nogen anden at bruge gårdens tilliggende uden med herskabets samtykke, jf. § 43 om fæsteres enker. Derimod udtaler recessen intet om, at den, der uberettiget fæster, lejer eller bruger sådan jord, ikke kan straffes, og at alene fæstebonden, der udlejer, bortfæster eller udlåner jorden kan straffes. – (29) aftvunget (Kalk. I.35b bet.3). – (30) Kgl. enspænder (ɔ: kurér) Jens Fuchs (Fux), der i årene 1562–85 oftere nævnes i kongebreve (se Kanc. Br.). 26. marts 1564 blev han forlenet med Værebro mølle og kongetienden af Stenløsemagle s. (Kanc. Br.), 22. april 1572 fik han brev på kronens ålekiste ved Gundsømagle sø (Kanc. Br.), 24. januar 1574 livsbrev på en gård, der lå til et alter til St. Nikolaj kirke i Kolding (ib.), 24. juni 1575 gavebrev på en gård i Slangerup. Han boede i længere tid i Gundsømagle (en sten over for kirken dér har hans navn og årstallet 1572). – (31) Fæstehusmændene (Kalk. II.109a) – (32) EsjL II.42, stk. 2. Om straffen for at slå tænder ud se EsjL II.37. – (33) behandlet (Kalk. III.60b). – (34) Ret, ɔ: hvad der tilkommer ham (Kalk. III.589b bet.1). – (35) overladt (Kalk. I.212b bet.3). – (36) underhandlet om el. fastsat betaling af bøde (Kalk. I.34b bet. 2&3). – (37) Indlæg, fremstilling (Kalk. I.715b bet.2). – (38) udeladt. – (39) Afgørelsen (Kalk. I.173b bet.2).

459 Viborg landsting 17. januar[1] 1579

Landstinget statuerer, at en godsejers foged på hans vegne er berettiget til at sværge („binde bogsed"[2]) om ran, der er overgået godsejerens folk.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 72 (findes yderligere i 33 hs.).
Reg.: Nr. 3367.
Tryk: GdD III.317f. (efter NkS 836b,2° m. varr. fra Thott 1201,2°).
Litt.: Stemann, Retshistorie.147 note 3; Matzen, Offentlig Ret II.49.
Overskrift: Enn dom om en bogseedh, som en godmandz[3] fogit paa hans vegne haffuer bonnditt.

Pallj Juell[4] tiill Stranditt,[5] Malthj Jenßenn[6] till Hollumgaardt,[7] lanndzdommere y Nøriuttlanndtt, och Gunde Schriffuer,[8] lanndztingshører ibidem, giøre wittherligt, at aar epther Gudz byrdt Mdlxxix paa Viburg snapslandzting[9] war skichitt erlig och welbyrdig mandt Peder Munck[10] till Estuadgaardt,[11] kon: Ma: amirall oc lennßmandt till Hundzlundt closter,[12] paa thenn enne och hagde hiidt y retthe steffnitt Thamis Vigilß paa thenn andenn side for

enn bogseedt, handt haffuer bonditt oc suoritt inden Vennebiergherritzting offuer Per Smedz sønner for nogitt fee, the war beskyldt fore att skulle haffue tagitt, endog the inthet skulle Thamis Vigilß haffue fraa rønt, och mintte fordj thenn eedt emodt lougenn att uere, och att thenn borde att suerge, ther fraa rønnis.

Sa møtte erlig och welbyrdig mandt Hanneball Gyldenstierne[13] och berette, att thett war hanns hionn[14] och folck, ther bleff fraa rønnt thett feemonn,[15] som the for integt[16] fee skulle hiemgienne,[17] och hanß fougitt, for^{ne} Thamis Wigilßen, fordj haffuer forfuldt sagen och paa hans vegne bundenn bogseedt, och mientte thet ingenn wrett att were. Och ther huos gaff tillkiende, att ther som enn godmandt och hermandt haffuer guotz vdenn landitt,[18] och ther nogitt af hans skoff eller y andre made bortthuggis och afføris och icki sielff ther sammestedz er tilstede, mintte handt, thett hanns fougitt och tilsiønsmandt motte sagenn forføllge och bogseedt binde.

Med fliere ordt och tale thenom ther om emellom war.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagsenns leglighett, saa och eptherthj for^{ne} Hanneball Gyldennstiernes hioenn och folck er thett feemon fraarønntt, som Marine Jensdatter hiem wdj husß for indtegt fee ville gienne, och for^{ne} Hanneball Gyldennstiernes fogit fordj haffuer forfuldt sagenn och bogseedt bondenn, tha aff thenn aarsagh wide wy osß icki for^{ne} bogseedt att felde.

In cujus rei testimonium sigilla nostra &c.[19]

(1) Dommen er afsagt på snapslandstinget, ɔ: lørdagen efter „20. dag jul" (13. januar), her altså: 17. januar. – (2) Ed, der aflægges på biblen el. anden hellig bog; i senere tid ses bogsed aflagt på tingbogen (Jyske Saml. 4. rk. VI.307f., 5. rk. III.249) eller på en lovbog (Jyske Saml. 5. rk. VI.263f.). JL II.39 og 106 kræver denne ed i ranssager og tyverisager; ifl. JL II.106 skal eden foruden sigtelsen angive værdien af det stjålne. – (3) Adelsmand (Kalk. II.80a). – (4) Se 349.3. – (5) Se 349.4. – (6) Se 389.8. – (7) Se 408.7. – (8) Se 349.5. – (9) Se ovf. note 1. – (10) Se 391.15. – (11) Se 391.16. – (12) Benediktiner nonneklosteret Hundslund kloster i Dronninglund s. og h., der efter reformationen kom under kronen og indtil 1581 bortforlenedes til adelige; nonnerne skulle dog fortsat have lov til at forblive boende, og 1581 var endnu 2 klosterjomfruer i live. Klosteret solgtes 1690 til dronning Charlotte Amalie og kaldtes derefter Dronninglund. – (13) Hannibal Gyldenstierne (d. 1608) til Restrup. – (14) Tyende, tjenere (Kalk. II.241b bet.3). – (15) Kvæg (Kalk. I.820a). – (16) optaget (om kvæg) (Kalk. II.419b bet.1). Sagens baggrund er åbenbart den i JL III.50 (Vm intæctæ fæ) beskrevne situation: Kvæg i anden mands korn eller eng er optaget, men tilbagetaget af ejeren. Dette kan gøre ham til ransmand. – (17) drive hjem (Kalk. II.209b). – (18) ɔ: landsdelen. GkS 1135,2°, GkS 1136,2° og NkS 844,2° har *wdenn lanndz* (*landitt*), NkS 839,2° *wdi landit*. – (19) *&c* erstatter: præsentibus inferius impressa.

460 Viborg landsting 17. januar[1] 1579

Efter indhentet erklæring fra medlemmer af rigsrådet statuerer landstinget, at der for vold, som udøves i birk, kun skal gives to faldsmål, nemlig til kongen og til den forurettede.[2]

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 109 (findes yderligere i 30 hss.[3]).
Reg.: Nr. 3368.
Tryk: GdD III.318ff. (efter NkS 836b,2° m. varr. fra Thott 1201,2° og Thott 1202,2°).
Litt.: Matzen, Retskilder.154; sa., Offentlig Ret II.12.
Overskrift: Enn dom att ther icki bøddis vden thuo faldt for woldt, som nogen bryder i bierckitt.

Pallj Juell[4] tiill Stranditt,[5] Malthj Jenßenn[6] tiill Hollumgaardt,[7] lanndtzdommere y Nøriuttlandt, Jørgenn Løckie[8] till Offuergaardt,[9] riider, Gregers Vlffstandt[10] till Estrup[11] och Gunde Schriffuer,[12] landtztingshører, giøre wittherligt, at aar effther Gudz byrdt Mdlxxix paa Viborg snapslandtztingh war skickitt erlig och welbyrdig frue Dorette Piersdatter[13] till Vißellbiergh,[14] hindis wiße[15] buodt Jens Jensßenn y Alling,[16] paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt erlig och velbyrdig mandt Erick Løckie[17] till Skoffuegaardt,[18] høffuitzmandt paa Riperhuss,[19] paa thenn andenn side, for handt skulle holde enn hindis thiener wedt naffn Therckildt Matzenn y Huodt[20] y woldt, som handt hanom till Kiergaardtz[21] bierckting haffuer laditt offuersuerge for baardag,[22] handt ther samestedz medt enn andenn hindis thienner skull haffue giortt, och bunde faldtzmollitt affstillitt[23] att uere, och hun haffuer hals och haandt medt sine egenne thienner medt all koninglige sagere, som andre adill her wdj riigett, och ther medt konge faldtzmollit hinder att skulle tillhøre, och mientte fordj hindis thienner borde for samme woldt quitt att uere. Thesligeste hagde hiidt steffnitt hanom for enn dom, handt her till landtztingitt forhuerffuitt haffuer, att for^{ne} hindis thienner skull fare som en fredtløs mand, jndtill handt steffner paa[24] nye, for handt icki for samme woldt inden sex wgger skull haffue bøtt, endog bundesagen och kongesagenn skull haffue weritt affthalitt.[25]

Saa møtte for^{ne} Erich Løckie medt same dom, som dog icki liuder endelig, och epther saadann leglighedtt bleff thenn funden att uere och bliffue, som thenn wdømpt var. Och ther huos berette, att handt mintte, thet[26] for^{ne} Therckildt Madtzenn och borde att bøde emodt thennom, som bierckitt tilhøre eller wdj forbedrinng[27] haffuer.

Emodt huilckitt for^{ne} frue Dorettis buodt suaritt, att ther icki pleyer wdhen

thuo faldtzmoll wdj noginn bierck att wdgiffuis, thett enne till bundenn och thett anditt till kongenn.

Medt fliere ordt och tale thenom ther om emellum var.

Tha epther tiltale, giensuar och sagsens leglighedtt, szaa och eptherthj for^ne^ frue Dorettis thienner Therkildt Madtzenn bundesagenn och kongesagenn[28] haffuer tilfredtz stillitt, och wy osß nu haffuer huos nogenn aff Danmarckis riiges raadt besport, om ther fliere endt thuo faldzmoll for woldt wdj bierckitt skulle vdredis, och the osß for suar haffuer giffuitt icki fliere ther fore att wdgiffuis epther thenn viiß[29] och vane,[30] till this ther om veritt haffuer, och the y thieris biercke haffuer holitt, tha wide wy effther sadann leglighedtt icki fliere endt thuo faldzmoll for bierck woldt att skulle wdgiffuis, och for^ne^ Therckill Matzenn haffuer for thenom sinn herskab saa och bundenn tillfredz stillitt, tha finde wy epther sadann leglighedtt for^ne^ Therkildt Matzenn aff samme woldt quitt att uere.

Jn cuius rei testimonium &c.[30]

(1) Om dateringen se 459.1. – (2) Jf. Viborg landstings dom 23. oktober 1591 (ndf. nr. 670) og kgl. åb br. 18. februar 1593 (CCD II.632f.), hvorefter der for vold i birket skal bødes til den, der har birkeretten, og til sagsøgeren; den skyldiges herskabs ret til tiltale for samme sag berøres ikke af denne forskrift. Denne regel gentoges i birkeretten januar 1623 § 16 (CCD IV.53). Det er således ikke rigtigt, når Matzen, Retskilder.154 hævder, at denne regel ikke kan antages at have været gældende ret før 1623. – (3) I hs. NkS 835c,2° findes dommen indført to gange. – (4) Se 349.3. – (5) Se 349.4. – (6) Se 389.8. – (7) Se 408.7. – (8) Se 362.8. – (9) Se 362.9. – (10) Gregers Truidsen Ulfstand (d. 1582) til Gammel Estrup, Torup og Barsebæk. – (11) Hovedgården Gammel Estrup i Favsing s., Sønderhald h. – (12) Se 349.5. – (13) Dorte Pedersdatter Galt (d. 1579), enke efter Jørgen Munk (Lange) (d. 1577) til Krogsgård. – (14) Den tidl. hovedgård Visselbjerg i Alslev s., Skast h. – (15) befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet.1). – (16) Formentlig Allerup i Sneum s., Skast h., eller Ålling i Ansager s., Øster Horne h. – (17) Erik Lykke d. y. (d. 1592) til Skovgård og Rugård, 1571–80 lensmand på Riberhus, 1580–82 på Århusgård, 1582–85 på Odensegård. – (18) Den tidl. hovedgård Skovgård i Nørager s., Sønderhald h. - (19) Herefter tilføjer GkS 1140,2°: *och Chrestenn Christensßønn, fougitt till Vesterherritt;* i det følgende har GkS 1140,2° *the* i stedet for *handt.* – (20) Landsbyen Ho i Ho s., V. Horne h. – (21) Kærgård birk i Ål s., V. Horne h., oprettet ved kgl. åb. br. 13. marts 1572 (CCD I.499). – (22) Slagsmål, overfald (Kalk. I.317a bet.2). – (23) bødet, udredet (Kalk. I.31b bet.4; GdD III.319 note 6). – (24) Ordet indføjet over linjen. – (25) afgjort (så der ikke kan rejses yderligere krav el. tvist) (Kalk. I.33a bet.1). – (26) at (Kalk. I.358a bet.1); GkS 1140,2° har *att.* – (27) d. s. s. *forbed(else):* værge, forsvar (Kalk. I.592a bet.2). – (28) Herefter tilføjer GkS 1140,2° og fl. andre hss.: *for samme vold* (jf. GdD III.319). – (29) Skik, sædvane (Kalk. IV.848a bet.2). – (30) Sædvane (Kalk. IV.727b). – (31) *&c* dækker: sigilla nostra præsentibus inferius impressa (således GkS 1140,2°).

461 Viborg landsting 17. januar[1] 1579

Fire mænds vidnesbyrd på herredstinget for otte mænd angående en mands tilståelse anset for et gyldigt tingsvidne, hvorfor herredsfogden ikke burde have tilladt den pågældende at føre noget edsbevis.[2]

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 172 (findes yderligere i 27 hss.).
Reg.: Nr. 3369.
Tryk: GdD III.320f. (efter NkS 836b,2° m. varr. fra Thott 1201,2°).
Litt.: Stemann, Retshistorie.197 note 4, 200 note 3 (*1570* er her trykfejl for *1579*), 210 note 1; Sylow, Bevisteori,66, 224.
Ingen *overskrift* i forlægget.

Jtem en dom, Pallj Jull,[3] Malthj Jenßenn,[4] Biørnn Kaas,[5] Jørgenn Schram,[6] Mandrup Parsbergh,[7] Hanneball Gyldennstiernne[8] och Gunde Schriffuer[9] dømpt haffuer aar Mdlxxix snapslandzting[10] emellom Peder Jenßenn och Lauritz Skrams[11] fougitt om ett vinnde, som fiire mendt hagde vonnditt for viij menndt, att regnis for et tinngswinnde.

Tha haffuer for^{ne} godemendt saa om sagt, att eptherthj for^{ne} viij menndt ther paa for^{ne} ting war, haffuer vonditt, att the haffuer hørt och seett for^{ne} fiire mendt vinde, att Per Perßenn samme gierning for thennom skulle haffue bekiendt att haffue belegitt for^{ne} Anne Jensdatter, tha viste the icke anditt, end thett vinde maa holdis och regnis for tingsvinde att vere, och icki herritzfougitt hagde bordt ther emodt att stede hanom till sin loug.[12]

Jn cuius rej testimonium &c.[13]

(1) Om dateringen se 459.1. – (2) Ifl. Kolderup-Rosenvinge (GdD III.320 note 1) har dommen misforstået bestemmelsen i JL I.37, der bestemmer, at et tingsvidne er så bindende, at der ikke kan føres bevis imod det. Meningen med denne bestemmelse er, at det, der er foregået på tinget for alles øjne, jf. JL I.38, ikke kan benægtes af den pågældende. Men i det foreliggende tilfælde er der ikke tale om, at den pågældende vil benægte, at de 4 mænd har vidnet som anført, men derimod at han benægter rigtigheden af deres udsagn. Det er vistnok rigtigt, at der ikke her foreligger et tingsvidne i den forstand som defineret i JL I.38. Men dette hænger formentlig sammen med, at de 8 mænd, som tingsvidnet oftest bestod af (og ikke kun 7, som nævnt i JL I.38, jf. Poul Johs. Jørgensen, Vidnebeviset.354) fra omkr. 1500 ikke optræder som primære officielle herredsvidner el. som primære officielle ting-vidner, men blot er et sekundært bevidnelsesled, et vidne om et vidne, jf. herved Skautrup, Hardiske Mål II.70. Kolderup-Rosenvinge anfører videre, at dommen ikke synes forenelig med den tidligere retspraksis, der fastslog, at en udenretlig tilståelse ikke kan komme i betragtning, jf. Viborg landstings dom 1. april 1559 (II nr. 281; GdD I.244f.), der underkender et tingsvidne om, hvad en mand skulle have udtalt, da den pågældende benægtede udsagnets rigtighed og straks lod optage tingsvidne om, at han ikke havde udtalt sig som påstået. Den her foreliggende dom er dog vist ikke i strid med den

hidtidige retspraksis. Ifølge denne kunne formentlig en udenretlig tilståelse altid benægtes, medmindre der straks var optaget tingsvidne derom, jf. Sjællands landstings dom 10. oktober 1576 (ovf. nr. 443), der forudsætter, at vidnesbyrd om, hvad andre udenretligt har sagt, er gyldigt, hvis det aflægges for dom og ret og straks gives beskrevet, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD III.308 note 2. Den her meddelte dom angår et tilfælde af lejermål. I disse sager kunne beviset, når der ikke forelå tilståelse, være vanskeligt, og dette kan måske have ført til at lempe kravene. – (3) Se 349.3. – (4) Se 389.8. Flere hss. (f. eks. GkS 1137,2°) tilføjer: *lanndzdommere wdj Nøriutlanndt.* – (5) Se 362.16. – (6) Se 405.12. GkS 1137,2° har i stedet for Schram *Løckj.* – (7) Se 432.38. – (8) Se 459.13. – (9) Se 349.5 – (10) Første ting efter „20. dag jul" (13. januar). – (11) Laurids Skram (d. 1587) til Korsøgård, Hastrup og Fårup, broder til ovenn. Jørgen Skram. Han var 1569–75 forlenet med Øvids kloster, 1577–79 med Koldinghus, 1579–85 med Nørvang h. og 1583–85 tillige Øster Horne h. – (12) Edsbevis (Kalk. II.723a bet.2). – (13) *&c* erstatter: sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

462 Viborg landsting 17. januar[1] 1579

Landstinget stadfæster en birketingsdom, hvorefter en mand frifandtes for at betale kost og tæring og skadeserstatning i en ejendomstrætte, da det ikke var bevist, at han eller nogen på hans vegne havde hjemlet modparten den omtvistede ejendom, om hvilken der i øvrigt verserede en trætte med tredie-mand.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 171 (findes yderligere i 25 hss.).
Ingen *overskrift* i forlægget.

Enn dom, Pallj Jull,[2] Malthj Jenßenn,[3] Peder Munck,[4] Gregers Vlffstandt,[5] Erich Løckie,[6] Lauriz Rostrup[7] och Gunde Schriffuer[8] dømpt haffuer snapslandzting[9] anno Mdlxxix och saa affsagt, att eptherthj egindommen stodt wdj thretthe till Jacob Siøfeldt[10] thett y dom och retthergannigh och vedt sandmend och riidemendt vonditt haffuer, och icki beuißis her Jørgenn Løckie[11] sielff for^ne^ Jenns Bødiker samme husß eller skoff[12] att haffue hiemblitt eller nogin affgifftt och landgildt ther aff opboritt, jcke heller beuißis hanom møndighiedt och fuldt magt att haffue giffuitt Chrestenn Jenßenn eller noginn hans fogder for^ne^ Jens Bødker samme husß och egindom att hiemble och bruge, eller for^ne^ her Jørgenn Løckie samme husß att haffue laditt opbøgge, och bierckfogdenn fordj haffuer bemeltt her Jørgenn Løckie for kost,[13] thering[14] och skadegieldt[15] quitth dømpt, tha wide wy epther sadanne leglighiedt icki nogenn aarsag heller tilfaldt[16] for^ne^ bierckfougitt for samme sinn dom att kunde felde.

In cuius rej &c.[17]

(1) Om dateringen se 459.1. – (2) Se 349.3. – (3) Se 389.8. – (4) Se 391.15. – (5) Se 421.10. – (6) Se 460.17. – (7) Se 413.23. – (8) Se 349.5. – (9) Se 461.10. – (10) Se 376.8. – (11) Se 362.8. – (12) GkS 1137,2° har *skouffhug*. – (13) Udgift, bekostning (Kalk. II.605b bet.4). – (14) Udgift (Kalk. IV.517a). – (15) Skadeserstatning (Kalk. III.751a). – (16) Lejlighed, anledning (Kalk. IV.352a bet.4). – (17) *&c.* erstatter: testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

463 Landemodedom (?)[1] 17. januar 1579 (Sjælland)

De, der har fået overladt brugen af øde jorder, skal svare præsten og degnen småredsel og nannest deraf.

Hs.: Uldall 258,4° nr. 26.
Ingen *overskrift* i forlægget.

Anno 1579 dennd 17. januarij er dømbt en domb aff bemelte goed mand Laffue Bech[2] och doctor Poffuel Madtzenn,[3] bischopen wdj Sieland, at huer som haffde øde jorder j brug till dieris gaarder, schall giffue presten och degenen smaa redßell[4] och nanest[5] der aff.

(1) Hs. har ingen angivelse af domstol. Da dommen er afsagt af lensmanden på Roskildegård og Sjællands biskop (stiftsøvrigheden) synes det at kunne være en landemode dom (provstemodedom), hvorom nærmere regler først blev givet ved fdg. 1. maj 1618 (CCD III.532ff.), hvorefter der årlig skulle holdes to provstemoder (i Sjællands stift onsdag efter dominicam primam trinitatis (maj-juni) og 2. dag Dionysii (10. oktober) eller, hvis denne dag indfaldt på en lørdag, den følgende mandag), jf. reces 27. februar 1643 1–1–27 (CCD V.161) og DL 1–3–9. Muligt er der tale om en afgørelse truffet af biskoppen, stiftslensmanden og 2 andre mænd, jf. kirkeordinansen 14. juni 1539 fol.69 (Rørdam, Kirkelove I. 111), der skulle afgøre klager fra sognepræster og sognedegne, der ikke har „deris nødtørfftige underholdning". Da dommen ikke er afsagt på den tid, landemode sædvanlig holdtes, er denne sidste mulighed måske mere nærliggende. – (2) Se 384.3. – (3) Poul Madsen (d. 1590), 1562 biskop i Ribe, 1569 Sjællands biskop, 1570 till. professor i teologi og dr. theol. – (4) *Småredsel* er en med tiende beslægtet, men dog derfra forskellig ydelse, der erlagdes til præst og degn (OdS XX.753 bet.1.3). Retsgrundlaget for denne afgift var alderstids brug, men afgiften er flere steder forudsætningsvis anerkendt i lovgivningen, se f. eks. DL 2–13–6 (anden sædvanlig Retzel, som af Gaardmænd og Husmænd givis) og 2–15–10 (den sædvanlige smaa Retzel, Brød, Kage, Flesk, Gaas, Eg, som Bønderne hidtindtil givet have). Reskr. 20. april 1686 og 21. juli 1688 anerkendte præsternes ret til småredsel, hvor den tidligere havde været i brug. Ved § 2 i lov 19. februar 1861 om forandring i udredelsen af tiende kunne afgiften ansættes til en afgift i byg. Jf. Matzen & Timm.300f. – (5) *Nannest* er afgift i form af spisevarer, der ydedes præst og degn på visse højtidsdage (OdS XIV.875). Den kaldtes også julerente, påskerente, midsommerrente, St. Hans rettighed eller smørbyrd, jf. lov 19. februar 1861 § 2.

464 Viborg landsting 4. juli 1579

En mand, der uden for ægteskab havde haft samleje med en kvinde, der havde adgang til sin faders låsede gemmer, dømtes til at være tyv.[1] *Intet hensyn taget til at den indklagede ønskede at indgå ægteskab med kvinden.*

Hs.: GkS 1140,2° p.129 (findes yderligere i 10 hss.).
Tryk: GdD IV.63 note 5 (kun slutningen) (efter Thott 1201,2°).
Overskrift: Enn domb att enn er dømptt till enn thiuff, for hand haffuer locket enn mandtz daather.

Palli Juell[2] till Strandett,[3] Malthj Jennßenn[4] thill Hollmgaard,[5] lanndtzdomere wdj Nøriuttlandt, och Gunde Schriffuer,[6] landtztinghører ibidem, giøre witterligt, att aar epther Gudtz biurdt Mdlxxix, thenn 4. julij, paa Wiiborig lanndtztingh war skickett Niels Chrestensßønn y Kierckebye[7] paa thenn enne och hagde hid wdj rette steffnitt Jep Morthennßin, som fød er y Thandrup,[8] paa thenn anden siide for hans daather, Anne Nielsdatter, hand haffuer sig eptherlagt,[9] lockitt och belegitt wnder hans laasß och løckelße, och framlagde ett tingsvinde aff Riiber giesteting[10] thenn 29. dag junij sist forledenn vdgiffuett, Marenn Bertelsdatter, som tiener Niels Chrestinsßønn y Kierckebye, Anna Berthelsdatter, tienindis Lauridtz wdj Rørkier,[11] Kierstenn Nielsdatter, tienindis for^ne^ Niels Chrestinsßønn, Chrestenn Madtzønn, Niels Chrestinsßønn, Jens Chrestinsßønn, Pouell Chrestinsßønn och Niels Persßønn, alle samen tienindis for^ne^ Niels Chrestenßønn, kundgiorde och vantt, huer wed thieris siell salligheth och opragt finger. Marenn Bertelsdatter och Anne Bertelsdaather først att haffue wonditt, att dett er thenom fuld witterligh, att Anne Nielsdatter, for^ne^ Niels Chrestinsßens daatter, kogitt for Jep Morttensßønn och gaff hannom mad thiitt och offte i enn boe[12] frame paa guollett y hinders faders husß, och hand laae ther inde om nattenn huos hinde. Kierstenn Nielsdatter att haffue wondett, att som hun kam y øddell[13] och skulle see till, om kiørne[14] war løße, tha kam for^ne^ Jep Morttensßønn vd emellum kiørne [emodt hende och gick vdt, och ther hun hagde bunden kiørne][15] saa saae hun vd ad dørenn, och tha saae hun, att hand thoug ett fiell aff vegenn[17] och gick ind till for^ne^ Anne Nielsdatter, ther som hun laae inde om nattenn. For^ne^ Anne Bartelsdatter ydermiere att haffue wondett, att enn natt, som the war op att brøge,[18] tha som hun laa for for^ne^ dørr paa framers[19] guollitt, kamb Jep Morttensßønn vd fraa for^ne^ Anne Nielsdatter och skrøffuitt[20] offuer hende och hagde nehr troidt paa hinde. Niels Chrestensßønn att haffue wondett, att ald thenn stund, hand tiente for^ne^ Anne Nielsdatters fader,

Niels Chrestensßønn, tha bar hun hinders moders nøgle, tha kogitt hun och bar mad och øll paa buord for thennom. Chresten Mouritzenn att haffue wondett, att hand hørde om nattenn, att for^ne^ Jep Morttensßønn laae och snackitt medt for^ne^ Anne Nielsdatter wdj hinders sengh, och icke hand kam ind ad dørenn. Chresten Madtzønn, Jens Chrestinsßønn, Pouell Chrestensßønn och Niels Perßønn att haffue vonditt, att som the enn tiidlangh hagde tientt for^ne^ Niels Chrestensßønn till och fraa, emellum begie marckinder,[21] och tha er dett thennom fuld witterligt, att for^ne^ Anne Nielsdatter kaagitt, baar mad och øll paa buorditt for thenom och thoeg dett aff borditt igienn &c. Medføre same winde for^ne^ Jep Morttensßønn och Anne Nielsdatter till vedermols ting att haffue standitt. Ther huos framlagde Voldbore Madtzdatters breff, som tien Chresten Pouelsßønn i Gudum,[22] som er med ett zegell forzeglitt dette aar wdj Tange[23] wdgiffuit, wdi huilckett hun bekiender, att thet er hinder fuld witterligt, att Jep Morttensßønn gick ind y herboritt,[24] som Niels Chrestensßønns daatter Anne laae och gick i sengh och laae huos hinde, och tha laae Niels Chrestensßønn i hans sengh och icke wiste ther aff i nogin maade, som the vinder vider bemeller. Och saatte forschreffne Niels Chrestensßønn i alle rette, att eptherdj hanns daatter var betroffuit offuer hans øll, mad och anditt guodz, huad Gud hagde hannom med forlentt, och for^ne^ Jep Mortenßønn i hans husß hinde haffue bedragitt och huos legitt, om hand icke findis samme gierning som enn thiuff att haffue giortt.

Saa war for^ne^ Jep Morttensßønn till stede och sagde sig att haffue loffuett for^ne^ Anne Nielsdatter ecteskab och begierde hinde att motte bekomme till ect. Dog kunde dett icke nu bliffue hanom tillsteed, medenn for^ne^ Niels Chrestensßønn begierde enndelig domb.

Med fliere ord och thale thenom ther om emellom war.

Tha epther till thale, giennsuar och sagens leilighed, saa och eptherdj for^ne^ Jep Morttensßønn haffuer sig eptherlagtt, lockitt och belegitt for^ne^ Anne Nielsdatter wdj hinders faders husß, tha hun var mectig hans øll, mad och guodtz att offuergaa och fore staa, tha wide wii epther saadann leilighed biscop och bygdemendz domb[25] saa och landtztingsdome tillforn i slig sager wdgangen er, jcke anditt ther om att sige, end for^ne^ Jep Mortinsßønn haffuer till goitt[26] samme gierningh som en thiuff.

Jn cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius inpressa.

(1) Jf. biskop og bygdemænds dom marts 1469 (I nr. 22), Viborg landstings domme 1556 (II nr. 226), 1557 (II nr. 233), 1569 (GdD IV.63 note 5), 3. juli 1585 (ndf. nr. 528; GdD IV. 61ff.), 13. september 1589 (ndf. nr. 611). I nærv. sag er den indklagede (Jep Mortensen) ikke

i tjeneste hos pigens fader. – (2) Se 349.3. – (3) Se 349.4. – (4) Se 389.8. – (5) Se 408.7. – (6) Se 349.5. – (7) Landsbyen Kirkeby i Farup s., Ribe h. – (8) Landsbyen Tanderup i Farup s., Ribe h. – (9) efterstræbt (Kalk. I.435a bet.1). – (10) Ting, ved hvilket sager med fremmede afgøres. – (11) Landsbyen Rørkær i Vamdrup s., Anst h. – (12) Vist bod: forrådskammer (OdS II.929 bet.1.1). – (13) Kostald (Kalk. IV.977b). – (14) Køerne. – (15) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 839,2°. – (16) Fjæl, bræt. – (17) Væggen. NkS 839,2° har *wognenn.* – (18) brygge. – (19) Frammers (fremmers) er den forreste del af stuehuset i gamle bondegårde, der brugtes til køkken og bryggers, undertiden også til stald, redskabsrum o. l., og desuden tjente til indgang til stuen (OdS V.1270). – (20) skrævede. – (21) Markeder. – (22) Landsbyen Gudum i Gudum s., Skodborg h. – (23) Landsbyen Tange i Ribe St. Kathrine s. – (24) Stuen, kammeret, rummet (Kalk. II.217b bet.3). – (25) Dom af 1469, se I nr. 22. – (26) gået til værks med (Kalk. II.13a bet.15a).

465 Rigsrådets[1] dom 14. juli 1579 (Roskilde)

Nogle adelsmænd fandtes under en diplomatisk sendelse til Rusland at have handlet imod deres instruks og til skade for landet og dømtes derfor til at stå til rette for kongen.[2]

Hs.: Original i RA (findes yderligere i 1 hs.).

Litt.: Peder Hansøn Resen, Kong Frederichs den Andens Krønicke (1680).315; Ludvig Holberg, Dannemarcks Riges Historie II (1733).500 (= Samlede Skrifter v. Carl S. Petersen VII (1934).368); DRH III,2.219; Troels-Lund i Hist. Tidsskr. 4. rk. IV (1873).226ff.; sa., Historiske Fortællinger I,1 (1910).139ff.; Matzen, Offentlig Ret III.153; L. Laursen, Danmark-Norges Traktater 1523–1750 II (1912).400f.; Knud Rasmussen, Jacob Ulfelds Rejse i Rusland 1578 (1978).13.

Wij effter^ne^ Niels Kaass[3] till Thorupgaardt,[4] cantzeler, Peder Gylldenstiern[5] thill Thim,[6] rigens marsk, Peder Munck[7] thill Estuadgaard,[8] amirall, her Jørgen Løcke[9] thill Offuergaard[10], riider, Peder Billde[11] thill Suaneholm,[12] Biørn Kaaß[13] till Starupgaardt,[14] Biørn Anderßen[15] till Stienholtt,[16] Eiler Grubbe[17] thill Liustrup,[18] rigens cantzeler, Jørgen Marsuin[19] thill Dybeck,[20] Hans Skoufgaard[2] thill Gundestorp,[22] Axell Wiffertt[23] till Axelwolld,[24] Christoffer Valckendorff[25] till Glorup,[26] Stheen Brahe[27] till Knudstrup,[28] Jørgen Skram[29] till Thiele[30] och Manderup Parsberg[31] thill Hagsted,[32] menige Danmarkis riigis raad, giører alle witterligt, att aar effther Gudtz byrd Mdlxxix, thend xiiij jullij, her paa kong: Matz: gaardt wdj Roskillde war skickitt erlig och welbiurdige Arrilld Huidtfelld[33] till Lilløe,[34] kong: Maytz: secreter, och wdj rethe lagde kong: Matz:, allis woris naadigste herris steffninger, huor mett hans konge: Matz: haffde for oß wdj rethe ladit steffne erlig och welbiurdige mend Jacob Wllfelld[35] till Koxbøll,[36] Gregers Wlffstandt[37] till Estrup,[38] Arrild Wge-

rup[39] till Wgerup[40] oc erlig och wellacht mand Pouell Wernicke, konge: Matz: secreter, oc thilltalede for^{ne} Arrilld Huidtfeld thennom paa hogbem^{te} kong: Matz: wegne, for the emod thieris medgiffuene jnstruckz nu wdj Rydtzland haffuer jndgangitt nogen handell och willekor mett großfursten,[41] som kong: Matz: och riigit ere wlidelige. Och berette for^{ne} Arrilld Huidtfelld oc gaff tillkiende, huorledis att for nogen thiid siiden forleden aar Mdlxij[42] er ther bleffuett oprett en euig fridtzfordrag emellom kong: Matz: och grosfursten anrørendis Øßell,[43] Wigen,[44] stigthens[45] guodtz wdj Curland,[46] oc hueß anditt kronen aff arrilldtz thiid haffuer hafftt rettighed till wdj Liffland,[47] effther som samme fordrag theß leilighed ydermere wduißer, huilcken fordrag aff grosfursten er bleffuett hollden en thiid lang, thill Claus Wngeren[48] er bleffuen konge: Matz: stadthollder wdj Lifflandt, tha haffuer grosfursten wedtuarende wdj alle maade wnderstanditt sig att indthage threj kong: Matz: huße wdj Wigen, som er Hopsall, Lode och Leall,[49] huilcke wdj samme fordrag war medt indthagene. Wanseet om ther en skøntt naaboelige brøst och breck[50] haffde weritt paa ferde, foraarsagede aff enthen thierris Matz: stadtholldere och befeel haffuer, haffde saadantt burt wdj guode att wndersøgis oc icke plutzeligen fiendtlige wiiss, saa konge: Matz: therforre offuer saadanne grosfurstens handel[51] er bleffuen fast sellsamme,[52] huorforre hans Matz: och haffuer laditt oss forschriffue[53] och oss naadigst om wortt bethenckende ther om bespurdt, huad oss siunthes hans Maytz: her till schulle giørre. Oc tha schall wij endrechteligen haffue raad oc for godt anseet, att hans Matz: wed hans sendebud schulle lade grosfursten besøge, huilckitt hand berethe att effter woris raad att werre skeed, thi hans Matz: ther wdj icke skall haffue willd fulldt hans egitt hoffuidt, men woris sambtlige bethenckende, wanseet att hans Matz: for sin persoen heller haffde seett, att med samme legation haffde bleffuidt tilbage,[54] som hand meenthe, att en partt aff oss well witterligt war, Saa er nu ther paa hans Matz: raad och wndersaatte, for^{ne} Jacob Wllfelld, Gregers Wlffstand, Arrilld Wggerup oc Pouell Wernicke, secreter, afferdigitt till Rydtzland och thennum er medgiffuett kong: Mayrz: endelig befaling och jnstruckz,[55] huor widt the motte indrømme, besluthe oc forhandle, huilcken thierris medgiffuene jnstruckz hans Maytz: well haffde formoditt seg thill, att the som sendebudt, hans wndersaathe oc riigens indføde haffde burdt att føllge och huercken mere eller mindre indgangitt, end som samme befalninge medfører. Men nu, siiden the ere igen komen, och kong: Maytz: effter leiligheden haffuer laditt sig forleße, huad the haffue wdrett, och confererit jnstruckzen med hues som handlitt er, tha befinder hans Matz: thenum wdj

mange maade att haffue giortt emod thieris jnstruckz, oc att the haffue forschreffuitt[56] och tilbundett hans Maytz: till the artickle oc willkor, som hans May: oc riigiit fast wlidelig schulle werre, och hans Maytz: alldrig war bethencktt[57] at indgaa, som hand mentthe seg strax mett for^ne^ jnstruckz oc samme thieris handel nochsomme[58] att kunde beuiße. Oc fremlagde en clar copie aff samme thieris medgiffuene jnstruckz, som war wdschreffuitt aff konge: Matz: cantzelij bog, huilcken jnstruckz er daterit paa Frederichsborg aar &c Mdlxxviij, thend sidste aprilis.[59] Och ther hoß wdj rette lagde thend handell,[60] som the mett grosfursten haffde indgangenn, som er daterit till Slaboden[61] wdj Muskouiske herskafft forgangene aar thend xxviij augustj.[62] Och ther hoß berethe for^ne^ Arrilld Huidtfeld och gaff tilkiende, att effther som for^ne^ jnstruckz thenum først tilholthe och befallede att schulle oprethe en euig fred emellom konge: Maytz: oc grosfursten wdj alle maade lige wed thend første, tha haffuer the wdj thett sted oprett en xv aars fredstand wden befalninge. Tesligeste som the och haffde hafft wdj befalninge, att ther som grosfursten ingenlunde wille affstaa the threi husse wdj Wigen, som er Hopsall, Loede oc Leall, eller giffue kong: Matz: en summa pendinge therfore (effter som hand seg well tillforn emodt kong: Matz: haffuer laditt fornumme), tha haffde the effter for^ne^ jnstruckz fuldmagt att affstaa samme threi husse oc siiden att giøre en euig fred, Øßell och stigtens guodtz wdj Curland anrørendis. Oc nu schall the icke allenne haffue affstanditt[63] samme threi huße sine recognitione,[64] men oc alld stigtens guodtz wdj Curland, och thend succession,[65] hans Maytz: prætendere effter hans Maytz: broder, hertug Magnus,[66] och thett wdj lige maade wden befalninge. Frembdelis haffuer for^ne^ jnstruckz thenum tilholldit om thend jndtrang[67] oc jndpaß,[68] the rydtzer giørre och heffder[69] thenum thill offuer the gamble grendtzer wdj Norge, att finde ther nogen guode raad oc meddell thill. Och endog the ther paa haffuer giortt for afskeedt,[70] at begges thierris Maytz: raad schulle komme ther paa grentzen nu till Petrj & Paulj[71] wdj tilkomende aar att giørre althingist rigtige, saa haffue the dog indførdt Norge medt Øßell wdj en xv aars fredstand, wanßett att Norge for seg selff haffuer werrit wdj en euig fred mett Rydtzland, som endnu huert thridie aar effter gammell wanne pleiger att bestedigis[72] aff the nordlandiske lenßmende och rydtzerne. Sammeledis haffue the beuilgitt wdj for^ne^ xv aars fredtand, att om nogen littoiske[73] eller wthydske[74] wndløbe[75] oc kom offuer thill Øßell, skulle kong: Matz: were forplicht thend att skicke tilbage, mett huillcken artickell rydtzerne kand opbryde samme fredstand, naar hanum løster. Oc saa thiligen nogen lifflender hender att komme offuer

till Øßell, saa att thenne fredstand er giortt epther grosfyrstens leilighed, att naar hand icke lenger haffde mett de poler[76] och suenske att bestille, kunde hand tha, naar hanum løster, begynde en krig mett kong: Matz:. Thesligeste som the oc wdj samme fredstand haffuer sambthøcktt paa kong: Matz: wegne, att the rydtzer schulle wbehinderitt maa handle och wandle her wdj riigitt, wdj Kiøpnehaffn oc anden stedtz egienum Øresundt, wdj ander lande och mett allehaande wahre paßere, offuer huillcken artickell hand gaff tillkiende, høgbem^te^ kong: Maytz: fand seg besueret, saa well som andre potentater schulle giørre, enddog thenne artickell och well findis wdj thend første fordrag, saa mentthe hand dog, att ther hoß waar tha[77] andre leiglighed, end ther nu war, som er, att ther war berammidt en euig fred och icke nogen anstandtt,[78] som the nu beuilgitt haffde. Oc satte for^ne^ Arrilld Huidtfelld paa hogbem^te^ kong: Maytz: wegne wdj alle rette, att effthertbi for^ne^ Jacob Wllfelld, Gregers Wllffstand, Arrilld Wggerup och Pauell Wernicke nu saaledis effther som forbemeltt er, haffuer handlitt emod thieris medgiffuene jnstruckz oc icke haffue anseett kong: Maytz: eller riigens høyhedt, men haffuer forschreffuitt och suoridt kong: Maytz: och riigit thill slig artickle och willekor, the icke haffue hafftt befallninge paa, oc som er kong: Maytz: oc riigitt fast wlidelige, och icke heller haffde forbeholldittt thenum hans kong: Maytz: ratification, om the jo icke ther mett haffde giort wrett oc erre plichtige att stande hans kong: Maytz: och riigitt therforre thill rette. Med flere ordt.

Her till suarede for^ne^ Jacob Wllfelld, Gregers Wllffstand, Arrilld Wgerup oc Pouell Wernicke, att the wdi ingen maade wiste thenum att haffue handlitt emod thierris jnstruckz, thj att thend rydtzske keiser[79] oc grosfursten skall strax wdj begyndellßen haffue wdslagitt,[80] hueß som thenum war befallitt aff hanum att begiere effther thieris medgiffuene jnstruckz liudellße, som war en euig fred och thend gamble forbund[81] att fornye for thend aarsage skylld, att the icke wille beuilge, att kong: Mats: schulle giørre hanum wndsettninge emod hans fiender.[82] Och ther hoß mienthe, att mett huad flyd the althingist[83] effter forbem^te^ thieris jnstruction haffuer foregiffuitt,[84] saa intitt aff, hueß thenum war befallitt att giffue tillkiende, er bleffuen fortaugdt, war well att see, forfare och beuiße mett ett schrifftbelig suar, som grosfursten haffde giffuitt thenum paa, hueß the effther thierris jnstrucktion paa kong: Maytz: wegne haffde werritt begierrendis. Theßligeste mett thieris protocol, huor wdj alld handelen, huorledis thend war affgangitt emellom grosfursten, hans thilforordnede och thenum nochsomme war anthegnitt. Oc fremlagde the samme

grosfurstens schrifftlige suar, bode paa rydtzke oc siiden paa danske transfererit, thesligeste samme thieris protocoll och mentthe, att the jcke kunde erlange, hueß som kong: Mayt: aff grosfursten war begierrendis, schulle icke findis att werre thierris skylld; thj saa liiditt som rydtzerne her nu er wdj rigitt kunde nogitt bekomme aff kong: Maytz: mere, end hans Maytz: thenum naadigst wille wnde, saa liiditt kunde the thage nogett, wden hues grosfursten thenum wille beuilge. Ther nu alld handelen emod kong: Maytz: till forsiun[85] war wdslagen, och muskouitterne seg mett thenum ingenledis wille wdj nogen euig fred indlade heller thett gamble forbund oprette, wanseett huad the forregaff[86] eller forwende,[87] tha menthe the thenum strax att werre fra thieris jnstruckz oc kunde inthitt widere ther effther handle, effftherthj thend vaar ther heden dirigerede, att thett gamble forbund schulle igen oprettis, huilckett icke motte skee. Oc effftherthj thennum tha war thuende wilkor forßlagit, enthen the schulle føre en offentlig krig tilbage igen heller och anamme sadanne xv aars anstand, mehnnte the att aff thuende wnde willkor war thett gaffnligste att wduellge thett bedste, att kong: Maytz: icke mett wforseendis[88] kriig jligen[89] schulle offuer jliß,[90] effftherthj grosfursten haffde forskickitt sitt krigsfollck wdj Liffland, som kunde snartt offuerfalldett och indtagitt Øßell. Och haffde oc werit att formode, att thett och haffde skeed Norge, och thett allt att kunde skeed, før end kong: Maytz: haffde wist ett ordt ther aff, effterthij thett haffde wißeligen werit att foruenthe, att ther ßom the icke samme anstand haffde anthagitt, haffde hand anholldittt thenum, ind thill hand wdj kong: Maytz: lande wforseendis haffde skaffuit sin willge, som the haffde exempell paa wdj thett, att for fire aar siiden, tha kong: Maytz: haffde sendt Pouell Wernicke ind till grosfursten om the huße wdj Wigen,[91] ophollt hand hanum ett gandske aar ther wdj landitt, oc meddeler thiid indtog hand samme huße, och ther the ware forøffrede,[92] sende hand hanum først hiem igen, och saaledis haffde hand och tillforne handlitt met[93] the lifflender och andre. Och effftherthj sist wdj thieris medgiffuene jnstruckz schulle formelldis, att om nogen andre besuering thenum wdj handelen kunde forefalde, som icke in specie[94] wdj samme jnstruckz war formelldt, tha schulle the fulldmagtt haffue effther thieris begaffuede[95] forstand att handle oc giørre effther som the kunde thencke thet att werre høgbemellte kong: Maytz: och thierris federne riige gaffnlige, oc menthe therforre, ther som the samme xv aars fredstand haffde wdslagitt och saaledis satt kong: Maytz: lande Norge och Øßell wdi slig farlighed, oc kong: Maytz: haffde bleffuett mett slig hastig krig offuer jlide, wschyldige blod wdgy-

den, wiste the thett icke att kunde haffue forsuaredt for Gud allermechtigste, kong: Maytz:, Danmarckis riigis raad oc indbøgere och thierris federne rige, effther thend eed, en partt aff thenum suored haffde, och the alle plichtige ware att the schulle affuerge kong: Maytz: och riigens skade och forderff aff thierris yderste formuge, effthertbj the sligt mett samme fredstand kunde forekomme effther thend leilighed paa ferde war, och effther slig leilighed menthe the thenum icke att haffue giortt emod thieris jnstruckz eller nogitt, ther kong: Maytz: oc riigitt kunde werre till skade, men mere trachthed ther heden,[96] att the kunde befrij hans Maytz: lande oc fattige wndersaattis blod, bode wdj Norge och paa Øßel, och kunde fly hans kong: Maytz: thett wdj henderne, som rydtzerne paa thend thiid haffde wdj sin magt, och therforre haffde achted raadeligsst att werre kong: Maytz: och Danmarckis riigis raad althing att hiemstille,[97] end the skulle all wenlig handell wdßlagett, kong: Maytz: lande och wndersaatte till skade, som the menthe thenum dog ingen wdthrøckelige befalning att haffue paa wdj thierris jnstruckz. Och menthe, att tha som kong: Maytz: och Danmarckis riigis raad nu saae for gott an, att samme fredstand icke schulle anthagis eller anammis, kunde hans Maytz: nu mett bedre beskeedt oc effterføllgende tilbørlige aarsage komme ther fra.[98]

For thett første effthertbj the hoß thenum haffde beholldt till stede thieris fulldmagt, och grosfursten thend icke bekomidt haffuer eller findis wdj hans were, ther som kong: Maytz: icke wille beuilge hues giortt er. Till mett skall och thierris breff, the grosfursten giffuitt haffuer, findis her wdj riigitt tillstede hoß the rydtzer hid ind er skickitt, oc kand icke lenger staa wed magt, end thend kommer kong: Maytz: tilhende, thj ther wdj formelldis, att naar gesandterne kommer till kong: Maytz:, tha schall samme breff omschriffuis, och hans Matz: skall siellffuer giøre kreutz kyßing,[99] thett forseigle och wnderschriffue, huilckitt alltt endnu staar till hans kong: Maytz: ther wdinden att giørre eller lade. Thisligeste effthertbj grosfursten haffuer schreffuitt kong: Maytz: till att wille fornnye thend gamble forbund och ligeuell threngt thenum till en xv aars anstand och ther offuer slig sin løffthe inthitt effthertkommidt, huor offuer the thenum och haffuer beklagede wdj Rydtzland for hans boiar[100] och ladit thenum høre, att the sligtt wille giffue konge: Maytz: tilkende, att hand thenum thett paa threngde,[101] som the icke haffde befalninge paa. Och till med menthe the, att thett schulle befindis, att grosfursten wdj adskillige maader icke schulle haffue holldit oc effthertkommidt, hueß fordragen[102] medfører, som war for thett første, att hand haffuer forschreffuitt[103]

seg, att thett schulle werre kong: Maytz: wndersaatte frijtt fore att drage wdj hans land och wdj hans kiøbsteder, huore thenom løster thierris kiøbmandskab att driffue oc thieris wahre att forhandle, och ther kong: Maytz: kiøbmend, som waar mett wdj Rydtzland, som war Anders Hess, Jacob Falkener, Peder Frantzen och Claus Bundtmager, lod begere, att the motte drage till Muskow, thieris kiøbmandschaff att bruge, maatthe thett thenum icke tillstedis, eiheller thill Narffuen,[104] men motte igien wddrage och inthett wdretthe. For thett anditt, som grosfursten haffde thagitt ware fraa thenum[105] for en stor summa pendinge och haffde laditt thenum sige, att the thieris bethalning schulle bekomme, før end the drog aff landitt, oc the fick dog jnthitt. For thett thridie haffde hand beuilgitt och wdj fordragen laditt indschriffue, att grendtzerne emellom Rydtzland och Norge skulle giøris nu forgangnne Petri & Paulj formedellst sine fulldmechtige och kong: Maytz: tillforordnede, och lod dog, siiden kreutz kyßingen war skeed, datum forandre och schreff thett ett aar lengere, huilckitt war alldelis emod handelen.[106] For thett fierde haffuer hand tillschreffuitt kong: Maytz: thend øe Dagdor[107] till Øßell att behollde och haffuer oc tillschreffuitt seg thend sielffuer. Och ther the bleffue adspurdt, om the bode wille thillschriffue kong: Maytz: thend och thenum sellff, haffuer the suaredt, att thett war thuende adschillige[108] thingister,[109] thett enne skulle hede Daden och thett anditt Dagden, oc findis dog inthitt wden thet samme Dagdor, kong: Maytz: er tillschreffuen. For thett fembthe loffuide hand att wille giffue alle fanger[110] løß oc thenum forskicke till Dorpt,[111] huilckitt oc inthitt bleff holditt. Sameledis berethe the, att grosfursten forholthe thenum thett breff forre, som hand schulle giffue kong: Maytz:, att the icke motte fange thett att see, før end krutz kyßingen war skeed, endog the thett thitt och offthe begierede. Och menthe the effther theß leilighed oc for slig aarsage staar thett kong: Maytz: endnu frijtt forre, enthen thenne xv aars freed att anthage eller wdslaa, efftherthj thierris fulldmagt war tillstede, thierris breff och handell, som grosfursten schall haffue, er her wdj landitt hoß rydtzerne oc erre icke endnu aff kong: Maytz: confirmerett, oc jnthett grosfursten haffuer aff thenum, icke thett allder ringeste, och effther slig leilighed, som nu forbemelt er, gaffue the huer forstandige att bethencke, at hues the wdj saa maade haffuer indgangitt, er skeed kong: Maytz: oc thieris federne riige thill gaffn och bedste och icke till skade, och will oc giffue en huer att bethencke, om the samme handel effther slig leilighed kunde wdslagit wden kong: Matz:, hans Maytz: lande oc riigers stoer skade och forderffuellße, oc efftherthj kong: Maytz: formedellst sam-

me handell, the haffuer indgangitt, nu haffde thet wdj sine hender att giøre och lade som tillforne stod till grosfursten, huilckitt ingenledis haffde staaitt till hans Maytz:, om the haffde slig hans tilbud wdslagitt, men till grosfursten, som seg ingenledis wille haffue forsømidt, thett stund the haffde weritt ther wdj landitt. Sameledis effitherthij thett er alle nochsom witterligt, huad for follck thett er att handle mett, att the icke er saadane som anderstedtz, thj lige som the haffuer handlitt mett thenum, saa haffuer the oc handlitt mett koningen aff Polens gesandter, som haffuer thett motte beuillge, som kongen aff Polen icke nu behager, oc therforre samme handell wdslagen oc the rydtzske gesandther anhollder.[112] Oc therforre paa thett aller wnderdanigste forseer thenum till kong: Maytz:, att naar hans Matz: thiße thierris besuerlig wilkor och leilighed naadigst offuerweiger och bethencker, att hans Matz: som en christen herre och koning, thend ther will sine lands oc riigers beste oc sine fatige wndersaattis wellferdt, icke schall regne thenum till nogen wnaade, att the icke kunde bekomme, hueß hans kong: Maytz: gierne wille haffue, meden naadigst ansee,[113] att thierris flijdt och wmage icke ther thill haffue weritt spartt, oc thett icke haffuer staaitt till thenum, men till grosfursten, oc the aff thuende koer,[114] som thenum war foregiffuen, haffuer thett beste wdtagitt och dog icke, før end the ware ther nød till. Thj hand skall haffue laditt thenum sige, at the thend dag schulle giffue hanum bescheedt, hand wille icke lenger werre opholldit, huor wed hans Maytz: lande oc wndersaatte dog til thenne dag ere befriidt, som ellers nu haffde standitt wdj stoer farlighedt, oc wiste the icke rether, end thett war io bedre, att althingist nu aff hans Maytz: oc hans Maytz: raad wdßlaais (om thett kand werre gaffnligt), end thett aff thenum wdj Rydtzland schulle bleffuit wdslagitt till lande, riigers oc wndersaathernes forderffuelße, epther som forbemelt er. Mett mange flere ordt.

Huor thill for^ne^ Arrilldt Huidtfelld paa høgbemelte kong: Maytz: wegne suarede oc for thett første till hueß for^ne^ Jacob Wllffelld och hans medbrødre foregaff, at samme xv aars anstand eller och en offentlige feigde war thenum aff grosfursten forslagitt, oc the aff thuende wnde koer thett beste haffde wduelgitt, tha menthe hand, att thierris egen handel, the mett grosfursten giort och indgangitt haffde, schulle thend leilighed sellffuer nochsomme forklare, effitherthij thend wdthrøckeligen formellthe, att the samme xv aars fredstand paa kong: Maytz: wegne schulle haffue begierede aff grosfursten, och icke att hand thenum sligt schulle haffue anbuditt,[115] och menthe effther slig leilighed, att the inthitt ther mett ware att wndskyllde. Och thill hueß

the foregaff, att wdj thieris jnstruckz schullde formelldis, att om nogen anden besueringe thenum wdj handelen kunde forfallde, som icke in specie wdj samme jnstruckz war formelldt, tha schulle the haffue fulldmagt thett effther thierris begaffuede forstand att handle och giøre, effther som the kunde thencke thett att werre kong: Maytz: och thieris federne riige gaffnligt, suarede for^ne^ Arrilld Huidtfelld och menthe, att samme artickell wdj thierris jnstruckz jcke ther kand heden thydis, att the haffuer haffdt fulldmagt nogitt aff thett att forandre, som wdj jnstruckzen wdthrøckeligen in specie er formelldt, anditt en saadanne en almindelige clausula och appendix er heden[116] mentt om atschillige disputatzer[117] och tillfalld,[118] som hoß handelen[119] kand indfallde, och menthe, att the mett thenn artickell icke kunde wndschyllde thenum fran, hueß the giortt haffde emod thieris instruckz eller formedelst thend søge thenum nogen behielpninge oc wdflucht, oc nu som tillforn paa høgbemelte kong: Maytz: wegne satte wdj alld rette och paa hans Maytz: wegne begierede endelige dom for seg aff oss.

Mett mange flere ord och thale thenum paa bode sider ther om emellom løb.

Tha haffuer wij mett alld som største flydt samme sags leilighed grandgiffueligen offuer weigett oc forethagitt och egienum lest thieris medgiffuene jnstruckz, fuldmagtt, saa och hueß the hoß grosfursten besluthett och beuilgitt haffde, och effther tiltale, giensuar, saa oc effter hueß schrifftlige beskeed,[120] som the paa begge siider for oss haffuer wdj rette lagdt, saa ther paa sagdt for rethe, att effthertbij wdj samme thieris forschriffuinge och handell, the mett grosfursten haffuer beslutitt, wdthrøckeligen formelldis oc giffuis tillkiende, thenum samme xv aars anstand aff hanum paa kong: Maytz: wegne att haffue begerede, oc icke att hand thenum sligtt schulle haffue anbuditt, oc thend artickell sidst wdj samme thieris jnstruckz icke kand ther hen forstaais thenum att haffue hafftt fulldmagtt nogitt aff thett att forandre, som wdj jnstruckzen wdthrøckeligen in specie er formelldt, oc thett ligeuell befindis, at the wdj attschillige artickle, som the mett grosfursten haffuer besluthitt, haffuer handlitt emod for^ne[121] thieris medgiffuene jnstruckz, som er, att the haffuer emodt thett, som jnstruckzen thenum tilhollder, att schulle oprethe oc fornye thend gamblle fredtz fordrag och giøre mett hanum en euig fred, haffue the giort och oprett en xv aars anstand och ther wdj indthagitt Norge, som dog ligeuell tillforne for seg selff haffuer standitt wdj en euig fred met Rydtzland, oc for thett anditt affstaaitt hueß rettighed, kong: Maytz: haffde till thett sthigtt Curland, saa hans kong: Maytz: ther offuer

icke aleniste haffuer mist directum dominium,[122] men och jus succendendj,[123] och till medt er wdj samme anstand mange besuerlige artickle, huore mett samme fredstand icke kand bliffue bestendige, och therfore for en euig fred haffuer hiemførdt kong: Mayts: en wbestandige anstand, huilcken som er paa grosfurstens siide hanum till fordiell beleilig och kong: Maytz: fast wlidelig, oc thett wdj saa maade befindis thenum att haffue giortt obenbarlig emod thieris medgiffuene jnstruckz effther som forbemelt er, haffue the ther mett giortt wrett och bør att staa kong: Maytz: therforre thill rette.[124]

Att wij sligt for rette haffuer affsagdt till ydermere windisbyrdt haffuer wij hengt wores segnether her fore och med egene hender wnderschreffuet. Datum, anno, die & loco vt supra.

Niels Kaass
mett egen handt

Peder Gyldenstern
med egen hand

Peder Munck
egen handtt

Jørgen Lycke
egen handt
ridder

Bjørn Kaas
egen hand

Peder Bille
eggen hand

Jørgen Roßenkrantz
met egen hand

Bjørn Anderßen
til Stenholt

Eyllier Grubbe
meth eigenn haandh

Jørgen Marsuin
egen handt

Hans Skougaard
Mett egen hand

Axell Wefferrt
medt egen handth

Christoffer Walckendorff

Sten Brahe
meth egen henndt

Jørgen Skram
med egen handt

Manderup Parsberg
til Hagestedt
medt egen handt

(1) Dommen er ikke udfærdiget af rigskansleren og har ikke rettertingsseglet. Den er underskrevet og beseglet af samtlige 16 rigsråder. Efter sin formulering er dommen heller ikke en rettertingsdom. – (2) Kongen havde på et møde i Roskilde den 13. juli 1579 drøftet sagen med de i dommen nævnte 16 rigsråder, der indkaldtes til dette møde ved kongens brev af 15. maj 1579 (Kanc. Br.). Allerede i maj 1579 må Jacob Ulfeldt have været klar over, at der ville blive rejst sag mod ham og de andre gesandter. I et brev af 18. maj 1579 (til Niels Kaas? Kanc. Br.) forkaster kongen de undskyldninger, der er fremført af Jacob Ulfeldt, og i breve af s. d. afæskes Arild Urup og Gregers Ulfstand en erklæring om, hvorfor de har overtrådt den dem meddelte instruks (Kanc. Br.). Ved kongebrev 4. juli 1579 (Kanc. Br.) fik Ulfeldt befaling til straks til kongen at indsende den instruks, som han og de andre gesandter havde med til Rusland. Ulfeldt søgte hjælp hos statholderen i hertugdømmerne Henrik Rantzau (d. 1598), der tilskrev kongen 27. juni s. å., jf. Troels-Lund, Historiske Fortællinger I,1.138f. – (3) Se 395.11. – (4) Se 395.12. – (5) Se 414.32. – (6) Se 414.33. – (7) Se 391.15. – (8) Se 391.16. – (9) Se 362.8. – (10) Se 362.9. –

(11) Se 397.13. – (12) Se 397.14. – (13) Se 362.16. – (14) Se 362.17. – (15) Se 348.2. – (16) Se 348.3. – (17) Se 395.9. – (18) Se 395.10. – (19) Se 412.32. – (20) Se 412.33. – (21) Se 431.18. – (22) Se 431.19. – (23) Se 420.17. – (24) Se 420.18. – (25) Se 450.18. – (26) Se 439.6. – (27) Se 450.20. – (28) Se 450.21. – (29) Se 405.11. – (30) Se 405.12. – (31) Se 432.38. – (32) Hovedgården Hagsholm i Houlbjerg s. og h. – (33) Historikeren, rigsråd Arild Huitfeld (d. 1609), 1586 rigens kansler. – (34) Se 352.23. – (35) Se 397.19. – (36) Se 397.20. – (37) Se 460.10. – (38) Se 460.11. – (39) Se 445.25. – (40) Se 445.26. – (41) Ivan IV Vassilievitsch (d. 1584) med tilnavnet „den grusomme". Han var storfyrste af storfyrstendømmet Moskva, der fra slutningen af det 15. årh. havde overherredømmet over næsten alle de russiske fyrstendømmer. Han antog 1547 titlen czar og kaldte sig også kejser af Kazan og kejser af Astrachan. Se hans titulatur i L. Laursen, Danmark-Norges Traktater 1523–1750 II.410. – 42) I august 1562 sluttedes en traktat mellem Danmark-Norge og Rusland ang. fred og venskab mellem rigerne, afgrænsning af begge rigers besiddelser i Lifland, Estland og Øsel samt gensidig handelsfrihed, se L. Laursen, op. cit. II.20ff. Fra dansk side ønkedes denne fredsaftale for at sikre kong Frederik IIs broder, hertug Magnus (d. 1583), i hans liflandske besiddelser. For at undgå yderligere delinger af den kongelige del af hertugdømmerne havde Frederik II i 1559 købt Øsel stift, der omfattede ⅔ af øen, og den lige overfor på fastlandet liggende kyststrækning Wieck, der overdroges hertug Magnus, som til gengæld gav afkald på sin arvepart i hertugdømmerne. Han udvidede sit område og blev administrator i stifterne Reval og Kurland, men måtte flygte og vendte i februar 1561 tilbage til Kbh. Den virkelige magt på Øsel gik herefter over til en dansk statholder. Ved Syvårskrigens begyndelse (1563) erobrede svenskerne Wieck, så hertug Magnus på fastlandet kun havde nogle slotte i det nordlige Kurland tilbage, og 1566 hærgede svenskerne Øsel og bemægtigede sig 1568 en del af øen. Hertug Magnus søgte støtte hos Rusland, og Ivan IV udnævnte ham til konge af Livland, men under russisk overhøjhed. 1578 flygtede hertug Magnus og gav sig med sine besiddelser under den polske konges beskyttelse og levede sine sidste år på sit slot Pilten i Kurland. – (43) Øen Øsel (estnisk Saaremaa) ved Riga-bugten. Den blev af danskerne ved freden i Brömsebro 1645 afstået til svenskerne, der 1721 afstod den til Rusland. – (44) Det estlandske landskab Wieck. Dette udgjorde sammen med Øsel bispedømmet Øsel, og dettes biskop blev herre også over Øsel, indtil biskop Johan af Münchhausen 1559 afstod sit bispedømme til Frederik II, hvis broder, hertug Magnus, derpå af domkapitlet valgtes til biskop. – (45) Stiftets, bispedømmets. – (46) Kurland er det område, der ligger syd for Riga-bugten i det tidl. Letland. Det blev 1561 ophøjet til et hertugdømme og afstodes 1795 til Rusland; 1919 indgik det i det nydannede Letland. – (47) Lifland (Livland) er det område, der ligger syd for det tidl. Estland og nord for Düna. Landet afstodes 1561 til Polen, var 1629–1721 under Sverige, kom ved freden i Nystad 1721 under Rusland og blev 1919 delt mellem Letland og Estland. – (48) Claus von Ungern (d. 1577) til Käsel og Clausholm på Øsel, dansk statholder på Øsel. – (49) Claus von Ungern købte 25. januar 1575 de 3 slotte: Lode, Hapsal og Leal i Wieck af de i svensk tjeneste stående tyske lejetropper, der havde fået slottene i pant for resterende sold. Ved et møde 1. juni s. å. i Knäröd mellem danske og svenske udsendinge gav Sverige afkald på de 3 slotte, jf. L. Laursen, op. cit. II.347ff. I januar og februar 1576 erobrede russerne imidlertid slottene, idet de hævdede, at Claus von Ungern understøttede Ruslands fjender (Sverige). Claus v. Ungern blev 1576 hjemkaldt som statholder og afløstes af Johan von Uexküll. 1577 erobrede russerne næsten hele Lifland og Estland med undtagelse af Reval og Øsel. – (50) Fejl (Kalk. I.292a). – (51) Handlemåde, fremgangsmåde (Kalk. II.153a bet.1). – (52) vel: vranten, sær, urimelig. Jf. Moth: kaldes den, som er knarrevorn (OdS XXIII.106 bet.3). – (53) tilskrive (Kalk. I.697b bet.1). – (54) *blef-*

fuidt tilbage: undladt (Kalk. V.107b bet.16, jf. IV.344a bet.3). – (55) Instruksen er udførligt refereret L. Laursen, Danmark-Norges Traktater 1523–1750 II.394. – (56) forpligtet (Kalk. V.295a). – (57) sindet, tænkt på. – (58) tilstrækkeligt, gyldigt (Kalk. III.235b). – (59) Utrykt. Orig. i RA: Rusland nr. 116: Acta der Anno 1578 beschehenen Abfertigung in Reusland (indeholder bl. a. instruks, gesandtskabsprotokol m. bilag). Jacob Ulfeldt har senere udarbejdet en beretning om sin sendelse til Rusland. Den udkom på latin i Frankfurt 1608 (Jacobi Nobilis Dani Hodoeporicon Ruthenicum) og findes optrykt 1627 af Melchior Goldast og på dansk i Peder Hansøn Resen, Kong Frederichs den Andens Krønicke (1680).398ff.; 1608- og 1680-udgaverne genudgivet 1978 ved Knud Rasmussen. Jf. Troels-Lund, Historiske Fortællinger I,1.154. – (60) Aftale (OdS VII.825 bet.3.2). – (61) Sloboda bet. forstad, jf. L. Laursen, op. cit. II.389. I traktaten hedder det: Disser briff ist geschriben in unserem hoff in der Schlobode in der Moskauwischen herschaft, jf. L. Laursen, op. cit.410 og 419. – (62) L. Laursen, op. cit. II.389ff. – (63) afstået (Kalk. I.30b bet.2). – (64) uden afgift (som anerkendelse af kongens ejendomsret). – (65) ɔ: den arvefølgeret, Frederik II havde efter sin broder, hertug Magnus. – (66) Se ovf. note 42. – (67) Indtrængning, indgreb (Kalk. II.421a). – (68) Indgreb, hindring, indblanding (Kalk. II.411a bet.1). – (69) tilegner (Kalk. II.336b). – (70) Aftale, overenskomst (Kalk. I.27b bet.2). – (71) Peter og Pauls dag: 29. juni. – (72) Her vel: stadfæstes, bekræftes; jf. ty. *bestätigen,* men cf. derimod Kalk. I.183a, V.90a. – (73) litauisk. – (74) ikke-tyske. – (75) undslippe (Kalk. IV. 672a–b). – (76) Polakker. Russerne førte krig med Polen og Sverige, og der sluttedes først fred 1583. – (77) Ordet indføjet over linjen. – (78) Stilstand, frist, udsættelse (Kalk. I.68b bet.1; OdS I.712 bet.1.2.). – (79) Om Ivan IVs titel se ovf. note 41. – (80) forkastet (Kalk. IV.585a bet.9). – (81) Overenskomst (Kalk. I.601b bet.2); der sigtes til traktaten af 7. august 1562. – (82) Fra russisk side krævedes, at Danmark skulle stille sig på Ruslands side mod Sverige og Polen, hvilket de danske udsendinge ikke kunne indgå på, jf. L. Laursen, op. cit. II.396. – (83) alt (Kalk. I.51a bet.1). – (84) fremstillet, forelagt (Kalk. I.616b bet.1). – (85) *tillforsiun:* forudsætning (Kalk. IV.355b). – (86) fremstillede (Kalk. I.616b bet.1). – (87) forebragte, gav til påskud (Kalk. I.621b). – (88) uventet (Kalk. IV.612a bet.1). – (89) hastigt (Kalk. II.381b). – (90) pludseligt overfaldes (Kalk. III.414b bet.1). – (91) Wieck. I juni 1575 sendtes sekretær Poul Wernicke til Rusland for at få besked om Lifland og besværingerne på den norske grænse. Han holdtes tilbage i Rusland i et år og fik først i juni 1576 tilladelse til at vende tilbage. I det svar, han medgav kongen, hævdede czaren, at Lifland var hans arv og eje; i 1562 havde den danske konge vel fået nogle besiddelser i Lifland, men Danmark havde støttet Ruslands fjender, og czaren havde derfor set sig nødsaget til at erobre slottene i Wieck, hvis besætninger støttede fjenden. – (92) erobrede (Kalk. I.752a bet.3). – (93) Ordet er gentaget i forlægget. – (94) særligt, særskilt. – (95) givne (Kalk. V.71b). – (96) hen (Kalk. II.183a bet.2). – (97) henstille, overlade (Kalk. II. 211a). – (98) Den i Aleksandrovskaja Sloboda (ca. 100 km nordøst for Moskva) den 28. august 1578 indgåede aftale blev da heller ikke ratificeret af Danmark. De russiske udsendinge, der var kommet til Danmark for at se Frederik II aflægge ed på traktaten, fik 8. august 1579 af medlemmer af rigsrådet den besked, at kongen ikke ville ratificere traktaten, der blev tilbageleveret dem, da hans gesandter havde overskredet deres instruks og i Rusland var blevet tvunget til at indgå på russernes forlangender, jf. L. Laursen, op. cit. II.402. – (99) Kors-kysning: kysse et kors (crucifix) (Kalk. V.605a). Jacob Ulfeldt har i sin beskrivelse af sendefærden til Rusland berettet, hvorledes czar Ivan IV ved korskysning bekræftede at ville overholde de indgåede aftaler: Efter at Brefvene vare oplæste, kallet Stor-Førsten til sig tuende Bojarer, som holdt et Kar mellem Hænderne, oc bød Brefvene frembæris, dem tog hand i Hænderne oc nedlagde først Kongens Brefve oc siden sine

Brefve ofven i Karret, tog saa it forgyldt Steen Crucifix, det hand lagde ofven paa Karret, oc saa med største adstadighed oc Magnificentz kyste det, til et tegn, hand skulle paa Tro oc Lofve holde alt det, som lofvet oc skrefvet var i Brefvene (Peder Hansøn Resen, Kong Fredericks den Andens Krønicke (1680). 419f.; Knud Rasmussen, Jacob Ulfeldts Rejse i Rusland 1578 (1978).113). – (100) Bojarer (ordet bet. egl.: krigere) var de fornemste adelige i det gamle Rusland; de udgjorde fyrsternes råd, og deres samtykke anføres ofte i czarens ukas. Under svage fyrster var bojarernes indflydelse stor, men under stærke czarer ringe. Den sidste bojar døde 1750. – (101) påtvang (Kalk. III.545b bet.2). – (102) Overenskomsten (Kalk. I.607b bet.1). – (103) skriftligt forpligtet (Kalk. V.295a). – (104) Narva, der dengang var Ruslands eneste adgang til Østersøen. – (105) De lige nævnte danske medlemmer. – (106) Af det originale dokument (i RA) kan ses, at årstallet er udraderet og et andet tilskrevet med anden blækfarve, se L. Laursen, op. cit. II.407 (traktatens § 6 in fine); Troels-Lund, Historiske Fortællinger, I,1.249. – (107) Dagø. Øen, der i de danske gesandters eksemplar af traktaten kaldes holmen Dageden, var tilskrevet danskerne, men samtidig var en ø, Dodona, tilskrevet russerne. De danske gesandter gjorde opmærksom på dette og mente, at det var den samme ø (Dagø), hvad det også var trods russernes benægtelse. Den samme ø var således tilskrevet begge parter. – (108) forskellige (Kalk. I.8a bet.2). – (109) Genstande, ting (Kalk. IV.395b bet.1). – (110) De folk, som russerne havde bortført, da de gjorde indfald i Øsel og Wieck. – (111) Dorpat (Tartu) i Livland. – (112) fængsler, holder tilbage (Kalk. I.61b; OdS I.613 bet.1&3). – (113) tage hensyn til (Kalk. I.66a bet.1&3). – (114) Valg, vilkår (Kalk. II.692b bet.1&2). – (115) Artiklen i traktaten lyder: Und euger gesanten haben uns angelanget ... ein fridestandt machen auf funfsen jhar (i de danske gesandters eksemplar: Unt ... haben gebeten unt gehandelet ... das yhr mochtedt bewilligen und wollet machen lassen einen fordractsbref auf fundzen jare darauf), jf. L. Laursen, op. cit. II.404, 411. – (116) herfra (Kalk. II.183a bet.1). – (117) Disput, uenighed (OdS III.783). – (118) Tilfælde (Kalk. IV.351b bet.2). – (119) Forhandlingen, underhandlingen (Kalk. II.153b bet.4). – (120) Vidnesbyrd (Kalk. V. 85a). – (121) Ordet indføjet over linjen. – (122) Ejendomsret over en jord uden brugsret til denne. Begrebet *dominium directum* er udviklet af glossatorerne, der opstillede en sondring mellem *dominium utile* og *dominium directum*, der havde særlig betydning inden for lensretten, jf. Hübner, Grundzüge.248f. og at grevernes og friherrernes privilegier af 25. maj 1671 taler om overejendomsret og underejendomsret for henholdsvis kronen og lensbesiddere. Jf. Stig Iuul, Forelæsninger.18, 46, 54, 95. – (123) Successionsret, arvefølgeret (efter hertug Magnus). – (124) Jacob Ulfeldt blev udstødt af rigsrådet og mistede alle sine forleninger, men efter rigsrådets forbøn lod kongen det forblive herved og krævede ikke pengebøde eller anden straf. Herom udfærdigedes 16. juli 1579 (Kanc. Br.) åbne breve til Jacob Ulfeldt, Gregers Ulfstand og Arild Urup, at kongen eftergav den tiltale, han på egne og kronens vegne havde til dem i henhold til den afsagte dom. Om Jacob Ulfeldts forgæves forsøg på senere, efter Frederik IIs død, at søge sagen rejst på ny se Troels-Lund, Historiske Fortællinger I,1.149ff.

466 Viborg landsting 18. juli 1579

En mand var ved Holstebro byting dømt til at betale en gæld i henhold til to af hans afdøde fader udstedte pantebreve. Det ene pantebrev var i stykker og uforseglet, hvorfor landstinget frifandt sønnen for at betale noget i henhold

til dette. Også for gælden efter det andet pantebrev frifandtes han, da den pantsatte ejendom under skipper Clements fejde var i kreditors besiddelse og blev fradømt kreditor på grund af dennes delagtighed i skipper Clements oprør, således at han ikke kunne tilbagelevere ejendommen, der var inddraget under kronen.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 108 (findes yderligere i 25 hss.[1]).

Overskrift: Enn dom om pantbreffue, som er vdgiffuit paa gotz førindt skiper Clemitz oplop[2] oc godzit siden er bleffuenn forbrøtth.

Pallj Jull[3] tiill Strandit,[4] Malthi Jenßenn[5] till Hollumgaardt,[6] lanndzdommere y Nøriuttlandt, och Gunde Schriffuer,[7] lanndztingshører ibidem, giøre vittherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxxix, thenn [18][8] dag jullj, paa Wiburg lanndzting war skickitt erlig och velact manndt Thiele Simenßen,[9] borgemester y Holstedtbroff, paa thend enne och hagde hiidt y rette steffnitt Hans Jenßenn,[10] byefougitt, Michell Ennuoldßenn, Michell Jffuerßen och thieris medtbrøder raadmendt ibidem paa thend andenn siide for enn dom, the noginn tiid sidenn forledinn emellom hanom och Jenns Chrestinßen y Langlundt[11] dømpth haffuer om nogenn pantt, som salig Simen Thielleßenn[12] skull haffue giort Niels Thamißenn paa halff part aff Siøregaardt[13] och samme thieris dom icki endellig att uere och mintte fordj, thenn icki borde att komme hanom till hinder paa nogin penninges wdgifftt. Sambledis hagde hiidt steffnitt Jenns Chrestinnßen medt same dom och pantt breff och mientte sig icke forpligtig att uere noginn pening epther thenom att wdgiffue, ey eller thett enne breff forseglitt eller nøgactig att skulle were.

Saa møtte Jenns Chrestinßen och berette, huorledis Simenn Thielleßenn skull haffue pantt saat Niels Thamißenn halffpart aff Siørngaardt for hunder och iiij rins gyldenn[14] och sidenn nogenn tiid ther epther forhøgitt samme pantt medt hundre marck peninge och hagde forpligthett sig y sinn breffue att skulle hiemble for^{ne} Niels Thamißenn samme egindom, och handt thett dog icki giort haffuer, och mintte fordj Simenn Thielleßenns arffuingh, for^{ne} Thielle Simennßenn, war plictig penningenn att betalle. Och framlagde samme dom aff Holstedtbroff raadhusß thette aar mandagin nest for Sctj. Johannis medsommers dag[15] wdgiffuitt, wdj huilckenn ther er saa om sagt, att for^{ne} Thielle Simennßen er plictigh att betale sinn annpart y for^{ne} breffue, som findis nøgactig att uere, och suare for^{ne} Jenns Chrestinßen och hanns medtarffuing ther till, saa viidt som Thielle Simennßenns anpartt kandt sigh beløbe y for^{ne} breffue, wden thieris høgre dommere kandtt ther anderledis om kiende, som thenn dom wiider bemeller. Ther nest framlagde ett Simenn

Thielleßens opne beseglitt breff, aar Mdxxxiij wdgiffuitt, wdj huilckitt hanndt bekiender sig skylldig att uerre for^{ne} Niels Thamißenn hundre och iiij rins gyldenn och ther fore y pantt setther hanom hallffdiellenn aff Siøregaardt och tilbinder sig och sine arffuinge att frie[16] och frelße[17] for^{ne} Niels Thamißenn thennd for huer mandz tale, saa lengie thenn worder igiennløst. Ther nest framlagde thett anditt panntt breff, aar Mdxxxix wdgiffuit, som [icke er kiendellig att uere forzeglitt, och][18] er sønder[19] och icki velforseglitt, thett Symenn Thielleßenn skull haffue forhøgitt samme pantbreff mett hundritt march peningh, som the breffue y thenom sielff ydermiere indholler och wduißer. Och saatte Jenns Chrestinßenn wdj alle retthe, om Thielle Simenßenn icki er plictig hans annpartt aff for^{ne} peninge att wdgiffue.

Ther till suaritt for^{ne} Thielle Simennßenn, att samme først panttbreff er giordtt och wdgiffuitt førindt skipper Clemitz oplop,[20] och for^{ne} Niels Thamißenn wdi samme oprørske feygde hagde guotzitt, och thett tha for hanom saa well som andre bønder thieris gotz for thenom er bleffuinn forbrøtt och vnder kronenn dømptt,[21] och icki for^{ne} Niels Thamißenn ther for kunde igienn andttuorde Simenn Thielleßenn sitt guotz, och mintte fordj, thett Simenn Thielleßenns arffuinge icki war plictig samme gieldt att wdgiffue. Tiill thett anditt breff suaritt, att thett er wforseglitt och sønderbrødt och minntthe fordj, thet handt eller hans medtarffuinge icki war pligtige nogenn peninge epther thett att wdgiffue.

Medt flierre ordt och tale thennom ther om emellom war.

Tha epther tiltale, giensuar och sagsens leglighett, szaa och eptherthj samme pantt breff paa for^{ne} 104 rinsgyldenn finndis føer for^{ne} skipper Clemitz oprørske feygde giort och wdgiffuitt att uere, och for^{ne} Niels Thamißenn hagde samme guotz wdj for^{ne} feygde epther pantbreffuins bemellingh, jndtill thett guotz saa well som anditt bønder guotz bleff forbrøtt och vnder kronenn dømpt, och then dom findis att uerre gangitt thenn tiidt, Niels Thamißenn hagde samme gotz, och for^{ne} Niels Thamißenn fordj icki kunde for^{ne} Simenn Thielleßenn sitt[22] guotz jgienn anndtuorde, eptherthj handt saa vell som andre wdj sadann oprørske feygde dielactig war, och eptherthj thett anditt breff findis sønder och vforseglitt, tha vide wy epther sadann leglighett icki for^{ne} Thielle Simenßenn plictig att uere nogitt aff samme tuinde breffuis jndholdt att wdgiffue, och for^{ne} dom, som icke er enndelig, ther for icki att komme hanom paa sine penings wdgifft till hinder eller skade y nogenn maade.

Jn cuius rej testimonium &c.[23]

(1) I flere hss. er dommen dateret 1582. I dette år var 18. juli ikke en lørdag, Viborg landstings ordinære retsdag. – (2) Oprør (Kalk. III.345a). – (3) Se 349.3. – (4) Se 349.4. – (5) Se 389.8. – (6) Se 408.7. – (7) Se 349.5. – (8) Forlægget har *8;* rettet efter andre hss. Den 8. juli var ikke i 1579 en lørdag. – (9) Formentlig søn af den Simon Tyeloffsøn, der 1510 og 1519 nævnes som borgmester i Holstebro, se J. Aldal, Holstebros Historie gennem Tiderne 1274–1939 (Holstebro 1939).240. – (10) Hans Jensen Lægaard (d. 1583), se J. Aldal, Holstebros Historie gennem Tiderne.290. – (11) Landsbyen Langelund i Gellerup s., Hamrum h. – (12) Vel Simon Tyeloffsen, der 1510 og 1519 nævnes som borgmester i Holstebro, se ovf. note 9. – (13) Vel: Sirgårde i Sir s., Hjerm h. – (14) Rhinske gylden blev efter tysk forbillede udmøntet fra slutningen af det 15. årh. Ifl. Christian IIs hdf. 22. juli 1513 § 41 skulle 1 rhinsk gylden være = 2 mark, senere = 2½ mark. Ved fdg. 21. oktober 1538, hvis bestemmelser det ikke lykkedes at gennemføre i praksis, sattes 1 rhinsk gylden til 3 mark danske og ved reces oktober 1540 § 12 til 16 skilling danske. Jf. Galster.164ff., 174ff., 180ff. – (15) St. Hans dag: 24. juni. – (16) give til fri rådighed el. besiddelse (Kalk. I.778b bet.1). – (17) give til fri rådighed el. besiddelse (Kalk. I.774a bet.1); ssg. *fri og frelse* alm. i datidens jur. sprog, se eksemplerne Kalk. 1.c. – (18) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 835c,2°. – (19) i stykker, itu (Kalk. IV.253b). – (20) Se 455.14. – (21) Se 455.15. – (22) Ordet er gentaget i forlægget. – (23) *&c* erstatter: testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

467 Viborg landsting 18. juli 1579

En tjenestekarl, der havde slået en formodet tyv, der om natten søgte at skjule sig i en ovn, og som ikke ville navngive sig, frifundet for vold.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 182 (findes yderligere i 29 hss.[1]).

Overskrift: Enn dom om ett voldt, som en mandz thienistdreng war offuersuoritt, for hand slugh enn karll om nattertide y sinn husbundz offuen.

Pallj Jull[2] tiill Strandit,[3] Malthj Jennßenn[4] till Hollumgaardt,[5] lanndzdommere wdj Nøriuttlandt, och Gunde Schriffuer,[6] lanndztingshører ibidem, giøre wittherligt, att aar epther Gudz byrds Mdlxxix, thenn 18. Jullij, paa Wiburg landzting war skichitt Jens Sørinßen, thienindis Niels Lauritßenn y Lille Worde,[7] paa thenn enne och hagde hiidt y retthe steffnitt Chrestenn Matßenn y Selflodt,[8] Niels Jull y Lille Worde och thieris methbrøder sanndmendt y Stuore Worde[9] bierck paa thenn andenn side, for the haffuer hanom woldt offuersuorith, for handt skulle haffue slagitt Wogin Rampißenn[10] wdj hans husbundz hus och gaff tilkiende, huorledis handt nogenn tiidt sidenn skulle haffue weritt paa Ollborig slott att arbeide, och paa weyen skull haffue boritt ett breff till her Claußis,[11] och ther hanndt kom till hans husbundz gaardt sildig om affthenenn, saae handt enn paa sine knee staaendis och brødt paa[12] frammersdørenn[13] och kom ther jndt, och ther Jenns Sørinßen kam till dø-

renn, war thenn tillugt och tree[14] for saatt och icki kunde komme ther jndt, førindtt handt listitt treet ther fraa medt sinn stuor knyff, och ther handt jndkam, ginge handt till pigerinn,[15] som the laae och soffue, och opuagte thenom och tillsporde thenom, huem ther skull vere jndkomenn. Tha skulle the inthitt haffue wist ther aff. Saa opsøgte handt hußit och tug enn woginkiep[16] wdj haandenn och stack y offuenn[17] och tha badt Jennß Sørinßenn pigernne, att the skulle flye hanom lius, som och saa skeede, att handt kunde wide, huem y offuenn war. Och ther thenn y offuenn war fornam liußitt, gaff hand sig wdaff offuenen och y faarstienn[18] och baer døll paa[19] sit naffnn, och Jens Sørinßenn icki wiste anditt, endt thet hagde verritt enn, ther wille haffue stollitt, och fordi gaff sigh epther hanom, och the kam samill, saa thend y faarestien war finge hugh. Och fremlagde et winde, Anne Lauritzdatter y Lille Worde och Martine Jennßdatter ibidem wedt thenn miening att haffue wonditt. Jttem och framlagde ett clagebreff, huorledis Niels Laurizßens sligt jndenn tingie skall haffue clagitt, och saa ett Niels Laurizßens opne beseglitt breff, eblannt anditt formelendis, att handt hagde befalit Jens Sørinßenn att were paa hans gauffnn och beste, saa well om nattenn som om dagenn, fordj handt laae och soffue, ther thet skeede y hans huss, som the breffue wiider bemeller, och epther slig leglighedt saatte wdj retthe, om handt icke burde for samme woldt quitt att uere.

Saa møtte noginn aff for^{ne} sandmendt och framlagde ett tingswinde aff Stuorworde biercktingh fredag nest epther Wor Herris himelfardz dagh sist forledenn vdgiffuitt, Jenß Sørinsßenn y Gudingh,[20] Jens Perßenn och thiris medtbrøder sex siønsmendt for viij mendt att haffue wonditt, att the saae Wogin Rampißenn ther indenn tingitt och hagde ett saar offuer hans høgre øye och enn slag wedt hans høigre øre, som war pameritt,[21] och clagitt paa Jens Sørinßenn, att handt thett hagde giort. Thisligeste hagde handt ett saar paa hans winster arm, som hanndt clagitt paa Anne Nielßis, att hun hagde giort thet. Ther huos ett winde aff for^{ne} biercktingh fredag nest epther Stj. Hans dag medsommer[22] sist forledenn vdgiffuitt, som bemeller Chrestinn Thueßenn och hans medtbrøder sandemendt y for^{ne} bierck att haffue adtspurdt for^{ne} Nielß Laurizønn y Lille Wordde, om handt wor Jens Sørinßens frie hiemill och tilstanndt till the hug, handt gaff Wogin Rampißenn. Ther til suaritt for^{ne} Niels Laurizßenn och sagde, atth handt wiste ther inthet aff att uere hans hiemill till the hug, handt gaff Wogin Rampißenn, som thett winde wider bemeller. Och epther slig leglighedt wiste thenom icki anditt att kunde suerge, endt som the giortt haffuer.

21. Gamle danske Domme III

Medt fliere ordt och tale thenom ther om emellom war.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagßens legligheth, saa och eptherthj for^ne^ Jens Sørinßen hagde sagt och suoritt for^ne^ Niels Lauritzßenn sinn troe thiennist, hannß gaffn att wiide och ramme, och handt haffuer fornumitt samme karll om natthertide, ther husbunden och hustruenn och folckene soffue, att uere jndkommen wdj for^ne^ huss, och handt fordj wdj hußitt haffuer søgt epther hanom, som handt hagde begiffuitt sig wdj fielstedt[23] wdj for^ne^ offuen, och for^ne^ karll tha haffuer fangitt nogenn hugh, ther handt icki wille lade sin naffn wiide, och for^ne^ Jens Sørinßen ther for er woldsuoren, tha finde wy epther saadann leglighett hanom aff samme voldt quitt att uere.

In cuius rej testimonium &c.[24]

(1) I hs. Uldall 257,4° findes dommen indført 2 gange (nr. 187 og nr. 287, førstnævnte sted dog kun en regest). – (2) Se 349.3. – (3) Se 349.4. – (4) Se 389.8. – (5) Se 408.7. – (6) Se 349.5. – (7) Landsbyen Lille-Vorde i Lille-Vorde s., Fleskum h. – (8) Landsbyen Sejlflod i Sejlflod s., Fleskum h. – (9) Landsbyen Store-Vorde i Store-Vorde s., Fleskum h. – (10) Rampi som tilnavn: måske subst. jysk *rampi:* rap kvinde (Feilb. III.13b; DgP II.861). Rampi som fornavn se DgP I.1132. – (11) Claus Lauberg, der var sognepræst for Gudum og Lille-Vorde menigheder (Wiberg I.493, Suppl.51). – (12) opbrød, åbnede (Kalk. I.280a bet.3). – (13) Døren til fremmers (frammers), se 464.19. – (14) Den træpind, der holdt døren lukket ved at sætte den gennem to (jern)bøjler. – (15) Pigerne, tjenestepigerne. – (16) En af de 4 i kæpstokkene anbragte opstandere af træ, hvorimod vognfjælene hviler (OdS XXVII.347). – (17) Ovnen. – (18) Fårestien, fårefolden (Kalk. I.815b). – (19) *baer døll paa:* skjulte, fordulgte, hemmeligholdt (Kalk. I.399a). – (20) Landsbyen Gudum i Gudum s., Fleskum h. – (21) Varr. GkS 1135,2° *punneritt,* GkS 1137,2° *pumerit,* Add 151,2° *pomaritt,* Uldall 257,4° *pomret.* Sikkert fejlskrift for *pumret:* opsvulmet, ophovnet (OdS XVII.109; Feilb.II: *pomret*). – (22) 24. juni. – (23) Skjul (Kalk. I.554a). – (24) *&c* erstatter: sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

468 Viborg landsting 1. august 1579

Landstinget stadfæster Randers bytings dom, hvorefter man ikke er pligtig at betale, hvad man bliver skyldig i dobbel.[1]

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 192 (findes yderligere i 20 hss.).
Reg.: 3438.
Tryk: GdD III.323ff. (efter NkS 836b,2°).
Litt.: Stig Iuul, Kodifikation.51.
Overskrift: Enn dom om the peninge, som windis vdi dobbell.

Palli Jull[2] tiill Stranditt,[3] Malthj Jenßenn[4] tiill Hollumgaardt,[5] landzdommere wdj Nøriuttlandt, och Gunde Schriffuer,[6] lanndztingshører ibidem, giør wit-

therligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxxix, leffuerdagenn thenn første dag augustj, paa Wiburg landzting war skichitt Hertuig Claußenn,[7] borger wdj Rannders, paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt erlig och fornumpstig mandt Bay Pierßenn, borger ibidem, paa thenn andenn side for enn dom, handt nogenn tid sidenn forledenn till Randers byetingh emodt hanom forhuerffuitt haffuer, att handt skulle were quitt dømpt for nogenn doblepeningh, handt skulle haffue tabt och bleffuit Hertuig Claußin skyldigh, ther the dobblitt tillhobe, och bleff strax paa burdit opschreffuitt medt kriidt, huor møgitt Bay Perßen skulle haffue bleffuitt hanom plictigh, och byfoden dog haffuer for^{ne} Bay Pierßenn for samme penninge quit dømpt.

Saa møtte for^{ne} Bay Perßenn och framlagde samme dom, som formeller, att Bay Perßenn icki borde att betale for^{ne} Hertuig Claußenn, for huis handt hanom fraa doblitt. Och ther huos och beretthe, att handt ingenn peningh opbaer aff Hertuig Claußenn, medinn huis the om doblitt, bleff schreffuitt paa bordit medt kriide, och wiste sig icki pligtig att uere slig peninge att betale.

Medt fliere ordt och tale thenom ther om emellom war.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagßens leglighett, saa och eptherthj Hertuig Claußin och Bay Pierßenn medt huer andre haffuer dobblitt och medt kriide paa borditt opschreffuitt, huor møgit Bay Pierßen skulle haffue forspillitt, och icki for^{ne} Hertuig Claußen landt hanom noginn penningh medt att doble, saa handt medt thenom buortgienge, och fougdenn fordj haffuer for^{ne} Bay Pierßen for slig opschreffuit penningh quitt dømpt, wide wy icki emodt hans dom att sige eller macteløss att dømme.

Jnn cuius rej testimonium &c.[8]

(1) *Dobbel* (måske af mnty. *dob(b)el* fra fr. *doublet:* kast, der giver samme antal øjne på begge terninger, jf. fr. *double*) bet. nu et selskabs- el. underholdningsspil, der foretages for tidsfordriv og/eller for at opnå gevinst, jf. Jul. Lassen, Lærebog i Obligationsrettens specielle Del[4] ved Henry Ussing (1931).308, men anvendtes vist opr. kun om terningspil, jf. Kolderup-Rosenvinge i SGL V.586f. Om brætspil anvendtes ordet *thaffllleg*, både om skak (*skaktafl*) og andre former for brætspil. Terningspil kaldtes også *wartavl* (af mnty. *wortafel*), jf. Molbech, Glossarium II.264, Kalk. IV.750a. Om dobbel fandtes ingen bestemmelser i landskabslovgivningen, men enkelte steder i købstadlovgivningen. Kbh.s stadsret 29. januar 1294 §§ 93 og 94 (DgK III.30) bestemte, at en umyndig (*filiusfamilias*) kun kunne miste 1 skilling i spil (*in aliquo ludo*), jf. §§ 66 og 67 i stadsrettens yngre bearbejdelse (DgK III.45), Erik af Pommerns stadsret omkr. 1422 §§ 73 og 74 (ib.67), Christoffer af Bayerns stadsret af 14. oktober 1443 V.30 (ib.87; *dobl eller nogher leegh*), Christoffer af Bayerns almindelige stadsret § 58 (DgK V.45). Erik af Pommerns gårdsret § 10 (SGL V.25f.) og Frederik IIs gårdsret af 9. maj 1562 § 24 (CCD I.192) bestemte, at ingen må doble sin hest el. våben bort for mere end han har på sig; den ældre gårdsret bestemte derhos, at al spil var forbudt, efter at kongen „byuther gode nath" (SGL V.28). Desuden

bestemte § 62 i Kbh.s stadsret af 29. januar 1294 (DgK III.25), at hvis den, der dobler, bliver såret af den anden, skal denne anden ikke bøde derfor, og den, der bliver dræbt i dobbel, må ikke begraves på kirkegården, jf. § 65 i den yngre redaktion (DgK III.44), Erik af Pommerns stadsret o. 1422 § 37 (ib.61f.) og stadsretten af 14. oktober 1443 VI.15 (efter denne sidste bestemmelse skulle den i dobbel dræbte „iordhes vnder galghen"). Disse bestemmelser gentoges i Christoffer af Bayerns alm. stadsret § 95 (DgK V.50), jf. bearbejdelsen for Odense § 88 (ib.68) og kong Hans' alm. stadsret § 111 (ib.99). I Randers Bys Vilkår og Artikler 1609 ved John Kousgård Sørensen under medvirken af Poul Meyer (Randers 1965) 36. cap. hedder det „om daabell, dryck och horerrj: Huem som om hellige natter eller som søndagenn eller andre hellige daage, ferind høimesz er vde, befinndis i kroer eller andenstedtz endten till dryck eller daabell, dj schall settis i thornit eller Nørbaand for slig grou forseelsze oc misbrug. Oc huem som ligger i obenbaarlige hoer, den skall driiffuis aff byenn eller straffes effter stadtzretten". Ældre norsk lovgivning forbød dobbel, jf. Magnus Lagabøters Landslov, Købebalken § 28, der bestemte, at de spillende skulle bøde ½ mark sølv til kongen, og ombudsmanden skulle konfiskere de penge, der lå på bordet, jf. således også Trondhjems bylov, Købebalk § 24 og Jónsbok, Tyvebalk § 18. DL 5–14–55 fastslog, at „ingen er pligtig til at betale hvis hand i Dobbel taber og der skyldig bliver", hvilken bestemmelse formentlig bygger på retspraksis, cf. dog Stig Iuul, Kodifikation.51. I ældre tysk ret var hasardspil tilladt, dog kunne den vindende ikke kræve sin gevinst af medspillerens arvinger (Sachsenspiegel I 6 § 2), men fra det 13. årh. indførtes visse begrænsninger for at dæmme op for den tiltagende spillelyst, jf. Hübner, Grundzüge.596f. – (2) Se 349.3. – (3) Se 349.4. – (4) Se 389.8. – (5) Se 408.7. – (6) Se 349.5. – (7) Hartvig Clausen er formentlig identisk med den borger i Randers Hartvig Clausen, der 1580 havde forset sig mod byens vedtægter og derfor blev fængslet. Efter hans hustrus begæring bestemte kongebrev 12. juni 1580 (Kanc. Br.), at han måtte løslades mod borgen, jf. Povl v. Spreckelsen (red.), Randers købstads historie II (1952).407. Om Hartvig Clausen se endv. Kanc. Br. 28. november 1580. – (8) Se 467.24.

469 Tilforordnede råder 14. august 1579 (Sjælland)

En adelsfrøken fandtes uberettiget til i Bramsnæs bugt at opsætte bundgarn ud for sin ejendom, da dette var til skade for de andre ejeres fiskeri.[1] *Lavværgen indstævnet ved meddelelse på tinge og ikke ved forkyndelse af stævning på bopælen.*

Hs.: NkS 843,2° nr. 180 (findes yderligere i 1 hs.).
Litt.: Ryge.38f.
Overskrift: Gode mends affsigt om tuende bondgarns stade ved Bramsnes.

Wi effterscreffne Eiller Grubbe[2] til Lystrup,[3] Peder Bilde[4] til Suanholm,[5] tiltagen vdj Erick Walckendorps[6] sted, Jørgenn Daa[7] til Snedinge,[8] Hack Wlffstand[9] till Heckebierge,[10] Teus Rosenngaard[11] till Aastoffte[12] oc Eske Bilde,[13] tiltagen vdi Lauge Beck,[14] Lauge Wrne[15] oc Mogens Gøyes[16] sted, giøre alle witterlig, at aar [1579],[17] den 14. dag augusti, waare wi efter stormegtigste

høyborne førstis oc herris, her Friderick den Andenn, Danmarckis, Norgis, Vendis oc Gottis konning, vor aller naadigste herris oc konnings obne strenge befalnings breffs[18] lydelse forsamlede paa en trætte, som begiffuer [sig][19] emellom erlige oc welbyrdige mand Eiller Kraufse[20] till Eegholm,[21] høffuitzmand paa Korssøer, paa den enne oc erlige oc welbyrdige jomfru, jomfru Johanne Oxe[22] till Rygaard[23] paa denn andenn side om thuende bondgarns[24] sætte[25] ved Bramsnes,[26] som for^{ne} jomfru Johanne der bruger, oc for^{ne} Eiller Kraufse miener, att det skeer hannem oc andre lods eyere till skade oc brast,[27] oc tilholder oss høybemelte kong: Maits: befalning, at wi hoss aaßtæderne, som samme tuende bondgarn ere sette, skulle forsamle oss oc der grandgiffueligen[28] grandske oc forfare, om samme bondgarns sette findis met rette att kunde brugis eller icke, oc att wi sidenn dennem entenn till minde eller rette om samme trette forenne oc fordrage,[29] som høybemeldte kong: Matt: befalning videre der om formelder.

Da møtte for oss vdi dag for^{ne} Eiller Kraufse, saa oc for^{ne} jomfru Johanne Oxis fuldmectige fogitt paa Rygaard ved naffn Seffrine Scriffuere. Oc berette for^{ne} Seffrine Scriffuere, att hans hosbonde, for^{ne} jomfru Johanne Oxe, vaar nu wdi forfaldt vdi Kiøbenhaffn om trætte oc wennighed, som sig begiffuer emellem hende oc andre Peder Oxis[30] arffuinge om arffue effter for^{ne} Peder Oxe, oc der er berammitt mode met det første aff alle metarffuinge att skulle møde, huorfor hunn icke nu sielff kunde vere der tilstede met huess breffue oc beuissning, hun der emod kunde haffue; vaar der for paa for^{ne} hans hosbonds wegne begierrendis aff for^{ne} Eiller Kraufse, att hand met samme sag paa den tid vilde lade opstaa, till saa lenge att hun sielff kunde møde met hendis breffue oc beuisning att suare der vd indenn saa megett, hun met low oc ret giøre kunde, oc miente, att forschreffne Rygaard vaar hende tilskifft aff kong: Matts:[31] met all for^{ne} Rygaards eyendom oc tilliggelse, oc hand icke viste, huorledis samme mageskiffte breff lydde, kunde vel skee, at der vdi om samme fiskerii nogit torde bemeldis, der som hun vaar sielff tilstede met samme breff; oc hues fiskerii, hunn der brugte, giorde hun icke videre end for hindis egenn grund, som hand mener, at recessen[32] skall der om formelde, att adelen her vidi riget nyder oc beholder dieris fri fiskerii for dieris egen grund. Ey heller wiste, om hun eller hendis rette laugwerge waar till saa lowlige kaldet, som det sig[33] med rette bør.

Der emod berette for^{ne} Eiller Krause, at der icke tillforne vdi samme fiord war nogenn bondgarn sette førend paa en stacket tid siden, huilcket vaar hannem oc andre lodtz eyere till skade, thi att hun met samme bondgarns sætte

formienn fiskenn, saa att hand icke kand jndgomme jnden for samme sætte wdi fiordenn, saa hun der emod forderffuer hannem oc andre dieris vaadedretter[34] saare, som de aff arils tid haffuer hafft jnde vdi fiordenn, huilckett hand ocsaa miener at skulle vere emod enn gammell konning Christians dom, som skall vere gangenn vdi Kiøbenhaffn a° 1466, Sancti Johannis Baptistæ dag,[35] aff huilckenn dom hand en vidisse her for oss vdi rette haffde, lydendes ord fra ord, som her effter følger:

Alle mend dette breff see eller høre læse hilse vi Oluf Finde i Kisserup,[36] herritz fogitt i Walborgeherrit, Jens Lauritzsønn i Kircke Saaby,[37] Mogens Jacobsønn i Manderup[38] euindelige met Wor Herre. Wi giøre wittherligt for alle mett dette wortt opne breff, at aar effter Guds byrd Mdliiij, leffuerdag nest effter Alle Helgens dag,[39] da vaar skicket for oss oc mange dannemend flere, som samme dag Walborgherritz ting søgte, erlige oc velbyrdige mand Eiller Kraufse till Eegholm, oc vdi lett liud[40] lod læsse enn obitt beseglitt dom saa lydendes ord fra ord, som her effter følger:

Wi, Christian, met Guds naade Danmarckis, Suergis, Norgis, Vendis oc Gottis konning, hertug wdi Slesswig, greffue i Holsten, Stormarn, Oldenborg oc Delmenhorst, giøre wi witterlige alle, at aar effter Guds byrd Mcdlx sexto, sexta infra octavam nativitatis Sancti Johannis Baptistæ dag, for oss oc vortt elskelige raad oc gode mend vdi Graaebrødres kloster stue i Kiøbenhaffn, nerwerendis hederlig oc reenlifflige[41] mand her Peder Brom[42] aff Antuorskoff, her Eggert Frylle,[43] her Niels Ericksen,[44] her Aage Axelsønn,[45] her Johannes Biørnsønn,[46] her Offue Lunge,[47] her Mogens Ebbissønn,[48] her Corfuits Rønnow,[49] her Johann Oxe,[50] her Knud Trudsønn,[51] Anders Jensønn,[52] vor landsdommer i Sielland, her Werner Parsbierge,[53] her Erick Axelsønn,[54] her Engelbrett Albretsønn,[55] her Lauritz Axelssøn,[56] riddere, Mogens Hack,[57] Bent Bilde[58] oc mange flere gode mend, som der da neruerendis hoss vaare, vaar skicket hæderlige oc reennlifflige mand her abbet Hemmingsøn[59] af Soere[60] met for^{ne} Soer klosters breffue oc beuisning paa denn enne side oc hederlige oc welbyrdige mand her doctor Christoffer,[61] prouist wdi Roskilde, paa hederlige oc welbyrdige quindis vegne, frue Giertrude[62] i Roskilde, som hans syster ere, oc hendis børns vegne, her Anders Staffuerskoff[63] oc her Dauid Arrildsønn[64] i Rye,[65] riddere, paa den andenn side om trætte oc diele, som dennem imellem vaar om itt fiskerii for Eegby fiordtt[66] vdi Walborgis herritt. Da effter alle dieris tiltale, giensuard oc de obne breffue, som for^{ne} her abbet Hemmingsønn lod læse der vdi rette for oss om dett for^{ne} fiskerii, da vaar der om saa for rette paasagt, att faar saa megitt gods oc diell, som for^{ne} her abbet

Hemmingsen er eyere till paa for^{ne} Soer kloster vegne vdj for^{ne} Eegby oc Eegbye fang,[67] da maa hand lade fiske till mittstrøm i Eegby fiord till skiellighed[68] oc for Eegbye fang saa wel som de andre eyere vdi samme sted, saa att hand ey lader sette der gierder[69] eller thelner,[70] som kommer dennem till forfang,[71] der haffuer ennemercke[72] oc eyendom jndenn faare for^{ne} Eegby fiordt, saa som er for^{ne} frue Giertruds oc hendis børnn, her Anders Staffuerskoff oc her Dauid Arildssønn vdj Rye, eller de andre eyere, som eyendom oc rettighed haffuer vdi for^{ne} Eegby paa dieris dretter[73] oc marsuinn sette.[74] Datum anno, die et loco, qvibus hic supremus prænomitanus nostro sub sigillo ad caussas teste Ebetello[75] Nicolaj de Harrisborge,[76] [iuisticiario][77] nostro dilecto in fidem et testimonium omnium promissorum.

Disligeste wdi rette lagde itt breff, som erlige oc welbyrdige mand Herloff Skaffwe[78] till Eskelstrup,[79] landtzdommer her i Siælland, oc Christenn Vind[80] till Lyddom,[81] høffuitz mand paa Kiøbenhaffns slot, vdgiffuit haffuer, lydendis att de neruerendis hoss vaare, hørde oc saae, at for^{ne} Eiller Krause lod lesse nogle gode mends steffninger for erlige oc welbyrdige mand Christoffer Gøye[82] till Gundersløffholm[83] om en trette emellem for^{ne} jomfru Johanne Oxe, som hand er werge faare, oc for^{ne} Eiller Krausse, liudendis om tuende bondgarns stade ved Bramsnes, som samme breff widere bemelder, oc miente sig noksom der mett att haffue beuist hendis laugwerge, for^{ne} Christoffer Gøye, lowlig steffnit at vere. Oc sætte vdi rette, om hunn emod for^{ne} konning Christians dom kunde bruge samme bondgarns sætte, effterdi att samme dom forbiuder nogenn at bruge gierder eller thelner vdi samme fiordt, som er megit ringere end att sætte tuende bondgarns stade, huilcket ere hannem oc andre lodtzeyere till skade oc brast, oc vaar begierendis, att wi wille her vd indenn forhielpe hannem saa megitt, som low oc rett vaar, oc effterkomme høybemelte kong: Matts: befalning, oc sætte vdi rette, om hand vaar plictig at miste sin ræt, for hun icke møde ville, thi hendis rette tegtedag att møde mett hendis metarffuinge vdi Kiøbenhaffnn vaar icke førend nu paa mandag først kommendis, oc samme vndskyldening vaar icke lowlig, oc vaar det denne tredie kongelige befalning hand haffde brugt i sagenn, oc altid hun haffde vnderslagitt[84] sig for hannem, oc vilde der faare for jngenn diell miste sin rett i dag. Met flere ord.

Da effter tilltale, giendsuard oc denn sags leylighed oc effterdi høybemelte kong: Matts: befalning tillholder oss, att wi wdenn all widere opsættelse eller forhallning skulle dømme dennem emellem om for^{ne} tuende bondgarns sætte, oc for oss beuist er, hendis lawgverge her till lowlige steffnitt at vere, oc icke

hunn eller hendis verge her for oss møtt er met nogenn breffue eller beuißning, huor met hun samme bondgarns stade emod for^{ne} konning Christians dom kand sig till holde eller bruge, sagde wi der paa saa af for rette, att efterdi wi forfare, at for^{ne} tuende bondgarns stader er for^{ne} Eiller Krausse oc de andre lodtzeyere till skade paa dieris vaadedretter, som haffue lod oc diell jndenn faare i fiordenn, oc fiskenn ey kand for dennem jndkomme, da kunde wi icke kende, at for^{ne} jomfru Johanne Oxe kand mett rette bruge for^{ne} tuende bondgarns stade, hvilckitt oss siønnis att vere emod for^{ne} konning Christians doms lydelse, vdenn hun kand det beuise met breff oc segell, att de hende mett rette tilhører, oc hun samme bondgarns stade at affstaa, till saa lenge hun vill steffne paa ny oc føre hues breffue oc beuisning, hun der paa kand haffue.

Giffuit aar, dag oc sted efter som for^{uit} staar.

(1) Jf. rettertingsdom 27. juni 1466 (I nr. 17). – (2) Se 395.9. – (3) Se 395.10. – (4) Se 397.13. – (5) Se 397.14. – (6) Se 439.5. – (7) Se 456.1. – (8) Se 456.2. – (9) Se 448.10. – (10) Se 448.11. – (11) Teus Rosengaard (d. 1583) til Åstofte. – (12) Den tidl. hovedgård Åstofte i Asnæs s., Ods h. – (13) Eske Bille (d. 1619) til Vallen og Ellinge. – (14) Se 384.3. – (15) Se 448.14. – (16) Mogens Gøye (d. 1615) med tilnavnet „den lystige", til Gunderslevholm og Bollerup, 1610 forstander for Herlufsholm. – (17) Forlægget (og det derefter afskrevne NkS 838,2°) har *1578*. Da det ndf. nævnte kongebrev er af 24. juli 1579, må dommen være at henføre til dette år. – (18) 24. juli 1579 (Kanc. Br.). – (19) Ordet mgl. i forlægget. – (20) Se 417.1. – (21) Se 423.4. – (22) Se 450.26. – (23) Hovedgården Ryegård i Rye s., Voldborg h. – (24) Bundgarn (fiskegarn), der er fastgjort (modsat dragevåd) og udspændt på havbunden ved hjælp af pæle o. l. (Kalk. IV.275a, jf. I.260a; OdS III.123). – (25) Stade, plads til fiskeredskab (Kalk. V.1038a). – (26) Bramsnæs er den halvø i Rye s., der skyder sig ud mellem Bramsnæs bugt (den inderste del af Isefjordens inderbredning) mod vest og Bramsnæs Vig mod øst. – (27) Skade (Kalk. I.267b). – (28) nøjagtigt, nøje (Kalk. II.65b). – (29) forlige, afgøre ved forlig (Kalk. I.609b bet.5). – (30) Se 450.25. – (31) Frantz Banner afstod 1573 Ryegård til kronen, der allerede 23. oktober s. å. bortmageskiftede den til Johanne Oxe (Kr. Sk. I.142). – (32) Reces 13. december 1558 § 31 (CCD I,28). – (33) Herefter udstreget i forlægget *burde*. – (34) Voddræt, det at drage vod. Et vod består af en poseformet, tætmasket hoveddel og 2 langagtige med sækken forbundne sidedele med større masker, og bevæges under fiskeri gennem vandet (hen over bunden) ved hjælp af tove (vodliner). – (35) Se I nr. 17. Dommen er ikke af 24., men af 27. juni. – (36) Landsbyen Kisserup i Kisserup s., Voldborg h. – (37) Landsbyen Kirke-Såby i Kirke-Såby s., Voldborg h. – (38) Landsbyen Mannerup i Osted s., Voldborg h. – (39) 1. november. – (40) Vel: let hørligt. – (41) bet. egl. kysk; som har aflagt løfte om at leve ugift. Ordet anvendtes i den katolske tid om gejstlige. – (42) Jens Brun, fra 1455 prior i Antvorskov kloster. – (43) Rigsråd Eggert Christensen Frille. – (44) Rigsråd Niels Eriksen Gyldenstierne til Tim. – (45) Rigsråd Aage Axelsen Thott til Hjuleberg. – (46) Rigsråd Johan Bjørnsen Bjørn til Nielstrup. – (48) Oluf Andersen Lunge. – (49) Rigsråd Corfitz Rønnow. – (50) Rigsråd Johan Oxe til Tordsø og Vixø. – (51) Rigsråd Knud Truidsen Has til Ørtofte. – (52) Anders Jensen Passov, 1452–66 landsdommer i Sjælland, 1463 rigsråd.

– (53) Rigsråd Verner Parsberg. – (54) Rigsråd Erik Aagesen Thott til Bavelse; *Axelsønn* er fejl for *Ogessenn*, se I.17. – (55) Rigsråd Engelbrecht Albrectsen Bydelsbak til Torbenfeld. – (56) Rigsråd Laurens Axelsen Thott til Næsbyholm. – (57) Rigsråd Mogens Hak til Häckeberga. – (58) Rigsråd Bent Bille. – (59) Hemming Jacobsen, abbed i Sorø kloster 1464–67. – (60) Sorø kloster. – (61) Dr. theol. Christoffer Jensen Present, 1481–82 rigsråd. – (62) Gertrud Jensdatter Present, enke efter Claus Henriksen Skade til Ramløse. – (63) Anders Staverskov Gøye til Kjerstrup. – (64) David Arildsen Qvitzov til Ørup, Ryde og Svenstrup. – (65) Se ovf. note 23. – (66) Nu kaldet Bramsnæs bugt (ud for Ejby i Rye s., Voldborg h.). – (67) Grund, tilliggende. – (68) med mådehold, i rimeligt omfang (Kalk. III.851a). – (69) Risgærder til fiskefangst, spec. ålefangst. – (70) (svære) reb, tove. – (71) Hinder, skade (Kalk. I.628b bet.1). – (72) Særeje. – (73) *drette* er den handling at drage (vod), ɔ: fiskefangst, dræt. – (74) Fangstredskab til marsvin. – (75) *Ebetello* er fejllæsning for *Kettelo;* det er Keld Nielsen Algudsen, der 1461–68 var rigens kansler. – (76) Harritsborg (Haraldsborg) i Roskilde. – (78) Se 355.1. – (79) Se 355.2. – (80) Christen Vind (d. 1589) til Lydom og Plovstrup, 1575–85 lensmand på Kbh.s slot. – (81) Hovedgården Lydom (Lydumgård) i Lydum s., Vester-Horne h. – (82) Se 448.12. – (83) Se 448.13. – (84) undslået (Kalk. IV.674b).

470 Tilforordnede råder 7. september 1579 (Gisselfeld)

Tilforordnede råder dømmer, at et af ridemænd gjort skel mellem Holmegårds tilliggende og Skuderløse, som Peder Oxe egenmægtigt havde ændret, skal stå ved magt. En del af et overdrev, som Peder Oxe havde ladet indhegne og gjort til enemærke, tilkendes hans enke og arvinger, da Peder Oxe havde erhvervet låsebrev derpå. Ingen lodsejer i overdrevet må fremtidig indhegne nogen del af overdrevet, og kun beboerne i 4 nærmere angivne landsbyer må have adgang til den ikke-indhegnede del af det omhandlede overdrev.

Hs.: NkS 843,2° nr. 158 (findes yderligere i 6 hss.).
Overskrift: Ridermends mends affsigt emellem Holmefang oc Skudeløse fang om engeskel oc offuerdrøfft.

Wi effterschreffne Niels Kaaß[1] til Torup gaardt,[2] Peder Munckh[3] til Estuadgaard,[4] Herloff Skaffue[5] til Eskestrup,[6] Eiller Krauffze[7] til Eegholm,[8] Erick Valckendorph[9] til Glorup[10] oc Moritz Podebusk[11] til Kiørup[12] giøre vitterlige, at wi haffue bekommit kong: Matz:, wor allernaadigste herris befalning,[13] liudendis om nogen trette, som begiffuer sig emellem erlige oc welbiurdige mand Eiller Grubbe[14] til Lystrup,[15] rigens cantzeler, paa kong: Maytz: weigne, paa den enne oc frue Mette Roßenkrantz[16] til Vallø,[17] salig Peder Oxis[18] effterleffuerske, paa den anden side om en engeskell[19] emellom Skudeløß[20] oc Holme[21] fang,[22] disligeste om en offuerdrøfft, som skulle verre indtagen

til en by, som kallis Brobye,[23] som for^{ne} frue Mette wdi verge haffuer, bønderne wdi Skuderløß til stor skade oc brøst. Oc tilholer same forbemeldte kong: Matz: befalning osß, at wi osß paa de aasteder, som samme trette er, skulle begiffue oc steffne begge parter for osß vdi rette oc grandgiffueligen[24] grantske oc forfare, om der findis saa rett engeskiell emellem Skudeløsß oc Holme fang, som det sig bør, oc om der icke fantis ret skiell, at wi da skulle ride oc giørre ret skiell, settendis steen oc stabell,[25] som det sig bør. Sammeledis at wi oc skulle dømme der paa om den vang,[26] som aff offuerdrøfften[27] er jndtagen, bør igien at vdleggis eller ey, som høybemelte kong: Mattz: befalning widere formelder oc jndholder.

Da er for oss vdi dag, som er denn 7. septembris anno 1579, møtte for^{ne} Eiller Grubbe och for^{ne} frue Mette Roßenkrantz paa de aasteder, som samme trætte er anrørende, oc for dett første bekende for os dennom oc alle lodzeyernne paa begge sider at were steffnitt. Der nest gaff for^{ne} Eiller Grubbe tilkende, huorledis at Gunde Lange[28] nogen tid siden forleden haffde met ridemend ladit ride oc giøre en engeskiell emellom Holmefang oc Skudeløse fangh, effter huilckitt enge skiell skall vere kast en grøffte oc vdi lige maade sat pell, huilckitt for^{ne} engeskiell bleff oß oc foruist. Oc berette der hoss, huorledis Peder Oxe nogen tid siden der effter, at handt Holmegaard[29] bekommit haffde, skulle haffue ladit kaste nogle andre grøffter emellem samme engskiell oc Skuderløse oc der met offuer for^{ne} engskiell tilholt sig nogen eng, som laa til Skudeløsß by emellem for^{ne} grøffter oc engeskiell. Oc satte derfor vdi alle rette, at effterdj ridermends mend haffuer redit oc giort samme engskiell, om for^{ne} frue Mette Roßenkrantz eller Peder Oxis arffuinge da met for^{ne} grøffter, som Peder Oxe vdi saa maade haffuer ladit kaste, om de met rette kunde tilholde sig samme enge, oc om de icke med rette bør at komme igien till for^{ne} Skudeløß by.

Der till suarede for^{ne} frue Mette Rosenkrantz, at hendis salige hoßbond, Peder Oxe, haffde hafft samme enge vdi rolige hæffdt, oc hun dennom effter hannom bekommit oc anammet haffuer, oc satte der for vdi all rette, om hun icke burde samme enge att haffue, nyde, bruge oc beholde, effter som hendis salige hosbond for hende vdi haand oc hæffdt hafft haffuer.

Mett fleere ord oc tale dennom der om emellom war.

Daa effter tiltale, giennsuard oc sagsens leilighed sagde wi saa der paa for rette, at effterdj ridermendz mend haffuer giort engeskiell, oc er dett itt endeligtt engeskiell emellom for^{ne} Holmefang oc Skuderløse fang, huilckitt engeskiell wi oc selffuer siet haffuer, oc samme dieris ridemendz toff end nu stan-

der ved sin fulde mact, da kand eller bør for^{ne} frue Mette Rosenkrantz eller Peder Oxis arffuinge icke tilholde dennom nogen aff de enge, som ligger emellom de grøffter, som for^{ne} Peder Oxe haffuer ladit kaste emellom for^{ne} Skuderløss by oc samme ridermends toff, jcke bør heller samme grøffter at komme Skuderløss by til nogen hinder eller skade effter denne dag i nogen maader, men for^{ne} enge at følge lodtzeyernne vdi Skuderløs, dieles oc skifftis dennem emellom som ved bør, oc allt huiss trette, som dennom om samme enge emellem verit haffuer, skall her met vere aldelis caseret, dødt oc macteløs.

Sammeledis huad den offuerdrøfft belanger, som Peder Oxe til Broeby haffuer ladit jndteppe[30] oc jndtage, oc osß vdi alle maade bleff foruist, der om berette for^{ne} Eiller Grubbe, huorledis der skulle ligge fire byer, som kaldis Broby, Skuderløß, Thestrup[31] oc Troelstrup,[32] huilcket for^{ne} byer skulle haffue haftt tilsammen et fellis offuerdrøfft, saa at dieris faar skulle gange kløff emod kløff[33] aff arildz tide, oc at Peder Oxe skulle haffue jndteppit en stor ny vang aff samme offuerdrøfft, alle for^{ne} byer til merckelige[34] brøst og skade, oc de der emod haffuer inthet bekommit eller jndtagen. Oc berette vdi lige maade andre byer, som ingen paaløb[35] haffuer, at skulle driffue dieris faar vdi den offuerdrøfft, som nu vdi igien er, saa at dieris gressgang vaar dennem der offuer megit forminskitt oc forderffuitt. Oc satte derfor vdi all rette, om for^{ne} frue Mette Rosenkrantz jcke burde igien at vdlegge, hues vdi saa maade aff for^{ne} offuerdrøff waar indtagen. Disligeste om nogen anden burde at haffue nogen græssgang eller jnddriffue nogit queg i for^{ne} offuerdrøfft end de mend vdi de fire byer, som forscreffuit staar.

Der til suarett for^{ne} frue Mette Roßenkrantz, at hindis hosbonde langtid siiden forleden samme vange haffuer jndtagit oc dennom vdi rolige hæffd beholden, oc hun dennem vdi liige maader effter hannem annammit oc bekommitt haffuer. Oc gaff der hoss tillkiende, huorledis hendis hosbonde blantt andit hans godtz, hand haffuer forfuldtt till laaß, haffuer hand vdi lige maade ladit diele den bye Brobye til laas for it ennemerckis by met alt, hueß der haffuer tillegit aff arildz tid, oc hand paa den tid haffde den vdi haand oc hæffd oc brug; oc effterdj samme vange vaar indtagen nogle aare, førend samme laass er fulddreffuitt, saatte hun vdi al rette, at effterdj laaß er lowsens ende, om hun och hindis salige hosbondz arffuinge jcke bøerd samme vang effter laasbreffuens lydelse at nyde, bruge oc beholde. Desligeste effterdj samme offuerdrøfftt waar offuerflødige[36] noch at føde miere quæg, end de fire for^{ne} byer kunde jnddriffue, om hun icke da motte andre

hendis tienere vdi andre nest omliggendis byer met græssgang vdi for^{ne} offuerdrøfft behielpe.

Met flere ord oc tale dennem der om emellom vaar.

Da haffue wi saa der paa affsagt for rette, at effterdj for^{ne} frue Mette Rosenkrantz met hindis hosbondis laasß for osß haffuer beuist, huorledis hand met nogitt anditt miere hans godz denne by Broby oc til laass haffuer fulddreffuit for en frii ennemerckis by met all sin rette tilleggelse, som aff arilds tid der tilliggit haffuer, oc hand nu der till wdi brug oc werie haffde, at det oc icke heller kunde benectis, at hand jo samme vange haffuer indtagitt oc wdi brug oc verie hafft nogle aar, førend samme laas er fulddreffuit, da bør for^{ne} frue Mette Roßenkrantz oc Peder Oxis arffuinge samme vang, som vdi saa maade aff for^{ne} Peder Oxe er jndtagen, angerløss at haffue, nyde, bruge oc beholde effter for^{ne} laass breffs lydelse, oc maa eller skulle jngen anden lade inddriffue nogit fæ eller quæg vdi samme offuerdrøfft, som icke er indtagen, ey vden de mend, som boer vdi de fire byer, som for^{uit} staar, men vnderstaar sig nogen der emod at giøre, da skall det vere huer lodseyer friit faare samme dieris fæ at jndtage oc der for anamme skiell[37] oc fyllist som ved bør. Oc paa det samme offuerdrøfft kand disbedre ved mact holdis, skall jngen aff lodtzeyernne eller dieris thienere were [tilladt][38] noget miere i samme offuerdrøfft att indteppe oc jndtage effter denne dag vdi nogen maade.

Till ydermer widnisbyrd haffue wi woris signetter vndertryckt. Giffuit paa Gislefeldt anno, die ut supra.

(1) Se 395.11. – (2) Se 395.12. – (3) Se 391.15. – (4) Se 391.16. – (5) Se 355.1. – (6) Se 355.2. – (7) Se 417.1. – (8) Se 423.4. – (9) Se 439.5. – (10) Se 439.6. – (11) Mourids Podebusk (d. 1593) til Kørup. – (12) Hovedgården Kørup i Krogsbølle s., Skam h. – (13) Kendes ikke. – (14) Se 395.9. – (15) Se 395.10. – (16) Se 450.24. – (17) Se 449.5. – (18) Se 450.25. – (19) Skel mellem enge. – (20) Landsbyen Skuderløse i Teestrup s., Ringsted h. – (21) Hovedgården Holmegård (tidl. kaldt Holme) i Holme-Olstrup s., Hammer h., nabosogn til Teestrup s. – (22) Tilliggende (Kalk. I.505a bet.5). – (23) Landsbyen Øster-Bråby i Øster-Bråby s., Ringsted h. I dette sogn lå hovedgården Gisselfeld, som Mette Rosenkrants besad efter mandens, Peder Oxes, død 1575. – (24) nøje, nøjagtigt (Kalk. II.65b). – (25) Skelsten, grænsepæl (Kalk. IV.87b bet.1). – (26) Vangen er den indhegnede, i en vis sædskifteform henliggende del af landsbyens fælles jord, især om den ene del af den tredelte fællesskabsjord (OdS XXVI.511). – (27) Overdrevet er de til en el. flere landsbyer hørende uopdyrkede, til dels med krat o. l. bevoksede strækninger, der til stadighed henlå til græsgang (OdS XV.1410). – (28) Gunde Lange (d. 1550) til Brejninge, Holmegård m. v. – (29) Se ovf. note 21. – (30) indhegne (Kalk. II.422b). – (31) Landsbyen Teestrup i Teestrup s., Ringsted h. – (32) Landsbyen Troelstrup i Haslev s., Ringsted h. – (33) Om klov imod klov se 368.23. – (34) betydelig, stor (Kalk. III.41a bet.1). – (35) Adgang, adkomst (Kalk. III.539b bet.2). – (36) rigelig (Kalk. III.407b bet.2). – (37) Erstatning (Kalk. III.849a bet.12). – (38) Forlægget har formentlig ved fejlskrift *tillagt;* rettet efter Add 152,2°.

471 Tilforordnede råder 30. november 1579 (Rygård)

Tilforordnede råder fastsætter skovskel mellem Ejby mark, Rygård, Langtved skov og Rygård skov.

Hs.: NkS 843,2° nr. 179 (findes yderligere i 1 hs.).
Overskrift: Contract om skouffskiell emellem frue Hilleborre,[1] Eiller Krausis,[2] oc Johan Bernekow.

Wi effterscrevne Steen Brahe[3] til Knudstrup,[4] Arild Huitfeld[5] til Oddersberge,[6] Henrick Lycke[7] til Offuergaard,[8] Lawge Beck[9] til Førsløff,[10] Lawge Urne[11] til Beltebierge,[12] Oluff Daa[13] till Raffnstrup,[14] Peder Grubbe[15] till Aalstrup[16] oc Eske Bilde[17] till Woldenn,[18] en part paa vore egne wegne, en part tiltagne vdi andre gode mends stedt, giøre witterlige, at wi vdi dag, som er den 30. nouembris, effter vort naadigste herres obne befalnings liudelse[19] oc vdgiffne opsettelsis liudelse erre møtte paa den skouffskiels trætte, som sig begaff emellem erlige oc welbiurdige mend Johann Bernekow[20] till Nielstrup[21] paa den enne oc Christoffer Krauffse[22] till Eegholm[23] sampt hans metarffuinge paa den anden side om rett skoufskiell emellem Eegbye marck[24] oc Rygaards[25] fang,[26] Langtued[27] skouff oc for^{ne} Ryegaards skouff. Da haffue wi dennem till mindelighed der om saa forhandlit emellem, at de paa bode siider effter wor venligie forhandling haffue beuilget oc samtøckt, at den grøffte, som Eiller Krauffse for nogen tid siden, der jomfru Johanne Oxe[28] leffuede, som vaar ret eyer till Ryegaardt, denn grøffte skal bliffue oc vere dennom oc dieris effterkommere jt ret skouffskiell emellem Ryegaardtz fang oc Langtued skouff, kaldis Stumpe skouff.[29] Der emod skal Johan[30] Bernekow oc hans arffuinge nyde oc beholde denn ser jord oc skouff vdi Nørre Eegbye marck, som hand nu vdi werge haffuer oc tillskifft aff kong: [Mayst:].[31] Der met skall denn ny marcke gang,[32] som aff Knud Ollsønn i Karlebye[33] oc hanns metfølgere trettenn oldinger[34] sist bleff giort, jgien optagis oc afskaffis oc icke komme de Krauffsser eller dieris effterkommere til brast,[35] hinder eller skade, ey heller oldinger, denn giorde, til hinder eller forfang wdi nogen maade. Jtem altingest skall bliffue dennom emellem met for^{ne} skoffue paa bode sider, som till diss haffuer verit holdenn af arildtz tid vden nogenn forandringe paa enten aff siderne, ey heller nogit andit skiell dennom emellem skall giøris end som forscreffuiit staar. Der met skall huis ny breffue, vdi den sag tagne ere paa bode siider, vere dødt oc magtesløss oc jngenn komme till hinder eller skade, oc i saa maade er denne trette dennem emellom aldelis klart oc till ende giort.

Till widnisbyrd haffue wi met parterne dette breff forseglit.

Actum paa aastedernne d. 30. nouembr:, Sctj: Andreæ dag paafalt, anno [1579].[36]

(1) Hilleborg Bille (d. 1602) til Assendrup. – (2) Se 417.1. – (3) Se 450.20. – (4) Se 450.21. – (5) Se 465.33. – (6) Hovedgården Odersberga i Fjälkestad härad i Skåne. – (7) Henrik Lykke (d. 1611) til Hverringe, Overgård, Bonderup, Kokkedal og Gisselfeld, 1577–80 hofjunker, sen. (1596) rigsråd og lensmand (senest 1605–11 på Jungshoved). – (8) Se 362.9. – (9) Se 384.3. – (10) Se 387.2. – (11) Lage Urne (d. 1623) til Bæltebjerg, 1589–1617 landsdommer i Skåne. – (12) Hovedgården Bälteberga i Ottarp s., Luggude härad, Skåne. – (13) Oluf Daa (d. 1600) til Ravnstrup, Holmegård og Fraugdegård. – (14) Hovedgården Ravnstrup i Herlufmagle s., Tybjerg h. – (15) Peder Grubbe (d. 1614) til Olstrup, 1579–80 hofjunker. – (16) Hovedgården Olstrup (Ålstrup) i Landet s., Lollands Sønder h. – (17) Eske Bille (d. 1619) til Vallen og Ellinge. – (18) Hovedgården Vallen i Halland. – (19) Kendes ikke. – (20) Johan Barnekow (d. 1603) til Birkholm (nuv. Løvenborg), Jomfruens Egede og Ryegård. – (21) Hovedgården Nielstrup i Våbensted s., Musse h. – (22) Christoffer Krafse (d. omkr. 1620) til Egholm. – (23) Se 398.24. – (24) Landsbyen Ejby i Rye s., Voldborg h. – (25) Hovedgården Ryegård i Rye s., Voldborg h., der 1579 ejedes af ovenn. Johan Barnekow. – (26) Tilliggende, overdrev, græsmark (Kalk. I.505a bet.5). – (27) Langtved i Rye s., Voldborg h. – (28) Johanne Oxe (d. før 1579) var ejer af Ryegård, der efter hendes død arvedes af søsteren Mette Oxe (d. 1582), der var gift med Hans Barnekow (d. 1559) til Birkholm (nuv. Løvenborg), fader til ovenn. Johan Barnekow. – (29) *Stumpe Schauff* nævnes i markbogen for Ejby, Rye s. Den ligger i *Rye Wang*, altså formentlig den vang, der støder op til Rye. – (30) Forlægget har ved fejlskrift *Johanne*. – (31) Ordet mgl. i forlægget (og også i NkS 838,2°). – (32) Syn over gærder (Kalk. III. 43a). – (33) Enten landsbyen Store-Karleby (tidl. Karleby) i Kirke-Hyllinge s., Voldborg h., eller landsbyen Lille-Karleby (tidl. Karleby) i Lyndby s., Voldborg h. – (34) Jf. reces 21. november 1576 § 7 in fine (CCD II.33): Udi lige maade skal och holdis med oldinge, naar de opkrefvis at skulle giøre markeskiel. Jf. i øvrigt Osterssøn Veylle.589f. – (35) Skade, mangel (Kalk. I.267b). – (36) Forlægget har ved fejlskrift *1597*; rettet efter NkS 838,2° nr. 179.

472 Viborg landsting 16. januar[1] 1580

Et på rådhuset under en retssag indgået forlig, der var underskrevet af borgmester og rådmænd og opfyldt af parterne, var lige så gyldigt, som hvis parterne selv havde udstedt brev om forliget.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 176 (findes yderligere i 28 hss.).

Litt.: Carl Svenstrup, Grenaa Bys Historie A I (1939–48).317.

Overskrift: Enn dom att enn contract, som for raadt och ret paa raadhußit er giort, er vedt magt fundet.

Palli Jull[2] tiill Strandit,[3] Malthj Jenßen[4] till Hollumgaardt,[5] lanndtzdommere y Nøriuttlandt, Jørgenn Løckie[6] till Offuergaardt,[7] riider, Jørgen Schram[8] till

Thiele,[9] Jacop Siøfeldt[10] till Vißborggaardt,[11] Kieldt Brockennhuße[12] thiill Lierbeck[13] och Gunde Schriffuer,[14] lanndtztingshører, giøre wittherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxxx paa Viburg snapslandztingh[15] war skichett Sørenn [Nielßenn],[16] borger y Grindue,[17] paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt erlige och forstandige mendt borgemester och raadt ibidem paa thenn andenn side for ett forligelßebreff, the forseglitt och wdgiffuitt haffuer, som skulle were giortt emellom hanom saa och Sørenn Jensßenn,[18] byefougitt, och Jenns Michilßenn,[19] och icki handt sielff sadann forligilsmoll haffuer forseglitt eller ville vere bestendigh,[20] och enn aff raadmenden vedt naffnn Rasmus Perßenn[21] icki samme tiid paa raadhußitt skulle haffue veritt, och hanndt alliguell thenn skulle haffue forseglitt, mienindis ther for samme borgemester och raadz forligelßebreff icki nogenn magt att haffue.

Saa møtte for^{ne} Rasmus Perßenn saa och byefougden, Søren Jennßenn, och gaff tilkiende samme forligilsemaall for dom och rett paa raadhußitt atth vere gangitt och giortt. Och framlagde etth Matz Schriffuers,[22] borgemester y Grindue, Jens Sørinßenns,[23] Rasmus Perßens, Sørenn Tergilßenns,[24] Søren Nielsßens,[25] Jep Joginßens[26] och Chresten Jbßens,[27] raadtmendt ibidem, thieris opne beseglitt breff thenn 17. augustj sist forledenn paa Grindue raadhuss wdgiffuitt, formellendis Sørenn Jensßenn oc Jens Michilßen ther att haffue y rette steffnitt Sørenn Nielßenn, for handt haffuer thenom siønn ladit offuerhiemble.[29] Tha haffuer the epther thieris beuillingh och begieringh paa bode sider medt thenom samtøcht, att Sørenn Jenßenn och Jens Michilßenn skulle bøde Sørenn Nielßenn iij mk., och Sørenn Nielßenn skulle sa lade thenom aff[30] for^{ne} siønn, huilche iij mk. Sørenn Nielßenn strax annamitt och samme tiid skull haffue laditt thenom aff for^{ne} siønn paa raadhußitt, som thet breff wiider bemeller. Och saatte for^{ne} byefougutt wdj alle rette, om for^{ne} conntract, som y saa made for raadt och rett giort er, icki borde vedt magt att bliffue.

Och ther epther berette Rasmus Perßenn, att thieris seduane och vedtegt haffuer veritt, att nar nogin aff raadmenndenn icki kunde for louglig forfaldt were tillstede, ther the første gangh hørde sagenn y rette, tha nar the hiembkam, skulle the offuerueyge sagenn, huorledis thenn haffuer sig tildragitt, och for^{ne} Rasmus Perßenn, ther handt hiemkam, haffuer handt sagsens leglighett begrandzkitt och forhørt, och fordj samme breff och medt forseglitt haffuer.

Medt fliere ordt och tale, thenom ther om emellum var.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagßens leglighedt, saa och eptherthj sam-

me handill[31] for borgemester och raadt paa raadhußitt giort och gangitt er, och the thett haffuer forseglitt, och for[ne] Sørenn Nielßenn the peningh haffuer opboritt, som conntractenn paaliuder, tha vide wy effther sadann legligheit icki anditt ther om att sige, endt samme conntract, som saa for raadt och rett giort och dreffuinn[32] er, bør ju att holdis och vedt magt att vere.

Jn cuius rej testimonium sigilla nostra &c.[33]

(1) Dommen er afsagt på snapslandstinget, ɔ: første ordinære retsdag efter „20. dags jul" (13. januar), her altså lørdag den 16. januar. – (2) Se 349.3. – (3) Se 349.4. – (4) Se 389.8. – (5) Se 408.7. – (6) Se 362.8. – (7) Se 362.9. – (8) Se 405.11. – (9) Se 405.12. – (10) Se 376.8. – (11) Se 413.17. – (12) Kjeld Brockenhuus (d. 1616) til Lerbæk og Hanstedgård. – (13) Hovedgården Lerbæk i Hover s., Tørrild h. – (14) Se 349.5. – (15) Se ovf. note 1. – (16) Forlægget har ved fejlskrift *Jenßenn.* – (17) Grenå (stavedes tidl. Grindøugh, Grindugh, Grinder, Grindoe, Grinde). – (18) Søren Jensen nævnes som byfoged i Grenå også 1582 og 1583, se Carl Svenstrup, Grenaa Bys Historie I A (1939–48).297, 762. – (19) Vist identisk med den Jens Michelsen, der nævnes 1576, 1588 og 1597 som rådmand i Grenå, jf. Carl Svenstrup, op. cit.327. – (20) *vere bestendigh:* vedkende sig, anerkende (Kalk. I. 179b bet.3). – (21) Rasmus Pedersen nævnes som rådmand 1575 og 1588, jf. Carl Svenstrup, op. cit.327. – (22) Mads Eriksen Skriver (d. omkr. 1591), nævnes 1575 som byskriver i Grenå og fra ca. 1580 til 1591 som borgmester ssts., se Carl Svenstrup, op. cit.103, 170, 317, 764, 765. – (23) Jens Sørensen nævnes som rådmand i Grenå 1561, 1584, 1588 og var formentlig 1584–88 byfoged ssts., 1588 tolder og sisemester ssts., se Carl Svenstrup, op. cit.298, 328, 762, 781. – (24) GkS 1140,2° *Throgelßønn.* Han er formentlig søn af Trogels Seurensen, der 1561 og 1565 nævnes som rådmand i Grenå, jf. Carl Svenstrup, op. cit.327. – (25) Muligt identisk med den Søren Nielsen Hvid, der 1565 og 1575 nævnes som rådmand i Grenå, eller med den Søren Nielsen, der 1588–92 var byfoged i Grenå, jf. Carl Svenstrup, op. cit.298, 327, 762. – (26) Har ikke kunnet identificeres. – (27) Christen Ibsen nævnes som rådmand i Grenå også 1588, se Carl Svenstrup, op. cit.327. – (28) Synsforretning, besigtigelsesforretning (Kalk. III.738a bet.3). – (29) Ordet er en sammentrækning af at lade syn afhjemle over (eller til skade for) nogen, jf. Viborg landstings dom 16. august 1581 (ndf. nr. 486): *hiemblett de fuldt siønn offuer.* – (30) *lade thenom aff* bet. vel: afstå fra el. tilbagetrække det afhjemlede syn (da Søren Jensen og Jens Mikkelsen ikke kunne deltage i syn vedrørende dem selv). – (31) Forhandling (Kalk. II.153b bet.4). – (32) udført (Kalk. I.385a bet.3). – (33) *&c.* erstatter: præsentibus inferius impressa (således f. eks. GkS 1140,2°).

473 Viborg landsting 12. marts 1580

Et testamente, som en mand havde gjort på sit yderste, tilsidesat.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 184 (findes yderligere i 30 hss.).
Overskrift: Enn dom att testament, som giøris vdi ens seyerste,[1] icki bør att ansees.

Pallj Jull[2] tiill Stranditt,[3] Malthj Jenßenn[4] till Hollumgaardt,[5] landtzdommere wdj Nøriuttlandt, Niels Kaass[6] till Torupgaardt,[7] kon: Majts: canntzler, och

Gunde Schriffuer,[8] landztingshører, giøre wittherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxxx, thenn 12. dag martij, paa Wiburg landzting war skickitt Jens Bunde y Tolstrup[9] medt enn opsettilße her aff lanndztingitt idag monitt wdgangitt, liudendis hanom tha att haffue hiidt y rette steffnitt Jens Saell och Madtz Saell y Torp,[10] hans hustrue brødre, och thieris medtarffuinge for enn testament breff, Hendrich Saell[11] skulle haffue giort paa sinn seyerste,[12] och ther medt wille wdlucke hanom paa sin hustrues vegnne fraa, huis arffue eller gieldt Henndrich Saell skulle haffue weritt hanom paa sin hustruis vegne plictigh, och mintte samme testament icki burde nogenn mact att haffue hanom till forhindring att skulle komme.

Tha for nogenn leglighett sig thenn tiid her wdindenn begaff, bleff samme sagh opsaat till idagh, och nu møtte for^{ne} Jens Sale och Madtz Sale och framlagde samme Henndrich Salis testamentt, som handt forseglitt haffuer och soginprestenn medt egenn handt haffuer wnderschreffuitth wnder sinn datum Mdlxxvij, torßdag epther quasimodogenitj[13] wdgiffuitt, som bemeller hanom att skulle vere Niels Hieboe xj daller och Jep Kyndie enn daller skyldigh, jtem hanom att tilstande[14] kornn, epther som samme testament y sig sielff ther om formeller. Ther huos framlagde ett erlige och velbyrdige frue Mergrett Reffuentlof[15] och Thyge Krabe[16] till Bustrup[17] thieris opne beseglitt breff och medt egenn hender vnderschreffuitt, som eblantt anditt formeller, att the thiitt och offte forholdt Henndrich Salis hustrue, Ellne Jffuersdatther, att ther som hun hagde nogitt, som hindis datther, Jens Bundis hustrue, borde att haffue medt retthe, att hun thett wdenn trette fraa sigh skulle andtuorde; tha høgeligen och haartt forsuor hunn, att hun aldrigh war hindes daatter wdj the made nogitt plictigh, som thett breff viider bemeller, och mintte samme testament rett att uere.

Ther till suaritt Jens Bunde, att thenn tiidt Henndrich Sale gaff lough,[18] att handt icki skulle haffue hagt aff Olluff Nielßen sølff och peningh, tha skulle handt y samme loug haffue vndtagitth thett, som handt gaff hans datter, Giertrudt Henndrichsdatter, och mintte Jens Bunde, att hans hustrue, Giertrudt Henndrichsdatter, borde thenn gaffue att bekomme, som hindes festermandt thenn tiidt hinde skienckett och gaff, och satte y rette, om thenn testament, som Hendrich Sale saa giort haffuer, kunde haffue nogen magt eller ey.

Medt fliere ordt och tale thenom ther om emellom war.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagsens leglighett, saa och efftherthj for^{ne} Henndrich Sale samme testament, tha handt paa sin sengh laa och saatt[19] och siugdom var vndergiffuenn, haffuer giort, och icki well skulle haffue weritt

mogeligt,[20] hanom tha att haffue hagt thenn jhuffkomilße, att handt vidste att giøre beskedenn[21] och klarlig opregne, all huis handill eller vandill handt hagde brugt, och altt huadt hanom tilstodt[22] eller hedenn plictige[23] war, tha kunde wy icki kiende samme testamentt, saa wiidt som thenn icki medt breff och segill och nøgactig beuißning bekrefftis, saa nøigactig att uere, att thenn maae stande for fulde eller komme for^ne^ Jens Bunde tiill hinder eller skade paa huis arffue eller gieldt, hanom paa sin hustruis vegne medt rette tilkomme kandt.

Jn cuius rej testimonium &c.[24]

(1) yderste (Kalk. III.715b). – (2) Se 349.3. – (3) Se 349.4. – (4) Se 389.8. – (5) Se 408.7. – (6) Se 395.11. – (7) Se 395.12. – (8) Se 349.5. – (9) Formentlig Tolstrup i Dølby s., Hindborg h. – (10) Landsbyen Torp i Håsum s., Rødding h. – (11) Formentlig identisk med den *Henrich Saal i Torpe*, der 1543 var mødt på Rødding herredsting, jf. Rigens forfølgningsbog II fol.229^v^ (KRD II.789). – (12) Se ovenfor note 1. – (13) Quasimodo geniti: 1. søndag efter påske; i 1577: 14. april. – (14) tilkomme (Kalk. IV.381b bet.3). – (15) Margrethe Reventlow (d. 1606), gift med rigsråd Erik Krabbe (d. 1564) til Bustrup, der søgte at tilvejebringe en alm. dansk lovbog til afløsning af landskabslovene. – (16) Tyge Eriksen Krabbe (f. omkr. 1548, d. efter 1602) til Bustrup. – (17) Den tidl. hovedgård Bustrup i Ramsing s., Rødding h. – (18) aflagde edsbevis. – (19) Sot, sygdom. – (20) muligt. – (21) *giøre beskedenn:* gøre rede for (OdS II.380 bet.4.1). – (22) tilkom; jf. ovf. note 14. – (23) bortskyldig. – (24) *&c.* erstatter: sigilla nostra præsentibus inferius inpressa (således f. eks. GkS 1140,2°).

474 Landemodedom 23. marts 1580 (Maribo)

Præsten i Horslunde, hr. Hans Madsen, der tidligere af landemodet var dømt til at have sit kald forbrudt, men som var benådet på vilkår, at han herefter ville skikke sig vel, dømmes som udeblevet til at have sit kald forbrudt og til at være i kongens nåde og unåde for at have oplæst et brev om tiende og andre ydelser til præsten, som han angav at være udstedt af kongen, samt for at være udeblevet trods lovlig indstævning og for at have fremsat ubeføjede ærerørige sigtelser imod lensmanden.

Hs.: Bergen UB 251 nr. 52.

Litt.: C. C. Haugner, Lolland. Nørre Herreds Historie, Topografi og Statistik (1922).216f.; Hans H. Fussing i KhS 6. rk. II (1936).476.

Overskrift: [E]n[1] dom at en prestmandt, som haffuer sine sogne menndt forleest et breff, som handt haffuer sagdt et kon: Mayt: breff at uere och ther medt at vill till threngе thennom nye paalegh med thiende oc andet preste gifft at skulle giffue hannom, bemellindis och at handt haffuer sin leensmand for kon: Maitt: beklaget, huelcke beschyldingh

hand icke kunde beuiße. Dißligeste oc tilforne at haffue sit forpligtelße breff vdgiffuit, ther hannom sit preste-embedt vor forbødet, oc thet hannom igien bleff tillat, oc thet dog icke at haffue holdet, icke heller at haffue møt vdi rette at suare for sig, er dømbt at haffue forbrot sin kiercke och preste embedt oc vdj k:M: naade och wnaade at uere.

Niels Jesperßen,[2] superintendent y Fyens stifft, Jørgen Chrestenßen[3] y Øßtoffte, Christopher Pederßen[4] y Sandbye, Lauritz Jørgenßen[5] y Marribou och Matzs Brun[6] y Stockemarck, prester och prouster y Laalandt, giøre alle vitterligt, at aar effter Gudz biurdt 1580, thend 23. martij, som vaar thend onßdag nest effter dominicam judica,[7] vaare wij[8] forßamblede y Maribouw y Laalanndt paa almindelig landemode ther samme dag berammit, och effter kon: Matts:, vor allernaadigste herris breff och strenge befalning[9] haafdt for oß vdj rette steffnit her Hans Madtzen,[10] sogneprest vdj Hoßlunde[11] vdi for^{ne} Laalandt, ther udj egin perßone at suore thil rette emodt huis anklage och beskyldingh, som erlig och velbørdig Hack Vlffstandt[12] till Heckeberigh,[13] høffuitzmandt paa Aalleholm,[14] kandt haffue, først paa høgbemeltt kon: Mayts: vegnne, ther nest for ßin egnne perßon, for her Hans Madtzen vden rettergangh lougligen tilkiende giffuet och beskyldet.

Tha møtte velbørdig Hack Vlffstand her y dag for rette och først paa kon: Mayts: vegnne gaff for^{ne} herr Hans Madtzen sagh for et konge breff, handt skulle nogen thidt ßiden haffue aff predickestoelen y for^{ne} [Horslunde][15] kiercke och ßiden paa sognne steffne[16] sine sogne almue forleest och affkyndet,[17] lydendis om nogenn affgifft, som skulle vere kornthiende, huer thridie kierff,[18] jthem helmiße madt:[19] brødt, bøster[20] och gieß medt ßaadann mhere preste gifft,[21] som her Hans vnderstaar ßigh at ville meth ßamme breff ßine sognefolck wßeduanligen paalegge och affmane,[22] och ther for skulle haffue ßamme breff angiffuit y kon: Maytz: naffnn[23] ßig thill en behielpning[24] hoeß sine sognnefolck ßin løn och preste re[n]tte[25] ther medt at forbedre. Och berette Hack Vlffstandt videre, at handt hagde nogen thidt thilforne vidt herritzprouesten effter ordinandtzen[26] ladet indsteffne for^{ne} her Hanns y egin perßonn medt for^{ne} breff adt møde y Marribow for alle 4 landtzsprouester thill almindelige landemode thend 19. januarij aar 80, ther at forklare sigh[27] emodt Hack Vlffstandt paa konn: Maytz: vegnne, och her Hans Madtzen tha icke er møtt for prousterne y rettergangh, ther handt bleff frem esket at suore y thend sagh, ehy[28] heller nogen fuldmøndigh paa hans vegnne, som enten ville ther fuldßuorre eller liuße[29] hans louglige forfaldt, vnderthagen hanns høstrue,[30] som møtte och ßagde hannom at uere offuerdragen thil Siellandt at kiøbe ßig ij heste och begerit, at althing motte opstaa, jndthill handt

hiemkom, och bleff hinde beuilget oppestand vdj samme sagh paa 8 dags thidt,[31] och her Hans skulde da vden videre vndskylding møde endeligen medt ßamme breff y rette thend 26. januarij y Vesterborg kiercke[32] vnder ßit preste embitz opholdt och forhindring.[33] Och her Hans icke heller tha møtte eller nogen fuldmechtig paa hans vegnne, ther enten thil sagen suore ville medt rette for hannom eller liuße lougligen hans maall y forfaldt,[34] huilcken Hack Vlffstandtz beretningh bleff y dag her forgiffuit[35] paa for^{ne} landemode, daterit som for^{uit} staar medt mhere ßamme dom vdj ßin lengt[36] jndeholder och [formeller].[37] Och ydermere berette Hack Vlffstand, huorledis handt nu atter haffuer vedt vor steffning effter kon: Maytzs: breff och strenge befalning ladet for^{ne} her Hans Madtzen medt sielff ßamme breff her y dag for oß y rette jndsteffne, paa thet handt en gang[38] kunde komme y en sand forfaring[39] om thet tuilachtige och mißtenckte[40] breff, huadt heller thet skulle vere et kon: Maytz: breff eller her Hanßis egin vnderfundige[41] dicht,[42] som thet menis aff mange, och handt ther om kunde haffue noget vist[43] for ßin herre och konge adt berette.

Tha er her Hans Madtzen ey heller nu møtt y rette eller nogen paa hans vegnne, som ville suare thil sagen eller lougligen bere[44] hans maal y forfaldt, vden hans hustrue, som ßagde hannom icke at haffue verit y landet,[45] ther vaar steffning bleff leest och affkyndt thil hans brofiell[46] vdj hindis och flere theris neruerilße, och ey heller handt her vaar nu y landet, thet hun vidste. Och ther hun aff oß bleff thilßpurt, om hun ville opßøge eller paaskiude[47] nogen sandrue vindisbiurdt, huor medt hun thenne ßin beretning kunde lougligen beuiße, tha vidte hun jngen, hun kunde paa skiude eller finde,[48] som her jdag for dom medt hinde thet hiemble ville. Huor for velbørdig Hack Vlffstand satte y dag for oß vdj alle rette, att effter nochßum[49] nu beuißes for^{ne} her Hans Madtzen at uere louglig medt ßamme breff y rette steffnit, først medt ßin prouistis steffning thil thet formere[50] landemode och nu y dag vedt vor steffning effter kong: [Mayts:][51] breff och strenge befalning, och er hannom medler thidt beuilget 8 dagis opstandt y sagen effter hans høstrus begeringh, och handt huercken tha eller nu ville møde nogenstetz y rette, huor hedin[52] handt steffnit ehr, ey heller handt fremßender ßin fuldmechtig, som enten paa hans vegnne ville suore thil for^{ne} sagh och beskyldingh eller loulige bere hans maall y forfaldt, om icke her Hans Madtzen her medt findis en whørßum[53] vnderßaatt emodt retten och sin thilbørlig øffrighiedt och ther medt haffuer ßit preste embidt forbrut och thabt sagenn effter kongens ordinantze och receßens liudelße.[54]

Fremdelis berette Hack Vlffstandt y dag for oß huis clage och beskylding, som handt paa ßin egnne vegnne emodt her Hanß Madtzen achter y thenne rettergang lougligen at ville føre, huor emodt handt medt vor steffning hannom jdag haffuer for oß ladet y rette kalde. Første sagh och beskyldingh: At for[ne] her Hans Madtzen haffuer perßonlig her y Maribouw thend 10. februarij vdj thete neruerendis 80. aar fra ßig andtvordit Hack Vlffstandt y egin haandt et kong: Maytzs: breff och ther indelucht et suplicatzs[55] thill hans Maiett:, som[56] findis her Hans Madtzen skulle paa thet høgiste[57] haffue anklaget for[ne] sin leenßmanndt Hack Vlffstand for ßin herre och konnge och stillet emodt hannom nogle haarde klage och beskyldinger, huilcket Hack Vlffstandt meente ßin goede naffnn och ære løgenachtigen och vden ald skiellig grundt aff for[ne] her Hans sig wlideligen[58] at uere forwlempet, och her Hans medt jngen ret eller sandferdig beuißning samme clagemaall emodt hannom at skulle nogen thidt giøre gott[59] eller lougligen wdføre,[60] emodt huilcke her Hanßis angiffne[61] beskyldinger høgbemelte kon: Maytzs: breff[62] strengeligen thilholder Hack Vlffstand sig at skulle erklere emodt hans kong: Maytt:, huilcket handt ßiger sig och strax vnderdanigste at haffue effterkommit. Och findis vdj her Hanßis supplicatzs ordentlig[63] och y støckeuiiß[64] diße effter følgendis beskyldinger. Først adt her Hanndz meener, Hack Vlffstandt forretter[65] hannom vdj thet, handt haffuer ladet hanom steffne och ad haffue rettergang emodt hannom emodt thet, handt effter konn: Maytzs: breff[66] meninge prester naadigste meddeelt, hannom skulle forsuare,[67] och jngen anden at uere, som hannom paa klager vden Hack Vlffstand, och mener ther for Hack Vlffstandt at giøre emodt thet kon: Maytz: breff. Thernest at Hack Vlffstandt forwretter hannom emodt vor danske loug,[68] at jngen embitzmandt maa sichte nogenn, vden hin kierer, ther [er][69] veder giordt.[70] Fremdelis emodt ordinantzen,[71] som bemeller at kon: Maytzs: leensmendt at uere giffuet befalning, at the skulle verge kierckethiennere[72] thill thet beste,[73] jthem emodt S: Pouels befalning:[74] Du skalt icke thilstede klagemaall adt gaa nogen prestmandt offuer, vden thet skier meth thou eller three vinde. Sambledis huiß sager, som Hack Vlffstandt modt her Hans angiffuidt haffuer, jou skulle findis wlouglige effter for[ne] artickler y lougenn. Paa thet siste adt Hack Vlffstandt icke wbrødeligen[75] skulle haffue holdt och fuldgiordt kon: Maytzs: ordinantze vdj alle ßine ordt, puncter och artickler, mens aff egin sindighiedt[76] sig ther emodt at giøre, huilcket ordinantzen medfører, kon: Maytt: jcke skulle ville lade wstraffet, och her Hans ther for begierer vnderdanigsten forßuar aff hanns Maytt: emodt saadan forwrettning, och adt Hack

Vlffstandt motte bliffue for hanns Maytt: jndsteffnidt, medt huis mhere, her Hanßis supplicatzs jndeholder.

Emodt for^{ne} alle clagemaall haffuer Hack Vlffstandt her for oß y rette lagdt en skrifftеligh vndskylding[77] vnder ßin egin haandt, vdj huilcken hanndt ßig ordentlig[78] vndskylder och vederlegger[79] alle och huer for^{ne} her Hanßis angiffne klagemoll, som ßamme schrifft videre jndholder, och meente ßig nochßum ther medt at uere erkleridt[80] emodt her Hanßis clagemaall, och her Hans Madtzen at haffue hannom løgenachtig och vden aldt grundt och skiellig aarßage for ßin herre och konge angiffuit som enn werlig, løß[81] och wthroe mandt, saa lenge handt nogen aff ßamme beskyldinger medt rette och sandhedt emodt hannom lougligen beuißer och vdfører. Huor vdoffuer berette Hack Vlffstandt, huorledis hannom nu senist vaar thil hende kommen et høgbemelte konn: Maytzs: breff[82] om noger fording[83] till hans naadis behoff at skulle jndkiøbe hoeß prester och andre her y landet, till huilcken konn: Maytzs: breff adt høre for^{ne} her Hans vor medt ßin prouistes breff kaldet thill Naxskouff lige ßom och alle Nørherritz[84] prester vore kallede och kommen thil stæde och fandtz theris [herris][85] och konings breff och vilge vnderdanigh vnderthagen her Hans Madtzen, som holdt sig hiemme och forachteligen icke ville møde, men sende ßin capalann[86] for ßig medt en zedill, som[87] findis her Hanßis egen haandt, vdi huilcket handt forlegger[88] aarßager, huor fore handt icke ville møde, som ßamme zedill y sig sielff vduißer. Och ßatte fordj her ydag vdj alle rette, om her Hans Madtzen medt saadan och mange flere sin vitterlige opßatt,[89] wlydigheth och forachtelße modt ßin herre och konge, modt ßin leenßmandt medt løgenachtig paa clage, saa och emodt ßin superintendentis och meninge presters theris steffnings offuerßidelße jou findis en wthro och wlydig prestmandt, som och ßaa jcke helder oprichtigen haffuer holdet thenndt ßin forplichtelße och egin haandskrifft, som handt nogle aar siden her paa landemode sin øffrighiedt giffuit och forzeglit haffuer,[90] thend thidt hannom ßit preste embede vor forbrødit aff ßin superintendent for nogle groffue anklage, hanom tha for rette bleff emodt førdt och vdj beste meening paa konn: Maytzs: naadigste behagh jgien aff kongens leenßmandt bleff ßit preste embidt thillat medt the vilckor, som samme hans breff her udj leest for oß vitløfftig jndeholder, huilckenn her Hans Madtzens forplichtelße Hack Vlffstandt meente hanom icke at haffue fuldgiordt och eptherkommit, som en erlig mandt ßin breff och zegill bør at holde, och meente[91] for^{ne} Hack Vlffstandt paa alle diße sager och beskyldinger, som hand jdag haffuer ladet her Hans Madtzen for rette jndsteffne for, aff oß en endelige

dom begierindis effter høgbemelte kon: Maytts., vor allernaadigste herris breff och strenge befalings jndholdt.

Tha frem esket wij atter jgien thrende gange for^{ne} her Hannß Madtzen eller hans fuldmechtige, om nogen thilstede var, som y hans frauerilße och vdj hans stedt ville fremstaa emodt velbørdig Hack Vlffstandt om diße sager vdj rette och lide dom eller bere her Hans Madtzens maall vdj louglig forfaldt.[92] Tha fandtzs huercken hand sielff eller nogen paa hans vegnne her til stede, som thet giøre ville, huorfore wij viste oß for ßamme dom medt jngen ret at kunde vndßlaa.

Tha effter for^{ne} Hack Vlffstandtzs angiffne sager och beskyldinger, som handt emodt for^{ne} her Hans Madtzen her jdagh for dom och rett haffuer medt ßin egin mundeligh beretning, breffue och skrifftelige beuißninger fremstillid och hans liudendis[93] forßet,[94] sagde wij ther paa saa for rette, at effterthj for^{ne} her Hans Madtzen haffuer effter kon: Maytz:, vor allernaadigste herris strenge befalning aff oß verit loughlig steffnit thil hans brofiell medt thuinde prestmendt och haffuer hagdt 9 netter for vor steffning at skulle her jdag møde vdj rette emodt huis anklage, erligh och velbørdig Hack Vlffstandt haffuer emodt hannom baade paa høgbemelte konn: Maytz: vegnne saa och paa ßin egin vegnne, och huercken her Hans Madtzen sielff y egin perßon, ey heller nogen hans fuldmechtig paa hans vegnne och y hans stedt er møtt her idagh for oß, som ret wille giøre och rett ville hende[95] vdj for^{ne} sager, men her Hans Madtzen vden ald lougligh vndskylding haffuer nu paa thet nye vnduigt kongens rett och sidet vor steffning offuerhørigh, tha haffuer handt thabt sagen, thill thend steffnis lougligen jgien, och giffue thill ßin vederpart beuißlig kaast och thæring effter recessens liudelße.[96] Och eptherthj for oß er nochßom beuist, at for^{ne} her Hans haffuer meth ßin wlydighiedt emodt ßin høye øffrighiedt och strenge befalning, jthem haffuer och ßaa sin leensmandt Hack Vlffstandt medt løgenachtige clagemaall for kon: Maytt: forwlempet, huilcket for^{ne} Hack Vlffstandt her for dom haffuer vederlagt[97] och affbeuist, saa och emodt andre ßin giestlig øffrighedzs breffue och steffninger och ßaa sidet offuer hørig, tha haffuer her Hans Madtzen ther medt forbrut sit egit breff och forplictelße, om huilcket for er rørt, och thet icke ßaa oprichtigen[98] holdit och effter kommit, som handt ßig therudj forplichtet haffuer, eller ßom en erligh prestmandt sin breff och forplichtelße burde at holde, och ther med sielff effter ßamme sin egin forplichtelße sin kiercke och sogen Horßlunde y Laalandt och ßit preste embit herudj Fyens stifft[99] forbrudt

och for thabt och hannom och staa vnder kon: Maytz: naade och wnaade[100] for ßaadan sin wlydighiedt och forßeelße.

Tyll ydermere vidnitzbiurdt, att saa er gaaet och farit, som for[uit] staar, haffue wij throct vore zingneter herneden fore thette vordt obnne breff och medt vore egnne hender vnderschreffuit.

Datum anno, loco & die vt supra.

(1) I forlægget er ladet plads åben til senere indføjelse af et farvet initial E. – (2) Magister Niels Jespersen (d. 1587), 1560–87 biskop over Fyns stift; han, der interesserede sig for kirkesang, fik 4. august 1565 privilegium på et graduale, der skulle tilvejebringe ensartethed i kirkesangen landet over, jf. Rørdam, Kirkelove II.76f. Gradualet udkom dog først 1573. – (3) Jørgen Christensen (d. 1591), fra 1542 sognepræst for Østofte menighed, 1547 provst over Fuglse herreds provsti. – (4) Christoffer Pedersen (d. 1584), fra 1566 sognepræst for Sandby menighed, 1570 provst over Lollands nørre herreds provsti. – (5) Laurits Jørgensen (d. 1602), fra 1565 sognepræst for Maribo menighed, provst over Musse herreds provsti. – (6) Mads Bruun (d. 1619), fra 1557 sognepræst for Stokkemarke menighed, provst over Lollands sønder herreds provsti. – (7) Dominica judica: 5. søndag i fasten. – (8) Ifl. C. C. Haugner op. cit. var yderligere til stede: Gregers Ulfstand, Henning Gøye, Lage Venstermand, Morten Venstermand og Niels Bille. Jf. Thott 730,2° fol.228[v]. Desuden mødte efter samme kilde 3 bønder som vidne. – (9) Missive 18. februar 1580 befalede Fyns biskop med det første at indstævne hr. Hans Madsen og at dømme i sagen (Thott 730,2° fol.228[r]). – (10) Hans Madsen blev vist 1568, da forgængeren i embedet blev dømt fra kaldet (jf. KhS 6. rk. II.476), sognepræst for Horslunde menighed. Han var 1573 tiltalt for ulovlig skovhugst og for at berige sig med et ulovligt værgemål og blev i beg. af november 1573 dømt fra kaldet, men blev benådet og fik lov til at beholde sit embede, jf. Perlestikkerbogen (1954).35; C. C. Haugner op. cit.216. – (11) Horslunde s. i Lollands nørre h. – (12) Se 448.10. – (13) Se 448.11. – (14) Ålholm slot i Nysted landsogn, Musse h., fra 1568 sæde for den kgl. lensmand, 1660–70 for amtmanden over Ålholm amt. – (15) Forlægget har ved fejlskrift *Hundtzlunde*. Hundslund s., ligger i Hads h. i Jylland. Fejlskrivningen tyder på, at afskriveren ikke er stedkendt. – (16) Forordninger ang. kirkelige forhold blev efter reformationen alene el. tillige tilstillet superintendenterne, der forkyndte dem for gejstligheden i stiftet på landemode el. ad anden vej og undertiden også for befolkningen gennem læsning af præsterne på sognestævne, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.54, ɔ: sognemændenes forsamling, spec. ved kirken (også kaldet kirkestævne). – (17) forkyndt (Kalk. I*5). – (18) Kærv: neg af kornet. Tiendeejeren lod tidligere udtage hver 10. kærv på marken (modsat i skæppen). – (19) Helmissemad er betegnelse for forskellige naturalieafgifter, der i ældre tid svaredes til præsten ved slagtetiden i november. Ordet kommer af *helmis*, glda. *helgemøsse:* Allehelgensdag (1. november). Ordbøgernes vidnesbyrd om helmissemad stammer muligvis alle fra Lolland-Falster, jf. kgl. åb. br. 15. maj 1541 (Rørdam, Kirkelove I.182f.) og 26. september 1554 (ib.386). – (20) (Svine)skinke, flæskeside (Kalk. I.330a bet.1; OdS III.304). – (21) Gave (Kalk. II.45b bet.11). – (22) kræve (Kalk. V.16a, jf. mnt. *afmanen*. – (23) Det fremgår ikke helt klart af dommen, om præsten har oplæst et af ham selv forfattet brev og udgivet det for at være et ægte kongebrev, jf. ndf. *her Hanßis egin vnderfundige dicht, som thet menis aff mange*, eller om han f. eks. har oplæst et ægte, men nu ikke længere gældende kongebrev. For den sidstnævnte forståelse synes at tale, at landemodet i sin dom ikke anvender betegnelsen *falsk*, men taler om *et konge breff*. Udtryk-

ket: *angiffuit y kon: Maytz: naffn* kunne da tage sigte på, at udstederen ikke var den nu regerende konge, og at præsten har fortiet, at brevet var af ældre dato og nu uden aktuel relevans. På landemodet 19. januar 1580 forespurgte Hak Ulfstand provsterne, „om de hafde noget besegled kongl. breff her udj landet, som lyder om tiende og hellemisse mad, og om her Hans hafde bekommet saadan brev af dennem. Dertil svared provsterne, at de hafde ingen beseglede brev overantvordet her Hans. Og der blev nogle copier af konge breve oplest, som lyder om tiende og hellemisse mad" (Thott 730,2° fol.226v). – (24) Underhold, understøttelse (Kalk. I.135a bet.2). – (25) Forlægget har ved fejlskrift *rette*. – (26) Kirkeordinansen 14. juni 1539 fol.70 (Rørdam, Kirkelove I.114). – (27) oplyse, gøre rede for (OdS V.569 bet. 2&3). – (28) ej. – (29) kundgøre (Kalk. II.822a bet.2). – (30) Hendes navn kendes ikke. – (31) Ifl. C. C. Haugner op. cit.216 begærede Hak Ulfstand dom, men på provsternes forbøn gik han med til at give hr. Hans Madsen en frist på 8 dage. – (32) I Vesterborg s., Lollands nørre h. Ifl. C. C. Haugner, op. cit.216 fandt mødet 26. januar 1580 sted på hovedgården Pederstrup (der da ejedes af Lage Venstermand) i Vesterborg s. – (33) vel udtryk for suspension. – (34) Ifl. C. C. Haugner, op. cit.216f. mødte præstens hustru og meddelte, at hun havde sendt 2 karle til Sjælland i en båd for at hente hendes mand, men hverken manden eller karlene var nået hjem. – (35) fremstillet (Kalk. I.616b bet.1). – (36) Længde (Kalk. II.753a, *længd*) ɔ: in extenso. – (37) Forlægget har ved fejlskrift *formaa*. – (38) omsider. – (39) *y ... forfaring:* til ... kundskab (OdS V.437). – (40) mistænkelige (OdS XIV.184 bet.3.2.). – (41) svigagtige (OdS XXV.1194). – (42) Opdigtelse, opspind, påhit (Kalk. I.360a bet.2). – (43) *haffue noget vist:* få noget holdbart, konkret. – (44) forebringe, melde (Kalk. I.322a bet.4), jf. *møtte och bar hans forfaldtt y rette* (GdD II.104). – (45) Landsdelen (her: Lolland). – (46) Egl. den planke, der danner overgang fra vejen til huset; derefter: bolig, bopæl. – (47) påberåbe (Kalk. III.542b bet.1). – (48) = *paafinde* (*paa* forudsat fra det foregående). – (49) tilstrækkeligt, gyldigt (Kalk. III.235b). – (50) tidligere (Kalk. I.836a). Der sigtes til landemodet 19. januar 1580. – (51) Ordet mgl. i forlægget. – (52) hen (Kalk. II.183a bet.2). – (53) ulydig (Kalk. IV.629a bet.1). – (54) Reces 13. december 1558 § 5: daa hafve hand tapt sagen, til saa lenge hand vil møde. – (55) Bøn(skrift) (Kalk. V.1020). – (56) ɔ: hvori. – (57) meget hårdt, højligen (OdS VIII.1177 bet. 11.3, Kalk. II.349a). – (58) utilbørligt (Kalk. IV.638a). – (59) godtgøre. – (60) udtale, udsige (Kalk. IV.556b bet.2&3) – (61) påståede (OdS I.596 bet.1.4). – (62) Ved missive 20. januar 1580 beordredes Hak Ulfstand til ikke at forurette hr. Hans Madsen og til „med det første skrive beskreven fra dig ind udj vort cantzlerie, hvorledes altingest derudinden haver, paa det at vi, om hand vider derom anholder, vi dereffter kunde vide at lade give hannem tilbørlig beskeed" (Thott 730,2° fol.228r). – (63) overensstemmende med god skik, i korrekt udformning (OdS XV.1211 bet.2.1; sml. ænyd. *klarlige oc ordenlige* Kalk. I.760a lin. 18). – (64) stykkevis, stykke for stykke, punkt for punkt (Kalk. IV.186b; OdS XXII.690 bet.1&3). – (65) Fejlskrift for *forvretter*. – (66) Kendes ikke. – (67) beskytte (OdS V.924 bet.3). – (68) Der er tale om EsjL; betegnelsen *danske loug* anvendtes ellers hyppigst om JL, se Poul Johs. Jørgensen, Træk af JLs Historie.51f. – (69) Mgl. i forlægget; formentlig bortfaldet efter de 2 foreg. ord, der ender på *-er*. – (70) gjort imod (Kalk. IV.768a bet.2). Der sigtes til bestemmelsen i EsjL III.48 in fine, der i Hans Madsens supplik til kongen (se Thott 730,2° fol.227v) er citeret efter lovens tekst 2 (Esjl VI.8 in fine: en ey ær thet ræt at æmbessman mo sægte man om man drap eller om xl mark mol eller om færd eller fylge vthen hyne kære selffue meth ther wyther ær giort, jf. DgL V.559). Denne tekst af EsjL var trykt 1505 af Gotfred af Ghemen og 1576 af Mads Vingaard. – (71) Kirkeordinansen 14. juni 1539 fol.73 (Rørdam, Kirkelove I.118). – (72) Præster, gejstlige (Kalk. II.512b bet.1). – (73) efter bedste evne. – (74) Paulus' 1. brev til Timoteus 5.19. – (75) uden skyld,

uret (Kalk. IV.539a). – (76) egin sindighiedt: Egensindighed. – (77) Retfærdiggørelse (Kalk. IV.674a; OdS XXV.1337f., jf. DL 6–12–8: forfølge Sagen til sin Undskyldning). – (78) Se ovf. note 62. – (79) gendriver, imødegår, tilbageviser (Kalk. IV.772a bet.3). – (80) renset (Kalk. I.480a). – (81) upålidelig (Kalk. II.887a bet.3). – (82) Kendes ikke. – (83) Fodring, foder (Kalk. I.581a bet.1, V.262b). At *fodring* skrives *fording* skyldes ikke bogstavombytning; et *foðring* udvikles ved konsonantsvind til *fōring*, og dette blev så stavet: *for* + *d* + *ing*. Jf. *fordhermarsk* Kalk I.580. – (84) Lollands nørre h. – (85) Forlægget har ved fejlskrift *herritz*. – (86) Kapellanen hed Niels Jørgensen og er formentlig identisk med den Niels Jørgensen Bartskær (d. 1603), der 1592 blev kapellan i Nakskov og 1602 sognepræst ssts. – (87) hvori; jf. ovf. note 56. – (88) fremlægger (OdS V.383 bet.2). – (89) Anslag, opspind (Kalk. III.356b bet.2; OdS XV.1009 bet.2.1.). – (90) Jf. ovf. note 10 om den i 1573 mod Hans Madsen rejste sag. – (91) Muligt fejlskrift for *var*. – (92) Jf. *bærre hanns maaell at werre wdj louglig forfalldt* (GdD IV.65): fremføre hans sag el. undskyldning, at han ikke møder. – (93) vel: mundtlige (i modsætning til *skrifftlig forßet*, jf. Kalk. I.715b bet.2). – (94) Indlæg, fremstilling (Kalk. I.715b bet.1). – (95) erhverve, få, opnå (Kalk. II.155b bet.1; OdS VIII.1050 bet.1). – (96) Reces 13. december 1558 § 5. – (97) gendrevet, imødegået, tilbagevist; jf. ovf. note 78. – (98) ærligt, oprigtigt (Kalk. III.354a bet.2). – (99) Lolland, Falster og de omliggende småøer hørte under Fyns stift, indtil fdg. 30. december 1803 oprettede Lolland-Falsters stift. – (100) Den, der dømtes i kongens nåde og unåde, kunne efter kongens befaling henrettes og alt hans gods konfiskeres, men kongen kunne også lade den dømte slippe billigere med forvisnings-, fængsels- eller formuestraf, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.312. Hans Madsen indankede landemodedommen for herredagen i Kbh. 1582, der 12. juni 1582 stadfæstede landemodedommen i „alle ordtt och artickle, som thend wdj sig selff wduißer och indholder, och for^{ne} her Hans Matzen epther samme dom att stande till rette, och for^{ne} Hack Wlffstanndt for samme her Hanßis clagemaall saa och thenne wor steffning quitt och angerløes att were" (HDDomb. nr. 11 (1582–84) fol.1^{r}ff.). Ifl. C. C. Haugner, op. cit. blev Hans Madsen dømt fra sit embede og desuden forvist fra Fyns stift.

475 Tilforordnede råder 21. juni[1] 1580 (Århus)

Nogle fæstere af en ejendom, der var blevet fradømt kronen, fandtes efter omstændighederne ikke pligtige til at erstatte afgrøden fra den tid, da sagsøgeren havde anlagt sagen.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 174 (findes yderligere i 30 hss.[2]).
Reg.: 3512.
Tryk: GdD III.324ff. (efter NkS 836b,2° m. varr. fra Thott 1201,2°).
Litt.: Poul Meyer.324f.
Overskrift: Enn dom om thet egindom, som mandt fra vindis, att mandt icki bør att staa till rette for affgrøden, vden mandt bruger thet, siden thet er hanom endelig fraadømpt.[3]

Wij eptherschreffne Niels Kaas[4] till Torupgaardt,[5] canntzler, Peder Gyldennstierne[6] till Thim,[7] marsk, Peder Munck[8] till Estuadtgaardt,[9] amerall, Jørgenn

Løckie[10] till Offuergaardt,[11] ridder, Jørgenn Roßennkrantz[12] till Roßennholm[13] och Mandrup Parsberg[14] till Hagestedt,[15] ko: Majs:, allis voris nadigste herris och koningis tilforordenitt raadt paa thenn tiidt att sidde rettherting her wdj Nøriuttlanndt, giøre alle vittherlig, att aar epther Gudz byrdt Mdlxxx, thenn 21. dag junij, paa raadhussit her vdj Aarhuss var skichitt Jep Annderßenn och Per Anderßenn y Torup[16] paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt Niels Byrialßenn wdj Ollestrup,[17] herritzfougitt wdj Rindzherritt, paa thenn andenn side for enn dom, handt noginn tid siden forledinn till for^{ne} herritztinng emellom erlig och velbyrdig mandt Niels Stygge[18] till Nøragergaardt[19] paa thenn enne och thenom paa thenn andenn siide dømpt hagde, att the skulle stannde hanom tiill rette for, huis the wdj Hollum marck[20] brugt hagde miere, endt the thenom medt kon: Mays: breff[21] kunde tilholde. Thesligeste hagde the vdj rette steffnitt for^{ne} Niels Styge, for att handt samme dom forhuerffuitt hagde. Och berette, att the nogenn tiid haffuer hagt [vdj brug][22] ett støckie egindom, kallis Hollum marck, huilckitt for^{ne} Niels Stygge nogenn tiid sidenn forledinn medt godemenndz dom haffuer thenom halffdiellenn affuondenn, huar offuer handt medt rigens escheningh[23] lodt thenom tiiltale och forfølge for affgrødenn aff samme enngie, vannsett att huerckenn hanndt sielff, hans saligh fader,[24] ey eller Niels Clemitsens[25] arffuinge, som Niels Styggis fader kiøpte aff, haffuer thet hagt wdj hanndt eller were, førindt handt nu haffuer fangitt ther paa dom, epther huilcken godemendz dom handt till herritzting haffuer fangitt dom aff herritzfogdenn, att thennom borde for thieris annpartt att stande hanom for afgrødenn tiill retthe. Och gaff tilkiende, att the samme egindom haffuer hagt aff kon: Majs: for skylde[26] och affgyfft, 1 thønne smør aarligenn till Haldt[27] att vdgiffue, och ther samme dom er gangitth, hagde høgbemelte kon: Majs: epther thieris vnderdannigste annførdring nadigste formildit[28] samme thønde smør paa ½[29] thønne, och icki heller the samme eginndom, som var halff Hollum marck, vdj nogenn made hagde brugt, siden [thenn][30] aff godemenndt er for^{ne} Niels Styge tildømpt. Och saatte ther for wdj alle rette, att eptherthj the tilforne hagde giffuitt skylde aff samme egindom, som nu war thenom affuondenn, till kronenn, och the ey eller sidenn thenn brugt hagde, om samme dom epther slig leglighett war saa rettferdeligenn dømpt och affsagt, att thenn borde wedt magt at bliffue eller icki, och om the wdj noginn made borde att stande Niels Stygge till rette for affgrødenn aff for^{ne} halff Hollum marck, hanom er tildømpt, eptherthj the thenn icki brugt hagde, eller thenom ther medt nogitt befatthitt, sidenn thenn aff godemendt er hanom tildømptt.

Ta møtte for^{ne} Niels Byrialßenn, heritzfougitt wdj for^{ne} herritt, och framlagde samme dom aff Rindherritztingh mandagenn epther Visitationis Mariæ[31] sist forledenn wdgiffuitt, huilcken epther adtschiellig beretteningh, tiltale, giensuar, breffue och beuißeningh saa endelig besluttis, at eptherthj for^{ne} Jep Anderßenn och Per Anderßenn wdenn all skiøde och adtkom haffuer all Hollum marcks engh brugt emodt thenn koninglig breff, the ther paa haffuer, som formeller icki vdenn paa halff Hollum marck thenom att skulle haffue weritt vndt, och eptherthj kon: Majs: haffuer vndt Niels Clemintßenns arffuinge Hollum marck och Siøøkiær[32] for euig egindom atth skulle beholde, och for^{ne} Niels Clemitßenns arffuinge thett sidenn till sallig Hanns Stygge soldt och skiøtt haffuer, och handt saa och Niels Stygge haffuer giffuit last och clage, att the bruger Hollum marck emodt thieris minde, och erlige och velbyrdig mandt her Jørgenn Løckie,[33] Biørnn Anderßenn[34] medt fliere godemendt[35] epther kon: Majs: befallingh haffuer Niels Stygge halff Hollum marck tildømptt, och the [forschreffne Peder Anderßenn och Jep Annderßen][36] emodt slig kon: Majs: skiøde och emodt clage och forbodt haffuer for^{ne} egindom brugt emodt sallig Hans Styggis och Niels Styggis villie och tilladilße, tha siønttis herritzfogden epther thenn forstaandt, Gudt hagde vndt hanom, att the ther medt hagde giortt wrett och for thieris annpartt borde ther for att stande for^{ne} Niels Stygge till rette, som samme dom y sig sielff wiider forklarer. Och minntte fougdenn epther slig leglighett och epther rigenns retth, saa och epther thenn annden bog, 73. cap. vdj konung Voldemaars lough,[37] som liuder: Om mandt slaer engh op emellom eg och ennde, och siger, att thett er hanns egitt, och ganger jorditt hanom sidenn aff hende, tha er handt ther for rannsmanndt, icke annderledis wdj thenn sag epther beggie parthernis beretteninngh, som y samme hans dom vidløfftig finndis, att kunde dømme, endt som handt dømt hagde.

Och berette for^{ne} Niels Stygge, att ther hanns saligh fader, Hanns Stygge, hagde bekomit aff Niels Clemitßens arffuinge samme egindom, som hannom nu er tildømpt aff godemendt, och fornam, att thenn brugtis aff anndre [medt vrett],[38] haffuer handt giffuitt last och clage ther paa, huilckitt handt och sielff, sidenn handt fick godtzitt, giortt hagde, och minte thenom ther fore plictig att uere affgrødenn aff egindomenn, sidenn hanns fader och handt haffuer giffuitt ther last och clage paa, att thenn egindom icki retteligenn brugtt haffuer, till hanom att wdlegge.

Ther till suaritt for^{ne} Jep Anderßenn och Per Anderßenn, att tha the samme egindom[39] brugt haffuer, tha haffuer the ther aff wdretthett och wdgif-

fuitt skylde och landgildt till kon: Majs: och kronenn, och sidenn thenn er kongenn, kronenn och thænom affuonnditt, tha haffuer the thenom ther medt inthett befatthitt, huar offuer høgbemelt kon: Majt: och nadigsten ther medt haffuer thenom formilditt skyldenn, och minte ther fore icki att kunde medt rette were nogitt forfaldenn for affgrødenn aff egindommen.

Medt fliere ordt och thale, thenom ther om emellom var.

Tha epther tiltale, giensuar och sagsenns leglighett, och eptherthj thett icki er jordguotz, som er ganngitt vdj skyfftt[40] eller och thet, som enn war plictigh till enn andenn att wdlegge, och thett befindis, att huerckenn for^{ne} Niels Clemitßens arffuinge, ey eller for^{ne} Hanns Stygge, som af thenom kiøptt haffuer, och ey eller epther hanom for^{ne} Niels Stygge haffuer hagt samme egindom wdj Hollum Marck vdj haandt och heffdt, och samme sag icki er anderledis forfuldt endt medt clage, førinndt høgbemeltt kon: Majs: befallingh till godemendt er vdgangitt, och endelig dom aff thenom er affsagt, sagde wy ther saa paa for rette, att for^{ne} Jep Anderßenn och Per Anderßenn icki er plictig for affgrødenn att stande till retthe, och for^{ne} dom, som for^{ne} herritzfougitt dømpt haffuer, icki att komme thenom till hinder eller skade y nogen made, menn ther som thett skiellig kandt beuißis, thenom samme egindom att haffue brugt, sidenn endelig dom er gangitth, tha skulle the vere forpligt att stande ther fore till rette, som thett sig bør epther lougenn.

Til ydermiere vinndisbyrdt trøcker wy woris zignetter her neden fore. Datum vt supra.

(1) I nogle hss. (f. eks. Thott 1201,2°, NkS 835c,2° og RA Hss. V B 21) er dommen dateret 21. juli. – (2) I Uldall 257,4° findes dommen indført to gange (nr. 195 og nr. 262); NkS 835c,2° indeholder (nr. 153) kun domsslutningen. – (3) Jf. hertil Kolderup-Rosenvinge i GdD III.324 note 1, hvor det påpeges, at denne regest er misvisende, idet det ikke har været hensigten at statuere, at erstatning for den oppebårne afgrøde kun skulle ydes for tiden efter dommens afsigelse. Dansk rets alm. princip var, jf. RR § 10 og § 49 i text 3 af Thords art., at den, hvem en ejendom blev frakendt, skal tilsvare oppebårne frugter af ejendommen fra den tid, søgsmålet blev anlagt (*fran then tiid, han deeldæ pa hanum;* se Kofod Ancher II.187; SGL III.493; Da. Mag. 3. rk. I.182; Matzen, Retskilder.280f.; DgL Tillæg til IV.132; DdR 147f., 177f.). Fra dette princip, der fastholdes i DL 5–5–4, gør nærv. dom en undtagelse, *da* den omhandlede ejendom aldrig havde været i sagsøgerens besiddelse, *da* den ej heller var udlagt ham som arv, og *da* de sagsøgte som fæstere ikke havde pligt til at afstå ejendommen. Desuden lægger dommen nogen vægt på, at sagen ikke straks er forfulgt med stævning, men blot med klager, hvorefter kongen udnævnte kommissarier til at påkende spørgsmålet. Cf. herimod Poul Meyer.324, der antager, at dommen indeholder den principielle regel på denne tid. Om en anden undtagelse se rettertingsdom 31. maj 1578 (ovf. nr. 448). – (4) Se 395.11. – (5) Se 395.12. – (6) Se 414.32. – (7) Se 432.33. – (8) Se 391.15. – (9) Se 391.16. – (10) Se 362.8. – (11) Se 362.9. – (12) Se 381.13. –

(13) Se 381.14. – (14) Se 432.38. – (15) Gården Hagsholm i Houlbjerg s. og h. – (16) Landsbyen Torup i Simested s., Rinds h., eller snarere landsbyen Store-Torup (tidl. Torup) i Ulbjerg s., Rinds h. – (17) Landsbyen Ålestrup i Øster-Bølle s., Rinds h. – (18) Niels Stygge (d. 1606) til Nøragergård, Søgård og Gundestedgård. – (19) Hovedgården Nøragergård i Durup s., Gislum h. – (20) Holmemark: vel i Gedsted s., Rinds h., se rettertingsdom 15. maj 1543 (KRD II.314ff., GdD I.77ff.), hvorved bl. a. „Holme marck" og det ndf. nævnte „Siøkiær" tilkendtes nedenn. Niels Clementsens enke og arvinger. – (21) Kendes ikke. – (22) Mgl. i forlægget; indføjet efter RA Hss. V B 21, NkS 836b,2° m. fl. – (23) Om æskning se Matzen, Offentlig Ret II.159f. – (24) Hans Stygge (d. 1568) til Holbækgård, Nøragergård m. v. – (25) Rigsråd Niels Clementsen (d. 1518), 1505–15 landsdommer i Nørrejylland. Han havde med sin hustru 1 søn og 2 døtre; desuden havde han uden for ægteskab flere børn, bl. a. lensmanden Rasmus Clementsen (d. 1529), der fik flere af faderens ejendomme. – (26) Afgift (Kalk. III.839b bet.2); her: landgilde. – (27) ɔ: til lensmanden på Hald (Dollerup s., Nørlyng h.). – (28) nedsættes (Kalk. V.287b). – (29) ½; om skrivemåden se 408.49. – (30) Mgl. i forlægget; indføjet efter andre hss. – (31) Mariæ visitatio: 2. juli. – (32) Søkær: formentlig i Gedsted s., Rinds h., jf. KRD II.315. Jf. den i note 20 nævnte rettertingsdom af 15. maj 1543. Ved brev af 14. april 1519 (Suhm, Nye Samlinger I.348f.) havde kong Christian II givet Anne Mikkelsdatter, Niels Clementsens enke, og begge hendes børn en del gods. – (33) Se 362.8. – (34) Se 348.2. – (35) Adelsmænd (Kalk. II.60a). – (36) Mgl. i forlægget; indføjet efter andre hss. – (37) JL II.72 (DgL II.269f.); i tekst IV JL II.73 (DgL III.281). – (38) Det indklammede mgl. i forlægget og flere andre hss.; indføjet efter andre hss. – (39) Herefter indføjer Kolderup-Rosenvinge (GdD III.327) *ikke*, hvilket formentlig er urigtigt. – (40) Flere hss. har *sødschinndeschifft*.

476 Tilforordnede råder 1. juli 1580 (Kolding)

En adelsmand og hans stedsøn havde på herredstinget overfaldet herredsfogden, bl. a. afskudt en bøsse mod ham, trukket ham i skægget og udskældt ham. De var derfor af landstinget dømt for tingfred, men blev nu under en særskilt sag desuden dømt til at være i kongens nåde og unåde for den krænkelse, der var påført kongen, på hvis vegne herredsfogden forvaltede dommerembedet.

Hs.: Original i RA (Domme C 3 nr. 118) (findes yderligere i 3 hss.).
Reg.: 3516.
Tryk: GdD III.328ff. (efter original).
Litt.: J. E. Larsen.643 note 3; Stemann, Retshistorie.145 note 2, 216 note 2, 246 note 2, 255 note 3, 643 note 3; Matzen, Offentlig Ret II.57, 110; sa., Offentlig Ret III.33, 152; DAA 1907.321; 1923.517.

Wij effterschreffuenne Niels Kaaß[1] till Torupgaardt,[2] cantzeler, Peder Gyldenstiern[3] till Thim,[4] marsk, Peder Munck[5] till Estuadgaardt,[6] amirall, Jørgen Løcke[7] thill Offuergaardt,[8] ridder, Jørgen Rosenkrantz[9] til Rosenholm,[10] Jørgen Marsuin[11] thil Dybeck,[12] Steen Brahe[13] till Knudstrup[14] och Manderup

Parßberg[15] thil Hagested,[16] Danmarchis riigis raad och kong: Maytz:, wor allernaadigste herris tilforordnede wdj thenne sag at forhøre, giøre alle witterligtt, att aar epther Gudtz byrdt Mdlxxx, freddagen som war thend første iulij, her wdj Kolding wor skickett for oss wdj rette erlig och welbiurdig Coruitz Wiffertt[17] til Neß,[18] som wor hogbe^te^ kong: Maytz: lensmand paa Othenßegaardt,[19] och haffde paa hogbe^te^ kong: Maytz: wegne[20] med hans Maytz: steffning for oss wdj rette steffnidtt erlige och welbiurdige Wlffeld Christofferßen[21] til Jershaffue[22] och Hans Oldeland[23] till Werup,[24] for att the nogen thiid siiden forleden till Bierre herritzthing hafde offuerfalditt Knud Mule[25] j Kiertinge,[26] herritzfougitt sammestedtz, som wdj hogbe^te^ kong: Maytz: sted saad ther dom och rett, hvilcken tilthale fran landtzthing war indsatt til hogbe^te^ kong: Maytz: och Danmarchis riiges raad. Och først fremblagde ett thingswinde till for^ne^ herritzthing wdgiffuett thend xviij dag januarij nu sist forleden, liudendis att Anders Knudtzen wdj Kiørsinge[27] med hans medbrødre haffde wunditt, att for^ne^ Hans Oldeland haffde bandedt[28] for^ne^ Knud Mule om thußinde pocker[29] och lagde hanen paa hans bøße och skiød thend aff emod for^ne^ Knud Mule, dog att thend bleff opslagett[30] och gick hen[31] wdj werritt.[32] Thisligeste att for^ne^ Wlffeld Christofferßen thog och røgte[33] Knud Mule wdj hans skeg ther paa thingett och drog nogett hans skeg aff och slog hanum om kulld paa thingstocken, epther som samme thingswinde wdj seg selff wiidere formelder. Och berette, att hand epther samme thingswinde for^ne^ sag haffde ladett forfølge med thingfred och thenum therforre att haffue wdlaugtt thieris faldtzmaal[34] epther receßen.[35] Men huad hogbe^te^ kong: Maytz: sagh war anliggendis epther herritzfougitten, som ther sad wdj hogbe^te^ kong: Maytz: sted paa hans Maytz: wegne att forhielpe huer til loug och rett for hannum at hende[36] att komme wdj rette, war offuerfalden, hafde hand ligeuell seg forbeholldett och therforre paa hogbe^te^ kong: Maytz: wegne bode till for^ne^ herritzthing och till Fynbolandzthing hafde ladett wdeske thieris faldtzmaall for thend sag, saa och att hogbe^te^ kong: Maytz: sager thend thiid er bleffuen spilde, och domerne tha icke haffuer wist att kunde dømme eller affsige, huad thieris faldtzmaall burde att werre for the sager,[37] och therfore thett wnderdanigste indstellitt til hogbe^te^ kong: Maytz: egen naadigste behag och for Danmarchis riiges raad att komme wdj rette, epther som samme eskninger[38] wdi sig sellff wiidere formelde. Och satte therforre wdj alld rette, om the icke wor pligtige att stande til rette och war endelig dom begerendis, huad thieris faldtzmaall for slig offuerfald burde att werre till hogbe^te^ kong: Maytz:

Tha wdj rette møthe for^{ne} Wlffeld Christofferßen och Hans Oldeland och først fremblagde ett thingswinde till for^{ne} Bierreherritzthing den xxx januarij sist forleden wdgiffett, liudendis att Nielß Jffuerßen wdj Reffning[39] och hans medbrødre haffde wundett, att the samme dag haffde werritt paa Jershaffue hoß for^{ne} Wlffeld Christofferßen och Hans Oldeland. Tha war thett thennum fulld witterligtt, att the icke druge till thinge med wred huff eller wergende haand,[40] men droge till thinge wdj thend menning, att the wille suare til, huiß sager the waare kallitt emod, och icke wdj thend meninge, at the wille forthørne enthen domeren eller nogen anden. Thisligiste frembbar the thieris berettning schrifftligen forfattett wdj thend meninge, att erlig och welbyrdige frue Hildeborigh Teinhuß,[41] Claus Daaes[42] eptherleffuersche, och frue Heluig Hardenberg,[43] Erik Rosenkrantzes[44] eptherleffuersche, haffde thenom ladett thingkallde emod ett siune paa en wey, liggendis wdj Werup[45] ennemercke, och ther for^{ne} Hans Oldeland er komen inden thinge att wille suare till thend sag, the waar kaldede, haffde domeren allerede opmelldt samme siun och giffuett seddell paa huer thieris naffn, wanseett thingett nyligen war begyntt att holdes, och thend sag war icke fast[46] thend thridie, som ther tha war forhandlett, och for^{ne} domere icke wille saa lenge forthøffue, att hand kunde komme inden thinge och suare till, hveß hand war thingkallitt, och ther hand gaff till kiende, att thett war enddaa lougthimmelig dags[47] och icke kunde komme for ßillde, och therforre hannum well att kunde nogett haffue forhalett med thend sag, och icke strax stedt siønssmend, før end hand haffde kundett were til wedermaals thing och suaritt ther thill, for huilcken aarsag hand och did war komen, och for^{ne} herritzfougitt suarede hanom, att hand icke haffde wdj behouff att forthøffue epther huer, huorforre hand sagde til hanum, att hand schulle fange skam wdj thett gamble hoffuidt, hand haffde, huilcke hanss ord domeren anderledis forwendte,[48] end hand wdthalede, och sagde, att hand kallede hanum en gamble hund; och eptherthj hand meenthe hanom wdj saa maade att staa hanum epther ehre och lempe, tha aff wbesindig hastmodighed[49] drog hand hanom paa[50] hanß bøße och thend emod hans wilge er wforwarendis affgangen, aldelis ingen som paa thinge warre thill nogen skade, och ther bøßen gick aff, och domeren reiste seg och wilde bryde[51] thingett, tha frembgick for^{ne} Wlffeld Christofferßen och med limfeldighedt[52] lagde sin haand paa domerens bryst och bad hanum, att hand wille bliffue siddendis och saadantt icke agte, thj mand haffde well tillforn hørtt en bøsse gaa løss, ei heller nogen skade war skeed, och att hand frembdelis schulle forhøre, hueß sagher ther till thinge schulle røgthes,[53] som sam-

me thieris schrifftlige berettninge wdj seg sellff widtløfftiger formelder; och berettede, thett mere aff wforsigtighed end aff enn ond wilge och beraad[54] houff att werre skeed och thenum huer til med att haffue bødt therforre ett fulldt thingfredtz bøder effter receßen, och en doms liudelße til for^ne^ Bierreherritzthing wdgiffuett, som och war boren wdj rette, och meente therforre epther slig leilighed och wforuarendis hendelße icke att kunde mett rette nogett ydermere werritt forfaldett.

Huor til for^ne^ Coruitz Wiffertt suarede och meente, att endog thingfredtz bøder stander wdtrøckeligen wdj receßen, burde the dog ligeuel icke saa wtilbørligen att offuerfalde domeren, som saade wdj kong: Maytz: sted och therforre igien som tilforne war endelig dom begierendis, huad thieris fald burde att werre.

Med flere ord och thale thennom ther om paa begge siider emellum løff.

Tha epther tilthale, giensuar och thend sags leilighed, och eptherthj for oß haffuer werritt giortt beuiseligtt med thingswinder, att for^ne^ Wlffeld Christofferßen och Hans Oldeland haffuer offuerfaldett for^ne^ herritzfougitt indenn thinge, som hand haffuer siddett wdj hogbe^te^ kong: Maytz: sted paa hans Maytz: wegne att forhielpe huer for hanum hende ther att komme for rette saa møgett, loug och rett war, och thett icke alleniste med ord, men thett och med handgierninge beuiste, och for^ne^ Wlffeld Christofferßen och Hans Oldeland aldelis inthett frembførde, enthen nøgachtige breffue eller beuißninge, huor med the samme gierninge kunde affuisse eller thennom wndschyllde, och hogbe^te^ kong: Maytz: oß endeligen haffde befalett att døme ther wdj och forhielpe hans Matz: wdj thend sag til rette, saa och eptherthij huer, som sidder wdj domerstedt, icke bør att offuerfaldes eller wforrettis, haffue wij saa ther paasagtt for rette, att the ther med haffuer giortt wrett och forgrebitt thenom emod hogbe^te^ kong: Mautz: høghed och thennum therfore att werre wdj hans Maytz: naade och wnaade,[55] wden hans Maytz: thett ellers naadigste will formilde.

Til ydermere windisbyrdt henge wij worris signeter[56] her neden fore. Datum ut supra.

Niels Kaaß
egen handh

Peder Gyldenstiern
med egen hand

Peder Munck
egenn handtt

Jørn Lycke
ridder
egin hand

Jørgen Rosenkrantz
med egen handt

Jørn Marsuin
Marsuin egen handt

Sten Brahe
meth egen hand

Manderup Parsberg
medt egen handt

(1) Se 395.11. – (2) Se 395.12. – (3) Se 414.32. – (4) Se 414.33. – (5) Se 391.15. – (6) Se 391.16. – (7) Se 362.8. – (8) Se 362.9. – (9) Se 381.13. – (10) Se 381.14. – (11) Se 412.32. – (12) Se 412.33. – (13) Se 450.20. – (14) Se 362.13. – (15) Se 432.38. – (16) Se 475.15. – (17) Se 413.14. – (18) Se 413.15. – (19) Det tidl. johanniterkloster i Odense, der efter reformationen omdannedes til et slot, hvor lensmanden havde sæde. – (20) 11. maj 1580 (Kanc. Br.) tilskrev kongen Corfitz Viffert om „paa det strengeste og skarpeste" at forfølge sagen mod Ulfeldt Christoffersen og hans stedsøn Hans Oldeland, jf. Samlinger til Fyens Historie og Topografi VIII (1881).149. – (21) Ulfeldt Christoffersen (d. efter 1595) til Jershave. Han var gift med Gertrud Stigsdatter Ulfeldt, der 1. gang var gift med Christoffer Oldeland (d. omkr. 1557), fader til nedenn. Hans Oldeland. – (22) Den tidl. hovedgård Jershave i Revninge s., Bjerge h. – (23) Hans Oldeland (d. efter 1608) til Vejrup, søn af Christoffer Oldeland (d. omkr. 1557) og Gertrud Stigsdatter Ulfeldt (hun gift 2. gang med ovenn. Ulfeldt Christoffersen til Jershave, se note 21). Hans Oldeland fik af kongen brev 10. januar 1580 (Kanc. Br.), at han som følge af det passerede fritog ham for at komme til lenshyldningen i maj 1580, da han ikke „agter dig værdig iblandt det gode selskab og godtfolk, som samme tid forskrevet er", jf. Samlinger til Fyens Historie og Topografi VIII (1881).148. – (24) Hovedgården Vejrupgård i Marslev s., Bjerge h. – (25) Ses ikke at tilhøre de adelige slægter Mule (DAA 1904). – (26) Landsbyen Kertinge i Kølstrup s., Bjerge h. – (27) Den nu forsvundne landsby Kyrsinge i Kølstrup s., Bjerge h., der i det 17. årh. blev lagt under hovedgården Ulriksholm. – (28) forbandet (Kalk. I.100a bet.1). – (29) *pocker* bet. egl. udslæt, kopper (af mnt. *pocke:* blegn, byld, hævelse) og bet. kopper el. venerisk syge (især syfilis), sen. synonym for fanden, djævelen (OdS XVI.1094; Niels Åge Nielsen, Dansk etymologisk Ordbog (1966).294). At *bande en pocker:* at ønske ondt over en (Kalk. III.498b). – (30) slået i vejret. – (31) bort (Kalk. II.183a bet.2), ɔ: af. – (32) Luften (Kalk. IV.897b bet.4&5). – (33) rykkede (Kalk. III.635b bet.2). – (34) Bøder (Kalk. I.495b bet.1). – (35) Reces 13. december 1558 § 23. Straffen var, når ingen blev såret eller dræbt, 10 lod sølv foruden voldsbøder efter loven. – (36) (ind)træffer, ved et tilfælde kommer, tilfældigvis kommer (Kalk. II.156a bet.2; OdS VIII.1060 bet.3&4). – (37) Jf. rettertingsdom 15. september 1492 (I nr. 37 med note 29). – (38) Anklage, stævning (Kalk. IV.974b bet.2). – (39) Landsbyen Revninge i Revninge s., Bjerge h. – (40) *wergende haand:* med våben (Kalk. IV.913b); ssg. *vred hu og værgende hånd* var alm. i datidens sprog, jf. f. eks. KhS 4. rk. II.9 (1578). – (41) Hilleborg Tinhuus (d. efter 1575) til Egeskov. – (42) Claus Daa (d. 1575) til Ravnstrup og Holmegård (gift 1. gang med Anne Lykke). – (43) Helvig Hardenberg (d. 1599) til Arreskov. – (44) Erik Ottesen Rosenkrantz (d. 1575) til Kærstrup. – (45) Landsbyen Urup i Rynkeby s., Bjerge h. – (46) engang (Kalk. I.515a bet.7). – (47) d.s.s. lagtid(s)dag(s): lovbestemt tid (Kalk. II.730a–b, jf. rettertingsdom 10. juli 1553: *lagetyme dagen* (I nr. 191). – (48) fordrejede, forvanskede (Kalk. I.741b bet.4). – (49) Hidsighed (Kalk. II.173a). GkS 1134,2° tilføjer *och harm.* – (50) *drage ... paa:* trække på (Kalk. III.534a). – (51) afbryde, hæve (Kalk. I.279b bet.1); jf. DL 1–7–4: naar Tinget saaledis er brut. – (52) Mildhed, forsigtighed, lemfældighed (Kalk. II.801b). – (53) foretages, udføres, passes (Kalk. V.872a). – (54) overlagt, forsætligt (Kalk. I.161b). – (55) Der foreligger her en anvendelse af det alm. princip, at den, der forsér sig mod kongen og hans befalinger, er hjemfalden til hans nåde og unåde, jf. Matzen, Offentlig Ret III.152. Om at dømmes i kongens nåde og unåde se 471.99. I det foreliggende tilfælde blev de pågældende foreløbig befalet ophold i Odense; ved kongebrev 9. august 1580 (Kanc. Br.) tillodes det dem at rejse derfra for straks at begive sig til Kbh. og holde ærligt indlager dér. Om indlager se II 248.37. Ved kgl. åb. br. 17. september 1580 (Kanc. Br.) eftergav kongen al den tiltale og unåde, han kunne have til dem efter dommen, da deres slægt og

venner nu havde afbedet kongen den højeste ret og tilfredsstillet ham for, hvad han ikke ville eftergive dem, jf. Samlinger til Fyens Historie og Topografi VIII (1881).149f. – (56) Alle segl er velbevarede og til stede.

477 Tilforordnede råder 15. juli 1580 (Ålborg)

En kvinde beskyldte en ridefoged for en række strafbare forhold. Da hun ikke kunne godtgøre rigtigheden af sine sigtelser, og da det oplystes, at ridefogden for et af forholdene flere år tidligere var blevet frifundet ved herredstinget, bl. a. på grundlag af kvindens erklæring om, at hun ikke havde noget at klage over, frifandtes han, så længe vidnerne og dommen stod ved magt.

Hs.: Bergen UB 251 nr. 11.
Overskrift: [E]n[1] dom at clagemaall foruden breff och beuißsning duer jnttet atth winde nogett medtt.

Kon: Maytts: forordnit raadt vdi Nøriudtlanndt giøre vitterligt, at aar effter Gudz biurdt 1580, thendt 15. julij, paa raadhußet her y Aalborig vaar schicket for oß Johanne Knudzdather paa thend enne och hagde hidt y rette steffnit Simon Strangißen, ridefouget vdj Ørum[2] lehen, paa thend anden ßide, for at handt skulle haffue ladet thage hindis faders heste och wogen fraa hinder, ther hun en gang skulle føre hans landgilde til Ørum, saa och landgilde medt och ladet skeere ørrene aff hestene och ßiden hoes ßig beholdet thette all ßammen.

Tha møtte for[ne] Simon Strangißøn och benechtet, at hanndt aldrig haffde thaget eller ladet thage enthen heste, vogenn eller noget andet fra hinde, och hun thet icke heller skulle hannom thet medt nogen nøyachtig vindisbiurdt offuer beuiße saa att uere skeedt, och begerit, at ther som hun hagde nogen breffue och beuißning paa, hun tha thennom schulle lade fremkomme. Och effter ingin fran kom, tha ßatte Symon Strangißen vdj rette, om handt for thend sag jcke burde quit at uere.

Medt flere ordt och talle, thennom ther om emellom vaar, och effter theris berettning paa beggj ßider, bleff ther ßaa paa ßagdt:

Effterthj for[ne] Johanne Knudzdatter hannom beskylte for hindis faders heste, wogen och landgilde at skulle vere hinde fra thaget, och hun thet icke kunde hannom offuer beuiße, fandt wij for[ne] Symonn Strangißøn for thend sag quit at uere.

Sambledis hagde hun nu meth vor steffning hidt steffnit for[ne] Symon Stran-

gißen, for handt skulle medt en rode[3] bønder knechte och andre aff Ørum slodtz thienner kast hindis fader vdaff sinn gaardt och thaget fraa hannom all hans boeskab[4] och alle hans breffue, som lyde paa hans bonde eyendom.

Ther thill suarit Symonn Strangißøn, at handt aldrig haffde thaget eller ladet thage nogen breffue eller boeskab fra hindis fader eller vdj nogen maade giordt hannom wret, och handt ville beuiße medt en herritztingsdom, at handt ther for vaar quit dømbt, huilcken hanndt strax vdj rette lagde, vdgiffuit thil Reffsherritzting leffuerdagen nest effter Scte. Olaj regis dag[5] vnder dato 1577, vdj huilcken dom er jndførdt et xxiiij mendzs vidne, vdgiffuit thil for^{ne} herritzting leffuerdagen nest for S: Margrette virginis dag[6] anno 1572, lydendis at thendt thidt Symon Strangißen giorde spørßmaal thill for^{ne} Jahanne Knudzdatter, huadt aarßage hun hagde hafft thil at clage hannom for konng: Maytz:, som hindis supplicatz om formelte, och huadt hun jnden thinge kunde beskylde hannom, tha haffde hun standet vdj goed liudt[7] och soerit vedt hindis helgens eedt, at hun icke vdj nogin maade kunde skylde Symen Strangißen, at handt hagde giordt hinde nogen wrett, jcke heller skyllet hannom, ath handt hagde fanget enten aff hindis eller hindis faders guodtz vdj nogin maade, men claget paa Madtz Anderßen vdj Reffs,[8] fordj handt hagde stedt[9] hindis faders gaardt fra hinde medt mhere, ßom ßamme dom medfører, huilcken ßom ßaa besluttes: Effterthj Jahanne Knudzdathers egin vndskylding[10] och bekiendelße, som hun for tingsdom haffuer bekiendt och giordt for^{ne} Symon Strangißøn, och ther er tings vidne effter thaget, er for^{ne} Symon Strangißøn ther for dømbt quitt att uere, saa lenge the vidner, handt ther paa forhuerffuit haffuer, stander vedt thieris fulde macht. Och satte for^{ne} Symon Strangißen vdj alle rette, om handt och ther for icke burde wthiltallet at uere effter hanns doms lydelße.

Medt flere ordt thennom ther om emellom vaar, och effter thiltalle, gienßuar och sagßens leylighiedt viste wij icke andet ther om at sige, endt for^{ne} Simon Strangeßen jou bør ther for quit at uere, saa lenge the vinder och domme, handt vdj thend sagh forhuerffuit haffuer, stander ved ßin fulde macht.

Dißligeste haffde hun nu och hidt steffnit for^{ne} Symen Strangeßen for et kong: Mayts: breff,[11] hun hannom hagde offuer andtuordit, huilcket handt icke skulle haffue villet anamme, men thet at haffue medt ßin foedt fra ßig støtt, huor thill for^{ne} Simonn Strangeßøn suarit och thet aldelis benechtet, at hun aldrig skulle medt nogen sand vidnitzbiurdt hannom offuer beuiße thet at uere skeedt, men bekiende, at hun ville andtuorde hannom ett kong: Maytz: breff, som vaar hans hoßbonde tillskreffuit; thet ville handt icke anamme,

medt mindre hun hagde hafft ßin hoßbundis befaling ther paa, och begerit, om hun ther paa haffde nogen breffue eller beuißning, hun tha thennom skulle lade fremkomme. Och hun aldeles jngen vidnitzbiurdt kunde fremføre, medt huilcke hun kunde hannom thet offuer beuiße.

Tha fandt wij for^ne^ Symen Strangeßen for thend sagh quit at uere.

Jn cuius rej testimonium sigilla nostra presentibus inferius jnpreßa.

(1) Se 474.1. – (2) Ørum slot i Ørum s., Hassing h., indtil 1661 et kgl. slot, der i reglen var bortforlenet sammen med Vestervig; fra 1660 blev lenet et amt, og Ørum slot solgtes af kronen 1661 til private. Det nedbrødes omkr. 1748, og en herregård, nuv. Gammel Ørumgård, opførtes. – (3) Skare (Kalk. III.610a bet.2). – (4) Rørlige ejendom, bohave (Kalk. I.235a). – (5) Olaf konges dag: 29. juli. – (6) Margretes dag: 13. juli. – (7) *liudt* bet. stilhed, tavshed (Kalk. II.813b bet.1); der udtrykkes, at der rådede tilbørlig stilhed, ro på tinget. – (8) Landsbyen Refs (Revs), en del i Hurup s., en del i Ydby s., Refs h. I Hurup s. lå Revsgård, der lå under Vestervig kloster og tilhørte kronen, jf. ovf. note 2. – (9) bortfæstet, lejet (Kalk. IV.193b bet.8). – (10) Undskyldning (Kalk. IV.674a). – (11) Kendes ikke.

478 Tilforordnede råder 15. juli 1580 (Ålborg)

En foged, der ikke kunne komme til at aflægge regnskab for sin husbond, skulle på Viborg landsting forklare regnskabet og overgive det i 4 dannemænds overværelse. Ville husbonden da ikke høre regnskabet og modtage det, skulle det indlægges hos landstingshøreren, og fogden skulle siden være angerløs.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 255 (findes yderligere i 2 hss.).
Overskrift: En dom imodt enn hermandt, som icke wilde høre sin fogdis regenskap.

Niels Kaaß[1] thill Thorupgaard,[2] Peder Gyldenstierne[3] thill Thim,[4] Peder Munck[5] thill Estuadtgaard,[6] Jørghen Løcke[7] till Ofvergaardt,[8] ridder, Jørgen Rosenkrandtz[9] thill Rosenholm[10] och Manderup Parßbiergh[11] thill Hagitzholm,[12] aff kong: Mattz:, wor allernaadigste herre, thilforordnitt att høre sager udi Nøriuttland, giør alle witterligtt, att aar epter Gudz byrd 1580, 15. julij, paa raadhuußitt i Olborgh waar skickett for oß udi rette Anders Christenßen paa thend ene och hafde hid for oß udj rette steffnit e[rlig] och w[elbiurdig] Erick Lycke[13] thill Torp[14] paa den anden siide och tilltallet hannum, for hand paa thet anditt aar hafver opholditt hannum mett sitt regenskaf, som hand skulle giøre hannum efter hans s: fader [Eiler][15] Lycke,[16] som for^ne^ Anders Christenßen thillforn thient hafver, och hand hannum thiitt och ofte

samme regenskaf hafver thilbøditt, att [hannd][17] thett wilde høre, hvilckett for^{ne} Erick Lycke icke giøre wilde, hvorfor for^{ne} Anders Christenßen mente sig ther udi att werre skeet wrett, att hand hannum saa lenghe hafver mett samme sitt reghnskaf opholdit, och stoer skade der ofver lidt hafver, y thett hand icke y midler thid kunde sig y andre gode mendz thienniste begifve. Och satte derfore y alle rette, om for^{ne} Erick Lycke icke er forpligtig strax samme hans regnskaf och jordbogh[18] thill sigh att annamme och hannum derfor quitere.

Tha fremkom Niels Jenßen, for^{ne} Erick Lyckis fogedtt, meth hans fuldmacht, vdgifvitt pa Torp thennd 15. julij, och fremlagde for^{ne} Erick Lyckis breff, huor udi for^{ne} Erick Lyckis forsett[19] schriftligh waar forfattidt, liudendis y sin menningh, huorledis att efter Gud almechtigste heden kalditt hans s: fader, hafver for^{ne} Anders Christenßen begifvitt sig udi hans thienniste, och nogen stackedt thiid der efter er hand fra hannum rømet udenn hans ia och minde oc tagett mett sig jordbogh paa, hvis gotz hannum och hans broder børn[20] arfveligen waar thilfalden, mett hvis andet regenskaf, hand hannum paa hans och hans brødre børns wegne hafde thilbetroidt, och wiste icke andett, end samme jordbogh waar forseglitt inde hois sin faders brefve kiste mett andre hans s: faders brefve, och for thenne aarsagh, att samme jordbogh er hannum saa frarøcht[21] for, icke kunde høre hans eller nogen sin fougitz regenskaf, mett meere hans schriftelig forsett indholder och wdviißer. Och sette derfor udi alle rette, om hand paa hans eghen eller paa hans brødre børns wegne for slig hofmod[22] och tratzighed burde att lide nogen skade der ofver, och om for^{ne} Anders Christiernßen icke er for pligtig att stande hannum thill rette for huiß skade och brøst, som hannum af sine brødrebørn eller andre kunde thillregnis for samme jordboghs borttførelße eller forholdelße y nogen maade.

Ther thill svaridt for^{ne} Anders Christenßen och berette, att hand icke waar bortt rømdt eller undviget, men hafde sig thill stoer wbildigh[23] oc merckelig[24] besweringh leyett sig itt kammer af en mand ther y sognen, paa thet hand allethid kunde werre thillstede mett hans reghennskaf och jordbogh, naar arfvingene skulde skifte, och der hois gaf[25] thilkiende, att førend s: [Eiler][26] Lycke døde, waar hannum samme jordebogh af hannum anttvorditt, huor efter hand skulde indkrefve hvis efterstand,[27] som stoid hois bønderne, siiden Hanns Schrifvere døde, oc hvis hand der efter hafde opboritt, wilde hand føre for^{ne} Erick Lycke thill gode oc klar regenskaf mett meere, som wittløftig for oß udi samme sag paa begge sider blef berettitt. Satte fordi nu saa well

som thillforn udi alle rette, om for^{ne} Erick Lycke icke er forpligtig strax samme regenskaf och jordbog att høre och annamme och ham derfor qvitere och stande hannum thill rette for huiß kost, thæring och skade, hand der ofver lidt hafver.

Mett fleere ord oc thale thennom der om imellom waar.

Tha thilspurde wij for^{ne} Niels Jenßen, om hand hafde fuldmacht af for^{ne} hanß hoßbond, att hand samme regenskaf af hannum skulde annamme och for qvitere. Tha svaridt hand oc sagde sig ingen fuldmacht der paa att hafve.

Tha epther thiltale, giensvar och sagßens leylighett, och efterdi her icke anditt for oß udi rette baars, vdenn hvis de paa begge sider scriftlig och mundeligh berett, hafver wy denne sags leylighed grandgifvelig ofverueyett, och eftherdi wy befinder for^{ne} Anders Christenßen her udi er skeet for kortt, att hand saa lenghe mett sitt regenskaf er opholdit, och icke for^{ne} Erick Lycke will hende høre eller annamme, efter som hannum thiit och ofte thilbøden er, oc efterdi for^{ne} Niels Jenßen ingen fuldmacht hafde samme jordbogh och regenskaf strax att annamme och for qvitere, sagde wy der saa paa for rette, at for^{ne} Anders Christenßen skall nu udj Viborigh thill først kommendis Mauritij dag[28] lade forklare[29] samme regenskaff och den fra sig lade andtvorde udi fire gode mendz eller fire acht dannementz ofververellße, som wvildig er, och der som for^{ne} Erick Lycke tha icke will høre och den annamme, skall dett indleggis thill landzthinghørers der samme stedz, och Anders Christenßen der for werre angerløß, och skall Erick Lycke aldelis werre hannum wbevaritt[30] och icke hannum feyde eller wforrette, uden hvis hand kand giøre mett loug oc rett.

In cuius rej testimonium &c.[31]

(1) Se 395.11. – (2) Se 395.12. – (3) Se 414.32. – (4) Se 414.33. – (5) Se 391.15. – (6) Se 391.16. – (7) Se 362.8. – (8) Se 362.9. – (9) Se 381.13. – (10) Se 381.14. – (11) Se 432.38. – (12) Se 475.15. – (13) Erik Lykke til Torp og Vejerslevgård. – (14) Den tidl. hovedgård Torp (sen. kaldt Nørtorp) i Rær s., Hillerslev h. – (15) Forlægget har ved fejlskrift *Erick*. – (16) Eiler Lykke (d. omkr. 1576) til Torp. – (17) Ordet mgl. i forlægget. – (18) Se 455.34. – (19) Indlæg, fremstilling (Kalk. I.715b bet.2.) – (20) Se DAA 1903.267f. – (21) frataget (Kalk. I.770b). – (22) Overmod, hovmod (Kalk. II.255 bet.1). – (23) urimelig (Kalk. IV. 537a). – (24) betydelig (Kalk. III.41a bet.1). – (25) Ordet gentaget i forlægget (linjeskifte). – (26) Forlægget har ved fejlskrift *Erick*. – (27) Restance(r) på afgift(er) (Kalk. I.437a). – (28) Mauritius' dag: 22. september. – (29) oplyse, redegøre for (Kalk. I.646b bet.1). – (30) upåtalt, fri (Kalk. IV.536a bet.1). – (31) *&c.* erstatter: sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

479 Tilforordnede råder 17. juli 1580 (Ribe?[1])

En mand, der var stævnet for at have fremsat ærekrænkende sigtelser mod en anden mand og hans hustru, men som nægtede at have udtalt sig som påstået, og som tidligere af landstinget var frifundet for ærekrænkelse, dømtes, da hans påståede udtalelser ofte var gentaget af andre, til for borgmester og råd i sin hjemby at give de krænkede en undskyldning.

Hs.: Bergen UB 251 nr. 50.

Overskrift: [E]n[2] dom om ordt och thalle, en mand haffuer hagt om andre y theris frauerilße och haffuer thet sidenn benechtet, er tilldømbt thennom at vndschylde, och ther som handt ydermere effter thall thennom, schall handt straffis som en løgener och æreløs manndt.

Wij effterschreffne Niels Kaass[3] thill Torupgaardt,[4] Peder Gyldenstierne[5] thill Thim,[6] Peder Munck[7] till Estuadtgaardt,[8] Jørgen Lycke[9] thill Offuergaardt,[10] rider, Jørgin Roßinkrantz[11] thil Roßinholm[12] och Manderup Parßbiergh[13] thill Hagisholm,[14] kon: Maytzs:, vor allernaadigste herris tillforordnit raadt adt høre sager vdj Nøriutlandt, giøre alle vitterligt, at aar effter Gudz biurdt 1580, thend 17. julij, paa raadhußet herudj Ribe vaar schicket for oß vdj rette erlig och fornumpstigh mandt Berthell Madtzen, borger y Olborigh, paa thend enne och hagde hidt for oß vdj rette steffnit Anders Vinter, borger ther ßammestetz, paa thend anden ßide och hannom thilthallet for nogen ordt, som for^{ne} Anders Vinter skulle haffue hafft y lauffhußet[15] om for^{ne} Berthell Madtzen och hans høstrue. Och wdj rette lagde et tings winde aff for^{ne} byeting nest forgangen mandagen nest effter Jacobj apostoli dag[16] vdgiffuit, Chresten Søffrenßen, Mickell Jffuerßen medt flere for viij mendt vondit haffuer, at Anders Vinter skulle haffue ßagt thill Berthell Madtzen y lauffhußet, at handt skulle ßidde [ther en][17] skelm,[18] och for^{ne} Anders Vinter badt thennom thage thet [barn][19] vaare,[20] hans høstrue løb fraa, medt mhere the ther om vondit haffuer. Satte ther for vdj alle rette, om for^{ne} Anders Vinter jcke bør at beuiße, huadt handt om[21] hannom och hans høstrue for ßichtet[22] haffuer, eller sielff at stande thill rette for ßlig wthilbørlig sagh och ordt, som handt hanns høstrue vdj saa maade hagde medt beskemmidt, och hinde thill ßagdt.[23]

Ther thill ßuarit for^{ne} Anders Vinter och sagde ßig aldelis jngen ordt at haffue ßagdt eller hafft om hannom eller hanns høstru vdj nogen maade och viste icke andet medt thennom endt ßom meth en erlig mandt och enn erlig quinde. Och vdi rette lagde for^{ne} Anders Vinter en landztings dom vnder dato

1578, leffuerdagen thend 16. augustj, vdgiffuit offuer the vindisbiurdt, som offuer hannom vondet haffuer, liudendis vdj beslutningen: Effterthj ßamme vinde finndis jcke at uere vdgangen paa ferske gierninger, ey eller bemeller nogen thidt eller thermin, ther Anders Vinter slig ordt skulle haffue hafft, kunde the icke kiende ßamme vinde nogen aff parthernis heder eller ære heller och mandheldt[24] at komme till hinder eller skade y nogenn maade, som ßamme dom vider bemeller. Och ßatte ther for vdj alle rette, om hannom effter ßamme doms lydelße skade kunde [paa komme?][25] paa hans ære och mandheldt eller jcke.

Ther thill suaret Berthell Madtzen och berette, at handt nu jgien hagde hidt steffnit ßamme vindisbiurdt vdj rette, theris vinde ydermere at skulle forklare,[26] haffde thennom och paa raadhußit thilstede[27] och beklagde[28] ther hoes, at hannom och hans høstrue sligh effter ßaffn[29] aff andre thit och offte foruittes,[30] saa hans høstrue saadant ont røchte for hanns skyldt paa hænger, huor till for^ne^ Anders Vinter suarit, at handt jnthet ther udj kunde volde,[31] ther ßom nogenn anden hinde noget vilde effter ßige eller foruiide,[32] men handt viste jnthet andet meth hinde endt ßom meth enn erlig dannequinde.

Medt flere ordt och talle, thennom ther om emellom vaar.

Tha effter thilthalle, gienßuar och sagßens leylighiedt, saa och effterdi Anders Vinter benechtet, at handt jcke viste andet medt for^ne^ Berthell Madtzen eller hans høstrue, endt huadt ehrligt och gott vaar, bleff ßaa affßagdt for rette, at for^ne^ Anders Vinter skulle gaa for borgemester och raadt ther udj byen och Bertell Madtzenn och hans høstrue ther lougligen vndskylde, och ther ßom nogen anden vill thennom noget y ßaa maade effter hans mundt effter ßige, tha skulle the jngenn bistand[33] ther till haffue aff hannom, och ther ßom handt thet ßielff giør, skall handt straffis som en løgner och enn ehrløs mandt.

Datum vth supra.

(1) Stedsangivelsen eller muligt dateringen kan ikke være rigtig. De tilforordnede råder holdt 3. juli 1580 retterting i Ribe (jf. Peder Hegelunds almanakoptegnelser 1565–1613 udg. af Bue Kaae I (1976).140), var 15. s. m. i Ålborg, jf. ovf. nr. 477 og nr. 478, og kan da næppe være i Ribe igen den 17. s. m. Da parterne i nærv. sag er fra Ålborg, ligger det formentlig nærmest at antage, at *Ribe* er skrivefejl i forlægget for *Ålborg*. Herimod kan anføres, at de samme råder i dom af 22. juli 1580 (ndf. nr. 480) i Århus pådømmer en sag imod borgmestre, råd og byfoged i Ålborg, og at man skulle vente, at også den sag var behandlet i Ålborg og da navnlig, da råderne kort tid forinden har været i denne by. De tilforordnede råders dom 21. juni 1580, afsagt i Århus (ovf. nr. 475), er muligt afsagt 21. juli 1580, se 475.1. – (2) Se 474.1. – (3) Se 395.11. – (4) Se 395.12. – (5) Se 414.32. – (6)

Se 414.33. – (7) Se 391.15. – (8) Se 391.16. – (9) Se 362.8. – (10) Se 362.9. – (11) Se 381.13. – (12) Se 381.14. – (13) Se 432.38. – (14) Se 475.15. – (15) Lavshuset. Da ingen profession er nævnt, er der formentlig tale om papegøjegildet Guds Legems Lav i Ålborg, stiftet 1431, hvori også hustruer kunne optages. Den myndighed, der i et lav ellers tilkom oldermanden, udøvedes her af byens borgmester, og i det hele var borgmester og råd gildets øverste myndighed, jf. C. Nyrop, Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen I (1899).616; P. C. Knudsen, Aalborg Bys Historie I (1931).97, 110. Lavet havde sit eget forsamlingshus. Om gildet se i øvrigt N. M. Petersen i Da. Mag. 3. rk. I (1842).89ff. – (16) Jakobs dag: 25. juli. – (17) Forlægget har *thend*, hvilket formenltig beror på en fejllæsning. – (18) *sidde der en skælm:* ɔ: den pågældende var at regne for en bedrager, forbryder, æreløs person. Jf. udtrykket *sidde (der) en køn (net, skøn)* (OdS XVIII.1174, 23; XII.65 bet.6.2.; XIV.1209 bet.3.1., jf. XX.128 bet. 6.2): være i slem forlegenhed (til nar, spot), sidde net i det. Om *sidde* i bet. *være* sml. udtryk som *sidde enke, indsidder* o. fl. a. *Skælm* var i ældre sprog en grov injurie; bet.: filur, gavstrik o. l. er af yngre dato (OdS XIX.1404 bet.2). – (19) Forlægget har formentlig ved fejlskrift *bare*, vel påvirket af det umiddelbart efter følgende *vaare*. – (20) i varetægt (OdS XXVI.573 bet.3.2.). – (21) Ordet skal formentlig udgå. – (22) *for ßichtet* er i forlægget sammenskrevet til ét ord. – (23) beskyldt (Kalk. IV.378b bet.4). – (24) personlige ære (Kalk. III.32b). – (25) Ordet mgl. i forlægget, vel overset på grund af det umiddelbart følgende *paa*. – (26) gøre rede for (OdS V.569 bet.2.3.). – (27) *haffde ... thilstede:* havde bragt til veje, fremskaffet (OdS XXI.1086 bet.11 in fine; jf. Kalk. III.800a lin.43). – (28) fremførte, (an)klagede (OdS II.217 bet.1), jf. DL 2–14–7: for hannem beklaget og bevist. – (29) ilde omtale, slet ry (Kalk. I.436b). – (30) bebrejdes, tiltales krænkende (Kalk. I.743b bet.1). – (31) have skyld i (Kalk. IV.859b bet.3). – (32) Se ovf. note 30. – (33) Medhold (Kalk. I*35a).

480 Tilforordnede råder 22. juli 1580 (Århus)

Hvad der overgives en anden i forvaring skal udredes af dennes bo før al anden gæld.

Hs.: Bergen UB 251 nr. 64.

Overskrift: [E]n[1] dom at huadt en faar[2] anden till throer hende at foruare bør først aff boenn at vdleggis førendt nogenn gieldt.

Kon: Maytz: forordnit raad i Nøriutland Niels Kaaß[3] thill Thorupgaardt[4] &c.[5] giøre alle vitterligt, at aar effter Gudz biurdt 1580, thend 22. dag julij, paa raadhußet vdj Aarhus vaar schicket for oß vdj rette erlig och velbørdig frue Charine Krabbe[6] thill Vundersløffholm,[7] hindis viße[8] budt och fuldmectig Jnguor Pederßen paa thend enne och hagde hidt for oß vdj rette steffnit erlige och velfornumpstige mendt borgemester[9] och raadmendt saa och Peder Mickelßen,[10] byefouget vdj Aalborig, paa thend anden ßiide och thennom thilthallet for, at the hende forholder och icke ville giøre hinde vdlegh aff Thomas Balckenbergis[11] boe och boschaffue for xvj lester[12] malt, som hun

vdj hans huss och thill throer hende[13] haffuer ladet jndlegge at foruare, thill for^{ne} frue Karine eller hindis fuldmectige thet kunde selge, huilcket handt meente at uere emodt kong: Maytt: breff och forskrefft,[14] som for^{ne} frue Karine thill for^{ne} borgemester och raadtmendt forhuerffuet haffuer, huor vd offuer for^{ne} Jnguor Pederßen paa for^{ne} frue Karins vegne meente at skee vret, och ßatte ther fore vdj alle rette, om for^{ne} borgemester, raadmenndt och byefouget icke er plictig at giøre hannom paa for^{ne} frue Karins vegnne vdleg for for^{ne} kornn aff hans boe.

Tha fremkom Laß Hußum[15] och Jens Pouelßen,[16] borger vdj Aalborig, vdßent aff borgemester, raadmendt oc byefouget ther samestetz, medt theris fuldemacht och schrifftelig beretning, liudendis y ßin meening, at effterthj for^{ne} Thomis Balckenberig er ther fra byenn henn reyßet paa ßin verff[17] och bestilling, sin nering och bering[18] at ßøge, och icke er endnu hiemkommenn, huad aarßage[19] at hinde er ßaa forhindret, ehr thennom aldelis wuitterligt; vdj lige maade effterthj at for^{ne} Thommes Balckenberig haffuer thill thenne dag verit enn throfast mand och icke findis at uere lougforuonden, om the kand thennom thill fordriste at jndgange vdj hans boe vdj hanns frauerilße nogen wurdering[20] ther at giøre och hans godz vduordere[21] thill for^{ne} frue Karine for xvj lester malt, førend the om hannom kunde fange viß beskedenn, huorledis thet sig begiffuer medt hannom, huilcket the forhaaber jnden xiiij dage at bliffue obenbaret. Dißligeste ehr ther paa forbudt giordt till tinge, jngen at skulle befatte sig medt hans guodtz for nogen børne pendinge,[22] som ther inde er, effter breff och zegels liudelße, som ther paa giordt er, huilcket hans guodtzs handt sielffuer for ßamme børn haffuer pantßet for en viß summa pendinge, och høybemelte kon: Maytz: breff, som the vnderdanigsten vndfanget haffuer, formelder at the skulle vere for^{ne} frue Charine behielplig, at hun kunde komme thill hindis bethalling, saa viitt the kunde giøres medt loug och rett. Satte ther for vdj alle rette, om the ßamme vdleg thill for^{ne} frue Karina kand giøre louglig eller jcke.

Medt flere ordt och thalle, thennom ther om emellom vaar.

Tha effter thiltalle, gienßuer och zagßens leylighiedt, saa och effterdj thet befindis for^{ne} xvj lester malt at uere jndlagt thill for^{ne} Thomis Balckenberigs thil throer hende och icke er sold vdt, saa thet ther fore jcke kand regnis for nogen vitterlig gieldt, sagde vij ßaa ther paa for rette, at for^{ne} frue Charine bør først hindis bethalling (før nogen anden) aff boen for for^{ne} xvj lester malt adt bekomme.

Jn cuius rej testimonium sigilla nostra presentibus inferius inpressa.

(1) Se 474.1. – (2) giver (Kalk. I.506a bet.2). – (3) Se 395.11. – (4) Se 395.12. – (5) Øvrige dommere var formentlig de i dommene nr. 475–79 og 481 nævnte rigsråder. – (6) Se 442.11. – (7) Hovedgården Vinderslevholm i Vinderslev s., Lysgård h. Karine Krabbe bortmageskiftede 1579 denne gård til kronen, jf. Kr. Sk. I.211ff. – (8) befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet.1). – (9) Borgmestre i Ålborg var da Christen Michelsen (1569–80) og Hans Lambertsen (1579–ca. 1588), jf. P. C. Knudsen, Aalborg Bys Historie I (1931).153. – (10) Peder Mikkelsen nævnes som byfoged i Ålborg 1570–90, jf. P. C. Knudsen, op. cit.165. – (11) Købmand i Ålborg Tønne Balchenburg. – (12) En *læst* er rummål af noget forskellig størrelse for tøndevis opmålte varer, jf. Aakjær, Maal og Vægt, 199, 208, 214, 264f. – (13) til tro bevaring, jf. rettertingsdomme 25. september 1537 (GdD II.46f. med note 4) og 23. februar 1546 (I nr. 115), jf. Wilhelm Ebel, Zum Begriff der Treuhand (Forschungen zur Geschichte des lübischen Rechts) og F. Beyerle, Die Treuhand, ein Grundriss des deutschen Privatrechts (Weimar 1932). – (14) Kendes ikke. – (15) Lauritz Husum, søn af borgmester i Ålborg Hans Husum (d. omkr. 1560). Lauritz Husum blev rådmand i Ålborg 1584, afsattes s. å., men var 1591–95 på ny rådmand ssts., jf. P. C. Knudsen, op. cit.110, 162. – (16) Jens Poulsen (d. 1591), købmand i Ålborg, 1589–91 rådmand ssts., jf. P. C. Knudsen, op. cit.61, 127, 165. – (17) Forretning (Kalk. II.316b bet.2). – (18) Udkomme (OdS II.737 bet.2); ssg. *næring og bjæring* alm. i ældre sprog. – (19) foranlediger (Kalk. IV.948b). – (20) Vurdering til udlæg el. indførsel (Kalk. IV.880a bet.1). – (21) udlægge ejendele til dækning af gæld (Kalk. IV.600a). – (22) umyndige børns penge (OdS III.289; jf. reces 13. december 1558 § 53, DL 5–2–83).

481 Tilforordnede råder 22. juli 1580 (Århus)

Når en gård brænder efter en persons død, er de, som har annammet hans gods, og som var på gården, da den brændte, pligtig med kønsed at indføre i boet alt, som ikke blev brændt.

Hs.: Bergen UB 251 nr. 65.

Overskrift: [E]n[1] dom om jldebrand skeer effter nogens dødt, tha er the plictig, som hans goetz anammet hagde och i gaarden vaar, ther skadenn er skeedt, at indføre i boenn vedt theris kiøns eedt, huis goetz, som samme thidt jcke bleff forbrenndtt.

Niels Kaass[2] thill Thorupgaardt,[3] Peder Gyldenstierne[4] thill Thim,[5] Peder Munck[6] thill Estuadtgaardt,[7] Jørgen Lycke[8] thill Offuergaardt,[9] ridder, Jørgen Roßenkrandtz[10] thill Roßinhollum[11] och Manderup Parßberig[12] thill Hagisholm,[13] aff kon: Maytt:, vor allernaadigste herre, thill forordnet at høre sager vdj Nøriudtlandt, giøre vitterligt, at aar effter Gudtz biurdt 1580, thend 22. dag julij, paa raadhußet herudj Aarhuß vaar schicket for oß vdj rette erlig och velbiurdig mand Madtz Nielßenn[14] paa thend enne och hagde hidt y rette steffnit erlig och velbørdig mand Hartuig Staffuerskouff[15] thill N:[16] paa thend andenn siide och hannom thilthalet och beskylte, for handt ladett ha-

nom thilthalle och offuer hannom forhuerffuet dom aff Holstedtbroffbyeting vdgiffuet, medførendis at for^ne^ Madtzs Nielßenn skulle indføre vedt ßin kiøns eedt[17] alt, huadt ther vaar y thend boe, handt vdi kom, ther Jørgen Rantzouw[18] døde. Och ther hoes berette, at ther skulle vere meget omkomet aff jlde brand, thet hand meente, at handt jcke burde videre adt thiltallis fore eller ad indføre. Berette och ther hoes, at siden sallig Jørgenn Randtzouw døde, tha bleff gaarden[19] affbrend och bleff meget forbrend aff, huis therudj fandis, och meente ther ßom hanndt thet ald ßammen skulle bethalle, huis ther kand findis at uere forbrendt, ville thet vere hannom fast beßuerligt. Och satte ther fore vdj alle rette, om handt for ßamme kiøndz eedt effter slig leylighedt, som forberørdt er, jcke burde at uere forskonet.

Tha frem kom for^ne^ Hartuig Staffuerskouff och gaff thilkiende, at thend thid Jørgen Rantzow døde, thoug for^ne^ Madtz Nielßens høstrue ald thend boe thill ßig, endog ther vaar jngen goede mendt hoes, som samme boe kunde hinde andtworde och fra ßig kunde giffue beskreffuit. Och ßatte nu ßaa vell som thilforne vdj alle rette, om for^ne^ Madz Nielßenn effter samme doms liudelße jcke vaar forplictig vedt ßin kiøndtz eedt at jndføre alt, huis ther fandis y boenn, ther Jørgen Randtzouw døde.

Medt flere ordt och thalle, thennom ther om emellom vaar.

Tha effter thilthalle, gienßuar och zagßens leylighiedt bleff ther ßaa paa sagt for rette, atth ald huiß vitterlig gieldt, gieldzbreffue eller andet sligt, som ther fandis y boenn, ther Jørgen Randzouw døde, kunde wij icke kiende Madtz Nielßenn for thend kiøndz eedt at kunde vere forskonnet, medin huis ther kandt skielligen beuißis boe, boeskab och anden løsøre at uere forbrendt, ther gaarden aff brende, ther aff bør Jørgen Rantzous datter[20] saa vell som hindis moder[21] at tage skade aff.

Jn cuius rei testimonium sigilla nostra presentibus inferius inpreßa.

(1) Se 474.1. – (2) Se 395.11. – (3) Se 395.12. – (4) Se 414.32. – (5) Se 414.33. – (6) Se 391.15. – (7) Se 391.16. – (8) Se 362.8. – (9) Se 362.9. – (10) Se 381.13. – (11) Se 381.14. – (12) Se 432.38. – (13) Se 475.15. – (14) Mads Nielsen (Skade) (d. omkr. 1624) til Østergård og (fra 1583) Kærgård. Han var 1. gang gift med Anne (el. Elsabe) Pallesdatter Splid, 2. gang (1572) med Ellen Pallesdatter Bang (d. omkr. 1593), der tidligere havde været gift med nedenn. Jørgen Rantzau (d. 1563), og muligvis derefter i 1570 med Ernst von Reckenberg (d. 1570). Hun kaldes i kongebrev 29. maj 1572 (Kanc. Br.) Jørgen Rantzaus enke, hvilket tyder på, at det påtænkte giftermål, jf. kongebrev 6. maj 1570 (Kanc. Br.), med Ernst v. Reckenberg ikke kom i stand, jf. H. K. Kristensen i Festskrift til Museumsforstander H. P. Hansen (1949).116. – (15) Hartvig Staverskov (Glambek) (d. 1608) til Hennegård og Donneruplund. Han var søn af Glob Staverskov (Glambek) (d. 1586) til Donne-

ruplund og Hennegård og gift med Anne Pallesdatter Bang, søster til den i note 14 nævnte Ellen Pallesdatter Bang. – (16) Hennegård (i Henne s., Vester Horne h.) eller Donneruplund (i Give s., Nørvang h.). – (17) Kønsed er den form for ed med mededsmænd, hvor de sidstnævnte ikke valgtes af den sværgende part, men af sagsøgeren, der var bundet til at vælge dem blandt sagsøgtes frænder inden for en vis slægtskabsgrad. Senere brugtes bet. kønsed (frændeed) også om mededsmænd af slægten, valgt af den sværgende part selv, og i denne form holdt kønsed sig helt til det 17. årh., jf. C. L. E. von Stemann, Schleswigs Recht und Gerichtverfassung im 17. Jahrhundert (1855).189 og Sylow, Bevisteori.109ff. – (18) Jørgen Rantzau (d. 1563) til Neverstorf og Kærgård (Strellov Kærgård), kgl. køgemester, 1541 forlenet med Lønborggård, 1563 proviantmester ved hofanen, slotsherre på Elfsborg. Han var gift med Ellen (Elline) Pallesdatter Bang (d. omkr. 1593), datter af Palle Bang til Hennegård og Anne Fasti; hun blev sen. gift med ovenn. Mads Nielsen Skade, se ovf. note 14. – (19) Det har ikke kunnet erholdes oplyst, hvilken gård der er tale om. – (20) Jørgen Rantzaus datter med Ellen Bang, Margrethe Rantzau (d. omkr. 1614), der blev gift med Christen Vind (d. 1605) til Endrupholm (således H. K. Kristensen i Festskrift til Museumsforstander H. P. Hansen (1949).117 og Trap[5] IX, 1 (1965).561, cf. derimod DAA 1941 II.73, hvis oplysninger formentlig er urigtige). Margrethe Rantzau blev 1593 ejer af Kærgård. – (21) Ellen (Elline) Bang, gift med Mads Nielsen Skade og enke efter Jørgen Rantzau.

482 Tilforordnede råder 22. juli 1580 (Århus)

En foged, der ikke var forsynet med sin husbonds fuldmagt, kunne ikke møde i rette for husbonden, der derfor fandtes at have tabt sagen, indtil han stævnede på ny.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 257.
Overskrift: En dom att ingen kand gaa y rette for anden, uden hand hafver hans machtzbref.

Kong: Maytz: forordnitt raad udi Nøriuttland Niels Kaaß[1] thill Torupgaard,[2] giør witterligt for alle, att aar efter Gudz byrd 1580, 22. julij, paa raadhußitt her y Aarhus waar skickitt for oß[3] udi rette Simmen Oelßen y Holme[4] paa thend ene och hafde for oß hid udi rette steffnit e[rlig] och v[elbyrdig] Jacob Raastrup[5] thill Leergrof[6] paa den anden siide och hannum thiltalitt for noghin enghe och afgrøde, som for[ne] Jacob Raastrup hafver hannum fra thagitt udj Haggagher[7] marck imod thett breff och zegill, som forschrefvne Jacob Rostrup hans hustru moder gifvitt hafde. Och mente for[ne] Simen Oelßen, att samme engh burde mett rette att følghe hannum oc hans arfvingh, huor udofver handt mente sig att werre skeett wrett mett meere, som hand for oß berette.

Tha fremkom Jens Schredere y Skickte,[8] for[ne] Jacob Rostrups fogett, och

bød sig imod for^ne^ Simen Oelßen y rette om samme sagh paa Jacob Rostrups wegne och hafde da ingen fuldmacht af for^ne^ Jacob Radstrup mett hannum att gange udi rette.

Tha efterdi for^ne^ Jacob Rastrup eller nogen paa hans wegne icke frem kom, hannum louglig att undskylde, bleff der saa afsagtt for rette, at for^ne^ Jacob Rastrup burde att hafve taft samme sagh, thill saa lenghe hand stefner paa ny[9] och da att gaa der om, hvis lough och rett kand werre.

Jn cuius rei testimonium &c.[10]

(1) Se 395.11. – (2) Se 395.12. – (3) Øvrige dommere var formentlig de i dommene nr. 475–81 nævnte. – (4) Vel: Nørreholm i Hodsager s., Ginding h. – (5) Jacob Rostrup (d. 1594) til Lergrav; blev ifl. herredagsdom 1. juni 1594 henrettet for sørøveri, jf. ndf. nr. 722. – (6) Den tidl. hovedgård Lergrav i Avlum s., Hammerum h. – (7) Hogager i Borbjerg s., Hjerm h. – (8) Landsbyen Skerk i Avlum s., Hammerum h. – (9) Jf. reces 13. december 1558 § 5: daa hafve hand tapt sagen, til saa lenge hand vil møde. – (10) *&c.* erstatter: sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

483 Viborg landsting 30. juli 1580

En bolsmand, der sad på en andens ejendom, skulle ikke svare madskat som selvejerbønder, men som bryder, uanset at det var selvejerbondejord, den pågældende boede på.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 107 (findes yderligere i 28 hss.[1]).

Overskrift: Enn dom att sielffeyger bønder skall leggis tilhobe y skatth och brydie[2] wdi leg tilsamill.

Pallj Jull[3] tiill Strandit,[4] Malthj Jenßen[5] tiill Hollumgaardt,[6] landtzdommere y Nøriuttlanndt, och Gunde Schriffuer,[7] lanndtztingshører ibidem, giøre vitterligh, att aar epther Gudz byrdt Mdlxxx, leffuerdagenn som er thenn 30. dag julij, paa Viburg lanndzting war skichitt Jørgenn Nielßenn wdj Rißum[8] medt enn opsettilße her aff lanndztingit idag monit vdgangitt, liudendis hanom tha at haffue hiidt y rette steffnitt Matz Perßenn y Ottingh[9] och hans medtbrøder legsmendt,[10] for the haffuer lagt hans thienner, Jens Smedt, y Ballingh[11] y madskatt[12] lige medt sielffeyger bønder ther y Hennboregherritt, endog handt skulle vere enn fattig boels mandt[13] och thienner for^ne^ Jørgenn Nielßenn, och mintte fordj, handt icki borde att skatte medt sielffeyger bønder eller som enn sielffeyger bunde giøre.

Tha for nogenn leglighett sig thenn tiidt her wdindenn begaff, bleff sam-

me sag opsaat till idagh, och nu framlagde ett stormectigste høgborne førstis, koning Fredericks thenn Andenn, allis vores nadigste herris breff om madskatt vdgangenn,[14] som eblantt anditt medtføre, x bønnder, som sidder for gaarde, skulle leggis wdj legh[15] samill och giffue j fierding smør, v sider flesk, v faarkroppe, enn halff oxe, x gaasekroppe, fem thønder brødt, x thønder øll och v skiiper grynn. Vdi lige made skulle huer x jordeyger bønder[16] leggis wdj legh samill och giffue dobiltt saa møgitt, som thett koninglig breff wider bemeller. Och satte for^ne^ Jørgenn Nielßenn wdj alle retthe, om for^ne^ hans thienner icki borde att skatte som enn brydie och vere vdj legh medt thenom och icki som enn sielffeyger.

Saa møtte erligh och fornumstig suendt, Jacob Schriffuer, slodtzfougitt paa Skyffuehuss,[17] och berette, att for^ne^ Jens Smedt wdj mange aar skulle haffue weritt lagt wdj legh medt sielffeyger bønder, eptherthj thett er gaath jordeyger bønder godtz, handt paa boer. Och ther epther berette, att hans husbundt[18] eller handt icki mett kongins breff om madschatt wdgangitt er steffnitt eller kallitt.

Ther till suaritt for^ne^ Jørgin Nielßenn, att handt hagde framlagt ett høgbemeltt kon: Majs:[19] breff om saadann madschatt vdgangitt, och for^ne^ Jacob Schriffuer sielff var tilstede her till lanndztingitt idagh monit, ther sagenn wortte opsaatt.

Medt fliere ordt och tale, thenom ther om emellum war.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagsens leglighett, szaa och eptherthj høgbemelt kon: Majs:, allis voris nadigste herris breff medt føre, att huer x bønder, som sidder for gaarde, skulle leggis wdj leg samill, vdj lige made skulle huer x jordeyger bønder leggis vdj leg samill och giffue dobbilt, och eptherthj for^ne^ Jenns Smedt icki er enn sielffeyger bunde, [medenn sidder paa enn andenns guodtz, och er en brydie],[20] tha vide wy icki hanom att skall leggis y legh medt sielffeyger bønnder, menn medt andre bønnder att taxeris och medt thenom y leg att uere och skatt medt thenom att wdrede, epther som lænsmandenn epther kon: Majs: breff tilforordnitt bliffuer.

Jn cuius rej testimonium &c.[21]

(1) I GkS 1136,2° er dommen indført 2 gange (nr. 84 og nr. 121). – (2) En *bryde* var i middelalderen den mand, der havde opsynet med trællene på en ejendom; senere bet. det gårdbestyrer el. forvalter og gik derfra over til at bet. fæstebonde (OdS II.1242; Kalk. I.288b). Jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.195f., 459. – (3) Se 349.3. – (4) Se 349.4. – (5) Se 389.8. – (6) Se 408.7. – (7) Se 349.5. – (8) Landsbyen Risum i Åsted s., Harre h. – (9) Landsbyen Otting i Otting s., Hindborg h. – (10) En *lægdsmand* er en tilsynsmand i et

lægd (Kalk. II.866b), der, hvor der er tale om skatter, påser, at skatten fordeles retfærdigt inden for et *lægd*. Jf. kongebrev 24. november 1568: oc schall tiilschickis vdj huertt leg 4 achte dannemend til legsmend, som for^ne^ skatt rettferdeligen legge skall, saa att then rige hielper then fattige, som tillbørligt er, vnder theris bosslods fortabelse (P. V. Jacobsen, Fremstilling af det danske Skattevæsen under Kongerne Christian III og Frederik II (1833).21. – (11) Landsbyen Balling i Balling s., Rødding h. – (12) *Madskat* var en alm. skat, der erlagdes i naturalydelser (brød, kød, smør, øl m. m.), især til orlogsskibenes forsyning. Den pålagdes oftest bønder, sjældnere købstæderne, jf. P. V. Jacobsen, op. cit.14. – (13) En *bolsmand* er ejer af et bolsted eller beboer (ejer el. fæster) af et jordløst hus. Her vist anvendt i sidstnævnte bet. (Kalk. V.120a; OdS II.964). *Bol* bet. opr. bolig, ɔ: gård, hyppig mindre jordejendom (Kalk. I.241b bet.3), hvor boligen og ikke jordtilliggendet er det væsentlige. – (14) Herefter tilføjer nogle hss. (f. eks. GkS 1140,2°): *aar 1579 vdgiffuett*. Der sigtes til kgl. åb. br. 16. juli 1579 (Kanc. Br.) til alle bønder; 10 bønder, der sidder på gårde, skulle lægges i læg(d) og udrede: 1 fjerding smør, 5 sider flæsk, 5 fårekroppe, ½ oksekrop, 10 gåsekroppe, 5 tdr. brød, 10 tdr. øl og 5 skp. gryn. Selvejerbønder skulle også lægges i læg(d), og de skulle udrede det dobbelte. Jf. tidligere breve om madskat 11. januar 1577 og 20. oktober 1577 (Kanc. Br.). – (15) Lægd. Det var almindeligt, at bønderne samledes i lægd på 10, sjældnere 20, i hvert lægd. Det var formentlig det sædvanlige, at hver bonde erlagde 1/10 af den krævede ydelse, men hvis en eller flere var væsentlig ringere stillet end de andre i lægden, måtte disse erlægge det manglende, jf. P. V. Jacobsen, op. cit.23f., 27. – (16) Selvejerbønder (Kalk. II.446a bet.1). – (17) Skivehus, tidl. kgl. slot i Skive (se 378.20 og 421.11), der var bolig for lensmanden i Skivehus len. Under skipper Clements fejde blev det udplyndret og 1661 afhændet af kronen. – (18) Lensmanden på Skivehus var da (1572–84) Gregers Holgersen Ulfstand, jf. Erslev, Lensmænd.49. – (19) GkS 1140,2° tilføjer: allis voris naadigste herris. – (20) Det indklammede mgl. i forlægget og er indføjet efter GkS 1140,2°. Da forlægget i overskriften har glosen *brydie*, der i dommen kun forekommer her, er dette stykke formentlig ved en fejltagelse oversprunget. – (21) *&c.* erstatter: sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

484 Viborg landsting 13. august 1580

Landstinget afviser en sag, som forinden var indbragt for rigens kansler.

Hs.: GkS 1140,2° p. 364 (findes yderligere i 5 hss.).
Ingen *overskrift* i forlægget.

Pallj Juell[1] till Strandett,[2] landtzdomer wdj Nøriuttland, och Gundj Skriffuer,[3] landtztingshører ibidem, giøre vitterligt, att aar epther Gudtz biurdt Mdlxxx, thenn 13. dag augusti, paa Viborig landtzting war schickett Jens Jffuerßen i Stistrup[4] paa thenn enne och hagde hid wdj rette steffnitt erlig och welbiurdig mand och strenge riider herr Jørgen Løcke[5] till Offuergaardt,[6] kon: Majst: lenßmand till Mariager,[7] paa then anden siide for enn domb, hans fougett, Jens Bunde, nogen tiid siden forleden her till landtztingett emod hans sønn schulle haffue forhuerffuitt, att hand schulle vere dømpt erløß, och icke hans

søn schulle haffue veritt tillstede, ther same domb ginge, och mientte fordj for^ne domb icke endelig och icke borde att kome hanom till nogin forhindring.

Saa møtte Mickell Skriffuer i Mariager och berette, sagen for riigens cantzler er indkomen och ther paa framlagde thuinde riigens breffue, som findis brøtt och till tingie leest och paa skreffuitt, och mientte fordj her icke nu borde at dømis.

Med fliere ord och thalle, thenom ther om emellum war.

Tha epther till thale, giensuar och sagens leilighed, saa och eptherdj same sagh for riigens cantzler er indkomen, wide wii os icke dommer ther wdj att maa vere, medenn ther samestedtz att ordielis,[8] som thenn indkomen er.

Jn cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius inpressa &c.

(1) Se 349.3. – (2) Se 349.4. – (3) Se 349.5. – (4) Formentlig den nu forsvundne landsby Stistrup i Fovlum s., Gislum h., hvormed Jørgen Lykke fra 1563 var forlenet. – (5) Se 362.8. – (6) Se 362.9. – (7) Mariager kloster, hvormed Jørgen Lykke var forlenet 1548–84, jf. Erslev, Lensmænd.154. – (8) dømmes, afgøres (Kalk. II.381b).

485 Viborg landsting 4.(?)[1] november 1580

En fæstebonde, der ved mikkelsdag var flyttet til en gård og dér nød høbjergningen og ruglandet og til sin ny husbond erlagde gæsteri, frifandtes efter herredets skik for at svare gæsteri af den fraflyttede gård, hvoraf han havde oppebåret kornavlen.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 180 (findes yderligere i 32 hss.[2]).
Reg.: 3548 (datering: 4. el. 5. november).
Tryk: GdD III.335ff. (efter NkS 836b,2° m. varr. fra Thott 1201,2°).
Litt.: Stemann, Retshistorie.544 note 1; Matzen Retskilder.59; Fussing.102, 110, 115, 438; Aage Brask, Niels Bloch i Rold og hans nærmeste Slægt (1947).36f.
Overskrift: En dom om giesterij och skoffsuin.

Palli Jull[3] tiill Strandit,[4] Malthj Jenßenn[5] tiill Hollumgaardt,[6] lanndzdommere y Nøriuttlanndt, och Gunde Schriffuer,[7] lanndztingshører ibidem, giøre wittherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxxx, leffuerdagenn som er thenn 4. dag nouembris,[8] paa Viburg lanndzting war skichett erlig och velbyrdig mandt Annders Banner[9] till Gießinghollum,[10] hanns viße[11] buodt Morthenn Nielsßenn paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt Sørenn Block y Ardenn,[12] herritzfougitt wdj Hennstedtherritt, paa thenn andenn side, hanom tiltalitt och beskyldte, for handt skulle haffue quitt dømpt Chrestenn Jbßenn

for ett aars giesterij[13] aff enn gaardt y Hegidall,[14] hand iboede, endog handt beholtt altt afflenn thett aar, bode roug, byg och haffre, som war samme aar saaedt till for^{ne} gaardt, mienindis ther fore, att huilckenn godmandz thienner, som saa niuder all kornnafflitt, att thenn borde att wdgiffue giesterij medt anden skylde, och thenn, engenn høster oc gaardenn vedtager, att skulle giffue smørskyldenn, mienindis fordj for^{ne} herritzfougitt wrett att haffue dømpt.

Saa møtte Sørenn Block och gaff tilkiende, att thet er skick och viis[15] ther wdj herritt, att hiulckenn mandt ther adt Sctj. Michils dagh[16] fløtter till enn gaardt och thenn niuder hiøbieringen[17] och tager roughlanditt[18] at Sctj. Michils dagh, tha betale thenn giesterij; och berette, att Chrestenn Ibßenn, som nu fløtte till gaardenn y Hørbye,[19] handt gaff giesterij aff thenn y aar, och bleff framlagt samme dom aff Hennstedtherritztingh thette aar thenn 29. junij wdgiffuett, wdj huilckenn fougdenn haffuer saa omsagt, att eptherthj Chresten Jbßenn beuiste thenn dag medt breff och segill sigh sligh giesterij aff thenn gaardt y Hørbye, handt nu iboer, paa Olborighus[20] thett aar att haffue wdgiffuitt, och epther seduanlig brug, som ther till dags y herritt gangenn er, att thenn mandt, som tager gaardenn, bør giesterij att wdgiffue, tha wiste fogden icki anditt ther om att sige, endt Chrestenn Jbßenn bør ju quitt for samme giesterij att uere, som thenn dom wiider bemeller. Och mintte for^{ne} herritzfougitt icke sin wlempe ther wdinden att skull findis.

Medt fliere ordt och tale thenom ther om emellom war.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagsens leglighett, saa och eptherthj for^{ne} Chrestenn Jbßenn slap eng och rouglanditt aff for^{ne} gaardt, och handt giesterij aff thenn andenn gaardt, handt tilkam, for handt ther nytte[21] engenn och rouglandenn at motte vdgiffue, och herritzfogdenn epther slig leglighett och seduanlig brugh, ther wdj herritt haffuer weritt, haffuer quitt funditt for^{ne} Chrestenn Jbßenn for giesterij aff thenn gaardt, handt fra fløtte, tha wide wy epther sadann leglighett icki nogin aarsagh eller tilfaldt[22] for^{ne} herritzfougitt for samme sin domb att kunde felde.

In cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius inpressa.

(1) I forlægget er dommen dateret 4. november; da denne dag var en fredag, er dommen muligt af 5. s. m. – (2) I NkS 835c,2° findes kun en kort regst. – (3) Se 349.3. – (4) Se 349.4. – (5) Se 389.8. – (6) Se 408.7. – (7) Se 349.5. – (8) Se ovf. note 1. – (9) Anders Banner (d. 1583) til Gessingholm. – (10) Hovedgården Gessingholm (nuv. Løvenholm) i Gesing s., Sønderhald h. – (11) befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet.1). – (12) Landsbyen Store Arden (tidl. Arden) i Store Arden s., Hindsted h. – (13) *Gæsteri* bet. de ophold, som en

overordnet gjorde hos sine underordnede, og hvorunder disse havde pligt til at underholde ham og hans følge. Denne forpligtelse afløstes i det 16. århundrede de fleste steder af en fast årlig afgift, der ydedes i penge, og som kaldtes gæsteri. Den blev i reglen ydet samtidig med landgilden. Ifl. reces 13. december 1558 § 42, jf. fdg. 14. maj 1523 og reces 21. december 1551 § 9, skulle af landgilden smørskyld udredes til St. Hans (24. juni), kornskyld til Mortensdag (11. november) og andre „smaa bede" (gæsteri, oldengæld o. l.) hver „til sin tilbørlig tid". Udtrykket er ikke klart, men meningen var vistnok, at disse andre afgifter skulle ydes sammen med kornskylden, altså 11. november, jf. Fussing.110. Nærv. dom, der ikke omtaler recessens bestemmelser, bygger på sædvanen i herredet. – (14) Landsbyen Hegedal i Hørby s., Hindsted h. – (15) Skik, sædvane (Kalk. IV.848a bet.2). – (16) Mikkelsdag: 29. september. Den almindelige fardag var ikke den samme i hele riget. Nogle steder var det 22. februar (St. Peders dag), i Skåne torsdag efter påske (jf. ASun 144), de fleste steder i Jylland Mikkelsdag og på Sjælland 1. maj. Også opsigelsesvarslet var forskelligt i de forskellige dele af landet. Jf. Fussing.296. Først ved fdg. 11. juli 1654 § 4 (CCD VI.160f.) bestemtes, at fæste skal opsiges efter lovligt kald og varsel fra St. Hansdag (24. juni) til fraflytning Philippi Jacobi dag (1. maj). – (17) Høbjærgningen, det avlede hø. – (18) Rugmarken. Rug sås september-november og høstes følgende sommer. – (19) Landsbyen Hørby i Hørby s., Hindsted h. – (20) Til lensmanden på Ålborghus, under hvilken bonden nu var blevet fæster. – (21) brugte (Kalk. III.247b). – (22) Lejlighed, anledning (Kalk. IV.352a bet.4).

486 Viborg landsting 16.(?)[1] august 1581

Der fandtes ikke at være givet lovligt varsel til en synsforretning angående ulovlig bortførsel af afgrøder, hvorfor synsforretningen kendtes ugyldig.

Hs.: Linköping J 4 nr. 181 (findes yderligere i 3 hss.).

Pallj Juill[2] till Stranditt,[3] Mallthi Jensen[4] till Hollumgaardt,[5] lanndtzdommer i Nør Judtlanndt, och Gunde Schriffuer,[6] lanndtztinnghørrer ibidem, giøre witterlig, at aar effter Gudtz biurdt Mdlxxxj, løffuerdagen som ehr thennd 16. dag augustij,[7] paa Wiburrig lanndtztinng waar schickett erlig och velbiurdig fru Anne Roßennkranntz[8] till Roßennholmb,[9] hendis viße[10] budt Raßmus Lauritzen i Volldum[11] paa tennd ene och haffde hiidt i rette steffnitt Søffrenn Mickelßen i Dystrup,[12] Jens Søffrenßen, Peder Nielßenn och Jenns Jennßen ibidem paa thennd annden sijde for itt siønns vinnde, the haffuer ladet forhuerffue til Nørherritztinng[13] om nogenn enngie veed Gammel Dystrup,[14] endog samme siønn schulle werre afhiemblett effter ett varsell, huilckett warsell schulle formelde att schulle brugis och thagis till forschreffne tinng onsdagen, och siønsmenden doch icke førendt om løffuerdagenn ther effter haffuer werrett paa aastederne, och samme varßill icke schulle beneffne, huilcken onsdag effter thend løffuerdag, thet schulle afsiges, menenn-

dis fordj icke samme varßell och siønn saa lougligt eller nocksom att schull finndes, att thet burde att komme hindis thienner i Dystrup paa hindis egendom till nogen forhinndring.

Sammeledis haffde hiid steffnett Esche Heggedall och hanns medtbrødre siønsmendt, som samme siønn hiemblitt haffuer, och fremblagde enn seddell, effter samme warßell saa liudendis: Lader erlig och velbiurdig jomfru Johann Oxe[15] till Ryegaardt[16] och Jnngwor Mickelßen paa Værum[17] giffue och giøre erlig och velbiurdig fru Anne Roßennkranndtz och henndis mønndig verie varßell for siønn saa och deelle och winnde, som forschreffne jomfrue Johann Oxe och Jngvor Mickelßen acter att laade bruge och tage till Nørreherritztinng paa onnsdag førstkommendis xiiij dauge till nogen engie och afslett,[18] som de mendt vdj Verumgaardt,[19] forschreffne fru Anne Roßenkranntzis thienner, haffuer slagitt och afført i Dystrup marck inden stienn och stabell och marckschiell, som the meener, och samme siønn att were paa marcken paa samme enngie løffuerdagen der nest effter, om fru Anne Roßennkranntz haffuer nogitt till att suare. Ex Nørreherritztinng onnßdagen thend 12. dag junij anno 15[8]1.[20] Och dernest satte Raßmus Lauritzßen i alle rette, om saamme vaarßell och siun vaar saa nochsom och louligtt, att dett kunde komme forschreffne hans hoßbondis thienner paa henndis egenndom till hinder eller schade i nogen maader.

Saa møtte for^{ne} Søffren Michelßen och fremblagde samme siøns winnde aff Nørherritztinngh tennd 9. augustj forleden wdtganngett, Eschilld Pederßenn i Heggedall,[21] Lauritz Raßmußen i Fiellerup,[22] Søffren Anderßen ibidem, Peder Skreder i Soffuestedt,[23] Peder Smidt och Søffrenn Nielßen for otte mendt wondett haffuer, att the var aff for^{ne} Søffren Michelßen i Dystrup paa hanns hoßbonndis vegne och Jenns Nielßen ibidem paa sinn hoßbonndis wegne, och Jnnguor Mickelßen louligen fraa tinng kallett till siønn vdj for^{ne} enngie, som ligger inden for marckeschiellett vdj Dystrup marck emellum aaenn[24] och Dystrup rougager.[25] Tha saae dj, att samme engie var afßlagne och afgrødenn afførtt, bode af fyre enngie och høfderne[26] for samme rougaagger, och huem samme enngie haffde slagett och aførdt och icke hafde hiemmell och minnde dertil, thennom hiemblett de fuldt siønn offuer. Jtem hafde samme ennge och høfde weridt slagett nogett tillig,[27] huilckett siønnswinnde medfører Peder Nielßens Stiennd i Dystrup och Jenns Jbßen i Stiensuadt[28] att haffue for tings domb bestannditt, att the waare loulig varßell till fru Anne Roßennkranntz och hendis møndig verrie, och satte for^{ne}

Søffrenn Mickelsen vdj alle rette, om samme siøn och varsell icke finndis louligt och rett att werre.

Medt flere ordt[29] och talle thennom derom emellum var.

Tha effter tilltalle, giennsuar och sagsenns leigligheth, saa och effterdj samme warßells seddell [icke][30] bemeller, paa huilcken tinngdag siønnsmendt schulle begieres, och paa huilcken dag de schulle werre paa marcken, och medfør paa huilcken tinng dag samme siønn till tinnge schulle hiemblis och affsiges, och effterdj vinnditt icke heller medtføre, thett[31] warselsmenndenn haffde forkynndt, naar de steffnitt for^{ne} fru Anna, tha kunde wij effter saadann leigligheth icke kiende thett varsell nochsom, och thet siønnswinde fordj, som dereffter tagitt er, ikke att komme for^{ne} fru Anna eller hindis tienner till hinnder eller schade i nogen maade.

Jn cuius rej testimonium.

(1) Den 16. august var ikke i 1581 en lørdag, Viborg landstings ordinære retsdag. Muligt er *16* fejlskrift for 26 eller 19; begge disse dage var lørdage. – (2) Se 349.3. – (3) Se 349.4. – (4) Se 389.8. – (5) Se 408.7. – (6) Se 349.5. – (7) Se ovf. note 1. – (8) Anne Rosenkrantz (d. 1589), enke efter Albrecht Gøye (d. 1558) til Krenkerup. – (9) Se 381.14. – (10) Se 480.8. – (11) Landsbyen Voldum i Voldum s., Galten h. – (12) Landsbyen Dystrup i Ørum s., Nørre-Dyrs h. – (13) Nørre-Dyrs h. – (14) Har ikke kunnet lokaliseres. – (15) Se 450.26. – (16) Se 469.23. – (17) Værumgård i Værum s., Galten h. – (18) (ulovlig) afhøstning, afmejning på andens mark (Kalk. I.30a). – (19) Se ovf. note 17. – (20) Forlægget har *1591*. – (21) Landsbyen Hegedal i Fjellerup s., Nørre-Dyrs h. – (22) Landsbyen Fjellerup i Fjellerup s., Nørre-Dyrs h. – (23) Formentlig landsbyen Sivested i Tøstrup s., Nørre-Dyrs h. – (24) Ørum å. – (25) Rugmark. – (26) høvderne, ɔ: forpløjningerne (det stykke ved enden af ageren, på hvilket der vendes med ploven) (Kalk. I.361a). – (27) tidligt. – (28) Landsbyen Stenvad i Ørum og Glesborg s., Nørre-Dyrs h. – (29) Forlægget tilføjer ved fejlskrift *att*. – (30) Mgl. i forlægget. – (31) at (Kalk. I.358a bet.1).

487 Viborg landsting 9. september 1581

En fæstensgave, der bl. a. bestod af 2 ejendomme, som en borger havde givet brev på før udstedelsen af fdg. 18. oktober 1577, skulle efter hans død forlods udredes af boet til enken. Indsigelsen, at ufri mand ikke kunne give en så stor fæstensgave, ikke taget til følge.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 214 (findes yderligere i 3 hss.).
Litt.: Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.266.
Overskrift: En dom at høstruen niuder festens gaffue forlodis effter hosbondis død.

Pallj Juell[1] till Stranditt,[2] landtzdomere vdj Nøre Judlanndt, Jacob Søffeldt[3] till Wisborige,[4] Lauritz Naffuell[5] till Hedegaardt[6] och Gundij Schriffuer,[7] landstingshørrer, giør witterligtt, att aar epter Gudtz byrdt Mdlxxxj, thenn ix septemberis, paa Wiborig landtzting wor skickett Matz Søffrenssønn y Lunde[8] och Christenn Jbsønn ibidem paa thenn ene mett en opsettelsse her aff landtztingitt y dag sex wger wdganngenn, liudendis thennom at haffue hidt wdj rette steffnitt Jnger Christoffers daather y Horsenns paa thenn andenn side for ett gaffue breff, hun aff hendis salige hosbonde, Adtzer Søffrensßenn,[9] forhuerffuitt haffuer, liudendis paa thuende gaarde och eienndom y Horsens, en guldt kiede och enn forgyltt belte, och icke Adtzer Søffrennsønns arffuinge saadanntt gaffue breff skulle haffue samtøckt, menendis fordij thett icke saa nocksom och nøyactigtt att vere, att hun mett thett kunde thenom fra theris rette arffue wdlucke, som the effter Adtzer Søffrensßønn arffueligenn kunde tilfalde. Thisligeste mente, att en wfrij mandtt icke burde slig stoer festens gaffue sin festemøø att giffue,[10] oc klagitt, att hun lige uell ville, att the skulle be[t]halle halff[11] gieldenn, som er faldenn effter Adtzer Søffrenßønn.

Tha for nogenn leylighedt seg thenn thidt her wdindenn begaff, bleff same sag opsatt till y dag, oc nu bøedt [the][12] thenom emodt Jnger Christoffers daater om same festensgaffue y alle rette.

Saa møtte for[ne] Jnger Christoffer daater och fremlagde same festenns gaffue breff wdj Horsenns paa thredie julle dag aar epter Gudtz byrdt Mdlxxv wdgiffuitt, wdj huilckett Adtzer Søffrennssønn, som tha wor slotz schriffuere paa Skanderborige, bekiennder, att effterthj hand wdj the Helligthrefoldighedtz naffn haffuer troloffuitt seg mett erlige oc gudfrøctige pige Jnger Christoffers daater wdj Horsenns mett bege theris wenners raadt, willie och sambtøcke, oc paa thett samme therris troloffuelse christelig oc well till Gudtz ærre och thenom sielff till enn wennlig samdrictighedt y therres ecteskabs samelføyelsse, som stedtz oc[13] wrøgeligenn skulle holdis oc fuldkommes, haffuer handt vellueligenn till en rett frij festenngaffue giffuitt och skennckett hende først enn gaardt y Horsens, ligenndis paa Søndergade emellom Mathz Hiortt paa thenn enne oc her Jørgens[14] gaardt y Rarup[15] paa thenn andenn side, som handt vdj bøgning[16] haffuer, mett gaardt oc gaardstedt wdj all sin lengelsße och bredelße, huilcke gaardstedt hand kiøffte aff salig Jnger Oluff Skiøttis. Thesligeste enn andenn gaardtz eyge, ligenndis paa Nøregaade emellom Lauris Schriffuers gaardt paa thenn ene och her Anders Michelsßøns[17] gaardt paa thenn andenn side, som hand fick aff Tames Smedtt y Hal-

lerup,[18] och wor endtt wbøgitt[19] och strecker seg emodt thenn andenn gaardt till Søndergadenn mett all sin lengelße och bredelße. Ther nest en guld kiede, som veger xxvj lodt,[20] oc ett forgyltt sølff belte, altt thett for^{ne} guldt oc sølff, gaard och gaardsteder mett alltt therres rette tilligelsße bode indenn oc wdenn byes, slett inthett wndertagenn, y aggere eller enge wdj nogenn maade, haffuer ieg giffuett och foræritt forbemelte min kierre festemøø Jnger Christoffers daater oc nu mett thett mitt obnne breff skencker oc giffuer hende thett till en frij oc erlig festenn gaffue att nyde, bruge oc beholde till euindelig eienndom forlodis vd[21] quitt och frij for hans arffuinge, huad heller the finge liffs arffuinge eller ey, forudenn all besueringh oc forhindrelße y alle maader. Oc ther som for^{ne} gaardt oc grundt worder hender affuondenn eller fra komenn vdj nogenn dom eller rettergongh, tha beplicter hand seg oc sin arffuinge att wdgiffue oc wederlege for^{ne} Jnger Christoffers daater eller hendis arffuinge saa gott godtz och saa vell beleyligtt indenn sex sambfelde wger och holde hender thett skadeløss, huilckett breff for^{ne} Adtzer Søffrennsønn medt egenn haandt vnderschriffuitt haffuer, oc erlig och welb: mandt Folmer Rossennkrandtz[22] till Steenßballe[23] och Claus Glambeck[24] till Rask,[25] høffuitzmandt paa Skanderborige, saa oc Rasmus Juell y Giesing,[26] Morten Gyffuis y Aarupgaardt[27] oc Las Hußfogitt y Nim[28] till witterlighedt mett hanom forseglett haffuer, som thett breff vider formelder. Oc ther huos berette Jnger Christoffers daather, att hendis (patromonium[29] oc matrimonium[30]) bode effter fader oc moder, hendis affgangenn hosbonde y hans leffuendis liffue er tilkommen, oc aff thett till hans gieldt att afflege skall wdgiffuis. Oc seg paa konge: Maitt:, alles wores naadigste [herris][31] dom[32] beropte, som tilforne om festens gaffue oc morgenn gaffue er wdgangenn thett forlodis aff boenn att skall vdlegis, och thenn dett att nyde, som thett vnd oc giffuitt er, thisligeste och landtztings dom,[33] som om slig festenßgaffue som tilfornne dømptt oc affsagtt att verre, och henndis festenns gaffuis breff findis att verre wdgoett, føer endt høgbemelte konge: Maitt:, alles woris naadigste herres, forordening[34] om morgenn gaffue ladett wdgaa, och hues tilfornne skiøtt waar att skulle holdis. Oc ther nest fremlagde enn dom her aff lanndtzting aar 1566 snaps landtztingh wdgoett,[35] adt Marinne Simens daather effter hendis formiere[36] hosbonde, Michell Schriffuer, hendis festennßgaffue er till dømptt, wdj huilckenn dom findis enn høgbemeltt konge: Maitt: dom jndragitt y sin datum 1562,[37] adt frue Margrete Vggerups[38] er till dømptt hendis festens gaffue och morgenn gaffue forlodis wdt først att skulle haffue oc beholde, och sidenn all witterligtt gieldt att betalis aff fellitz boe, som thenn dom wi-

der bemelder. Ther nest fremlagde høgbemelte konge: Maittz: forordening y Anuorskoff closter om morgenngaffue aar 1577[39] wdganngenn, som eblant andett formelder, jngenn effter thenne dag at maa giffue høgre endt thou tussinde daller till morgenngaffue wdj thett aller meste, menn will nogenn giffue mindre, tha skall thett werre hanom quitt fore. Vnderstaa seg oc nogenn att wille giffue høgre ellier støre morgenn gaffue, tha skall thett ingenn macht haffue, vdenn thett skeer medt therres arffuinge[s] beuilling och sambtøcke. Dog skall all morgenn gaffue aff godtz, løßøre, pendinge, som for thenn dag giffuen bebreffuitt eller wdj liffsthidt forsiglett er, oc føre thenn skick[40] aff konge: Maitts: och Danmarckis rigis raadt beramitt er, bleffuer vedt sin fulde machtt effter thenn doms lydelsße, som tilforne gangenn er, som samme forordening oc skick wider bemelder. Och ther nest sette for^{ne} Jnger Christoffers daater y alle rette, om hender icke bør same hendes festennßgaffue forlodis att nyde och beholde.

Medt flerre ordt oc thalle, thenom ther om emellom waar.

Tha effter tillthalle, giennsuar och sagsens leylighedt, saa och epthertj høgbemeltt konng: Maitz:, allis woris naadigste herre, sielff mett sin maistetis Danmarckis rigis raadt haffuer dømptt høstruenn epter hosbondenns dødt hendis festenn gaffue oc morgenngaffue forlodis att skulle haffue, oc effthertij for^{ne} Adtzer Søffrennsønn same eienndom, guldkiede och belte haffuer for^{ne} Jnger Christoffer daather, tha de[41] bleff festefolck, till festennßgaffue bebreffuitt och forsiglett, som goude mendt oc dannemendt mett hanom till ett windisbyrdt oc forsiglet haffuer, och thett befindis att werre skiett føer endt høygbemeltt konnge: Maitt:, allis woris naadigste herres, for^{ne} ordening och skick om morgenn gaffue haffuer ladett wdgaa, tha viide wij icke andett ther om at sige, endt for^{ne} Jnger Christoffer dather bør jo same festennßgaffue, hender vdj saa maade bebreffuitt och forsiglett er, forlodis angerløß att nyde oc beholde.

(1) Se 349.3. – (2) Se 349.4. – (3) Se 413.16. – (4) Se 413.17. – (5) Lauritz Navl til Hedegård; han var gift med Anne Juul (d. 1613), datter af landsdommer Axel Juul (d. 1577) til Mejlgård og Villestrup. – (6) Den tidl. hovedgård Hedegård i Glæsborg s., Nørre-Dyrs h. – (7) Se 349.5. – (8) Uvist hvilket Lunde, der her er tale om. – (9) Adser Sørensen (d. 1580), fik kgl. bestalling som borgmester i Horsens 22. september 1578 og blev forlenet med Hanstedgård i Hansted s., Vore h., jf. O. Fabricius, Horsens Kjøbstads Beskrivelse og Historie (1879).191f. – (10) Fdg. 18. oktober 1577 (CCD II.71ff.) fastslog, at morgengave var en særret for adelen. – (11) Ordet er indføjet over linjen. – (12) Ordet mgl. i forlægget. – (13) Ordet er indføjet over linjen. – (14) Jørgen Andersen, sognepræst for Rårup menighed, jf. Wiberg II.568, KhS 3. rk. II.206. – (15) Rårup s., Bjerge h. – (16) under opførelse; *bygning* bet. egl. byggearbejde (OdS III.174 bet.1), jf. DL 2–22–60: Naar Bygning

forretagis. – (17) Anders Mikkelsen, sognepræst for Dover og Venge menigheder, jf. Wiberg I.274, KhS 3. rk. II.207. – (18) Vel landsbyen Haldrup i Være s., Vor h. – (19) ubebygget (Kalk. IV.539b). – (20) *Lod* er som vægtenhed 1/32 pund; vægtenheden blev ophævet ved lov 19. februar 1861 om forandret inddeling af handelsvægten i Danmark. – (21) Ordet er indføjet over linjen. – (22) Folmer Rosenkrantz (d. 1586) til Stensballegård og Langtind. – (23) Hovedgården Stensballegård i Være s., Vor h. – (24) Claus Glambek (d. 1591). – (25) Hovedgården Rask i Hvirring s., Nim h. – (26) Landsbyen Gesing i Frue-Ring s., Hjelmslev h. – (27) Årupgård i Tamdrup s., Nim h. – (28) Landsbyen Nim i Nim s. og h. – (29) patrimonium: fædrene arv. – (30) Matrimonium bet. ægteskab; her vel: mødrene arv. – (31) Ordet mgl. i forlægget. – (32) Rettertingsdom 1. december 1562 (II nr. 302); jf. straks ndf. – (33) Viborg landstings dom af 19. januar 1566, se ndf. – (34) Fdg. 18. oktober 1577 (CCD II.71f.) om morgengave blandt adelen. – (35) Jf. note 33. Denne dom kendes vist kun fra dette referat. – (36) tidligere. – (37) Se II.302. – (38) Margrethe Urup, enke efter rigsråd Erik Madsen Bølle (d. 1562). – (39) Fdg. 18. oktober 1577 (CCD II.71f.). – (40) Bestemmelse, påbud (Kalk. III.786b bet.4; OdS XIX.449 bet.1.4). – (41) Ordet indføjet over linjen.

488 Rettertinget 10. november 1581 (Odense)

Eiler Krafse dømmes fredløs for drab på sin søstersøn Tyge Brahe. Indstævnte var ikke mødt trods stævning og havde ikke på behørig måde begæret frit lejde. Rettertinget afgør først ved kendelse, at sagen kan fremmes til dom, uanset at sagsøgte ikke er mødt. Dernæst afsiges kendelse om, at vidnerne, der vægrer sig ved at udtale sig, da de ikke ved, om indstævnte er lovligt stævnet, skal udtale sig.

Hs.: HDDomb. nr. 10 (1576–83) fol.142v (findes yderligere i 5 hss.[1]).
Reg.: 7716.
Tryk: L. Ewensen, Samling af juridiske og historiske Materier II, 2 (1786).49ff.
Litt.: F. R. Friis, Bidrag til Korsør Byes Historie (1875).29f.; Fenger, Fejde og Mandebod. 530 m. note 676.

Wy, Frederich thend Andenn, medtt Gudtz naade &c., giørre alle wittherligtt, att aar &c. 1581, thend 10. dag nouembris, paa vortt rettherting paa wor gaardtt wdj wor kiøpstedtt Otthenße wdj wor egenn neruerrelße, offuerwerrendis oß elskelige Niels Kaaß[2] till Torrup gaardtt,[3] vor cantzeler, Peder Gyldenstierne[4] till Thim,[5] Dan[marckis]riges marsk, Peder Munck[6] till Estwadtt gaardtt,[7] wor amerall, her Jørgenn Løcke[8] till Offuergaardtt,[9] rider, Jørgenn Roßennkrandtz[10] till Roßenholm,[11] Biørn Anderßønn[12] till Stenholtt,[13] Eiiller Grubbe[14] till Lystrup,[15] Danmarckis riges cantzeler, Christoffer Walkenndorff[16] till Glorup,[17] wor renttemester, Sthen Brade[18] till Knudstrup,[19] Jørgenn Skram[20] till Thielle,[21] Mannderup Parßberg[22] till Hagißholm,[23] her Chri-

stoffer van Dhonnow[24] till Helnekircke,[25] Erich Hardenbierg[26] till Mattrup,[27] Hack Wlffstandt[28] till Hickebierrig,[29] Anders Bing[30] till Smedstrup,[31] Hendrich Below[32] till Spøttrup,[33] Axell Gyldenstierne[34] till Lyngbye,[35] Corfitz Wiffertt[36] till Neß,[37] Absalon Giøe[38] till Kielstrup,[39] Jacob Seefeldtt[40] till Wiißborrig,[41] Breide Randtzow[42] till Randtzausholm,[43] Christenn Skiell[44] till Fußingøe[45] och Albritt Friiß[46] till Harridtzkier,[47] worre troe mendt och raadt, for oß wor skickett oß elskelige Hendrich Brade[48] till Widskiøffle,[49] wor mand och raadt, Peder Brade[50] till Krogholm,[51] och Ouffue Brade[52] till Tundbye,[53] worre mendt och thienere, paa thend ene och haffde medtt wor steffning for oß wdj retthe steffnt Eiiller Krauße[54] till Egholm[55] paa thend andenn side for theris broder, Thiige Brade,[56] hand nogen tidtt sidenn jammerlig, ynckelig och aldellis wforskyldtt haffuer thagitt aff dage, huilcket the mientthe icke saa christeligenn och rettferdeligen att were giordtt, som thett sig burde.

Tha fremkomb for oß oß elskelige Jørgen Daae[57] till Snedinge,[58] wor mandt och thienere, och gaff til kiende paa for^{ne} Eiiller Krauffßis wegne, att hand wnderdanigst er begierendis aff oß och Danmarckis riges raadtt samptt for^{ne} Hendrich Brade och hans brødre, att sagenn motthe formildis[59] wdenn retthergang, tha wille oß elskelige frue Hilleborg Bilde,[60] Eiiller Krauffßis høstrue, medtt hindis bedrøffuede hoßbonde och børn[61] giøre først oß och thenom wnderdanigst løenn[62] och bøenn ther forre paa thett aller ydmygligste, som thennom bøer medtt retthe, och ther som thett ingeledis skee kandt, tha setther hand y retthe paa for^{ne} Eiiller Krauffßis wegne, om ther kand gaae nogenn endelig domb eller windnisbyrdtt forhøris epther thend siellandske loug[63] och wor receß,[64] eptherthj att[65] for^{ne} Eiiller Krauffße haffuer werritt frann hans huuß och hiem, som hand haffuer och besidder, ther wor steffning for hans brofiell[66] bleff leist, och saugde sig medtt sin eedtt att wille bekreffte, att hand icke haffuer weritt her wdj rigitt enn gandske monnidtt.[67] Ther som hand motthe bekomme enn christelig leiide, skulle hand sielff komme tilstede till samme sag att suare saa megitt mueligtt kunde werre; och y rette laugde enn supplicatz, som for^{ne} frue Hilleborg oß tilskreffuitt haffuer, jndhollendis att eptherthj thend store wlycke icke betenckelig[68] aff haad eller nogenn ond forßett hindis hosbonde er paakommen, war hunn wnderdanigste begierindis, att wij icke wille ansee sagenn i sig selff, menn aff itt christeligtt hierthe hannom saa well som hinde och beggis theris børnn for Gudtz skyldt wille werre naadig, medtt mere samme supplicatz medfører och indeholder.

Ther emodtt beretthe for^{ne} Hendrick Brade och hans brødre, att theris

broder er gandske wskyldig och jammerligen omkommenn aff for^{ne} Eiller Krauffße, och ther forre worre enndelig dom offuer hannom begierindis, om thett wor saa rett giordtt, att hand burde att haffue sin fredtt eller ey; huor till for^{ne} Jørgenn Daae gaff for suar, att for^{ne} Eiiller Krauffße for samme sinn wlyckelig gierning (dißwerre) wor dragenn wd aff rigett, saa hand kunde icke her møde ther till att suare wden leiide; setther ther forre wdj retthe, om nogenn dom offuer hannom skee kandt, eptherthj att handt haffuer werritt fran hans huusß och hiem, ther wor steffning wor lest for hans brofiell, och icke heller sielff personlig nu er tilstede. Och wor først enn dom ther paa begierindes.

Tha tillspurde wij for^{ne} Jørgenn Daae, om hand kunde giøre beuißeligtt, att for^{ne} Eiller Krauffße icke wor her wdj rigitt, thend tidt wor steffning bleff lest och forkiøndt offuer hannom, huor emodtt hand gaff for suar, att hand icke widste thett att kunde giøre, menn wille giøre sin eedtt, att hand icke y enn gandske monnidtt haffuer werritt her wdj rigitt.

Tha epther thend sags leilighedtt och eptherthj Eiiller Krauffße findis louglig steffndtt att werre, først for hans brofiell och siden till Siellandtzfar landtztingh samme steffning offuer hannom forkyndt er, och icke for oß beuist wor, att hand war her aff rigitt thend tidtt, steffningen offuer hannom wdgangenn, lest och forkyndt wor, ey eller haffuer anlangidtt[69] oß eller thend dødis brødre om leiigde medtt riddermendtz mendt, som thet sig haffde burdtt,[70] saugde wii ther paa saa aff for retthe, att wij icke kunde kiende for^{ne} Jørgenn Daaes framsatt[71] saa louglig, att thett kand forhindre the Brader paa therris retthe tilthale till for^{ne} Eiiller Krauffße, menn att gaae ther om wdj dag saa megitt, loug och rett er.

Fremdelis beretthe for^{ne} Hendrick Brade och hans brødre, att the ocsaa haffde hidtt wdj rette steffndt thuende gode mendt, som er oß elskelige Mogens Giøe[72] till Bremmerswolde[73] och Oluff Daae[74] till Raffnnstrup,[75] worre mend och thienere, medtt therris folck och thienere, som hoes worre, ther samme skade skiede; warre wnderdanigst begierindis, att the motthe fremkallis therris sandhedtt, huorledis medtt samme draff tilgangenn er, att werre bestendige.[76]

Tha fremkom for^{ne} Mogens Giøe och Oluff Daae och beretthe, att the icke kunde benegthe, att the io medtt wor steffning louglig steffndtt worre therris sandhedtt ther om att bekiende, menn the icke widste, om the motthe eller kunde winde wdj thend sag, eptherthj thett gialdt paa hans liiff, och hand icke selff personlig tilstede wor. Ey heller wedtt, om hand ther till haffuer

fangitt louglig wardtzell, som thett sig bøer epther wor recesßis liudelße.[77] Men ther som wij medtt meninge Danmarckis rigis raadtt wille finde[78] thennom ther till, wille the werre bestemdig, hues thennom ther om wittherligtt er, som the wille andsuare for Gud och werre bekiendt for oß.

Huor emodtt the Brader beretthe, att the haffde lougligen laditt thennom medtt wor steffning hidtt steffne therris sandhedtt att skulle bekiende och ther hoes Eiller Kraffße, som therris widnisbyrdtt war anliggendis, och meentthe, att the icke medtt retthe kunde thennom ther wdindenn weiigre eller franslae.

Ther emodtt setthe for^ne^ Jørgenn Daae wdj retthe, om ther burde noger widnisbyrdtt att forhøris, eptherthj Eiiller Krauffße icke wor till wedermaals thale.

Tha epther thend sags leiiglighedt, och eptherthj receßenn formelder, att ingenn vinde skall wdgiffuits, som gielder paa nogenn mandtz ære, liiff eller eygendomb, wdenn thend, thett paa gielder, bliffuer ther till louglig kallidtt och fanger wardtzell eller och er selff till wedermaals ting, och thet befindis Eiller Krauffße hiidtt louglig steffndt att werre, och wdj saa maade nocksom haffuer fangidtt wardtzell, tha bøer for^ne^ Mogens Giøe, Oluff Daae och therris thienere att winde och bekiende therris sandhedtt, huis thennom om samme drab sag wittherligtt er.

Tha først fremkom for^ne^ Mogens Giøe och wandt wedtt sin høigeste helgens eedtt, att nogenn tidtt sidenn wor thend frandzke legat[79] medtt nogre andre gott folck hans giest wdj Niels Skriffuers[80] Borgmesters haffue wdenn for Kiøpnehaffnn, och thend gang the giick y byenn, gaff the legatenn geleid[81] till hans herberge. Sidenn fulde Thiige Brade och hand Hack Wlffstandt[82] till hans gaardtt,[83] och thend gang the giick tilbage igenn, tha møtthe Eiiller Krauffße och Oluff Daae thennom emellom frue Ides[84] gaardt[85] och Jørgenn Bildis.[86] Saa traadde Thiige Brade wdt for Mogens Giøe och klappedtt Eiiller Krauffße paa skuldren. Som Thiige Brade wille staae tilbage igenn, ragthe Eiiller Krauffße haandenn y weyridtt. Tha widste Mogens Giøe icke anditt, end hand wille klappidtt Thiige Brade igenn. Saa saugde Thiige Brade till hannom: Morbroder, huj[87] slaae y mig, huor haffuer ieg thett forskyldtt? Tha jamredtt Eiiller Krauffße sig och saugde: Wor Herris dødtt och pine borde[88] mig thett! Myn hiertens søster søn, war thet thig? Gud giiffue, ieg war y jorden!

Ther nest wandt for^ne^ Oluff Daae, att Eiiller Krauffße kom till hannom y hans herberrig och adspurde hannom, om hand wille gange medtt till Mo-

gens Giøe wdj thend hauffue, som hand haffde ombeditt legatenn och andre gott folck. Tha saugde hand, att hand wille gaae strax medtt hannom, och thend tidtt the kome ther hendtt; siden ginge the ther frann och wilde gaae hiem och kom inden Wester Portt[89] badtt Eiiller Krauuße hannom och sagde: Ladtt oß giøre thend erlig mandt legaten thend ære att følge hannom till sitt huuß. Och som the komb for legatens herberrig, fick[90] Eiiller Krauffße hanom om kouffenn[91] och saugde: Kom thenne wey, wij wille gange hiem. Och som the kom wdj Kiødmanger gaden,[92] hartt wedtt frue Ide, herr Oluffs,[93] gaardtt, tha møtthe Mogenns Giøe och Thiige Brade thennom och ginge lige emodtt thennom och saae Eiiller Krauffße neder for sig, och Thiige Brade trede nogitt frem for Mogens Giøe och thog hannom thoe gange paa hans axell, och som hand haffde haandenn oppe, slog Eiiller till hannom, att hand hørde thett puff,[94] dog hand icke sse daggerthen y hans haandt, thend tidtt skadenn skiede heller siden, skaden wor skiedtt. Menn Thiige Brade sagde: Ach! morbroder, huj slog y mig saa? Huor haffuer ieg thett forskyldtt? Tha suarede Eiiller Krauffße: Ach, min hiertte søster sønn, er thet thig? Gud bedre mig arme fattig[95] mandt! Och køste hannom thoe eller three gange paa kinden. Och som Mogens Giøe ville for ledder,[96] saugde Oluff Daae till hannom: Ach, Mogens Giøe, holtt ann thig,[97] her er wlycke nock skeedtt. Saa kom Thiige emodtt Eiiller Krauffße och raffuede[98] hand och sagde: Morbroder, y morgenn skall ieg thale medtt ether ther for. Och sagde sidenn: A, kierre Mogens, kom. Och ther medtt ginge the hend[99] &c.

Otthe Lodwig, Mogens Giøes thienere, wandt, att om affthenenn, som hans juncker och Thiige Brade ginge fra Hack Wlffstandt, kom Eiiller Krauffße och Oluff Daae gaaendis emodt thennom y Kiødmanger gadenn, och som the komme nogitt ner thennom, giick Thiige Brade wdtt for hanns juncker och till Eiiller Krauffße och klappede hannom paa axelenn; y thett samme slog Eiiller Krauffße till hannom, och ther epther sagde Thiige Brade: Ach, morbroder, huj sloe y mig? Och ther Eiiller Krauffße thett hørde, sagde hand: Er thett thig, mynn hierthe søßster sønn? Gud bedre mig thett! Gud giffue, ieg war y iordenn! &c.

Johann Hanßenn, for^{ne} Mogens Giøes thienere, wantt lige wdj thend samme mening som for^{ne} Otthe Lodwig &c.

Peder Søffrenßønn, Oluff Daais karll, wantt, att som hans hosbonde och Eiiller Krauffße komme gaaendis om affthenen wdj Kiødmanger gaden y Kiøpnehaffnn, kom Mogens Giøe och Thiige Brade emodtt thennom; och som the komme hartt[100] till hin andenn, threnn Thiige Brade for Mogens

Giøe [och][101] til Eiiller Krauffße och klappede hannom paa axelenn, och y thett samme slog Eiiller Krauffße till hannom &c.

Hans Skouffbye, for^ne^ Oluff Daais thienere, wandt lige wdj thend samme mening som for^ne^ Peder Søffrenßønn &c.

Och setthe for^ne^ Hendrich Brade och hans brødre wdj all retthe, eptherthj att for^ne^ Eiiller Krauffße saa wdenn ald skyldtt och brøde haffuer ihielslagett och drafft therris broder, Thiige Brade, som aldellis ingenn fare widste sig paa at staae,[102] epther som aff forrige widnisbyrdtt er nocksom att forstaae, om hand icke ther for bøer fredttløes att werre och att gange offuer hans halß.

Ther emodt beretthe for^ne^ Jørgenn Daae och endnu som tillfornn wor begierendis, att Eiiller Krauffße motthe bekomme enn christelig leiide, att hand selff kunde kome tilstede till sagen att suare, føer end nogenn dom hannom offuergick.

Huor till for^ne^ Hendrick Brade gaff for suar, att Eiiller Krauffße wor louglig steffndtt epther receßen for hans brofiell; disligeste haffuer till Siellandtzfar landtzting laditt wor steffning offuer hannom forkynde, forthj mand icke widste, huor hand wor, att mand wdj hans egenn neruerrelße kunde lade hannom steffne, och meener ingenn att kunde hannom wndskylde, att hand io nocksom findis louglig steffndt att werre. Menn om thend leiigde, Jørgenn Daae er begierrendis paa hans wegne, berette for^ne^ Hendrick Brade, att hand aldrig haffuer laditt hannom eller hans søeskenn om leiigde anlange medtt riddermendtz mendt, som thett sig haffde burdtt, wdenn alleniste itt sendinge breff[103] er hannom tilhaande kommenn mett itt blintt segell[104] forre, huilckett icke megitt kunde haffue paa sig. Ey heller fandtz nogit naffnn wnderschreffuitt y samme breff.

Medtt flere ordtt thennom emellum forløb.

Tha epther tiltale, giensuar och thend sags leiglighedtt, och eptherthj for^ne^ Jørgenn Daae icke kandt beuiße, att Eiiller Krauffße wor aff rigitt, thend tidtt samme steffning er lest och forkyndt, ey heller att haffue anlangedtt oß eller thend dødis slegtt om leiigde, som thett sig burde, och wor recesß[105] formelder, att naar drab skier, och manddraberen wndkommer, tha skall sandemendt eller neffnn ther om skiellie, och sandemendt icke maae suerge paa nogenn riddermandz mandt, menn tilholder[106] oß selff medtt menige Danmarckis rigis raadtt att dømme wdj the sager, som gielder nogenn aff adelenn paa therris liiff eller ære, saugde wij ther paa saa aff for retthe, at eptherthj for^ne^ Eiiller Krauffße haffuer drefft sageßløes mandt, och epther receßenn[107]

icke findis att haffue giordtt nødwerge, menn wskyldigenn haffuer thagitt Thiige Brade aff dage, tha bøer hand ther forre epther wor danske loug[108] fredttløes att werre och miste sitt liiff.[109]

Datum ut supra.[110]

(1) Disse er muligt afskrifter af dombrevet, da de har kongens fulde titel og rigskanslerens attestation. – (2) Se 395.11. – (3) Se 395.12. – (4) Se 414.32. – (5) Se 414.33. – (6) Se 391.15. – (7) Se 391.16. – (8) Se 362.8. – (9) Se 362.9. – (10) Se 381.13. – (11) Se 381.14. – (12) Se 348.2. – (13) Se 348.3. – (14) Se 395.9. – (15) Se 395.10. – (16) Se 450.18. – (17) Se 439.6. – (18) Se 450.20. – (19) Se 362.13. – (20) Se 405.11. – (21) Se 405.12. – (22) Se 432.38. – (23) Se 475.15. – (24) Rigsråd, borggreve Christoffer von Dohna (d. 1584), 1559 universitetets rektor, 1570 feltøverste, 1572 hofmarskal, 1576 lensmand på Øvidskloster, 1582 på Sølvitsborg. – (25) Helnekirke (Allehelgens kloster) i Skåne, Lund stift, som Christoffer von Dohna 17. juni 1572 fik tilskødet, jf. Erslev, Lensmænd.146. – (26) Rigsråd Erik Hardenberg (d. 1604) til Mattrup, Vedtofte, Fårevejle, Skovsbo m. v. – (27) Hovedgården Mattrup i Tyrsting s. og h. – (28) Se 448.10. – (29) Se 448.11. – (30) Rigsråd Anders Bing (d. 1589) til Smidstrup, 1572 lensmand på Varberg. – (31) Hovedgården Smidstrup i Smidstorp s., Ingelstad härad i Skåne. – (32) Rigsråd Henrik Below (d. 1606) til Spøttrup, 1579–85 lensmand på Koldinghus, 1584–92 på Skivehus, 1592–96 på Hald, 1596–97 på Tranekær, 1597–1606 på Kalø. – (33) Hovedgården Spøttrup i Rødding s. og h. – (34) Rigsråd Axel Gyldenstierne (d. 1603) til Irup, Lyngbygård og Tim, 1579–85 landsdommer i Skåne, 1588–1601 statholder i Norge. – (35) Hovedgården Ljungbygård i Everöd s., Gärds härad. – (36) Se 413.14. – (37) Se 413.15. – (38) Rigsråd Absalon Gøye (d. 1602) til Kelstrup. – (39) Den tidl. hovedgård Kelstrup i Errindlev s., Fuglse h. – (40) Se 376.8. – (41) Se 413.17. – (42) Rigsråd Breide Rantzau (d. 1618) til Rantzausholm, 1601 statholder i Kbh. – (43) Hovedgården Rantzausholm (nuv. Brahetrolleborg) i Brahetrolleborg s., Salling h. – (44) Rigsråd Christen Skeel (d. 1595) til Hegnet, Fussingø, Ulstrup m. v. – (45) Hovedgården Fussingø i Ålum s., Sønderlyng h. – (46) Se 413.30. – (47) Hovedgården Haraldskær i Skibet s., Tørrild h. – (48) Se 445.27. – (49) Se 445.28. – (50) Se 448.15. – (51) Se 448.16. – (52) Ove Brahe (d. 1587) til Tunbyholm og Löberöd. – (53) Hovedgården Tunbyholm i Smedstrup s., Ingelstad härad. – (54) Se 417.1. – (55) Se 423.4. – (56) Tyge Brahe (d. 6. august 1581) til Tostrup og Hammer, 1571–81 forlenet med Gislev len i Skåne, 1576–81 med Villands h. Han var gift (1575) med Helvig Iversdatter Krabbe (d. 1578). – (57) Se 456.1. – (58) Se 456.2. – (59) lindres, gøre mere lempelig (Kalk. I.670a, jf. V.287b; OdS V.693 bet.4), her vel: forliges, ordnes i mindelighed. – (60) Hilleborg Bille (d. 1602) til Assendrup. Hun var søster til Anne Bille (d. 1566), der var gift med den dræbte Tyge Brahes fader, Jens Brahe (d. 1560) til Vidskøvle. – (61) Se DAA XVI, 1899.253f. – (62) Betaling, vederlag; jf. talemåden (nu dial.): her hjælper hverken løn eller bøn, ɔ: hverken gode ord eller betaling (OdS XIII.577 bet.2.1). – (63) EsjL II.51, hvorefter den, der er udenrigs, skal have en frist på år og dag, hvis han er udrejst, inden han blev stævnet. – (64) Ifl. § 14 i reces 13. december 1558, jf. § 8 i reces 6. december 1547, må vidner i sager, der gælder nogens ære, liv eller gods, ikke føres for herredsting, landsting eller byting, medmindre den pågældende er lovligt stævnet og selv er til stede til vedermålsting. – (65) Ordet indføjet over linjen. – (66) Se 474.46. – (67) Efter at Eiler Krafse den 6. august 1581 havde dræbt Tyge Brahe rejste han til Nordtyskland. Allerede den 8. s. m. (Kanc. Br.) tilskrev kongen samtlige råder og meddelte, at han ikke ville lade drabet gå ustraffet hen, da sådanne skæn-

dige drab var blevet almindeligere i de sidste år. Kongen udbad sig rigsrådernes betænkning skriftligt meddelt. Samme dag (Kanc. Br.) udgik kgl. befaling til 5 lensmænd om at passe godt på, at Eiler Krafse ikke slap ud af landet i deres len; han skulle gøres „haandfast" [ɔ: fængsles], hvis de kunne opsøge ham i deres len. – (68) med eftertanke, ɔ: med forsæt (Kalk. I.194a). – (69) (an)søgt om (Kalk. I.62b bet.2). – (70) Det var almindeligt inden for adelen, at der blev givet gerningsmanden en vis frist med henblik på forlig om bøder. Var der givet lejde, kunne sagen ikke påkendes, så længe lejdet var gyldigt, jf. herved rettertingsdom 30. maj 1589 (ndf. nr. 612). I det foreliggende tilfælde havde Eiler Krafse ikke søgt om lejde, og sagen kunne derfor fremmes til dom, jf. Fenger, Fejde og Mandebod.530. – (71) Fremstilling, indlæg (Kalk. I.766b bet.1). – (72) Mogens Gøye (d. omkr. 1608). – (73) Hovedgården Bremersvold i Errindlev s., Fuglse h. – (74) Oluf Daa (d. 1600) til Ravnstrup. – (75) Hovedgården Ravnstrup i Herlufmagle s., Tybjerg h. – (76) *werre bestendige:* vedstå (Kalk. I.179b bet.3). – (77) Reces 13. december 1558 § 14, jf. ovf. note 64. – (78) dømme (Kalk. I.540b bet.5). – (79) Charles de Dançay (d. 1589), fra 1548 til 1589 fransk resident ved det danske hof. Han stod i nær forbindelse med alle tidens fremtrædende danske personligheder, ikke mindst videnskabsmænd (Tyge Brahe, Anders Sørensen Vedel, Erasmus Lætus o. fl. a.) og nød almindelig agtelse hos alle, der kom i berøring med ham. Jf. Holger Rørdam, Historiske Samlinger og Studier vedrørende danske Forhold og Personligheder, især i det 17. Aarhundrede III (1898).252ff. – (80) Niels Pedersen Skriver (d. 1583), 1550–73 renteskriver, 1572 rådmand i Kbh., 1580–83 borgmester ssts. Jf. O. Nielsen, Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse III (1881).192. – (81) Følge(skab) (Kalk. II.21a). – (82) Se 448.10. – (83) Matr. nr. 56–57 (sen. nr. 75–78) af Købmager kvarter, jf. H. U. Ramsing, Københavns Ejendomme 1377–1728 VIII ved Albert Fabritius (1962). 98. – (84) Ide Munk (d. 1586), enke efter rigsråd Oluf Nielsen Rosenkrantz (d. 1545) til Vallø. – (85) Hjørneejendommen Købmagergade-Østergade (matr. nr. 25 af Købmager kvarter), jf. H. U. Ramsing, op. cit.25. – (86) Jørgen Eskesen Bille (d. 1601) til Ellinge. Han ejede i Kbh. ejendommen matr. nr. 14 (sen. nr. 10) af Købmager kvarter, jf. H. U. Ramsing, op. cit.16. – (87) hvi, hvorfor. – 88) burde mig, ɔ: burde ramme, overgå mig. – (89) Kbh.s Vesterport lå dengang ud for Vestergade; den blev nedrevet 1668, og Ny Vesterport opførtes 1667–68 ud for Lille St. Clementsstræde samtidig med anlægget af den ny Vester Vold. – (90) greb, tog (OdS IV.585 bet.1). – (91) Kåben, kappen (OdS IX.1022 bet.1). – (92) Købmagergade. En *kødmanger* er en slagter (Kalk. II.707a). I begyndelsen af det 15. årh. flyttede slagterne deres boder hertil, hvorved gaden, der tidligere (1380) hed Bjørnebrogade, fik sit navn. Kort efter reformationen flyttedes slagterboderne til Skindergade, jf. Bent Zinglersen, Københavnske gadenavne (1972).157. – (93) Rigsråd Oluf Nielsen Rosenkrantz (d. 1545) til Vallø, jf. ovf. note 84. – (94) lydeligt slag, stød (Kalk. III.525a bet.2; OdS XVII.66 bet.2.1). – (95) stakkels, elendige (Kalk. I.521b bet.2). – (96) trække fra læder: trække klingen ud af skeden, trække blank (Kalk. V.682b). – (97) stands (Kalk. V. 464a). – (98) vaklede, faldt (Kalk. III.557b bet.1). – (99) bort (Kalk. II.183a bet.2). – (100) nær, tæt (Kalk. II.164a bet.3). – (101) Ordet mgl. i forlægget. – (102) *paa at staae:* at være i (Kalk. V.989b bet.24e). – (103) Brev (Kalk. III.704a). – (104) Vist: ikke retsgyldigt segl, jf. blind kontrakt: en hemmelig, ikke retsgyldig kontrakt; blind seddel: falsk seddel el. seddel uden gevinst (Kalk. I.219b, V.106b) eller evt.: blindt, bar (ɔ: uden våbenmærke i) (OdS II.807 bet.7). – (105) Reces 13. december 1558 § 21, smh. m. § 27 in fine. – (106) pålægger (Kalk. IV.365a bet.2). – (107) Reces 13. december 1558 § 21, stk. 3, om drab af våde eller i nødværge. – (108) Udtrykket *danske loug* brugtes i datiden hyppigst om JL, jf. Poul Johs. Jørgensen, Træk af JLs Historie.51f., men findes dog også, om end sjældent, anvendt om EsjL, jf. J. E. Larsen.131. I det foreliggende tilfælde synes der at måtte være sigtet til

bestemmelsen i JL II.12, 2. punktum, hvoraf fremgår, at den, der dræber sagesløs mand, skal miste sin fred. – (109) Eiler Krafses hustru, Hilleborg Bille, anmodede herefter kongen om at hjælpe hende til en udsoning med Tyge Brahes brødre og slægt, og ved kgl. åb. br. 3. oktober 1582 (Kanc. Br.) bevilges, at Eiler Krafse frit og sikkert måtte rejse og opholde sig i Tyskland, hvor han ville. Kongen lovede at gøre sig al mulig flid for at opnå, at Eiler Krafse kunne opnå et forlig med Tyge Brahes slægt. Da dette ikke bar frugt, henvendte Hilleborg Bille sig på ny til kongen og anmodede ham om, da drabet var sket helt mod hendes husbonds vilje, at ville gå i forbøn for hende og udvirke et lejde for Eiler Krafse, så han kunne komme ind i riget og ved slægt og venners hjælp søge en udsoning med Brahe-slægten. Herefter tilskrev kongen 24. februar 1583 (Kanc. Br.) Tyge Brahes brødre og anmodede dem om at ville give Eiler Krafse frit lejde i 2 måneder. Tyge Brahes brødre afslog dette, hvilket kongen meddelte Hilleborg Bille 25. marts 1583 (Kanc. Br.), idet han tilføjede, at han gerne havde set, at der var opnået en mindelig ordning, og at han ville være Hilleborg Bille og hendes børn bevågen med al gunst. Senere samme år henvendte Hilleborg Bille sig på ny til kongen og bad ham udvirke en forsoning med Brahe-slægten, hvorefter kongen 13. oktober 1583 (Kanc. Br.) på ny tilskrev Henrik Brahe og hans brødre og henstillede, at Eiler Krafse fik frit lejde, men understregede, at han ikke ved unåde eller øvrigheds anseelse ville bringe dem til noget imod deres vilje. Herefter udstedtes 21. juli 1584 (Kanc. Br.) lejdebrev for Eiler Krafse, der fik tilladelse til at komme tilbage til riget i 3 måneder, hvilket Brahe-slægten var gået med til. Slægten Brahe ønskede, at Eiler Krafse og hans hustru skriftligt skulle fremsætte deres tilbud, og herefter lovede de „med løn og bøn" alt, hvad muligt var, og anmodede om, at der måtte blive fastsat tid og sted til en forhandling. Dette meddelte kongen 28. februar 1585 (Kanc. Br.) Henrik og Ove Brahe, der lovede at møde i Kbh. 6. juni s. å., jf. kongebrev 10. april 1585 (Kanc. Br.) til Hilleborg Bille. 7. juni 1585 (Kanc. Br.) udstedtes kgl. lejde for Eiler Krafse gældende til 18. juli s. å., hvilken frist senere forlængedes, jf. kongebrev 7. juni 1585 (Kanc. Br.). Forhandlingerne endte negativt, og 17. august 1586 (Kanc. Br.) tilskrev kongen Henrik og Ove Brahe og meddelte, at Hilleborg Bille på ny havde anmodet kongen, dronningen samt hertugen og hertuginden af Mecklenburg om at intervenere og søge at formilde Brahe-slægten til en kristelig afgørelse. 2. september 1586 (Kanc. Br.) udstedtes da kgl. lejdebrev for Eiler Krafse med tilladelse til at opholde sig her i riget fra Mikkelsdag til påske 1587 for at søge forlig. Et forlig kom dog ikke i stand, og 18. juli 1591 (Kanc. Br.) udfærdigedes nyt lejdebrev for Eiler Krafse. Også de derpå følgende forhandlinger var resultatløse. I missive 14. oktober 1591 (Kanc. Br.) til Peder Brahe bad kongen om, at et forlig måtte indgås, dels fordi drabet ikke var sket af forsætlig modvilje, men mere af våde og ved et ulykkestilfælde, dels under hensyn til slægt- og svogerskabet. Heller ikke denne appel bar frugt, og Eiler Krafse døde 4. september 1599 fredløs i Rostock, 75 år gammel. – (110) Afskrifterne tilføjer: nostra ad causas sub sigillo teste Hilario Grubbe, justiciario nostra dilecto &c.

489 Viborg landsting 16. december 1581

En nævning, hvis kendelse bliver underkendt, skal bøde 40 mark efter håndfæstningen.

Hs.: GkS 1140,2° fol.139r (findes yderligere i 29 hss.).
Overskrift: Enn domb om xl marks bødder.

Pallj Juell[1] till Stranditt,[2] Malthj Jenßønn[3] till Holmgaard,[4] lanndtzdomere wdj Nøriuttland, och Gundj Schriiffuer,[5] landtztingshører ibidem, giøre witterligt, att aar epther Gudtz biurdt Mdlxxxj, thenn 16. dag decembris, paa Viborigh lanndtztingh var skickett erlig och velbiurdige mand Otte Banner[6] till Aßdall[7] hans wiße buod, Thamis Mogensßønn, fougitt paa Skiernn,[8] paa thenn enne och hagde hid wdj rette steffnitt Mogens Villadtzønn i Aßferij,[9] heritzfougitt i Nøre Haldherit, paa thenn andenn siide, for hand haffuer tillfunditt Otte Banners thienere Chresten Perßenn i Kousted[10] att skulle vdlegge till erlig och welbiurdig mand Lauritz Naffuell[11] till Hindegaarde[12] xx mk. bundßagenn[13] for enn feldingsdomb,[14] for^{ne} Chresten Perßenn war offuergoitt, mienindis dett for høigt faldtzmaall att uere.

Saa møtte for^{ne} herridtzfougitt och berette, att for^{ne} Chresten Perßønn var enn heridtzneffningh och thøffuett[15] om ett hußfred, och hand for samme sin eed her till landtztingett er feld bleffuenn, och mientte hans bodder ther for xl mk. att uere, epther som saghmarks[16] møntte nu er saatt,[17] och ther fore haffuer tillfunditt hannom xx mk. for bundesagenn att wdlegge, mienendis sig ther med ingen wrett att haffue giortt.

Med fliere ord och thalle thenom ther om emellom war.

Tha epther till thale, giennsuar och sagsens leilighedt, saa och eptherdj handfesteningen[18] medfør, att huilcken mand, ther foruindis i heritzneffnn for husßfredtz brøde, att hand suærer wrett, gielde xl mk., och huilckenn mand ey vill suere louglig till neffnitt, gielde xl mk., och thennom thager kongen halffue och halffue thenn, ther sagh giffuer, och eptherdj for^{ne} Lauridtz Naffuell haffuer giffuett for^{ne} Chrestenn Perßenn sagh, saa hand for husßfreds thouff er fæld bleffuen, och for^{ne} herritzfougitt haffuer till dømptt for^{ne} Lauridtz Naffuell the for^{ne} xx mk., kunde vii icke kiende fougdens wlempe ther vdindenn att uere.

Jn cuius rej testimonium &c.[19]

(1) Se 349.3. – (2) Se 349.4. – (3) Se 389.8. – (4) Se 408.7. – (5) Se 349.5. – (6) Otte Banner (d. 1585) til Asdal og Bangsbo. – (7) Hovedgården Asdal i Asdal s., Vennebjerg h. – (8) Hovedgården Skerngård (Skern slot) i Skern s., Middelsom h., hvoraf Otte Banner ejede en part. – (9) Landsbyen Asfærg i Asfærg s., Nørhald h. – (10) Landsbyen Kovsted i Kovsted s., Nørhald h. – (11) Se 487.5. – (12) Se 487.6. – (13) Den bøde, der tilfalder sagsøgeren (Kalk. I.248a). – (14) Domfældelse (Kalk. I.500a). – (15) svoret, afgivet edeligt vidnesbyrd (i et nævninge-tog). – (16) Mark, der modtages som bøde (Kalk. III.661b). – (17) Ved fdg. 16. juni 1572 (CCD I.504f.) reduceredes al den danske mønt til halvdelen af det pålydende, jf. Galster.189. – (18) Erik Glippings fdg. for Nørrejylland 1284 § 5 (DdR.115, 125, 130). Forordningen kaldes i en række håndskrifter håndfæstning, jf. Matzen, Håndfæstninger.2. – (19) *&c.* erstatter: sigilla nostra inferius inpressa.

Forkortelser

Add: Additamenta. Håndskriftsamling i Det kgl. Bibliotek.
adj.: adjektiv.
Allen: C. F. Allen, De tre nordiske Rigers Historie under Hans, Christian den Anden, Frederik den Første, Gustav Vasa, Grevefejden I–V (1864–72).
AM: Arnamagnæanske håndskriftsamling.
Amira, Grundriss: Karl von Amira, Grundriss des germanischen Rechts, 3. Aufl. (1913).
anf. st. (v.): anførte sted (værk).
Ann. eccl. Dan.: Erich Pontoppidan, Annales ecclesiæ Danicæ diplomatici I–IV (1741–52).
Ann. for nord. Oldk.: Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie. Udg. af Det kgl. nordiske Oldskrift-Selskab (1836–63).
Arent Berntsen: Arent Berntsen, Danmarckis oc Norgis Fructbar Herlighed I–IV (1650–55; gentoptrykt 1971).
Arup: Erik Arup, Danmarks Historie I–III (1941–55).
ASun: Anders Sunesens parafrase over Skånske Lov.
Bergen UB: Håndskrift i Bergens universitetsbibliotek.
bet.: betydning, betyder; betegnelse, betegner.
BJ: Bjärköarätten (Bjarkøyaretten).
Brandt, Retshistorie: Fr. Brandt, Forelæsninger over den norske Retshistorie I–II (1880–83).
Bricka: Dansk biografisk Lexikon ved C. F. Bricka I–XIX (1887–1905).
Brorson, Første (*Anden* o.s.v.) *Bog:* Christian Brorson, Forsøg til den første (anden o.s.v.) Bogs Fortolkning i Christian den Femtes danske og norske Lov I–X (1791–1801).
CCD: Corpus Constitutionum Daniæ. Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve, Danmarks Lovgivning vedkommende ved V. A. Secher I–V (1887–1910).
Chr. Kier: Chr. Kier, Overdragelse af Ejendomsret over fast Ejendom (1889).
d.: død.
DAA: Danmarks Adels Aarbog (1884ff.).
Da. etym. Ordb.: Niels Åge Nielsen, Dansk etymologisk Ordbog (1960).
Dahlerup, Studier: Troels Dahlerup, Studier i senmiddelalderlig Kirkeorganisation (1963).
Dahlerup, Sysselprovsti: Troels Dahlerup, Det danske Sysselprovsti i Middelalderen (1968).
Da. Mag.: Danske Magazin 1.–7. række (1743ff.); Nye danske Magazin citeres: Da. Mag. 2. rk.
Da. Kancelliregistranter: Kr. Erslev og W. Mollerup, Danske Kancelliregistranter 1535–1550 (1881–82).
Da. Stud.: Danske Studier (1904ff.).
Daugaard: J. B. Daugaard, Om de danske Klostre i Middelalderen (1830).
DbL: Dansk biografisk Leksikon ved Povl Engelstoft I–XXVII (1933–44).
DD: Diplomatarium Danicum, 1.–3. række (1938ff.), udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab.
DdR: Den danske Rigslovgivning indtil 1400. Udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab ved Erik Kroman (1971).
DgK: Danmarks gamle Købstadlovgivning I–V. Udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab ved Erik Kroman (1951–61).

DgL: Danmarks gamle Landskabslove med Kirkelovene I–VIII. Udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab ved Johs. Brøndum-Nielsen og Poul Johs. Jørgensen (1931–61).
DgP: Danmarks gamle Personnavne ved Gunner Knudsen og Marius Kristensen I–II (1936–54).
Dipl. Chr. I.: Diplomatarium Christierni Primi. Udg. af C. F. Wegener (1856).
Dipl. dioc. Lund.: Diplomatarium diocesis Lundensis ved L. Weibull (1900ff).
Dipl. Svec.: Diplomatarium Svecanum I–VI ved J. G. Liljegren m. fl. (1829ff.).
Dipl. Viberg.: Diplomatarium Vibergense ved A. Heise (1879).
DKH: Samling af Danske Kongers Haandfæstninger og andre lignende Acter (Særtryk af GAA II, 1856–60) (1974).
DL: Christian Vs Danske Lov 15. april 1683.
DRH: Danmarks Riges Historie I–VI ved Johs. Steenstrup, Kr. Erslev, A. Heise, A. D. Jørgensen m. fl. (1896–1907).
d.s.s.: det samme som.
Dueholms Dipl.: Dueholms Diplomatarium ved Oluf Nielsen (1872).
E don. var.: Håndskriftsamlingen E donatione variorum i Det kgl. Bibliotek.
egl.: egentlig.
Ehrencron-Müller: H. Ehrencron-Müller, Forfatterleksikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814 I–XII (1924–35).
el.: eller.
Elgenstierna: G. Elgenstierna, Den introducerade svenska adelns ättartavlor I–IX (1925–36).
eng.: engelsk.
Erslev, Lensmænd: Kr. Erslev, Danmarks Len og Lensmænd 1513–1596 (1879).
EsjL: Eriks sjællandske Lov.
Evensen: Lorentz Evensen, Samlinger af juridiske og historiske Materier I–II (1785–86).
Fabricius, Kirkehistorie: L. P. Fabricius, Danmarks Kirkehistorie I–II (1934–36).
Falk og Torp: H. S. Falk og Alf Torp, Norwegisch-Dänisches etymologisches Wörterbuch I–II, 2. Aufl. (1960).
fdg.: forordning.
Feilb.: H. F. Feilberg, Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål I–IV (1886–1914).
Fenger, Fejde og Mandebod: Ole Fenger, Fejde og mandebod. Studier over slægtsansvaret i germansk og gammeldansk ret (1971).
Fenger, Grundrids: Ole Fenger, Grundrids af den danske privatrets historie (1964; stenc.).
fr.: fransk.
Fr. Is Registranter: Kr. Erslev og W. Mollerup, Kong Frederik den Førstes danske Registranter (1879).
Friis Edvardsen: P. Friis Edvardsen, Schielschiør Kiøbstads Tilstand (1759).
Fritzner: J. Fritzner, Ordbog over Det gamle norske Sprog I–III (1886–96).
Fussing: Hans H. Fussing, Herremand og Fæstebonde. Studier i dansk Landbrugshistorie omkring 1600 (1942; genoptrykt 1973).
GAA: Aarsberetninger fra det kongelige Geheimearchiv I–VII (1852–83).
Galster: Georg Galster, Danmarks Mønter (i Nordisk Kultur, red. af Johs. Brøndum-Nielsen, Otto v. Friesen og Magnus Olsen XXIX (1936).139ff.).
Galster, Mønt: Georg Galster, Mønt (1965).
GdD: J. L. A. Kolderup-Rosenvinge, Udvalg af Gamle Danske Domme afsagte paa Kongens Retterting og paa Landsting I–IV (1842–48).
GkS: Gammel kongelig Samling. Håndskriftsamling i Det kgl. Bibliotek.
glda.: gammeldansk (1100–1500).

Grimm, Wörterbuch: Jacob und W. Grimm, Deutsches Wörterbuch Iff. (1854ff.).
h.: herred.
HDDomb.: herredagsdombog.
hdf.: håndfæstning.
Henrik Pedersen: Henrik Pedersen, De danske Landbrug fremstillet paa Grundlag af Forarbejderne til Christian Vs Matrikel 1688 (1928, optrykt 1975).
Helveg: L. N. Helveg, Den danske Kirkes Historie til Reformationen I–II (1862–70).
Hist. Tidsskr.: Historisk Tidsskrift (1840ff.).
hs(s).: håndskrift(er).
hty.: højtysk.
Huitfeldt: Arild Huitfeldt, Danmarckis Rigis Krønicke I–II (folioudgave, 1650–52). Hvor oktavudgaven (1595ff., genoptrykt 1977) er citeret, er dette angivet.
Hurtigkarl: F. T. Hurtigkarl, Den Danske og Norske Private Rets første Grunde I–II og IV (1813–20).
Hübner, Grundzüge: Rudolf Hübner, Grundzüge des deutschen Privatrechts, 5. Aufl. (1930).
ib.: ibidem (sammesteds).
Inger Dübeck: Inger Dübeck, Købekoner og Konkurrence. Studier over myndigheds- og erhvervsrettens udvikling med stadigt henblik paa kvinders historiske retsstilling (1978).
J. C. Jacobsen: J. C. Jacobsen, Danske Domme i Trolddomssager i øverste Instans (1966).
J. E. Larsen: J. E. Larsen, Samlede Skrifter I, 1 (1861).
JL: Jyske Lov.
Juristen: Juristen, udg. af Juristforbundet (1919ff.).
Jur. Tidsskr.: Juridisk Tidsskrift, udg. af A. S. Ørsted m. fl. (1820–42).
Jyske Saml.: Samlinger til jysk Historie og Topografi (1866ff.).
Kalk.: Otto Kalkar, Ordbog til det ældre danske Sprog (1300–1700) I–V (1881–1918; genoptrykt 1977).
Kall: Kalls håndskriftsamling i Det kgl. Bibliotek.
Kanc. Br.: Kancelliets Brevbøger, udg. af Rigsarkivet (1885ff.).
Kbh.: København.
Kbh. Dipl.: Københavns Diplomatarium I–VIII ved Oluf Nielsen (1872–87).
kgl. åb. br.: kongeligt åbent brev.
KhS: Kirkehistoriske Samlinger (1849ff.); Nye kirkehistoriske Samlinger citeres: KhS 2. rk.
Kofod Ancher: Peder Kofod Ancher, En Dansk Lov-Historie I–II (1769–76).
Kolderup-Rosenvinge, Retshistorie: J. L. A. Kolderup-Rosenvinge, Grundrids af den danske Retshistorie, 3. udg. (1860).
Kolderup-Rosenvinge, Rigens Ret og Dele: J. L. A. Kolderup-Rosenvinge, Om Rigens Ret og Dele (i Videnskabernes Selskabs Skrifter, 5. rk., Historisk-philosophisk Afdeling I, 1847).
Krag og Stephanius: Niels Krag og Stephan Stephanius, Kong Christian den Tredie ... Hans Historie ... oversat af Latinen, forøget med adskillige Anmærkninger og Tillæg samt ... Suhms og ... Grams Fortaler. I–II (1776–78). Med Supplement af B. C. Sandvig.
KRD: Det kgl. Rettertings Domme og Rigens Forfølgninger fra Christian IIIs Tid ved Troels Dahlerup I–II (1959–69).
Kroman-Iuul: Danmarks gamle Love paa Nutidsdansk ved Erik Kroman og Stig Iuul I–III (1945–48).
Kr. Sk.: Kronens Skøder I–V (1892ff.).
Kulturhist. Leks.: Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder fra Vikingetid til Reformationstid Iff. (1956ff.).

lat.: latin(sk).
l. c.: loco citato (på det anførte sted).
LDipl.: Langebeks Diplomatarium i Rigsarkivet.
Lebech, De jyske Lovbøger: Mogens Lebech, De jyske Lovbøger. Jyske Lovs Haandskrifter og deres Indhold (i Med Lov skal Land bygges, udg. af Juristforbundet ved Erik Reitzel-Nielsen (1941). 157ff.).
Ledr: Ledreborgske håndskriftsamling i Det kgl. Bibliotek.
Leths Glossarium: Jens Leth, Dansk Glossarium (1800).
Linköping: Håndskrift i Linköping Stiftsbibliotek.
Lunds Ordbog: G. F. V. Lund, Det ældste danske skriftsprogs ordforråd (1877; genoptrykt 1967).
Lund UB: Håndskrift i Lunds Universitetsbibliotek.
Matzen, Bevisregler: Henning Matzen, Om Bevisreglerne i den ældste danske Proces (Universitetets Indbydelsesskrift 1893; genoptrykt 1977).
Matzen, Haandfæstninger: Henning Matzen, Danske Kongers Haandfæstninger (1889; genoptrykt 1977).
Matzen, Offentlig Ret I: Henning Matzen, Forelæsninger over den danske Retshistorie. Offentlig Ret I (Statsret) (1893).
Matzen, Offentlig Ret II: Henning Matzen, Forelæsninger over den danske Retshistorie. Offentlig Ret II. Proces (1894).
Matzen, Offentlig Ret III: Henning Matzen, Forelæsninger over den danske Retshistorie. Offentlig Ret III. Strafferet (1895).
Matzen, Panterettens Hist.: Henning Matzen, Den danske Panterets Historie (1869).
Matzen, Privatret I: Henning Matzen, Forelæsninger over den danske Retshistorie. Privatret I. Personret, Familieret, Arveret (1895).
Matzen, Privatret II: Henning Matzen, Forelæsninger over den danske Retshistorie. Privatret II. Tingsret. Obligationsret (1896).
Matzen, Retskilder: Henning Matzen, Forelæsninger over den danske Retshistorie. Indledning. Retskilder (1897).
Matzen og Timm: Henning Matzen og Johannes Timm, Haandbog i den danske Kirkeret (1891).
mgl.: mangler.
mholl.: middelhollandsk (1250–1450).
mhty.: middelhøjtysk (1100–1450).
Missiver: Missiver fra Kongerne Christiern Is og Hans's Tid, udg. af William Christensen I–II (1912–14).
mk.: mark.
mlat.: middelalderlatin(sk).
ML bylov: Magnus Lagaböters bylov.
ML landslov: Magnus Lagaböters landslov.
MndHwb: August Lübben, Mittelniederdeutsches Handwörterbuch (1888).
MndWb: Karl Schiller und August Lübben, Mittelniederdeutsches Wörterbuch I–VI (1875–81; genoptrykt 1969).
mnt.: middelnedertysk (1200–1500).
Molbech, Dialect-Lexicon: C. Molbech, Dansk Dialect-Lexicon (1841).
Molbech, Glossarium: C. Molbech, Dansk Glossarium eller Ordbog over forældede danske Ord I–II (1857–66).

Molbech og Petersen: C. Molbech og N. M. Petersen, Udvalg af hidtil utrykte danske Diplomer og Breve fra det XIVde, XVde og XVIde Aarhundrede (1842–58).

Mos.: Mosebog.

Nellemann: J. Nellemann, Den ordinaire civile Procesmaade. 4. udg. (1892).

NgL: Norges gamle Love. 1. række (indtil 1387) ved R. Keyser, P. A. Munch, Gustav Storm og Ebbe Hertzberg I–V (Christiania 1846–95); 2. række (1388–1604) ved Absalon Taranger, Oscar Alb. Johnsen, Oluf Kolsrud, Grethe Authén Blom I–III (Christiania 1904–12).

Niels Knud Andersen, Kanonisk Rets Indflydelse: Niels Knud Andersen, Kanonisk Rets Indflydelse paa Jyske Lov (i Med Lov skal Land bygges, udg. af Juristforbundet ved Erik Reitzel-Nielsen (1941). 84ff.).

NkS: Ny kgl. Samling. Håndskriftsamling i Det kgl. Bibliotek.

NTfS: Nordisk Tidsskrift for Strafferet.

nuv.: nuværende.

Nyrop, Gildeskraaer: C. Nyrop, Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen I–II (1895–1904; genoptrykt 1977).

Nyt dansk Adelslex.: A. Thiset og P. L. Wittrup, Nyt dansk Adelslexikon. Fortegnelse over dansk Adel i Fortid og Nutid (1904).

Nørregaard: Lauritz Nørregaard, Forelæsninger over den Danske og Norske Private Ret I–IV (1784–97).

OdS: Ordbog over det danske Sprog I–XXVIII, udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab (1919–56; genoptrykt 1966 og senere).

oldfr.: oldfransk.

oldn.: oldnordisk.

op. cit.: opere citato (i det anførte værk) el. opus citatum (det anførte værk).

orig.: original.

Oslo UB: Håndskrift i Oslo Universitetsbibliotek.

Osterssøn Veylle: Christen Osterssøn Veylle, Glossarium juridicum Danico-Norvegicum, 3. udg. (1665; genoptrykt 1977).

ovenn.: ovennævnte.

ovf.: ovenfor.

Paludan-Müller, Romerrettens Anvendelse: C. Paludan-Müller, Om Romerrettens Anvendelse i Danmark efter Kong Valdemar den Andens Tid (i Oversigt over det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1867).

particip.: participium.

PhT: Personalhistorisk Tidsskrift (1880ff.).

PolDH: John Danstrup og Hal Koch (udg.), Danmarks Historie I–XIV (1962–66, Politikens Forlag).

Popp-Madsen, Bod: Carl Popp-Madsen, Bod. Bidrag til Læren om Retshaandhævelsens Midler I (1933).

Poul Johs. Jørgensen, Hærværksforbrydelsen: Poul Johs. Jørgensen, Hærværksforbrydelsen i Landskabslovene (i Festskrift til Kristian Erslev (1927).31ff.).

Poul Johs. Jørgensen, Manddrabsforbrydelsen: Poul Johs. Jørgensen, Manddrabsforbrydelsen i den skaanske Ret fra Valdemarstiden. Festskrift udg. af Københavns Universitet 1922.

Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie: Poul Johs. Jørgensen, Den danske Retshistorie. 3. udg. (1965).

Poul Johs. Jørgensen, Træk af JLs Historie: Poul Johs. Jørgensen, Træk af Jyske Lovs Histo-

rie (i Med Lov skal Land bygges, udg. af Juristforbundet ved Erik Reitzel-Nielsen (1941).19ff.).

Poul Johs. Jørgensen, Tyveri og Ran: Poul Johs. Jørgensen, Begreberne Tyveri og Ran i de danske Landskabslove (i Festskrift til Vinding Kruse, udg. af Juristforbundet ved Erik Reitzel-Nielsen (1940).155ff.).

Poul Johs. Jørgensen, Vidnebeviset: Poul Johs. Jørgensen, Vidnebeviset i Jyske Lov (i Med Lov skal Land bygges, udg. af Juristforbundet ved Erik Reitzel-Nielsen (1941).315ff.).

Poul Meyer: Poul Meyer, Danske Bylag. En Fremstilling af det danske Landsbystyre paa Baggrund af retshistoriske Studier over Jordfællesskabets Hovedproblemer (1949).

præp.: præposition.

RA: Rigsarkivet i København.

RA Hss V B: Rigsarkivets håndskriftsamling. V. Danmarks indre historie. B. Administration og retsvæsen.

RDomb.: Rigens dombog.

Reg.: Regesta diplomatica historiæ Danicæ 1. rk. I–III (1847–70), 2. rk. I–II (1889–1907).

Rep.: Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. 1. rk. I–IV ved Kr. Erslev og William Christensen (1894–1912), 2. rk. I–IX ved William Christensen (1928–39).

Rietz: J. E. Rietz, Svenskt Dialekt-Lexikon I–II (Malmö 1867).

rk.: række.

Rostgaard: Rostgaards håndskriftsamling i Det kgl. Bibliotek.

RR: Rigens Ret.

Ryge: A. N. Ryge, Peder Oxes Liv og Levnets Beskrivelse (1765).

Rørdam, Kirkelove: H. F. Rørdam, Danske Kirkelove samt Udvalg af andre Bestemmelser vedrørende Kirken, Skolen og de Fattiges Forsørgelse fra Reformationen indtil Christian Vs Danske Lov I–III (1883–89).

s.: sogn.

sa.: (den) samme.

Scandia: Scandia. Tidskrift för historisk forskning (1930ff.).

Schlegel, Retssædvaner: J. F. W. Schlegel, Om de gamle Danske Retssædvaner og Autonomie (i Videnskabernes Selskabs philosophisk-historiske Afhandlinger III 1827).

Secher, Rettertingsdomme: Samling af Kongens Rettertings Domme I–II (1881–86), udg. af V. A. Secher.

Secher, Vitterlighed: V. A. Secher, Om Vitterlighed og Vidnebevis (1885).

Secher og Støchel: V. A. Secher og Chr. Støchel, Forarbejderne til Kong Kristian Vs Danske Lov I–II (1891–94).

sen.: senere.

SGL: Samling af gamle danske Love I–V (1821–46) ved J. L. A. Kolderup-Rosenvinge.

Sindballe: Kr. Sindballe, Af Testamentsarvens Historie i dansk Ret (1915).

SjK: Sjællandske kirkelov.

sk.: skilling.

Skautrup, Det da. Sprogs Hist.: Peter Skautrup, Det danske Sprogs Historie I–V. 2. oplag (1968–70).

Skautrup, Hardiske Mål: Peter Skautrup, Hardiske Mål I–II (1930–42).

Skautrup, JL: Peter Skautrup, Den jyske Lov (1941).

SkK: Skånske kirkelov.

SkL: Skånske Lov.

skp.: skæppe(r).

sml.: sammenlign.

SRD: Scriptores rerum Danicarum medii ævi, ed. J. Langebek m. fl. I–IX (1772–1878).
ssg.: sammensætning(er).
ssts.: sammesteds.
Stampe, Erklæringer: Henrik Stampe, Erklæringer, Breve og Forestillinger General-Prokureur-Embedet vedkommende I–VI (1793–1807).
Steenstrup, Studier: Johannes Steenstrup, Studier over Kong Valdemars Jordebog (1874).
Stemann, Retshistorie: Chr. L. E. Stemann, Den danske Retshistorie (1871).
Stig Iuul, Den gl. danske Strafferet: Stig Iuul, Den gamle danske strafferet og dens udvikling indtil slutningen af det 18. århundrede (i Kampen mod Forbrydelsen, udg. af Leif Beckman og Herluf Petersen I (1951).237ff.).
Stig Iuul, Forelæsninger: Stig Iuul, Forelæsninger over Hovedlinier i europæisk Retsudvikling fra Romerretten til Nutiden ved O. A. Borum og Erik Reitzel-Nielsen (1970).
Stig Iuul, Fællig og Hovedlod: Stig Iuul, Fællig og Hovedlod. Studier over Formueforholdet mellem Ægtefæller i Tiden før Christian Vs Danske Lov (1940).
Stig Iuul, JL i Retslitteraturen: Stig Iuul, Jyske Lov i Retslitteraturen før 1683 (i Med Lov skal Land bygges, udg. af Juristforbundet (1941) ved Erik Reitzel-Nielsen.121ff.).
Stig Iuul, Kodifikation: Stig Iuul, Kodifikation eller Kompilation? Christian Vs Danske Lov paa Baggrund af ældre Ret. Festskrift udg. af Københavns Universitet 1954.
Stig Iuul, Lov og Ret: Stig Iuul, Lov og Ret i Danmark. 2. reviderede udg. ved Claus Ulrich (1969).
Stockholm KB: Håndskrift i Kungliga Biblioteket i Stockholm.
Suhm, Nye Samlinger: P. F. Suhm, Nye Samlinger til den Danske Historie I–IV (1792–95).
Suhm, Samlinger: P. F. Suhm, Samlinger til den Danske Historie I–II (1779–84).
SvAO: Ordbok öfver Svenska Språket, utgifven af Svenska Akademien Iff. (1893ff.).
Sylow, Bevisteori: H. Sylow, Den materielle Bevisteoris Udviklingshistorie i dansk Ret (1878).
Söderwall: K. F. Söderwall, Ordbok öfver svenska medeltids språket I–II (1884ff.).
Taranger: A. Taranger, Utsigt over den norske retts historie. I Innledning og rettskildernes historie (1898, 2. udg. 1935); II Statsrettens historie indtil 1319 (1904); IV Privatrettens historie (1907). (Bind III udkom aldrig).
td(r).: tønde(r).
TfR: Tidsskrift for Rettsvitenskap (1888ff.).
Thords art.: Thords artikler.
Thorkelin: G. J. Thorkelin, Samling af gamle Danske Kirke-Love (1781).
Thott: Thotts håndskriftsamling i Det kgl. Bibliotek.
Thygesen: Frants Thygesen, Tysk strafferets indtrængen i Sønderjylland mellem 1550 og 1800 (1968).
Thøger Nielsen: Thøger Nielsen, Studier over ældre dansk Formueretspraksis. Et Bidrag til dansk Privatrets Historie i Tiden efter Chr. Vs Danske Lov (1951).
Trap: J. P. Trap, Danmark. 5. udg. ved Niels Nielsen, Peter Skautrup, Povl Engelstoft og Therkel Mathiassen I–XV (1959–72).
Troels-Lund: Troels-Lund, Dagligt Liv i Norden i det sekstende Aarhundrede. 4. udg. ved Erik Kjersgaard. I–VIII (1968–69).
Troels-Lund, Folkeudgave: Troels-Lund, Dagligt Liv i Norden i det 16de Aarhundrede. Folkeudgave. I–XIV (1903–04).
ty.: tysk.
UfR: Ugeskrift for Retsvæsen (1867ff.).

Uldall: Uldalls håndskriftsamling i Det kgl. Bibliotek.
Uppsala UB: Håndskrift i universitetsbiblioteket i Uppsala.
utr.: utrykt.
var(r).: variant(er).
W. Christensen, Statsforvaltning: William Christensen, Dansk Statsforvaltning i det 15. Århundrede (1903; genoptrykt 1974).
Vedel Simonsen: Vedel Simonsen, Bidrag til Odense Byes ældre Historie I–III (1842–44).
Verner Dahlerup: Verner Dahlerup, Forelæsninger over første Bog af Jyske Lov ved Jørgen Glahder (1919).
Wiberg: S. V. Wiberg, Personalhistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie I–IV (1870–73; genudgivet 1960).
Vider og Vedtægter: Danske Vider og Vedtægter ved P. Bjerge, Th. Søegaard og Aug. F. Schmidt I–V (1904–38).
Wilda, Strafrecht: W. E. Wilda, Das Strafrecht der Germanen (Geschichte des deutschen Strafrechts I) (1842; optrykt 1960).
VLD: Viborg Landstings Dombøger. Sagsreferater og domskonklusioner. Udg. af Landsarkivet for Nørrejylland ved Poul Rasmussen. 1616 (1963); 1617 A (1975).
VsjL: Valdemars sjællandske Lov.
YR: Yngre redaktion af VsjL (DgL VIII.245ff.).
ÆdA: De ældste danske Archivregistraturer I–V (1854ff.).
ænyd.: ældrenydansk (1500–1700).
ÆR: Ældre redaktion af VsjL (DgL VIII.1ff.).
ÄVG: Äldre Vestgötalagen.
Ørsted, Haandbog: Anders Sandøe Ørsted, Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed I–VI (1822–35).
åb. br.: åbent brev.
Aagesen, Bidrag: Andreas Aagesen. Bidrag til Læren om Overdragelse af Eiendomsret og andre tinglige Rettigheder (1866).
Aakjær, Maal og Vægt: Svend Aakjær, Maal, Vægt og Taxter i Danmark (i Nordisk Kultur, red. af Johs. Brøndum-Nielsen, Otto v. Friesen og Magnus Olsen XXX (1936). 175ff.).
Årb. f. nord. Oldk.: Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, udg. af Det kgl. nordiske Oldskrift-Selskab (1866ff.).

Hvor intet andet er anført, er landskabslovene, Thords artikler, Knud Mikkelsens glosser og kirkelovene citeret efter *DgL*, rigslovgivningen indtil år 1400 efter *DdR*, Christian IIs love og recesserne indtil 1558 efter *SGL*, for tiden 1558–1660 efter *CCD;* håndfæstninger er citeret efter *DKH* og købstadlovgivningen efter *DgK*.

Kanonisk ret er citeret efter Corpus iuris canonici, rec. Aemilius Friedberg I–II (Lipsiæ 1879–81).

Foreløbigt realregister

Der henvises til domsnummer

TINGET

Rettertinget:
Sted:
Dronningborg 412 414
København 361 362 397 398 399 400 401 424 432
Nykøbing F. 357 365 366 367
Odense 450 451 452 453 488
Randers 415

Rigsrådet 454 (Odense) 465 (Roskilde)

Kommissionsdom 395 (København)

Tilforordnede råder:
Sted:
Gisselfeld 470
Kolding 476
Randers 413
Ribe (?) 479
Rygård 471
Sjælland 469
Skelskør 423
Skive 421
Viborg 382 383 446 447
Ålborg 477 478
Århus 475 480 481 482

Viborg landsting 349 350 351 352 353 356 358 359 363 364 369 370 371 372 373 375 376 377 378 380 381 385 386 388 389 390 391 392 393 402 403 405 406 408 409 410 416 418 419 420 422 425 426 427 428 430 (?) 431 433 434 436 437 438 440 442 443 455 457 459 460 461 462 464 466 467 468 472 473 483 484 485 486 487 489

Fynbo landsting 429

Sjællands landsting 347 348 355 360 368 384 387 394 396 404 407 417 435 439 449 456 458
Skåne landsting 445
Viborg tamperret 441
Landemodedom 474 (Maribo)
Landemodedom (?) 463 (Sjælland)
Fakse herredsting 354
Hads herredsting 411
Ramsø herredsting 379 444
Ringsted herredsting 374
Ridemandsbrev 448

Tingets indretning

tingstokkene 413 476

Tingtider

snapslandsting 389 436 459 461 472 487
snapsbirketing 408
alm. søgneting efter jul 439
lovtimelig dag 476

Tingets faste personer

abbed som landsdommer 456
sættedommer 456
landstingskriver i dommersted 368 404
herredsfoged i kongens sted 476
tingrider 360
8 mænd tiltagne af fogden 374
herredsfoged, som ikke kan læse og skrive 458

Særlige og ulige parter

byfoged dømt 423
sag imod dommer 347 349 437

kronen fradømt jord 475
sag imod adelig efter kgl. ordre 348
foged stævner husbond 478
fæster stævner husbond 457
sag imellem husbond og foged 435
kvinde stævner ridefoged 477
eftermålsmand 377

Kompetence

Forholdet til andre ting
konge og rigsråd dømmer om adeligs liv og ære 488
kommissionsdomstol i sag mod biskop 395
henvisning til kgl. hofmarskal 404
– til samfrænder 453
– til kapitel 395
rigens kansler hjemviser sag 426
hjemvisning til herredsting 458
landsting afviser sag, som verserer for anden domstol 394 484
– rådspørger rigsråder 460
landsdommer forespørger retterting 361
tilforordnede råder stadfæster tamperrets dom 446
– råder underkender herredsfoged 475
rettertinget underkender landstingsdom 432
– underkender byfoged 399
– stadfæster landstingsdom 412 415
– stadfæster landstingsdom og herredstingsdom 401
– stadfæster nævningekendelse 367
landsting stadfæster herredstingsdom 353 368 432 435 449 458 485 489
– stadfæster birketingsdom 462
– stadfæster bytingsdom 440 468
– stadfæster kendelse af biskop og bygdemænd 431
– stadfæster kendelse af præst og kirkeværger 402
– stadfæster kendelse af kirkenævn 376
– stadfæster kendelse af nævninger 367 370 439
– stadfæster sandemandstog 351

– stadfæster bogsed 459
– stadfæster rebning 352
– stadfæster syn 417
– underkender herredsting 387 428 455
– underkender herredsfogeds tingsvidne 456
– underkender borgmestre og råd 425
– underkender byfoged, byting 437 466
– underkender birkefoged 363
– underkender kirkenævn 406
– underkender fordeling 380
– omdømmer dom 425

Forholdet til konge og øvrighed
sag iflg. kgl. ordre 348
kgl. stadfæstelse af landstingsdom 381
– benådning 399
lensmand lyser kongens fred 377
– og biskop dømmer 463
– forfølger sag imod præst 474
– og samfrænder vurderer 434
– gennemtvinger dom 446
lensmands delefoged forfølger falsk 412
bøder til lensmand 390

Forholdet til godsejer og husbond
husbonds bøderet 391 418 449
godsejer tildømt misdæders gods 361 398
– som skifteforvalter 393
i herskabs minde, horsag 390

Forholdet til kirken
gejstlig øvrighed 474
kirkens privilegier 359
landemodedom 463 474
kapitelsdom 390 395
biskop og bygdemænd 431 464
kirkenævn i trolddomssag 376 406

præst, kirkeværger og sognemænd i sag om stolestader 402
sognevidne optaget i kirke 441
lysning fra prædikestolen 441
bandlysning 370

Rettens fornægtelse

herredsfoged overfaldet 476
ulovligt forbud over for dommer 433
ulovlig dom 423
– fængsling 355
sager fordølget eller forhalet 423 458
falsk lovsøgelsesbrev 412
besegling i herredsfogeds stue 412
herredsfogeds uvidenhed 404
se igennem fingre for gunst og gave 435

Ulyd på tinge

ulyd på tinge 380

TINGETS FUNKTIONER

Konstaterende funktioner

tinglysning af skøde vedr. adelsgods 445
fredlysning over drabsmand 377
bandlysning af ukendt gerningsmand 370
delebrev ikke tinglyst 408
efterlysning af svin 387
skudsmål aflagt i kirke 441
24 mands vidne 378 419
35 mands vidne 406
tingsvidne af 42 kvinder 406
– skal optages straks 479
– ugyldigt 380 456
tingsvidnes gyldighed 429

sognevidne optaget i kirke 441
bagvidne 408
syn ved 18 mænd 352
– ved 8 mænd 354
– vedr. sår 467
– vedr. vej 476
– stadfæstet 417
– overhjemlet 472
– ugyldigt, da ulovligt varsel 486

Dømmende funktioner

kgl. stævninger 465
hjemmelavet stævning 369
stævning læst for hovedgårds port 352
– læst til brofjæl 474 488
varsel må ikke gives samtidig for flere sager 388
– kendt lovligt 440 469
– kendt ulovligt 486
–, manglende 456

fremmøde, rette tægtedag 469
udeblivelse 355 366 377 383 392 402 430 474 488
domfældt ikke til stede 484
forfald i kgl. tjeneste 352
tre gange påråb 474

hjemmelsbrev til mødende 433
foged sværge ran på godsejers vegne 459
– kan ikke møde for husbond uden fuldmagt 482

Beskyldning, svar og udsættelse
klagebrev fremlagt 467
svar, skriftlig „undskyldning" 474
udsættelse p. gr. af sygdom 413
– p. gr. af overfald 455
forlig på tinge 347 407 423
– på tinge gyldigt uden brev 472

Bevis
Ved ed:
kønsed 481
benægtelsesed med mededsmænd 408
– 395 399
bogsed 405 459
mededsmand fordelt 408
ed af nævning underkendt 489
– må ikke tilstedes imod tingsvidne 461
Tilståelse:
tilståelse 374 395 461
– anset ugyldig 389
forhør over fødende kvinde 439

Vidnesbyrd, tingsvidne, tingbogen
vidnesbyrd om drab 488
– om lejermål 464
– om rygter underkendt 350
– af slægtninge anfægtes 408
– af kvinde, dets betydning 395
– fragås, men stadfæstes 364
vidnesbyrds gyldighed 443
nye vidnesbyrd magtesløse 392
vidners vægring 488
falsk vidnesbyrd 379
urigtigt vidnesbyrd 375
unøjagtigt vidnesbyrd 422
påstand om løgnagtigt vidne 380
bagvidne 408
tingsvidne skal tages straks 380
– forbydes beskrevet 433
kapitels dom som bevis 446

Syn
syn af sår på tinge 351 467

Breve, regnskabsbøger, registre
gavebrev 424
kongens jordebog 455
jordebog og regnskab 478
sagefaldsbøger 455

Bevis i øvrigt, bevispligt, bevismangel
Guds sandhed 439
fødende kvindes udsagn er bevis 439
bevis med riddersmændsmænd 445
beviser for indfrielse af gæld 426
– brændt 426
bevis for uskyld ved flok og følge 432
løgnagtige klager afbevist 474
rygter ikke bevis 350 406
bevismangel 383 423 428 477

Sandemænd og nævninger
sandemænd 351 370 377 462
– sværger om vold 467
– sværger om lavhævd 431
– sværger om markeskel 381 401 413
– må ikke sværge om adelig 488
– eller nævn sværger om drab 375
16 nævninger sværger om drab 396
nævninger sværger i drabssag 360 367
– sværger om trolddom 350
– sværger om faderskab 439
– sværger om udeblivelse 430
– sværger om skelsag 371
ransnævninger 370
kirkenævn 376 406
herredsnævn 489
stokkenævn 383 412 433
nævninger fældet 412 489
oldinger 348 368 448 471
rebsmænd 352
ridemænd 462

Dommerens kendelser
kendelse om vidnes pligt til at udtale sig 488
– om sags fremme trods udeblivelse 488
– om retstilstand 361 398

Frifindelser
frifindelse, bevismangel 477
– for drab 396
– for sigtelser 458
– for trolddom 406
– for vold 467
– for forsøg på at fange en fredløs 359
– for fæsteafgifter 455 485
– for skattekrav 444
– for gældskrav 428
– for spillegæld 468
– for kost, tæring og skadegæld 462
– for tilsvar af afgrøde 475
– for dele 371 380 428 455
– p. gr. af ung alder 375
– underkendt 387
byfoged frifundet 366
birkefoged frifundet 347
herredsfoged og tingskriver frifundet 429

Domme
uendelige domme 428 435 458 460 466
afvisningsdom 394 484
henvisningsdom 404 453
hjemvisningsdom 458
udeblivelsesdom 355 393
deldom om varsel og udeblivelse 488
oprejsningsdom 399
dom til undskyldning 479
– til æskning 348
– til at stå til rette 385 431 465
– med forbehold 377

– efter ulovlig stævning 369
– afgør ikke kost og tæring 349
– foregribes af forlig 347
– ikke til skade for ære 373
– imod dom 361 398
– tilkendegiver retstilstand 398
– stadfæstes indtil lov forklares 449
rettertingets beslutning om retstilstand 361
sag tabt ved møde uden fuldmagt 482
– tabt indtil ny stævning 482
– tabt indtil udebleven møder 366
kgl. stadfæstelse af landstingsdom 381
dom underskrives og besegles af rigsråder 465
landsdommers åbne brev om nævningers ed 360
herredsting stadfæster rebning 411
ridemænds afsigelse om skel 448
vidisse af dom 413
dom over dommer(e) 387 399 423 456
– over nævninger 412
anke, se ovenfor under kompetence

Tvingende og opfyldende funktioner

Fordeling, mandhelgsberøvelse, lovfældning
fordeling 378 383 385 408 412 440
mandhelgsberøvelse 379 435
– underkendt 380
lovsøgelse 430
falsk lovsøgelsesbrev 412

Tvangsfuldbyrdelse
rigens æskning 475
æskning underkendt 404
indførsel med ridemænd 424
udvurdering, udlæg 422 430 480
nam kendt ugyldigt 420

Foreløbige retsmidler
kgl. forbud 365 435
forbud på gods 480
– imod beskrivelse af stokkenævn 433
– imod salg underkendt 434
hjemmel til forbud 433
optagelse af kvæg 459
fængsling 379 389 404 430
ulovlig fængsling 355 407 423
borgen for udlevering af fredløs 379
opbud 445

Kost og tæring, sagsomkostninger, fogedpenge
kost, tæring og skade 399
– og tæring 358 366 369 401 403 462
– og tæring til landsdommer 412
– og tæring efter ulovlig dom 423
– og tæring tilbagebetalt 349

DE AF TINGET ANVENDTE RETSKILDER

Skreven ret

JL fortale 400
vor danske lov (JL) 488
– danske lov (EsjL) 474
kong Valdemars lov (JL) 475
den sjællandske lov (EsjL) 488
EsjL 387 456
kong Valdemars lov, recesser og håndfæstninger 400
håndfæstningen (fdg. f. Nørrejylland 1284) 489
– 1559 400
Norges lov 362
kirkens privilegier 359
kirkeordinansen 1539 395 444
Riberartikler 1542 444

gårdsretten 359 404
al billig og skreven ret 383
lovens forklaring 386
købstadsprivilegier 423 437 447

Retssædvaner

gammel sædvane 368 400
landets sædvane 358 400
herredets skik 485
kristelig sædvane 446
god vis, skik og politi 409
sædvane og vedtægt 472
sædvane 435
skik eller dom 402

Præjudikater

præjudikat oplæst 469
præjudikater påberåbt 392 464
– grundlag for dom 383
præjudikater 368 402 413 418 445

RETSSKIKKE OG RETSTERMINER

korskysning 465
fæstepenning 380
håndslag på benægtelse 408
terminer for opsigelse af fæste 435

DE I SAGERNE FOREKOMMENDE RETSFORHOLD OG RETSBRUD

Angreb på liv og legeme

drab 367 375 386 488
– i nødværge 377

– af våde 360
hug, sår og slag 347 351 396 418 437 455 458 476
ikke vold at slå formodet tyv 467

Fredsbrud

husfred og gårdgang 412 489
tingfred 476
lejde til tinge 488

Frihedsberøvelse, ulovlig

frihedsberøvelse, ulovlig 355 407 423

Ærekrænkelser, fornærmelser

løgn på navn og ære 474
ærekrænkelser, ubeviste: ærestab 383
ærekrænkelser 478
ærekrænker til rette for sigtelser 392

Krænkelse af religion og sædelighed, trolddom

gæld kan ikke hindre kristen begravelse 386
bandlysning 370
horsag 390 395
lejermål 461 464
jomfrukrænkelse 449
trolddom 350 355 376 406

Krænkelse af retten og øvrigheden, overhørighed, ulydighed, forræderi

herredsfoged overfaldet på tinge 476
overhørighed imod kongens ret og stævning 474
foragt for retten 474
ulovligt forbud over for dommer 433
handle imod kgl. instruks 465

falsk kongebrev 474
uærlig sag, dømt som løgner 355 380
dom af vrang undervisning og vanvittighed 423
uret dom, dommerne lide samme straf 399
dom over dommer(e) 387 423 456
gunst og gave ikke bevist 458
forhærdelse og genstridighed imod dom 446
falsk lovsøgelsesbrev 412
hovmod og trods over for husbond 478
oprør 455
–, gods forbrudt 466
kongens og rigets skade og fordærv 465

Personretlige forhold

Børn, mindreårige, værgemål, forsørgelse
alder for vidnesbyrd: 15 år 375
kvittering for værgemål 415

Kvinder, værgemål
bonde er boets værge 438
kvindes vidnesbyrd regnes ikke 395
– plads i kirke 409
kvinde tildømt sin ære 399
jomfruer under værgemål 450
lavværge for adelsfrøken 469
kvinde, adelig, og myndige værge 486
–, adelig, sælger fast ejd. 445
hustrus dispositioner i mandens fravær 425
enkes mageskifte 414
enke opsiger fæster 457

Syge og gamle, forsørgelse
ægtefællers gensidige dispositioner vedr. bo 427
enkeforsørgelse, fæstensgave 487
–, morgengave 454

Fæstere, vornede, tjenestefolk, tyende o. a.
fæster berøves mandhelg for rømning 456

Fattige, ulykkesramte, tiggere
adelig kvinde sælger af nød og trang 445
fattig mands ære spildt 412
en fattig bolsmand, skattepligt 483
begravelse på kirkegård trods gæld 386

Mindremænd, foragtede, berygtede
fredløse 359 373 374 379 386 456 460
mindremænd 423
fordelte 385 408
adelige ægtefæller fordelt 440
æreløshed, umyndighed 392

Personlig og social status i øvrigt
sociale kategorier 444
en besiddende borger ulovligt fængslet 423
kvindes plads i kirkestolen 409
stolestade i kirken 402

Familieretlige forhold

Trolovelse og ægteskab
trolovelse i ti år 441
trolovelse 487
løfte om ægteskab 464
dom til at ægte trolovet 441 446
fæstensgave, morgengave 452 454 487
drikke bryllup 441
ægteskab legitimerer slegfredbarn 363
gift kvindes plads i kirken 409

Forholdet imellem ægtefæller
bebrevelse imellem ægtefæller 397
konejord mageskiftet 414

ægtefællers dispositioner over boet 427
husbonds samtykke til hustrus dødslejegave 438
hustru pantsætter mandens ting, vindikation 425
hustrus umyndiggørelse 425
hustru sigter trediemand for hor 395
skilsmisse 390

Forældre og børn, stedbørn
barn født uden for ægteskab 363 439
stedbørn 356 476

Arveretlige forhold

Arvegang, testamente
arvegang 353 363 372
jus succedendi 465
overdragelse af gods til ældste arving, underkendt 400
disposition over ventende arv ugyldig 450
broder- og søsterpart 445
bebrevelse imellem ægtefæller 397
ægtefællers dispositioner tilsidesat 427
konejord mageskiftet 414
dødslejegave omstødt 438
dødsgave omstødt 382
testamente omstødt 473

Arv og gæld
fragåelse af arv og gæld 393
enke udrede halvdelen af mandens gæld 397
en debitor favoriseret 393
lån til fæstensgave påhviler ikke modtageren 452
nam i dødsbo ugyldigt 420
disposition over ventende arv ugyldig 450

Dødsboet og dets registrering
dødsbo brændt, kønsed om reddet gods 481

Udtagelsesret, fortrinsret
morgengave udtages forlods 454
fæstensgave udredes forlods 487
forvarede ting udredes forlods 480
odelsret 362

Arvesvig, strid om arv
arvesvig 445
strid om arv 451
skiftetvist henskudt til samfrænder 453

I øvrigt
uskiftet gods 445
arvinger anfægter arveladers salg 445

Skifte af dødsbo

skifte og jævning 352
egentligt skifte dekreteret 410
skifte anfægtes af myndigbleven arving 415
samfrændeskifte kendt ugyldigt 415
dispositioner over konejord underkendt 414
skiftebrev 410

Tingsretlige forhold

Jord, mark, mose
jordfordeling, rebning 352 411
enges tilhørsforhold 413

Skove, træer
skove rebes og skiftes 452
skovskel 365 471
oldengæld 387

Vand, vandløb, fiskeri
fiskevand 442
ret til fiskeri i å og fjord 421

fiskeri til midtstrøm 469
marsvinfangst 469
ulovlige bundgarn 469

Veje, stier, broer; færdselsret
kongens hærstræde 348
forter og veje af arildstid 411

Bygninger, huse
købstadgods og møller er løsøre 397
smedie på gadejord og off. vej 348

Naboretlige forhold

Skel, gærder, hegn og grøfter
sten og stabel 448
skelmærker 352 365 374
markeskel sværges eller rides 381 401
– rides af 6 adelsmænd 448
skel ved ridemænd 470
– i skov stadfæstet 365
ridebrev vedr. skel 365 448
rebning 352
grøfter som skel 470
urigtigt skel 374
ulovlig flytning af skel 371
– indhegning 357
ulovlige gærder 368
beskadigelse af gærder 432
manglende afmærkning af enemærke 401

Selvejergods

selvejerbondejord må ikke splittes 419
selvejerbonde iflg. kongebrev 455
selvejers pligt til ægt 378
selvejere svare madskat 483
jordegne bønder 444

Landboret i øvrigt, jagtret

enemærke skal omgærdes 384
rebning 358 411
rebning eller solskifte 401
fælles græsgang imellem byer 368
fædrift ulovligt indhegnet 357
brug af overdrev 470
jagtret 431

Besiddelse og eje, hævd, bemægtigelse, gaver, fund og vrag

dominium directum 465
besiddelse betingelse for gaves gyldighed 424
ejendom i hånd og hævd 401 415 431 470
brug i arildstid 413 442 470
lavhævd 411 413 431
hævd og besiddelse bevis for gælds betaling 426
stuf, særkøb, enemærke og ornum 411
brug af øde jorder 463
gavebreve 424 442 445
gave på dødslejet 382

Fælleseje, fællesret

fællesjord 411
fælles græsgang 384
– overdrev 470

Beskyttelse af besiddelse og ejendom: Hjemmel, tyveri, tingsbeskadigelse, ulovlig brug, tilbagesøgning af gods, lås, ejendomsmærker

hjemmel 445 458 466
–, manglende til hus og skov 462
til rette for uhjemmelt 387
kgl. konfirmation på skøde 400
beviser for ret over jord brændt 381

tyveri 430 464 467
ran 360 370 405 459
ulovlig tilegnelse 354 366 387
– hugst 389 431 445
afslet og afførsel 486
afpløjning 458
sag om enge og afgrøde 482
forholdelse af gods 445
skelsten ulovligt flyttet 371
jord fradømt kronen 475
ulovlig afbrænding af hede 442
vindikation af ting solgt af hustru 425
tilbagesøgning af to gårde 362
låsebreve 442 470
kongens mærke på svin 387

Forvaring og betroelse

forvaring til tro hånd 480
forvarede ting skal udredes forlods af bo 480
betroelse af nøgler og gods 464
– af jordebog 478

Fæstemål vedr. hus og jord, fæsterens retsstilling, misligholdelse

hals- og håndsret 391 418
husbonds ret til bøder 489
pligtarbejde 374
fæstepenge 457
fæsteafgifter 411 424 428 455
redsel og rettighed 444
jordfordeling efter skat og landgilde 411
fæste af præstegård 444
fæster bliver selvejer ved kongebrev 455
fæsters udleje af jord 458
– afgifter ved flytning 485
fæste opsagt 457

fæster påstås ulovligt udsat 477
udvisning af fæste, retssædvane 435
fæstegods fradømt kronen 475

Lån til brug, lejemål, forpagtning, forlening

vognleje 458
leje af et kammer 478
forpagtning 444
forlening 362 445

Lån til eje, pengelån, gældsbreve, rente og åger

lån af guld til fæstensgave 452
et lån dømmes indfriet 426
gældsbrev med pant 426 466
– gjort ugyldigt (stunget) 426
ejendom med rente og rettighed 442

Gældssager

gæld, ikke vitterlig 480
– benægtes med ed 408
– kan ikke hindre begravelse på kirkegård 386
gældskrav, landeskat 444
–, fæsteafgifter, frifindelse 428
– for fremstilling af hjul 370
skyld i dobbel er man ikke pligtig at betale 468
en fogeds regnskab over for husbond 478

Løfter og aftaler, former, retsvirkninger, ophør

ærlig mand bør sit brev og segl at holde 474
løfte vedr. arvegods kendt ugyldigt 414
kontraktsbrev 419
kontraktsvidne 408
gyldighed af kontrakt om forlig 472

gaveløfte kendt ugyldigt 424
pantebrev kendt ugyldigt 466
handel om ko hævet 380
gods skal følge skødet 400 445

Forløfte, borgen for opfyldelse af løfter

forløfte for gæld 408
forløfte 458

Køb og salg

skødeformular 442
skøde: uskrabet, ustunget og umakuleret 445
– gyldigt trods pant 436
– ugyldigt 419
adeliges skøder udstedt i gode mænds forsamling 445
salg af gård hindres af pant 416
kohandel, fæstepenning 380
købstads handel med udlændinge 447

Lovbydelse 356 426 434

Mageskifte 414 469

Pant

panteskødning, vilkårspant 429
ejd. i brugelig pant 416
krongods i brugelig pant, bøderet 391
pant i en gård for gæld 426
– i en halv gård 436 466
– hindrer salg 416
pantsat gård solgt, skødet gyldigt 436
hyre og leje af pant 436
gods pantsat for børnepenge 480
pantebreve på fællig 431

pantebrev i stykker og uforseglet 466
pant fortabt efter oprør 466
– ugyldigt, manglende lovbydelse 429
– kendt ugyldigt 356

Tjeneste og arbejde, tyendeforhold

utroskab i tjeneste 430
en fogeds regnskabspligt 478
bestillingsarbejde 370

Fuldmagt

fuldmagt for gesandter 465
– af husbond 478
– til hjemmel 462

Skadegæld, skadesløsholdelse, godtgørelse

skadegæld 358 362 366 462
skade kan indkræves iflg. dom 414
– ved uret dom 399 423
– iflg. unøjagtige vidnesbyrd 422
– på enge, tilfredsstillelse 421
til rette for skovhugst 445
ansvar for forsømmelse ved ulovligt forbud 433
frifindelse for godtgørelse for afgrøde 475

Tvang, svig, udnyttelse

tvang 389 399 458
utroskab vedr. penge 458
sigtelse for bedrageri 383 392
fejlagtige oplysninger 400

Hærværk, vold, overvold, ran

tyveran 430
ran 360 370 405 459

Falsk

falsk vidnesbyrd 379
– lovsøgelsesbrev 412
– kongebrev 474
forandring af dato på dokument 465

DE ANVENDTE REAKTIONER, SANKTIONER OG STRAFFE

Ansvarsbetingelser, alder, subjektive forhold

skyld 140
vred hu og værgende hånd 476
ond vilje og beråd hu 476
til rette for uret 465
forsømmelse 358
drab ikke af had eller ondt forsæt 488
– ikke af nødværge 488
– i nødværge 377
– af våde 360
– på sagesløs 488
medvirken, flok og følge 432 455
ord og håndgerning 476
ubesindig hastmodighed 476
uforvarende hændelse 476
tvivl om gerningsmand 367
undskyldende ikke at kunne læse og skrive 458
alder for vidnesbyrd, 15 år 375

Ansvar for andre

slægtsansvar 377
husbonds befaling 374 433
hjemmel for slag 467

Bøder

mandebod og gørsum 377
bøde, 40 mk for ulovlig fængsling 423

bøder for tyveri 430
– for hor 390
– for tingfred 476
– for ulyd, 3 mk 380
– for afslæt, 3 mk 354
– for at huse fredløs, 3 mk 373
faldsmål for underkendt nævning, 40 mk 489
– for overfald 418 437
faldsmål 347 367 449
– ikke opbudt 456
kun to faldsmål for vold i birk 460
kongesag af bondesag 435
bondesag 489
kongens bødeandel 437
adelens bøderet 418
husbonds bøderet 391
bødeberettigelse 449
bøder ikke idømt 458
sagmarks mønt 489

Hovedlods fortabelse, konfiskation

liv og gods forbrudt 361
hovedlod forbrudt 398
ejendom konfiskeret efter oprør 466

Livsstraf

fredløshed og livsstraf for drab 488
livsstraf for tyveri 430
misdæder forbrudt liv og gods 398
kvinde brændt for trolddom 376
bundet til stige ved brænding 439
straf på halsen for 3. gangs hor 390
liv og gods forbrudt 361

Andre straffe

i kongens nåde og unåde 374 476
straf på ære og mandhelg 479
ærelløs efter ubeviste sigtelser 355 380 383 392
– iflg. dom 484
samme straf som indeholdt i urigtig dom 399
fortabelse af embede 395 474
kagstrygning 399
dom til undskyldning 479

Straffesteder og -institutioner

fængsel på Københavns slot 404 407
– på Avnsbjerg, stok og jern 389
– på gård 430

Fredløshed, forvisning

fredløshed og livsstraf for drab 488
– for drab 386
– for falsk vidnesbyrd 379
– for rømning 456
– til bøde betales 460
fredløshed 374
ikke fredløshed for hævndrab 377
fredløs må ikke nyde ret ved tinget 456
– søgt pågrebet 359
– loves udleveret 379
– huset 373
en domfældt erklæres fredløs 456

Mandhelgsfortabelse, mindremænd, tremarksmænd

fordelt som løgner 380
en fordelt kan ikke lade andre fordele 385
straf på ære og mandhelg 479
lovsøgelse af tyv 430

Bandlysning 423

Oprejsning, benådning

benådning på vilkår 474
i kongens nåde og unåde 374 476

Udentinglige reaktioner

hævn og fejde 377
husbond forbydes at fejde foged 478

Udentinglige afgørelser og forlig

orfejde 377
forlig for frænder og venner 347
drabsmand ønsker forlig uden rettergang 488
forlig 352 408 453
– ugyldigt 380